ALENKA GLAZER
(1926–2020)

Univerzitetna založba
Univerze v Mariboru

Univerza v Mariboru
Univerzitetna knjižnica Maribor

Zbirka
OSEBNOSTI
10

Alenka Glazer (1926–2020)

Urednica
Vlasta Stavbar

Maj 2026

Naslov
Title
Alenka Glazer (1926–2020)

Urednica
Editor
Vlasta Stavbar
(Univerzitetna knjižnica Maribor)

Zbirka
Series
Osebnosti, zvezek 10

Urednica zbirke
Series editor
Vlasta Stavbar
(Univerzitetna knjižnica Maribor)

Jezikovni pregled
Language editing
Valerija Stopar Horvat
(Univerzitetna knjižnica Maribor)

Tehnični urednik
Technical editor
Jan Perša
(Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba)

Oblikovanje ovitka
Cover designer
Jan Perša
(Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba)

Grafične priloge
Graphic material
Zapuščina Alenke Glazer (hrani Rokopisna zbirka UKM in arhiv družine Zazula) in slikovno gradivo iz Zbirke drobnih tiskov UKM

Digitalizacija gradiva
Material digitalization
Toni Krepek
(Univerzitetna knjižnica Maribor)

Založnik
Published by
Univerza v Mariboru
Univerzitetna založba
Slomškov trg 15, 2000 Maribor, Slovenija
https://press.um.si, zalozba@um.si

Izdajatelj
Issued by
Univerzitetna knjižnica Maribor
Gospejna ulica 10, 2000 Maribor
https://ukm.um.si, ukm@um.si

Izdaja
Edition
Prva izdaja

Vrsta publikacije
Publication type
E-knjiga

Dostopno na
Available at
http://press.um.si/index.php/ump/catalog/book/1111

Izdano
Published at
Maribor, Slovenija, maj 2026

© Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba
/ University of Maribor, University of Maribor Press

Besedilo / *Text* © avtorji in Stavbar (urednica), 2026

To delo je objavljeno pod licenco Creative Commons Priznanje avtorstva-Nekomercialno 4.0 Mednarodna. / *This work is licensed under the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International 4.0 International License.*

Uporabnikom je dovoljeno nekomercialno reproducirati, distribuirati, dajati v najem, priobčiti javnosti in predelovati avtorsko delo in njegove predelave, morajo pa navesti avtorja.

Vsa gradiva tretjih oseb v tej knjigi so objavljena pod licenco Creative Commons, razen če to ni navedeno drugače. Če želite ponovno uporabiti gradivo tretjih oseb, ki ni zajeto v licenci Creative Commons, boste morali pridobiti dovoljenje neposredno od imetnika avtorskih pravic.

https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Univerzitetna knjižnica Maribor

929Glazer A.

ALENKA Glazer [Elektronski vir] : (1926-2020) / urednica Vlasta Stavbar. - 1. izd. - E-publikacija. - Maribor : Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba, 2026. - (Zbirka Osebnosti ; zv. 10)

Dostopno tudi na: https://press.um.si/index.php/ump/catalog/book/1111

ISBN 978-961-299-149-4 (PDF)
doi: 10.18690/um.ukm.2.2026
COBISS.SI-ID 278116355

ISBN 978-961-299-149-4 (pdf)
978-961-299-150-0 (mehka vezava)

DOI https://doi.org/10.18690/um.ukm.2.2026

Cena *Price* Brezplačni izvod

Odgovorna oseba založnika *For publisher* Prof. dr. Zdravko Kačič, rektor Univerze v Mariboru

Citiranje *Attribution* Stavbar, V. (ur.). (2026). *Alenka Glazer (1926–2020).* Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba. doi: 10.18690/um.ukm.2.2026

Univerzitetna založba
Univerze v Mariboru

Kazalo

Vlasta Stavbar
Beseda urednice 1

Majda Potrata
Alenka Glazer – pesnica in raziskovalka 5

Dragica Haramija
Znanstvenoraziskovalno delo Alenke Glazer in njen prispevek za razvoj teorije otroške in mladinske književnosti 15

Jožica Čeh Steger
Profesorica Alenka Glazer – zagovornica Župančičeve otroške pesmi kot integralnega dela njegove celotne poezije 25

Damjan Zazula
Zapuščina kot ogledalo osebnosti 33

Portreti Alenke Glazer 43

Alenka Glazer
ŽUPANČIČEVA MLADINSKA PESEM z upoštevanjem njenega mesta v razvoju slovenske mladinske poezije in njenega odnosa do Župančičevih ostalih pesmi 53

Dodatni popravki k doktorski disertaciji *Župančičeva mladinska pesem z upoštevanjem njenega mesta v razvoju slovenske mladinske poezije in njenega odnosa do Župančičevih ostalih pesmi*
pripravil Damjan Zazula 515

Beseda urednice

Življenjska zgodba Alenke Glazer – pesnice, prevajalke, urednice, literarne zgodovinarke in legendarne profesorice književnosti mnogim generacijam študentov na Pedagoški akademiji Maribor, poznejši Pedagoški fakulteti Maribor – je bogata in zanimiva. Marca letos bi praznovala sto let. Vse do visoke starosti je bila dejavna v znanstvenem delu. Razen zadnjih dveh let je živela v Rušah, v hiši svojega očeta, pesnika, literarnega zgodovinarja, urednika in knjižničarja, ki je bil od leta 1931 kar tri desetletja ravnatelj Študijske knjižnice v Mariboru, današnje Univerzitetne knjižnice Maribor (UKM), ter jo izoblikoval v eno najvidnejših slovenskih knjižnic.

Prof. Alenka Glazer je bila redna obiskovalka UKM, zlasti njenega oddelka za domoznanstvo, danes Centra za domoznanstvo in posebne zbirke, kjer je iskala številne podatke za svoje raziskovalno delo. Kar nekaj časa je namenila tudi dopolnjevanju posameznega domoznanskega gradiva, zlasti vezanega na družino Glazer, z dragocenimi podatki. Tak primer je bila dopolnitev stotih dopisnic, ki so jih družini Glazer, zlasti Janku Glazerju, pisali številni posamezniki v času izgnanstva družine med drugo svetovno vojno v Aranđelovacu. UKM jih je za svojo Rokopisno zbirko pridobila z nakupom. Družino – očeta in mamo, takrat petnajstletno Alenko in njenega starejšega brata Matijo, takrat študenta tik pred diplomo iz kemije – so namreč Nemci že v prvem valu leta 1941 izselili v Srbijo. V pogovorni oddaji *Spomini* na RTV Slovenija (2016)[1] je prof. Alenka Glazer pripovedovala pretresljivo zgodbo o življenju družine izobražencev v izgnanstvu, o skrbi za preživetje v težkih pogojih, o zavednosti in ponosu, ki se mu niso niti za hip odrekli, pa četudi so se ponujale priložnosti, o četniškem nasilju, srečanjih s smrtjo, stiskah in strahu, a vseeno o lepem času, ko so bili še vsi skupaj. V tem obdobju je kot privatistka maturirala 1944 v Kragujevcu. Po vojni je na Filozofski fakulteti v Ljubljani študirala slavistiko (slovensko književnost in jezik, južnoslovanske književnosti, ruski jezik) in diplomirala 1950. Ob delu je študirala tudi umetnostno zgodovino (raziskovala je kiparja Franca Bernekerja). Poučevala je na nižji gimnaziji v Rušah, na klasični in prvi realni gimnaziji v Mariboru, nato je bila 25 let (od leta 1962) višja predavateljica novejše slovenske književnosti in mladinske književnosti. Raziskovalno se je posvečala mladinski književnosti ter souredila več številk revije *Otrok in knjiga*. Pripravila je tudi pesniške izbore več avtorjev (Oton Župančič, Janko Glazer, Branko

[1] http://www.rtvslo.si/televizija/zoom/spomini-z-alenko-glazer/385670, pridobljeno, 8. 3. 2016.

Rudolf, Ljuba Skornšek idr.). Prva revijalna objava pesmi Alenke Glazer je iz leta 1960; nekatere pesmi je pozneje uglasbil skladatelj Zlatan Vauda. Liriko za odrasle je objavljala v revijah *Nova obzorja*, *Dialogi* in *Sodobnost* ter avtorskih zbirkah *Ujma* (1968), *Branike* (1977), *Jerebika* (1988) in *Kolobar* (2001). V pesmih je pogosto posegala po podobah pohorske narave, jezik pa je obogatila z lokalizmi. Leta 2004 je založila zbirko *Razstava* (o svetovni razstavi v Bruslju leta 1958). Nekatere pesmi iz zbirke so bile prej objavljene v *Novih obzorjih* (1960). Pesmi za otroke, od katerih so bile nekatere pozneje tudi uglasbene, so bile objavljene v *Kurirčku* in *Cicibanu* ter zbirkah *Žigažaga* (1980) in *Gugalice* (1997). Prevajala je predvsem iz nemščine in ruščine. Objavila je tudi nekaj literarnozgodovinskih člankov (o Otonu Župančiču, Antonu Tancu, Ivanu Cankarju).

Svoje raziskovalno delo je želela zaokrožiti z disertacijo z naslovom *Župančičeva mladinska pesem z upoštevanjem njenega mesta v razvoju slovenske mladinske poezije in njenega odnosa do Župančičevih ostalih pesmi*. Naloga je bila leta 1965 oddana na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani, vendar ni bila formalno zagovarjana. Ohranila se je v njeni zapuščini in je danes del Rokopisne zbirke UKM. Delo pa je tudi vneseno v vzajemni katalog (UKM COBISS-ID 263611907).

V UKM smo se ob profesoričini stoletnici pridružili pobudi nekaterih strokovnjakov in družine, da se besedilo naloge objavi, in sicer v naši zbirki *Osebnosti*. Hkrati smo za ovrednotenje pomembnosti raziskovalnega dela Alenke Glazer povabili k sodelovanju profesorici iz Filozofske fakultete Univerze v Mariboru prof. dr. Dragico Haramija in prof. dr. Jožico Čeh Steger ter slavistko mag. Majdo Potrata. Sin Alenke Glazer prof. dr. Damjan Zazula pa je pripravil spominski zapis z naslovom *Zapuščina kot ogledalo osebnosti*. In res, osebne zapuščine so tiste, ki ohranjajo spomin na življenje in delo posameznikov ter so dragoceno in unikatno gradivo za nadaljnje raziskovanje poudarkov posameznikovega življenja ali tematike, s katero se je avtor ali avtorica ukvarjala. Zaradi njenega raziskovalnega in strokovnega dela ter njene vpetosti v okolje ji namenjamo mesto v 10. zvezku zbirke *Osebnosti*, ki jo knjižnica izdaja z namenom ohranjanja spomina na posameznike in njihovo delo. V zbirki so predstavljeni ustvarjalci, povezani s knjižnico bodisi s svojim delom bodisi z ohranjeno osebno zapuščino, ki je našla mesto v posebnih zbirkah UKM.

Dr. Vlasta Stavbar, predstojnica Centra za domoznanstvo in posebne zbirke UKM

Majda Potrata

Alenka Glazer – pesnica in raziskovalka 1926-2020

Pričujoča publikacija je posvečena stoletnici rojstva pesnice in raziskovalke Alenke Glazer. Iz teh dveh oznak je mogoče izpeljati razvejano in bogato dejavnost, ki je prerasla v njeno življenjsko poslanstvo. Svoje poklicno delo je začela v gimnazijskih programih, nato soustvarjala temelje mariborski višje- in visokošolski humanistiki, ves čas pa je bila predvsem pesnica.[1]

Alenka Glazer, pesnica, raziskovalka, predavateljica, literarna zgodovinarka in teoretičarka, mentorica, urednica, književna prevajalka, lektorica, književna ocenjevalka, se je rodila v Mariboru 23. marca 1926, njeno življenje pa se je izteklo 6. marca 2020 v Topolšici.

Otroštvo je preživljala v meščanski hiši v središču Maribora, ob koncih tedna in med počitnicami pa je obiskovala stare starše v Rušah in na Ruškem Pohorju. Šele v tem okolju se je njeno otroštvo razigralo, kar odseva tudi v njeni poeziji. Osnovno šolo je končala v Mariboru, pouk v petem razredu na II. realni gimnaziji je predčasno končal napad na Jugoslavijo. Po izgnanstvu v Srbijo je šolanje nadaljevala v Aranđelovcu in nato 1944 kot privatistka maturirala v Kragujevcu.

O svojem otroštvu in vojni je pripovedovala februarja 2016 v televizijski oddaji *Spomini*. Leta izgnanstva so bila za družino »*utesnjeni, do skrajnosti utesnjeni čas*«. Živeli so od tega, kar sta pridelala mama in starejši brat Matija na najetih njivah in kar je zaslužil oče s slabo plačanimi inštrukcijami, ker zaradi odvzetega statusa uradnika redne zaposlitve ni mogel dobiti. Po opravljeni maturi se je zaposlila in v Aranđelovcu uredila in devet mesecev vodila ljudsko knjižnico. Kljub vsem stiskam se je vendarle zdelo, da se trpljenje končuje in da je ta čas prinesel zmožnost presojati, »*kaj je zares blagor in kaj ni in kaj ima svojo ceno in kaj nima*«. V vojni je spoznala, »*da sploh ni važno, kaj je človek po narodnosti, po idejni opredeljenosti, po ne vem kakšnih dosežkih, službi, po karieri, nič vse to nič ni važno, samo to, ali je človek ali pa ni*«.

[1] Njene zadnje pesmi, nastale že v Topolšici, so objavljene v prvi slovenski spletni literarni reviji *Locutio* in pri pesmi *Belo-črn novembrski dopoldan* je pripisan kot datum nastanka 21. november 2019.

Alenka Glazer je bila zaradi očetove službe vedno povezana s knjigami. Toda odločitev za študij slavistike je dozorela ob obisku Edvarda Kocbeka in drugih članov slovenske delegacije pri slovenskih izgnancih leta 1944. Ob zaboju knjig, natisnjenih v ilegalnih partizanskih tiskarnah, in ob misli na napor in nevarnosti, ki so bile povezane s tiskom, je dojela vrednost tiskane besede. Prav to jo je navdušilo za slavistiko.

Iz izgnanstva so se vrnili samo trije. Brat, ki se je pridružil partizanom, je aprila 1945 padel v bojih za Brčko. Ker se niso mogli vrniti v mariborsko stanovanje, so si uredili dom v Rušah.

Od jeseni 1945 je študirala na Filozofski fakulteti v Ljubljani in 4. oktobra 1950 diplomirala iz južnoslovanske književnosti, slovenskega, ruskega in srbohrvatskega jezika in narodne zgodovine, ob delu pa opravila še sedem semestrov na umetnostni zgodovini.

Še pred diplomo na ljubljanski slavistiki je začela leta 1950 poučevati na nižji gimnaziji v Rušah. Od leta 1953 je učila na mariborski klasični gimnaziji, po njeni ukinitvi v šolskem letu 1958/59 pa na Prvi gimnaziji v Mariboru. V začetku leta 1961 je bila povabljena na Pedagoško akademijo, kjer je bila najprej honorarna, od leta 1962 do leta 1972 pa redna predavateljica, habilitirana za predmet Mladinska književnost z vidika mladinske psihologije. Njeno raziskovalno in literarnoteoretično delo je pripomoglo k preimenovanju in vsebinskim posodobitvam predmeta. V šestdesetih letih se je pri vrednotenju mladinske književnosti začel uveljavljati literarnozgodovinski vidik, ki je pri presojanju in vrednotenju mladinske književnosti opuščal zgolj didaktično in pedagoško funkcijo te književnosti in jo obravnaval kot enakovreden del književnosti sploh. Pri spoznavanju in uvajanju novosti sta ji bila v pomoč temeljit in poglobljen samostojni študij ter izpopolnjevanje v Münchnu. Od leta 1972 do upokojitve konec decembra 1987 je bila na Pedagoški akademiji – od študijskega leta 1985/86 fakulteti – nosilka predmetov novejša slovenska ter mladinska književnost, za katerega je napisala prvi vseslovenski študijski program. V tej publikaciji to podrobno razčlenjujejo prispevki Dragice Haramije,[2] Jožice Čeh Steger[3] in Damjana Zazule.[4]

[2] Dragica Haramija: *Znanstvenoraziskovalno delo Alenke Glazer in njen prispevek za razvoj teorije otroške in mladinske književnosti.*
[3] Jožica Čeh Steger: *Profesorica Alenka Glazer – zagovornica Župančičeve otroške pesmi kot integralnega dela njegove celotne poezije.*
[4] Damjan Zazula: *Zapuščina kot ogledalo osebnosti.*

Alenka Glazer je poudarjala nujnost ustanovitve posebne revije in inštituta za vprašanja, povezana s književnostjo za mlade bralce. Bila je med pobudniki in soustanovitelji revije *Otrok in knjiga*, katere sourednica je bila v letih od 1985 do 1990 in urednica nekaj številk. V reviji je objavila več kot štirideset člankov, utemeljenih na njenih teoretičnih izhodiščih. Prepričana je bila, da je »literarnost« mladinske književnosti mogoče presojati po enakih vidikih in kriterijih kot običajno v literaturi in pri tem upoštevati le drugačnega bralca. V stroki so se sčasoma uveljavili terminološko in teoretično poenoteni pogledi na literaturo za mlade bralce, čeprav osnovna teza Alenke Glazer, da bo šele z uvrstitvijo najbolj izoblikovanih in značilnih besedil iz mladinske književnosti postala književnost zares celovita.

Leta 1976 je pripravila usklajen študijski program predmeta za mariborsko in ljubljansko pedagoško akademijo in za Filozofsko fakulteto v Ljubljani. Predmet ni bil več omejen samo na razredni pouk, ampak se je začel izvajati tudi za študij slovenščine. Alenka Glazer je predmet zasnovala po literarnozgodovinskem načelu in razdelitvi po posameznih zvrsteh in žanrih mladinske književnosti. Programu je dodala še seznam ustrezne študijske literature. Pri presojanju literarne vrednosti izbranih besedil je upoštevala merila, temelječa na estetski, etični in spoznavni sporočilnosti literarnega besedila. Bila je nosilka raziskovalnih projektov iz zgodovine slovenske mladinske književnosti, v teoretičnih razpravah in spremnih besedah k posameznim izdajam izbranih avtorjev pa je predstavljala poetike slovenskih avtorjev, na primer Josipa Stritarja, Otona Župančiča, Branka Rudolfa in drugih. Pripravljala je izbore iz opusa več avtorjev ter spremne besede k njim, posebej izstopajo izbor pesmi Janka Glazerja in izbori Župančičevih otroških pesmi *Mehurčki*, *Kanglica* ter *Mehurčki in petdeset ugank* v več izdajah. V raziskavah je sledila novim pogledom na mladinsko književnost, med njimi po tehtnosti izstopa razprava o vprašanju periodizacije mladinske književnosti, objavljena v *Otroku in knjigi* 1979 in 2011.

Raziskovala je vse literarne zvrsti, celotne opuse ali samo posamezna dela, npr. Antona Tanca, Antona Ingoliča, Pavleta Zidarja, Franceta Bevka, Stanka Majcna, Nade Gaborovič, Zlate Vokač, Zore Tavčar, Oskarja Hudalesa, Frana Milčinskega, Gabrijela Kolbiča … V središču njenega raziskovanja pa je vendarle bila mladinska književnost, pri čemer je praviloma vedno izhajala iz značilnosti celotnega avtorjevega opusa. Tudi književne ocene so ocenjevano besedilo presojale s širšega zornega kota. Za njeno raziskovalno delo je značilna izredna širina, saj je posegala tudi v likovno umetnost – spominu kiparja Franca Bernekerja je posvetila pesem v

ciklu *Oktobršnice*[5] – in v kulturno zgodovino Maribora ter Ruš, vsekakor pa je njeno osrednje raziskovalno področje slovenska mladinska književnost, njena posebna zasluga pa je umestitev predmeta slovenska mladinska književnost v slovenski visokošolski prostor.

V tej publikaciji je prvič objavljen tipkopis obsežne razprave, ki jo je na ljubljanski filozofski fakulteti prijavila kot doktorsko disertacijo *Župančičeva mladinska pesem z upoštevanjem njenega mesta v razvoju slovenske mladinske poezije in njenega odnosa do Župančičevih ostalih pesmi* (1965). O njej pišejo v svojih prispevkih Dragica Haramija, Jožica Čeh Steger in Damjan Zazula. Ker pa razvoj celotne slovenske mladinske književnosti še ni bil prikazan, je po besedah Alenke Glazer nemogoče zanesljivo odgovoriti na vprašanje, kakšna je Župančičeva otroška pesem v svoji zgodovinski pogojenosti, kaj je zanjo značilno, kaj je prinesla v slovensko književnost novega in s čim je vplivala na to, da je cicibanstvo postalo pojem. Razvoj slovenske otroške pesmi do Župančiča je bil pregledan samo v glavnih obrisih, tako je razprava samo izhodišče za raziskovanje Župančičeve otroške poezije same. V sklepu je zapisala, da Župančičeva otroška pesem po obsegu in umetniški vrednosti predstavlja bistven sestavni del njegovega opusa. Takega pogleda na otroško ali mladinsko literaturo sredi šestdesetih let prejšnjega stoletja pa pri nas niso sprejemali vsi.

Za pedagoško in raziskovalno delo ter literarno ustvarjanje je dobila zglede in spodbude v družini. Oče Janko Glazer, pesnik, bibliotekar in literarni zgodovinar, je močno vplival nanjo, čeprav ni mogoče reči, da se je pri svojem pesnjenju podrejala njegovi pesniški avtoriteti.[6] Veliko sta razpravljala o kulturi, literaturi in humanistiki in tako je spoznavala njegovo široko razgledanost in znanje. Prva bralka očetovih pesmi je bila mama Marija, rojena Robnik. Šolala se je na ljubljanskem dekliškem liceju, kjer je razvila svoje bralne navade. V šestem letniku je imela prosti govor z naslovom *Ženske zastopnice v naši literaturi*.[7] Alenka Glazer je v letih hudega pomanjkanja v izgnanstvu spoznavala energijo svoje matere in pomen njenih mladostnih izkušenj iz življenja na veliki kmetiji ter njeno intelektualno moč, s katero je bila v oporo možu. To svojevrstno dvojnost je po materi prevzela tudi sama.

[5] Glazer, 1988: Pesem hrepenenja. *Jerebika.* 52.
[6] Glazer, 2007: O nastanku zbirke Midva. *Midva.* 45.
[7] Ivan Macher, 1913: VI. Izvestje mestnega dekliškega liceja v Ljubljani: povzeto po spletnem viru SlovLit.

Prisotnost Alenke Glazer v slovenski poeziji je trajala šest desetletij, letnice knjižnih izdaj njenih pesniških zbirk pa docela ne sledijo kronološkemu zaporedju nastanka pesmi. Njen opus obsega samostojne knjižne izdaje pesmi (*Ujma* 1968, *Branike* 1977, *Jerebika* 1988, *Kolobar* 2001, *Razstava* 2004, *Midva* 1967 in 2007), dve zbirki pesmi za otroke (*Žigažaga* 1980, *Gugalice* 1997), živalsko pravljico *Dežniki* (1989) in objave pesmi v *Novih obzorjih*, *Dialogih* in *Sodobnosti*, spletni reviji *Locutio*, objave v radijskem programu, otroške pesmi pa v *Cicibanu* in *Kurirčku*. Segajo od leta 1960 do poslednjih let. Zlatan Vauda je uglasbil pesmi iz zbirke *Gugalice*. Posamezne pesmi so uvrščene v tri izbore pesmi slovenskih pesnic: Severin Šali *Lirika slovenskih pesnic* (1985),[8] Irena Novak Popov *Antologija slovenskih pesnic (*2005 in 2007)[9] in Kristina Kočan *Za robom jezika: antologija sodobnih pesnic Maribora* (2024).[10]

Alenka Glazer je kot pesnica stopila v javnost leta 1960 z objavo petih pesmi s skupnim naslovom *Svetovna razstava 1958* v mariborski reviji *Nova obzorja*. Ponovno jih je objavila skupaj s tremi dotlej še neobjavljenimi pesmimi (*España, Porušeno drevo v paviljonu ZDA* in *»Belgique joyeuse«*) ter mottom na začetku v samostojni knjižni izdaji *Razstava* (2004). V opombi k izdaji je pojasnila, da je cikel pesmi napisala v januarju in februarju leta 1960, motto *Kam nas žene naša volja, od atoma do vesolja?* pa neposredno po tem, ko se je odločila za objavo pesmi v knjigi. Pesmi izražajo posameznikovo negotovost, izgubljenost, osamljenost in strah sodobnega človeka v stiku s sodobno tehnologijo in pogledom v vesolje, brez jasnih odgovorov o prihodnosti. Pesem *Atomium* je v svoj izbor uvrstila Irena Novak Popov.

V *Novih obzorjih* je objavila še cikla *Pod Pohorjem* (1963) in *Makedonski motivi* (1963).

Pesnitev *Midva* je kot miniaturka izšla sicer leta 2007, a v spremni besedi *O nastanku zbirke Midva* (2007*,* 45–54*)* je Alenka Glazer pojasnila, da je v njeni zavesti vsa leta živela kot njen knjižni prvenec. Iz haikujev zgrajeno pripoved o ljubezenski in življenjski zgodbi njenih staršev je napisala sredi leta 1964. Napisala jo je z roko na kartonske liste in jo podarila svoji materi za njeno sedemdesetletnico. Leta 1967 je pripravila rokopisno zbirko v šestih izvodih in jo staršem podarila za zlato poroko. Zbirka šestinštiridesetih haikujev je novost v slovenski poeziji in je posebna tudi v

[8] Severin Šali je izbral štiri pesmi: *Góspava*, *Sončni zahod*, *Zvezda polarnica* in *Čoln* iz zbirke *Branike*.
[9] Irena Novak Popov je 2005 izbrala pesmi *Atomium* (*Nova obzorja), Njena pot*, *Porušena brv* (*Ujma*), *Imeti*, *Čoln*, *Brez milosti* (*Branike*). Leta 2007 pa pesmi *Na močélah*, *Obisk, Javor jerebika* (*Jerebika*) ter *Kolobar* in *Avgust* (*Kolobar*).
[10] Kristina Kočan je izbrala pesmi *Odjuga* (*Ujma*), *Pred novim letom* (*Branike*) ter *Slutnja*, *Mejášnica* in *Jantar* (*Jerebika*).

izvedbi, ki je delo Martine Golija. Pesnitev je bila nato z manjšimi spremembami natisnjena leta 1968 v *Dialogih*, izbor dvanajstih haikujev pa v *Locutio* 111.

Mozaično zgradbo pesnitve, v kateri se prepletajo haikuji ženskega in moškega glasu, vpeljuje uvodni haiku in zaključuje sklepni. V tradiciji japonskega pesništva se je haiku kot samostojna pesem iz treh verzov – dveh iz petih in srednjega iz sedmih zlogov – osamosvojila naknadno iz prvotnih posameznih neuporabljenih izhodiščnih haikujev skupine pesnikov, ki so s svojimi pesmimi dopolnjevali izhodiščni haiku (Novak, 2016). Alenka Glazer je pesnitev napisala v zanjo izjemnih okoliščinah, »ki so pripomogle, da je čez celotno besedilo pregrnjena tančica, ki posameznosti, same po sebi vrednostno nezaznamovane, idealizira, oziroma jih spreminja v sredstvo za idealizacijo«.[11]

Zgradbeni vzorec zbirke *Midva* je mogoče prepoznavati v vseh zbirkah: uvodni pesmi sledijo pesmi, združene v zaokrožene vsebinske cikle s samostojnimi naslovi in sklepno pesmijo. Po zbirki *Ujma* so cikli sestavljeni simetrično, in sicer v *Branikah* 13 + 15 + 13 pesmi v ciklu, v *Jerebiki* 3 + 5 + 3 + 5 + 5 + 3 + 5 + 3 in v *Kolobarju* uvodna in sklepna kitica obkrožata pet ciklov po sedem pesmi. Z izdajo zbirk *Razstava* in *Midva* je postal opus Alenke Glazer sodobnemu bralstvu lažje dostopen in razvojni lok njene poezije bolj razpoznaven.

V *Dialogih* (1967)[12] je bil objavljen cikel trinajstih pesmi *Ujma.* Leto pozneje je pod tem naslovom izšla njena prva pesniška zbirka. Marijan Kramberger je v spremni besedi med drugim zapisal, da je pesničina privrženost kraju in naravi le kompenzacija za moderno izvrženost in osamelost. Njena izpoved razodeva izrazito kultiviranost in lirični instinkt, vrh zbirke in pomemben dosežek pa je predvsem cikel *Ujma*, »v katerem je človek prisoten samo še kot intuitivna slutnja o skriti sorodnosti in usodni bližini med njim in njo«.

Naslov druge natisnjene zbirke *Branike* (1977) je pomenljiv za prepoznavanje pesničinega doživljanja sveta, ki se sprošča iz ujetosti v beg v življenje. Branika je enoletni prirast lesa, je sled in označevalec rasti. Ignac Kamenik je opozoril na premik v pesniškem izrazu iz simboličnosti v konkretnost in kot novost v njeni poeziji zaznal ljudski melos. Posebej dragoceno pa je po njegovem pesniško sporočilo, zakoreninjeno v pohorsko-obdravskem svetu.

[11] Glazer, 2007: *Midva*. 45.
[12] Glazer, 1967: Ujma. *Dialogi.*

Zbirko *Jerebika* (1988) je uredil Kajetan Kovič, spremna beseda na zavihkih knjige pa ni podpisana. V njej so pesmi, ki rastejo iz pesničinega spomina na umrle bližnje. V pesmih se občutje človeka posameznika preliva v širše spoznanje, osebni spomin prerašča v rodovni spomin in rodovno izkušnjo. In čeprav vsaka naslednja smrt prizadene še globlje, se z vsako ob njeni neizbežnosti vedno znova razkriva življenje kot najvišja vrednota. Pesmi o smrti so v resnici pesmi o življenju. Spremna beseda posebej poudarja besede iz pohorsko-obdravskega okolja, ki učinkujejo kot dialektizmi, lokalizmi, in ledinska imena iz arhaizmov, poseben ritem in večpomenske podobe-simbole.

Po času nastanka je zadnjo pesniško zbirko *Kolobar* (2001) tako kot zbirki *Razstava* in *Midva* izdala v samozaložbi. Sanjski tok jo odplavlja v otroštvo, k bratu, mami, iz preteklosti se obudijo strahovi in osamljenost, razočaranja in neporavnani dolgovi. Je življenje res samo nenehno odkupovanje?[13]

V pesmi *Dolgovi* iz zbirke *Kolobar* (2001) prosi za moč, da poplača dolgove za vse rodove nazaj. *»Naj gredo moji potomci v svet brez bremen od nékdaj«* in pesem sklene z besedami*: »Naj poravnam vse naše, vse svoje dolgove sama«.*[14]

Obujeni spomin na umrle svojce jih iz preteklosti oživlja v sedanjost in prestavlja v prihodnost. Povezani so v neprekinjeno verigo časa in rodu.[15]

Stopili ste v prostor brezčasno,
od nekdaj, v neskončnost.
In z vami je od nekod vstala družina
dobrih ljudi od nekdaj za zmeraj.
Hvala usodi za tolikšen blagor.
Topla hrapavost Gilovega jezika
je obliznila roko.
Hvala tudi za to.
Vse se vključuje v enakomerno vrtenje.

Vseh vernih duš dan, 2. novembra, 2018, Topolšica.
Časovni razmiki med posameznimi pesniškimi zbirkami razkrivajo tehten premislek, ki sledi avtoričinemu ustvarjalnemu ritmu. Vsaka zbirka pomeni novo stopnjo v oblikovnem, motivnem in izpovednem pogledu. Sprva še tradicionalne oblike (sonet, tri- in štirivrstičnice) se vse bolj umikajo prostemu oblikovanju, pri čemer pa

[13] Glazer, 2001: Jagode. *Kolobar.* 32.
[14] Dolgovi. 31.
[15] Stopili ste. *Locutio.* 127.

imajo posebno mesto haikuji. Zbirka *Midva* (1967 in 2007), ki so jo sprožile nekatere zunanje okoliščine, kot jih pojasnjuje sama, razkrivajo globlje sporočilo o njenem doumevanju haikuja kot ene najbolj jedrnatih pesniških oblik, ki temelji na globoki povezavi med dogajanjem v naravi in človekovim notranjim svetom. Izpiljen jezik, obarvan z lokalnimi in starinskimi izrazi obdravsko-pohorskega okolja, ki podkrepljujejo izrazit ritem in razkrivajo večplastne podobe, pomeni posebno vrednost njenih izpovedi. V njeni otroški poeziji pa se izražajo jezikovna igrivost, avtentično otroško občutenje sveta, humornost in bogata zvočnost.

Poezija Alenke Glazer je samosvoja, inovativna in prepoznavna v slovenskem pesništvu ter pomeni njegovo opazno obogatitev.

Vse je od zmerom v nas[16]

Alenko Glazer sem spoznala v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja, ko je vodenje mariborskega Slavističnega društva prevzela mlajša, precej neizkušena skupina slavistk in slavistov. Nasledili smo ugledno in dobro utečeno vodstvo in brez njegovih spodbud in dobrohotne pomoči bi se zamenjava lahko kaj klavrno končala. Veliko potrpežljivosti je imela takrat in pozneje prav Alenka Glazer, pa naj je šlo za program dela društva, organizacijo strokovnih ekskurzij in slavističnih zborovanj, tekmovanj za Cankarjevo priznanje ali gibanje Mladi raziskovalci za napredek Maribora. Ko sva postali sodelavki, mi je bila v oporo in spodbudo, s svojo vizijo razvoja mariborskega visokega šolstva pa me je nevsiljivo usmerjala v raziskovanje belih lis v slovenski literarni zgodovini.

Ko je akademija prerasla v fakulteto, so se morali starejši predavatelji umakniti mlajšim. Med njimi tudi Alenka Glazer. Končalo se je njeno zelo zahtevno pedagoško delo s skoraj srednješolsko učno obvezo in pripravljanje programov za obe predmetni področji. Zavedala se je pomena raziskovalnega dela za kakovostno visokošolsko izobraževanje. Bila je odlična predavateljica, a tudi zahtevna do študentk in študentov. Posebej je skrbela za razvoj knjižnice na akademiji. Ob upokojitvi je imela še dovolj moči za nadaljevanje zastavljenih načrtov, vendar se ni mogla znebiti občutka, da v institucijah ni več deležna enake obravnave kot pred tem. Postopoma se je umikala iz javnega življenja, vendar se je še vedno čutila povezano z ljudmi, kot je povedala sama, le vsiljene posebne pozornosti ni hotela.

[16] Glazer, 1977: *Branike.* 15.

Tudi najina srečanja so postajala vse bolj naključna, občasno sva se videli v mariborski univerzitetni knjižnici, na strokovnih in kulturnih prireditvah ali redkeje pri njej v Rušah. Povezovali so naju samo še dolgi in vsebinski pogovori po telefonu, ki so se vedno začeli s pozornim vprašanjem o mojih domačih in o tem, s čim se ukvarjam. Živo se je spominjam kot modre in duhovite, pazljive in naklonjene sogovornice tudi še tedaj, ko je že bivala v Topolšici.

Literatura

Janko ČAR, 1986: Ob jubileju Alenke Glazer. *Jezik in slovstvo*. 31/7. 251–253.
Alenka GLAZER, 1960: Svetovna razstava 1958. *Nova obzorja* 13/7-8. 300–302.
Alenka GLAZER, 1965: *Župančičeva mladinska pesem z upoštevanjem njenega mesta v razvoju slovenske mladinske poezije in njenega odnosa do Župančičevih ostalih pesmi*. Tipkopis doktorske disertacije hrani Center za domoznanstvo in posebne zbirke Univerzitetne knjižnice Maribor.
Alenka GLAZER, 1975: K vrednotenju mladinske književnosti. *Otrok in knjiga* 2. 27–29.
Alenka GLAZER, 1979: Vprašanje periodizacije mladinske književnosti. *Otrok in knjiga* 8. 5–19. Tudi 2011: Vprašanje periodizacije slovenske mladinske književnosti. *Otrok in knjiga* 38/82. 6–21.
Alenka GLAZER, 1968: *Ujma*. Maribor: Obzorja.
Alenka GLAZER, 1977: *Branike*. Maribor: Obzorja.
Alenka GLAZER, 1980: *Žigažaga*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
Alenka GLAZER, 1988: *Jerebika*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
Alenka GLAZER, 1989: *Dežniki*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
Alenka GLAZER, 1997: *Gugalice*. Ljubljana: DZS.
Alenka GLAZER, 2001: Kolobar.
Alenka GLAZER, 2004: *Razstava*.
Alenka GLAZER, 2007: *Midva*.
Dragica HARAMIJA, 2016: Prispevek Alenke Glazer k razvoju teorije slovenske mladinske književnosti. *Otrok in knjiga* 43/96. 53–57.
Kristina KOČAN, 2024: *Za robom jezika. Antologija sodobnih pesnic Maribora*. Maribor: Litera. 47–53.
Boris A. NOVAK, 2016*: Oblike duha: zakladnica pesniških oblik*. Ljubljana: Mladinska knjiga. 181–182.
Irena NOVAK POPOV, 2005: *Antologija slovenskih pesnic 2*. Ljubljana: Tuma. 175–180.
Irena NOVAK POPOV, 2007: *Antologija slovenskih pesnic 3*. Ljubljana: Tuma. 49–53.
Severin ŠALI, 1985: *Lirika slovenskih pesnic 1849–1984*. Ljubljana: Mladinska knjiga. 88–92.
Marija ŠVAJNCER, 2016: Dotik pesmi Alenke Glazer. *Talenti v Gla(s)zerjevem rodu*. 67–74.
Darka TANCER, 2020: V spomin Alenki Glazer. *Otrok in knjiga*. 109. 89–91.
Damjan ZAZULA, 2020. Spomin na Alenko Glazer (1926–2020*). Ruški utrip* 2. 26–29.

Dragica Haramija

Znanstvenoraziskovalno delo Alenke Glazer in njen prispevek za razvoj teorije otroške in mladinske književnosti

Alenka Glazer je na Slovenskem postavila temelje študijskega predmeta, povezanega s preučevanjem otroške in mladinske književnosti, tako je bila Pedagoška akademija Maribor leta 1961 prva visokošolska ustanova, ki je v svoj kurikulum sprejela to predmetno področje. Leta 1976 je Alenka Glazer pripravila usklajen študijski program predmeta Mladinska književnost za obe pedagoški akademiji (Ljubljana, Maribor) in za Filozofsko fakulteto v Ljubljani,[1] s čimer je področje otroške in mladinske književnosti vpeljala v celoten tedanji slovenski visokošolski prostor (PA Maribor, PA Ljubljana in FF Ljubljana), ki je razvijal študijske smeri razredni pouk in slovenistika.

Od januarja 1961 je bila Alenka Glazer honorarna sodelavka, od 1. 10. 1962 do upokojitve 31. 12. 1987 pa redno zaposlena predavateljica novejše slovenske književnosti in mladinske književnosti na Pedagoški akademiji (od 1986 Pedagoški fakulteti) Univerze v Mariboru. Od leta 1961 do leta 1972 sta bila njena habilitacija in predmet imenovana Mladinska književnost z vidika mladinske psihologije, nato se preimenuje v predmet Mladinska književnost. Preimenovanje hkrati pomeni tudi preusmeritev preučevanja iz didaktično-psiholoških znanj o tovrstni književnosti v raziskovanje otroškega in mladinskega leposlovja v okviru literarne vede. Koncept termina mladinska književnost kot nadpomenke za otroško in mladinsko književnost je po Alenki Glazer prevzela Marjana Kobe, ki je v *Pogledih na mladinsko književnost* (1987) opozorila na problem neenotnega poimenovanja, za katerega se zdi, da »je na prvi pogled samo terminološke narave, v resnici pa razpira temeljni razmislek o ontološki opredelitvi te zvrsti literature […].« (Kobe 1987: 9) Poimenovanje predmeta, kljub trem različnim stopnjam bralne zmožnosti, je ostalo nespremenjeno vse do študijskega leta 2025/2026, in sicer na vseh treh študijskih smereh na oddelkih, kjer se predmet izvaja, na smereh predšolska vzgoja in razredni pouk (PEF UL, PEF UM, PEF UP) ter na študijskih smereh slovenistike (FF UL,

[1] Podatek je razviden iz letnega poročila o delu Alenke Glazer iz leta 1977, ki ga hrani Filozofska fakulteta UM.

FF UM).[2] Razmislek o poimenovanju in poenotenju terminologije otroška književnost (od predšolskega obdobja in do konca razredne stopnje šolanja), mladinska književnost (predmetna stopnja osnovnošolskega izobraževanja in deloma srednješolsko poklicno izobraževanje), književnost za mlade odrasle / naslovniško odprta književnost (16 +), bi nas lahko pripeljal do poenotenja terminologije v Sloveniji, hkrati pa bi bila ta primerljiva s terminologijo, ki jo uporabljajo v drugih jezikovnih okoljih.

Za razvoj področja otroške in mladinske književnosti je pomembna raziskava Alenke Glazer z naslovom ***Župančičeva mladinska pesem z upoštevanjem njenega mesta v razvoju slovenske mladinske poezije in njenega odnosa do Župančičevih ostalih pesmi*** (1965), ki jo je avtorica oddala kot doktorsko disertacijo in je bila doslej dostopna le v rokopisu. Teoretičarka disertacije ni zagovarjala, kljub temu pa je rokopis, zlasti s stališča metodologije, pomembno izhodišče pri njenem preučevanju in objavah znanstvenih prispevkov o poetikah posameznih ustvarjalcev, prim. *Živa beseda Pavleta Zidarja* (1992), *Mladinsko delo Branka Rudolfa* (1997), *Tragično in komično v mladinskem delu Pavleta Zidarja* (1997a), *O Stritarjevem mladinskem delu* (1998), *Mitsko v mladinskem delu Pavleta Zidarja* (2002).

Že v naslovu raziskave je Alenka Glazer nakazala koncept otroške in mladinske književnosti kot integralnega dela književnosti, kar je trideset let pozneje utemeljeval tudi Igor Saksida v monografiji *Mladinska književnost med literarno vedo in književno didaktiko* (1994: 42).

Raziskava ***Župančičeva mladinska pesem z upoštevanjem njenega mesta v razvoju slovenske mladinske poezije in njenega odnosa do Župančičevih ostalih pesmi*** (1965) obsega skupaj 464 (od tega jih je 7 neoštevilčenih) strani in vsebuje pet temeljnih poglavij (307 oštevilčenih strani): (1) Uvod; (2) Kratek pregled slovenske otroške pesmi do Župančiča; (3) Geneza, čustvene in miselne osnove, tematike in motivi – prva doba; (4) Geneza, čustvene in miselne osnove, tematika in motivi – druga doba; (5) Sklep; in tri dodatke (150 oštevilčenih strani z ločeno paginacijo): Opombe; Bibliografski pregled Župančičevih pesmi; Popravki in dostavki.

[2] V študijskem letu 2026/2027 se bosta predmeta na Pedagoški fakulteti UM preimenovala glede na obravnavo literarnih del in starostne stopnje mladih bralcev: na Oddelku za predšolsko vzgojo (PEF) se bo predmet imenoval Otroška književnost, na Oddelku za razredni pouk (PEF) pa Otroška in mladinska književnost, na Oddelku za slovanske jezike in književnosti (FF) ostaja poimenovanje predmeta Mladinska književnost.

Že v Uvodu je Alenka Glazer nakazala, da je Župančičevo ustvarjanje za otroke sestavni del njegovega opusa ter da bi bilo treba utemeljiti in poenotiti terminologijo o predmetu preučevanja.[3] Opombe, ki bi bile danes sestavni del temeljnega besedila in ne posebno poglavje, razkrivajo avtoričino dilemo (Glazer 1965: 308):

> Disertacija je bila prijavljena pod naslovom Župančičeva mladinska pesem z upoštevanjem njenega mesta v razvoju slovenske mladinske poezije in njenega odnosa do Župančičevih ostalih pesmi. Vendar je za velik del Župančičevega ustvarjanja za mlade bralce ustreznejši termin otroška pesem, kar bo razvidno iz razprave same, zato ga uporabljamo v večini primerov.

Navedek je 1. opomba, v nadaljevanju pa Alenka Glazer še na več mestih podaja razmislek o poimenovanju raziskovalnega področja otroške in mladinske poezije oz. otroške in mladinske književnosti na splošno. Odnos literarne stroke do otroške in mladinske književnosti v primerjavi s književnostjo za odrasle, pri čemer je bila »analiza njegove poezije, v kateri je otroška pesem bila iz obravnave v celoti izločena« (Glazer 1965: 1), se je izkazal pri Župančiču kot podcenjujoč. Ne nazadnje je Alenka Glazer v raziskavi podala podatek, da sodi 42 % Župančičevih objavljenih pesmi v otroško ali mladinsko književnost (Glazer 1965: 7). Te pesmi so sicer bile visoko ovrednotene, vendar nikoli obravnavane kot sestavni del pesnikovega ustvarjanja. Alenka Glazer si je ob tem zastavila pomembno raziskovalno vprašanje, in sicer »kakšna je Župančičeva otroška pesem v svoji zgodovinski pogojenosti, kaj je zanjo značilno, kaj je prinesla v slovensko književnost novega in s čim je tako zelo vplivala na poznejšo slovensko poezijo za otroke, da je postalo npr. cicibanstvo pojem«. (Glazer 1965: 3) Ob tem je raziskovalka, čeprav se je omejila na literarnozgodovinski princip raziskovanja, nanizala še nekaj vprašanj, ki so za področje otroške in mladinske književnosti še vedno aktualna. Izpostavljam dve, ki sta povezani s psihologijo in pedagogiko: vprašanje mladega bralca in njegove kognitivne razvojne stopnje, danes bi rekli tudi stopnje bralne zmožnosti; odnos sodobnega mladega bralca do literarnega dela, ki je nastalo v nekem preteklem obdobju – ali torej otrok še vedno dojema oz. razume besedilo, ki je nastalo pred sto in več leti enako, čeprav

[3] Podobno trditev je Alenka Glazer izpostavila tudi v spominskem zapisu ob smrti Pavleta Zidarja, ki je v avtopoetiki, objavljeni v 22. številki revije *Otrok in knjiga* razmišljal »o svojem mladinskem delu kot o naravnem členu in enakovrednem deležu v (celotnem) opusu, ki torej ne pomeni manjvrednosti, pač pa obogatitev literature.« (Glazer 1992: 61) Prav tako je avtorica v sklepnem delu prispevka o Branku Rudolfu zapisala: »Tako lahko ob koncu tega razmišljanja o mladinskem delu Branka Rudolfa ugotovimo, da pomenijo njegova besedila, namenjena otroku, naj so napisana v obliki igre, pravljice ali pesmi, nepogrešljivi in bistveno sooblikujoči del Rudolfovega umetniškega opusa.« (Glazer 1997: 66)

so se okoliščine bistveno spremenile.[4] Raziskovalko je posebej zanimal odnos med Župančičevo poezijo za otroke in odrasle, saj na tak način pesnikovo delo še ni bilo obravnavano; fokus raziskovanja je poudarila že v naslovu razprave. Zanimala so jo tudi vprašanja o tem, zakaj in v katerem obdobju je Župančič pisal za otroke, in ali se stilistika njegovega pesnjenja razlikuje glede na ustvarjanje za otroke in odrasle ter glede na čas nastanka posamezne pesmi.

V nadaljevanju uvodnega poglavja je Alenka Glazer nanizala dotedanje študije in kritiške zapise o Župančičevi poeziji, med katerimi so redke, ki obravnavajo otroško poezijo enakovredno s poezijo za odrasle (npr. Niko Bartulović, Izidor Cankar, Anton Slodnjak, Lino Legiša, Joža Mahnič); večina tistih, ki otroško poezijo sploh vključuje v razprave, pa jo obravnava ločeno (in neenakovredno) od pesnikovega ustvarjanja za odrasle (npr. Jože Glonar, Arturo Cronia, Lucien Tesnière, Josip Vidmar, Marja Boršnik).

Alenka Glazer je, na primeru Župančičeve poezije, odkrito pokazala na neenakovreden odnos in obravnavo literarnih zgodovinarjev do literarnih del za otroke in mladostnike v primerjavi z obravnavo literarnih del za odrasle. Žal tudi šestdeset let po nastanku obravnavane študije še vedno literarna stroka pogosto obravnava otroško in mladinsko književnost kot manjvredno.

Drugo poglavje študije je namenjeno literarnozgodovinskemu pregledu otroške in mladinske poezije do Župančiča. Otroške ljudske pesmi je izdal Karel Štrekelj v 14. snopiču (1911), kot začetnika avtorske otroške poezije pa je raziskovalka postavila Slomška in njegov krog, zbran okrog *Drobtinic* (prva številka izide 1846. leta). V nadaljevanju je poudarila velik pomen otroške periodike (*Vedež*, *Vrtec* s prilogo *Angelček*) in Levstikov prispevek k razvoju otroške in mladinske književnosti.[5] Pozneje je pregled poezije Alenka Glazer bistveno razširila tudi na prozo in dramatiko ter raziskovanje otroške in mladinske literarne zgodovine strnila v članku *Vprašanje periodizacije mladinske književnosti* (1979).

[4] Alenka Glazer (1965: 5) navaja tri kriterije, po katerih se otroška in mladinska književnost presojata še danes: literarno-estetski, psihološki in pedagoški kriterij.

[5] Kot dotedanji pregled ustvarjalnosti za otroke je pomembna antologija otroške poezije *Zvončeki* (1887), ki jo je sestavil Anton Brezovnik.

V naslednjih dveh poglavjih, *Geneza, čustvene in miselne osnove, tematike in motivi – prva doba* ter *Geneza, čustvene in miselne osnove, tematika in motivi – druga doba*, se je Alenka Glazer podrobno ukvarjala z Župančičevo otroško in mladinsko poezijo vzporedno z njegovim pesnjenjem za odrasle. V podroben pregled pesnikovega ustvarjanja je vpletla tudi njegove življenjepisne podatke in dotedanje študije o njegovi poeziji, najpomembnejši del pa so natančne analize avtorjeve otroške poezije, ki jih je ves čas utemeljevala in primerjala tudi s poezijo za odrasle. Ustvarjalni obdobji Župančičeve poezije je utemeljila z literarnozgodovinskega vidika, obdobji vsebujeta stilistične ter tematsko-motivne analize in literarne vplive. Raziskovalka je ugotovila pri prvi dobi, ki je trajala od 1894 do sredine leta 1903 in izpostavi zbirko *Pisanice*, »da so nastajale otroške in druge pesmi vzporedno; ne samo časovno, temveč tudi po vključenosti v dotedanjo tradicijo« (Glazer 1965: 70). Za drugo dobo, ki jo je umestila v čas od leta 1908 do 1948, pri čemer je nakazala, da se je ta doba bolj ali manj iztekla leta 1916, ko izide zbirka *Ciciban*, ali vsaj leta 1922, ko je Župančič pripravil drugo izdajo te zbirke, pa je raziskovalka zaključila, da »nekdanji motivi niso več samo zunanja obnovitev, temveč zopet živo doživetje, saj je pesem – kljub pesnikovi človeški nebogljenosti – izraz resnične vedrine in sproščenega uživanja v naravi. To pa sta bili osnovi, iz katerih so rastle Župančičeve otroške pesmi zlasti v drugi dobi.« (Glazer 1965: 295)

V Sklepu je Alenka Glazer zapisala ugotovitve, ki povezujejo Župančičevo poezijo za otroke in odrasle. V dveh prispevkih, objavljenih v reviji *Otrok in knjiga*, je uporabila delno preoblikovano besedilo raziskave *Župančičeva mladinska pesem z upoštevanjem njenega mesta v razvoju slovenske mladinske poezije in njenega odnosa do Župančičevih ostalih pesmi* (1965), in sicer v člankih *Župančičeva Kanglica* (1976) in *Perspektive v zgodnjih Župančičevih otroških pesmih* (2000). V članku *Župančičeva Kanglica* (Glazer 1976: 113–120) je v uvodu podala skrajšani pregled otroške poezije do Župančiča, pri čemer kot začetnika slovenske otroške umetne poezije postavi Frana Levstika s ciklom *Otročje igre v pesencah* (1880), nato se je posvetila Župančičevim objavam v *Vrtcu* in *Angelčku* (najprej pod psevdonimom Smiljan Smiljanič), v jedrnem delu je analizirala izbrano pesem ter jo postavila v okvir avtorjevega celotnega ustvarjalnega opusa. V drugem članku, *Perspektive v zgodnjih Župančičevih otroških pesmih* (Glazer 2000: 13–22), je avtorica osvetlila svoje raziskovanje Župančičeve prve dobe, kar je s povzemanjem obravnavane raziskave o pesniku nakazala že v uvodu: »Župančičeve otroške pesmi se po tematiki, motivih, oblikovnih in slogovnih značilnostih, še posebej pa po temeljnem življenjskem občutju, ki v pesmih prihaja do izraza, in po odnosu do otroka in sveta sploh, kakor

se v njih kaže – na osnovi česar je mogoče razsojati o perspektivah v tej poeziji – delijo v dve dobi […].« (Glazer 2000: 13) V nadaljevanju je avtorica preoblikovala poglavje o pregledu slovenske otroške pesmi do Župančiča in strnila usmeritve Antona Kržiča iz *Ocene slovenskih knjig za mladino in ljudstvo* (1889) o otroški in mladinski književnosti (vera; dober značaj, stud nad grehom in pozitivni zgledi, domoljubje, spoštovanje do starejših, duhovnikov in učiteljev; koristno znanje; delavnost in skromnost; veselje; jezik; oblikovanje knjig), ki bolj kot na kakovost nakazujejo na versko in domovinsko vzgojnost besedil. Župančič je v začetnem obdobju te usmeritve upošteval, a se je že kmalu oddaljil od Kržičevega vpliva, zgled so mu postale ljudske pesmi in Levstikova dela za otroke.

Poglavje Opombe je prav tako dragoceno, saj so pojasnila k temeljnemu besedilu zelo izčrpna, dokumentirana s pismi (Župančičeva osebna korespondenca), z izjavami in citati iz različnih publikacij ter z zapisi raziskovalke ob osebnih pogovorih z ustvarjalci (prim. Župančič, Bevk) in s popisom rokopisnih gradiv, ki jih je pridobila od drugih teoretikov (prim. Gerlanc).

V Bibliografskem pregledu Župančičevih pesmi je Alenka Glazer do leta 1916 upoštevala vse natisnjene pesmi, od leta 1917 dalje pa pesnikovo otroško poezijo. Upoštevani so vsi natisi in ponatisi (periodika, pesniške zbirke), pa tudi rokopisno gradivo, ki ga je datirala okvirno, če podatka o nastanku ni bilo.

Ob raziskavi *Župančičeva mladinska pesem z upoštevanjem njenega mesta v razvoju slovenske mladinske poezije in njenega odnosa do Župančičevih ostalih pesmi* (1965) velja omeniti še tri prispevke Alenke Glazer, prvega je objavila v *Jeziku in slovstvu*, druga dva pa v reviji *Otrok in knjiga*, saj gre za preoblikovana dela obravnavane raziskave, in sicer povzetka po Uvodu (Glazer 1965: 1–33) in poglavju Kratek pregled slovenske otroške pesmi do Župančiča (Glazer 1965: 34–52), vendar v bistveno razširjeni obliki. Prispevki se navezujejo na vse literarne vrste v otroški in mladinski književnosti, pri čemer pa je avtorica – za razliko od zapisanega v raziskavi – pogosteje (ne pa samo) uporabljala termin mladinska književnost kot nadpomenko za otroško in mladinsko književnost.

Prispevek, ki je izšel v *Jeziku in slovstvu* v rubriki zapiski, ocene in poročila, z naslovom *Delež leposlovja v slovenskih mladinskih listih* (Glazer 1968, 220–224), je avtorica predstavila na Zmajevih otroških igrah v Novem Sadu (november 1968). Pri tem velja izpostaviti njeno misel, ki jo najdemo v vseh objavah (Glazer 1969: 224):

> Mislim, da posebne, od druge književnosti čisto ločene mladinske književnosti ni, temveč, da je le del književnosti, ki je dostopen tudi otroku, ali morebiti predvsem otroku, ki ga otrok sprejema ali zaradi ritma in zvočne besede, ali zaradi igrive domišljije, ali zaradi privlačne zgodbe, ali zaradi humorja, ali zaradi možnosti izenačitve z junakom, ali zaradi neposrednosti in pristnosti podajanja. Mora pa imeti vsako tako besedilo kaj povedati ali mora kaj nuditi tudi odraslemu bralcu.

Prispevek *K vrednotenju mladinske književnosti* (Glazer 1975: 27–29) je avtorica prvotno pripravila za 10. srečanje pisateljev na Štatenbergu (september 1973), v njem podaja razmislek o vprašanju, »ali je ta književnost bila, oziroma je posebna književnost, namenjena izključno posebni skupini bralcev, mladim bralcem (ali poslušalcem), ali pa je njena funkcija širša« (Glazer 1975: 27).

Članek *V prašanje periodizacije mladinske književnosti* (Glazer 1979: 5–19) je avtorica pripravila za Slavistično zborovanje (Portorož, oktober 1976). Alenka Glazer je s prispevkom, ki uvaja literarnozgodovinski princip obravnave otroške in mladinske književnosti, postavila temelj enakovrednega raziskovanja književnosti (Glazer 1979: 16):

> Hkrati se nam je ob tem razmišljanju marsikje razkrivalo, da je v samih mladinskih literarnih delih dana osnova, ki omogoča, da tudi njihovo »literarnost« presojamo po enakih vidikih kot v drugi literaturi, le da dodatno upoštevamo drugačnega (ne manj vrednega) bralca oziroma poslušalca.
>
> Torej obstajajo tudi na področju mladinske književnosti literarno zadosti izoblikovana dela, ki jih moremo obravnavati z merili literarne vede in jih v literarni zgodovini vključiti v splošen razvojni tok naše književnosti. Za konkretno periodizacijo tega dela književnosti pa bo šele podroben pretres celotnega gradiva pokazal, ali ga je mogoče kar neposredno vključiti v že obstoječe literarnozgodovinske razpredelnice, ali pa bodo potrebni še kakšni premiki ali dodatna določila.
>
> Šele ko bo opravljeno tako ovrednotenje naše mladinske književnosti, ki tega literarnega dogajanja ne bo izločalo iz druge literature (čeprav bodo najprej potrebne posebne raziskave mladinske književnosti), bo lahko potrjena za zdaj samo teoretično izrečena misel, da je tudi mladinska književnost samoumeven in nepogrešljiv sestavni del književnosti sploh, podoba naše celotne književnosti pa bo šele z enakopravno uvrstitvijo najbolj izoblikovanih in značilnih besedil iz mladinske književnosti in ob upoštevanju tudi drugega dogajanja na tem področju postala zares celovita.

Alenka Glazer je že v raziskavi *Župančičeva mladinska pesem z upoštevanjem njenega mesta v razvoju slovenske mladinske poezije in njenega odnosa do Župančičevih ostalih pesmi* (1965) zastavila pot raziskovanja otroške in mladinske književnosti na Slovenskem, pri čemer je iz doslej neobjavljene raziskave črpala temeljne usmeritve za raziskovalno področje in za študijski predmet:

- **Poimenovanje predmeta raziskovanja**, ki v času nastanka razprave ni bil poenoten ali pa se je pogosteje uporabljala različica mladinska književnost za vso književnost, namenjeno mladim bralcem. Tudi naslov razprave nakazuje na terminološko neenotnost, saj je Alenka Glazer že v uvodu pojasnila, da večina Župančičevih pesmi sodi v otroško književnost. Tudi v sodobnem času termina **otroška književnost** in **mladinska književnost** nikakor ne zajemata iste bralske populacije. Po vsem svetu je opaziti trend ločevanja otroške književnosti in mladinske književnosti, in to ne le v terminološkem smislu, pač pa tudi v obravnavi bralnih zmožnosti mladega bralca, v obravnavi multimodalnih besedil (zlasti slikanic in bogato ilustriranih knjig) ter v utemeljitvi značilnosti književnih vrst in pojavnosti različnih stilističnih elementov v otroški in mladinski književnosti.[6]
- **Literarnozgodovinski pregled otroške in mladinske književnosti**, ki ga je Alenka Glazer razvila v razpravi za poezijo in v članku *Vprašanje periodizacije mladinske književnosti* (1979) nadgradila s pregledom vseh književnih zvrsti.
- Mehanizme za **obravnavo opusov posameznih pesnikov in pisateljev**, kar je ob študiji o Župančičevih pesmih nadgradila s članki o Pavletu Zidarju in Branku Rudolfu.
- **Vrednotenje kakovosti literarnih del** glede na njihovo literarnost se ne razlikuje med otroško in mladinsko književnostjo in književnostjo za odrasle, kar pomeni, da so načela kakovosti o estetski, spoznavni in etični plasti besedil v vseh književnih delih enaka.
- Opozorila o tem, da sta **otroška in mladinska književnost enakovreden del književnosti** in šele vključevanje tega polja raziskovanja v literarnozgodovinske preglede podaja celovitost izvirne slovenske slovstvene ustvarjalnosti.

[6] Načeloma je v tujini sprejet konsenz o poimenovanju otroška književnost (npr. children's literature) in mladinska književnost (juvenile literature), v nekaterih jezikovnih okoljih sta bila pojma že ves čas ločena (npr. nemško govorno področje Kinder- und Jugendliteratur), pojavlja pa se tudi termin književnost za mlade odrasle (young adult literature), kamor sodijo zlasti naslovniško odprti romani.

Opomba

Prispevek je nastal v okviru programske skupine P6-0156 Slovensko jezikoslovje, književnost in poučevanje slovenščine, ki jo financira ARIS.

Viri

Alenka Glazer, 1965: *Župančičeva mladinska pesem z upoštevanjem njenega mesta v razvoju slovenske mladinske poezije in njenega odnosa do Župančičevih ostalih pesmi.* Maribor: rokopisno gradivo, hrani Center za domoznanstvo in posebne zbirke Univerzitetne knjižnice Maribor.

Alenka Glazer, 1969: Delež leposlovja v slovenskih mladinskih listih. *Jezik in slovstvo* 14/7. 220–224.

Alenka Glazer, 1975: K vrednotenju mladinske književnosti. *Otrok in knjiga* 2. 27–29.

Alenka Glazer, 1976: Župančičeva Kanglica. *Otrok in knjiga* 4. 113–120.

Alenka Glazer, 1977: Poročilo o delu ob habilitaciji. Rokopisno gradivo. Hrani Filozofska fakulteta UM.

Alenka Glazer, 1979: Vprašanje periodizacije mladinske književnosti. *Otrok in knjiga* 8. 5–19.

Alenka Glazer, 1992: Živa beseda Pavleta Zidarja. *Otrok in knjiga* 19/34. 55–61.

Alenka Glazer, 1997: Mladinsko delo Branka Rudolfa. *Otrok in knjiga* 24/43. 50–63.

Alenka Glazer, 1997a: Tragično in komično v mladinskem delu Pavleta Zidarja. *Otrok in knjiga* 24/44. 75–80.

Alenka Glazer, 1998: O Stritarjevem mladinskem delu. *Otrok in knjiga* 25/46. 22–30.

Alenka Glazer, 2000: Perspektive v zgodnjih Župančičevih otroških pesmih. *Otrok in knjiga* 27/49. 13–22.

Alenka Glazer, 2002: Mitsko v mladinskem delu Pavleta Zidarja. *Otrok in knjiga* 29/54. 64–69.

Dragica Haramija, 2016: Prispevek Alenke Glazer k razvoju teorije slovenske mladinske književnosti. *Otrok in knjiga* 43/96. 53–57.

Dragica Haramija, 2021: Vrednotenje otroške in mladinske književnosti za branje v izobraževalnem prostoru. *Otrok in knjiga* 48/111. 16–31.

Marjana Kobe, 1987: *Pogledi na mladinsko književnost*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Igor Saksida, 1994: *Mladinska književnost med literarno vedo in književno didaktiko*. Maribor: Založba Obzorja.

Jožica Čeh Steger

Profesorica Alenka Glazer – zagovornica Župančičeve otroške pesmi kot integralnega dela njegove celotne poezije

Sredi osemdesetih let prejšnjega stoletja sem bila študentka slovenščine in nemščine na tedanji mariborski pedagoški akademiji, kjer je profesorica Alenka Glazer predavala novejšo slovensko in mladinsko književnost. Preden je pri omenjenih predmetih postala tudi moja profesorica, sem jo kdaj pa kdaj videvala, kako je prihajala v svoj kabinet s težko torbo knjig ali morda pregledanih seminarskih nalog. Po njeni upokojitvi sem jo srečevala na različnih kulturnih dogodkih, največkrat v Univerzitetni knjižnici Maribor. Občasno me je poklicala tudi po telefonu, nazadnje iz Topolšice spomladi leta 2019, ko je bila sredi priprav za izdajo poezije Janka Glazerja v *Zbranih delih slovenskih pesnikov in pisateljev*. Tedaj me je prosila, da bi za to zbirko prevzela pripravo Glazerjevih literarno- in kulturnozgodovinskih člankov.

Kot številne povojne generacije sem odraščala v družbi Župančičevega Cicibana, a so ob njegovi igrivosti in nagajivosti moja mlada leta barvala še povsem drugačna občutja in druge knjige. Otroška literatura, v kateri bi obujala otroka v sebi, me v študijskih letih ni posebej pritegnila. Bliže so mi bila otožna, elegična občutja, temnejša in mračna razpoloženja. Izgubljala sem se v poetičnih labirintih Cankarjeve in Rilkejeve literature, utapljala v bolečini poetičnega hrepenenja ter očarljivi lepoti samotnih poti in sanjskih svetov. V 2. letniku sem zato nestrpno pričakovala predavanja profesorice Alenke Glazer iz novejše slovenske književnosti, še posebej iz slovenske moderne. Občudovala sem njeno predanost literaturi, bogato poznavanje biografskih podatkov naših modernistov, družbenih in kulturnozgodovinskih okoliščin, široko razgledanost po sočasni evropski književnosti in likovni umetnosti, zlasti poznavanje francoskega simbolizma, avstrijske in nemške moderne, do potankosti izdelane analize in interpretacije pesniških besedil. Tako se mi je med študijem dogajalo, da sem o Richardu Dehmlu, Hermannu Bahru, Charlesu Baudelairu, Paulu Verlainu ali Arthurju Rimbaudu slišala marsikaj prej na njenih predavanjih kot pri nemški ali svetovni književnosti.

Kot profesorica je bila Alenka Glazer enako kot do sebe stroga tudi do študentk in študentov, a obenem izjemno pravična in spoštljiva. Predavala je iz glave, brez pisnih predlog, vedno stoje in umaknjena od katedra, da je bila v isti ravnini in v nenehnem očesnem stiku z nami. Spominjam se, s kakšnim žarom je pripovedovala o mladi generaciji slovenskih modernistov, o njihovem težkem življenju na Dunaju, navdušenju nad modernimi revijami, novimi umetnostnimi tokovi, galerijami, arhitekturo in celo nad širokimi cestami dunajskega Ringa. Govorila je izjemno kultivirano, z izbranimi besedami, s pomenljivimi poudarki in z učinkovitimi premori. Po mnogih letih še zmeraj slišim njene virtuozne ritmično-glasovne izvedbe pesmi, ki jih je vključevala v predavanja, npr. Verlainovo *Chanson d'automne* v izvirniku, Župančičevo pesem *Zaprti park* ali Murnovo *Pa ne pojdem prek poljan*, katerih ritmično--zvočni učinki pomembno sooblikujejo vsebino modernih občutij, otožnosti, osamljenosti, ustavljenega časa in groze bivanja.

S predavanj Alenke Glazer mi je poznana tudi njena teza o integralnosti Župančičeve otroške in neotroške poezije, na podlagi katere naj bi literarna zgodovina obravnavala pesnikovo otroško poezijo v sklopu njegove celotne ustvarjalnosti, npr. zbirko *Pisanice* (1900) med *Čašo opojnosti* (1899) in *Čez plan* (1904). Ko nam je pripovedovala o zgradbi, pomenu in estetskih prvinah Župančičeve *Čaše opojnosti* (1899), izdane v moderni, secesijski opremi Ivana Jagra pri Schwentnerju, je izpostavila cikel otroških pesmi *Jutro*, s katerim naj bi pesnik zavestno pokazal na enakovrednost svoje otroške pesmi s poezijo za odrasle.

O ciklu pesmi *Jutro* v programatični *Čaši opojnosti* je Alenka Glazer objavila več razprav. V prispevku *Župančičeva Kanglica* (*Otrok in knjiga* 1976), ki prinaša razmišljanje o etični in estetski vrednosti naslovne pesmi kot umetniško dovršenem besedilu, je uvodoma izpostavila dvojno vlogo pesmi tega cikla, v modernistični *Čaši opojnosti* simbolno nagovarjanje odraslega bralca o jutru življenja in dostopnost mlademu bralcu v *Pisanicah*: »Ko je Župančič sprejel sedem od teh osmih pesmi v zbirko *Pisanice,* pa je nakazal, da so te pesmi sicer 'za mladino', a hkrati poudaril za nazaj svoje vrednotenje poezije kot celote, po katerem so tudi 'mladinske' (ali 'otroške') pesmi integralni sestavni del poezije sploh.« (A. Glazer 1978: 114) Na pomen omenjenega cikla je avtorica deloma opozorila tudi v prispevku *Iz Župančičeve zgodnje lirike* (*Dialogi* 1978), v razpravi *Simbolistične sestavine v zgodnji Župančičevi liriki*, objavljeni v zborniku *Obdobje simbolizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi* (1983) in predstavljeni na mednarodnem simpoziju Obdobja leto poprej, pa je s pronicljivo analizo miselnih in čustvenih osnov ter motivno-tematskih in slogovnih prvin

posameznih pesmi (*V saneh*, *Na poljani*, *Zvezdice*, *Kanglica*, *Mak*, *Oblaček*, *Gini*, *Barčica*) cikla prepričljivo dokazala, da se z vsemi sestavinami ne le organsko vključuje v modernistično *Čašo opojnosti*, temveč »pomeni tudi bistveno dopolnitev zbirke in učinkuje simbolistično« (A. Glazer 1983: 330). V tej razpravi je posebno pozornost posvetila razbiranju in analizi slogovnih prvin. S tega vidika je ključnega pomena njena ugotovitev, da se v omenjenih pesmih »na poseben način združujejo sredstva folklorne poetike s postopki simbolističnega pesniškega oblikovanja« (prav tam, 330). V omenjenih pesmih avtorica ugotavlja otroško igrivost, naivnost, ljudski ritem, zvočno slikanje, pravljične in folklorne prvine, konkretno dogajanje v oživljeni naravi, a hkrati tudi preraščanje posameznih motivov v mnogopomenske simbole, ki govorijo npr. o umetniškem ustvarjanju, bližini otroške in umetniške inspiracije, hrepenenju po izgubljeni sreči v krogu domačih ali bolečini ločitve od doma. S podrobno razčlenitvijo motivno-tematskih in jezikovnoslogovnih sorodnosti v otroških in neotroških pesmih zbirke (npr. ob motivih obiskov, sonca, cvetja, metaforizaciji duše) je razprla nove razsežnosti Župančičeve poezije z vidika avtocitatnosti ter različnih oblik in postopkov medbesedilnosti, čeprav teh pojavov sama še ni tako poimenovala. Posebno pozornost je posvetila tudi primerjalnim študijam Župančičeve poezije s srbsko, z belokranjsko in ukrajinsko ljudsko pesmijo. S prispevkom *Župančič in ukrajinska poezija* je leta 1978 nastopila na Župančičevem simpoziju. Objavljen je v zborniku *Oton Župančič* (1979). Uredila je več knjižnih izborov Župančičeve otroške poezije, ob *Kanglici* (1950) in *Mehurčkih* (1952), ki so doživeli številne ponatise, velja izpostaviti knjižno publikacijo *Izbrana mladinska beseda. Oton Župančič* (1978), za katero je napisala tudi opombe in pesnikovo biografijo ter prispevala obsežno spremno študijo o razvoju Župančičeve otroške pesmi (*Oton Župančič in otroška lirika*).

Te in številne druge objavljene raziskave Alenke Glazer o Župančičevi poeziji so nastale na podlagi njenega dolgoletnega, izjemno natančnega in podrobnega raziskovanja Župančičeve literarne ustvarjalnosti, terenskega zbiranja podatkov, preučevanja biografskih podatkov, ustnih in arhivskih virov, raziskovanja pesnikovih družinskih in socialnih razmer, korespondence, literarnih, folklornih in drugih vplivov. Vse do lanskega leta mi je bilo povsem neznano, da je Alenka Glazer leta 1965 na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani oddala doktorsko disertacijo *Župančičeva mladinska pesem z upoštevanjem njenega mesta v razvoju slovenske mladinske poezije in njenega odnosa do Župančičevih ostalih pesmi*, ki pa je ni zagovarjala. Tipkopis se nahaja v Univerzitetni knjižnici Maribor, obsega 307 strani glavnega besedila, 690 enot končnih opomb in bibliografski zapis Župančičevih pesmi, skupaj 459 tipkanih

strani. Sestavljena je iz poglavij, kot so: Uvod, Kratek pregled slovenske otroške pesmi do Župančiča, Geneza, čustvene in miselne osnove, tematike in motivi – prva doba (s podpoglavji), Geneza, čustvene in miselne osnove, tematike in motivi – druga doba (s podpoglavji), Sklep, Opombe, Bibliografski pregled Župančičevih pesmi ter Popravki in dostavki. Ta literarnozgodovinska raziskava Župančičeve mladinske poezije je nastajala v času, ko je bila otroška oz. mladinska književnost v slovenski literarni vedi še povsem v ozadju raziskovalnega zanimanja in je bila tudi v literarnih opusih ustvarjalcev, ki so pisali ob neotroški tudi otroško književnost, deležna manjše pozornosti.

Temeljno raziskovalno izhodišče Alenke Glazer je bilo, da Župančičeva otroška pesem ni manj pomembno področje njegovega literarnega ustvarjanja ali zgolj privesek k neotroški poeziji, temveč nepogrešljiv sestavni del njegovega celotnega opusa in izjemno pomembna sestavina slovenske mladinske književnosti. Za določitev mesta Župančičeve poezije v razvoju slovenske otroške poezije bi bile potrebne raziskave razvoja celotne slovenske ljudske in umetne poezije za otroke, okoliščin, ki so sooblikovale snovno, idejno in motivno podobo te poezije, njenih slogovnih značilnosti, morebitnih vplivov nemške in avstrijske otroške pesmi idr. Ker tovrstne raziskave niso obstajale, je avtorica predmet svoje literarnozgodovinske raziskave omejila na »Župančičevo otroško pesem samo, brez povezave z ostalo slovensko otroško pesmijo« (str. 5). Prav tako se ni ukvarjala z vprašanji vzgojnosti in dostopnosti te poezije otroku, ki spadajo na področje mladinske psihologije. V disertaciji je postavila Župančičevo otroško pesem v nov odnos z njegovo neotroško poezijo, prepričana, da je njegovo delo brez upoštevanja otroške pesmi okrnjeno in tudi pesnika ne more predstaviti v pravi luči, kar dokazuje npr. Vidmarjeva monografija o Župančiču.

Tezo o Župančičevem razumevanju otroške pesmi kot enakovredne neotroški poeziji je Alenka Glazer oprla na dejstvo, da se je Župančič domala vse življenje vračal k otroškim pesmim in jih v dveh različnih dobah enakovredno uvrstil ob svoje druge pesmi, prvič v *Čaši opojnosti* in drugič v *Delih* iz vseh štirih otroških zbirk v izboru ali v celoti. Po mnenju raziskovalke se je Župančičev enakovredni pogled na otroško poezijo lahko oblikoval leta 1898 na Dunaju ob objavi treh otroških pesmi Pavle in Richarda Dehmla pod skupnim naslovom *Kindergedichte* v eni najznamenitejših sodobnih revij *Ver sacrum* (str. 104). Zanimiv je tudi avtoričin podatek, da je Župančič poleti leta 1898 razmišljal o samostojni izdaji otroških pesmi (str. 101).

V osrednjem delu raziskave je Alenka Glazer z izjemno natančnostjo zasledovala genezo, vplive, motivno-tematske prvine, čustvene in miselne osnove Župančičeve otroške poezije ter poiskala sorodnosti in razlike z njegovo sočasno neotroško pesmijo. V časovnem razvoju Župančičeve otroške poezije je prepoznala dve dobi, prvo od 1894 do 1903 in drugo od 1907 do 1948, v vsaki tudi po tri razdobja. Podrobno je opazovala, kako so na oblikovanje njegove otroške pesmi vplivali otroštvo, navezanost na dom, gospodarski polom staršev, težko življenje v času študija na Dunaju, občutki družbene zapostavljenosti, zavest o lastni umetniški vrednosti, spoznanje o družbeni vlogi umetnika idr. Z enako pozornostjo se je posvetila preučevanju vpliva slovenske, še posebej belokranjske ljudske pesmi, deloma tudi srbske in ukrajinske, na Župančičevo otroško pesem. Prvine ljudske pesmi v Župančičevi otroški pesmi je raziskala na ravni motivov, izraza, metaforike, ritma in zgradbe. Pokazalo se ji je, da je bil ta vpliv najizrazitejši v prvem in precejšen tudi v drugem razdobju, ko Župančičevo otroško pesem podobno kot ljudsko zaznamujejo preprostost, konkretnost, naivnost in idiličnost, medtem ko je v tretjem razdobju prve dobe navezava na ljudsko pesem začela popuščati. Tesno povezavo med Župančičevo otroško in ljudsko pesmijo potrjuje tudi ugotovitev, da je njegova otroška pesem za nekaj časa zamrla prav v času, ko se je pod vplivom bivanja v Parizu (leta 1905) za nekaj časa odrekel tudi ljudski pesmi (str. 289). Tudi Župančičevo vrnitev k otroški pesmi na začetku druge dobe je Alenka Glazer povezala z njegovim ponovnim sprejemanjem ljudske pesmi, z zajemanjem motivov iz otroških, koledniških in živalskih ljudskih pesmi (str. 299).

Ob izrazito otroških pesmih, namenjenih manjšemu otroku, je raziskovalka posebno pozornost posvetila tipu Župančičeve pesmi, namenjene mlademu bralcu, ki se mestoma približuje neotroški poeziji, ter sorodnostim in vzporednostim med otroško in neotroško poezijo. Te so ugotovljene ob enakih ali sorodnih pesniških podobah in motivih, ki v neotroški pesmi pogosto prerastejo v večpomenske simbole; npr. ob motivih zelenega Jurija (*Na Jurjevo*), breze in hrasta (*Breza in hrast*, *Klic noči*), duše (*Zvezdice*, *Himna*), kralja Matjaža (*Kralj Matjaž, Daj, drug, zapoj* …). Ena od ključnih ugotovitev raziskave vsebinskih in izraznih prvin Župančičeve otroške pesmi v primerjavi s številnimi primeri njegove neotroške pesmi je, da je »otroška pesem večkrat nastajala iz istih pobud, kot izraz podobnih čustev, misli in nazorov kakor druga poezija« (str. 302). Razlika je očitna v besednem gradivu, saj je v otroški pesmi približano dojemanju in zaznavanju otroškega naslovnika, kot takšno konkretno, nazorno in s številnimi zvočnimi učinki.

Alenka Glazer je raziskala tudi vlogo Župančičeve otroške poezije v različnih obdobjih njenega nastajanja. Za prvo razdobje (1894–1896) ugotavlja, da se otroške in neotroške pesmi motivno dopolnjujejo in so še precej vpete v literarno tradicijo. V drugem razdobju (1896–1898) je njihova produkcija prav tako vzporedna, ob motivnih razlikah postane otroška pesem medij elegične osebne izpovedi in pesnikovega družbenega položaja, s tem pa izgublja značilnosti prave otroške pesmi. V tretjem razdobju je pripisana otroški pesmi posebna funkcija izpovedovanja pesnikove osamljenosti in zagrenjenosti spričo revščine, česar pesnik v tedanji neotroški pesmi ni izpovedal. V tretjem razdobju (konec 1899–1903) se tako v otroški kot neotroški pesmi Župančič obrača navzven, k skupnosti in uresničevanju narodno-kulturnega programa, otroška pesem pa ob tematizaciji lastnega umetniškega poslanstva ob koncu tega razdobja za nekaj časa zamre.

Glavna značilnost druge dobe (1907–1948) s posameznimi razdobji je, da Župančičeva otroška pesem ni nastajala več vzporedno s pesmijo za odrasle, temveč v različnih časovnih intervalih, obenem se je pojavljala »predvsem na prelomih, ko pesnik išče novih oblik in nove vsebine« (str. 304). V prvem razdobju (1908–1909) je naslonjena na izraz ljudske pesmi in deluje kot nasprotje simbolistični liriki za odrasle v zbirki *Samogovori* (1908), obenem nakazuje preusmeritev k družbenim in narodnim temam. Izmenično z drugo poezijo se zapisuje otroška pesem tudi v drugem razdobju (1912–1922). V času vojnih let je Župančič pisal otroške pesmi ob lastnem otroku in so mu postale znova glavni medij izpovedovanja čustev in misli. V zadnjem razdobju (1926–1948) pravih otroških pesmi skorajda ni pisal več. Ena njegovih zadnjih otroških pesmi (*Tička skaklja*), kakor ugotavlja Alenka Glazer, dokazuje, da je svojo otroško poezijo sklenil s prepoznavnimi značilnostmi druge dobe, tj. z ubeseditvijo živega, vedrega in sproščenega doživetja v naravi.

Raziskava Župančičeve mladinske poezije, njenega nastajanja in razvoja v posameznih obdobjih, čustvenih, miselnih, motivno-tematskih, ritmičnih in slogovnih sestavin ter najrazličnejših kontekstov in vplivov prinaša ogromno novih biografskih in bibliografskih podatkov, poglobljene in izvirne interpretacije otroške poezije, prepričljive ugotovitve o njenih značilnostih in funkcijah v povezavi s pesnikovo ustvarjalnostjo za odrasle. Po več kot šestdesetih letih od njenega nastanka predstavlja pričujoča raziskava Alenke Glazer še zmeraj najbolj poglobljeno razmišljanje o Župančičevi otroški poeziji v okviru pesnikovega celotnega literarnega opusa.

Opomba

Prispevek je nastal v okviru programske skupine P6-0156 Slovensko jezikoslovje, književnost in poučevanje slovenščine, ki jo financira ARIS.

Literatura

Alenka GLAZER, 1965: *Župančičeva mladinska pesem z upoštevanjem njenega mesta v razvoju slovenske mladinske poezije in njenega odnosa do Župančičevih ostalih pesmi*. Tipkopis doktorske disertacije hrani Center za domoznanstvo in posebne zbirke Univerzitetne knjižnice Maribor.

Alenka GLAZER, 1976: Župančičeva Kanglica. *Otrok in knjiga* 3/4, 113–120.

Alenka GLAZER, 1978: Iz Župančičeve zgodnje lirike. *Dialogi* 14, 66–71.

Alenka GLAZER, 1978: Oton Župančič in njegova otroška lirika. *Izbrana mladinska beseda. Oton Župančič*. Izbor, spremna beseda, opombe, biografija in bibliografija Alenka Glazer. Ljubljana: Mladinska knjiga. 159–191.

Alenka GLAZER, 1979: Župančič in ukrajinska poezija. *Oton Župančič. Simpozij 1978*. Ur. France Bernik. Ljubljana: Slovenska matica. 385–404.

Alenka GLAZER, 1983: Simbolistične sestavine v Župančičevi liriki. *Obdobje simbolizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi. Prvi del*. Ur. Franc Zadravec s sodelovanjem Franca Jakopina (jezik) in Franceta Bernika (književnost in kultura). Ljubljana. 321–332.

Alenka GLAZER, 2000: Perspektive v zgodnjih otroških pesmih Otona Župančiča. *Otrok in knjiga* 27/49, 13–22.

Oton ŽUPANČIČ, 1950: *Kanglica*. Uredila Alenka Glazer. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Oton ŽUPANČIČ, 1995: *Mehurčki*. Izbrala in uredila Alenka Glazer. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Damjan Zazula

Zapuščina kot ogledalo osebnosti

Stara hiša v Rušah. Mamin dom. Hiša Alenke Glazer. Prazna je, nihče ne živi v njej, odkar je mama odšla, in vendar vsi prostori, nabiti od stropa do tal z zapuščino, nemo pričajo o maminem življenju.

Hiša propada, nujno potrebuje obnovo. Prostor za prostorom, najprej izprazniti, nato sanirati in spet vrniti prejšnjo vsebino. Hromi me bojazen, da ne bom mogel ohraniti duha časa, da ne bom mogel urediti zapuščine, ne da bi okrnil bistvo mamine osebnosti in njenih dosežkov.

Sončni žarki presevajo skozi zastrte zavese. Starinski omari in postelja so ostale od babičine in dedkove spalnice. Tudi mama je tam spala nekaj let, potem pa je prostor napolnila s knjižnimi policami in kupi papirjev. Odgrnem zavese, svetloba se poigrava z nizom zvezkov in beležnic na policah. Različnih velikosti so, njihov videz priča, da so polnili šolske torbe pred mnogo leti.

Odprem zvezek brez napisov na naslovni strani. Nedvomno je iz prvega razreda. Velike pisane črke, preproste risbice ob njih, začetniško pač.

Šolsko leto 1933/34, II. a razred, Alenka Glaser, računski zvezek in nemški zvezek. Neverjetno, si rečem, nemščina v drugem razredu. In kako različno priostreno pisavo so od učencev zahtevali, čisto drugačno kot v drugih zvezkih. Čudim se čistosti, skladnosti, urejenosti in enakomernosti mamine pisave.

Srbohrvaščina, šolsko leto 1935/36, cirilica jim v četrtem razredu ne dela preglavic.

Sledijo že na pogled drugačni zvezki, letnice od 1941 do 1944. Izgnanstvo v Srbiji. Vsebine razkrivajo francoščino, nemščino, latinščino, srbsko slovnico, zgodovino, zemljepis in matematiko. Vsi zvezki so vzorno urejeni, pisava tekoča, tako latinica kot cirilica. Posebej me zanima matematika: kopica rešenih nalog z enačbami stožnic in trigonometrija. Začutim, da je mami bila snov ljuba.

Sama je večkrat pripovedovala o šolanju v Srbiji. S profesorjem matematike se je zelo dobro razumela. Proti koncu zadnjega šolskega leta so se pri matematiki pogovarjali, kam se dijaki želijo usmeriti po maturi. Mama je resno razmišljala o slavistiki in to je tudi povedala. Profesor je bil zelo neposreden: »Alenko, nemoj da si luda, idi da studiraš matematiku!«

S profesorico srbščine nista bili v tako dobrih odnosih. Po nekem preizkusu je mami celo zagrozila: »Oboriću te na maturi!« Pognala ji je strah v kosti. Doma je očetu, dedku Janku, potožila o strahu in nameri, da ne bi šla opravljat mature. Toda dedek je ostal miren: »Le pojdi, zaupam v tvoje sposobnosti in znanje. Če ne bo uspelo, nič za to.« Maturo je opravila z odliko.

Njeni študijski zvezki in notesi iz študijskih let so polni zapiskov predavanj in obsežnih obravnav snovi za izpite. Tu in tam se prikradejo kratki dnevniški vpisi, ki po vrnitvi v Ruše in začetnih letih službovanja v Mariboru postajajo pogostejši in daljši. Prepletati se začnejo z domišljijskimi dogodki, občutji, hrepenenji in življenjskimi pričakovanji. Lahko bi razvila vrhunsko prozo, kar jo je intimno ves čas po malem privlačilo. Ostajala je zanimiva in elokventna pripovedovalka in sogovornica. Močnejši pa je bil lirični instinkt, zlagoma jo je popeljal do ustvarjalke občutene poezije.

Knjige zlagam s polic v velike škatle. Police v spalnici razstavljam, jih selim sobo, kjer je bila zasebna knjižnica dedka Janka, in jih tam spet sestavljam. Uvrščam knjige nanje. To bo poslej mamina knjižnica.

Za mamo je bila domača knjižnica kraj spomina in notranje povezave z dedkom. Na vsak način je dedkovo knjižnico hotela zaščititi in ohraniti, saj so v hišo že večkrat vlomili tatovi in odnesli dragocene umetnine in dedkovo korespondenco. Obrnili smo se na vodstvo Univerzitetne knjižnice v Mariboru in jih prosili, da dedkovo zasebno knjižnico sprejmejo kot donacijo v svoje prostore. Ravnateljica dr. Zdenka Petermanec in dr. Vlasta Stavbar, vodja Enote za domoznanstvo in posebne zbirke, sta z izjemnim čutom za pomen kulturne dediščine in s predanostjo organizirali prenos celotne dedkove knjižnice v Maribor. Požrtvovalno so ga izpeljali njuni sodelavci. Mama je z veliko hvaležnostjo sodelovala na otvoritvi ustvarjenega ločenega korpusa, poimenovanega Glazerjeva knjižnica.

Na postelji je odložen kup škatel in fasciklov. Pritegne me napis Klasična gimnazija. Dvignem pokrov in pobrskam po vrhnjih lističih. Naročilnice za oglas v jubilejni številki Mlade misli ob 200-letnici Klasične gimnazije v Mariboru, mentorica Alenka Glazer. Več deset jih je, vse z izjavo o plačilu. Kako neverjetno spodbuden odziv, še posebej ker lahko ob imenih vseh velikih mariborskih podjetij in družbenih organizacij identificiram mnoge individualne naročnike, kot so frizerji, urarji, mizarji, krojači in drugi obrtniki.

Mama je bila uspešna pri pridobivanju sredstev za kulturne projekte. A ne samo v času in prostoru, ko so ljudje z veseljem prispevali za skupne cilje. Z neomajno vztrajnostjo je vse svoje življenje iskala sponzorje za izdajo in promocijo umetniških del. Posebej se je angažirala za najbližje sorodnice, ki so podedovale pesniško žilico Glazerjevega rodu. Močna empatija in neustavljiva želja pomagati prezrtim, a vrednim pozornosti, sta jo velikokrat popolnoma zasvojili. Žrtvovala je ves svoj čas in vpliv, vse svoje znanje ter mnogokrat tudi svoj denar za druge ustvarjalce. Zbiranje sredstev je postalo iz leta v leto težje in bolj negotovo. Zato je v izvedbo svojih projektov vključevala družinske člane, predvsem vnukinjo Mojco in njenega moža Boštjana. Vnašala in oblikovala sta besedila za računalniški tisk, recimo zbrana dela Antona Tanca.

S svojo vztrajnostjo, nepopustljivostjo in doslednostjo, morda bi smel reči trmo, je presegala meje mogočega. A le kadar je šlo za dobrobit soljudi, nikoli pa se ni dovolj borila zase. To mi potrjuje vrsta spominov na njene podvige.

Leta 1962 si je moj oče, ki je takrat raziskovalno deloval na Švedskem, zaželel, da bi se poleti srečal z menoj. V ohranjeni korespondenci vabi mamo, naj prideva v Göteborg. Vendar to ni bilo možno brez garantnega pisma, ki pa je prispelo zelo pozno. Za pripravo odhoda je ostalo malo časa, manj kot mesec dni. Vsi, tudi uradne institucije, so mamo prepričevali, da pridobivanje potnega lista in vizumov za države do Švedske traja vsaj pol leta ali celo več. A mama se ni uklonila sistemu, temveč je vztrajala pri svojem načrtu. Več noči je prečula v vrstah čakajočih pred konzulati in uradi v Beogradu in Zagrebu, dokler se ni naslednji dan prebila do uradnikov, in če je bilo treba, se je naslednjo noč spet postavila med čakajoče. Čez štirinajst dni sva brzela z vlakom proti severu, z vsemi vizumi v potnih listih.

Korespondenca med mamo in očetom mi je tudi razkrila mamine dvome, ali sem se odločil za ustrezen študij. Ko pa sem vse izpite prvega letnika elektrotehnike opravil že v junijskem roku, mi je želela pokloniti darilo, ki bi si ga sam izbral. Gotovo ni pričakovala, da bom rekel: »Rad bi imel elektronske orgle.« Kaj sedaj? Nikoli ni hotela kupiti ničesar, kar po strokovni presoji ne bi bilo najboljše možne kakovosti, glede elektronskih orgel pa se sama ni znala odločiti. Potrebovala je strokovno mnenje in najavila se je neposredno pri maestru Jožetu Privšku. »Dobre elektronske orgle so Capri Duo; dobite jih lahko pri proizvajalcu v italijanski Anconi,« jo je poučil. In začel se je odvijati filmski scenarij. Najprej zbiranje oz. odkupovanje italijanskih lir s prijazno pomočjo primorskih prijateljev. Potem je že prej načrtovano pot v Italijo podaljšala do Ancone. Stekli so poslovni pogovori, nakup orgel in urejanje podrobnosti v zvezi z uvozom v Jugoslavijo. Vsak delček te poti je spremljal val stresa, a mama kot »poslovna ženska« – tako so jo dojeli Italijani – je načrt izpeljala sama, popolnoma v lastni režiji do potankosti.

Stojim pred tridelno garderobno omaro v mamini sobi. Predel, v katerem bi lahko visele obleke, je predelan in pregrajen z dolgimi policami. Police so preobložene, mapa ob mapi, vmes škatle, zavoji in omoti s popisanimi listi. Le kje začeti?

Večji omot spolzi s kupa papirja, ki se nevarno nagne. Odvijem ovoj. Stran z drobno, lepo zaokroženo in urejeno pisavo, mamino pisavo; na vrhu strani naslov: *Bedni ljudje, prevod Fjodorja M. Dostojevskega iz ruščine.*

Podoben omot se sam ponuja. Izvlečem ga in razprem prvo stran: *Med nebom in zemljo*, mamin rokopis; prevod Otta Ludwiga iz nemščine.

Slike se odvrtijo v preteklost. Sedel sem na tleh v tej isti, mamini sobi, toplo je bilo ob zakurjeni lončeni peči. Morda sem štel tri ali štiri leta. Miza je bila polna papirjev in knjig, namizna luč je osvetljevala mamino silhueto, sklonjeno nad mizo. Pisala je, za trenutek pomislila, spet pisala, pobrskala po knjigi in spet pisala. Tedaj je v sobo vstopil dedek Janko. Naložil je novo poleno v peč, žerjavica se je rezko zaiskrila, poleno je vzplamtelo. Mama se je obrnila in rekla: »Atek, ali meniš, da bi tukaj morala postaviti vejico?« Dedek se je sklonil k njej, pozorno ogledoval popisan list, ga vzel v roke in ga približal očem. »Vejica, hmm,« je rekel, dvignil pogled, pomislil in potrdil: »Bo kar v redu, če bo z vejico.« Zakaj le rišeta toliko vejic – smrekovih vejic, sem si predstavljal, saj drugih še nisem poznal.

Garderobna omara mi nenadoma odpira poglede v preteklost. Prenapolnjene mape s službenim gradivom skrivajo letna poročila o raziskovalnih projektih, temeljne zasnove za študij mladinske književnosti, učne načrte za univerzitetne in srednješolske predmete, predavanja za porabske Slovence, predlog katedre za knjižničarstvo in še veliko drugega. Pomešane so s koncepti spremnih besed, kritik in ocen za dela različnih avtorjev, z uredniškimi ureditvami publikacij in z izhodišči za zbrana dela Janka Glazerja.

Opombe v vsem gradivu kažejo, kako pedantna je mama bila. Pazljivosti in natančnosti jo je nedvomno naučil dedek Janko. Nobenega podatka ni dala iz rok, dokler ga ni večkrat preverila in potrdila. Strokovnega pisanja se je lotevala z znanstveno rigoroznostjo. Pri uredniškem delu je to lahko privedlo do disonančnih odnosov, predvsem kadar se je srečala z nekompetentnimi sogovorniki. Čisto drugače pa je delovala kot umetnica. Ustvarjala je eruptivno, čustveno, impresivno.

Številne škatle s fotografije in filmski negativi me spomnijo, kako zavzeto je zbirala slike, povezane s tematiko njenih raziskav. Veliko je tudi sama fotografirala. Domnevam, da ji je spretnost s fotografskim aparatom ostala iz mladosti. Pri hiši je že pred drugo svetovno vojno bila preprosta »camera obscura«, ob izbruhu vojne, ko so predčasno zaprli šole, pa so mamo nameravali dati v uk k fotografu Japlju. Prehitel jih je izgon v Srbijo.

Čeprav je mama bila skoraj nepotešljivo zvedava in vedoželjna, je tehnika v splošnem ni zanimala in ni marala tehnoloških novotarij. Sprijaznila se je le z redkimi. Te je potem vešče in redno uporabljala, predvsem avto in telefon. A notranje je ostajala navezana na naravno okolje, okolje rojstne hiše dedka Janka, kjer je v otroštvu tako rada preživljala šolske počitnice. S starši in bratom so ob koncih tednov prihajali iz Maribora na svoj vikend v Rušah, tj. v hišo, ki stoji v neposrednem sosedstvu rojstne hiše dedka Janka. Po vrnitvi iz Srbije je postala njihov dom, naš dom, mamin dom.

Čisto drugače pa je sprejemala novosti s področja kulture in umetnosti. Mama je bila zvesta obiskovalka gledališča, rada se je udeleževala kulturnih dogodkov in prireditev. Veliko jih je organizirala sama. Preučevala je usmeritve v slikarstvu, kiparstvu in arhitekturi. Bila je naročnica množice literarnih revij, še posebej so jo prevzele knjižne novosti mladih ustvarjalcev. Tudi sama je iskala inovativni izraz v svojih pesmih. Med prvimi v Sloveniji je začela pisati haikuje.

Globlje v omari naletim na prenapolnjeno mapo z napisom Župančič. Odprem in berem: *Otroška pesem – disertacija*. Obračam porumenele liste, vrstice so kot ujete v neviden okvir, napisane lepo čitljivo, poravnane z enakomerno mamino pisavo. Razburjen sem. Nisem pričakoval, da bom kdaj naletel na rokopis mamine disertacije. Mapa ni popolna, le nekaj nad dvesto listov je v njej. Mora jih biti več. Da, tukaj je še ena in še ena. Strani se ujemajo, disertacija dobiva celovito podobo. Le kje je pretipkana verzija? Ne najdem je, niti ko premečem vso vsebino omare.

Pomladni dnevi so se daljšali. Spomnim se, kako sva z dedkom Jankom stopala skozi večerni mrak proti ruškemu kolodvoru. Mama se je z večernim vlakom vračala iz Maribora, kamor se je pripeljala iz Ljubljane. Takrat, v zgodnjih šestdesetih letih je vlak bil edina povezava Ruš s svetom. Nadvse rad sem šel z dedkom, tako slikovito mi je znal med potjo pripovedovati o dogodivščinah iz svojega otroštva. A nisem mogel vedno z njim; le kadar je mama prišla s prvim večernim vlakom. Če se je pripeljala z zadnjim ali pozimi, ko je že popoldne zavladal strupen mraz pod hitro spuščajočo se nočjo, takrat se je dedek napotil mami naproti sam. Tedensko, včasih večkrat na teden.

Mama je izstopila z vlaka in z dedkom sva ji že od daleč mahala v pozdrav. Potem je dedek navadno rekel: »No, kako je bilo danes v Ljubljani?« in mama je vso pot do doma govorila o ljudeh in dogodkih, katerih imena sem poznal, saj so dnevno odzvanjala v naši hiši. S profesorjem Dušanom Pirjevcem je razglabljala, kako naj raziskuje in piše; z gospo Ani Župančič je pregledovala pesnikovo zapuščino, potem pa sta pili čaj in pesnikova vdova je obujala spomine na soproga; na filozofski fakulteti je uspešno (»Ja, z desetico!« je rekla dedku) opravljala izpite iz umetnostne zgodovine; pri imetnikih ali naročnikih del kiparja Franca Bernekerja je izvedela nove podatke o njegovem življenju in ustvarjanju.

Kadar je bila mama popoldne doma, predvsem pa ob koncih tednov, je bila zaprta v svoji sobi, brala je in pisala. Babica Marija mi je navadno rekla: »Ne smemo je motiti, pripravlja disertacijo.« Nekega dne pa so babico odpeljali v bolnišnico. Mama je nehala pisati, ni več hodila v Ljubljano, z dedkom sta se vsak dan pozno popoldne vračala iz Maribora. Redno sta obiskovala babico in v bolnišnici iskala informacij pri njenih zdravnikih. Operacija je bila uspešna in babica se je vrnila domov, vendar je trajalo več tednov, preden si je nekoliko opomogla. Mama še vedno ni pisala in ni hodila v Ljubljano. Leto se je izteklo in vstopili smo v naslednje – s pričakovanji in željami za babičino zdravje. Ni pomagalo. Babica je zbolela še drugič, huje kot prvič.

Spet bolnišnica, operacija, »šok« soba. Nekega dne sta me dedek in mama vzela zraven v Maribor, v bolnišnici sem moral obleči belo haljo, natakniti belo kapo in masko, preden sem lahko pristopil k babičini postelji. »Babica se poslavlja,« je rekla mama, dedek pa je bil ves siv in zgrbljen. A se ni poslovila. Ko so jo pripeljali v domačo hišo, je doma še dolgo okrevala.

K sreči je tudi ta mora minila; dedek je spet kdaj pa kdaj dobil nagajiv poblisk v očeh in povedal domislico, ki se ji je sam prešerno zasmejal. Mama je spet začela pisati, po več kot letu dni.

Zadušljivo vroče je na podstrešju, poletno sonce neusmiljeno pripeka. Odpiram staro kredenco, polna je zaprašenih knjig in map. Prav na dnu vmesne police pritegne mojo pozornost nizka kartonska škatla z rahlo privzdignjenim pokrovom. Matrice, pomislim. Ciklostil. Res, del tipkopisa mamine disertacije; matrice so prepojene s črnilom, tu in tam razcefrane. Ampak nekje morajo biti odtisi!

In potem jih odkrijem; daleč zadaj v stari nočni omarici, pozabljeni v podstrešni sobi. Dva vezana izvoda doktorske disertacije, avtorica Alenka Glazer. Peščeno siva vezava, zajetni knjigi. Velikost mi prikliče v spomin zavitek v ovojnem papirju, ki ga, skritega za spalničnimi vrati, še nisem odprl. Preiščem ga in se razveselim: dodatnih pet vezanih izvodov disertacije, žal je nekatere že načel zob časa.

Pomlad se je prevešala v poletje, ko je mama s svežnji papirjev vsak dan prihajala zelo pozno iz Maribora. Včasih je tudi čez noč ostala tam. Babico Marijo je skrbelo: »Ali bo gospa Špenko Golob le uspela pravočasno natipkati Alenkino disertacijo?« Dedek Janko jo je miril: »Bo, bo. Gospa je izjemna strojepiska, Alenka ves čas sedi ob njej in ji narekuje, hkrati pa preverja, da je vse prav zapisano.« Mama se je ponovno več vozila v Ljubljano. Morala je biti pozna jesen, ko nam je vznemirjena naznanila: »Profesor Pirjevec, moj mentor, pravi, da bom disertacijo lahko zagovarjala še pred koncem leta. Le komisija mora napisati svoje mnenje.«

Mnogo kasneje sem v uradnih dokumentih[1] prebral, da je mama zaprosila na Filozofski fakulteti v Ljubljani za odobritev doktorske teme 7. 12. 1962. Predlagala je naslov: *Župančičeva otroška pesem z upoštevanjem njenega mesta v razvoju slovenske mladinske poezije in njenega odnosa do Župančičevih ostalih pesmi*. Komisija je 15. 3. 1963

[1] Študijska mapa Alenke Glazer, doktorski študij, arhiv Filozofske fakultete v Ljubljani.

temo odobrila, le »otroško« v naslovu je spremenila v »mladinsko«. Za mentorja je bil s sklepom fakultetne uprave 18. 5. 1963 imenovan prof. dr. Dušan Pirjevec. Dve leti po tem, in sicer 3. 6. 1965 so imenovali komisijo za oceno doktorske disertacije. Oceno so člani komisije podpisali 16. 12. 1965. Dve strani obsega. Na strani in pol izpostavljajo pozitivne vidike disertacije, priznavajo prvenstvo pri analizi mnogih detajlov Župančičeve otroške poezije in v povezavi s celotnim pesnikovim opusom. Zapišejo tudi: »Razprava Alenke Glazerjeve bi bila lahko pomemben prispevek k podobi in oceni celotnega Župančičevega dela in hkrati prvi obsežnejši poskus takšnega obravnavanja otroške poezije, ki je v skladu z uveljavljenimi literarnozgodovinskimi metodami in kategorijami.«

V zadnjem odstavku ocene sledi očitek, da »moti pretirana apodiktičnost v primerih, ko gre za konfrontacijo biografskih podatkov in psiholoških lastnosti s pesniškimi teksti«. Poudarijo tudi, da avtorica napačno uporablja nekatere termine, konkretno »doživetost«. Komisija sklene oceno z ugotovitvijo, da je pomanjkljivosti treba odpraviti, a »da bi avtorica lahko izvršila ustrezne korekture v razmeroma kratkem času. O tej njeni zmožnosti priča najprej vse, kar je v njeni razpravi novega in pomembnega, … [zato] … ji je treba omogočiti, da s tako izpopolnjeno razpravo doseže doktorski naslov.«

Božič 1965 je bil ob prejeti novici iz Ljubljane vse prej kot vesel. Babica Marija je bila vsa iz sebe, ogorčena. Dedek Janko se je zaprl vase in v svojo domačo knjižnico. Mama je bila obupana. Skozi vsa leta, praktično do smrti, se je vračala k »zavrnjenemu« besedilu. Preštudirala je gore znanstvene in strokovne literature, debatirala o analizi literarnih del s priznanimi strokovnjaki po svetu, objavljala znanstvenoraziskovalne in strokovne članke in nekajkrat poskušala disertacijo napisati znova. Nikoli ni bila zadovoljna, kakor da bi ji bili prirezali krila in ne bi mogla več vzleteti.

Današnja digitalizacija mi je omogočila, da sem računalniško preveril, kolikokrat je mama v disertaciji zapisala besedo »doživetost«. Na skupno 457 straneh se »doživetost« pojavi 3-krat. Da, in te tri ponovitve so bile prikazane kot primer pomembnejših pomanjkljivosti v njeni raziskavi.

Pisma, koncepti za dopise, razglednice, dopisnice – najdem jih po celi hiši: v predalih, skrinjah, na policah, med časopisi in revijami, zbrane v večjih kuvertah ali škatlah, povezane v snopiče ali posamič. Korespondenca z množico dopisovalcev, z

bližnjimi in daljnimi sorodniki, znanci in sodelavci, z osebnostmi s področja umetnosti in kulture, doma in po svetu. Kdaj je našla čas, da je toliko pisala, se sprašujem. Morala je skoraj vsak dan svojega odraslega življenja prejeti in odposlati pošto. Na vse prejete pošiljke je namreč promptno odgovarjala, kar je zabeležila z opombo na njih in za pomembnejše med njimi shranila kopijo. Predanost ustvarjalnemu pisanju veje iz vse korespondence. Posamezni dopisi so prave literarno-kritične mojstrovine, pa tudi psihoanalize in pesniške stvaritve. Te so sploh posejane povsod, ne samo v notesih in na voščilnicah; lističi, stare kuverte, trgovinski ovitki in poštne nakaznice so pač ravno bili pri roki, ko se je prebudil ustvarjalni navdih. Posebej v drugi polovici življenja, ko je dobila vnuke in pravnuke in ko so jo iz širšega kroga sorodnikov in znancev raznežile novice o novorojenčkih, so nastale mnoge otroške pesmice. Sčasoma je rojstnodnevna in godovna voščila pisala le še kot pesmi z akrostihom, in to praviloma v obliki sonetov.

Stiki z ljudmi so mami pomagali iskati odgovore na življenjske dileme, lastne in predvsem tuje. Usode ljudi so lahko bile zanjo vir navdiha, pa tudi peza nemoči. Ugašanje življenjskih moči pri soljudeh jo je še posebej aktiviralo. Kot da bi jim želela preliti svojo energijo in jih obraniti pred smrtjo. Misel na smrt jo je navdajala z negotovostjo. Posebej v zadnjih letih življenja jo je želela preglasiti z velikopoteznimi načrti in pričakovanji. Najbolj misel na lastno smrt; preganjali so jo dvomi, a odgovorov ji živi nismo znali dati. Vsaj ne pravih. Mogoče se je zato vedno bolj zatekala v svet preteklosti, v svet mrtvih. Tako v vsakodnevnem življenju kakor v pesmih, ko je orisovala občutke napetosti in tesnobe ter videnja iz sanj. Kdo ve, morda pa ji je »zvezda polarnica pokazala pot,« kakor je nekoč sama zapisala.

Portreti
Alenke Glazer

1946, foto: Studio Potrč (arhiv družine Zazula)

1968, foto: Studio Potrč Ljubljana (arhiv družine Zazula)

Oko. 1980, foto: neznan (foto arhiv UKM)

1993, foto: neznan (arhiv družine Zazula)

1995, foto: Tihomir Pinter (arhiv družine Zazula)

1999, foto: Topolovec Maribor (arhiv družine Zazula)

2012, foto: Marjan Pungartnik (arhiv družine Zazula)

2019, foto: Matjaž Hrovatin (foto arhiv UKM)

Alenka Glazer

ŽUPANČIČEVA MLADINSKA PESEM

z upoštevanjem njenega mesta v razvoju slovenske mladinske poezije in njenega odnosa do Župančičevih ostalih pesmi

Dokumenti v študijski mapi Alenke Glazer, shranjeni za njen doktorski študij v arhivu Filozofske fakultete v Ljubljani, potrjujejo naslednjo kronologijo dogodkov, povezanih s potrditvijo teme in oceno oddane doktorske disertacije:

15. 3. 1963 je bila odobrena tema doktorske disertacije;
3. 6. 1965 je bila imenovana komisija za oceno disertacije;
16. 12. 1965 so člani komisije podpisali oceno, v kateri ugotavljajo, da mora avtorica delo mestoma korigirati in razpravo še izpopolniti.

Faksimile besedila za doktorsko disertacijo Alenke Glazer je objavljeno v celoti in v takšni obliki, kot jo je leta 1965 oddala na Filozofski fakulteti v Ljubljani.

A l e n k a G l a z e r

Ž U P A N Č I Č E V A M L A D I N S K A P E S E M

z upoštevanjem njenega mesta v razvoju slovenske mladinske poezije in njenega odnosa do Župančičevih ostalih pesmi

D o k t o r s k a d i s e r t a c i j a

1 9 6 5

V S E B I N A

Uvod 1 (1)

Kratek pregled slovenske otroške pesmi do Župančiča 33 (7)

Geneza, čustvene in miselne osnove, tematike in motivi - prva doba

Literarni začetki 53 (13)

Jutro 72 (27)

Pisanice 120 (39)

Geneza, čustvene in miselne osnove, tematika in motivi - druga doba

Lahkih nog naokrog 165 (53)

Ciciban 194 (64)

Odmevi 272 (87)

Sklep 296

Opombe . . . . . 1 - 91

Bibliografski pregled Župančičevih pesmi . . I - XLVIII

Popravki in dostavki LIX

U V O D

Kakšno mesto zavzema Župančičeva mladinska (oziroma otroška)[1] pesem v slovenski mladinski književnosti in v pesnikovem celotnem opusu, se zavemo, če si skušamo zamisliti, da je Župančič sploh ni ustvaril. V slovenski otroški poeziji nam zazeva praznina, ki je ni mogoče napolniti z ničimer, kar je bilo na tem področju napisanega pred njegovimi pesmimi za otroke, za delo, ki je nastalo po njegovem, pa težko domnevamo, da bi brez zgleda Cicibana bilo tako, kakršno je. A tudi pesnikovo ostalo delo se nam brez otroških pesmi pokaže okrnjeno, okleščeno, manj toplo, morda res deloma "visokomerno", kakor ga je pred tremi desetletji prikazala analiza njegove poezije, v kateri je otroška pesem bila iz obravnave v celoti izločena (a tudi še niso mogle biti upoštevane pesmi celega cikla Med ostrnicami in pesmi, ki so nastale med drugo svetovno vojno in po njej.[2] Ob takem razmišljanju zaslutimo, da ne pomeni Župančičeva otroška pesem zgolj enega izmed področij njegove ustvarjalnosti, na katerem je dosegel splošno priznan uspeh,[3] temveč izredno važno sestavino slovenske mladinske književnosti, ki je vplivala na njeno celotno podobo, hkrati pa nepogrešljiv sestavni del Župančičevega celotnega opusa.

A ko začnemo pregledovati, kaj je o Župančičevi otroški pesmi doslej že bilo povedanega, ugotovimo, da je sicer bilo izrečenih dosti ugodnih sodb o njej, da vsevprek potrjujejo, da je Župančič najboljši slovenski otroški pesnik, da so mu prisodili eno prvih mest med ustvarjalci otroške lirike pri Jugoslovanih (Černejeva),[4] ali celo prvo mesto med njimi (Menčej),[5] da so ga postavili "v vrsto najslovitejših... pevcev mladinskih pesmi": Verlaina, Falkeja in Dehmla (Pregelj),[6] uvrstili njegovo otroško pesem med vrhove svetovne otroške poezije (Tesnière)[7] in poudarili njeno enkratnost (Rebula).[8] Vendar so te sodbe bile izrečene brez podrobnejše analize Žu-

pančičeve otroške poezije, ker je razpravljanje o njej doslej bilo zanemarjeno. Zaradi pomembnosti ostalega Župančičevega dela je bila njegova otroška pesem postavljena v ozadje, kot nekaj manj važnega, tako da doslej ta del njegove poezije še ni bil deležen temeljitejše obravnave. Deloma pa je to povzročilo tudi dejstvo, da doslej Slovenci sploh še nismo pretresli naše mladinske književnosti in je zato na tem področju še vrsta nerešenih in celo nenačetih vprašanj.

Razen tega pa doslej Župančičevo gradivo s tega področja niti ni v celoti evidentirano, tako da so vsi, ki so kaj pisali o Župančičevih otroških pesmih, lahko pri obravnavi upoštevali samo pesmi, ki so izšle v zbirkah (Pisanice, 1900, Lahkih nog naokrog, 1912, Sto ugank, 1915, Ciciban in še kaj, 1915, druga izdaja Sto ugank, 1919 z devetimi novimi besedili, tretja izdaja Cicibana, 1932, ki prinaša pet novih besedil), ter pesmi, ki jih je pesnik objavljal v Vrtcu, Angeljčku in Zvončku. V rokopisni pesnikovi zapuščini pa je razen variant že objavljenih pesmi, ki pomagajo osvetliti oblikovanje teh besedil, tudi vrsta tekstov, ki doslej sploh niso bili znani, ker so ostali samo v rokopisu. Sicer gre v večini primerov za umetniško manj pomembne tekste, nedokončane osnutke ali besedila, ki so nastala predvsem na zunanjo pobudo, pa vendar tudi ti teksti po svoje dopolnjujejo sliko tistega dela Župančičevega pesniškega opusa, ki ga je namenil mladim bralcem. Tako se pokaže ob pregledu vsega tega gradiva nujna potreba, da se sodbe, ki so doslej o Župančiču, mladinskem (ali otroškem) pesniku, že bile izrečene, ne samo kritično pretresejo, temveč tudi dopolnijo ali korigirajo z novimi osvetlitvami, ki jih to gradivo omogoča. Toda takoj v začetku se pojavi vrsta problemov. Kot osnovno se zastavi vprašanje, s kakšnega vidika naj obravnava Župančičevo mladinsko (ali otroško) pesem raziskovalec, ki se tega dela loteva.

Lahko bi se lotili problema Župančičeva mladinska (ali otroška) pesem tako, da določimo točno mesto tega dela Župančičevega opusa v razvoju slovenske poezije za otroke. Pri tem bi bilo treba najprej prikazati razvoj celotne slovenske mladinske književnosti, še posebej poezije, in sicer ljudsko pesem in umetno pesem za otroke, ter določiti pogoje, ki so to pesem opredeljevali idejno, snovno in motivno; ugotoviti pri tem medsebojne vplive; zasledovati razvoj stilno-kompozicijskih značilnosti; pritegniti bi bilo potrebno tuje literature, zlasti nemško oziroma avstrijsko umetno otroško pesem in srbsko, hrvaško ter nemško ljudsko otroško pesem; pri pretresu motivov bi morali upoštevati tudi prozo. Skratka, pred raziskovalcem Župančičeve otroške pesmi se razgrne široko področje, ki bi ga bilo treba obdelati prej, preden bi se lotil Župančiča. Le tako bi bilo mogoče zanesljivo odgovoriti na vprašanje, kakšna je Župančičeva otroška pesem v svoji zgodovinski pogojenosti, kaj je zanjo značilno, kaj je prinesla v slovensko književnost novega in s čim je tako zelo vplivala na poznejšo slovensko poezijo za otroke, da je postalo npr. cicibanstvo pojem.[9] Takega celotnega pregleda doslej nimamo,[10] lotiti se tako obsežne naloge na novo, pa bi segalo preko okvira našega razpravljanja. Zato bomo razvoj slovenske otroške pesmi do nastopa Župančiča in njegovih tovarišev pregledali samo v glavnih obrisih, toliko da ugotovimo glavne smernice, po katerih se je ta književnost dotlej razvijala, da lahko določimo splošne in za vse skupne pogoje, ki so pospeševali razvoj poezije za otroke pri nas ob koncu devetnajstega stoletja, ter ločimo od njih posebne pogoje, ki so oblikovali Župančičevo otroško pesem. Ta pregled ne pomenja poskusa, da bi Župančičevo otroško pesem vključili v celotni razvoj slovenske mladinske književnosti, temveč predstavlja samo (zara-

di dosedanje neraziskanosti tega področja nujno) izhodišče za raziskovanje Župančičeve otroške poezije same.

Ostane pa še vrsta drugih problemov. Eden je vprašanje bralca, ki mu je tekst namenjen. Ali si je treba v okviru razprave Župančičeva mladinska (ali otroška) pesem zastaviti tudi vprašanje, kateri razvojni stopnji otroka so Župančičeve pesmi primerne, s katerimi svojimi sestavinami in zakaj? In še vprašanje, ali je odnos Župančičeva otroška poezija - otrok ostal neizpremenjen od časa njenega nastanka do danes; če ni ostal, v čem se je izpreminjal in zakaj. Čeprav se vsaj prvemu od teh vprašanj ni mogoče povsem izogniti,[11] se razprava ne bo posebej ukvarjala s temi problemi, ki spadajo prvenstveno na področje mladinske psihologije. Medtem ko raziskovalca psihologa zanima samo, kako izbrani tekst, ki je z izborom iztrgan iz vseh literarno zgodovinskih zvez, učinkuje na otroka na določeni razvojni stopnji, katere sestavine knjigo otroku na tej stopnji približajo in katere mu jo lahko napravijo tujo ali celo nedostopno, torej samo otrok v odnosu do knjige, zanima nas predvsem tekst z literarnozgodovinskega vidika.

Blizu ležeče je pri otroški pesmi tudi vprašanje, kaj pesem lahko otroku nudi, s čim in v kakšnem smislu ga lahko vzgaja ali poučuje. Toda kakor pričujoča razprava ne posveča izrecne pozornosti psihološkemu kriteriju, tako se ne ustavlja ločeno niti pri ocenjevanju pedagoške vrednosti, ki jo ti teksti imajo. S tem se sicer odreka raziskovanju dveh bistvenih značilnosti, ki tekstu za mlade bralce določata njegov posebni značaj. A ta omejitev je zavestna in hotena. Razprava ostaja v okviru literarnozgodovinskih raziskav. Zato opušča vsa področja, ki segajo čez ta okvir.

Ostala je kot predmet naše raziskave Župančičeva otroška pesem sama, brez povezave z ostalo slovensko otroško pesmijo in brez posebne analize njene dostopnosti otroku in vzgojnosti. Razloge za to omejitev smo že navedli: za drugačno obravnavo manjka temeljno delo, ki bi trdno opredelilo mladinsko književnost kot posebno področje literature in začrtalo smernice njenega razvoja pri nas ter njeno specifiko glede na posebnega bralca. A omejitev te razprave, ki krči njen obseg, hkrati prinaša s seboj težave. Če bi pri obravnavanju Župančičevih otroških pesmi upoštevali vse glavne kriterije, po katerih se danes običajno ta literatura presoja, torej literarno-estetskega, psihološkega in pedagoškega,[12] bi si s tem ustvarili merila, po katerih bi iz Župančičevega celotnega opusa lahko izbrali tekste, ki nedvomno spadajo v mladinsko književnost, hkrati pa bi izmed tekstov, ki jih je pesnik uvrstil v otroške zbirke morda neupravičeno, lahko izločili tiste, ki po običajnih kriterijih v ta okvir ne sodijo. Ker smo se takemu presojanju odrekli, nam pri ugotavljanju, katere tekste naj uvrstimo med Župančičeve mladinske (oziroma otroške), more biti merodajna edino pesnikova lastna presoja in odločitev. Od vsega začetka je Župančič sodeloval istočasno v raznih glasilih: v izrazito otrokom namenjenih listih Vrtcu in Angeljčku, od 1900 do 1903 v Zvončku, in vzporedno v Domu in svetu, od 1896 dalje v Ljubljanskem zvonu, pozneje tudi drugod. Tako vsaj za objavljene pesmi v večini primerov ni težko potegniti meje med poezijo, ki je namenjena mlademu bralcu, in med ostalo poezijo, ker je to razmejitev opravil že pesnik sam. A vsaj v začetku so bile vse pesmi med seboj zelo sorodne, po tematiki, izrazu in obliki, tako da je pozneje lahko Župančič tri od pesmi, objavljenih v Domu in svetu (Bora, Veter, Oblaka), uvrstil v Pisanice, med pesmi za mladino. Nerešeno ostaja iz prvih let vprašanje treh pesmi, ki

so že leta 1894 izšle v Zgodnji danici (Nočna molitev, Ptičica je poletela, Milostljivo zrí na mé). Sicer je možno domnevati, da jih je Župančič namenil za Vrtec in jih potemtakem občutil kot pesmi za mladino, a v resnici so samo izpoved mladega človeka, nimajo pa značaja mladinskih (ali otroških) pesmi. Tako objava teh treh pesmi v nemladinskem glasilu ustreza, naj se je že za Zgodnjo danico odločil Župančič sam, ali pa je pri tem posredoval Vrtčev urednik Kržič, ki je morda Vrtcu poslane pesmi zaradi neprimernosti za njegov list odstopil Jeranu.

Pri odločitvi, kaj naj bo v razpravi upoštevano, tudi ni težav s pesmimi, ki so izšle v vseh štirih zbirkah za otroke, v Pisanicah, v slikanici Lahkih nog naokrog, v Sto ugankah in v Cicibanu, čeprav so v vsaki zbirki razen v slikanici med drugimi tudi teksti, ki jih otrok še ne more dojeti. Toda zaradi pesnikove uvrstitve med otroške spadajo v področje naše obravnave. Teže se je odločiti za tekste, ki so ostali v rokopisu. Precej je med njimi besedil, ki so nedvomno otroška, saj pričajo o tem motivi, zajeti iz otroškega življenja ali iz življenja poosebljenih živali, pa tudi izrazne in oblikovne značilnosti pesmi ter pesnikov odnos do snovi. Nekaj pesmi iz starejše dobe je opremljenih z oznako "Vrtec", kar kaže, da je pesnik vsaj ob nastanku mislil na to, da jih pošlje Vrtcu, torej jih je občutil kot dostopne mlademu bralcu. A nekaj je tekstov, ki so po posameznih značilnostih navedenim skupinam sorodni, pa vendar zanje ni mogoče z gotovostjo trditi, da so res bili namenjeni otrokom, zlasti v primerih, ko gre samo za fragmente. V razpravi jih omenjamo, vendar brez podrobnejše obravnave.

Po takem izboru gradiva vidimo, če ga uredimo po času nastajanja (kar je napravljeno v dodani bibliografiji), da je najstarejša znana otroška pesem hkrati prva Župančičeva nati-

snjena pesem (Zvezde) in da je ena izmed zadnjih Župančičevih pesmi tudi otroška (Tička skakljá, nastala 13. novembra 1948). Torej je otroška pesem bila prisotna - sicer deloma v presledkih in ne vedno enako intenzivno - v vsem več kot pol stoletja trajajočem Župančičevem ustvarjanju. A ne samo to. Do konca leta 1916, ko je Župančič napisal zadnje pesmi za Cicibana, s čimer se je njegovo glavno ustvarjanje za otroke nehalo, je od približno 800 enot, ki jih šteje bibliografija Župančičevih pesmi za ta čas, 330 takih, ki jih je pesnik namenil otrokom; to je dobrih 41 odstotkov. V teh številih so upoštevani tudi odlomki in nedodelani osnutki, ki jih pesnik ni objavil, zato bi se sklepi iz njih lahko zdeli dvomni. Vendar ostane razmerje skoraj nespremenjeno tudi, če gradivo, ki ga pesnik sam ni objavil, izločimo. Število vseh besedil se s tem skrči na približno 570, število besedil za otroke na 240 - razmerje otroških pesmi do drugih se torej celo zviša na 42 odstotkov. Vse to nam priča, da zavzema otroška pesem v Župančičevem opusu, zlasti do leta 1916, tehten del.

Tako se pokaže kot pomemben problem vprašanje, kakšen je odnos Župančičevih otroških pesmi do njegaovega ostalega dela. Saj Župančič ne samo, da se je vse življenje vračal k otroški pesmi, ampak je dvakrat, v dveh različnih dobah, pokazal, da vidi v svojih otroških pesmih enakovredne stvaritve: ko jih je v Časi opojnosti in v izboru življenjskega dela, v Delih, uvrstil ob druge pesmi. S to uvrstitvijo je priznal otroške pesmi za enakovredni sestavni del svojega celotnega opusa. In to pesmi iz vseh štirih otroških zbirk, ki so v Dela sprejete v izboru ali v celoti.

Vprašanja, ki postavljajo Župančičevo otroško pesem v nov odnos, ne več do slovenske mladinske književnosti in tudi

ne do bralca, temveč do ostalega Župančičevega pesniškega opusa, so različna. Med prvimi se vsili vprašanje, v čem se Župančičeva otroška pesem razlikuje od ostale njegove poezije; oziroma, v čem ji je sorodna; pri tem nas najprej zanimajo stilno-kompozicijske razlike in podobnosti. Toda takoj ko skušamo ugotoviti ustrezne značilnosti ter njih razvojne tendence, nam obvise ugotovitve, dobljene ob gradivu iz otroških pesmi, v zraku, ker doslej stila Župančičevega dela v celoti še nihče ni sistematično analiziral. Posamezne Vidmarjeve ugotovitve, dobljene z delno analizo besednega gradiva, so premalo določne, da bi bilo mogoče ob nje postaviti kaj drugega kot podobne splošne ugotovitve za otroško pesem, ki bi sicer potrdile, da je med enimi in drugimi pesmimi marsikaj skupnega, vendar nam pa ne bi mogle podrobneje odgovoriti na vprašanje, kakšen je pravzaprav ta medsebojni odnos, ali je vedno enak ali se izpreminja, in če se, kakšne so te izpremembe in zakaj so nastale. Potemtakem je treba za zdaj opustiti poskus, da bi s stilno analizo temeljiteje osvetlili otroško pesem v sklopu celotnega Župančičevega opusa.

Preostane še eno vprašanje, ki se pri nadaljnjem razmišljanju pokaže kot temeljno. Vprašanje, zakaj se v Župančičevem opusu sploh pojavlja otroška pesem, zakaj se obrača pesnik v njej do posebnega bralca. In v zvezi s tem še vprašanje, zakaj to pisanje za otroka, ki zavzema sorazmerno tako velik del pesnikove tvornosti, ni nepretrgano; zakaj so vmes dobe, ko se to pisanje povsem neha, a se potem pesnik ponovno vrne k njemu. S tem se nam še dalje odpirajo nova vprašanja: ali je ta poezija v vseh dobah enaka ali ne. In ker nam že samo branje brez podrobne analize pokaže, da se pesmi iz Pisanic opazno razlikujejo od pesmi iz Lahkih nog naokrog, in

te spet od pesmi v Cicibanu, nastane tudi vprašanje, zakaj je v posameznih dobah ta pesem različna. Obenem s tem nas zanima, ali je med njo in sočasno ostalo poezijo kaj sorodnosti, ali pa se od nje bistveno razlikuje. Iz že navedenega razloga sicer opuščamo primerjavo stilno-kompozicijskih prvin, a vsiljujejo se nam primerjave tematike, motivov, besednega gradiva, kjer so podobnosti pogosto že na prvi pogled očitne. Prav to pa nam dostikrat postane kažipot, ko skušamo ugotoviti genezo dela. In ta nas mora zanimati, če naj si odgovorimo na zastavljena vprašanja. S pomočjo geneze lahko pridemo do izhodiščnih pobud, iz katerih so pesmi nastajale, pri čemer se pogosto zabrisujejo meje med otroškimi in ostalimi pesmimi.

Mnogovrstnost in raznolikost problemov, ki jih Župančičeva otroška pesem postavlja pred raziskovalca, kot smo videli, nas je privedla do omejitve na eno vprašanje: v kakšnem odnosu je Župančičeva otroška pesem do njegove druge poezije, kakšno je njeno mesto in njena funkcija v okviru Župančičevega celotnega pesniškega opusa. Ta omejitev zahteva (in hkrati dovoljuje), da se tudi pregled dosedanje literature o tem predmetu problemsko v navedenem smislu omeji. Ker pa doslej nihče (razen do neke mere Slodnjak) ni iskal odgovora na to vprašanje z vidika celotnega pesnikovega dela posebej in strnjeno, se bomo pri našem pregledu morali ustavljati tudi ob posameznih delnih ugotovitvah, ki nakazujejo sorodnost ali različnost Župančičevih otroških in drugih pesmi, sorodne pobude za oboje, ki opozarjajo na skupne subjektivne in objektivne pogoje za nastanek različnih pesmi.

Že o Čaši opojnosti so kritiki izrekli vrsto sodb, ki so ne glede na oddelek Jutro poudarjale v njegovi poeziji take sestavine, iz katerih se je lahko oblikovala tudi Župančiči-

čeva otroška pesem. Eden prvih poročevalcev Milutin Zarnik se v Slovenskem narodu[13] nad zbirko navdušuje predvsem zaradi melodičnosti, ritmičnosti in izredne plastike podob, med najboljše pa šteje tiste pesmi, ki imajo "kaj otroško - prisrčnega in humoristično pointo." Dr. Ivan Robida v Slovenskem narodu[14] prav tako poudarja učinkovit ritem, "ljubki ton", ki je "nežen, kakor iz ust nedolžnega otroka, vesel in jasen", pa mu zveni enako iz cikla Steze brez cilja kakor iz Jutra. Posebej hvali otroške pesmi, za katere sodi, da jih je napisal pravi poet. Župančič mu je pesnik naivnosti in preprostosti, mojster v idili, pesnik, ki kot pravi lirik, ustvarja "skoro nezavedajoč se iz svoje umetniško čuteče otroško najivne duše."

Mladostno svežost in tu in tam naivnost priznava Župančiču tudi Aškerc[15] ter poudarja "ton njegove poetične dikcije", ki je "nenavadno naroden, pristno slovenski", brez blaziranosti, večkje z uspelim humorjem. Prednost vidi v tem, da je Župančič "izšel naravnost iz ljudstva, kjer se govori ono elastično slovensko narečje, ki se bliža polnoglasni in blagozvočni srbohrvaščini". Zato mu jezik "teče sam od sebe in iz njegove narodne duše." Neposrednosti in naivnosti, ki jo s tem priznava Župančiču, je Aškercu samemu manjkalo, zato ga uvrstitev cikla Jutro v zbirko moti: "med druge resne stvari... te naivne stvari ne spadajo." Čeprav priznava, da je otroška poezija "seveda tudi poezija, in veliko resnih umetnikov se je že pečalo z otroškimi pesmicami", so Aškercu to vendar "otroške", celo "otročje reči", za katere bi se mu zdelo "boljše, da jih je (avtor) izdal o priliki v posebni knjižici - za otroke, ki pri nas tako živo potrebujejo svojega štiva."

Dr. Fran Vidic v svojem poročilu v Životu[16] združuje več ali manj že povedane ugotovitve: pristnost, preprostost, mladostno svežost, nežnost, ki prehaja v naivnost (ali ponekod v

ironijo), svežost jezika, ki ga je pesnik črpal neposredno iz naroda, občutju primeren ritem. Na novo opozarja še na lahkotno, skokoma razvito vsebino, v čemer vidi vpliv ljudskega lirskega pesništva. "Župančič se čita po nekod kakor zbirka narodnih pesmi." O ciklu Jutro Vidic ne govori posebej, značilnosti, ki jih ugotavlja za celotno zbirko, pa so take, da v veliki meri veljajo tudi za otroške pesmi. Razen že naštetih spada mednje še razposajena veselost, zlasti pa pesnikova sposobnost, da že obrabljenim besedam zna dajati čar novosti in svežosti. S tem je posredno opozorjeno na pesnikovo prvinskost, ki se vrača k izvorom stvari in jih doživlja neposredno in novo, kakor doživlja stvari otrok. Zato se Vidicu upravičeno zdi njegova poezija "pristna, sveža", "kakor pomladi jutranja zora pred solnčnim vzhodom."

Značilno je, da je odlomke iz tega poročila Schwentnerjevo bibliografsko glasilo Slovenska knjigarna uporabilo kot reklamo za Pisanice.[17] Še preden je zbirka izšla, je ponatisnilo mesta, ki govore o Župančičevem pristnem in preprostem izražanju čustev, o mladostni svežosti, ki prehaja v naivnost, in o jeziku, zajetem iz naroda, na podlagi citatov pa glede na novo (otroško) zbirko dostavilo: "... prav ta svojstva kvalifikujejo Župančiča za mladinskega pesnika par exellence. Nežnost, neposrednost in naivnost je v prvi vrsti pogoj za poezijo, ki jo mora mladina umeti in uživati." Tako so bile poudarjene značilnosti, ki opredeljujejo Župančičevo poezijo v prvih letih ustvarjanja in hkrati njegovo sočasno otroško pesem.

Na splošno pa ob Pisanicah o vprašanju, ki nas zanima, ni bilo dosti napisanega. Zbirka obsega pesmi za mladino in tako je pisanje poročevalcev bilo v glavnem že naprej določeno: ugotavljali so primernost ali neprimernost posameznih pesmi za otroke, pogrešali v njih višjih misli ali bili s pesmi-

mi zadovoljni, ker niso moralistične, ter se tudi ob snovi, obliki in jeziku ustavljali predvsem kot pedagogi. Tudi dr. Ivan Robida,[18] ki je najobširneje pisal o zbirki, analizira pesmi predvsem z vidika otroka, ki so mu pesmi namenjene. Pri tem poudarja, da pri otroku prevladuje zunanja asociacija, zato sta mu oblika in zvok besede važnejša kot njen pomen, kar je pesnik podzavedno zadel. Odlikuje ga kot otroškega pesnika tudi muzika v verzih in mojstrstvo v ritmiki, kar je kritik - zlasti zadnje - našel že v Čaši opojnosti.[14] Ob primerjavi s prvo zbirko pa vidi v Pisanicah za pesnika lep napredek od nezdrave meglenosti, hipersenzitivizma in histerizma dekadentne Čaše opojnosti. V enakem smislu vrednotijo Pisanice v primerjavi s Čašo opojnosti tudi neimenovani poročevalec v Slovencu[19], Engelbert Gangl v Ljubljanskem zvonu,[20] Ivan Šanda v Domu in svetu,[21] ki so mu šele Župančičeve otroške pesmi primer "čiste poezije, čiste lepote", ter Mihael Opeka v Katoliškem obzorniku.[22]

Tako se je med otroško in ostalo poezijo, ki so jo v Čaši opojnosti vsaj predstavniki mlade generacije - sicer brez posebnega poudarjanja - čutili kot poezijo, ki je nastajala iz istih osnov in je bila izraz enakega pesnikovega odnosa do sveta, začelo vnašati razlikovanje.[23] Pozneje, ko sta izšli zbirki Čez plan in Samogovori, v katerih ni nobene neposredne opore za primerjavo med otroško in drugo poezijo, je začela zavest o Župančiču kot otroškem pesniku stopati v ozadje. Ko je 5. marca 1909 dr. Ivan Prijatelj govoril o Župančiču v dunajski "Sloveniji",[24] je razčlenil Župančičev idejni razvoj v treh zbirkah, v Čaši opojnosti, Čez plan in Samogovorih, ni pa upošteval otroških pesmi. Da je v slovenski javnosti Župančičeva otroška pesem postala nekaj manj pomembnega, kar ne terja posebne pozornosti, še manj uvrstitev ob ostalo njegovo

delo, se kaže tudi v dejstvu, da je slikanica Lahkih nog naokrog ostala sploh neopažena, tako da je moral pesnik sam opozoriti nanjo.[25]

Spremenil se je položaj ob izidu Sto ugank in kmalu za tem zbirke Ciciban in še kaj. Zbirka Sto ugank je s plastiko podob in z izdelanim pesniškim jezikom spodbujala poročevalce, da so se ustavljali ob vprašanjih pesniškega oblikovanja, s čimer so vsaj v izrazno-oblikovnem pogledu - večinoma molče - povezovali uganke z Župančičevo poezijo sploh. Anonimni poročevalec v Slovenskem narodu[26] ugotavlja "pristno pesniško opazovanje", podano "v kratki, koncizni obliki" ter poudarja "naivno in vendar pesniško globoko izražanje" kot "lastnosti, ki jih od Župančičevih del ne samo pričakujemo, temveč upravičeno zahtevamo." Dr. Josip Debevec označuje uganke v Domu in svetu[27] kot poetične slike (metafore), torej kot prvine pesniškega oblikovanja, posebej pa opozarja na njihov humor in epigramatičnost (ter jih tako povezuje z Župančičevo epigramatiko). Ivo Peruzzi v Ljubljanskem zvonu[28] parafrazira motiviko, jezik ugank mu je "prisrčno dovtipen", v celoti pa zbirka dopolnitev Pisanicam, "tako v tehniki kakor vsebini." M. Pirnatu v Slovenskem narodu[29] so uganke "pristno Župančičeve", posebej poudarja preprost, a mojstrski jezik, bujno, smelo domišljijo in duhovito zasnovo.

Izrecno povezuje uganke z načinom Župančičevega pesnjenja Janko Glazer,[30] ko vidi v njih "komentar in uvod", ki ga je Župančič napisal svojim delom, "poetiko naše moderne". "Dajte mladini te uganke - in vsi bodo razumeli nekoč 'Čez plan' in 'Samogovore'!" Pugelj v poročilu v Slovanu[31] zvezo ugank z ostalo poezijo samo nakazuje, poudarja pa poetski jezik, poln plastike, pomešan "z živo šegavostjo".

Ciciban je nudil za primerjavo z ostalo Župančičevo poezijo razno gradivo. Vendar takih opozoril ni ne v Pugljevem poročilu v Slovanu,[32] ki sicer poudarja estetsko dovršenost pesmi, ne v Peruzzijevem poročilu v Ljubljanskem zvonu.[33] Josip Regali v Slovencu[34] ugotavlja, da so Ciciban in mnogi prejšnji Župančičevi verzi "pratvarina slovenstva", postavlja torej Župančičevo poezijo med osnove naše kulture, ne da bi jo diferenciral po namenjenosti bralcem, vendar je njegova misel nedodelana in premalo konkretna.

Nepretrgano razvojno črto v Župančičevem delu pa je videl Izidor Cankar. V Obiskih je v ta razvoj vključeval samo še neotroško poezijo, ko je dejal: "Ne vem, če je kdo pri nas postavil tako izrazite spomenike prehojeni literani poti, kot jih je postavil Župančič s svojimi tremi knjigami. Vsaka izmed njih je revija in oddih, vsaka novo obzorje."[35] V poročilu o Cicibanu v Domu in svetu[36] je na te nekdanje misli navezal: "Ko je Župančič izdal 'Samogovore', so se mnogi vprašali, kakšna bo prihodnja knjiga, kak razvoj je tukaj še mogoč? Presenetil nas je z dvema knjižicama za otroke, z zbirko ugank in 'Cicibanom'. Od najglobljih in najtežjih pesmi, kar jih je napisanih v slovenskem jeziku, je napravil do 'Cicibana' en sam korak! Ta korak ni nelogičen skok ali retrogradacija v razvoju, kakor se morda utegne zdeti. V sedanjem času lokavega prerekanja in sebičnih, nasilnih strasti so te pesmi čiste, otroške preprostosti in dobrote naravnost aktualne, so diagnoza dobe in zdravilo, so protest, svarilo in klic. Kakor so bile vse dosedanje Župančičeve zbirke dokumenti njegovega notranjega razvoja, tako je tudi ta knjižica račun o novih doživljajih pesnikove moške dobe, novih razgledih vase in v svet. In potem je, mislim, tudi notranja logična vez med 'Samogovori' in 'Cicibanom': kar je modrijanom ostalo skrito, se razodeva otrokom. Župančič je že v svojih

mladih letih pisal mladinske pesmi; te, ki jih je napisal v moški dobi, so mnogo boljše in bodo zopet kažipot, kakor je bila doslej vsaka njegova knjiga. Pristno je vse, njih duh, predmet in oblika..."

Ob izidu Sto ugank, zlasti pa Cicibana, se je torej spet okrepila zavest o celotnosti Župančičevega dela. Uganke so usmerjale pozornost na pesniška izrazna sredstva, Ciciban je spodbujal predvsem k primerjavam idejnih osnov v Župančičevi poeziji. Kot komponente, iz katerih je zrastla specifika Cicibana, pa so bili nakazani izjemen čas, v katerem so te pesmi nastajale, "novi doživljaji pesnikove moške dobe", torej doživljanje očetovstva, ter otrokova intuicija, ki otroka približuje umetniku; torej vse glavne komponente Župančičeve otroške lirike v dobi Cicibana, hkrati pa njeno organsko mesto v dotedanjem Župančičevem opusu.

Ta zavesti je vsaj deloma še prisotna v kratki študiji o Župančiču, ki jo je kmalu po izidu obeh otroških zbirk objavil v Mentorju Ivan Pregelj.[37] Ker je študija namenjena mlademu bralcu, je avtor precej podčrtal v njej ravno otroško pesem. Na njeno zvezo z ostalo poezijo opozarja dvakrat. Med vplivi na zgodnjo Župančičevo pesem omenja uganke, ob katerih je pesnik "morda nevede študiral bistvo pesniške primere." A tudi ob pesniškemu jeziku, ki je po njegovem dvojen, v refleksivnih pesmih "muzikaličen in zelo patetičen", "pa zopet za čudo realističen. naiven, preprost - ko pesni v slovenskem duhu in vonjavosti otroške pesmi," povezuje otroško pesem izrazno s tistim delom Župančičeve ostale poezije, ki je pisan v "slovenskem duhu". Tu so nedvomno mišljene pesmi z motivi iz Bele krajine in sorodno domačo tematiko, ki so nastajale v gimnazijskih letih in v času neposredno po Čaši opojnosti. Tako je

poudarjena zveza med Župančičevo otroško in drugo poezijo zlasti v prvi dobi, kot so jo čutili že poročevalci ob Čaši opojnosti in deloma ob Pisanicah.

Enotnost celotne začetne Župančičeve lirike, v kateri je nedvomen vpliv ljudske pesmi, poudarja tudi Janko Glazer v informativnem članku v Književnem jugu.[38] Otroško pesem pa čuti vključeno v širši pesnikov program: "Kakor pravi kulturni delavec je začel tam, kjer je začetek vsega napredka, seme bodočnosti: pri mladini." Pesnik je pokazal, "kako je z momenti domače kulture treba prepojiti našo vzgojo." Po avtorjevem mnenju imajo torej elementi ljudske pesmi v Župančičevi poeziji funkcijo narodno vzgojnega sredstva, otroška pesem pa je del pesnikovega kulturnega programa.

Skupne značilnosti ugotavlja vsem pesmim Župančičeve gimnazijske dobe tudi Ivan Grafenauer v svojem literarnozgodovinskem pregledu.[39] Ob dekadenci pesmi iz Čaše opojnosti opozarja razen na vpliv ljudske pesmi (belokranjske, srbske in ukrajinske) tudi na pesnikov "temeljni etični akord" hrepenenja "po sveti, čisti sreči otroške nedolžnosti", ki je pesnika obvaroval skrajnosti in ohranil v njem tudi zanimanje za otroško pesem. Uganke pojmuje kakor večina poročevalcev kot nazorne poetične slike in primere; pobudo za Cicibana vidi v pesnikovem doživljanju rodbinske sreče, ko je začel pesnik ob lastnih otrocih "vnovič doživljati svoja mladostna leta." Njegova formulacija, ki je določneje izoblikovala misel Izidorja Cankarja, je bila poslej večkrat ponovljena.

Dve leti pozneje je doživela Župančičeva otroška pesem prvo samostojno obravnavo. Anica Černejeva je v Popotniku objavila članek Oton Župančič kot mladinski pesnik,[40] v katerem ob primerih iz pesmi opozarja na razne stilne značilnosti, a predvsem prikazuje Župančiča kot dobrega psihologa, vzgojite-

lja in učitelja. Vrednoti torej njegovo otroško poezijo prav s tistih dveh vidikov, psihološkega in pedagoškega, ki mladinsko književnost od druge književnosti ločita kot nekaj posebnega. A ko pravi, da so otroku te pesmi "lahkoumljive, ker so pisane po otroško in v narodnem duhu", s povezovanjem otroškosti in narodnega duha dopolnjuje dotedanje ugotovitve o vplivu ljudske pesmi. Glede na ostalo poezijo pa pojmuje otroške pesmi kot nasprotje: "Od svojih globokih pesmi se pesnik rad vrača k narodnim motivom in v preprosti narodni slog."

Celotno pesnikovo delo obravnava Niko Bartulović v prvi obširnejši študiji, ki spremlja ves dotakratni Župančičev pesniški in idejni razvoj.[41] V ta razvoj vključuje tudi otroško pesem, ki je po njegovem vredna enake pozornosti kot druga poezija. Za nastanek zgodnje poezije, predvsem Pisanic, se mu zdi pomemben vpliv ljudske pesmi (s katerim tudi razlaga dejstvo, da so mladi pesniki slovenske moderne že v čisto mladih letih pisali vedre otroške pesmi) in pesnikova ljubezen do rodne zemlje, ki mu je navdihnila tudi druge mladostne pesmi. Ob Cicibanu pa poleg motivnih, izraznih in vzgojnih vrednot poudarja zlasti pesnikovo sposobnost, da se povsem vživi v okolje, vsebino in motiv, kar mu omogoča, da piše pesmi, ki so res otroške, ne samo po vsebini, temveč tudi po dikciji in miselnosti; ta pesnikova sposobnost vživljanja v drugega pa prihaja do izraza tudi v neotroških pesmih. Še v nečem vidi Bartulović skupnosti med otroško in drugo poezijo: v pesnikovem načinu oblikovanja, ki združuje lirsko izpoved ali refleksijo z epsko pripovedjo, v čemer se spet kaže vpliv ljudske pesmi. Med izvori Župančičeve poezije, ki jo obravnava kot celoto, navaja Bartulović razen že večkrat ugotovljenih zlasti pesnikovo belokranjsko poreklo: zvočen, slikovit in bogat jezik (na kar je opozoril že Aškerc), ter slikovitost njegove domače pokrajine.

Tudi Fran Albreht obravnava v Jubilejnem zborniku[42] pesnikovo dotedanje delo v celoti, vendar otroški pesmi (imenuje jo mladinsko poezijo) omejuje pomembnost, ko jo postavlja poleg "poglavitnih, pesniško - osebno najvažnejših del". Čuti pa potrebo, da jo vključi v celoto. Izvora ji išče v pesnikovem notranjem ustroju: "Prirodna, zdrava vedrost in globokoumje moža se tu izraža na klasično preprost način, z dušo otroka, ki - po Nietzscheju - tiči v vsakem pristnem možu: zato duša otrokova instinktivno odpeva duši pesnikovi". A zdi se mu, da "ta, z vso odgovornostjo in resnobo negovana poezija izvira Župančiču v svojem bistvu iz ... težnje, ... vse obseči." Ker je pisec teh ugotovitev bil neposredno povezan s pesnikom, jim moremo vsaj do neke mere pripisati značaj avtentičnosti. Prav o otroški Župančičevi pesmi je v istem zborniku pisal Ivan Lah,[43] vendar že naslov članka Župančičeva mladina kaže, da več kot o pesmih razpravlja o tem, kako te pesmi sprejemajo otroci. Vendar tudi pesmi same označuje in jih genetično povezuje z belokranjskim poreklom (kakor že Bartulović) ter z borbo "moderne proti narejenemu formalizmu", ki "je našla v naravni narodni pesmi vzorec pristnosti in preprostosti." Iz tega izvaja Župančičevo otroško poezijo, njeno čarobno naivnost in skoraj otroško nežnost. Ta pa je značilna za vso Župančičevo mladostno liriko. Tudi Lah se torej pridružuje večini poročevalcev dotlej, ko povezuje zlasti pesmi prve dobe, ter ugotavlja zanje iste značilnosti kot kritiki Čaše opojnosti in deloma Pisanic. Pobudo za Cicibana pa vidi kakor že Grafenauer v pesnikovi družinski sreči.

Jože Glonar v članku ob pesnikovi petdesetletnici[44] dokaj obširno piše tudi o otroških pesmih, ki - enako kot druge sočasne pesmi - v zgodnji dobi izražajo neposredno doživljanje

narave, a tudi razmišljanje o življenju in smrti. Zvezo med otroškimi pesmimi in ostalo poezijo v drugi dobi nakazuje z vojnimi motivi Oče naš in Dete čeblja, ki jih postavlja ob pesmi Cicibana. V teh vidi pesnikov umik pred vojno v lastno mladost, ki je ob družini spet oživela, s čimer precizira misli Izidorja Cankarja.

Arturo Cronia je v svoji študiji[45] sicer posvetil dosti pozornosti otroškim pesmim, njih motiviki, vzgojnosti in stilnim značilnostim, vendar za naš problem ne prinaša bistveno novih ugotovitev. Pesmi prve dobe presoja kot enoto, ne glede na to, kakšnemu bralcu so namenjene, a za cikel Jutro v Časi opojnosti se mu zdi, da je brez povezave s prejšnjimi cikli. Slikanico Lahkih nog naokrog (katere nastanek napačno postavlja v čas neposredno pred izidom), Cicibana in Sto ugank označuje na splošno ter ugotavlja kot izvor za Cicibana očetovsko srečo. Pri tem poudarja pesnikov neposredni odnos do otrok ter za to drugo dobo (ki ji pridružuje Velikonočno epistolo sinu) že po prevodu Kreidolfovih Palčkov Poljancev sklepa, da pesniku prav take vrste snovanje ustreza.

Avtor tretje študije o pesniku Lucien Tesnière[46] se sicer dotika skupnih vprašanj celotne Župančičeve poezije, vendar obravnava značilnosti otroških pesmi brez povezave z ostalimi pesmimi (tudi ko poudarja njih izrazno in ritmično dovršenost ter spoj ritma in zvoka besed s pomenom), kar kaže že na zunaj izločitev otroških zbirk iz kronološkega zaporedja. Na neposredno zvezo pokaže ob ugankah, ki so mu (kot večini avtorjev pred njim) slike, simboli, primere ali alegorije, kar je osnova pesnikovega ustvarjanja. Nove odtenke v iskanju pobud za Cicibana pa prinaša ugotovitev, da se je pesnik hotel upreti v vzdušju dvoma in žalosti, hkrati pa so te pesmi izraz veselja,

ki ga pesnik življenja čuti ob nasledniku rodu. Novo osvetlitev izvora Župančičevih otroških pesmi sploh pa prinaša Tesnièrovo poročilo, ki ga opira na droben dogodek, kakor se je odigral v njegovi prisotnosti. Imel je priliko videti, kako se pesnik zna z vero in prepričanjem vživeti v svet otroka, čigar zadeve so mnogo resnejše kakor zadeve nas odraslih, tako da s "prevrednotenjem vrednot" resničnim vrednotam vrne njihovo mesto. S temi ugotovitvami se pisec študije po svoje približa sodbam, izrečenim že na začetku Župančičeve pesniške poti, ki so ugotavljale pesnikovo otroško naivnost, preprostost in idilično dojemanje sveta. Njegova razlaga, da piše otroške pesmi, ker "je s svojo pesniško dušo še čisto blizu otrokovi duši, ki ji zna govoriti, ker jo razume", pa je blizu ugotovitvam Izidorja Cankarja o otroški intuiciji in misli Frana Albrehta o duši otroka v pesniku.

Na vpliv modernih literarnih smeri pri snovanju Župančičeve otroške pesmi opozarja v zvezi s tretjo izdajo Cicibana Rajko Ložar,[47] ki se mu zdi pesniški izraz v Cicibanu "bližji ostali njegovi liriki nego čisti mladinski umetnosti in (ni) v okviru neoromantične literature niti osamljen niti neumljiv niti nelogičen primer." Neposredno iz pesniškega izraza, za katerega ugotavlja predvsem ljubezen in izvirnost "mišljenja v podobi", pa izvaja Župančičevo mojstrstvo v otroški pesmi isti pisec v uvodu v Slovensko sodobno liriko.[48] Ložar torej poudarja zvezo med Župančičevo otroško pesmijo in literarnimi tokovi ob koncu prejšnjega stoletja in s tem razveljavlja ločevanje te pesmi od ostale Župančičeve poezije. Vanjo jo vključuje tudi njegovo izvajanje iz osnovne pesnikove izrazno-oblikovalne usmerjenosti. Táko njegovo presojanje potrjuje tudi dejstvo, da je v svojo antologijo sprejel Župančičevo Pomladno ladjo iz Cicibana.

Podrobneje se je s problemom Župančičeve otroške pesmi ukvarjal prvi Anton Slodnjak v Pregledu slovenskega slovstva.[49] Za vso njegovo poezijo skuša najti skupna izhodišča, tako za "moško pesem" kot za mladinsko oziroma otroško pesem, pri čemer se mu zde otroške pesmi "pomembnejše" za umevanje Župančičevega ustvarjanja kakor pesmi v Čaši opojnosti. Tiste pesniške prvine namreč, ki jih je Župančič prevzel na pesniško pot, živijo že v mladinskih pesmih v Vrtcu in Angeljčku ne samo vsebinsko, temveč tudi oblikovno in jezikovno... Prav tako srečujemo tu pristno Župančičevo doživljanje, svet in življenje se mu razodevata kot nekaj idiličnega, nikjer ni sledu o globoki tragiki. Župančičeva dekadenca v Čaši opojnosti se mu ne zdi pristna, kar mu dokazujejo otroške idile v isti zbirki. Zato so mu Pisanice potrdilo, da je v pesniku "še vedno močna prvotna smer ustvarjanja", in jih vrednoti kot prehod k zbirki Čez plan. Razlago za premolk v otroški poeziji od leta 1904 vidi v pesnikovem poglabljanju vase in v probleme umetnosti in življenja. Ponovno vrnitev k otroški pesmi izvaja iz pesnikovega hrepenenja po naivnem ustvarjanju in sta mu zbirki Sto ugank in Ciciban "otroški odmev Župančičevih moških pesmi"; pri tem tudi on opozarja na družinsko življenje kot na novo doživljajsko izhodišče. Idiličnost kmečke pokrajine v teh pesmih pa prestavlja otroka (in seveda tudi pesnika) iz mestnega okolja in vojnega časa v čase in kraje pesnikove mladosti. Pesmi Slodnjak na splošno označuje, opozarja na vpliv ljudske pesmi in na Levstikov vpliv (kot že Grafenauer), v ugankah tudi on vidi predvsem pesniške podobe. Spremlja torej strnjeno Župančičev pesniški razvoj, pri čemer povezuje razna dognanja ali domneve, izrečene pred njim, in jih dopolnjuje z novimi.

V približno istem času je napisal svojo študijo o Župančiču Josip Vidmar,[50] ki pa omejuje raziskavo izključno na Župan-

čičevo liriko in ne obravnava ne njegove otroške pesmi ne proze ne dramatike." Zaradi take omejitve bi študija za naš pregled sploh ne prišla v poštev, vendar jo moramo omeniti zato, ker je s svojo tezo o prevladi umetnika nad človekom pri Župančiču še dolgo časa usmerjala precejšen del presojanj o pesniku. Ravno otroške pesmi pa lahko korigirajo nekatere sodbe, do katerih je avtor študije prišel po analizi Župančičeve lirike brez teh pesmi. Tako prva pomembna študija s snovno omejeno obravnavo dokazuje, da je pri tako bogatem pesniku, kot je Župančič, težko priti do njegove dokončne podobe z analizo samo enega dela njegovega opusa, pa četudi je ta del glavni in najobsežnejši.

Vidmarjevo tezo o prevladi umetnika nad človekom, zlasti v erotiki, je privzel tudi Bogomil Fatur v študiji O sodobni slovenski liriki,[51] vendar poudarja hkrati pesnikov osnovni objektivni odnos do življenja, ki mu je omogočil, da je lahko pisal tudi socialno liriko. Enako se mu zdi otroška pesem "zelo važen del Župančičeve tvorbe, ... v kateri se manifestira pesnikova osebnost z nove strani. Res je, da so to vrsto literature gojili tudi drugi naši novoromantiki in da je sploh nekako ležala v času, vendar pa je pri Župančiču z ozirom na njegov usodni osebni problem še vse bolj pridobila na ceni in tehtnosti." V zvezi s tem postavlja Fatur tezo, s katero išče nove razlage za pojav, ki je po Vidmarjevi označitvi Župančičevega pesništva še tembolj nenavaden: "Vidimo, da se Župančič z otroško pesmijo peča vedno takrat, kadar vsaj za hip nima več opraviti s svojim notranjim razkolom in izpovedovanjem tega razkola, kadar se s preprostostjo in naivnostjo, ki je pri njem še posebno dragocena, preda otroškemu srcu in poje zanj." Tako Fatur po drugi poti kot Slodnjak skuša razložiti nastanek Žu-

pančičeve otroške pesmi in določiti njen odnos do ostale njegove poezije.

Tega Lino Legiša sicer ni napravil, ko je poročal o Vidmarjevi študiji,[52] a kljub soglašanju z njegovo osnovno tezo prav tako čuti pomanjkljivost, ker Župančič ni obdelan v celoti. Med vsebinskimi področji, ki jih v študiji pogreša, je tudi poglavje "o otroški pesmi, kjer se je ta tako tuji in malo človeški pesnik umel približati otroku kakor malo kdo, gotovo prav zato, ker je imel zanj obe tako privlačni prvini: bistro in nagajivo duhovitost in pa prisrčen in naiven pogled na nezapleteno naravo." S tem deloma razveljavlja Vidmarjeve trditve, hkrati pa skuša določiti pesnikove dispozicije za ustvarjanje otroških pesmi.

Slodnjak je v jubilejnem članku ob pesnikovi šestdesetletnici[53] znova spregovoril o njegovi otroški pesmi in dopolnil svoje nekdanje teze. Po kratki primerjavi s Prešernom in Levstikom pride do spoznanja: "Župančiču je zlaganje pesmi za otroke nujnost. Morda, ker je ravno za otroško pesem potrebna neka spremenljiva, protejska natura, ki ume kazati otroku svet vedno v novih konkretnih oblikah. Zato mislim, da ni vzrastla Župančičeva pesem samo iz hrepenenja po naivnem ustvarjanju (kar se je zdelo Slodnjaku bistveno v prvi obravnavi tega problema), ... temveč da mu je prav z njo dana najpopolnejša oblika pesniškega izživljanja. V luči njegovih otroških pesmi najlaže spoznamo bistvo njegovega dela sploh. Kakor živi otrok v njegovi mladostni pesmi neko idilično življenje, v katerem ni strahov ne čarovnic ne hudobnih ljudi ne pomanjkanja in lakote in tudi ne temne bojazni pred odraslo nasilnostjo, tako je tudi moška pesem, kljub temu,da opeva v njej pereče, tragične in zamotane probleme, vendarle idiličnega, optimistične-

ga značaja. Neka antična vedrina je razlita nad njimi."

Tako sta se v kratkem zaporedju izoblikovali dve tezi, ki vsaka po svoje skušata pojasniti dvojnost Župančičeve poezije ter najti razlago za nastanek njegove otroške pesmi: Faturjeva, ki vidi v otroški pesmi umetnostni izraz trenutkov notranjega soglasja med umetnikom in človekom, torej išče izvora zanjo v drugačnih sestavinah, kakor pridejo do izraza v ostali Župančičevi poeziji, in Slodnjakova, po kateri je v otroški pesmi izražena bistvena poteza celotne Župančičeve poezije, ki se mu zdi "idiličnega, optimističnega značaja". S tema dvema tezama je bilo prvič določno načeto vprašanje, kakšno je mesto Župančičeve otroške pesmi v njegovem celotnem opusu. Če bi si skušali poenostavljeno odgovoriti na to vprašanje na osnovi postavljenih trditev, bi morali izvajati iz Faturjeve, da je Župančičeva otroška pesem nastajala izmenoma z drugo poezijo ter kot izraz nasprotnih izpovedno-oblikovalnih tendenc kakor druga poezija, iz Slodnjakove pa, da je nastajala z drugo poezijo vzporedno in kot primarni izraz istih ustvarjalnih teženj. Kljub različnemu pojmovanju pa izhaja iz obojega nekaj skupnega: zavest oziroma spoznanje, da je Župančičeva otroška pesem pomembna ne le sama zase, temveč enako (ali še bolj) kot pojav, ki osvetljuje celotno Župančičevo ustvarjalnost. To zavest sta okrepila tako Vidmarjeva študija, ki je s svojo omejitvijo problema pokazala na neupravičenost take omejitve, in izdaja Del, ki so Župančičevo otroško pesem na novo aktualizirala, in sicer neposredno v okviru celotnega njegovega opusa.

Poslej je bilo izrečenih le malo sodb, ki bi prinesle kako bistveno novo misel.

Slodnjak se je ponovno vrnil k problemu Župančičeve otroške pesmi v spominskem članku ob pesnikovi smrti,[54] kjer

pravi o pesniku, "da je do smrti doživljal svet in njegove pojave z istim, seveda neskončno povečanim zavzetjem kakor prebujeni otrok." Iz tega, iz vere v magičnost besede, izvaja tudi Župančičevo jezikovno mojstrstvo in v njegovi otroški zavzetosti zaradi življenja vidi prav tako pojasnilo za njegovo vrednotenje pesniškega poklica. Tudi pesnikovemu osnovnemu jezikovnemu viru, belokranjski ljudski govorici, pripisuje rosno svežost in naivno otroškost. Tako iz osnovne pesnikove naravnanosti do sveta presoja celotno Župančičevo poezijo, pri čemer je otroška pesem logičen in nujen del celote. S temi razmišljanji ostaja Slodnjak bolj ali manj v okviru že enajst let prej postavljene teze, le da namesto idiličnosti in optimističnosti Župančičevega dela poudarja pesnikov prvinski odnos do sveta. Ko je v literarni zgodovini za tujo javnost[55] ponovno pisal o Župančiču, je zaradi informativnega značaja tega pisanja ostal bolj pri posameznih dejstvih in opustil interpretiranje celote iz ene osnovne misli. Tako je mesto otroške pesmi v celotnem Župančičevem delu ostalo zabrisano. Nakazal pa je nekaj bolj zunanjih novih momentov, ki opredeljujejo pesnikov odnos do bralca (tega problema se je dotaknil že Tesnière): Lahkih nog naokrog je pisal mladi prijatelj otrok, Cicibana dozoreli oče. Hkrati opozarja na skupni izvor pesnikove svojevrstne družinske ljubezenske lirike in otroške poezije v času Cicibana. Vendar je v tem prikazu prizadevanje avtorja, ki se je doslej najbolj trudil, da spozna medsebojni odnos Župančičeve otroške pesmi in njegove druge poezije, razdrobljeno v posamezne večinoma že znane ugotovitve.

Razen Slodnjaka se po vojni v naši esejistiki in literarni zgodovini večinoma niso več dotikali odnosa Župančičevih otroških pesmi do njegove druge ustvarjalnosti, čeprav so zla-

sti ob pesnikovi sedemdesetletnici in ob smrti precej pisali o njem. Že zaradi posebnega koncepta svojih člankov, v katerih se omejujeta samo na otroške tekste, se tega problema sploh ne dotikata niti Martin Mencej v članku o Župančičevi otroški pesmi,[56] ki predvsem opozarja pedagoge na ustreznost teh pesmi različnim stopnjam otroka ter na njihovo vzgojno vrednost, niti Dana Petrovič v pregledu slovenske mladinske književnosti,[57] ki Župančičeve pesmi samo zelo na splošno označuje po motivih, pri čemer opozarja na izvor v pesnikovih otroških doživetjih, ter poudarja vzgojne momente v teh pesmih.[58]

Edino dva avtorja, sama ustvarjalca, sta v tem času zapisala tudi o Župančičevi otroški pesmi nekaj misli, ki to pesem vključujejo v ostalo njegovo delo. Isidora Sekulić v jubilejnem članku ob Župančičevi sedemdesetletnici[59] poudarja velik razpon pesnikove domišljije, ki mu omogoča, da piše tudi pesmi (mišljene so pesmi za odrasle bralce), ki se "nadviruju nad rub bajke i dečje duše." Med take šteje Gazelico in Zimsko. Ob razmišljanju, komu so pravzaprav namenjeni taki teksti, se spomni Wilda, Dickensa, Andersena, Krylova, ter ob njih izreka ne dokončno izdelano misel, da močna poezija spaja skrajnosti. Alojz Rebula pa v spominskem članku ob Župančičevi smrti[60] poudarja pesnikovo osnovno človeško zdravje, iz katerega izhaja njegova usmerjenost v tostranski svet in zaradi katerega je tudi njegova bolečina zdrava in je na njenem dnu življenjska radost. Po njegovem je otroška pesem zrastla prav iz te pesnikove "značajske srečnosti". A čeprav ugotavlja za izhodišče pesmi isto pesnikovo značajsko lastnost, ki je po njegovem mnenju najznačilnejša komponenta pri celotnem Župančičevem ustvarjanju, so mu vendar pesmi o Cicibanu "ciklus samostojnih, od njegovega ostalega dela neodvisnih pesmi."

Iz pesnikovih psihičnih dispozicij izvaja Župančičevo otroško pesem tudi Marja Boršnik v študiji o Župančiču, ki je izšla v srbohrvaškem prevodu[61] in delno dopolnjena v slovenščini.[62] Avtorica poudarja pesnikove neskaljene spomine na otroštvo ter povezanost z rodno zemljo, in česar je črpal - enako kot iz belokranjskega narečja - vedrino in svežost in zaradi česar je vse življenje ostal otrok, razigran in naivno veder. Iz tega izhaja tudi njegova otroška pesem, čeprav v tekstu ta zveza ni posebej poudarjena.

V literarnozgodovinskih pregledih Stanka Janeža[63] je Župančičeva otroška pesem izločena iz ostale njegove poezije. Deloma skupna oblikovna izhodišča za celotno Župančičevo mladostno poezijo vidi v vplivu ljudske pesmi Helena Stupan - Tominšek v svojem literarnozgodovinskem pregledu,[64] medtem ko pri Cicibanu nakazuje kot enega izmed izvorov teh pesmi zgroženost nad vojnimi strahotami, ki ne prizanašajo niti otroku. S pesmimi Dies irae, Glad, Otroci molijo in Razgovor, ki jih - sicer netočno - postavlja ob otroške, nakazuje zvezo med obojimi.[65]

Po vojni se je doslej največ ukvarjal z Župančičem Joža Mahnič, ki je dvakrat obdelal njegovo tvornost v celoti.[66] Obakrat je njegovi otroški pesmi posvetil zadosti pozornosti in jo obravnaval kot enakovredno sestavino Župančičevega opusa. Razčlenjuje jo po motivih, po stilnih sredstvih in opozarja na vzgojnost, vendar ne nakazuje pri tem kakih novih momentov, ki bi opredeljevali odnos teh pesmi do ostale poezije (tudi on ugotavlja skupen vpliv ljudske pesmi na slog ter obliko pesmi v prvi dobi, pobudo za ponovno ustvarjanje - prvič pomotoma tudi za Lahkih nog naokrog - pa vidi v pesnikovem doživljanju družinske sreče). V drugi obravnavi izoliranost poglavja o otroških pesmih, ki so izločene iz kronologije in obdelane posebej, zabrisuje zvezo med otroško in drugo poezijo.

Pregled dosedanje literature o Župančičevi otroški pesmi nam kaže, da je bilo v času več kot šestdesetih let o tem predmetu izrečenih že precej misli in da je precej tudi takih, ki so neposredno v zvezi z vprašanji, ki smo si jih zastavili mi. Vendar so v teh ocenah, člankih, študijah in literarnozgodovinskih sintezah posamezne misli pogosto samo nakazane, raztresene, dostikrat brez prave medsebojne povezave. Sčasoma so se tudi nekatere plodne misli prekrile z novimi in se zabrisale ali se povsem izgubile.

Zato je naša naloga, da s podrobnim študijem vsega danes razpoložljivega gradiva sistematično pregledamo razvoj Župančičeve otroške pesmi v sklopu njegove celotne pesniške tvornosti ter ugotovimo, kakšno mesto zavzema v njegovem opusu. In to v raznih fazah pesnikovega ustvarjanja, kar bomo spoznali, če bomo ugotavljali vlogo, ki jo je v posameznih ustvarjalnih dobah ta pesem imela.

Zato bo jedro razprave predstavljalo ugotavljanje geneze ter idejna, snovna in motivna analiza Župančičevih otroških pesmi, vzporejana z enako (a ne tako podrobno) analizo sočasne ostale poezije, predvsem tistih pesmi, v katerih najdemo sorodne ali nasprotne sestavine kot v otroški poeziji. Posebno mesto med temi zavzemajo pesmi s tematiko, ki je na videz blizu otroškim pesmim, čeprav nima značaja otroške poezije; to so pesmi o otrocih in materinske pesmi. Te kažejo, kako živo se je pesnik v določenih obdobjih zanimal za otroka, in nam v večji meri kot druge pomagajo določiti mesto in funkcijo sočasnih otroških pesmi v njegovem delu. Pomožno gradivo pri tem ugotavljanju predstavljajo še pesnikovi zapiski v beležnicah, korespondenca in ustne izjave.

Pri odkrivanju geneze nam ne gre samo za genezo posameznih pesmi, temveč tudi (in predvsem) za ugotovitev tistih o-

snovnih komponent, ki so - v raznih časih v različnih odnosih - pripomogle k temu, da je Župančič vse življenje, sicer s presledki, pisal poleg drugih tudi otroške pesmi. Čeprav v različnih dobah prihajajo do izraza različne sestavine in različno intenzivno, je vendar mogoče ugotoviti v mnogih otroških pesmih nekaj skupnih osnovnih sestavin, ki v drugi poeziji niso prisotne v toliki meri. Predvsem se vedno znova v teh pesmih pojavljajo spomini iz otroštva; včasih v vsebini, drugič kot motivi ali kot gradivo v metaforah, ali samo drobci, ki zaživijo v posameznih reklih in besedah. Pogostnost tovrstnih sestavin nas opozarja, da so pomembne. Iz teh sestavin se oblikuje podoba Župančičevega otroštva, kakor se oživlja v pesnikovem spominu. V njih so tudi elementi ljudske pesmi, ki predstavlja važen sestavni del tega otroštva, in naravno okolje, v katerem je pesniku otroštvo potekalo, z vso raznovrstnostjo življenja, kakor je iz teh let ostalo ohranjeno v pesnikovem spominu. Vendar ugotavljamo, da se podoba tega otroštva (z vsemi sestavnimi deli) v različnih dobah v pesnikovem delu izpreminja, oziroma se izpreminja pesnikov odnos do njega. Zato skušamo ob to podobo postaviti objektivno podobo tega otroštva, kolikor jo je mogoče rekonstruirati z že znanimi in novo ugotovljenimi biografsko-psihološkimi in sociološkimi dejstvi. Skušamo pa dognati tudi komponente, ki so soodločale, ko so se pesniku posamezne otroške pesmi sprožale in oblikovale. Ob analizi pesniškega gradiva torej upoštevamo tudi biografsko-psihološka in sociološka dejstva o Župančiču, ne da bi bila sama sebi namen, temveč se skušamo po tej poti približati odgovoru na vprašanje, kaj so pesniku otroške pesmi v določenih situacijah predstavljale, s čimer vsaj deloma odgovorimo tudi na vprašanje, zakaj so v različnih časih različne. S temi ugotovitvami pa jim tudi laže določimo mesto in funkcijo v celotnem opusu.

Iz podobnega razloga so vključena v razpravljanje tudi posamezna opozorila na stilno-kompozicijske značilnosti tekstov (čeprav je podrobna stilno-kompozicijska analiza, kot smo že rekli, iz razprave izločena in ji bo treba kdaj posvetiti posebno študijo). Predvsem opozorila, ki nam odkrivajo pesnikov odnos do nekaterih osnovnih komponent, ki so oblikovale njegovo poezijo (npr. vpliv ljudske pesmi v raznih obdobjih pesnikovega ustvarjanja; težnja po središčni somerni kompoziciji v času Cicibana). Vsaj nakazana je stilno-kompozicijska analiza ponekod tudi v zvezi z motiviko, zlasti v primerih, kjer je pesnik uporabil tuje motive; da lahko tudi takim pesmim določimo organsko mesto v celotnem opusu, je treba vsaj na kratko pokazati, kako je pesnik prevzete motive oblikoval, oziroma preoblikoval.

Največjo oporo pri raziskavi medsebojnega odnosa otroške in ostale poezije nudi kronološka razvrstitev pesmi. Dodana je v bibliografiji na koncu razprave (do leta 1916 beleži vse pesmi, od 1917 samo še pesmi, namenjene mlademu bralcu; ker je pravih otroških pesmi, vzeto po splošno veljavnih kriterijih, od takrat naprej zelo malo, primerjava z ostalo poezijo za ta čas ni več potrebna). Marsikje nam novo ugotovljeno zaporedje pesmi potrjuje resničnost Župančičeve izjave v Obiskih, ko pravi, da pesem "druga drugo pojasnjuje in drži. Pesmi se medsebojno komentirajo, posamezne so pa nekako iztrgane iz čustvenega in umskega kompleksa in zato ne morejo tako vplivati." Kronološka razvrstitev pesmi omogoča, da zasledujemo posamezne "čustvene in umske komplekse", iz katerih so pesmi nastajale. Snovna, motivna ter idejna analiza pesmi nam prav ob upoštevanju kronologije razkriva razna doslej še neznana skupna izhodišča ter pesmi na novo med seboj povezuje. Zato sloni razpravljanje na kronološkem zaporedju pesmi, z manjšimi odstopanju v okviru krajših, notranje zaokroženih časovnih enot.

Že na prvi pogled je namreč mogoče ločiti v Župančičevi otroški poeziji dve glavni dobi: prvo dobo, ki jo omejujeta letnici 1894 in 1903 oziroma 1904 in katere zunanja manifestacija so Pisanice, ter drugo dobo, ki obsega čas od 1908 do 1948 in katere glavni dosežek je Ciciban. Ta razdelitev se zdi na videz neo neorganska, ker je druga doba štirikrat daljša od prve, toda podrobnejši pretres gradiva nas prepriča, da se je ta doba začela iztekati že leta 1916, ko so nastale zadnje pesmi za Cicibana, oziroma vsaj leta 1922, ko je pesnik pripravil drugo izdajo Cicibana, in predstavlja vse delo na tem področju odtlej samo še odmeve nekdanjega ustvarjanja. S to omejitvijo se tvorni del druge dobe skrči na približno enak čas, kot ga obsega prva doba. A gradivo kaže, da ne prva ne druga doba ne predstavljata enovite celote. V obeh lahko ločimo po tri razdobja.

V prvi dobi obsega prvo razdobje čas od leta 1894 do sredine leta 1896, tako da napoveduje pesem Oblaček že novo razdobje. To je čas Župančičevih literarnih začetkov, ko se je s svojimi otroškimi in drugimi pesmimi vključeval v tok tradicije, pa vendar zaradi živega odnosa do ljudske poezije in s spomini na otroška leta, ki so zaradi posebnih okoliščin pri njem še posebej živi, vnašal zlasti v otroške pesmi nove odtenke v tematiki in izrazu. Drugo razdobje obsega čas od sredine leta 1896 do konca leta 1898, ko je pesniku otroška pesem v precejšnji meri bila izrazilo takih čustev in razpoloženj, ki jih je pred odraslimi bralci prikrival. Izbor pesmi iz tega razdobja je objavil v Časi opojnosti, v ciklu Jutro. Tretje razdobje zajema čas od konca leta 1899 do konca leta 1903 (oziroma 1904). Pesnik se je začel zavedati, da umetniško poslanstvo prinaša tudi odgovornost do skupnosti, iz katere je umetnik izšel, in v njegovih pesmih, otroških in drugih, se začе-

nja pojavljati želja po oblikovanju značajev in misel na bodočnost naroda. V začetku tega razdobja so izšle Pisanice, izbor pesmi iz vseh treh razdobij.

V drugi dobi Župančičeve otroške poezije kažejo v prvem razdobju (v letih 1908 in 1909) otroške pesmi preusmeritev od osebne, umetnostne problematike, ki je pesnika zaposlovala od sklepa cikla Manom Josipa Murna-Aleksandrova in dosegla vrh v Samogovorih, k problemom skupnosti in k zavestni pesnikovi težnji, da ustvarja za ljudstvo. V tem času so nastala besedila za slikanico Lahkih nog naokrog. Drugo razdobje obsega čas od konca leta 1912 do 1922. Pesnikovim umetnostno-izraznim iskanjem, ki naj bi njegovo poezijo približala preprostemu bralcu, je izbruh svetovne vojne s svojimi poraznimi perspektivami za Slovence, zlasti ob začetku, dal nov sunek. Po svoje pa je pesnika k ponovnemu ustvarjanju za otroke spodbudil lastni otrok - nosilec bodočnosti. Tako sta nastali zbirki Sto ugank in Ciciban. Vse, kar je sledilo temu drugemu razdobju, predstavlja (kljub velikemu časovnemu razponu od leta 1926 do leta 1948) samo odmeve nekdaj žive pesnikove tvornosti. V našem razpravljanju bomo sledili tem razdobjem, skušali za vsako določiti glavne značilnosti in smer razvoja, hkrati pa te ugotovitve povezovati s sočasno drugo Župančičevo poezijo.

Razdeljeno je razpravljanje v štiri poglavja. Prvo poglavje prinaša kratek pregled razvoja slovenske otroške pesmi do nastopa Župančiča in njegovih sodobnikov. Drugo in tretje poglavje predstavljata po snovi in obsegu glavni del razprave. Vsebujeta ugotovitve o genezi, idejno, tematsko in motivno analizo Župančičevih otroških pesmi, z vzporednimi tovrstnimi ugotovitvami za drugo njegovo sočasno poezijo. Ker je gradivo razporejeno kronološko, zajema vsako poglavje po eno dobo; vsako

se deli še v tri razdelke, ki obsegajo posamezna razdobja v Župančičevi otroški poeziji. Četrto poglavje, sklep, obsega odgovore na vprašanja, ki so zastavljena v uvodu, in na dodatna vprašanja, ki so se pojavila ob gradivu, ter opredeli mesto in funkcijo Župančičeve otroške pesmi v njegovi poeziji, kakor se oblikujeta v posameznih razdobjih. Na koncu je dodana bibliografija pesmi.

KRATEK PREGLED SLOVENSKE OTROŠKE PESMI DO ŽUPANČIČA

Namen tega poglavja je, da spoznamo glavne smernice razvoja v slovenski otroški poeziji do devetdesetih let 19. stoletja, ko so nastopili Župančič in njegovi sodobniki, da ugotovimo, kakšne pobude so za mlade (in še posebej za Župančiča) prihajale iz naše dotedanje poezije, namenjene otrokom. Ne gre nam, kot smo poudarili že v uvodu, za podroben pretres motivov, idej, še manj stilno-kompozicijskih sestavin, nakazati hočemo samo glavne razvojne tendence te poezije, kakor se kažejo v tekstih samih in v teoretičnih razmišljanjih in napotkih.

A preden bomo mogli vsaj v glavnih obrisih določiti razvoj slovenske otroške pesmi (umetne, kajti pri ljudski je razvoj težko raziskovati, ker je za to premalo oporišč, zato jo bomo lahko samo na splošno označili), si moramo vsaj na kratko odgovoriti na vprašanje, kaj otroška pesem sploh je in v čem je njena specifika.

Otroške pesmi so namenjene otroku raznih let od dojenčka do pubertetnika, zato jih ni mogoče uvrstiti v eno samo kategorijo. Strokovna literatura uporablja termin otroška pesem predvsem za pesmi, ki so namenjene malemu otroku; med te pesmi spadajo uspavanke, molitvice, verzi k raznim igram, najprej k igram odraslega z otrokom (štetje prstov, guganje na kolenu, ljubkovanje), pozneje k igram otrok med seboj (vpraševalne pesmi, izštevalnice, gibalne igre, ugibalice, napeljavanja), pesmice o živalih, šaljivke, zbadljivke, razna posnemanja in podobno. Če izvzamemo uspavanke, ki so izraz materinske ljubezni in je zato v njih čustvovanje odraslega človeka, so vse te pesmi na splošno brez čustvenih poudarkov. Po večini so primitivne, zgrajene po alogičnem mehanizmu, po zunanjih, zlasti

zvočnih asociacijah. Najvažnejša sta ritem in rima, vsebina je nepomembna in se lahko izprevrže v nesmisel. Zelo je razvit v njih primitivni občutek skupnosti z živaljo, v kateri vidi otrok sebi enako bitje in katere glasove si razlaga po človeško.[1] Kako važno vlogo igrajo v otroški pesmi ritmično-muzikalni elementi, poudarja tudi Bettina Hürlimann, ki celo za pripovedne pesmi ugotavlja, da je njih čar razen v pripovedi predvsem v jeziku, v ritmu in rimi, s čimer ima otrok veselje že zelo zgodaj.[2] Richard Bamberger našteva med sestavinami in značilnostmi otroške pesmi godbo jezika, veselje z besedami, s ponavljanjem, živ ritem, nazornost in sončen humor.[3] Podobno označuje otroško pesem tudi France Koblar, ki so mu njene odlike "igrivost, svetla nelogičnost mladih možganov, slika poleg slike, vse v posodi golega stavka."[4]

Vse to so značilnosti, ki jih imajo pesmi za male otroke, po izvoru večinoma stare ljudske pesmi. Umetno so take pesmi nastajale pozneje, v dobi moderne, ko sta jih npr. pri Nemcih gojila Richard Dehmel (skupaj z ženo Paulo)[5] in Gustav Falke. Prvi začetki umetne pesmi za mladino, ki segajo nazaj v 18. stoletje, so bili razsvetljensko prozaični, suhoparno didaktični in so otroku ostali tuji. Tudi tip otroške oziroma mladinske pesmi, kakor se je v nemški literaturi (ki je predvsem vplivala na razvoj pri nas) razvil v 19. stoletju, ima z ljudsko otroško pesmijo po večini le malo skupnega. Značilno zanjo je, da je prodrlo vanjo mnogo lirske čustvenosti, ki se pogosto razblinja v sentimentalnost. Teme, ki jih ta pesem obravnava, so predvsem narava, kozmos in religioznost.[6] S starimi otroškimi pesmimi ljudskega izvora je te umetne pesmi težko primerjati: premalo je v njih pristnosti in otroškosti, preveč je poudarjena vzgojnost.[7]

V slovenski otroški poeziji je razvoj šel podobno pot. Prve otroške pesmi so bile ljudske, ki so se dolgo ohranjale samo po ustnem izročilu. Zapisovati so jih začeli hkrati z drugimi ljudskimi pesmimi od romantike dalje, sistematično zbrane pa so izšle šele v 14. snopiču Štrekljeve zbirke leta 1911.[8] Značilnosti, ki jih je zanje s podrobno analizo ugotovil Boris Merhar[9] (in ki bolj ali manj veljajo za ljudsko otroško pesem sploh), so: onomatopoija, zavestno drastično rimanje, ponavljanje, aliteracija, verižna kompozicija, dialogi, nagnjenje do hiperbole in krepke, robate šale, v vsebinskem pogledu pa zanimanje za živali, predvsem ptiče, in za jedi. Beseda v ljudski otroški pesmi je važnejša kot nosilec ritma in zvoka kakor določenega pomena, zato je vsebina pogosto nelogična, celo nesmiselna.

S temi značilnostmi, tipičnimi za otroško pesem, bi bila naša ljudska otroška pesem lahko ugodno vplivala tudi na našo umetno otroško pesem. Vendar se to ni zgodilo. Začetniki naše umetne otroške oziroma mladinske poezije so tej poeziji namenili predvsem vzgojno funkcijo, zato jim ljudska otroška pesem, ki tega momenta sploh ne upošteva, pogosto pa je celo robata, ni mogla biti vzor.

Če se ne oziramo na Volkmerja in Vodnika, ker njune basni niso bile napisane izrecno za otroke, moramo za začetnike naše umetne otroške oziroma mladinske poezije šteti Slomška in njegov krog. Slomškove Drobtinice so bile prva periodična publikacija pri nas, ki je prinašala tudi pesmi za otroke, zlasti v prvih letnikih. V oddelku Slovenska grlica, ki je bil posvečen poeziji, so izhajale na prvem mestu pesmi, namenjene otrokom, v prvem letniku (1846) pod naslovom Pesme ljubeznive matere, pozneje kot Pesme za otroke. Da je Slomškova skrb za to bila zavestna in načrtna, se vidi tudi iz programatičnega uvo-

da k prvemu letniku, ki izrecno napoveduje, da bodo Drobtinice prinašale pesmi "tudi pesternam per zibeli".[10] Za vzor je tej poeziji bil nemški mladinski pisec Christoph Schmid,[11] ki je svoje spise napolnjeval z enako versko vzgojno tendenco, kakor se je zdela potrebna Slomšku. Vzgojnost, poučnost, opozarjanje na smotrnost in veličastnost stvarstva kot dela božje vsemogočnosti, navajanje k pobožnemu, dobremu in vzglednemu življenju so vodilne misli vseh Slomškovih spisov in tudi njegovih pesmi za otroke. V enakem smislu so pesnili tudi njegovi učenci in sodelavci, pa tudi še poznejši pisci. Tematika, ki je značilna za to poezijo, je enaka, kakor jo je za lirsko otroško pesem 19. stoletja v nemški literaturi ugotovila Bettina Hürlimann[6]: narava, kozmos, religioznost - pesmi o dnevnih in letnih časih, o nebu s soncem in zvezdami in podobno, vse velikokrat versko vzgojno poantirano. Enake sestavine so v glavnem oblikovale tekste za otroke tudi v naslednjih desetletjih. Srečujemo jih v prvem izrazitem mladinskem listu, tedniku Vedežu, časopisu za mladost sploh, pa tudi za odrašene proste ljudi (1848-1850), prevzel pa je to tradicijo tudi Vrtec, časopis s podobami za slovensko mladost, ki je začel izhajati leta 1871 in s katerim je naša mladinska književnost končno dobila redno in trajno glasilo. Nastal je v zvezi z novim šolskim zakonom (1869), s katerim se je uvedla v Avstriji splošna šolska obveznost; s tem, da se je šoli in otrokom začela posvečati večja skrb, je bil dan tudi pogoj za reden list, namenjen otrokom. Ustanovil ga je učitelj Ivan Tomšič in ga izdajal in urejal do svoje smrti (1894). Nato je izdajanje in urejanje prevzel duhovnik Anton Kržič ter Vrtcu kot prilogo pridružil listič Angeljček (1895), ki ga je bil ustanovil že leta 1887 in ga dotlej izdajal kot samostojen listič po enkrat na leto (Angeljček, otrokom učitelj in prijatelj).

Čeprav sta oba lista imela mnogo skupnega in sta nadaljevala zlasti v tematiki že ustaljeno tradicijo, sta vendar kazala neko diferenciacijo. Vrtec je bil namenjen mladini oziroma starejšim otrokom, Angeljček predvsem otrokom v prvih razredih osnovne šole. Tako so bili porazdeljeni tudi prispevki, kar je zlasti prišlo do izraza od leta 1895, ko sta oba lista bila v rokah istega urednika. V Vrtcu so izhajali tudi daljši teksti, deloma v nadaljevanjih, med pesmimi so bile tudi epske; lirske pesmi so bile po večini šablonske, z ustaljeno tematiko, le redko kaka bolj osebna, vse pa z močnim vzgojnim poudarkom. V Angeljčku so izhajali krajši teksti in več pesmi kot v Vrtcu, predvsem pa je med prispevki mnogo nabožnih. Tako se na neki način še po letu 1895 kaže razlika, ki je obstajala že od ustanovitve; Vrtec je ustanovil učitelj, torej sta mu bila važna predvsem pouk in vzgoja, Angeljčka je ustanovil duhovnik, zato mu je glavno vzgoja v smislu krščanskega nauka. Po združitvi obeh listov novi urednik ni bistveno spremenil njune že ustaljene podobe; prvotna razlika med listoma mu je lahko bila celo dobrodošlo medsebojno dopolnilo.[12]

Da bi bila lista zanimivejša, sta prinašala tudi slike. Vendar so bile te prevzete po klišejih nemških listov in so zato pogosto učinkovale nedomače, zlasti s slikami hiš, grajenih v tujem slogu, ali ljudi, oblečenih po tuji šegi.[13] Barvna reprodukcija Langusove slike Užaljeni deček, priložene božični številki Vrtca 1895, je - iz gmotnih razlogov - ostala osamljen poskus.

Že Tomšič si je prizadeval, da bi prispevki ustrezali tudi jezikovno in oblikovno. Pri tem mu je od 1874 do 1886 pomagal Levstik. "Sodeloval je vsa ta leta: eno leto skoraj v vsaki številki, drugo leto bolj poredko, z lastnimi pesmimi, pri-

povednimi in poučnimi sestavki, prevodi, jezikoslovnimi drobtinami in v listnici uredništva. Poleg tega pa je tudi popravljal, kolikor se je sploh dalo, prispevke mladih pesniških sodelavcev. Tako je v tem razdobju vtisnil pečat svojega duha skoraj v vsako številko Vrtca."[14]

Ob tem delu je Levstik tudi teoretično razmišljal, kakšne naj bi bile pesmi in drugi sestavki za Vrtec, ter je pripravil za listnico uredništva verjetno leta 1879 sestavek "Vrtčevim" pesnikom in pisateljem sploh, ki pa ni izšel.[15] Zanimivo je, da Levstik v tem kritičnem spisu ne dela razlik med pesmijo za otroke in drugo poezijo, se tudi ne ustavlja dosti ob vsebini ali ideji, temveč govori več o "vnanjem licu teh pesemc": o jeziku, rimah in kompoziciji. Glede misli v teh pesmih ugotavlja, da so dostikrat ukradene ali sploh ni "nobene prave misli". Predvsem ga vznemirja popačen in nepravilen jezik. Opomin mladim sodelavcem izzveneva v bridko spoznanje: "Pri nas je devet desetin pisateljev, kateri niso pozvani, a še manj izbrani ter sami ne vedo, zakaj in kako pišejo!" Levstikov opomin je bil oster, a pravičen, vendar ni mogel vplivati, ker je ostal neobjavljen.

Mnogo obzirneje, v resnici pa celo bolj določno je povedal skoraj v istem času svoje mnenje o spisih, namenjenih mladini, Stritar. A medtem ko Levstik predvsem ugotavlja pomanjkljivosti v jeziku, stilu in kompoziciji pesmi, se Stritar loteva tudi vprašanja vzgojnosti in poučnosti. Ker se mu to "vprašanje zdi silno imenitno",[16] se je na široko razpisal o njem v treh nadaljevanjih Pogovorov v Zvonu 1879.[17] Povod za razmišljanje mu je dala knjižica Ivana Tomšiča Dragoljubci,[18] iz katere je podrobno analiziral prvi spis Knjiga modrosti in lepih naukov v prirodi in obsodil vsiljivo, abstraktno moraliziranje, ki otroka dolgočasi. Zlasti je grajal, ker se "zgodba

... ne vrši ... na realnih tleh, godi se v nekem idealnem svetu, v neki deveti deželi; tu je vse tako praznično, nedeljsko, tako arkadično; vsi ti otroci, kako so dobri, pridni in pametni, in kako lepo govore in od sile premodro!" Iz tega bi zrastli sami licemerci; ko bi pri svojem otroku opazil kaj takega, "poslal bi ga hitro na deželo, med trde kmete, prave gorjance, tam naj bi bos hodil, črn kruh jedel ter učil se misliti in govoriti, kakor je edino spodobno, nepokvarjeno, naravno zdravemu otroku, po otroško!" Hkrati je opozoril na potrebo, da v mladem človeku budimo ljubezen do narave, vendar ne z napačnimi pojmi o njej.

Svoje razmišljanje sklepa s spodbudnim pozivom slovenskim pisateljem, v katerem še enkrat strne zahteve, ki naj jih izpolnjuje dobra mladinska knjiga, ter pisateljem tudi utemelji potrebo tega pisanja: "Na noge, pisatelji slovenski, kateri čutite zmožnost v sebi, pišite za mladino! Ne mislite, da se s tem ponižate s svojim talentom, češ za mladino naj pišejo kaki nižje vrste pisatelji, kakor izdaja koledarje, kdor kaj boljšega ne ve. Delati za mladino, to je vzvišen, svet poklic, za katerega so izvoljeni samo najboljši, najblažji možje. Pišite, kar kateri najbolje more in zna: pesmi, povesti, igrokaze. V vsem, kar pišete, bodite resnični, pošteni, ne mislite si: Za mladino je že dobro, kar je in kakršno je. Za mladino je najboljše ravno dobro dovolj, pravi Nemec; zlata beseda, katera vam bodi vedno pred očmi! Merite naravnost v srce, v njem budite in gojite blage čute: ljubezen do narave, roditeljev, domovine, človeštva; veselje do dela, varčnost, treznost; učite jih dolžnosti, katere imajo do sebe, do svojih, do človeštva; zatirajte in trebite iz mladih src vse, kar je hudobno, surovo, podlo. A vse to brez suhoparnega in dolgočasnega moralizovanja in modrovanja. Resnica naj vas vodi povsod; naravo, svet, živ-

ljenje kažite svojim mladim bralcem v pravi podobi; vse bodi zdravo, jedrovito, brez mehkužne sentimentalnosti, a tudi brez surovosti! Ljudje in zlasti otroci v vaših spisih naj bodejo taki, kakršni res hodijo po zemlji. Posebno vam priporočam otroke; mislijo naj vam in govore kakor otroci, in vendar imej vse svoj posebni pomen. Vi ne veste, kake zlate resnice, kake globoke modrosti je mogoče pokladati otrokom v nedolžna usta, in vendar bodejo govorili po otroško! To je težavno res, ali kdor tega ne zna, on naj ne piše za mladino!" In kaj bodo dosegli pisatelji s takim pisanjem? Povzdigovali bodo "v neko zdravo idealnost ... mlada srca ... budili v mladini rodoljubje, ljubezen do domačega jezika. Kako bi človek ne spoštoval in ne ljubil jezika, v katerem je bral v svojih mladih letih tako lepe stvari, kakršnih morda v nobenem drugem jeziku, z veseljem in ginjenjem se jih spominja še v poznih letih. Naši mladini, moški in ženski, ne bode treba sezati, kakor smo morali nekdaj mi, po nemških knjigah, ako hoče kaj lepega brati."

Ta razmišljanja so lahko bila ena izmed pobud, da je Levstik (s šifro M-l) že v naslednjem letniku Vrtca objavil klasične Otročje igre v pesencah.[19] Vendar se v teh "igrah" ni držal Stritarjevih smernic. V skladu s Stritarjevo željo po vrnitvi v nepokvarjeno, naravno kmečko okolje je sicer Levstikov jedrnati jezik, poln izrazov iz kmečkega življenja. Vzgojnost, pri Stritarju tako zelo poudarjena, pa je skoraj povsem izostala.[20] Levstik otroku ne polaga v usta "zlate resnice" in "globoke modrosti". Pri oblikovanju pesmi ga je nedvomno vodila ne samo Stritarjeva spodbuda, temveč tudi odpor do prisiljenih in nepristnih pesmi o otroku Pavline Pajkove v Zori 1877, ki jih je Levstik kot "Philisterei und Familienhätschelei" ostro zavrnil v dodatku k Levčevi Pravdi o slovenskem šestomeru.[21] S tem je že pred Stritarjem nastopil proti nepristnosti, čeprav

drugačne vrste, zlasti pa kot zagovornik "sramežljive objektivnosti", kakor jo ugotavlja pri njem Slodnjak.[22]

Levstikove Otročje igre v pesencah, čeprav niso bile čisto take, kakor je priporočal pisanje za otroke Stritar, so tega tako prevzele, da je v Zvonu še isto leto pisal o njih in jih imenoval "nekaj posebnega".[23] Pesmi se mu zdijo kljub otroški vsebini dovršene v obliki, kar posebej hvali. Poudarja tudi naivnost, zdravi, veseli humor in imenuje pesmi prave bisere otroške poezije. Po duhu, jeziku in humorju sklepa na Levstikovo avtorstvo, hkrati pa opozarja na sorodnost z ljudsko pesmijo. "Ali ni to narodno? Ali se to ne bere kakor: Pleši, pleši, črni kos! Ravno tako, in vendar je vse še mnogo lepše. Nemški otroci nimajo nič kaj tako ljubeznivega." Sklepa s prošnjo, "naj gospod skladatelj sam ali pa gospod urednik zbere te pesmi ter jih skupaj ponatisne v drobni knjižici."

To se sicer ni zgodilo, toda Levstikove Otročje igre so bile tako izjemne v naši dotedanji otroški poeziji, da jih ni mogel izpustiti niti učitelj Anton Brezovnik, ko je sestavil 1887 antologijo otroške poezije Zvončeki.[24] V njej je na več kot 350 straneh zbral s tega področja od Vodnika dalje vse, kar se mu je zdelo vredno, da pride v roke mladini. Velik del sprejetih pesmi je pesniško brez cene, močno pa je v njih zastopana vzgojnost in poučnost. Kakor kaže predgovor, je za zbiratelja bilo odločilno, da je v pesmih "kaj odgojujočega, srce blažečega", da niso ne politične ne erotične, nalogo, ki naj bi jo opravljale, pa izraža tako: "Romajte toraj Zvončeki po lepi naši slovenski domovini, kličite in vabite našo mladino v hram, kjer kraljuje sveta ljubezen do Boga, cesarja in milega naroda slovenskega, vnemajte jo do vsega, kar lepo, blago je in sveto." Knjiga je bila ugodno sprejeta; nepodpisani poročevalec v Ljubljanskem zvonu pravi o njej sicer samo, da so

to "pesmi, ki v nobenem oziru niso spotakljive",[25] Kržič, že omenjeni poznejši urednik Vrtca, pa jo je v Oceni slovenskih knjig za mladino in ljudstvo[26] uvrstil med mladini posebno priporočljive knjige. Kakšna je zbirka po tematiki (in kakšna je bila tematika dotakratne otroške poezije pri nas na splošno), kaže pregled vsebine, kakor jo v oceni navaja Kržič: "V prvem oddelku so pesmi, budeče v mladih srcih ljubezen do cesarja in do slovenske domovine; v drugem oddelku se opisujejo letni časi, kakor nam je kažeta narava in vera; v tretjem se raznovrstno opisujeta dan in noč; v četrtem je zbranih dokaj didaktičnih pesmi; v petem delu so lepe Levstikove otročje igre v pesmicah; v zadnjem oddelku se družijo podučne basni z legendami in nekaterimi epskimi popevkami."[26] Levstikove Otročje igre so dobile v antologiji samostojno mesto, ker zaradi svoje "posebnosti" v nobenega od oddelkov knjige ne bi sodile. Zanimivo je, da jih Kržič imenuje "lepe", čeprav idejno ne ustrezajo zahtevam, ki jih je sam postavljal za dobro mladinsko književnost in jih je formuliral v isti oceni[27] takole: " Od dobre mladini namenjene knjige zahtevam zlasti te-le lastnosti: da 1. vero pospešuje in zanjo ogreva; 2. srce blaži in boljša ter značaj utrjuje; 3. razodeva stud nad grehom, navdušuje pa za čednost in za to, kar je vzvišeno, lepo, plemenito in blágo; 4. vzbuja domoljubje in zlasti ljubezen do presvitlega vladarja; 5. kaže spoštovanje do starišev, do duhovske in svetne gosposke, do učiteljev in odgojiteljev; 6. širi koristno znanje; 7. priganja k delavnosti in skromnosti; 8. mlado srce pošteno razvedruje in oveseljuje; 9. tudi v lepem jeziku naj bo pisana in 10. gledé tiska in zunanje oblike brez hibe in pa nikar ne predraga."

V smislu teh Kržičevih navodil so pisali - kljub Levstikovemu drugačnemu vzgledu - naši pisatelji za otroke še vrsto let. Imenik primernih knjig za šolarske knjižnice, ki so ga se-

stavili učiteljski zbori raznih okrajev na Spodnjem Štajerskem in ga objavili v Popotnikovem koledarju za slovenske učitelje 1888 ter dodatek v Popotnikovem koledarju 1890,[28] kaže dvoje: da je naziranje učiteljstva o mladinski literaturi bilo izrazito pedagoško, literatura sama pa revna. Kako malo je odločala pri izbiranju literarna vrednost, se vidi npr. iz dejstva, da je Jurčičev Jurij Kozjak označen kot "komaj primeren", medtem ko so razne stvari brez cene označene kot "primerne", mnoge pa celo kot "prav primerne".

Vendar se je od osemdesetih let naprej v otroški poeziji začel polagoma kazati napredek. Leta 1886 je Anton Funtek izdal slikanico Prizori iz otroškega življenja, dve leti pozneje pod naslovom Zabavišče slovenskim otrokom sto pesmic kot spremno besedilo k otroškim igram. Še v istem desetletju sta izšla dva zvezka Iskric Janka Lebana (I, 1888; II, 1890), Vijolice Lujize Pesjakove (1889) in že omenjena Brezovnikova antologija Zvončeki (1887). Še očitnejša je rast v naslednjem desetletju. Leta 1893 je Ivan Mercina pesmice Funtkovega Zabavišča (še z nekaterimi drugimi, anonimnimi besedili) uglasbil in jih izdal kot Igre in pesmi za otroška zabavišča in ljudske šole. Dve leti pozneje je pri Mohorjevi družbi izšla prva Stritarjeva mladinska knjiga Pod lipo, v kateri so tudi pesmi. Istega leta je Zaveza slovenskih učiteljskih društev začela izdajati Knjižnico za mladino. V njej so izhajali tudi snopiči v vezani besedi: kot 3. snopič (1895) Funtkov prevod Heyjevih Petdeset basni za otroke in Funtkove izvirne pesmi pod naslovom Iz mladih dnij; kot 8. in 10.-11. snopič (1895) Slomškove pesmi; kot 13.-14. snopič (1896) drugi, pomnoženi natis Praprotnikovih Pesmi cerkvenih in drugih; kot 21. snopič (1896) Ganglove Pisanice. Istega leta se je oglasil tudi Janko Leban z novo zbirko pesmi in povesti za mladino, naslovljeno V domačem

krogu. Razen tega so izhajali v devetdesetih letih Pomladni glasi, posvečeni slovenski mladini (1891-1900), ki jih je sprva zalagal in urejal Evgen Lampe, še pod psevdonimom Cirilski, za njim pa so se uredniki - sami bogoslovci - skoraj vsako leto menjavali. Pesmi pa je v tem almanahu malo, prevladujejo proza in kratke igrice.

Čeprav predstavlja ta pospešena produkcija napredek bolj po količini kot po kakovosti, vendar pomenja vsaj mestoma, deloma z novostjo motivike, deloma oblikovno, tudi kvalitetno izboljšanje in vsebuje zametke za nadaljnji razvoj. Predvsem velja to za verze Antona Funtka, ki mu med naštetimi avtorji po Levstiku vsekakor gre prvenstvo. Novost v naši mladinski književnosti je bilo njegovo Zabavišče, zbirka kratkih pesmic h gibalnim igram za šolske vrtce in prve razrede osnovne šole. Pesmice te zbirke so izrazite otroške pesmi, preproste, brez vsakršnega moraliziranja, ritmično, pa tudi jezikovno nad povprečjem takratne otroške verzifikacije; videti je, da se je avtor učil pri Levstiku. Z melodijami Ivana Mercine se je pesmim odprla pot v šole, prodrl pa je njihov vpliv tudi v mladinske liste. Med pesniškimi motivi Vrtca in Angeljčka srečujemo odslej ponovno tudi verze, namenjene za spremljavo gibalnih iger. Gojil jih je zlasti Franc Derganc, nekdanji Župančičev pesniški tovariš (v Novem mestu), v devetdesetih letih eden najplodnejših Kržičevih sodelavcev.[29] Značilen primer je njegova Igra za deklice v Angeljčku 1895,[30] poziv k igri z gibi in plesom. Podobno igrico, samo mnogo bolj preprosto nesestavljeno (s tekanjem), ima že Funtek,[31] pozneje jo najdemo kot Ples kralja Matjaža tudi pri Župančiču.[32] Izdelava je sicer različna, osnovni gibalni oziroma plesni motiv pa je isti.[33] Ni naš namen, da bi se spuščali v ugotavljanje medsebojne odvisnosti, opozarjamo na paralele samo kot na primer, kako so v naši mladinski književnosti

ob začetku devetdesetih let vendarle že bili elementi, na katere se je lahko navezal nadaljnji razvoj.

Vzeto v celoti, pa je še vedno prevladovalo staro, še vedno se je večina sodelavcev (večidel učiteljev in duhovnikov) ravnala po tradiciji izza Slomška, ne da bi se zavedala, da mora tudi otroška pesem biti umetnina; da mora tudi pesmi za otroke pisati pesnik, ne vzgojitelj-verzifikator.

Da na to večina piscev ni mislila in se je urednik Kržič moral otepati ne samo s pesmimi, ki so se mu zdele neprimerne po vsebini, temveč tudi po izrazu in obliki pogosto niso ustrezale niti najosnovnejšim zahtevam poetike, priča listnica uredništva v Vrtcu 1895: "Nekaterim pošiljalcem pesniškega blaga. Ker ne moremo vsakomu posebe odgovarjati, tu kratek odgovor. Ni vse za natis, kar pride izpod peresa. 'Vrtec' nima le naloge, podajati mladini zdravo dušno hrano, podajati jo mora tudi v lepi posodi (obliki). Če je že to pravilo za prozo, velja tembolj za pesniške proizvode. Radi popravimo pesmi, kolikor mogoče, a nekatere zaradi povsem nedostatne oblike in malenkostne vsebine niso popravila vredne. Vrtec ne sme zaostajati za napredkom naše književnosti. - Apostrof dandanašnji nima več mesta v slovenskem pesništvu. - Nikakor ne veljajo rime kot: hišica - jablana; vse cvete - pesmice; srčice - osreči te itd. Marsikdo bi lahko vrlo-mnogo koristil na polju proze, da ne sili sam v vezi pesništva. Torej nikdo ne zameri, če se vse ne objavi, kar se nam dopošlje, marveč vedi, da ima vsak urednik poleg uredniške mize velikanski - koš."[34] Ta izjava priča, da je Kržič začel posvečati več pozornosti tudi estetskim, izrazno-oblikovnim vrednotam pesmi in se ni več omejeval izključno na pedagoško-didaktični vidik. Zlasti stavek: "Vrtec ne sme zaostajati za napredkom naše književnosti", kaže, da so se začeli počasi oblikovati tudi v konservativnem okolju zametki neče-

sa novega. Lahko je k temu pripomogla pravkar izdana Stritarjeva knjiga Pod lipo, ki je prinesla tudi trideset oblikovno dovršenih, čeprav v motivnem in vsebinskem pogledu ne posebno novih pesmi. Vplivala je lahko tudi ponovna izdaja Levstikovih Otročjih iger.[35] A ni izključeno, da je Kržič začutil sam, da so nekateri teksti mladih sodelavcev, zlasti Smiljana Smiljanića, ki je do tega urednikovega opozorila "pesnikom" objavil v Vrtcu in Angeljčku že sedemnajst prispevkov, med njimi tudi na Jurijevo, vsaj izrazno-oblikovno toliko bolj dognani kot večina dotedanjih, da je smel zaostriti pogoje za natis.

S tem se je začelo v slovenski mladinski književnosti novo poglavje. Pričujoči pregled dotedanjega razvoja pa nam je pokazal predvsem dvoje: da je naša mladinska književnost do konca 19. stoletja veljala kot vzgojno in poučno sredstvo, da pa so se od konca sedemdesetih let dalje vendarle začela oglašati tudi drugačna mnenja. Teoretično in z vzgledi sta skušala našo mladinsko književnost, zlasti poezijo, reformirati Levstik in Stritar; Stritar z večjim uspehom kot teoretik, vzgojitelj piscev, Levstik s pesmimi samimi.

Tako sta se izoblikovali - kakor je bilo že nakazano - dve smeri otroške poezije: ena, ki je izhajala iz pesniške tradicije po Slomšku, in druga, ki se je oplajala pri ljudski otroški pesmi. Prva je po obliki in izraznih sredstvih kljub preprostosti bila sorodna ostali sočasni poeziji, od katere se je razlikovala predvsem po omejeni in določeni tematiki in po poudarjeni poučnosti in moraliziranju, kar jo je delalo neživljenjsko, pa tudi umetniško manj vredno. Ta smer je tako prevladovala, da napolnjuje v Brezovnikovi antologiji skoraj v celoti pet od šestih oddelkov. Drugačno smer je predstavljala ljudska otroška pesem, ki je niso vsebinsko utesnjevali nobeni moralistični nagibi in se je snovala bolj ob zvočnih in ritmičnih kot ob

vsebinskih sestavinah. Pri taki ljudski pesmi se je zgledoval Levstik, ko je snoval svoje Otročje igre, zato je z njimi vnesel v slovensko otroško pesem res "nekaj posebnega", za kar je Stritar pravilno čutil, da izhaja iz ljudske poezije. Ta naslonitev na otroško ljudsko pesem je našla deloma nadaljevalce med mladim rodom, ki se je v devetdesetih letih začel oglašati v Vrtcu in Angeljčku. Bili so to srednješolci, večinoma zadružani, pozneje tudi visokošolci, med njimi od 1894 dalje Župančič (Beli Kranjec, Smiljan Smiljanič), Finžgar (Naum, Basnigoj) in že omenjeni Derganc (Gregor Gornik, Stanko pl. Orlović), od 1896 Kette (Siluška), Murn (Lucijan) in Vida Jerajeva (Franica Vovkova), od 1897 Golar (Tatjan), od 1899 Silvin Sardenko.

Vsiljuje se vprašanje, kaj je spodbudilo mlade, da so v tako velikem številu postali sodelavci Kržičevih listov. Vprašanje[36] je še posebej zanimivo, ker so se na začetku svojega pisanja ukvarjali z otroško poezijo vsi utemeljitelji slovenske moderne, zlasti Župančič, Kette in Murn, z eno basnijo tudi Cankar.[37]

Eden izmed razlogov je nedvomno bil ta, ker so pri mladinskem listu z večjo verjetnostjo lahko upali, da bodo sprejeti in bodo tako prišli v javnost, kot pri literarnih revijah. S tako razlago se strinja tudi Župančičeva lastna izjava: "Pisali smo pesmi tam, najlaže je bilo, da smo tam zagledali beli dan."[38]

Tehten razlog, da so mladi sodelovali pri Vrtcu in Angeljčku, in to ne samo z začetnimi poskusi, ampak tudi še pozneje, so bili gotovo tudi honorarji. O Murnu piše Trdina[39] izrecno, da se je odločil za tisk svojih del, da si kaj prisluži. Tudi o Ketteju poroča France Koblar podobno: "Za sodelovanje pri mladinskih listih Vrtcu in Angelčku se je Kette odlo-

čil takrat, ko je poslal svoje pesmi za LZ, ob koncu l. 1895 ali v začetku 1896. Njegov namen je bil, da si tudi s honorarji urednika A. Kržiča, dijakom naklonjenega mecena, nekoliko pomaga. Prvi stiki z uredništvom so bili osebni, kasneje gotovo tudi pismeni."[40] S Kržičem kot mecenom povezuje vprašanje - za nekoliko poznejši čas - tudi Ivan Lah, ko obuja spomine na Milana Puglja: "Začenjali smo navadno z 'Vrtcem'... Katehet Keržič je bil blagohoten urednik, ki je videl včasih tudi v naše prazne žepe."[41] Tudi Cvetko Golar, ki je prav tako sodeloval pri Kržičevih listih, se spominja, da so "hodili h Kržiču", da so zaslužili "kakšne krajcarčke". Iz enakega razloga je po Golarjevem "hodil tja" tudi Župančič.[42] Nedvomno je, da so tudi Župančiču honorarji bili več kot dobrodošli, saj je bil sin "bankrotiranih ljudi", kakor je leta 1900 pisal Cankar Kraigherju.[43]

Razen teh čisto zunanjih nagibov je pri odločitvi za pisanje otroških pesmi vsaj deloma igrala vlogo tudi mladost avtorjev. Župančič je poudaril, da so takrat pesniki sami bili "še napol otroci" in je zato otroška pesem, "njena igrivost", bila najbolj "naraven izraz" njih samih. V "peti šoli" je v človeku "še vse mehko", ne zaveda se še samega sebe in "nima pravega vodila, kaj je pesem", kako bi naj pisal, "da bi bilo utemeljeno". Zase je poudaril tudi "predstave" iz svojega otroštva v Beli krajini, ki jim je "skušal dati obliko", v kakršni bi zanimale tudi druge otroke.[44]

K temu, da so se mladi pesniki - življenjsko ter literarno še neizkušeni - odločali ravno za otroške pesmi, je verjetno pripomoglo tudi dejstvo, da se je konec osemdesetih in v začetku devetdesetih let na našem knjižnem trgu, kakor smo videli, pojavila vrsta otroških pesniških zbirk. To je pesni-

kom začetnikom lahko bila spodbuda. Res se velik del pesmi mladih vključuje v tradicijo in jo nadaljuje z verzi, ki niti po vsebini in motivih niti po izrazu ali obliki ne prinašajo novosti. Vendar pa se vmes pojavljajo tudi bolj razgibane pesmi, z bogatejšo uporabo onomatopoije in drugih ritmično-muzikalnih sredstev, kar je nedvomno Levstikov vpliv in posredno s tem vpliv ljudske pesmi. Da so se vsaj nekateri od mladih pesnikov zavestno vzgledovali pri Levstiku, nam kaže delo zadružanov. Iz zapiskov o sejah vemo, da so poleg drugih svojih poskusov brali tudi spise in pesmi za otroke.[45] Ko je 30. prosinca 1896 obdelal Kette slovstveno delovanje zadružanov, je najprej omenil "tiste spise, v katerih se nam opisujejo spomini izza otroške dobe." "Res hvalevredni spisi so to," pravi tam, "bodisi pesmice, ali pa prozaična berila; toda ugajajo šele takrat, če so zdravega jedra in pa na pravi podlagi. Za vzor naj nam bojo Levstikove pesmice in berila, ki jih je priobčaval v Vrtcu."[46] Tako so po Levstikovem vzgledu začeli v slovensko tradicionalno otroško poezijo vdirati novi, otrokom bolj ustrezni elementi, s čimer se je slovenska otroška pesem začela preoblikovati.

Po Levstikovem klasičnem vzgledu, ki je Stritarjev poziv slovenskim pesnikom in pisateljem izpolnil, hkrati pa ustvaril vzorec za novo otroško pesem, je otroška poezija postala področje, ki je lahko bilo za mlade pesnike enako privlačno kot pisanje drugih pesmi. Saj je tako Stritarjevo kakor Levstikovo dejanje dokazovalo, da pisanje za otroke ni nekaj manjvrednega, nekaj, s čimer bi se pravi pesnik ne smel ukvarjati. To je lahko bil moment, ki je mlade pisce za pisanje otroških tekstov pridobival notranje, s tem da je odstranjeval v njih morebitne pomisleke proti takemu pisanju.

Tako se je med mladimi začelo - vzporedno s prvimi zametki modernejšega pisanja sploh - uveljavljati tudi novo gledanje na mladinsko književnost, zlasti na otroško pesem, in to še prej, preden je prišla k nam kaka pobuda od Nemcev, kjer se je od sredine devetdesetih let prejšnjega stoletja začela tako imenovana "Kunsterziehungsbewegung".[47]

A če se vrnemo k zastavljenemu vprašanju, kaj vse je utegnilo mlade pesnike pridobivati za pisanje otroških pesmi, se nam vsiljuje v pretres še eno dejstvo: različen odnos članov slovenske moderne do mladinske poezije, kakor se kaže v njihovem delu. Sicer slika ni povsem zanesljiva, ker sta Kette in Murn umrla mlada in zato ne vemo, kako bi se bil njun odnos do otroške pesmi razvijal pozneje. Vendar iz celotnega dela vseh štirih avtorjev lahko ugotovimo nekaj skupnosti, obenem pa tudi bistvene razlike. Predvsem vidimo, da sta se največ ukvarjala z otroško književnostjo Kette in Župančič, Murn manj in tudi z manjšim uspehom, Cankar tako rekoč nič. Med skupnimi potezami, ki vežejo tri pesnike v nasprotju do Cankarja, je zanimanje za ljudsko pesem, ki je Cankarju ostala tuja, medtem ko so vsi trije pesniki črpali iz ljudske pesmi neposredne pobude.[48] Ketteja in Župančiča pa veže tudi nekaj podobnih življenjskih okoliščin: sorazmerno urejeno in vedro otroštvo, ki sta ga preživela v gmotno vsaj kolikor toliko zadovoljivih razmerah, v manjšem kraju, kjer je človekov stik z naravo neposrednejši kot v mestu, vendar ne v kmečki hiši, kjer bi njun odnos do narave postal racionalistično utilitarističen. Za oba govori izročilo tudi o veselem in družabnem očetu, ki je igral inštrument, ter o njunem veselju do petja.[49] Prav tako pa celotno delo obeh avtorjev kaže, da sta imela smisel za humor, za smeh, vendar ne (ali vsaj znatno manj)

za ironijo in sarkazem, ki se javljata pri Cankarju. Pri obeh se tudi kaže sposobnost, da se v pesmi vživita v tujega človeka,[50] za oba so značilni epski elementi, ki prihajajo do izraza tudi v njunih otroških pesmih, medtem ko jih v otroških pesmih Murna, izrazitega lirika, skorajda ni. Navedene okoliščine in dispozicije predstavljajo del komponent, ki so omogočale, da sta zlasti Kette in Župančič z uspehom pisala otroške pesmi.[51]

Vsa ta dejstva, ki opozarjajo na splošne in posebne pogoje, iz katerih je rastla otroška pesem slovenske moderne, pa je treba dopolniti vsaj še z bežnim opozorilom na značilnost tedanje evropske literature nasploh: evropska moderna se vrača k otroški preprostosti, prvotnosti in daje prednost intuiciji pred razumom.[52] Toda ti literarno idejni tokovi so dosegli avtorje slovenske moderne šele, ko sta Cankar in Župančič v oktobru 1896 prišla na Dunaj.[53]

Pri pregledu slovenske otroške pesmi do moderne smo ugotovili, da se je v otroški pesmi pri nas od osemdesetih let dalje začel kazati napredek, ki je posebno viden postal v devetdesetih letih, ko so se v vrstah avtorjev za otroke pojavili mladi. Da so se ti v toliki meri posvečali pisanju za otroke, za to je razlogov in pobud bilo več: želja po čim hitrejši uveljavitvi, potreba po honorarjih, mladost avtorjev, Levstikov vzgled in z njim priznanje literarne cene tudi otroški poeziji, vpliv ljudske pesmi, kar je po svoje razvidno iz dejstva, da je skoraj popolnoma izven pisanja za otroke ostal Cankar, ki je bil "zoper" ljudsko pesem, verjetno tudi splošna težnja po preprostosti in prvotnosti v takratnem literarnem prizadevanju. Kako se vse to kaže pri mladem Župančiču, bo podrobneje razvidno iz naslednjega poglavja.

GENEZA, ČUSTVENE IN MISELNE OSNOVE, TEMATIKA IN MOTIVI

PRVA DOBA

L i t e r a r n i z a č e t k i

Ta razdelek zajema Župančičevo otroško pesem od njegovih prvih znanih literarnih poskusov in njegovih prvih objav do sredine leta 1896, leta, ko je bila objavljena prva Župančičeva pesem v Ljubljanskem zvonu, obenem pa so se zlasti v njegovih otroških pesmih začele oblikovati nove značilnosti. Razdobje se končuje s pesmijo Oblaček (68), ki predstavlja hkrati tudi že začetek novega razdobja.[1]

S prvimi pesmimi je stopil Župančič v javnost leta 1894, kot šesto- in sedmošolec, ko je bil v sedemnajstem letu. Pisal pa je pesmi gotovo že prej. Iz biografskega očrta Frana Albrehta,[2] za katerega je dal podatke nedvomno pesnik sam, vemo, da je kot drugo- in tretješolec v Novem mestu skupno s sošolcem Francem Dergancem, s katerim je ti dve leti skupaj stanoval, in z ilustratorjem Ivanom Vavpotičem izdajal dijaški list Na prelji.[3] Kakšen je ta list bil in ali je med Župančičevimi pesmiškimi prispevki bilo tudi kaj, kar bi lahko uvrstili med otroške pesmi, ni mogoče ugotoviti, ker list ni ohranjen ali vsaj ne na razpolago. Naslov pa dopušča domnevo, da je vsebina lista bila povezana z domačim življenjem.

V jeseni 1891 je Župančič odšel v četrti razred gimnazije v Ljubljano. Kot petošolec se je pridružil četverici sošolcev, Alojziju Kocjanu, Francu Černetu, Francu Dolšaku in Antonu Vadnjalu, ki so spomladi 1893 začeli hoditi k tedanjemu vikarju v stolnem župnišču dr. Janezu Evangelistu Kreku.[4] Krek je na teh sestankih, ki se jih je udeleževalo pozneje okrog dvajset dijakov, imenovanih "ligaši", obravnaval z nji-

mi modroslovna in apologetična vprašanja, razen tega pa "poučeval posamnike tudi v češčini, maloruščini in ruščini," kakor navaja sam[5] in kakor poroča tudi Josip Abram.[6] Alojzij Kocjan pa sporoča,[7] da se je imenovana peterica poskušala tudi v literaturi. "Naju dveh (Kocjana in Černeta) se je zopet (kakor že v nižji gimnaziji) lotila želja, izdajati poseben dijaški list; za to misel sva pridobila še ostale tri. Uredništvo in spisovanje sem prevzel jaz, pesniški del Oton Župančič, drugo ostali trije. List smo krstili za Slovensko Vilo, prvo številko smo celo hektografirali... zlasti Župančičeva pozdravna pesem listu jima (Andreju Kalanu in dr. Kreku) je jako ugajala. Gospod doktor se je takrat izrazil proti meni, da je ta pesem zrela tudi za DiS. Toda ne vem, kaj je prišlo vmes, da smo po drugi ali tretji številki potem sploh prenehali z izdajanjem tega dijaškega lista." Anton Vadnjal pa o listu piše,[8] da "je izšla samo prva številka, a so ga takoj ustavili, ko so součenci začeli groziti, da je to prepovedano." Ker tudi Slovenska vila ni na razpolago, razen za uvodno, programatično pesem ne vemo, kaj je Župančič v listu še objavil, niti, ali je med njegovimi prispevki bila kaka otroška pesem.

Med ohranjenimi in doslej znanimi 68 pesmimi iz razdobja, ki ga tu obravnavamo, je 38 otroških in 30 drugih pesmi. Če jih razdelimo po letih nastanka (ali kjer tega ni mogoče ugotoviti, po letih prvega natisa), je razmerje naslednje: v letu 1894 deset (otroških) in štiriindvajset (drugih),[9] v letu 1895 osemnajst in štiri, v letu 1896 (do izida Oblačka) deset in dve. Da v prvem letu neotroške vidno prevladujejo, je vzrok v tem, ker so tu vključene pesmi, ohranjene v arhivu Zadruge,[10] med temi pa so številno zastopane pesmi z ljubezensko tematiko, medtem ko so otroške samo tri.[11]

Še bolj v prid otroški pesmi govori pregled objav v tem času. Otroške so objavljene vse, osemnajst v Vrtcu, sedemnajst v Angeljčku, tri v Domu in svetu, od drugih so objavljene tri v Zgodnji danici, štirinajst v Domu in svetu (ena šele leta 1898), tri v Ljubljanskem zvonu (dve šele v letu 1897), deset jih je ostalo neobjavljenih. Med neotroškimi objavljenimi prevladujejo epske (šest: Janičar, 4, Pripovedka o bedastem carju, 33, Vlahinja in Žid, 53, Predaja Roda, 54, Legenda, 59, Zviti Hafis, 63), ki so nastale pod vplivom Aškerčeve epike ter deloma srbske ljudske junaške pesmi, in take lirske in lirsko epske, v katerih je čustvo, večinoma ljubezensko, izpovedano v obliki in izrazu ljudske pesmi (šest: Ribici, 7; Skrinja, 8; Poročilo, 9; Narodna pesem, 18; Ribič, 30; Nevesta, 50), ena je alegorija (Sokol in cvetka, 21), ena vložna pesem (Vinski brat, 51), le pet jih govori o pesnikovih lastnih čustvih in mislih (Nočna molitev, 10; Ptičica je poletela, 11; Milostljivo zrí na mé, 12; Vesel trenòtek, 19; Srcé, 22), neposredna ljubezenska izpoved je samo ena (Slovo, 27 - objavljena šele leta 1897). Med neobjavljenimi prevladujejo ljubezenske, zapete deloma v ljudskem slogu, deloma po literarnih vzorcih, zato je v njih kljub faktografskemu beleženju drobnih vzgibov in peripetij v pesnikovem ljubezenskem čustvovanju (Ti grdo režalo, mesec, 16; Ne zavidam, 17; Odprto je okence bilo, 32) malo osebno izpovednega. To, da so ostale neobjavljene, priča, da tudi pesnik sam z njimi ni bil zadovoljen.[12] Za lastno osebno izpoved je v tem razdobju izraz šele iskal. Zato so v njegovih zgodnjih objavah prevladovale epske pesmi ali lirsko epske pesmi, torej oblike, v katerih je osebna izpovednost ostala bolj ali manj prikrita. Tudi to je - razen lažje uveljavitve v mladinskih listih, o čemer je bilo govora

v prejšnjem poglavju - lahko sopovzročilo, da se je Župančič na začetku svoje literarne poti posvečal predvsem otroški pesmi.

A če podrobneje pregledamo Župančičevo otroško pesem tega razdobja, se nam pokaže, da ima tudi ta pesem v znatni meri oseben značaj. Hkrati pa vidimo, da prav glede na to njegove takratne otroške pesmi tvorijo dve različni skupini: pesmi, s katerimi pesnik navezuje na dotedanjo tradicijo otroške poezije pri nas, in pesmi, s katerimi vnaša vanjo nekaj novega. Ta dvojnost ni vselej povsem očitna in imamo tudi pesmi, v katerih se oboje, tradicionalne in nove sestavine, med seboj prepletajo.

Jasno se te dvojnosti zavemo že pri prvih dveh Župančičevih pesmih, ki jih je poslal (ali izročil) Kržiču. To sta pesmi Zvezde (1) in Na Jurijevo (2). Prva je alegorija o dobrih delih v smislu krščanskega nauka, podana šablonsko, v duhu dotakratnih besedil za otroke, napisana za pouk in spodbudo. Druga je izsek iz življenja, kakor ga je pesnik v otroških letih sam sodoživljal in ga z živo nazornostjo obnovil iz spominov.[13] Opis značilnega belokranjskega obredja je v resnici slavospev pomladi in na novo prebujenemu življenju. Z njim je Župančič že na začetku napovedal eno vodilnih tém svoje poezije.

V začetku prevladujejo pesmi, s katerimi se Župančič vključuje v dotakratno poezijo in navezuje na tradicijo. V to ga je usmerjal že značaj listov, pri katerih je sodeloval; tako Kržičeva Vrtec in Angeljček, namenjena mladini, kakor Lampetov Dom in svet, namenjen ljudstvu, so bili izrazito konservativni. Oba urednika sta bila duhovnika. Vse to takratnega Župančiča, bivšega "ligaša", Krekovega učenca in občudovalca, ni moglo motiti. Tudi prizadevanje vseh teh listov, da prika-

zujejo življenje idealizirano, bolj za vzgled in vzor kot v ogledalu, je mlademu pesniku še ustrezalo ali pa ga vsaj ni odbijalo. Saj je tudi njegov pogled na svet in življenje bil še poln idealizacije: pogled mladega človeka, ki se še ni zavedel nesoglasij med ideali in resničnostjo in ta nesoglasja še ne vplivajo na njegovo presojanje. Etične vrednote,[14] ki so močno poudarjene že v začetnih Župančičevih pesmih, tako otroških kakor drugih, so tu prikazane še v neki absolutni veljavnosti, brez problematičnosti. Vse se dogaja v svetu, ki je idealiziran in ima značaj idiličnosti, pesnik gleda nanj z otroško naivnostjo.[15] Konflikti se rešujejo preprosto, na ravni etičnih vrednot: Soliman npr. velikodušno daruje življenje in svobodo junakom, ki so se iz plemenitih nagibov predali (Predaja Roda, 54).

Avtor s takimi nazori se je brez težave lahko vključil med Kržičeve in Lampetove sodelavce, bil pa je - vsaj v začetku - tudi dostopen za njun vpliv. Kako je pisateljski naraščaj skušal vzgajati Lampe, smo že omenili;[16] pa tudi Kržič kot urednik vloge mentorja gotovo ni zanemarjal; to kažejo njegovi napotki za pisanje v že citirani Oceni slovenskih knjig za mladino in ljudstvo, nekaj pozneje njegova listnica uredništva v Vrtcu 1895,[17] pa tudi objava Dergančeve poetike v Vrtcu 1897;[18] za idejno usmerjanje je bil važen prvi od navedenih sestavkov. Načelno so se ti Kržičevi nazori skladali z versko vzgojo, kakor jo je Župančiču nedvomno že v zgodnjih otroških letih posredovala mati,[19] pozneje pa tudi šola.[20]

Tako najdemo med Župančičevimi začetnimi pesmimi tudi pesmi z versko tematiko. Že prva njegova objavljena pesem Zvezde (1) spada v to skupino, enako tudi vse tri pesmi, ki so izšle v Zgodnji danici (10, 11, 12) in ki jih je namenil Župančič verjetno prav tako za Vrtec,[21] pa jih je Kržič odstopil

Jeranu. Tudi še pozneje je nastalo nekaj pesmi, ki ustrezajo Kržičevi zahtevi, da naj dobro mladinsko delo "vero pospešuje in zanjo ogreva."[22] Taka je pesem Zvezdici (35), ki otroško naivno prikazuje, kako molitev ozdravi bolno mater, deloma tudi Zima (37, v drugem, pozneje izpuščenem delu), kjer Mirku preti kazen, ker razen tega, da se noče učiti in biti priden, tudi "noče prav moliti." Sirota (55) vsebuje tradicionalno priporočilo božjemu varstvu, Uspavanka (67) poziva otroka k molitvi.

Tudi obe pesmi, ki sta že leta 1894 izšli v Angeljčku, Cvetke, ptice in deček (13) ter V bajnih deželah (14), se skladata s Kržičevimi načeli. Obe vsebujeta sestavine, ki ustrezajo Kržičevi zahtevi, da naj mladinsko delo "srce blaži in boljša ter značaj utrjuje,"[22] zlasti prvo, saj je v obeh pesmih upodobljeno sočutje, usmiljenje ter pripravljenost pomagati, naj že bo živalim in rastlinam, ali pa ubožcem, pobožnim ljudem in bolnim, nadložnim starcem.

Prav tako so v skladu s Kržičevimi zahtevami in z dotedanjo tradicijo pesmi, v katerih pesnik "priganja k delavnosti in skromnosti."[22] Taka je že imenovana Zima (37) in nagajivka Ali te ni nič sram? (38), ki se norčuje iz jutranjega lenarjenja. Proti lenobi je naperjena tudi pesmica Modri Slavo (58), proti domišljavosti, tu otroški, Mladi dedek (64). Pred otroškimi slabostmi, predvsem sladkosnednostjo, svari zgodba o poosebljeni Muci-kuharici (61) ter Pripovedka o nosku (65), ki hkrati obsoja lažnivost. K dobroti navaja pesnitev Vile (34), ki loči ljudi v zlobneže ter pridne in dobre in jim dodeljuje kazni in plačilo, k ubogljivosti obe uspavanki, Bav-bav! (42) in Uspavanka (67).[23]

Med poučne verze, ki hkrati tudi "razvedrujejo",[22] spadajo uganke, ki jih je Župančič v tem času objavil sorazmerno dosti (3, 39-40, 43-46, 48, 66; samo ena je bila objav-

ljena po tem razdobju, uganka o mladem piščetu, 93). Od devetih besedil je pet logogrifov (44, 45, 46, 48, 66), en palindrom (40), ena uganka ponazarja posamezne lastnosti skritega predmeta (43), dve sta izdelani primeri, o nebu z zvezdami, ki ga pesnik primerja vrtu s cvetkami, ter o zvezdah, ki jih primerja bučelicam. (Tudi zadnja uganka je primera.) Tako je med ugankami zastopana večina oblik, ki so jih takrat zlasti v Vrtcu zelo gojili, in odločno prevladujejo oblike, ki so namenjene predvsem bistrenju razuma.

O neposrednem sodelovanju z urednikom pričajo pesmi, ki so nastale kot besedila k ilustracijam in bile torej naročene (med že navedenimi so bile take pesmi 58, 61, 64 in 65). Prva Župančičeva pesem na ilustracijo, Mlada pastarica (49), je idila, ki prehaja že v sentimentalnost. Podobno razpoloženje napolnjuje tudi prevod maloruskega pesnika Danila Mlake Večer (23). Oba teksta se s čustvenostjo vključujeta v dotedanjo otroško poezijo, hkrati pa v dejstvu, da si je Župančič za glosiranje oziroma prevod izbral prav take predloge, lahko vidimo njegovo nagnjenje do idilike.

Razen sestavin, s katerimi Župančičeve otroške pesmi tega razdobja nadaljujejo tradicijo otroške poezije, zlasti v idejnem pogledu in deloma po motivih, pa zasledimo v njih tudi reminiscence (večinoma pesniških podob, posameznih izrazov in besednih zvez) iz naše dotedanje neotroške poezije. Župančič sam med učitelji navaja Prešerna, Gregorčiča in Aškerca.[25] Medtem ko Prešernov vpliv v otroških pesmih ni opazen (najdemo ga v drugi poeziji), pa je pogost v njih vpliv Gregorčiča, v manjši meri tudi Aškerca. Oba, zlasti Aškerc, sta vplivala tudi na ostalo sočasno Župančičevo poezijo, kar priča, da je celotna Župančičeva začetna poezija rastla v precejšnji meri

iz naše pesniške tradicije, tako po snovi, idejah, kot po izraznih sredstvih. Zanimivo pri tem je, da se je pesnik pri otroških pesmih zgledoval pri istih avtorjih (ki sami niso pisali otroške poezije) kot v drugih svojih pesmih. Vpliv Levstikovih otroških pesmi, ki je pozneje, pri Cicibanu, nesporen, pa je v tem času neznaten.[26]

Že od vsega začetka pa se javljajo v Župančičevi pesmi tudi posebnosti, ki ji dajejo značaj novosti. Glede tematike, zajete iz ljudskega obredja, smo našli to že v pesmi Na Jurijevo (2). A novo je v tej pesmi tudi vse drugo: dikcija, ritmika, slikovitost, svežost, celotno razpoloženje. Tega se pesnik ni učil iz knjig, snovalo se mu je iz ljudske pesmi, ki je bila z Župančičevim otroštvom v Beli krajini tesno povezana, saj je še živela med ljudmi. Sam pravi, da mu je ljudska pesem bila "prva šola",[25] pravzaprav pa mu je bila še več: prav sestavni del njegovega otroštva, saj je sredi nje zrastel.[27]

Ta povezanost z ljudsko poezijo se kaže v vrsti Župančičevih začetnih tekstov, tako v pesmih, namenjenih otrokom, kakor tudi v drugih. Že prva pesem, objavljena v Angeljčku, Cvetke, ptice in deček (13), združuje otroško naivnost v doživljanju in tipične značilnosti ljudske pesmi. Iz ljudske poezije izhajata tudi pesmi Ribici (7) in "svatovska pesem" Skrinja (8), ki sta obe med prvimi objavami v Domu in svetu. A tudi med neobjavljenimi pesmimi iz tega časa, ohranjenimi v arhivu Zadruge, je vrsta takih, ki so nastale pod močnim vplivom ljudske poezije; pri nekaterih se kaže ta vpliv v posameznih značilnostih, pri drugih v celoti, npr. Dozorela, dozorela (20), dve od njih pa je pesnik sploh naslovil Narodna pesem (Da sem jaz ptičica, 18; Kaj je rekel rožmarin, 29).[28]

Šolal pa se je Župančič tudi pri srbski[29] in - po Krekovem opozorilu - pri maloruski ljudski pesmi.[30] Že prva pesem,

objavljena v Domu in svetu, Janičar (4), je po tematiki in slogu naslonjena na srbsko junaško epiko. Naslednji dve pesmi v tej reviji sta maloruska motiva Bôra (5) in Veter (6), kmalu za njima je izšlo Poročilo (9). Vse tri razen tipičnih značilnosti ljudske pesmi veže tudi podoben motiv smrti v boju, zaradi česar iz vseh zveni elegičnost in melanholija, lastna mnogim maloruskim ljudskim pesmim.

Iz vsega navedenega vidimo, da je Župančič začel s pesmimi, ki kažejo sorodnosti z ljudsko poezijo.[31] A svežost in neposrednost, tako značilna zlasti za tisti del Župančičevih otroških pesmi, ki učinkujejo kot nekaj novega, izvira še iz nečesa: iz doživetosti snovi, ki jo je pesnik oblikoval. Že pesem Na Jurijevo (2) je primer za to: napisana je v prvi osebi množine, tako da je pesnik - pripovedovalec vključen v dogajanje, o katerem poje. Enako neposredna je tudi pesem Tepeškarji (56), ki poje o drugem, za otroke vabljivem običaju. Vabljiv zanje je bil tudi sejemski vrvež z bogastvom blaga, ki so ga ponujali po šotorih. O tem govore kar tri pesmi iz tega časa, Kupite! (36), Pred šotorom (62, prvi del) in Želje belokranjskega dečka (52). Najdoločnejša je zadnja, ki naniza konkretne želje: klobuček s spreminjastim trakom in pavovim peresom, rdeč pas, kamor bi deček lahko spravil pipec, in orglice "s piski v dve vrsté". To so bile pač pesnikove lastne želje v otroških letih. A tudi v želji, da bi se z vsem tem postavil doma, sredi domače vasi, slutimo resnično nekdanjo pesnikovo željo. (Postavlja se tudi dimnikarček v pesmi Prvič na vrhu, 60.)

Otrok, ki se oblikuje iz teh pesmi, je živahen, razigran, vključuje se v življenje na vasi, sodeluje pri obredjih in običajih, hoče se mu živopisanih oblačil in sladkarij, rad se postavlja in si želi uveljavitve. Hkrati pa je to otrok, ki živi v čisto določenem,belokranjskem okolju, kar pesnik razen

z opisom tipičnega belokranjskega obredja (v pesmi Na Jurijevo, 2) poudari tudi v naslovu (Želje belokranjskega dečka, 52). Iz vaškega okolja je tudi anekdotična šaljivka Kako bo Janko ptice lovil? (57), ljudsko bajeslovno izročilo je vpleteno v pesnitev Vile (34) in v uspavanki Bav-bav! (42) in Uspavanka (67). Otrok, kakršnega pesnik riše v večini teh pesmi, je živ, resničen otrok, tudi z napakami;a zaradi teh mu pesnik ni nenaklonjen, ne prisoja mu kazni, samo nagajivo se z njim pošali (Zima, 37; Ali te ni nič sram? 38).[32] Da je pesniku vsiljujoča se vzgojnost v resnici tuja, kaže tudi drobna pesmica Prsti (47), ki v igri s prsti ponazori karakteristiko otrok in njihovih medsebojnih odnosov, njih sladkosnednost, tožljivost in obračun. To so razigrani otroci, ki žive od najranejših otroških let v okolju, ki jim je naklonjeno, otroci, ki niso ustrahovani, temveč se sproščeno predajajo igri; resnični igri (otroka z odraslim, Konjič, 41), ali bujnim slikam domišljije, ki jim omogočijo še večjo sprostitev, kot je možna v resnici (igra otrok s soncem v tretji deželi pesmi V bajnih deželah, 14).

Iz vseh teh pesmi, ki vnašajo v večinoma obrabljeno in nepristno otroško poezijo nove, sveže elemente, se oblikujejo spomini na Župančičevo lastno otroštvo. Ti spomini so živi, saj so bili zajeti iz neposredne preteklosti.[33] A vedrina in sončnost, ki v njih prevladujeta, jim dajeta nadih idealizacije. Ta postane razumljiva, če upoštevamo nekatera dejstva iz Župančičevega otroštva in dijaških let.

Rodil se je Župančič v Vinici[34] kot vnuk najpremožnejšega Viničana Fráncine Maliča, "principala",[35] ki se je ukvarjal predvsem z lesno trgovino, in sicer njegovi najstarejši hčeri Ani[36] in Francu Zupančiču, po rodu iz Selišč, v občini Toplice na Dolenjskem.[37] Ko sta se Ana Malič in Franc Zupančič poročila,[38] je stari Malič vzel zeta za pomočnika, da mu je

pomagal pri lesni trgovini. Prišlo pa je med njima do nesporazuma in najbrž je to bil vzrok, da so se Zupančičevi odselili in se - okrog leta 1880 ali 1881 - preselili v Dragatuš.[39]

Kljub tej razprtiji med starši in starimi starši,[40] ki jo je čutil tudi sin Oton,[41] mu je vendar otroštvo poteklo vedro in sproščeno. K temu je pripomogel vsaj v ranih otroških letih zadovoljiv gmotni položaj družine, ki je v vaškem okolju zaradi trgovine in gostilne nedvomno uživala tudi ugled in družabno veljavo. A največji vpliv na otrokov razvoj in na oblikovanje njegovega odnosa do sveta je imel oče. Sam vesel in družaben (k čemur ga je spodbujal tudi poklic),[42] je zelo užival tudi v naravi. Toda ne pri delu na polju,[43] temveč na vožnjah s konjem[44] ali pri nabiranju gob, kamor je sina Otona jemal s seboj.[45] A gotovo se je tudi sicer ukvarjal s sinom, saj pravi pesnik v Dumi, da mu je "zavese prirode odstiral" in ga seznanjal z življenjem v njej, živalskim, rastlinskim in bajeslovnim. Tako se je tudi v sinu razvil zelo intimen odnos do narave, zlasti živali, še posebej ptičev.[46] Oče je pač imel za otroka več časa, kot z delom preobložena mati.[47] A da je mati v takem načinu življenja videla lahkomiselno pohajkovanje ali lenarjenje, je možno sklepati iz njenega neprestanega opominjanja k delu[48] in iz Župančičevih zgodnjih pesmi proti lenobi.[49]

K Župančičevemu vedremu otroštvu pa je nedvomno pripomogla tudi njegova spretnost in gibčnost, saj ni bilo plota, ki bi ga ne bil preskočil, ne drevesa, na katerega bi ne bil splezal.[50]

Še spomini, ki si jih je ohranil v zrelih letih, pričajo o sproščenem otroštvu v neposrednem stiku z naravo. Iz Vinice so mu ostali sicer samo bežni vtisi, kakršni se morejo ohraniti iz najranejših let:[51] "Vidim bose pete na rosni tra-

vi, mlade urne pete, in gola telesa, kakor jih je Bog ustvaril, roke perušajo po vodi. Trte vidim in breskve - pa zopet pastirje in pečen krompir in pečeno koruzo (najbolj diši ukradena tistemu kmetu, ki najbolj vneto pazi nanjo!). - Šum slapa od daleč - "slap" je pri nas samo navaden jez - in vendar mogočen šum zvečer v tišino poletnega mraku, naraščajoč in pojemajoč z vetrom. Cerkev na hribu vidim in sto in stoletno lipo, in bela dekleta na soncu, da ti oči jemlje - janjce na ražnjih - kolo."[52] A v njih se kaže (poleg zanimanja za poslastice, kar je za zdravega otroka normalno) zlasti izredna dojemljivost za svetlobne odseve, za luč, za gibanje, za zvok, za mogočnost (mogočen šum slapa, stoletna lipa). Spomini iz Dragatuša[52] so določnejši, bolj napolnjeni z ljudmi. Ti celo prevladujejo. Še vedno je ostala mogočnost - cerkev z dvema zvonikoma;[53] ostala je otroška sladkosnednost - zvrstijo se cibore, najrazličnejša jabolka, hruške, črešnje, slive; ostala je privlačujoča belina - breze, ki so za dragatuškimi njivami rastle v strnjenem gozdu, Brezju (danes je po večini skrčen in spremenjen v koruzna polja). A vse drugo sami ljudje, smonikli, posebneži po zunanjosti, po obnašanju, po govorici: Perčeva Kata z mesarico v roki, stari Tomec šepasti, Adam, ki se pred vsakim novim gostom brez zaleta prekopicne v zraku, stari Brele, Zapojec, stara Kurta s svojim Kurtičem, Jure Berege, bahavi Amerikanci, nemškarji, med njimi Jerman, Matiček z Belčega vrha, Vlahi, cigani pa še gospod fajmošter Peter Mohor, ki je v to pisano množico postavljen kot nekaj tujega. Vsak od njih je predstavljen s svojo najznačilnejšo kretnjo, z najznačilnejšimi besedami, ki so se začrtale pesniku neizbrisno v spomin. Enako kot narava, s katero je imel tako živ in neposreden stik, da se je še čez desetletja točno spominjal imen in okusa raznih vrst jabolk in drugega sadja in vedel za čas, ko je

zorelo,[52] so ga torej zanimali tudi ljudje.[54]

Sproščenost in želja po neutesnjenosti se kaže tudi v njegovih reakcijah na vsakdanje življenje[55] in v njegovi največji želji iz otroštva, da bi mu zrastla krila in bi lahko poletel, kamor bi hotel.[56] To željo so lahko samo še stopnjevale predstave, ki so napolnjevale dečkovo domišljijo ob odhajanju ljudi iz domačega kraja v tujino. Velikanske reklame s parniki in nazivi tujih firm ter poti v svet so po vseh krčmah vabile v tujino, predvsem v Ameriko. Videl jih je lahko, odkar se je sploh zavedal. Deca na šolskih klopeh so sanjala o tujem svetu, katerega imena so jim bila domača zaradi domačih, ki so delali tam. Pet materinih sestra je bilo v Ameriki, tam so bili tudi očetovi sorodniki.[57] Izseljevanje je nedvomno povzročalo, da so v stari patriarhalni svet vdirale čisto nove, najnovejše izkušnje, ki so jih prinašali s seboj Amerikanci in nemškarji. Mnogoličnost in pestrost teh križajočih se vplivov sta po svoje dajali pečat otroštvu dojemljivega in občutljivega dečka.

Kako je bil dojemljiv in hkrati željan česa novega, kaže njegovo srečanje s šolo. Že s petimi leti je začel prositi, da bi šel v šolo (ki je stala blizu njihove hiše, na drugi strani ceste), in je "uprosil".[58] V Dragatušu je dokončal samo dva razreda. Nato so ga dali v šolo v Novem mestu, ker so ga določili za študij.[59] Že zgodaj so ga namreč zanimale knjige.[60]

Toda odhod od doma je bil za Župančiča otroka boleč. Ko je oče, ki je sina pripeljal v Novo mesto, zvečer napregel, da se vrne, se je Oton obesil na voz in so ga morali s silo odtrgati.[61] Tako je doživel domotožje že zelo zgodaj, kot osemletni otrok. A ne samo, da je moral živeti med tujimi ljudmi, v okolju, ki je bilo po navadah in po narečju tako drugačno od domačega,[62] kmalu so se pridružile še gmotne težave, ki jih

prej ni poznal, in kot dijak si je moral sam pomagati z inštrukcijami.[63]

Vse te okoliščine so lahko pripomogle, da se je v mladem pesniku budilo močno domotožje, hkrati pa da se je domače okolje in otroštvo v spominih prikazovalo še bolj sončno in svetlo, kot je v resnici bilo. Čeprav iz te dobe nimamo ohranjenih literarnih tekstov, že naslov lista Na prelji govori za to, da sta z Dergancem v njem obujala spomine na domače vaško okolje, v katerem sta preživela otroška leta, ki so ju zdaj vabila s svojo idilično patriarhalnostjo.

V šolskem letu 1891/92, ko je Župančič nadaljeval šolanje v Ljubljani,[64] je doma prišlo do velike spremembe. Gostje v gostilni in nakupovalci, ki so prihajali v trgovino, so neredno plačevali, tako je gospodarstvo začelo propadati[65] in oče je končno moral vse prodati, da poplača upnike.[66] Nameravali so kupiti hišo v Bosni, mislili so tudi na Ameriko,[67] a se oče za to ni odločil in avgusta 1892 so se preselili v Ljubljano. Tu so na Sv. Petra cesti pri zmajskem mostu imeli gostilno in trgovinico in Župančičeva mati je kuhala za delavce.[68]

Ko so prodali domačijo v Dragatušu, se je Župančiču domotožje še poglobilo. Dotlej je lahko prihajal domov vsaj ob počitnicah, zdaj se ni več bilo mogoče vrniti. Spomini, že sami po sebi sončni in vedri, saj so bili vezani na doživetja prvih let do odhoda v Novo mesto ter na praznična razpoloženja ob praznikih in počitnicah, ko je prihajal iz Novega mesta, so zdaj, ko je dom, prizorišče teh spominov, postal nedosegljiv, zablesteli v idealni luči brez sence.[69] Tako so se mlademu pesniku snovale pesmi, v katerih se je oživljalo njegovo otroštvo v Beli krajini, polne idilične vedrine, sonca in sreče

(Na Jurijevo, 2; Cvetke, ptice in deček, 13; Kupite! 36; Tepeškarji, 56 idr.). Želja po tem, da bi vse to bilo še vedno resnica, pa je pesmi emocionalno barvala in jih delala žive in prepričljive. Vse to so - poleg nove tematike in motivov ter po ljudski pesmi privzetega izraza - bile značilnosti, ki so delu Župančičevih otroških pesmi že od začetka dajale svežino in značaj nečesa novega. Hkrati pa se je v mladem Župančiču začela razbolevati čustvenost (sicer pogosta spremljevalka duševnega razvoja mladega človeka), ranjena v občutljivi ljubezni (Slovo, 27; Zakaj, zakaj, 28), in tako dojemljiva za elegičnost in melanholijo. Zato ni čudno, da je maloruska poezija vplivala prav s takimi razpoloženji (Bôra, 5; Veter, 6; Poročilo, 9) in da je tudi iz domače pesniške tradicije zazvenela disharmonija (Oblaka, 26); v vseh pesmih kot nasprotje porušeni idilični predstavi sveta. Izmed teh pesmi je pesnik pozneje tri sprejel med otroške, čeprav so povsem drugačne kot ostale njegove otroške, naj so že nastajale v smislu pesniške tradicije, ali pa prinašale v otroško poezijo brezskrbno vedrino idealiziranih spominov na idilično preteklost.

Toda med pesmimi, nastalimi konec leta 1895 in v prvi polovici 1896, najdemo tudi tri, ki jih je pesnik že ob nastanku namenil za mlade bralce in jih tudi objavil pri Kržiču, pa se od njegovih dotlej objavljenih otroških zaradi elegičnosti bistveno ločijo: Sirota (55), drugi del pesmi Pred šotorom (62) in Oblaček (68). V njih je kljub objektivizaciji čutiti osebno prizadetost.

Medtem se je življenje Župančičeve družine v Ljubljani čedalje bolj slabšalo. Delavci, za katere je mati kuhala, so neredno plačevali.[70] Oče je nasedel židovskemu agentu za žganje in končno so jim - verjetno v jeseni 1895 - na dražbi prisilno prodali še zadnje preostalo premoženje.[71] Začasno

so se preselili na Poljanski nasip, v enosobno stanovanje hiše za vrtom pri "Štrajzelnu", ki so jo imeli Kozakovi. Mati je za hrano hodila plet na Kozakove njive pri Svetem Križu.[72] Oče je končno dobil službo (menda kot sluga) pri nadzorništvu deželnih doklad.[73] Preselili so se na Miklošičevo cesto 32, kjer so bile pisarne tega nadzorništva, in mati je odslej vsa leta za skromno enosobno stanovanje - družina se je selila še dvakrat - pospravljala in čistila pisarne.[70]

Vsi ti dogodki so prinesli v družino mučno vzdušje. Prej veseli in živahni oče je postal nezaupljiv, boječ, odljuden;[70] bal se je ljudi, kaj bodo rekli,[70] a hkrati je bil jezljiv in se je vdajal pijači.[74] Mati pa se je zaprla vase.[70]

Vse to tudi pri občutljivem sinu ni moglo ostati brez posledic. Domače razmere so ga nenadoma potisnile v popolnoma drugačen položaj, kakor ga je bil vajen od otroštva,[75] in postal je zadržan, tako da je na sodobnike napravil vtis plahega človeka.[76]

V pesmih, nastalih po tem usodnem dogajanju, pa so se začeli pojavljati novi motivi. Tako v pesem s pogostim motivom sirote (Sirota, 55), ki zveni kot prepesnitev Aškerčeve Anke in kaže z obračanjem do boga idejno vpliv tradicionalne otroške poezije in Kržičevih navodil, kot smo že omenili, sklep vnaša nov odtenek, bolečino in hrepenenje po za vedno izgubljenem domačem kraju; zaradi prve osebe učinkuje neposredno osebno izpovedno:

In ti, in ti, domači kraj,
Kjer raste mi le trnje zdaj,
Ti jedno rožico mi daj,
Da jo ponesem v daljni svet,
Kot drag spomin otročjih let.

Tu dobe spomini "otročjih let" za pesnika čisto nov pomen: niso mu več dragoceni le sami zase, temveč ga bodo spremljali "v daljni svet" kot nekaj svetlega, radostnega, kar ga bo tolažilo v bridkih urah.

Nov elegični odtenek vnaša tudi motiv revnega Stanka v pesmi Pred šotorom (62): občutek osamljenosti in prikrajšanosti zaradi revščine; postavljen kot nasprotje sejemskemu vrvežu in obilju učinkuje tembolj, hkrati pa se žalosti pridružuje prikrita zavest krivice:

Kakor drugim Bog mu je
Dal srcé in žêlje,
A odrêčena mu je
Sreča in veselje.

Občutek krivičnosti pride do izraza tudi v neotroški alegoriji tega časa, Legendi (59), v kateri osebna prizadetost izvira iz ponižujoče revščine:

Jaz velik siromak sem,
Ti velik bogatin si; -
Jaz jako sem nesrečen,
Ti jako si usmiljen.
Olajšaj mi bolesti,
Pomozi mi v nadlogi.

Iz občutka osamljenosti in prizadetosti, kar se nakazuje zlasti v obeh otroških pesmih, je nastala tudi pesem Oblaček (68). V njej je pesnik s podobo oblačka, ki mu je dano gledati "ves kras neizmerne prelepe zemljé", pa se kljub temu solzi za nekdanjo idilično srečo, upodobil hrepenenje po nekdanjem življenju s prefinjeno podoživljenim vzdušjem domačnosti, nedotaknjenosti, v katerem drhti pričakovanje nejasne sreče v prihodnosti, še neobteženo s spoznanji in razočaranji:

Oblački veséli
S sestrami meglámi
Smo srečno živeli -
Tam pravili tiho
Smo bajke si krasne,
Cvetoče, duhteče,
Kot rožice jasne.
In v mislih na srečo
Že srečni smo bili
Kot da smo iz kupic
Jo bisernih pili - -
A veter okrutni
Trinog podivjàl je
In bratce, sestrice
Vsaksebi razgnal je,
In zdaj jaz po nébu
Samôten potujem,
Za bratci, sestrámi
Vzdihujem, togujem.

Pesem pomenja v Župančičevi mladostni liriki prelomnico, saj vnaša v njegovo poezijo sicer še nejasna in neopredeljiva čustva in razpoloženja, ki pa so nova in napovedujejo novo, bolj neposredno osebno izpovednost. V njih se razboleva za nekdanjo srečo v otroških letih, iz katere ga je iztrgala nasilna usoda.

- - - - -

Ko smo pregledali razdobje po tematiki, motivih, ugotavljali čustva in misli (ter opozorili na literarne vplive), smo videli, da so nastajale otroške in druge pesmi vzporedno; ne samo časovno, temveč tudi po vključenosti v dotedanjo tradicijo. V otroških je vrsta motivov, ki kažejo, da je pesnik sledil vzgledom dotedanje otroške poezije in programu urednika Kržiča. V pesmih je viden tudi vpliv Gregorčiča in Aškerca, manj Levstika. V sočasni ostali poeziji smo ugotovili podobno: tudi tu je pesnik izšel iz pesniške tradicije in se naslonil (motivno in izrazno) na Gregorčiča, Prešerna in Aškerca. Privzemal je posamezne sestavine v oboji poeziji, otroški in dru-

gi; za oboje je iskal vzgledov pri istih avtorjih, le da je otrokom namenjene pesmi snovno in idejno prilagajal takrat veljavnim nazorom o mladinski literaturi; zato so med njimi povsem izključeni ljubezenski motivi, ki v ostali sočasni poeziji prevladujejo.[77] V obojih pesmih, otroških in drugih, pa je opazen tudi vpliv ljudske pesmi, zlasti slovenske ljudske lirike, v manjši meri srbske in maloruske epike. Medtem ko se Župančiču v slogu ljudske pesmi snujejo med neotroškimi predvsem naivne idilične ljubezenske pesmi, barvajo v otroških pesmih značilnosti ljudske pesmi pogosto njegove več ali manj idealizirane spomine na otroštvo.

A prva razočaranja, ki so pesnika prizadela, ljubezenske bolečine in čustva ter razpoloženja, ki so ga zajela po dokončnem gospodarskem polomu družine, se niso več v enaki meri izražala v njegovih pesmih, namenjenih različnim bralcem. Kakor so že prej iz otroških bili povsem izključeni ljubezenski motivi in so v njih namesto tega bili spomini na lastno otroštvo, tako so se tudi po teh za pesnika tako usodnih dogodkih kmalu motivi dokaj določno diferencirali. Ljubezenska bolečina je tudi poslej ostala omejena na neotroške pesmi. Bridka spoznanja, izvirajoča iz siromaštva, zlasti občutek prikrajšanosti in odrinjenosti, z delno primešano obtožujočo ironijo, se sprva - sicer zastrti z navidezno objektivno pripovedjo - pojavijo v obojih tekstih. A večji poudarek imajo že zdaj v pesmih za otroke, kakor da bi bilo pesnika o tem pred drugimi sram govoriti. Iz teh razpoloženj pa zraste podoba nekdanjega doma, čigar vrednost je zdaj za pesnika dobila nove odtenke. V njem se začne enačiti hrepenenje po domu s hrepenenjem po idilični brezskrbni mladosti in s hrepenenjem po sreči, ki jo je takrat užival in ki se mu zdaj zdi edina

pristna, neskaljena. Ker v njej tudi še ni bilo ljubezenskih razočaranj in mučnih iskanj lastne smeri, o tej sreči in o hrepenenju po njej lahko govori otroku, četudi včasih v obliki, ki mu ni povsem dostopna.

J u t r o

Razdelek zajema pesmi od izida Oblačka (68) v juniju 1896 do decembra 1898, ko je Župančič napisal Barčico (178), s katero se za nekaj časa preneha njegova otroška poezija. Pridružena pa je pesem Mrak (210), ki je izšla sicer šele leta 1899, a jo sorodno čustvo in podoben način izražanja veže z nekaterimi pesmimi, ki so nastale v letu 1898. Naslov nosi razdelek po ciklu otroških pesmi v Čaši opojnosti.[78]

V tem razdobju je nastalo skupno sto deset pesmi (če dodamo pesem Mrak, 210, sto enajst); od teh jih je sedemintrideset (z Mrakom osemintrideset) otroških, ali vsaj takih, ki so bile objavljene v mladinskih listih. Med neotroškimi sta dve pesmi, pri katerih je pesnik ob nastanku mislil na objavo v Vrtcu, kar priča pripis: Vrtec (Prošnje čuj naše, 89; Snežinke naletávajo - , 91), vendar nimata značaja otroških pesmi in jih avtor tudi ni poslal Kržiču.

Po nastanku otroške pesmi niso enakomerno razporejene na ves ta čas. V letu 1896 pa do konca septembra 1897 jih je nastalo petindvajset (ter obe s pripisom Vrtec, 89, 91), ki so časovno razporejene dokaj enakomerno, od pesmi Ptič in potnik (71) do verzov Plavaj mi, plavaj, barčica (120). Naslednja otroška, Na polju (141), je bila objavljena (njen nastanek ni ugotovljiv) šele pol leta pozneje, v aprilski številki Vrtca 1898. Tako se nam med jesenjo leta 1897 in pomladjo 1898 pokaže

v Župančičevi otroški pesmi zareza, ki jo bomo upoštevali, zlasti, ker imajo pesmi iz leta 1898 znatno drugačen značaj kot prejšnje. Vendar tudi te niso med seboj vse enotne, kar je čutil pesnik sam, ko je izbiral gradivo za Čašo opojnosti. Zato tudi mi obravnavamo pesmi iz leta 1898 (pred Čašo opojnosti), ki jim pridružujemo Mrak (210), kot enoto, pesmi iz Jutra pa zase. Seveda se nam upravičenost take razdelitve, ki jo narekuje razen časovnih presledkov tudi značaj pesmi ter pesnikov razvoj v drugi sočasni poeziji, zamegli, če se oziramo na čas prvih objav. Pri objavah meja med letoma 1897 in 1898 ni tako opazna, saj je izšla zadnja otroška pesem leta 1897 v septembrski številki Angeljčka (Hrbet moj, hrbet moj!, 113), prva v naslednjem letniku pa v februarski številki 1898 (Miška, 100). Tudi glede števila objav v posameznih letih (ki pri tovrstnem preverjanju lahko nudijo edino oporo) se slika znatno spremeni, saj so nekatere pesmi, ki so nastale že leta 1896, izšle šele naslednje leto (86) ali leta 1898 (88), oziroma celo prvič v Pisanicah (80). Od pesmi, ki so nastale leta 1897, so prav tako tri (98, 100, 101) izšle šele leta 1898. Vseh šest pesmi, ki so kot nove bile sprejete v ciklus Jutro in torej izšle šele leta 1899, pa je nastalo že prejšnje leto.

Pregled po objavah kaže, da so od Oblačka (68) dalje izšle v letu 1896 v Vrtcu ena pesem, v Angeljčku dve; leta 1897 v Vrtcu devet (oziroma deset, če štejemo dvakratno objavo Jutra, 105), v Angeljčku tri; leta 1898 v Vrtcu osem, v Angeljčku tri; odtlej v Angeljčku Župančič ni več sodeloval, v Vrtcu pa je izšla 1899 še ena pesem. Kot smo že rekli, je šest pesmi iz tega razdobja izšlo v Čaši opojnosti, ena v Pisanicah, štiri so ostale neobjavljene. Iz navedenih podatkov se vidi, da se je Župančič ves ta čas še intenzivno ukvarjal z otroško pesmijo, saj je do Čaše opojnosti v njegovem delu zastopana približno

enako kakor druga poezija - vsaj glede objav. Od neotroških pesmi so v istem razdobju izšle v drugi polovici leta 1896 v Domu in svetu dve, leta 1897 prav tam zopet dve (in en ponatis) in dve v Ljubljanskem zvonu, leta 1898 v Domu in svetu dve, v Ljubljanskem zvonu petnajst, leta 1899 do Čaše opojnosti v Ljubljanskem zvonu ena, skupno torej štiriindvajset (s ponatisom vred petindvajset) pesmi.

Zaporedje, kako so pesmi nastajale, kolikor se po rokopisnem gradivu da to ugotoviti, pa daje znatno drugačno sliko, ki nam omogoča, da lahko v tem razdelku otroške pesmi podrobneje razdelimo, zlasti glede na njihov odnos do ostale sočasne Župančičeve poezije.

- - - - -

Največ otroških pesmi tega razdobja je Župančič, kot smo že videli, napisal v drugi polovici leta 1896 in zlasti v letu 1897.

V začetku je njegovo sodelovanje s Kržičem bilo (vsaj na zunaj) še táko kot dotlej, saj sta obe pesmi, ki sta še do konca leta 1896 izšli v Angeljčku, Ptič in potnik (71) ter Mačica in ptica (72), nastali k ilustraciji, bili torej naročeni. Pri obeh si je pesnik izbral sliko ptice in tako po tematiki ostal v okviru dotedanje svoje otroške poezije. Vendar se obe pesmi od prejšnjih bistveno razlikujeta. V Ptiču in potniku je kljub tujemu motivu, ki ga je določala ilustracija (ptič s palico in potno torbo), pesnik izrazil lastno razpoloženje in svoje želje: da se vzdigne nad utesnjenost majhnih razmer;[79] želja po bogastvu in iz bogastva izvirajoči veljavi, ki jo pesnik na to navezuje, je gotovo v dokajšnji meri reakcija na revščino, ki je tlačila njegove domače in z njimi vred tudi njega. Konec pe-

smi - posmeh ptiču, ki ždi na veji kot mila Jera [80] - pa kaže, da se je pesnik iz potlačenosti reševal s posmehom in ironijo. Posmeh in norčevanje iz nasprotnice zveni tudi v ptičkinem odgovoru v Mačici in ptici (72).

Podobno nagnjenje do ironije in satire se javlja tudi v neotroških pesmih tega časa. Pesem Procesija gre po Ljubljani (69), ki jo je napisal Župančič še kot osmošolec, govori med drugim o gospodih uradnikih, ki z uniformami izpričujejo, "kdo je in kdo ni kaj", pesnik sam pa se s posmehom oddeli od njih:

Med njimi pa brez cilindra
in fraka stopa nekdo
in ker se mu neče moliti,
pa zlaga pesem to.

To je gesta mladega človeka, ki se čuti vzvišenega nad svojo okolico - vendar je na dnu tudi zavest, da na zunaj tej okolici ni enakopraven, kar pesnika navdaja z občutkom krivičnosti.

Ko je jeseni leta 1896 Župančič odšel zdoma na Dunaj, so čustva in misli in iz njih izvirajoča razpoloženja, iz katerih je že dotlej rastla njegova pesem, postala še določnejša in so zato še v večji meri prihajala v njegovih pesmih do izraza. Revščina, ki je z gospodarskim polomom staršev navalila na pesnika, je z odhodom iz domače hiše dobila še večji poudarek in še ostrejše oblike, postala še bolj boleča.[81] Ljubezenskim mukam, ki so jih povzročali predvsem dvomi in nezaupanje, je ločitev od dekleta mogla dajati hraniva v še večji meri. V malo ugodnih prilikah, v katerih je pesnik živel v tujini, so zanj dom, domača družina in preteklost dobili novo ceno. Vse to odseva tudi iz takratnih Župančičevih pesmi, tako otroških kakor drugih. Na eni strani se javlja v njih izrazit satiričen prizvok, posmeh, ironija, na drugi strani čustvena razbolelost, elegičnost.

Posebno ostro je izražena ironija v Kralju Matjažu (73), v prvi pesmi, ki je nastala na Dunaju. To je vizija socialne pravice in svobode, katere simbol naj bi bil kralj Matjaž, a vizija se pesniku razbije ob spoznanju, da je do njenega uresničenja še daleč in da siromakom ne preostaja drugega, kot da se tolažijo s pravljicami. Ironija kot posledica spoznanj, do katerih je pesnika privedlo življenje, zveni iz Svete noči (84), ki z idejno antitezo spominja na Aškerčevo Balado o potresu (sorodni sta posebno zadnji kitici obeh pesmi), pa tudi iz prve variante Večnega življenja (85) s protestom zoper tiranstvo, ki se mu nihče ne upira.

Spoznanjem, izvirajočim iz revščine, je Župančič dal izraza tudi v pesmi za mlade bralce. Ledene rože (83) bi s svojo fantastično slikovitostjo pesniku skorajda zastrle pogled v zimski svet, kakršen je. Sanje si slikajo bujne blažene južne vrtove, a nenadoma vdre v to sliko domišljije jasna zavest o siromaštvu in neuresničljivosti lepih sanj:

Pod njimi (pod palmami) pa beduini
Trudni počivajo,
Raztrgani o palačah in
O kronah snivajo.[82]

Občutek socialne zapostavljenosti, razočaranje zaradi dekletove nezvestobe, zavest, da je mnogo tega, kar je nekoč njegovi mladosti dajalo lepoto, izgubljeno - vse to je pesnika mučilo in ga prizadevalo. Deloma je o tem spregovoril že v Vrnitvi (poznejšem Svidenju, 70), kjer mu je epska oblika omogočila, da je v verze vnesel tudi podrobnosti iz svojih spominov na domači kraj:

In krčmarjev konj
Tudi je dostal -
Kaka lepa to
bila je žival!

In ponosni hrast
Stari za vasjo
Tudi več nikdar
Zelenel ne bo.[83]

Značilen za pesnika, ki je svojo bolečino pred svetom skrival, je konec - izraz zadržanosti in zaprtosti vase. Podobno je prikrita ljubezenska bolečina, izražena v motivu prevaranega ljubimca oziroma moža v Kmečki baladi (82) in v Starem Kišu (90). Verzi, ki govore o pesnikovi ljubezenski bolečini neposredno, ko brez nad hrepeni po sreči (Gizela 1, 74), ko svojo dušo primerja najtemnejši noči (Gizela 5, 78) in se čuti zaznamovanega od usode, pa so ostali neobjavljeni.

O hrepenenju po nekdanji sreči in veselju v otroštvu pa govori Župančič otrokom v elegično barvanih pesmih, postavljenih v zimsko pokrajino. Osnovno občutje baladno zasnovane Tam na belem snegu... (92)[84] je zgroženost nad tem, da je sreča v življenju tako kratkotrajna. V Zimski sliki (95) smreke

O sladkih dnevih vigredi
Otožne sanjajo.

Nekdanjemu cvetju in petju je postavljena kot nasprotje samotna, bela ravan, črni vran (ki nastopa tudi v prejšnji baladi) učinkuje kot simbol nesreče. Motiv prevaranega otroškega pričakovanja je osnova pesmi Očeta čakajo (97).

Pesnikovo domotožje se je v novem okolju poglobilo. Ni več domotožje po domačem kraju (kot v pesmih pred odhodom na Dunaj), temveč po rodni zemlji sploh (Topol, 80), še posebej pa po domačih, naklonjenih ljudeh. V pesmi Vrnitev (88), ki v natisu čez dobro leto izzveni samo v opis idilične poti in kaže na pesnikovo povezanost z domačimi,[85] je bila sprva kitica s čisto drugačnim občutjem:

Po cesti hodim jaz -
A kam še sam ne vem -
A kamor bom prišel, da le
K prijaznim bi ljudém.

V kitici zveni želja po zatočišču kjerkoli, izzvana z občutkom osamljenosti, a še stopnjevana ob zavesti, da domačije sploh nima več.

Enako razpoloženje zveni iz pesmi Snežinke naletávajo - (91), ki v idilično doživeti snežni metež udari z vso silo.

Metuljčki sladki med pijó
A siromak gladuje,
Metuljčke greje solnčece,
A siromak zmrzuje.

Hu hu da bi vaj plašč imèl
Če nimam gorke hiše
Ko krog oglov po ulicah
Ledena sapa piše.

Medtem ko druga kitica (tu citirana kot prva) še zveni kot objektivna socialno obarvana ugotovitev, pa se zadnja spremeni v osebno-izpovedno tožbo z izrazito avtobiografskimi prvinami. Siromaštvo, ki se je Župančič takrat opletal z njim, je tu bilo preveč živo prisotno, da bi se bil mogel s široko kretnjo humorja dvigniti nadnje. V mrazu in snegu je še bolj pogrešal gorkega zavetja in njegov vzklik:

Hu hu da bi vsaj plašč imèl

zveni preveč realistično s posnemanjem hukanja v premrle roke, da bi lahko v njem slišali vsaj rahel posmeh, kakor je ciganov: "Fu, zunaj je mraz!"... v pesmi Raznim poetom (248, iz leta 1900) barvan s humorjem, čeprav z grenkim. Šele mnogo pozneje, ko je imel pesnik že svoj novi dom in vsaj kolikor toliko ure-

jene gmotne razmere, je lahko naslikal podobo razposajenega zimskega meteža (Zimska, 633), ki ga uživa, pa čeprav ga tare revščina.

Pesem Snežinke naletávajo - je v prvi obliki ostala neobjavljena, a v januarju 1899 jo je Župančič predelal, da zveni lahkotno, brez teže vsakdanjih skrbi, s čimer je ustvaril po občutju ustrezajoče nadaljevanje razigrani sliki v začetku. V naslovu Bohémien (185) je kljubovalna vzvišenost mladega človeka, ki, čeprav nima gmotne opore, vendarle ve za svojo pravo ceno in gleda s prezirom na filistrsko solidnost. V času, ko je nastal prvi zapis, pesnik tega še ni zmogel.

Domotožje in občutek zapuščenosti zveni tudi iz pesmi Mornar (94), ki v motiv ločitve od doma vnaša vrsto avtobiografskih podrobnosti, slovo od matere, brata, sestre, a obenem dvom nad svetom, od katerega mladi pesnik v trenutni čustveni zagati ne pričakuje nič več:

Jaz hranim premnogo biserov,
A jih ne hranim za te -
Bogate so daljne tuje zemljé,
A niso za te bogate.

In tam te nikdo tolažil ne bo,
Ko plakal boš v bôli pekoči -
Oh, mari bi bil doma ostal
Tam v borni rodni koči...

Še bolj je stopnjevan občutek zapuščenosti in osamelosti v pesmi Vzdih (98), ki je iz približno istega časa.[86] Pesem, izrazno čisto približana ljudski pesmi (kar je značilno za Župančičeve pesmi z motivom domotožja), je izraz silnega domotožja in jo preveva težka melanholija. Zlasti zadnji dve kitici, še posebej sklepna, zvenita kot krik osamljenega človeka,

iztrganega iz varnega okolja:

Težko živeti je, težko brez
Vernih tovarišev
Težko trpeti je daleč od
Bratov, od starišev.

Kadar utrujen po cesti greš,
Nihče ne vpraša te: "kam?"
Sredi vrveče množice
Čutiš najbolj, kak si sam.

Občutek, da je bil sreče deležen samo v najranejših detinskih letih, v varstvu domačih in dóma, izpoveduje pesnik v uspavanki Sèn (104). Sen, ki krilat pripluje z neba k detetu,

Bajke krasne mu v uhó šepeče,
Polne žara, polne čara, sreče...

Te bajke nas spomnijo na bajke v Oblačku (68), ki so opajale s srečo; pa idilične uvodne kitice v prvotni ciklus Gizela (74), kjer "vetrec pomladanski" šepeta na uho "cvetkam bajke čarobne". Še v leto dni poznejšem Kesu (148) občuti pesnik "pokojni žar" in "opojni čar očesa otroško nedolžnega..." Tako so bajke, žar in čar pesniku simboli za nedotaknjeno, neprebujeno in srečno otroškost ter za bujne predstave otroške domišljije; spomin nanje se mu razboli v tožbo po izgubljenem otroštvu.

Pesem Božji volek (107), ki prav tako sloni na spominih iz otroštva in prikazuje med otroki splošno znano igro,[87] s paralelizmom, ki ponazarja vključenost božjega volka v naravo ter pesnikovo brezdomstvo, vnaša v na videz objektivno pesem subjektivno elegično čustvo. Sklep, zlasti v prvotni obliki,[88] izzveni v elegično občutje neponovljivosti vsega lepega.

Le redko je v tem času nastala pesem, ki bi bila vedra

in sproščena, kakor so bile Župančičeve pesmi, vezane na otroške spomine, v začetku njegovega pesnjenja. A dve, ki nadaljujeta tako njegovo pesem po občutju, ki ga izpovedujeta, tudi sicer oživljata elemente, ki so pesniku že od otroštva pomenili vrednote: sonce, cvetke, pesmi ptic. To sta obe pesmi z naslovom Jutro (Žarki, 86; Zarja, 105). Medtem ko prva v naravo, ozarjeno od jutranjega sonca in vso svežo, postavlja tudi otroka, ki si na paši "vriska in piska", je druga samo slavospev naravi (z motivom zore, ki ga je pesnik uporabil že v pesmih Ali te ni nič sram? 38; Nevesta, 50), ki jo doživlja neposredno, otroško naivno, poosebljeno.

Pravo nasprotje tem pesmim predstavlja balada Vran (101), ki kaže prav tako usedline spominov iz otroških let,[89] a je tako mračna, napisana s tako jedko ironijo, da zavzema med Župančičevimi otroškimi pesmimi čisto svoje mesto. Urednik Kržič je skušal pesmi dati moralo v verskem smislu, kar je pesnik upravičeno odklonil. Morala, ki jo balada ima, je drugačna: do kraja, dosledno in neprizanesljivo je v njej izveden princip pravičnosti in moralnega reda v smislu: zob za zob.

Čisto drugačna, lahkotna je ironija v Dolžnikovi romanci (102) in v Parčku (106); zlasti ta druga pesem kaže, da je pesnikova sodba o ljudeh postala nesentimentalno prodorna.

Isto kaže tudi neobjavljena pesem Pikapolonica, pikapolonica (109), ki bi ji po epsko zasnovani zgodbi, postavljeni v poosebljeni živalski svet, lahko prisodili, da je bila namenjena za Vrtec, ki pa hkrati priča o pesnikovi občutljivosti v odnosu do ljudi. To dokazuje dobro opazovana, ostra, že deloma karikirana karakterizacija ženskih likov - pikapolonice in zlate mimice - v katerih je pesnik poosebil dve nasprotji: preprosto skromnost in domišljavo parvenijsko napihnjenost. Na isti strani zabeležena pesem iz cikla Gizela A zdaj

ti povedati moram (110) dopušča domnevo, da je v tem času Župančič že bil spet v Ljubljani, kjer je po vrnitvi iz velemesta začutil ves "ljubljanski dolgčas", kot pravi nekaj pozneje v istem ciklu,in ga je preganjal pač tudi v družbi z Albertino (Vajdičevo) in njenimi prijateljicami. Iz pesmi zveni razočaranje zaradi hladnega sprejema po dolgi odsotnosti,hkrati pa žalovanje po preprostosti in naravnosti, ki ju je pesnik v meščanski družbi pogrešal, kar ga je prizadevalo. Tako je v na videz povsem objektivni zgodbi izpovedal oboje, kar ga je mučilo: občutek družbene zapostavljenosti in razočaranje nad dekletom. Iz obojega raste pesnikova sodba o ljudeh, ki je ostra in neprizanesljiva. O pesnikovi prizadetosti in odklonilnem odnosu do družbe okrog njega priča tudi dejstvo, da je neposredno za Pikapolonico, pikapolonico prepisal v isto beležnico satiro iz "osme šole" Procesija gre po Ljubljani (69).

Vse to je bilo vzročno povezano z brezizglednim gmotnim položajem, v katerem je takrat Župančič bil. Cankarju je v pismu 22. avgusta 1897 tožil, da nima "niti bora v žepu", a razen tega ga je tiščal dolg pri Kržiču, ki bi mu moral napisati petdeset pesmi, pa se jih ni mogel lotiti. Preganjala ga je tudi skrb, kako bo brez sredstev odšel na Dunaj; sklenil je sicer zaprositi za štipendijo "Radogoja", a zavedal se je, da si z njo ne bi mogel dosti pomagati. Iz pisma lahko razberemo, da so bili Kržičevi honorarji, izplačani že vnaprej, Župančiču med glavnimi sredstvi za preživljanje.[90] A želel si je pomoči od drugod, da bi ne bil prisiljen pesniti po programu.

Kljub vsemu se je končno otroških pesmi vendarle lotil. Že v avgustovski številki Vrtca je kot naslovna izšla pesem Mak (111), jedrnata zgodba iz narave o kaznovani gizdavosti. Pesem je ena najuspelejših, kar jih je Župančič napisal za otroke. Ustrezno razpoloženje zanjo je zbudila v pesniku skoraj

gotovo gizdavost[91] in domišljavost, ki jo je imel priliko spoznati v ljubljanski ženski družbi okrog Albertine in ki ga je dražila. V Maku jo je kaznoval, v drugem, manj samozavestnem razpoloženju je napisal Pikapolonico, pikapolonico (109).

Popolnoma drugačna, z nadihom idealizacije in elegičnosti je pesem Milénica (112), ki se po osnovnem razpoloženju, prikritem pesnikovem obžalovanju, da se ne more več tako predati brezskrbni nedolžni igri kot otrok, približuje pesmi Božji volek (107). Razen ljudskega elementa, sicer splošno znane otroške igre z rožami, ki pa jo je sam poznal iz Bele krajine,[92] je vnesel pesnik v pesem še dvoje: motiv nebeških krilatcev, ki se pridejo igrat kot bratci. Nebeški krilatci zvenijo čisto drugače kot angeli varuhi v tedanji mladinski literaturi.

V haljah blestečih priplavajo,
Z njo se igrajo kot bratci.

Tu so prispodoba igrive otroške fantazije.[93] V tem sta si otrok in umetnik blizu: oba se lahko preneseta iz resničnosti v sanjski svet in iz njega ustvarjata nove podobe. Te so pogosto eksotične, bujne, dinamične. Zanimiva pa je v pesmi tudi predstava obiskovanja in igranja ter tesne povezanosti med obiskovalci in obiskanimi, ki je pogosta v Župančičevih otroških pesmih (Oblaček, 68; Na poljani, 152; Zvezdice, 159; Gini, 175), a jo najdemo tudi v Bohémien (185), ki je v prvotni obliki prav tako bila namenjena za Vrtec, kot smo videli. V tej predstavi je nedvomno spomin na čase, ko so se otroci obiskovali med seboj, se igrali in si pripovedovali bajke in pripovedke.

Igra otrok je prikazana tudi v neobjavljeni pesmi Ded (115); tu je prvič uporabljena zveza "lahkih nog", ki ponazarja otroško razigranost in neobteženost in ki je pozneje dala

naslov za šaljivo razgibane verze k slikanici. A tudi druge pesmi tega časa so polne razgibanosti, ki oživlja pesnikove spomine iz otroštva, naj so že šaljivo posmehljivi (Hrbet moj, hrbet moj, 113) ali pa vedro razigrani (V gozdu, 117). V tej pesmi se v posameznostih, v vabljenju malin (kjer se spomnimo osnutka Bratca nečeš zibati? 87, ter poznejše Kanglice, 154, pa tudi pesmi Vrnitev, 88),v šaljivo občutenem dinamičnem prizoru z veverico ter v otrokovi strašljivosti in zaupljivosti do narave hkrati, kaže mnogo svežosti. V načinu, kako otrok doživlja naravo, neposredno, kot njen sestavni del, je ponovno izpričan Župančičev lastni odnos do narave, izvirajoč iz otroških doživetij na deželi, v kmečkem okolju. (Tudi pesem Breza, 125, ne namenjena otrokom, a nastala v približno istem času, kaže pesnikovo dovzetnost za lepote narave.)

Pesem, ki jo je Župančič ob slovesu (ko je čisto nepričakovano v prvi polovici septembra 1897 moral oditi na Dunaj v službo kot diurnist[94]) napisal sestri Mimici v album, Plavaj mi, plavaj, barčica (120), priča o pesnikovem na novo oživelem zaupanju vase in v življenje. V pesmi je uporabil motiv, ki ga je obdelal že v Mornarju (94), slovo od doma - tokrat je pisal ob podobni priložnosti. A v pesmi se je bolečina slovesa, prvič tako živa, ter nezaupanja vase in v svoj uspeh, umaknila treznemu optimizmu in veri, da s pogumom premagaš vse in dosežeš daljni cilj:

Daleč je, daleč še moja pot
- Morju ni konca ni mej -
V meglah tam sivih dremlje vihár -
Barčica moja - naprej!

Pa kedòr bi se temnih valov,
Kdor bi viharja se bal,
Nikdar se ne bi ukrcal on,
Vedno bi tokraj ostal.

Žilava vera vase, ki se mu je po razočaranjih vedno znova vračala, mu je pomagala ohranjati ravnovesje.[95]

S to pesmijo[96] se je za več mesecev prenehalo Župančičevo pisanje za otroke. Toda že poleti tega leta (1897) se je pesnik vsaj mimogrede ukvarjal z mislijo, da bi zbral svoje otroške pesmi. V beležnici I je na strani 47 zabeležen seznam petnajstih okrajšanih naslovov. Izbrane so pesmi: Pripovedka o bedastem carju (33), Mornar (94), Tam na belem snegu.. (92), Milénica (112), Dve basni (72), Uganka (morda o mladem piščetu, 93, ali več ugank), Snežinke naletávajo - (91), Jutro (verjetno Žarki, 86), Vrnitev (88), Vzdih (98), Izmail (99), Mak (111), Pikapolonica, pikapolonica (109).[97] Seznam je zanimiv ne samo, ker nam kaže, da je mislil Župančič na objavo v zbirki, temveč tudi, ker iz njega lahko spoznamo, katere pesmi so se mu zdele primerne za mladega bralca.

V seznamu je (razen dveh neugotovljivih) pet pesmi, ki jih Župančič pozneje ni sprejel v Pisanice. Te nas tu posebej zanimajo. Poleg uganke, ki je odpadla, ker ta zvrst v Pisanicah sploh ni zastopana, sta to dve epski pesmi (Pripovedka o bedastem carju in Izmail) ter pesmi Snežinke naletávajo - in Pikapolonica, pikapolonica. Pripovedka o bedastem carju med otroške nikakor ne spada, saj bi satira v njej bila otroku tuja. Isto velja za Izmaila. Pa tudi ostali dve bi le s pridržkom mogli uvrstiti med otroške. Vse te pesmi (razen starejše Pripovedke o bedastem carju) so nastale iz razpoloženj, ki jih je v pesniku povzročal socialni položaj, ko so njegovi domači

zdrknili na dno družbene lestvice.[98] O tem je Župančič večinoma molčal, zatekal pa se je v poeziji iz moreče resničnosti v svet otroštva in iz spominov, ožarjenih od nekdanje lepote, zajemal motive za svoje otroške pesmi ali izpovedoval domotožje in hrepenenje po nekdanji sreči ter v tej obliki govoril otrokom o sebi. Iz iste moreče resničnosti so nastajale tudi pesmi, v katerih je pesnik dajal izraza svoji prizadetosti in razočaranju nad ljudmi z ironijo in satiro. Oboje je rastlo iz istih osnov in to je po vsej verjetnosti bil vzrok, da je Župančič tudi pesmi, ki govorijo o socialnih razlikah in o njegovih razočaranjih, uvrstil med pesmi, v katerih išče utehe za razočaranje nad življenjem v oživljenih spominih iz otroštva. Po taki poti sta v seznam pesmi, ki so se pesniku poleti 1897 zdele primerne za otroke, lahko prišli tudi Izmail in Pikapolonica, pikapolonica, pesem Snežinke naletávajo - pa je pesnik že ob nastanku namenil otrokom, saj jo je opremil s pripisom Vrtec. Pozneje je to in Pikapolonico, pikapolonico pustil neobjavljeno, Izmaila pa je "v sili" pod neznanim psevdonimom poslal Lampetu, a se zaradi objave pod starim psevdonimom jezil nad razkrinkanjem avtorstva, kakor da se pesmi sramuje.[99]

- - - - -

Po septembru 1897 je prvič v Župančičevi tvornosti za otroke nastala večja zareza, saj skoraj pol leta ni napisal nobene otroške pesmi. Ponovni odhod na Dunaj je prinesel spremembe v njegovo zunanje življenje. Služba diurnista pri trgovsko-statističnem oddelku v trgovskem ministrstvu ga je poniževala, prizadevala, ker se je zavedal svojih drugačnih zmožnosti in upravičenosti do česa drugega. Cankarju je pisal 19.

septembra 1897: "... In sedaj sem - pisar. Po šest ur na dan praskam s peresom po papirju, pišem suhoparne številke, urejam liste - vse po številkah - sedaj sem poln številk, za vsako stvar na svetu imam sedaj številko... To je proklet posel, ne sicer težaven, a za-me ni, ostal bom tu kaka 2 meseca, da si malo gmotno opomorem in da nekoliko spoznam to življenje po pisarnah, o katerem doslej nisem imel niti sluha."[94]

Razpoloženje, ki ga je zajelo, je vidno v pesmih tega časa. Odklonilni odnos do življenja se kaže že v novi, krajši varianti Večnega življenja (85), ki izraža stud do življenja in naveličanost. Obup in resignacija se javljata tudi v Velikonočnih sonetih (121-123). Da se je pesnik sicer upiral takim razpoloženjem, priča kitica iz priložnostne pesmi Kandelabri gore (124), ki označuje sicer pesem Rusov, a bi lahko veljala tudi za oznako njegove pesmi:

To je pesem trpljenja,
a ne obupa,
ona noče strupa,
ona hoče življenja...

Volja do življenja prihaja do izraza tudi v šaljivih pesmih Pepica (Tu, 127), Oranža (128) in Idila (129), ki jih veže poudarjen senzualizem.

A pesnikovo razpoloženje je postajalo čedalje mračnejše, dokler se ni stopnjevalo okrog božiča 1897 do misli na samomor.[100] Ciklus Zimski žarki (131-135), ki je nastal v decembru 1897 in januarju 1898, najbolje priča o tedanjem pesnikovem čustvovanju in mišljenju (a hkrati o vplivu moderne literature). Pesmi izražajo do skrajnosti stopnjevan obup mladega človeka, razočaranje ob spoznanju, kak prepad je med idealnim hrepenenjem po ljubljenem dekletu ter med kupljeno ljubezni-

jo.[101] Vse se ruši v mladem pesniku, vera, nekdanje sanje, cveteče želje in kipeče nade, a ostaja "stud v življenju, gnus v nasladah -", opijanjenost čutov ter grenka iztreznjenost. A ves izraz, ki posreduje čustva, res "napeta do skrajnosti", in ustreza oznaki, da so te pesmi "samo izbruhi", nastali v "ekstazi",[102] izpričuje hkrati z vsebino nedvomno tudi močan vpliv moderne avstrijske in evropske književnosti.[103] Toda v ciklu je še nekaj. Jasno se kaže v njem prelom v čustvovanju, od skrajnega obupa, ki pesnika privede do zanikanja življenja, k izraziti afirmaciji življenja, izraženi v zadnji pesmi Kot bi viseli zlati sadovi (135).

Ta prelom v najhujši pesnikovi mladostni krizi nam priča o dvojem: o tedanjem njegovem odnosu do moderne literature in o njegovem takratnem gledanju na življenje. Nedvomno je prav v tem času bilo pesnikovo literarno iskanje še posebno intenzivno, čeprav je sam o tem pisal prijatelju Cankarju: "Literarne novice! V zadregi sem. Takoj, ko sem prejel Tvoje pismo, jel sem štefnjati po predalih spomina - našel sem jih skoro prazne. Samemu sebi sem se začudil: saj sem vendar vedno čital 'Zeit', 'Neue Revue', 'Wiener Rundschau'... Moraš se torej zadovoljiti z nekaterimi drobci iz najnovejšega časa."[104] Navedek, ki je nedvomno ustrezal resničnemu položaju, priča, da je pesnik po ponovnem prihodu na Dunaj sicer z zanimanjem prebiral sodobne revije,[105] a da si ni skušal ustvariti načelnih in končnih mnenj o sodobnem literarnem dogajanju. V nadaljevanju pisma se mu je vseeno nabralo dobršno število imen in del ali kulturnih dogodkov "iz najnovejšega časa". Iz vsega se kaže izredna odzivnost mladega literata, ki se - ne še samostojno in deloma tudi pod vplivom reklame - ogreva za pojave v moderni umetnosti, a vendar skuša do umetnosti zavzeti svoje

stališče. Pri tem mu je važen predvsem umetnikov odnos do življenja. In če o Čehovu povzema iz članka v "Zeit": "... on piše popolnoma objektivno - vse njegove osebe so mu objekti, za katere se samo zanima, a se ne vnema. On jih riše take, kot jih je videl, ne da bi kazal kje svojo simpatijo ali antipatijo. V tem, pravi dotični članek, je Čehova moč in njegova slaba stran,"[99] čutimo za tem pesnikovo lastno negotovost, ali naj tak način pisanja odobrava ali ne. Da se povsem vendarle ni strinjal s hladno objektivnostjo v pisanju, priča pesnikovo lastno razmišljanje o umetnosti. V zvezi z Vereščaginom in njegovim realizmom pravi: "Pri vsej realnosti in resnicoljubnosti ima vsak umotvor nekaj, česar nima narava sama na sebi - ali pa morda ima, samo da tistega vsak ne vidi. In baš to drugo se mi zdi pravo: umetnik vidi stvari jasnejše, popolnejše in resničnejše kot navadni človek; vidi jih morda čisto drugače, kot navadni človek."[104] Dopolnilo tej misli so tudi stavki o Maupassantu:"Življenje, kakršno je, z vso nizkostjo in navadnostjo je vzvišeno, polno poezije - to je deviza Maupassantova in sploh vseh velikih umetnikov, od prvega početka poezije, pa do najnovejših časov."[106] Torej se mu niso zdele neuporabne najbolj vsakdanje snovi, ki jih nudi življenje, a zdelo se mu je potrebno, da umetnik vnese vanje vzvišenost poezije. O Zolaju pa pravi:"Popolnoma me je pridobil za se. On pohujšljiv! Veselje do življenja, do dela, ta nauk sem čital jaz v njem in to naj bi bilo narodu škodljivo štivo?"[106] Iz citata lahko razberemo razen tega, da je pripisoval literaturi vzgojno vlogo ter velik vpliv na bralca, in da se sam ni hotel prepuščati ustaljeni sodbi drugih,[107] predvsem njegov takratni odnos do življenja. Saj je pozneje v Obiskih dejal: "Name ne vpliva nič, česar nisem sam notranje doživel. Potem se lastna izkušnja strne s tem, kar je že kdo podal in kdo

drugi našel..."[25] Kar ga je pritegovalo pri Čehovu, Maupassantu in Zolaju, je torej vsekakor tudi sam "notranje doživel". Res v pismu Cankarju, kjer govori o raznih težavah, predvsem gmotnega značaja, in o odporu do dela v pisarni, ko "spi v tebi vse, kar je boljšega, višjega", in si samo "stroj",[108] kljub vsemu temu pravi o sebi:"Jaz čutim v sebi moč, veselje do življenja in dela". Isto je odkril v Zolajevih delih, le da je k veselju do življenja in dela zase dodal še moč, subjektivno občuteno zavest o sebi in svojih sposobnostih. Tako je gledal v življenje v začetku januarja 1898. Pri tem pa se je jasno zavedal, da ni bil ves čas tak, saj ugotavlja: "... jaz sem ves drugi človek, nego sem bil lani. Lani si se bal za-me - vem - in opravičeno, da bodem zaspal in zgnjil v brezposelni letargiji. Tudi jaz sem se bal, a sedaj sem se izmotal iz onega neznosnega dušnega stanja, ki me je morilo lani, vzlasti prvi tečaj."[108] Kaj je bilo temu vzrok, sam ni vedel, šele zdaj - pravi v pismu dalje - se mu je "malo zasvetilo v lanski mrak". Bil je na sveti večer pri stricu, za naslednji dan ga je stric povabil na kosilo in na sprehod po dunajski okolici - in šele pri tej priliki se je Župančič zavedel, kako nevzdržno je bilo zanj življenje pri stricu. Prvo leto študija je namreč stanoval pri njem, vsaj nekaj časa, kakor je razvidno iz Cankarjevega pisma Govekarju 31. januarja 1897. Tam sploh ni imel svoje sobe, zmerom sta bila poleg njega "klepetava gospodinja ali čemerni stric".[109] K nelagodnemu občutku je (razen starega nasprotja med Maliči in Župančičevim očetom, kar je sicer mati skušala izravnati) gotovo prispevalo tudi nasprotje med revnim in bogatim sorodnikom, čeprav tudi Rudolf Malič v tem času ni bil več potomec premožne hiše, temveč samo še uradnik. Vsekakor pa je bilo mlademu študentu neprijetno

ob miloščini "dobrotnika", ko tega doslej ni bil vajen.[110] Da je prav ta razlog blizu resnice, ki se je morda niti Župančič ni povsem zavedal, priča neposredno nadaljevanje v njegovem pismu: "Vkljub vsemu temu pa bi službo pustil, da nimam dolgov, da imam kaj obleke in da ne žive doma v skrajnem siromaštvu. Dosti jim sicer ne morem pomagati, a vsaj nekoliko bi jim rad pokazal svojo ljubezen do njih."[104]

Čutil se je dolžnega, da kakorkoli pomaga svojim -[111] medtem ko se je sam tako moral preživljati povsem samostojno. V stiski je "poslal nekaj Lampetu in ga nahrulil za 20 gl."[112] Verjetno je bil to Izmail, ki ga je razkačil, ko ga je Lampe tiskal z njegovim običajnim psevdonimom.[99] Skupno z Izmailom ali pri naslednji pošiljki, 27. januarja 1898 (kot je možno razbrati iz dopisnice Cankarju 27. januarja 1898[113]), je poslal Lampetu tudi prozno delo Štacunár Andrej, ki je nato izšlo pod popolnoma neznanim psevdonimom Pavel Strnád.[65] Ponovno se ustavljamo ob tem spisu, ker je zdaj za nas zanimiv iz istih dveh razlogov, zaradi katerih razpravljamo o vsem tem: iz njega bomo skušali dognati, kakšen je bil Župančičev odnos do vloge literature in kako je gledal v tem času na najbolj boleča doživetja lastne družine. Vsekakor mu je branje Maupassanta utrdilo prepričanje, da je življenje, "kakršno je, z vso nizkostjo in navadnostjo", "vzvišeno, polno poezije". Spodbujen s tem spoznanjem se je lotil obravnave tistih dogodkov, ki so imeli zanj in za družino ponižujoče posledice in so ga najbolj prizadevali. A hkrati je v tem življenju kljub bridkostim odkril tudi poezijo, poezijo nekdanjega življenja. Celo glavni junak te zgodbe, njegov oče, se mu je prikazal v novi luči. Čeprav ne zamolči njegovih slabosti, njegove lahkomiselnosti, dovzetnosti za laskanje, njegove krivičnosti do

matere, niti njegovega nagnjenja k pijači, vendar celota priča, da ga je skušal razumeti in da mu je skušal biti pravičen. Če je ob ponovnem srečanju s stricem, ob praznovanju božiča,[114] ki mu je obudilo spomine na nekdanja praznovanja, uzrl svojo bližnjo preteklost v drugačni luči, so se mu tudi dogodki pred tem lahko prikazali drugače in jih je zdaj bolj razumel.

V nauku, ki ga je bral iz Zolajevih del, je bilo veselje do življenja in veselje do dela hkrati; v tem je možno videti združitev tega, kar je nosil v sebi in česar ga je učilo življenje z zgledi. Veselja do življenja tudi štacunárju Andreju - njegovemu očetu - ni manjkalo. A to je bilo neodgovorno, veseljaško veselje, uživanje življenja, kakor ga je ponazorila vožnja s kraguljčki po beli, zasneženi cesti.[115] Tak v osnovi vedri, uživajoči odnos do obdajajočega ga sveta je nosil v sebi tudi sin Oton, o čemer priča vrsta pesmi. Toda njega je v življenje spremljala grenka izkušnja njegove družine. Zato celo štacunárja Andreja privede do spoznanja, da taka vožnja pelje v nesrečo.

Tej objestno lahkotni vedrini je pesnik postavil nasproti čisto drugačno presojanje življenja; prepričanje, da je pot do sreče pot napora, truda, padanja in vstajanja, tavanja, a vendar končnega uspeha.[116] Tako je razmišljal štacunár Andrej, a to ni bilo njegovo prepričanje. Podobne predstave o poti v življenje je porabil pozneje Župančič v pesmi To je tako (221), kjer daje obračun o svojem dotedanjem življenju sin materi. To nam omogoča domnevo, da je tako vrednotila življenje mati. Delavna vse življenje, nezlomljena tudi ob najhujših udarcih, je s trezno preudarnostjo in nepopustljivostjo do same sebe ter z izjemno žilavostjo premagovala vse ovire. Pri tem sta ji bila delo in vztrajnost glavni vredno-

ti.[70] Župančič je bil priča ne samo njenemu zgledu, temveč tudi pogovorom in celo sporom med očetom in materjo, v katerih je prišlo do izraza v osnovi različno gledanje na življenje. Verjetno je mnogo avtobiografske vernosti tudi v prizoru, ko mati skuša poseči v dogajanje, zaustaviti moža še pred razsulom, a je njen opomin surovo zavrnjen.[117] Uresničen, je že vnaprej predvideni polom, materinim besedam dal novo veljavo in njenim naukom in zgledom prepričljivost. Zlasti, ko so propadli drugič, v Ljubljani, tokrat dokončno. Po pretresu, ki ga je občutljivi fant doživel ob vsem tem, se je umaknil, se pred ljudmi zaprl sam vase in trpel zaradi ponižanja, zaradi domačih nesoglasij, zaradi revščine, ki se je je sramoval. Saj je čutil, da so je sami krivi, oziroma, da jo je zakrivil oče. Ob vsem tem je moral neznosno trpeti tudi pri stricu, ne da bi se prav zavedal vzroka. A ko se mu je ta vzrok začel odkrivati, se je začelo v njem jasniti.

Spet je začela prodirati na dan njegova osnovna narava, njegov temperament,[118] njegovo veselje do življenja, vendar dopolnjeno s spoznanjem iz izkušnje: da moraš, če hočeš doseči uspeh, spoštovati tudi delo.

Pri tem ne smemo pozabiti še na en važen vpliv, na vpliv Kreka. Krek ni vplival na Župančiča samo v literarnem pogledu, s tem, da ga je opozoril na malorusko ljudsko poezijo in na Ševčenka, temveč tudi kot človek. Če je dvajset let pozneje pesnik dejal zanj, da "kakor knjige mi, ljudi je brati znal,"[119] ni pri tem mislil samo vsega slovenskega naroda, temveč prav tako ali celo predvsem samega sebe. Verjetno je bil Krek prvi, ki je začutil, kaj se skriva v na videz plahem fantu, in ki je tudi zaslutil, da ta plahost ni njegov pravi obraz. Župančič je mnogo pozneje zapisal: "Jaz sem imel srečo, da sem Kreka v

mladih letih spoznal: pri njem mi je bilo toplo, od njega je izhajal fluid, ki te je objemal, da si bil kakor pod ljubečo perotjo."[120] In ob razmotrivanju, kaj "je na Kreku velikega in vrednega in genijalnega - ", poudarja, da je to "njegova vedno aktivna, topla, vse objemajoča, široka, živa in oživljujoča osebnost, ki je znala potegniti za seboj toliko in toliko tisočev naših ljudi." Neugotovljiv je čas nastanka, a zato nič manj zanimiva ni vsebina dveh kitic:

Ko sem v obupu najtemnejšem ječal
in mislil že, da je življenje greh,
moža sem na samotnih potih srečal:
Krek mi je rekel:"Kje fant, je pa tvoj smeh?"

Na meni tople je oči ustavil,
mi segel v ròko, kot le on je znal:
"Saj nisi, fant, zaklada res zapravil!
Le jasno čelo - to je zate prav!"[121]

Ob spoznanju resničnega položaja samega sebe in družine ter medsebojnih odnosov, ki ga je lahko doživel pri stricu o božiču 1897, ter ob tem, ko je za javnost spregovoril o najbolj prikrivani bolečini - čeprav še vedno skrit za neznan psevdonim -, je končno doživel pesnik v sebi prerojenje. V njem se je oglasilo nekdanje veselje do življenja, a spremljano z voljo do dela, podpirano z vzgledom dveh ljudi, ki sta mu bila najbolj nesebično naklonjena, matere in Kreka. Da je prav v tem času doživljal tudi izkušnje v erotiki, je po prvih pretresih lahko prav tako vplivalo nanj urejajoče, ker se je s tem nekoliko premaknil prvotni bolestno prizadeti odnos do Albertine.

Za to, kar se je oblikovalo v njem, je bil dovzeten tudi od drugod. Poleg Zolaja je tudi sicer v literaturi našel take

avtorje ali take sestavine v njihovih delih, ki so ustrezale njegovemu osnovnemu odnosu do življenja in sveta.[122]

Vendar je pesnika tudi še po prebujenju nove vere v življenje, ko je v Zimskih žarkih izbruhal iz sebe "strup", ki se mu je nabral "tekom zadnjih dveh let",[123] napadala melanholija brezplodnih ur (Brezplodne ure..., 137), ki ji je posebno bolečo ostrino dajala misel na mater, delavno in verno ženo. Obhajal ga je srd zaradi bedastega, osovraženega diurnističnega dela, ki se mu ni mogel privaditi in se je v njem kot pesnik čutil prikrajšanega za svoje sanje. Mučila ga je neskladnost med željami in sanjami, ki jih je gojil kot pesnik, in med trdo, banalno realnostjo, kar kaže zagrenjeni verz, s katerim se v duhu predstavlja gospodi velmožni: "Aleksej Nikolajev - diurnist."[124] Še vedno se je oglašala samotnost (Samotna melodija, 139) in svojevrstna dvojnost med umazano realnostjo, ki jo v vseh oblikah doživlja njegovo telo, in med sinjimi višinami neznanih pokrajin, v katere se vzpenja njegova duša v Himni (140), je samo pesnikov ogorčeni protest zoper nenaklonjenost usode in potrebno potrdilo o pravi vrednosti samemu sebi.

Tako se je pesnik, vsaj do neke mere oproščen teže preteklosti in usode družine ter boleče ljubezenske odvisnosti od nekoliko vihravega dekleta, znašel pred novim problemom, pred problemom samega sebe - pesnika in svoje usode, usode pesnika v življenju.

V tej novi razporeditvi elementov v pesnikovem čustvovanju in mišljenju se je dotedanja vloga otroške pesmi povsem spremenila. Pesnik ni čutil več potrebe, da oživlja idealizirane spomine iz otroštva ali da v svoji razbolelosti v verzih izpoveduje osamljenost in željo po toplem zatočišču pri doma-

čih ljudeh. Kakor je izginila potreba, da o tem sploh še piše, tako je pesnik tudi premagal svojo sramežljivost, deloma morda že prirojeno, a gotovo še stopnjevano zaradi dotedanjega poteka njegovega življenja, da govori tudi javno o najbolj osebnih problemih. Dotlej je bila otroška pesem edina oblika - vsaj za javnost - v kateri je spregovoril o tem, kar ga je bolelo. Sedaj, ko je zapisal - in sicer s pogumom mladega človeka - verze o pretresih, ki so bili še burnejši, je odpadel tudi ta drugi motiv za pisanje pesmi posebnim, mladim bralcem.

- - - - -

V letu 1898 se je Župančič dokončno uveljavil v vodilni reviji in tu tudi začel objavljati svoje najnovejše tekste, ne samo starih kot večinoma dotlej. V Domu in svetu sta izšli samo še dve pesmi, od marca 1898 pa se je nehalo Župančičevo sodelovanje pri tej reviji.[102] Pač pa je v Ljubljanskem zvonu 1898 objavil, kot smo že videli, petnajst pesmi, med njimi cikla Gizela in Zimski žarki. V tem letu je (če izvzamemo leto 1894 s pesmimi v arhivu Zadruge) otroška pesem prvič stopila v ozadje in Župančič se je uveljavljal predvsem kot modernistično erotični pesnik.

A še vedno je bil neporavnan dolg pri Kržiču in tako je že 21. marca 1898 moral pesnik sporočiti Cankarju med drugim: "Ta mesec sem naredil malo. Hotel sem namreč malo Kržiča potolažiti in sem delal največ za-nj. Dve pesmi od teh Ti pošiljam, ker mi ugajata, ker sem jih res vesel."[113] To sporočilo kaže, da se je ponovnega pisanja otrokom namenjenih pesmi pesnik lotil na izrazito zunanjo pobudo in da istočasno ni delal skoraj nič drugega, ker ga je to naročeno delo - poleg službe seveda

- vezalo in utesnjevalo. Toda kljub tem neugodnim okoliščinam je vendar med teksti nastalo nekaj takih, s katerimi je pesnik bil zadovoljen.

Neposredno za tem je v aprilski številki Vrtca izšla pesem Na polju (141), ki s sproščenostjo (kot tudi s prefinjeno uporabo izraznih sredstev, na videz preprostih in blizu ljudski poeziji, a v resnici v marsičem novih) kaže, da je nastala po začetku januarja 1898.

Leta 1898 so najbrž nastale tudi druge pesmi, ki jih je Kržič objavil še v tem letniku (razen starejših: Miška, 100; Ne norčuj se s svetimi rečmi! = Vran, 101; Vzdih, 98; V gozdu, 117; Vrnitev, 88): O Indiji Koromandiji (150), Večer na morju (151), Sanje (166), Na potu v mlin (172), Oblački (176) ter Mrak (210), edina objavljena v letu 1899. Pesmi se sicer med seboj razlikujejo, pa vendar večino veže nekaj skupnih značilnosti.

Najbolj izmed njih izstopa pesem Na potu v mlin (172), s poudarjenim belokranjskim obeležjem tako v jeziku kot v prizorišču, snovno zajeta iz vsakdanjega življenja na kmetih. Vse to in šaljivo posmehljiv, nesentimentalno trezen odnos do pripovedovane snovi, ki je anekdotičnega značaja, jo postavlja v bližino pesmi Hrbet moj, hrbet moj! (113), sorodna pa je tudi starejši pesmi Kako bo Janko ptice lovil? (57).

V vseh drugih pesmih iz tega leta so spomini iz otroštva mnogo manj določni, samo simboli, s katerimi pesnik ponazarja svoja razpoloženja. Še najbližja objektivni pripovedi je pesem O Indiji Koromandiji (150), pravljično fantastične vsebine, z motivom čudežne dežele, ki ga pozna tudi ljudska pesem.[125] A vanj so vpleteni čisto določni spomini iz otroštva; na Gregorjevo, ko je izpod grmiča vabila potica, in na drugo radostno

doživetje iz otroštva, na božič, ko so bonbončki viseli raz veje. Kako zelo je v pesmi Župančič oživljal lastne želje in doživetja iz otroštva, kaže tudi dejstvo, da je npr. med dobrine, ki bi jih lahko bil otrok deležen v Indiji Koromandiji, postavil poleg običajnih želja po sladkarijah tudi čisto svojo, nenavadno željo po perutih.[126] Vse avtobiografske prvine, vstavljene v fantastično pravljični okvir, pričajo, da je pesniku bila Indija Koromandija simbol za njegovo lastno otroštvo, srečen čas izpolnjenih želja, v resnici ali vsaj v bujni domišljiji. Elegično barva pesem začetek s spoznanjem, da Indije Koromandije ne moremo najti. Ne več, ko smo odrasli, prikrajšani za sposobnost, da si z domišljijo pozlatimo vsakdanjost in pričaramo predse umišljen svet.

Iskanje bajne dežele je osnova tudi impresionistični pesmi o sončnem zahodu Večer na morju (151). Pri tem sta združena motiva sončevega dvorca in iskanja sonca, ki sta dala snov tudi za poznejšo pesem Deveti kralj (258). Verza:

Solnca jasni grad
Plamení tam v dalji -

spominjata na podobno predstavo v pesmi V bajnih deželah (14),[127] sklep

Jaz ga grem iskat...

ima predhodnika v verzih iz pesmi Ptič in potnik (71).[128] Tako se je izrazita impresija prelila v pravljično fantazijsko podobo, konec pa je simbolno osebno izpoveden. Pesnik se je zavedel svojega daljnega svetlega cilja. Osnovno razpoloženje nas spomni Himne (140), ki je nastala ob končnem pesnikovem spoznanju o lastni pesniški vrednosti. Isto razpoloženje je določneje izraženo v Mojih barkah (160), kjer se "zlati cilji" bleščijo "v daljni... samoti." Večer na morju torej povezuje otroško

naivno predstavo o sončevi čarni hiši (V bajnih deželah, 14) in nejasno mladeniško željo po uveljavitvi z bogastvom in sijajem (Ptič in potnik, 71) s sicer še nedoločno izpovedanim, a vendarle dokončnim sklepom o svoji lastni poti, o svojem iskanju umetnosti.

Zaupanje v bodočnost izpoveduje pesem Sanje (166). V tej moderni simbolni pesmi se prav tako kot v mnogih pesmih za otroke krije spomin iz otroštva, spomin na božično drevo, ovešeno z mandarinami, ki vise nad posteljo in se gibljejo in zibljejo in svetijo iz temine na šibkih vejicah.[129] Da je okrašeno božično drevo napravilo na Župančiča kot otroka močan vtis, dokazuje že pesem O Indiji Koromandiji (150) z bonbončki, ki visijo raz veje. A kako intenziven je bil spomin nanje, kažejo tudi pesniške podobe v vrsti neotroških pesmi. Zadnja pesem Zimskih žarkov (135) ima podobno predstavo:

Kot bi viseli zlati sadovi,
jasni sadovi z golih vej...

V pesmi O svetem duhu (136) z verzi:

Nad kmečko mizo
vise izpod črnega stropa
zlati orehi,

pesnik predstavo zlatih sadov dopolni s kmečko paralelo. Iz približno istega časa je tudi pesem Brezplodne ure... (137), kjer veže pesnik na božični čas predstavo brezplodnih ur, ki vise nad njim. (Vse te pesmi so nastale neposredno po ponovnem doživetju božiča pri stricu.)

Pesem Sanje nas s konkretnostjo motiva približa nastanku pesniških podob v teh pesmih, obenem pa predstavlja novo stopnjo v pesnikovem razpoloženju in presojanju življenja. Spomin iz otroštva je v njej porabljen samo kot primera, v resnici pa

je simbol za nekaj enako gibljivega, svetlega, vabečega, kot so bile nekdaj mandarine, za sanje. Tako je tudi utrgana mandarina primera za sanjo, ki jo je utrgala pesnikova mlada dušica.

To sanjo bo hranila vedno skrbnó:
To nada je, boljših dnij nada...

V tem sklepu dobi spomin iz otroštva drugačno funkcijo, kot so jo imeli dotlej skoraj vsi ali vsaj mnogi spomini: to ni več kompenzacija za nelepo sedanje življenje, temveč je simbol, ki mu odpira nove, jasnejše perspektive, ki mu zbuja upanje na boljše dni.

Prvič smo srečali ta pogled, uprt v bodočnost, v pesmi Večer na morju (151). Tam se končuje pesem z željo po dejavni prihodnosti. Tu pa se je pesnik zavedel nečesa, kar je nosil v sebi kot srečno dediščino, nekaj, česar ni zavestno gojil, kar pa se mu je posrečilo, da si je ohranil: zavedel se je zmožnosti, da tudi v bridkih časih ne izgubi upanja na boljše dni, na lepšo prihodnost.

V zlati svetlobi ožarjene sanje simbolno ponazarja tudi pesem Oblački (176). Zanje uporablja Župančič motiv oblačkov, ki je pri njem pogost zlasti v pesmih, namenjenih otrokom: Oblaka (26), kot zla primera črn oblak v Siroti (55), cela pesem Oblaček (68) in beli oblak v Večeru na morju (151). V tej pesmi je s podobo oblačkov v vetrcu ustvaril vtis nečesa eteričnega, gibljivega, spremenljivega in hkrati mamljivega, kar vse ustreza končni razrešitvi te podobe v zadnjem verzu, da so ti oblački " - mladega srčeca sanje..."

Tudi v vsaj dve leti starejši pesmi Oblaček (68) je pesnik upodobil mladostno doživljanje in sanjarjenje; v pesmi govori o neoprijemljivi, celo zase še neopredeljivi sreči otroštva, ki jo samo sluti in žaluje za njo, da tudi v bralcu izzo-

ve nejasno melanholijo. V Oblačkih govori o sicer še manj opredeljivih sanjah, ki pa se jih zaveda in jih, čeprav so tako netvarne, z ustreznim simbolom ujame in jih upodobi.

V pesmi Mrak (210) je nakazano razpoloženje, ki je pesnika obšlo v mraku, ko mu je glas tamburice zbudil spomin na doživetje iz otroštva. Ta pa ga ni napolnil z radostjo, temveč z občutkom tesnobe, saj je iz teme sedanjosti gledal na mlade dni kot na nekaj izgubljenega, na nekaj, kar ga je lahko navdalo prav zaradi nekdanje lepote in nepovrnljivosti s tiho melanholijo in z žalostjo.[130] Pesem je po razpoloženju blizu pesmi Moja ljubica je mimo šla (167), občutek izgubljene mladosti pa srečamo tudi v pesmi Prišla je k meni (177).

- - - - -

Vse pesmi, ki smo jih pravkar obravnavali, so izšle v Vrtcu, razen zadnje vse v letu 1898. V tem letu pa so nastali še drugi teksti za otroke, pesmi, ki so izšle naslednje leto v Čaši opojnosti, združene v ciklu Jutro.[131]

Pesnik se je že poleti 1898 ukvarjal z mislijo, da izda samostojno zbirko otroških pesmi, kar je razvidno iz Kettejevega pisma, pisanega 11. avgusta 1898, kjer piše Ketteˇ Župančiču med drugim: " - Slišim, da misliš izdati svoje otroške pesmice. Ali si jih že ponudil kakemu knjigotržcu? To ni le praktična ideja, ampak tudi srečna ideja, kajti ne gledé na denar, ki ga dobiš, koristil boš s tem mladini, ki navzlic ogromnemu broju mladinskih spisov nima nijedne zbirke trajne vrednosti. -"[132] Pismo dokazuje, da je Župančiču približno leto dni po tem, ko je v beležnico I (stran 47) zapisal prvi seznam pesmi, namenjenih mladini, ponovno oživela misel na samostojno otroško zbirko.

Toda medtem je vsaj že marca 1898 začel misliti na izdajo zbirke drugih pesmi[102] in je misel na to zbirko dobila v poletju 1898 že čisto konkretne oblike.[133] Tako lahko sklepamo, da je Župančič sprva mislil vzporedno na dve zbirki pesmi, a je kmalu sprevidel, da za to nima zadosti gradiva, saj je v seznamu iz septembra 1898[134] šele po dodajanju zbral petdeset pesmi in je moral v seznam vključiti tudi sedem otroških. Tako si je sam odvzel možnost, da še dalje misli na zbirko otroških pesmi, če je z njimi moral razširjati obseg druge zbirke. V to pa je sklenil sprejeti pretežno nove, še neobjavljene pesmi, kot kaže seznam. V njem so štiri take otroške pesmi, ki so nastale v poletju in jeseni 1898, Na poljani (152), Kanglica (154), V saneh (158), Zvezdice (159), od že objavljenih pa je izbral samo Mak (111) in Oblaček (68). V seznamu je predvidel tudi pesem Oblaka (26), ki jo je pozneje izpustil, dodal pa je dve novi pesmi, nastali konec leta 1898, Gini (175) in Barčica (178).

Verjetno je hotel med otroškimi pesmimi izbrati oziroma ustvariti take, ki bi se bistveno razlikovale od dotedanje naše otroške poezije.[135] Ni nemogoče, da je pri tem vplivalo spoznavanje sočasne avstrijske in nemške moderne poezije, tudi tiste, namenjene otrokom.

S kakim navdušenjem je spremljal nekatere sodobne kulturne pojave, smo videli iz pisma Cankarju 5. januarja 1898. Že tam je dejal med drugim: "Hvalijo - Björnsen - tudi Mio Holm: 'Mutterlieder'. Knjigo sem videl v izložbi - vnanjščina krasna. Dve njene pesmi sem čital v 'Simplicissimu'. Bili sta lepi."[99] Župančič je bral poročilo, ki ga je napisal o knjigi Holmove Björnstjerne Björnson,[136] ki posebno ceno teh pesmi vidi v dejstvu, da je mlada mati s fino pesniško nadarjenostjo lahko izoblikovala čustva materinstva v naivnih kratkih verzih, majhnih

muzikalnih čudih. Navaja posamezne verze, bisere, ki bodo našli svoje komponiste. A ko govori o intenzivnosti, s katero je opisano sožitje matere z otrokom, ne vidi v tem samo dokaza o tenkočutni materini naravi, temveč sluti tudi, da njen zakon ni bil srečen, ker je iskala pri otroku nadomestila zanj. Ob koncu blagruje nemško literaturo za srečno naključje, po katerem je mati sama lahko dala vse to.

V tem poročilu, ki je sicer bilo nedvomno vsaj nekoliko prikrojeno reklamnim zahtevam založnika,[137] je Župančiča, ki je sam pisal otroške pesmi, moglo pritegniti nekaj misli. Predvsem je iz celote lahko povzel, da pesmi o otroku niso nič manj cenjene ko pesmi z drugačno tematiko. Čeprav njegove niso bile materinske in tudi niso govorile vse o otroku, pa je vendar tudi zanje lahko ugotavljal kratkost in naivnost verzov, izredno muzikalnost in v tem času tudi že, da mu je doslej večina pesmi, ki jih je namenjal mladim bralcem, predstavljala ne sicer nadomestilo za nekaj, česar ni užil, temveč spomin na nekaj, kar je minilo. Torej je tudi pri njem bila otroku namenjena pesem kompenzacija za nekaj izgubljenega.

Pesmi, o katerih Župančič piše Cankarju, sta bili nedvomno pesmi v isti številki revije, spomin na srečo, ki jo je pesnica doživljala nekoč v zvezdnati noči ob morju z dragim,[138] in ena izmed pesmi v najavljeni zbirki, nenaslovljena, o razpoloženju v otroški sobi, ko se mrači in ko se pridružijo njej in otrokoma bitja iz pravljic.[139] Ostalih pesmi Župančič verjetno ni bral, saj ni imel denarja, da bi si bil zbirko kupil. Lahko bi se bil sicer seznanil s temi pesmimi že prejšnje leto, saj so v ciklih izhajale večinoma pod skupnim naslovom Mutterlieder od druge številke prvega letnika dalje.[140] A niso mogle zbuditi posebne njegove pozornosti, ker so se bistveno razlikovale od njegovega načina pisanja. Zdaj pa ga je lah-

ko spodbudilo dejstvo, da je tovrstna literatura imela v očeh literarnega občinstva neko ceno. To je v času, ko se je začel čedalje jasneje zavedati svojega pesniškega, umetniškega poslanstva, lahko igralo odločujočo vlogo.

Med pojavi v kulturnem življenju ga je tudi zelo pritegnilo naznanilo lista Ver sacrum, še preden je list sploh izšel.[104] A še konec januarja 1898 si ni mogel potešiti nestrpnosti, s katero je list pričakoval, ker za naročilo ni imel denarja.[141] Z gotovostjo pa lahko trdimo, da je list o prvi priložnosti začel pozorno spremljati. In v tem listu, ki sta ga literarno usmerjala Hermann Bahr in Max Burckhard, je v avgustovski številki, vsej posvečeni češkemu slikarju Hansu - Hanušu Schwaigerju, našel kot vinjete uporabljene njegove risbe slovaških igrač, ki so krasile tri otroške pesmi Paule in Richarda Dehmla.[142] Pod skupnim naslovom Kindergedichte so bile natisnjene tri pesmi, Der kleine Sünder, Fragefritze und die Plappertasche in Tintenheinz und Plätscherlottchen.[143] Pesmi so zajete iz doživljajev čisto majhnega otroka in so tudi po predstavah in izrazu prilagojene majhnemu poslušalcu; vendar je v njih prisoten odrasel človek, ki se skuša otroku približati, pa kljub temu ostaja izven otrokovega sveta, ki ga presoja po svoje. Župančičeve sočasne pesmi, namenjene mlademu bralcu, se od teh zelo razlikujejo in tudi pri naslednjih njegovih pesmih ne moremo govoriti o neposrednem vplivu teh dveh nemških pesnikov na Župančičevo otroško pesem. Toda dejstvo, da je Župančič na ta način odkril, da tudi Dehmel, ki mu je nedvomno bil soroden in ki ga je privlačeval,[144] piše tudi otroške pesmi, in da so taki verzi sprejeti celo v eno najbolj reprezentativnih sodobnih revij, je lahko pripomoglo k temu, da je v otroški pesmi videl enakovredno umetniško dejanje, vredno ena-

ke pozornosti kot ostala poezija. Zato se je njegovo vrednotenje teh pesmi tudi oddaljilo od sočasnega Kettejevega mnenja, ki je gledal na izdajo otroških pesmi z očmi praktika, ki vidi v tem sredstvo, da si avtor gmotno opomore, hkrati pa tudi z očmi človeka, ki je vrednotil poezijo, otroško pa še posebej, z vidika vzgojnosti. Zato je ta odločitev zanj tudi "srečna ideja", s katero bo Župančič "koristil mladini", ki "nima nijedne zbirke trajne vrednosti."[132] Formulacija dopušča sicer, da v "trajni vrednosti" vidimo na prvem mestu estetsko, umetniško vrednost tekstov, a v skladu s celotnim Kettejevim presojanjem življenja, literature in otroške literature še posebej[145] lahko sklepamo, da mu je bila važna tudi vzgojnost Župančičevih otroških pesmi.

Župančič pa je v tem času, zelo verjetno tudi pod vplivom nemške in avstrijske literature, zlasti pojavov, ki smo jih opisali, začel na otroško pesem gledati povsem drugače. Iz take perspektive se mu je dotedanje njegovo pisanje lahko pokazalo v dokaj neugodni luči, predvsem pa je spoznal, da je neenotno. Hkrati je lahko ugotovil, da nima zadosti otroških tekstov, ki bi po tedanjem presojanju bili primerni za objavo v samostojni knjižici.

Pač pa mu je začela čedalje bolj zoreti misel na samostojno zbirko drugih pesmi, čeprav se mu je že v marcu tega leta zdelo, da bo treba počakati še kako leto.[102] Spodbujen od novega vrednotenja otroške pesmi se je odločil, da bo v zbirko sprejel tudi otroške verze; ne samo, ker mu je tekstov za zbirko manjkalo, ampak tudi, ker se je hotel predstaviti z vsemi zvrstmi pesništva, ki jih je gojil in za katere je zdaj spoznal, da predstavljajo nedeljivo celoto.[146]

K odločitvi, da v svojo prvo pesniško zbirko sprejme med drugimi tudi otroške pesmi, bi lahko pripomogel tudi vzgled Gu-

stava Falkeja, ki je v svojo zbirko Neue Fahrt (1897) vključil nekaj otroških pesmi, med njimi znamenito antologijsko otroško pesem "Rische, rasche, rusche, der Hase sitzt im Busche". Sicer do zdaj nimamo nobene opore za trditev, da je Župančič zbirko tega nemškega pesnika poznal ali vsaj slišal o njej,[147] a njen izid nam znova potrjuje, da celotno presojanje otroške literature na prelomu stoletij v nemški literaturi v mladem pesniku ni moglo zbujati občutka, da so teksti, ki jih je namenil otrokom, umetniško manj pomembni kot drugi.

Moderni tuji teksti za otroke so bili večinoma grajeni virtuozno, z mnogimi zvočnimi učinki. Tudi Župančičeva pesem V saneh (158) sloni predvsem na izraziti onomatopoiji in glasovnem slikanju in je izredno melodiozna. Po teh značilnostih spominja do neke mere na sodobno nemško poezijo,[148] vendar je po snovi in motivih povezana z ostalimi Župančičevimi otroškimi pesmimi. V njej je pesnik nanizal nekaj živih otroških spominov okrog dveh doživetij, zimske vožnje s kraguljčki[149] ter pričakovanja Miklavža; nekaj motivov, ki jih je dotlej že vse obdelal v posebnih pesmih, je samo nakazal, in z njimi pričaral zimsko prazniško razpoloženje:

Rože ledene,
goste snežinke,
bujne pravljice...

Župančič je pesem namenil še za Vrtec, o čemer priča pripis 'Vrtec' v enem izmed ohranjenih rokopisov, ali pa je že tako označil poseben ciklus snovane zbirke.[150]

Otroška je tudi pesem Na poljani (152), v metaforo prenesen opis pomladne poljane, poln nekdanje sončne idilike, ki jo zadnja kitica z ljubeznivo šegavostjo varuje sladkobnosti. V pesmi najdemo spet motiv obiskovanja med bratci, ki smo ga

srečavali od Oblačka (68) dalje; tokrat z medsebojnim primerjanjem cvetov in metuljčkov, ki se prepletajo in zlivajo v gibljivo, spreminjasto sliko cvetenja. Ista predstava se je nato prelila v še bolj netvarno sliko cvetnih sanj (Padale so cvetne sanje, 153), izraz pesnikovega nežnega hrepenenja po ljubljenem dekletu.

Njegovo na novo prebujeno idilično razpoloženje, ki sta ga izzvala ponovna vrnitev domov in zopetno srečanje z Albertino, se je strnilo v eno najlepših pesmi, kar jih je kdaj namenil otroku, v Kanglico (154). V epsko zgodbo, za katero je snov zajel iz bajeslovja,[151] motiv srebrne kanglice pa iz ljudske pesmi,[152] je vpletel še motiv vabljivega sadeža, gotovo osebno doživljen.[153] Vse to pa je strnil v pravljično zgodbo o idealni požrtvovalnosti deklice, ki dobi po zakonitostih pravljične etike nepričakovano, a zasluženo plačilo. V tej pesmi se je strnilo vse dotedanje pesnikovo ljubezensko hrepenenje in trpljenje v idealizirano, nad vsakršno erotično poželenje vzdignjeno sliko ljubljenega dekleta, za katero si je želel, da bi bila prav tako ljubeča, sestrsko dobra in požrtvovalna. Plačilo, ki bi ga za to prejela, bi bilo prav tako nad vsa pričakovanja bogato, kot je bila v pravljici v zlato izpremenjena kanglica. Podobna želja je izražena v mesec dni pozneje nastali simbolistični pesmi Ti skrivnostni moj cvet (164).

Toda pesnik je zaman gojil take želje, ker se je zavedal, da so neizpolnjive. Zaman je tudi vabil svojo v spominih še mnogo bolj osončeno mladost, da se vrne, saj mu je govoril glas,

> Onemogel, pijan in teman:
> "Nikoli več, nikoli..." (Premnogo noč, 155)

V eni naslednjih izpovedi, kjer govori o opustošenju v svojem srcu (Moje srce je, 157), zvemo, da je tega kriva dekletova nezvestoba.

V takem razpoloženju je mogla nastati pesem Zvezdice (159). V njej je spet uporabil že večkrat obdelani motiv obiskovanja, ki ima svoje zametke že v Oblačku (68) in ga srečamo v obeh pesmih z naslovom Jutro (86, 105), v Milénici (112), v Snu (104), v pesmi Na polani (152) ter v Oblačkih (176). Pri tem je poosebljena "dušica moja" prispodobljena ptičici zlati, ki:

s krili srebrnimi
kvišku zletela
v nočki je črni mi
k zvezdicam v vas.

Nadaljevanje, predstava o brezuspešnem koprnenju dušice bolne, otožne, se v raznih variantah vleče skozi ciklus Albertina, je prisotna v Zimskih žarkih in v pesmih proti koncu cikla Steze brez cilja.

O duša moja - vgasnil tvoj je dan! najdemo že v prvem Velikonočnem sonetu (121). Če primerjamo temu verzu Zimske žarke, vidimo, da je nekoč pesnik, ki apostrofira samega sebe oziroma svojo dušo, ljubil žareče sonce, zlato svetlobo:

... Ti bela lilija
v ograjku varnem na zelenem holmci!
V srebrno čašico svetlobo zlato
si stregla ob žarečem solnci. (Nad mestom belim dremlje težek, 131.)

A zajel ga je vihar:

In oblaki hudourni
in vetrovi šumni, burni
dušo mojo spremljajo. (Divje polje duša moja, 132.)

In nikjer, nikjer tolažbe
duši ni potrti. (In nikjer, nikjer tolažbe, 133.)

Če zasledujemo časovno lok pesnikovih razpoloženj v zadnjem letu, vidimo, da je v posebnih okoliščinah[100] narastel v njem konec leta 1897 odpor do takega življenja, kakršnega je živel, do obupa, ki je mejil na zaničevanje samega sebe; ta se kaže še v pesmi Prodal sem vam svoj dan (138). V tej pesmi, ki sicer ni ne miselno ne po čustvenem toku dodelana, se kaže dvojnost, ki jo je čutiti ves ta čas: na eni strani uživanje ob jasni, žarki svetlobi dneva, na drugi v temo noči utapljajoče se "drhteče koprnenje neutešenih sanj..."

In če v bolečem srdu pravi pesnik na začetku:

Prodal sem vam svoj dan
in vse njegove žarke
in svetlih ur
gorko razkošje
in vse, kar je jasnega, belega,
vse sem vam prodal...

pravi pozneje z bolečino:

A jaz ljubim noč,
svojo noč!

Saj je edina ostala njemu in njegovim sanjam. Tedaj čuti povezanost z vesoljem, z zvezdami, dokler ne vdre v njegov svet zopet dan z vso filistrsko-birokratsko zoprnostjo.

Himna (140), nastala kmalu za tem, je v celoti apostrofa na dušo, ki jo pesnik ogovarja:

tvoja lilasta krila
so zvenela po sinjih višinah,

in končuje:

In zakaj se bojiš,
ti čista, ti sveta -
ti duša moja?

Nočna melodija (149), nastala poleti 1898, kaže prebujenje iz teme in bolesti v moč:

... Kaj je to švignilo
z néba na zemljo skoz noč?
V duši trpeči nenadoma
nekaj se dvignilo:
Moč!

Že v začetku septembra 1898 je pesnik zapisal:

V vesoljnost odpotuje moja duša
in melodije zvezd nebeških sluša

in trga rajski sad in ga okuša;
in ko se vrne, sladek nepokoj
prinese meni, tebi v dar s seboj... (O ljubica, kedar spusti večer, 161)

Kmalu pa je lahko dejal:

in moje srcé začutilo je,
kak jasni se noč.
In v moji duši zacvelo je
zakladov nebroj. (Ti skrivnostni moj cvet, 164)

V poznem poletju in v septembru 1898, ko je dokončno dozorel pesnikov načrt, da izda zbirko, se je v njem temno razpoloženje začelo umikati spet jasnejšemu. Potrdilo njegove umetniške moči mu je vračalo zaupanje vase, zaupanje, ki sta mu ga bila omajala razočaranje v ljubezni in bridko služenje kruha.

Če iz te perspektive presojamo pesem Zvezdice (159), se nam odkrije v čisto drugačni luči kakor ob prvem branju, ko smo v njej videli samo prisrčno izpeljan motiv obiskovanja. V navedenih odlomkih imamo povedano vse, kar je nato še enkrat, kot nekak povzetek vsega prestanega, pesnik izpovedal v tej pesmi.

Pri tem je ohranil iste pesniške podobe, samo z deminutivi približane otroku. A zelo modernistično pesniško podobo: lilasta krila duše[154] je nadomestil z bolj otipljivo podobo zlate ptičice s srebrnimi krili. S tem je dosegel, da je do skrajnosti abstraktno tvarino, neoprijemljivo in tudi težko predstavljivo, podal v najbolj neposredni obliki, ki je možna.

Prva kitica simbolno podaja ekstazo umetniškega ustvarjanja, stanje, ko je pesnik visoko nad realnimi tlemi, ko vasuje pri zvezdah. Nočka črna je bila še edino zatočišče pred tegobami življenja, ki se jih je pesnik lahko rešil vsaj za nekaj časa in se sprostil v ustvarjalnem zanosu. Toda življenje mu je načelo dušo, njegovo umetništvo, ki je hiralo pod pezo puste vsakdanjosti. Za to je pesnik poiskal novo podobo, izhajajočo iz prve, o bolni dušici z otožno sklonjeno glavico, ki je:

v noč koprnela,
k zvezdicam sanjala,
mogla ni k njim.

Toda kakor je zapisal že prej:

kako sem visoko,
- med vami zvezde!
Kako ste nizko -
tu pri meni! (Prodal sem vam svoj dan, 138)

tako je občutil tudi zdaj. Ni se sicer mogel vzdigniti do zvezd, a zato so k dušici bolni, otožni

zvezdice zbrale se,
jasne, blesteče
z njo so igrale se
cele noči.

Tu je s preprosto, pesniško podobo prikazan proces ustvarjanja, ki stvaritelja dviga nad vsakdanje življenje in v njegovo vsak-

danje življenje prinaša opojni užitek, kakršnega v vsej pristnosti poznajo samo otroci, ki so se do konca predali igri. Zato tudi z igro, ki jo pesnik naslika v zadnji kitici v vsej prešerni razgibanosti, ponazarja opoj ustvarjanja. Tako je pesnik povezal otroštvo in umetništvo; za oboje je značilna intuicija, za oboje zanos.

Tudi v pesmi Gini (175)[155] je obdelan motiv obiskovanja in medsebojnega igranja kakor v Zvezdicah. Hkrati pa nas z motivom krilatcev božjih spomni na poldrugo leto starejšo pesem Milénica (112). Vendar je med obema razlika. Medtem ko je v Milénici prikazana čista idilika brezskrbnega otroštva sredi narave, nam pesnikov odnos do Gini priča, da to ni več čisto preprost, neposreden otrok, temveč rahlo afektiran, celo že malo spogledljiv mestni otrok. Motiv ukradenih oziroma skritih sončnih žarkov, ki tvori osnovo te pesmi, ima pesnik že v eni najstarejših otroških pesmi, V bajnih deželah (14). Tam igra drobne dečice s soncem ponazarja bujno otroško domišljijo. V Gini pa je skriti žarek postal simbol za sončno otroškost; toda nadaljevanje, ko pesnik odkriva:

in v dnu tvoje duše žarek
se igral je s tulipani,
z rožicami, lilijami
in s krilatci božjimi,

kaže, da je tudi tokrat pesnik v otroku zaslutil to, kar je poznal sam kot umetnik: potapljanje v lastno notranjost, predajanje lastnim sanjam, do katerih nima dostopa nihče. Tako je v Gini še določneje povedal to, kar je nakazal že v Milénici. Obenem pa je pesem sorodna Zvezdicam. V obeh je pesnik razkril del svoje notranjosti, opajanje ob igrivih podobah ustvarjalne domišljije, kar je povezal z otroško igro, oziroma s simbolno

upodobitvijo otrokove domišljije. Tako je združil otroštvo in umetništvo, ko jima je poiskal skupnih izhodišč v neobteženi, gibki fantaziji ter v uživanju, s katerim se ji predajata.

Ponovno melanholijo, ki se je izrazila v pesniško sicer neizdelani pesmi Prišla je k meni (177), v kateri poleg žalosti "za leti mladimi, za nadami" trepetajo "bolne sanje bodočnosti", je pesnik skušal dokončno premagati v Barčici (178). Motiv barčice, pri Župančiču zelo pogost (Mornar, 94; Plavaj mi, plavaj barčica, 120; čoln v Večeru na morju, 151; Moje barke, 160; Slušaj pesem, draga moja 163), pesem izrazno približuje Mornarju (94), ker govori prav tako o odhajanju od doma v tujino, o izseljevanju. A bolečina slovesa, ki je v Mornarju pričala o navezanosti na dom, na domače, zdaj slabi. Mornarjevo zlo slutnjo o nenaklonjeni tujini zamenja zaupanje v bodočnost:

tam so zlata polja,
pa za polji, da poljanami,
nam šumé lesovi.

Pesem kaže, da je avtor nekdanjo ostro bolečino ločitve od domačih prebolel, čeprav tudi ta pesem ne more prikriti elegičnega razpoloženja, zlasti v zadnji kitici. Pesniku se zdaj, ko se je odpovedal vsemu, kar je bilo, ko je skušal vzeti življenje tako, kakršno je, odpirajo novi vidiki:

... trije fantje mladi
nimamo domovja,
ne družine... pa domovje naše
zdaj bo onkraj morja...

Tako pesem izraža čustva, ki so enako blizu melanholiji kakor življenjskemu optimizmu, oziroma izražajo stanje človeka, ki ga obhaja žalost in otožnost, pa skuša premagati vse, kar bi

ga lahko zlomilo, in si daje poguma.

V oddelek Jutro, kakor je Župančič končno simbolno naslovil cikel otroških pesmi, je od starejših sprejel samo Oblaček (67), prvo pesem, v kateri je izrazil - v prispodobi - svoje notranje doživljanje, ter Mak (109), v kateri je sicer ustvaril navidezno objektivno epsko zgodbo, postavljeno v personificirano naravo, a mu je ustrezala zaradi motiva, kaznovane prevzetne gizdavosti, ki jo je lahko vezal na lastne izkušnje z dekleti.

Izbor v oddelku Jutro kaže, da je pesnik izmed otroških pesmi izbral tiste, ki so ustrezale značaju celotne zbirke, ter da jih je znal skladno razporediti. Zbirka, ki jo sestavljajo skoraj izključno erotični motivi, večinoma tožba zaradi prevarane ljubezni, v svoji osnovi zveni elegično. A vendar v njej prihaja do izraza tudi osnovna pesnikova življenjska radost, prekrita z drugimi doživetji. Prvo ravnovesje se pesniku prebuja ob zavesti lastne pesniške vrednosti, s katero se dviga nad dekle in s tem blaži občutek prevaranosti. Hkrati se mu krepi tudi zavest družabno-družbene veljave, ki je po domačem polomu, zlasti po drugem, bila prizadeta. In pesnik doživlja trenutke ustvarjalnega opoja, ki so mu notranje nadomestilo za vse trpljenje. A tudi o tem opoju spregovori najprej otroku; kot je prej istemu bralcu zaupal svojo bolečino zaradi žalostno in nasilno pretrgane mladosti.

Vsa svoja najintimnejša čustva združi v pesmih v Jutru, zaupajoč otrokovi intuiciji. Saj je še dvanajst let pozneje zapisal, "da gre otrok s svojim instinktom vsaki knjigi, ki jo dobi v roke, naravnost do jedra, kakor gre čebela vsaki cvetlici naravnost do meda."[156] Pesmi, v katerih govori o ustvarjalnem opoju, Zvezdice in Gini, se družita s pesmima, ki izra-

žata stopnjevano življenjsko radost, V saneh, Na poljani. Izpregovorita tudi pesnikovi dve osnovni bolečini, elegični spomin na nekdanjo lepo mladost v Oblačku, in želja po dekletu, ki bi bilo požrtvovalno in ne bi poznalo samo sebe in zadovoljitve svojih trenutnih želja, v Kanglici. A od trpnega razbolevanja preide pesem tudi k ativnejši, sicer v objektivno pripoved zastrti grožnji v Maku, izzveni pa v iztreznjeno, še vedno elegično Barčico, ki pa izpoveduje tudi zaupanje v bodočnost.

- - - - -

V Župančičevih otroških pesmih od Oblačka (68) dalje do septembra 1897 smo ugotavljali povrsti ali v motivih ali v zgodbi vračanje v lastno otroštvo. Toda v nasprotju s pesmimi, zajetimi iz spominov na otroška leta, ki so nastajale pred jesenjo 1895, prevladuje v teh pesmih izrazita ali prikrita elegičnost, ki izvira iz domotožja in razočaranja nad svetom. A kakor si je pesnik nekoč želel predvsem nazaj v domači kraj (Sirota, 55) ali hrepenel po nedoločni sreči, ki se mu je budila v spominih na dom in na otroška leta (Oblaček, 68), tako se je zdaj čutil predvsem prizadetega zaradi svoje revščine (Ptič in potnik, 71; Ledene rože, 83; Pikapolonica, pikapolonica,109), hkrati pa osamljenega, zapuščenega in je hrepenel po domačih, dobrih ljudeh ter po domači zemlji (Topol, 80; Vrnitev, 88; Snežinke naletávajo -, 91; Mornar, 94; Vzdih, 98). Ob tem se mu je poglobilo spoznanje, kako kratkotrajno, minljivo in neponovljivo je vse lepo, kar je možno doživeti le v otroštvu, v vigredi, v času cvetja (Tam na belem snegu..., 92; Zimska slika, 95; Sèn, 104; Božji volek, 106). Celo v Maku (111) zveni opomin prešernemu gizdalinstvu in samozaverovanosti, značilni-

ma za mladega, še ne preizkušenega človeka. Edino v Jutru (Zarja, 105) je izraženo čisto veselje nad rojstvom dneva in s tem nad življenjem sploh, v Jutru (Žarki, 86) razen tega še zadovoljstvo, ki ga prinaša delo, v Uganki (Mlado pišče, 93) zmaga moči in mladosti, V gozdu (117) sproščeno uživanje v naravi.

Kakor v pesmih prevladujejo spomini na otroštvo, tako je tudi v izrazu in pesniških podobah mnogo reminiscenc iz ljudske pesmi, ki je v pesniku zvenela "izza mlada"; zato ne več iz srbske ali maloruske, temveč predvsem iz slovenske ljudske poezije. Najbolj je opazna ta sorodnost z ljudsko poezijo v pesmih, v katerih prihaja do izraza domotožje (Vrnitev, 88; Mornar, 94; Vzdih, 98) ali slovo od doma (Plavaj mi, plavaj, barčica, 120). Poudarjena je tudi v pesmih, v katerih neposredno nastopa otrok (Božji volek, 106; deloma v Milénici, 112), ali v katerih je pesniku zaživela narava (obe pesmi Jutro, 86,105). Ostalih vplivov skoraj ni več čutiti (vpliv Vrchlickega, na katerega opozarja Koblar, doslej ni dokazan). Pesnik se je osamosvojil in ohranil samo tiste sestavine, ki so bile za to poezijo smiselne. Ker je zajemal iz otroštva, so se mu snovi povsem naravno oblikovale v izrazu, ki mu je bil domač že iz otroških let. A spojitev izrazno-oblikovnih sestavin ljudske pesmi z osebno izpovedno vsebino je ustvarjala nov tip otroške pesmi; ta izhaja iz čustveno poudarjene otroške poezije prejšnjih desetletij, vendar ji daje poseben značaj čustvena pristnost, ki izvira iz pesnikove osebne prizadetosti.

Mnoge od teh pesmi dokazujejo, da se je Župančič ob prvih življenjskih razočaranjih (razen ljubezenskih) pogosto vračal v spomine na otroštvo ali se razboleval po njem. Medtem ko je v neotroških pesmih prikrival svojo bolečino s podcenjujočo gesto ironije ali vzvišenosti (Dolžnikova romanca, 102),

ali pesmi, v katerih je izpovedal svoj "jad", "obup", "nevero" in "večni srd" (Gizela 1, 74; Gizela 5, 78), ni objavljal, je v pesmih iz tega časa, namenjenih mlademu bralcu, bolj neovirano razkrival svojo notranjost. Te elegične pesmi predstavljajo torej vzporedno osebno izpoved s sočasnimi ljubezenskimi pesmimi. Hkrati v tem času pride jasno do izraza dvojnost Župančičevih pesmi, ki jih je pisal za otroke. V prvem razdobju so še v večini izrazito otroške pesmi in šele proti koncu začno v to poezijo vdirati pesnikove osebne izpovedi; v drugem razdobju osebno izpovedne pesmi prevladujejo, preprostih, vedrih otroških tekstov, kakor sta npr. obe pesmi Jutro (86, 105), pa je čedalje manj.

V jeseni 1898, po ponovnem odhodu na Dunaj in zaposlitvi v pisarni, je v pesniku njegova prizadetost, ki je dotlej izvirala iz občutka socialne zapostavljenosti, začela dobivati drugačne oblike. Čutil se je prizadetega, ker je služenje kruha hromilo njegovo umetniško ustvarjalnost. A ob tem se mu je tudi čedalje jasneje začela oblikovati zavest o lastni umetniški vrednosti. To mu je pomagalo premagovati trenutke obupa in v njem buditi veselje do življenja. Prelom je viden v Zimskih žarkih (131-135). V približno istem času je končno v črtici Štacunár Andrej vrgel s sebe moro spominov na dva zaporedna gospodarska poloma družine, z novimi ljubezenskimi doživetji pa je skušal prekriti tudi nekdanjo prizadetost v ljubezni.

V otroških pesmih, ki so nastajale v letu 1898, sprva bolj na zunanjo pobudo kot iz notranje potrebe, je sicer še vedno vrsta podrobnosti, ki kažejo, da je tudi zdaj za večino pesmi, namenjenih otrokom, zajemal Župančič snov (Na polju, 141; Na potu v mlin, 172), motive (O Indiji Koromandiji, 150; Sanje, 166; Kanglica, 154; V saneh, 158; Na poljani, 152),ali tudi sa-

mo besedno gradivo (Na potu v mlin, 172) iz spominov na lastno otroštvo. V pesmih je tudi še vedno mnogo značilnosti ljudske poezije, od posameznih izrazov (zlasti deminutivov: Na polju, 141; O Indiji Koromandiji, 150; Večer na morju, 151; Sanje,166; Oblački, 176; Na poljani, 152; Kanglica, 154; Zvezdice, 159; Gini, 175; Barčica, 178), značilnih primer (npr. delna slovanska antiteza v Oblačkih, 176), do oživljanja narave (Na polju, O Indiji Koromandiji, Na poljani, Kanglica, Zvezdice, Gini) ter naivnosti (O Indiji Koromandiji, Na poljani, Kanglica, Zvezdice, Gini). Vendar se pesmi tako po snovi kakor po izraznih sredstvih razlikujejo od prejšnjih. To niso več neposredno oživljeni spomini, kot so bili v začetku, tudi ne tožba po otroških letih, niti ne pesmi o otroku (razen v Kanglici, 154, in v Gini, 175), temveč so ti spomini (ali tudi že prej uporabljeni motivi, npr. oblaček, barčica) postali simboli za nejasna, težko določljiva razpoloženja; za sanje (Oblački, 176), iz katerih se počasi oblikuje pesnikovo zaupanje v življenje, v boljšo prihodnost (Sanje, 166), v vero, ki izvira iz njegovega sklepa, da bo iskal svojo pot, pot k bleščečemu soncu (Večer na morju, 151). V teh pesmih vzporedno prihajajo do izraza ista razpoloženja, iz katerih raste tudi druga Župančičeva sočasna poezija. A medtem ko v tej drugi poeziji še vedno prevladuje erotika, se v pesmih, namenjenih mladim bralcem, oblikujejo druge pesnikove izpovedi. Odkar je v Štacunárju Andreju dokončno izpovedal in ovrednotil, kar ga je bolelo in mu zbujalo občutek zapostavljenosti v družbi, mu ni več važno njegovo gmotno stanje, temveč problem umetništva. In kakor je že pred letom 1898 v Milénici (112) poudaril otrokovo bujno fantazijo in sposobnost, da lahko živi v sanjskem svetu, je v pesmih tega leta, ki jih je namenil mladim bralcem, predajanje sanjam postalo glavna snov: v Sanjah (166),

Oblačkih (176), Gini (175), Mraku (210). A razkošje teh sanj je še posebej prišlo do izraza v Zvezdicah (159), kjer je pesnik otroku spregovoril o samopozabi in opoju ustvarjanja. Kakor je prej razkrival svoje bolečine najodkritosrčneje otroku, tako je tudi zdaj spregovoril najprej njemu o tem, kar mu je pomagalo te bolečine preboleti. In kakor je prejšnja pesnikova izpoved rastla iz njegovega zaupanja otrokovi nepokvarjenosti, ki ne pozna škodoželjnosti in privoščljivosti, tako je zdaj zaupal otrokovi intuiciji ter njegovi domišljiji, ki otroka približuje umetniku. A da je presojal otroške pesmi kot enakovredne drugi svoji sočasni poeziji, kaže dejstvo, da jih je sprejel v svojo prvo pesniško zbirko. K takemu vrednotenju otroške pesmi je razen pomena, ki ga je ta pesem imela zanj, vsaj do neke mere lahko pripomoglo tudi tedanje gledanje na otroško pesem pri Nemcih.

Vendar je v Župančičevih otroških pesmih vedno bolj namesto zgodbe ali dogodka prihajalo do izraza samo razpoloženje, zato so postajale čedalje manj dostopne otroku. Končno je pesnik nehal sodelovati v Vrtcu (v Angeljčku je izšla zadnja njegova pesem že leta 1898) in lahko bi se bilo zgodilo, da bi povsem prenehal misliti na otroške pesmi. V beležnici II na strani 97 sicer najdemo še seznam naslovov,[157] ki kaže, da je imel še neke načrte z otroškimi teksti, a jih ni izvedel. Za ponovno pisanje je moralo priti do nove spodbude; tako spodbudo je predstavljala ustanovitev Zvončka leta 1900.

P i s a n i c e

Prva otroška pesem iz tega razdelka Ajda (233) je nastala 25. novembra 1899, zadnja, Kum Jarnejko (335), je bila natisnjena v marčni številki Zvončka 1903. Razdelek obsega torej čas dobrih treh let, od konca 1899 do začetka 1903. V tem času je nastalo šestindvajset pesmi za otroke ali tekstov, ki so bili objavljeni v mladinskih listih (pesem Očetova pipa, 285, je sicer nedvomno iz prejšnjega razdobja, prav tako vsaj zasnutek Devetega kralja, 258). Niso pa ti teksti nastajali ves ta čas, temveč je pretežna večina (petnajst pesmi) iz leta 1900; če k temu dodamo še Ajdo (233) in Da mi biti je drevo (235) iz konca leta 1899, ter starejšo Očetovo pipo (285) in Devetega kralja (258), vidimo, da je v tem času nastalo skoraj tri četrt tekstov za otroke tega razdobja in da se je pesnikova tvornost v otroški poeziji bolj ali manj končala že leta 1900. Poslej se teksti za otroke pojavljajo večinoma le še posamično; do leta 1903 je izšlo še sedem tekstov (šest novih: "Krnec, a kje si ti?", 291; Divji mož, 302; Turek, 312; Maličkova nezgoda, 325; Razbojnik, 330; Kum Jarnejko, 335, in dopolnjeni Deveti kralj, 258), eden (Miklavžev večer, 327) je ostal v rokopisu. V celoti pa sega pregled v tem razdelku do leta 1904, ko si je pesnik zabeležil seznam otroških pesmi, kar kaže, da se je - vsaj mimogrede - ukvarjal z mislijo na zbirko otroških pesmi.

Že pregled samo otroških pesmi kaže, da razen za prvi letnik Zvončka (1900), v katerem je izšlo deset pesmi (Da mi biti je drevo, 235; Snegulčica, 241; Zlata ptička, 262; Ločitev, 259; Cigani, 260; Ziblje se zelena trava..., 250; Marijine solzice, 249; Breza in hrast, 253; Pred nevihto, 282; Kralj Matjaž, 252) in za zbirko Pisanice, kjer je izšlo sedem tekstov

(od teh Tópol ob Savi (80) iz prejšnjega razdobja, nove pa so: Pomladna bajka, 255, ki pa je tudi morda nastala že leta 1898; Srbska narodna, 256; Ajda, 233; Zamorski grad, 261; Predpustna, 239; Lovska pesem, 257), pesnik v tem času ni več intenzivno ustvarjal za otroke. (Dve od teh pesmi, Srbska narodna in Lovska pesem, sta celo prevoda.) Še bolj se zavemo tega, če ob to tvornost postavimo - vsaj številčno - ostale Župančičeve pesmi iz tega časa. Od konca leta 1899, od Ajde (233), do marca 1903, do Kuma Jarnejka (335), je napisal Župančič sto tri pesmi; torej predstavlja otroška pesem petindvajset odstotkov celotne njegove tvornosti. Še neugodnejše postane razmerje za otroško pesem, če upoštevamo Župančičeve pesmi od jeseni 1898, ko se je končalo prejšnje razdobje, od pesmi Hi! (179), pa vsaj do začetka leta 1904, do pesmi Z vlakom (345).[158] V tem času je nastalo sto šestinšestdeset pesmi (izločili smo pesem Mrak, 210, ki je upoštevana že v prejšnjem razdobju), torej otroških pesmi ni niti šestnajst odstotkov. A premoč neotroških ni samo v številu. Iz tega časa je vrsta najbolj značilnih Župančičevih pesmi, celotna zbirka Čez plan, medtem ko je med otroškimi le malo tekstov, ki se še morejo meriti z najboljšimi iz prejšnjega razdobja. Na prvi pogled to ni tako opazno, ker je prav v tem razdobju izšla Župančičeva prva zbirka otroških pesmi Pisanice (1900), po kateri to razdobje tudi imenujemo, vendar ta zbirka vsebuje izbor njegove otroške poezije iz vseh treh razdobij prve dobe, torej ne predstavlja novega dosežka v tem času. Tako nam že številke kažejo, da se je - za nekaj časa - začela Župančičeva otroška pesem iztekati.

- - - -

Že ob koncu prejšnjega razdelka smo videli, da so Župančičeve otrokom namenjene pesmi čedalje bolj izgubljale značaj prave otroške poezije in so proti koncu leta 1898 zamrle. Ko je - predvsem na zunanjo pobudo - pesnik konec leta 1899 spet začel pisati pesmi za otroke, so te bile drugačne od prejšnjih. Da doženemo, kateri momenti so vplivali pri njihovem oblikovanju, se moramo kratko ustaviti pri vmesni dobi, pri letu 1899, ko sicer vse do 25. novembra Župančič ni napisal nobene otroške pesmi; a zaradi primerjave bomo posegli še v leto 1900.

Pesmi, ki so nastajale prve mesece 1899, so rastle predvsem iz pesnikovega nepotešenega ljubezenskega hrepenenja (Ah, moja ljubica spava, 183; Vse okrog temina, 186). Tudi spomini na "mlade dni" so pesniku v tem času vezani predvsem na ljubezenska doživetja (Iskal sem svojih mladih dnij, 187; Zdaj je tajni večer, 209; Tam nad poljem, 211), ne več na otroštvo. Kar pesnika predvsem vznemirja, so ljubezenske muke. Prizadetost zaradi izgube očetovega doma in s tem zvezane socialne degradacije je stopila v ozadje; bolečina, ki je pesniku vrsto let zlatila v spominu vse, kar je nekoč doživel pod očetovo streho, iz česar so rastle otrokom namenjene pesmi, je izgubila svojo ostrino. A pesem Doma (234), v kateri je pesnik izrazil obe bolečini hkrati, kaže, da sta vendar še obe bili prisotni. V domišljiji si predstavlja vrnitev domov, "pod rodni krov", in oživlja spomine, ki so tako lepi, da jih spet primerja enemu najlepših doživetij zgodnjega otroštva, božičnemu drevesu:

kot vejice zlate
nad mano visijo
spomini minulih let -

Mladost, ki ga vabi za njivami in brezami (pokrajina okrog Dragatuša), je taka, da jo mora imenovati:

moja mladóst - radóst...

Te najlepše spomine iz otroštva napolni z novim, poznejšim doživetjem, ki je bilo enako intenzivno in enako odločujoče za njegovo življenje, z doživetjem ljubezni, kjer še posebej poudari njeno nedotaknjenost, svetost, v katero je posvečena edino narava s svojo prisotnostjo:

ah sam, čisto sam
jaz devojko imam...

Toda takoj zatem se grenko zave:

To je sèn, to je laž!
Moj rodni dom je že davno prodan,
moja ljubica mi je nezvesta -

Tu je postavil drugo ob drugo dve doživetji, ki sta mu obe prinesli vsaka svojo bolečino. Tako neposredno kot tu se ni izpovedal nikjer. A kakor da bi se pozneje sam sramoval odkritosti, s katero se je razgalil pred ljudmi, je za objavo v knjigi Čez plan zadnja dva verza zabrisal:

Tuj sem prišel v očetov stan.
Temnooka - z bogom - nezvesta!

Oblika iz leta 1899 pa zgovorno kaže, kaj je Župančiča vsa mlada leta, odkar je začel resneje pisati pesmi, spremljalo in mu dajalo navdiha. Spomnimo se samo na eno njegovih najzgodnejših ohranjenih pesmi, v Prešernovem tonu zvenečo Milostno nebo ti bodi (27), hkrati pa si prikličimo v spomin vrsto pesmi, ki jih je namenil mladim bralcem, a so bile napolnjene z elegičnim občutjem, pa vidimo, da sta bili zgodnje razočaranje v ljubezni in izguba dóma za pesnika doživetji, ki sta barvali tudi druge spomine, vezane na otroštvo ali na ljubezen.

Poslej je le še dvakrat prišla neposredno do izraza pe-

snikova prva bolečina; kot tožba zaradi izgube doma v Pesmi (243), ko je pesnik, stoječ z očetom na hribu, ob pogledu na lepi svet pod njima moral zapisati:

Pa nad vsem stvarstvom je mir
sonce razlilo blesteč...
nama, le nama nikjer
mirnega mesta ni več...

Tožba zaradi siromaštva pa zveni iz pesmi Tak hladno je (251), ki se začenja in (z majhno varianto) končuje:

Tak hladno je
siromakovo ognjišče,
tak trdo je
siromakovo ležišče.

Toda taki verzi so zdaj bili osamljeni, in če jih je pesnik že napisal, jih ni namenil več mladim bralcem.

Medtem je namreč po izidu Čaše opojnosti doživel, kljub deloma odklonilni kritiki, velik uspeh in priznanje ter veljavo najmodernejšega slovenskega pesnika.[159] Tak uspeh je nedvomno pripomogel, da se je pesnik otresel nekdanje prizadetosti zaradi socialnega položaja, hkrati pa omogočil, da so se v njem sprostile nakopičene, dotlej še neizrabljene energije.

Tako izpričuje vse njegovo zadnje pismo Ketteju, pisano 24. aprila 1899,[160] zanos, ki ne dela načrtov samo zase, temveč za vse Slovence. Čeprav zase in za Cankarja v primeri s Kettejem pravi: "Mi tavamo, iščemo - Ti hodiš trdno in varno, mi se motimo - Ti prorokuješ," pa vendar vključuje v svojo vizijo o bodočnosti vse, tudi sebe: "jaz sem vedno in vedno bolj prepričan, da bodemo tudi Slovenci storili kaj, s čimer se lahko pokažemo z drugimi narodi vštric. Med našimi mladimi ljudmi je mnogo zanosa, ki ne bo izpuhtel brez vsakega sadu."

Navdušeno govori o tedanjih kiparjih, tehnikih in arhitektih, ki jih postavlja kot nasprotje "Slovenijanov". Medtem ko se ti "zanimajo samo za krok, a drugih višjih idealov ne poznajo", pa so Repič, Jager, Fabiani in Plečnik res talenti. "Meni je samo žal, da se nisem seznanil s temi ljudmi prej - ne bil bi potratil toliko časa," ugotavlja. In kakor v prividu ugleda pred seboj napredek naše kulture. "Prosim Te - ali nima naša kultura bodočnosti? Od vzhoda do zahoda rose nanjo blagodejni žarki - jaz se ne bojim - Jugoslovani, vsi, skupaj - to je naš cilj - potem bo naš razvoj skupen in naraven. Preko glav široke mase je treba gledati, ideje spijo višje, v posameznih dušah, ideje dozorele do jasnosti in določnosti. Tam spodaj jih ni, ali če so, to so motne in medle, da se jih sami ne zavedajo. A prodreti morajo. Ali se je porodila sploh kedaj kaka dobra misel, ki ni postala prej ali slej skupna last vsega človeštva. Jaz mislim, da ne- - - -"

Tako razpoloženje je seveda moralo začeti odsevati tudi iz Župančičevih pesmi. In prav v pesmih, nastalih v tem času, lahko odkrijemo značilno dvojnost: še zmeraj bolečino zaradi vsega doživljenega v preteklosti, hkrati pa presojo tega in pogled, resno uprt naprej. A kako težko se je trgal iz preteklosti, kaže pesem Beli dan na okno trka (212).

Vendar je obračun, ki ga v mislih daje materi o svoji poti skozi življenje, To je tako (221), kljub čestim padcem končno zanj pozitiven. V takem razpoloženju, ko je premagal nekdanje bolečine, je tudi mogel napisati pesem Vseh živih dan (225), poziv na pripravljenost in akcijo ne več samo sebi, temveč vsem.

Kmalu zatem se je pesnik v štirih Sonetih (265-268), ko se je posebno jasno zavedel dvojnosti življenja, tudi zavestno odrekel poeziji, ki je "obupa dete", saj je to "teman vampir",

"željan sesati prsi zdravih kri -." Njegova pesem pa naj poje o trenutkih, ko v njem "vriska vse in vse kipi,"

da se razlije v svet mogočen spev
in v srcih jasen se zbudi odmev!
(Soneti II, 266.)

To ni več samo izraz pesnika, ki je skušal preboleti, kar ga je prizadelo,[161] temveč že zavesten pesniški program.[162] Pesnik se je ob najosebnejših bolečinah zavedel svojega pesniškega poslanstva, odgovornosti ljudem, ki jim govori. Doživljal je seveda oba pola življenja, "noč in beli dan",[163] vendar se je bal dajati ljudem od svojega obupa, ki sesa "prsi zdravih kri". Hotel je deliti z njimi svoje trenutke moči, življenjskega zdravja in radosti.[164] Zato ni več v sebi razboleval starih ran.

Meni se hoče širokih ravnin
in svobodnega obzorja (Meni se hoče..., 274),

je zapisal v trenutku notranje napetosti, polne energij, ki so bile v njem dotlej sicer potlačene, vendar ne zadušene. Usmeritev naprej za ves mladi rod pa izpoveduje programatična Pesem mladine (286).

Tako se je mladi pesnik od izrazito osebnih problemov preusmeril k problemom skupnosti. Razen občutka odgovornosti, ki se mu je začel oblikovati po uveljavitvi v javnosti, je k temu pripomoglo še več drugih dejstev. Da se je med mladimi študenti nasploh začelo buditi zanimanje za politična in socialna vprašanja, kar je bilo nedvomno posledica družbeno-političnega razvoja pri nas, kažejo Cankarjeva dela iz tega časa in njegova pričevanja o tej dobi.[165] Tudi Župančičeva formulacija v pismu Ketteju,[160] da v njem vse "kipi", kadar pomisli "na borniranost naših 'prvakov'," ki "tlačijo" našo dušo, ki pa se bo razvila, "otresla... spone in vstala...

jasna in krepka," priča, da je pesnik že tedaj spoznal, da je od mlade generacije odvisno, kaj bo dosegel slovenski narod. Zlasti mu je dajalo spodbud tovarištvo z Jagrom, ki se je takrat živo zanimal za ljudsko umetnost in ljudsko umetno obrt.[166] Župančič se je zavedal, kakšen pomen bi lahko imeli Jagrovi načrti za Slovence, saj v istem pismu piše Ketteju o njem: "S koliko vnemo Ti on dela in snuje. To ti je mož, ki bo za Slovence tudi materijalno velikega pomena. On bo prenovil našo umetno obrt, preustrojil stare forme, prenesel jih v moderne potrebe - boš videl. Kadar pridem od njega domov, vedno sem poln lepih in plodnih idej." Ob Jagru se mu je ponovno okrepilo zanimanje za vse ljudsko. In najbrž ni naključje, da je prav v dneh, ko je bil z njim zaradi opreme Čaše opojnosti najtesneje povezan, napisal tri Belokranjske (204-206), v katerih je združil svojo željo po zvestem dekletu z vedro idilo belokranjskega kmečkega okolja.

Lahko pa je na Župančičevo preusmeritev k vprašanjem skupnosti vplival tudi Krek. Od 1. maja do 2. junija 1899 je v Slovencu objavljal Vestfalska pisma.[167] V njih je opozarjal na socialne in kulturne prilike med vestfalskimi slovenskimi izseljenci, večinoma rudarji, in čeprav je posvečal posebno pozornost verskim vprašanjem, je v teh člankih mnogo ugotovitev in opozoril, ki so morala prizadeti za socialna in nacionalna vprašanja dojemljivega človeka. Nedvomno je bral ta pisma tudi Župančič, ki je Kreka vse življenje cenil. V predzadnjem, 19. Vestfalskem pismu, pisanem 24. maja, se je dotaknil Krek tudi dekadenčne poezije in jo zaradi preveč poudarjene čutnosti in pesimizma odklonil; opoj, ki prihaja v njej do izraza, predstavlja po njegovem samo navidezno, varljivo energijo, ki je v resnici izraz nemoči. Župančič je lahko v tem

bral tudi obsodbo svoje Čaše opojnosti. In ni izključeno, da je vsaj delno tudi pod vplivom svojega nekdanjega učitelja, katerega avtoriteto je še vedno priznaval, začel razmišljati, da ima kot pesnik tudi naloge do skupnosti.

A brez vpliva na Župančičevo poezijo ni ostala tudi njegova začasna vrnitev v domovino. Po uspehu s Čašo opojnosti je prišel poleti 1899 v Ljubljano in ostal v Sloveniji do zadnjih dni decembra. V tem času je zahajal tudi v družbo ljubljanskih literatov, kjer pa je kmalu doživel razočaranje.[168] Pač pa je vplivala nanj zopet domača zemlja in čutil se je prerojenega. Francu Dergancu je 28. julija 1899 pisal: "Tu sem rad. To je zame - čisti zrak in prosta narava. Vrag vzemi vso dunajsko opojnost in dekadentsko nervoznost. Žal mi je, da se nisem več učil, da bi bil prej rešen tistega moloha."[169] Alojzu Kraigherju pa je pisal 27. sept. 1899: "Jaz sem se ti precej izpremenil - a ne misli, da pod vplivom ljubljanskih literatov. Daleč so moji nazori od njihovih. Nemogoče je tróbiti v čredniški rog Aškerčev, kakor tudi v sentimentalne diplice Ganglove. Upam, da so to zame tempi passati, kakor one pretirane in nejasne dekadence. Upam, da me razumeš. Kako zdrava in krepka poezija puhti naprot od ljubljanskega polja in njegovih borštov, od barja in od Krima! To me polni z življenjem in močjo, a ne z zadimljenimi, onemoglimi sanjami, kakor ponočne kavarne. Svežosti in ljubezni je treba našim proizvodom, a zato je treba svežega in čvrstega življenja."[169]

Posebno živ stik z zemljo in ljudmi je pesnik dobil, ko je v novembru 1899 hodil z očetom po Kočevskem.[170] Kako so ga zanimali ljudje, ki sta jih srečavala, njihova ljudska beseda, metaforika in življenjska modrost, pričajo zapiski,[171]

ki si jih je pesnik kot nekak dnevnik beležil spotoma. Med beležkami najdemo imeni Mihelič in Šutej, kar je lahko predstavljalo zgodbo, ki jo je pozneje porabil v eni od svojih pesmi ("Krnec, a kje si ti?", 291). 18. novembra 1899 si je skiciral potek dneva, ko je šel v Glažuto in bil skupaj z oglarji in vozniki ter Škrivanom Omerovićem.[172] (Pri tem se spomnimo na situacijo v pesmi Ob Kvarneru, 289.) Tako se je ostalim komponentam, ki so takrat usmerjale Župančičevo pisanje, pridružilo še intenzivno doživetje narave in na novo prebujeno zanimanje za preprostega človeka, za njegovo življenje, način mišljenja, a tudi za njegov govor.

Vse to se je začelo pojavljati tudi v Župančičevi pesmi, najprej otroški, ki je v tem času na novo oživela, k čemur je, kot smo že ugotovili, neposredno pripomogla ustanovitev Zvončka, a v enaki meri tudi priprave na samostojno otroško zbirko.

- - - - -

Zvončkov[173] urednik Engelbert Gangl je bil prav tako kot Župančič Belokranjec in je prav tako kot on živel takrat na Dunaju. Gotovo je on dal pobudo, da med sodelavce pri novem listu privabi tudi Župančiča, glavnega predstavnika takratne slovenske lirike in hkrati že priznanega pesnika otroških pesmi. Res je že v prvi številki Zvončka zastopan tudi Župančič, s pesmijo Da mi biti je drevo (235).

Vrnil pa se je Župančič - vsaj za nekaj časa - k otroški poeziji tudi zato, ker se je odločil, da izda svoje otroške pesmi v samostojni zbirki. Že ko je izšla Čaša opojnosti, so posamezni kritiki, zlasti Robida, omenjali tudi otroške pesmi v knjigi in jih večinoma hvalili.[174] Aškerc pa je spro-

žil misel, naj bi otroške pesmi pesnik "izdal ob priliki v posebni knjižici - za otroke."[175] Tudi pri bralcih so otroške pesmi naletele na odobravanje, o čemer priča dopisnica Ivana Jagra, polna navdušenja za Čašo opojnosti, še posebej za otroške: "Ko čitam Tvoj 'Oblaček' ali 'Mak' sem otroček in odrasel prijatelj, ki diha s prirodo - hkrati. -"[176] Jager je izmed vseh pesmi posebej pohvalil prav tisti dve otroški pesmi, ki sta bili že starejši. To je lahko Župančiču bilo opozorilo in potrdilo, da so tudi njegove starejše pesmi, zlasti otroške, vredne ponovne objave. In ni izključeno, da je prav tesnejša povezanost z Jagrom (ki je pozneje knjižici narisal ovitek[177]) pripomogla k odločitvi, da izda Pisanice. Celo za naslov se je morda odločil pod vplivom njunih skupnih pogovorov in prijateljevega zanimanja, čeprav je enak naslov dal svojim otroškim pesmim štiri leta prej že Gangl.[178]

Da izda otroške pesmi, je Župančič sklenil v začetku novembra 1899.[179] Konec novembra se je pogodil s Schwentnerjem in s honorarjem 80 goldinarjev je še pred božičem 1899 odšel na Dunaj.[180] Schwentnerjevo pismo Župančiču 29. decembra 1899[181] priča, da pesnik pred odhodom ni utegnil pripraviti gradiva za zbirko v celoti. Med dotlej napisanimi pesmimi je imel premalo takih, ki bi se mu zdele primerne za objavo v zbirki, zato se je moral ponovno lotiti pisanja za otroke. Za tako pobudo govori prva otroška pesem, nastala po približno enoletnem premolku, Ajda (233), ki jo je kot Belokranjsko pesnik napisal 25. novembra 1899, torej v času, ko se je s Schwentnerjem že pogodil za Pisanice. Pesem v okviru dovtipne ljudske anekdote z močnim socialnim poudarkom[182] prikazuje značaj skopuškega in nevoščljivega bogataša in kaže, da se je pesnikova pozornost usmerila od samega sebe v svet izven

njega; domače obeležje ji razen tematike iz kmečkega življenja in naslova (oziroma poznejšega podnaslova) daje tudi ljudski način izražanja, vpleten v premi govor.

Iz na novo prebujenega zanimanja za naravo so nato po vrsti nastale štiri pesmi: Da mi biti je drevo (235), Marijine solzice (249), Ziblje se zelena trava (250) in Breza in hrast (253). Prva je triptih, označitev treh dreves, od katerih je vsako značilno za določen letni čas. V pesmi ni niti sledu o nekdanji elegičnosti ali melanholiji. Druga je zapis trenutnega razpoloženja, oprt na motiv iz ljudskega verovanja. Pesniško pomembnejši sta zadnji dve.

Pesem Ziblje se zelena trava (250) je polna svežih vtisov s poti, ko je Župančič hodil z očetom po Kočevskem.[183] V njej je prišel do izraza predvsem opoj ob sproščenosti, ki človeka prevzame v naravi:

Ej, hoditi po širjavi
tak po svoji volji!

Izraža pa tudi užitek ob srečanju s preprostimi ljudmi, "kosmatimi oglarji". Končno je v njej še želja, ostanek iz ranega otroštva, po postavljanju in uveljavljanju med sovaščani.[184]

Prav tako je nastala še pred izidom Pisanic pesem Breza in hrast (253), ki pa je Župančič kljub pomanjkanju gradiva v zbirko ni sprejel. Osnova pesmi so spomini na belokranjsko pokrajino, ki ji dajejo številne breze in hrasti svojevrstno obeležje.[185] Da sta se obe drevesi, vsako s svojo značilno podobo, pesniku neizbrisno vtisnili v spomin, nam dokazuje vrsta pesmi, v katerih ju uporablja v pesniški podobi ali primeri, običajno tako, da je breza sinonim za nekaj nežnega, a hrast za mogočnost, silo, moč.[186] A medtem ko običajno govori samo o enem izmed obeh dreves, je v pesmi Breza in hrast obe

drevesi postavil drugo ob drugo, tako da se iz nasprotja jasno vidijo njune značilnosti.[187] A celo v pesem, ki je samo otrokovemu dojemanju približan opis narave, je vpletel označitev značaja.[188] S to pesmijo je pesnik po odnosu do narave (in po zgradbi) ustvaril tip pesmi, kakršne je pisal za otroke pozneje, posebno v času Cicibana,[189] kamor je pesem tudi uvrstil.

Podobo dveh dreves, postavljenih drugo ob drugo, da učinkujeta s kontrastom, je Župančič uporabil pozneje tudi simbolično. V pesmi Klic noči (322) je postavil antitezo: svetlo drevo na vzhodu, na drugi strani "hrast velikan", "mrakove bruhajoč vulkan". Tu zanj ni bil več važen spomin na nekdanje doživetje obeh dreves, kot svetlega in temnega drevesa - čeprav ju je celo postavil na tiste strani neba, ki ustrezajo resnični razporeditvi brez in hrastov, gledanih iz Dragatuša -, temveč je z njima simbolno ponazoril nasprotje idiličnega tradicionalizma v zavetju družine in domačega okolja ter ostre izpostavljenosti medsebojnemu boju različnih in idejnih tokov, kakršno je pesnik doživljal, ko je zapustil domačo idiliko in se odločil, da sam išče smisla svojemu življenju.

Pesmi sta zanimiv primer, kako je Župančič spomine na ista doživetja v različnih tekstih uporabljal različno: v otroških kot neposredno gradivo, ki že sámo predstavlja tudi vsebinsko osnovo pesmi in je zaradi svoje konkretnosti otroku blizu, v ostali poeziji v prenesenem pomenu, ki čutno zaznavni podobi daje simbolno vsebino.

Tudi v pesmi Pred nevihto (282) so se v prednevihtnem razpoloženju v naravi (v zadnji kitici)[190] po asociaciji zvokov sprožili stari, v idiliko odeti spomini na patriarhalno kmečko okolje v pesnikovem otroštvu. Vendar pesem ni enotno doživljena, o čemer priča vrsta literarnih reminiscenc.[191]

Pesnik je po ponovnem stiku z naravo ter iz oživljenega zanimanja za domačega človeka - kar smo lahko zasledovali v vseh navedenih pesmih iz konca leta 1899 in začetka leta 1900 - začel ponovno zajemati iz ljudske tvornosti, skušal podoživljati miselnost človeka iz ljudstva, njegov način izražanja, njegov odnos do sveta. Pri tem je zlasti vplivala nanj ožja domovina, Bela krajina.[192] Skušal je prodreti do bistva mišljenja in čustvovanja ljudstva, v prepričanju, da se "osnovni ton mišljenja in čustvovanja vseh velikih umetnikov... sklada z mišljenjem in čustvovanjem ljudstva, iz katerega so izšli."[193] Zato se javljajo v tem času motivi iz belokranjskega kmečkega okolja tudi v neotroških pesmih (Hudič in kvartopirci, 245; Vasovalec, 246; Občinska seja o suši, 247), še v večji meri pa je to prišlo do izraza v sočasnih otroških pesmih, kjer je pesnik črpal tudi iz ljudske tradicije ter se zopet naslonil na ljudsko pesem.

Tako je Predpustna (239) po motivu Kurenta svirača in po izrazu zajeta iz ljudstva, hkrati pa z verzoma:

meni svira dobra volja -
to je muzika najbolja!

kaže na pesnikovo hotenje, da z dobro voljo premaga vse, kar ga muči.

Kmalu zatem je izšla v Zvončku Snegulčica (241) s podnaslovom Belokranjska. Vendar razen tega v pesmi ni česa bistveno domačega, pač pa je pravljična snov pesniku omogočila, da je v njej očrtal posamezne značaje ter s primernim razpletom nakazal svoj odnos do njih, s čimer pesem - nevsiljivo - vpliva tudi na bralca. Za tak namen, ki ga je izpeljal že v ljudsko humoristični anekdoti Ajda (233), mu je bila za pravljico tipična razporeditev sil še posebej dobrodošla. Vloga Snegulči-

ce je čisto pasivna, samo poosebljena preganjanost po nedolžnem, ob njej pa se ostro izoblikujeta kraljičina nevoščljivost in zavist ter kraljevičeva požrtvovalnost in neustrašenost. Razplet je v skladu s pravljično etiko o zmagi dobrega nad zlim, hkrati pa predstavlja zmago pozitivnega značaja nad negativnim. Pri tem je posebej podčrtana vrednost junaštva, poguma in akcije.

Drugačen je junak, ki nastopa v pesmi Kralj Matjaž (252). Tudi ta pesem je nastala še pred izidom Pisanic, a izšla je (deloma spremenjena) šele v oktobrski številki Zvončka 1900. Da se je uredniku zdela dobra, kaže uvrstitev na naslovno stran (dotlej je natisnil tako samo Zlato ptičko, 262), Župančič pa s pesmijo ni bil zadovoljen.[194] Motiv kralja Matjaža je porabil že pred tem za pesem z enakim naslovom (73), kjer mu je bil lik kralja Matjaža simbol socialne pravičnosti in svobode. V pesmi iz leta 1900 je ohranjen samo motiv iz ljudske pripovedke, ki govori o kralju in njegovi speči vojski ter o junaku, ki bi jih z močjo in pogumom lahko prebudil.[195] A poguma junaku, ki se je posla lotil, zmanjka.

Prav ta problem je pesnika vznemirjal, vprašanje resnobe, moštva,[196] vprašanje vodnikov naroda. Zadnja kitica v rokopisu, pozneje izpuščena:

Sredi noči, opolnoči
Šampanjec ognjen se (v) čašah iskri[197]

dopušča domnevo, da je pesem nastala kot odmev na ognjevite besede v pivski družbi, ki so gradile veliko prihodnost, pa so se razblinile v nič, še preden so se srečale z realnostjo.

Župančič je že prejšnje leto v pismu Ketteju izrazil svoj odpor od Slovenijanov, "ki se zanimajo samo za krok, a drugih, višjih idealov ne poznajo."[160] V maju 1900 si je za-

beležil: "Kaki so naši akademiki - Slovenijani? To so ciniki brez vsakega navdušenja, brez idealov in brez resnosti. In ti egoisti brez srca in brez načel naj bodo kedaj vodniki naroda? Ako se v mladem naraščaju ne pojavi odpor, gremo v pogubo."[198]

V Kralju Matjažu je pokazal tip hvalisavega, vase zaverovanega mladega človeka, ki se za stvari odloča, ne da bi premislil, ali bo delu, ki se ga loteva, tudi kos. Pri tem podcenjuje težave, a v usodnem trenutku mu zmanjka moči in se strahopetno umakne. Župančič je tako ustvaril novo varianto slovenskega junaka Črtomira, kakor je njegovo ravnanje pojmoval v tem času.

Že v zvezi s pesmima Ziblje se zelena trava (250) in Pesem (Šla sva na goro, na hrib, 243) smo opozorili na motivno sorodnost s pesmijo Ob Kvarneru (289). V tej pesmi verza:

kadar tulijo tvoji rogovi na smrt,
zastave vihrajo krvave,

zbujata predstavo bikoborbe. Predstava se je še določneje izoblikovala v pesmi Daj, drug, zapoj... (290), kjer pesnik poveličuje junaštvo toreadorja, ki prepeva, ko gre v smrt, sram pa ga je našega junaka, ki je pal

ne od meča, od lastne nemóči -

in se je povolkodlačil. Sorodnost v slikah in v miselno-čustveni osnovi pesmi Ob Kvarneru in Daj, drug, zapoj... govori za to, da ti dve pesmi predstavljata vmesna člena med načelnima pesmima Vseh živih dan (225) in Pesem mladine (286), hkrati pa ju postavlja v bližino Kralja Matjaža (252). Svarilo in spodbuda k čuječni pripravljenosti in dejavnosti v pesmi Vseh živih dan sta v pesmi Ob Kvarneru dobila dopolnilo v občudujočem slavospevu moči, elementarni sili, v pesmi Daj, drug, zapoj... pa prav tako občudovanje neustrašnega

junaštva, a hkrati sram in bolečino spoznanja, da Slovenci nismo taki junaki. Šele po tem spoznanju, ki je v svoji bolečini pretirano in zato krivično, se je lahko presojanje umirilo in z zaupanjem v prihodnost je pesnik lahko spregovoril v imenu vse mladine, ki jo je postavil kot nasprotje stari generaciji. Takrat je že stal mladi rod, zlasti Cankar in Župančič, v ostri opoziciji do starejših generacij, posebno do Aškerca zaradi Kettejevih Poezij.[199] Če je Župančič v sebi po prebolenih osebnih krizah čutil sprva samo potrebo po aktivnosti, po delu za skupnost, in v še ne povsem ustaljeni lastni notranjosti s kritičnim očesom presojal svoje vrstnike ter dvomil o njihovih sposobnostih, predvsem pa o njihovi pripravljenosti, da kaj napravijo res nesebično in iz poštenega srca, je ob tem moral vrednotiti naše razmere res skrajnje pesimistično. Izraz tega sta Črtomir-volkodlak in junak iz Kralja Matjaža. Toda ko se je znašel v položaju, da je skupno s Cankarjem prevzel boj za novo v naši literaturi in kulturi sploh, s tem pa za prenovitev vsega našega javnega življenja, se je njegov dotedanji pesimizem umaknil zaupanju v prihodnost, zaupanju, ki ga je opiral ne samo na moč, ki jo je čutil v sebi, temveč na vso mlado generacijo. Zato tudi pozneje pesnik ni več cenil ne pesmi Daj, drug, zapoj..., ne pesmi Kralj Matjaž.[200] Te pa že ob nastanku kljub pomanjkanju tekstov ni sprejel v Pisanice.

Schwentnerjeva prošnja, naj mu pošlje še za pet strani tekstov,[201] je Župančiča spodbudila, da je začel snovati pravljično pripovedno pesem Deveti kralj (258). Zapisal si je (kar na Schwentnerjevo pismo) sedem kitic, in sicer iz druge polovice poznejše dolgovezne pesmi, z opisom kraljeve poti, ko išče sončev dvorec. S tem se je vrnil k staremu, že večkrat

nakazanemu motivu (V bajnih deželah, 14; Večer na morju,151), ki ga je nameraval razvezati v daljšo pripoved in jo opremiti z raznimi pravljičnimi rekviziti. Toda načrt za daljši tekst, s katerim bi napolnil manjkajoče strani, mu ni dozorel; dokončal ga je šele leta 1902, ko se je vrnil od vojakov.

Zdaj pa je v naglici napisal štiri druge tekste, od katerih so trije (Zlata ptička, 262; Ločitev, 259; Cigani, 260) še pred izidom Pisanic izšli tudi v Zvončku. V teh pesmih so se še enkrat strnile značilnosti Župančičevih otroških pesmi v tem razdobju. V Zlati ptički (262) je v deloma pravljični zgodbi pesnik očrtal tri značaje (oziroma dva,kajti pijanec in kvartopirec[202] sta samo dva odtenka negativnega značaja, ki se često družita v isti osebi). Kot nasprotje in kot ideal je ob ta dva postavljen tretji fant, ki si namesto vina in denarja želi veselega srca, tudi v hudih časih vedrega in jasnega čela in ki v delu išče in najde zadovoljstvo.

Podobno etično vrednotenje zveni že iz pisma Ketteju,[160] ko je Župančič postavljal na eno stran neaktivne Slovenijane, na drugo pa kiparje in arhitekte, s katerimi se je spoznal ter se ob opazovanju njihovega ustvarjanja zavedel, da je za velike stvari potrebno vztrajno delo. Tudi leta 1900 je še enako gledal na te probleme. Iz beležke 9. maja je razvidno, da mnenja o Slovenijanih ni spremenil, a kot nasprotje njim postavlja tokrat Srebreniča: "S. pa vedno pri delu, v študijah, vedno zadovoljen."[203]

Tako je neposredno po izidu Zlate ptičke našel v življenju potrdilo za to, kar je spoznal za pravilno. Da je pri teh razmišljanjih delal obračun tudi s samim seboj, kaže zapisek, nastal opolnoči med 15. in 16. majem tega leta: "Čas je že - veliki obračun treba narediti. Ali je moje življenje življenje? Fej. Ali se mi ni vedno studilo to brezplodno životarje-

nje? Ali sem sam, s svojo voljo samo malo vplival na svoj razvoj? Udajal sem se vedno trenotnemu razpoloženju in hipnemu nagnjenju. Loteval se me je kes, a šele, ko sem se streznil, in zopet do prve pijanosti čutov. Kar je v meni vzklilo, vzklilo je slučajno in samo po sebi, jaz sam nimam pri tem najmanjše zasluge. Poslej se hočem vladati. Pustil bom kavarno, kvarte, vino, znance in ženske. Živel bom trezno, vedno cilje pred očmi. Živel bom tako, da me ne bode sram pred nikomur, tudi pred Berto ne."[204] Ti zapiski pričajo, da je pesnik moral samega sebe prepričevati, da je taka pot edino pravilna, ker mu je vedno znova zmanjkovalo moči, da bi sam ravnal tako. Saj je tik pred tem zabredel v položaj, da mu je celo pretil zapor, kot priča Murnovo sporočilo Šorliju 20. aprila 1900, ko pravi: "Župančič kroka po Dunaju in bo zdaj najbrž radi nekih neumnosti zaprt."[205]

Za nas pa je zanimivo, da se je pesnikovo najintimnejše razmišljanje o samem sebi, strnjeno v predstavo vzornika, po katerem se je želel ravnati, izoblikovalo v lik, ki ga je lahko podal v otroški pesmi. Spet se je, čeprav po drugi poti, zgodilo to, kar smo opažali vsaj od 1896 dalje: da je v pesmih, namenjenih otrokom, povedal pogosto - čeprav večkrat na videz čisto neosebno -, o samem sebi in o svojem bistvu več kot v drugih sočasnih pesmih, izvzemši erotične izpovedi.

Zlata ptička predstavlja torej utelešenje nagnjenj, ki v mladem človeku čakajo na sunek od zunaj, da se dokončno izoblikujejo. Tudi v Župančičevem življenju so delovale take sile od zunaj, ki so ga pomagale usmerjati. Tretji fant v Zlati ptički si želi vedrine in sproščenosti. To v resnici v sebi že nosi. A pravo veljavo ta njegova dispozicija dobi, ko se na življenjskem razpotju spoji z delavnostjo. Tudi Župančič je, kot kažejo mnoge njegove pesmi, nosil v sebi vedro o-

snovo - sodeč po ohranjenih pričevanjih in Štacunárju Andreju, po očetu. A drugi pol je predstavljala mati z neutrudno delavnostjo. Njen vzgled in njeno roteče spodbujanje[111] sta lahko Župančiču - ob domačem vzgledu, kam privede lahkomiselna brezskrbnost - rodila smisel za aktivno življenje. In v takih razpoloženjih je gotovo bil dovzeten za pobude "iz tistega splošnega evropskega toka, ki je oznanjal aktivnost in suverenost individua, občudoval voljo, moč in samozavest, ki mu je ob koncu prejšnjega stoletja dal novega poleta prav Friedrich Nietzsche."[206] V takih razpoloženjih se je tudi lahko ogreval za Dehmlove misli o samovzgoji, ki so sovpadale z njegovimi lastnimi razmišljanji.[206]

V pesmi Ločitev (259) je pesnik uporabil že večkrat obravnavani motiv odhoda od doma in s tem združenega slovesa. Vendar je bolečini slovesa, ki napolnjuje zlasti motivno najbolj sorodnega Mornarja (94), dodal še nov moment: težavnost odločitve in obotavljivost; torej zopet potezo značaja. Hkrati pa je nakazal problem izseljevanja, ki mu je dal snov tudi za druge pesmi (razen za Mornarja predvsem za Barčico, 178; v letu 1901 deloma za Znamenja, 298; naslednje leto za Daljni grob, 313). To je bil v tem času najbolj pereči socialni problem za Belo krajino. (Belokranjski narečni izrazi v premem govoru dajejo prav tej pesmi poudarjeno krajevno obeležje.) Da je v tem času postal pesnik pozoren na socialne probleme vasi, kaže že pesem Ajda (233). A iz Krekovih Vestfalskih pisem je zvedel tudi za vrsto dejstev, opremljenih s številčnimi podatki, ki so ga opozarjala neposredno na problem izseljevanja in mu njegove splošne predstave o izseljencih, kolikor jih je imel še iz otroštva ali iz družinskih pogovorov o tetah v Ameriki, konkretizirala. Vendar je tokrat bil zanj kljub zanimanju za obče probleme še vedno v ospredju posameznik s

svojo individualno usodo; zato je socialni problem izseljevanja ostal zabrisan. Šele čez leta je v Dumi (461) pesnik dokončno spoznal tragiko izseljevanja za celotni slovenski narod. A skoraj gotovo je že iz teh časov zametek za poznejše verze:

Tamkaj v Ameriki, tamkaj v Vestfaliji
so nam izginili. - [207]

Tudi šaljivka Cigani (260) je neke vrste slika značaja, podana duhovito, z iskrivo ljudsko domiselnostjo, z ljudskimi rekli,[208] ki tudi za tako nedoločljivo snov, kot je oris značaja, najdejo ustrezno konkretno podobo. Ljudski način izražanja ter igriva vedrost dajeta pesmi poseben značaj; s tem predstavlja predhodnico verzom, ki jih je Župančič devet let pozneje pisal za slikanico Lahkih nog naokrog.

Zadnji v beležnici zapisani tekst je Zamorski grad (261). Pesem uporablja znane pravljične rekvizite, konjiča vranega s srebrno uzdo, zlatimi žeblji in svilnatim sedlom, zlat ključek in cekinov kad (ki jo pozna že Jenko v Zakladu) ter grad brez oken in vrat, ki ga je pesnik sam nekoč že uporabil v uganki o mladem piščetu (93). Mnogo pozornosti je v pesmi posvečeno glasovnim učinkom; to jo približuje otroškim pesmim Richarda in Paule Dehmel.[209] Z Zamorskim gradom je pesnik nadomestil pesem O svetem duhu (136), ki je v rokopisu Pisanic bila uvrščena med Zorico (38) in Pesem nagajivko (37),[210] torej med dva teksta za najmanjše otroke, zato je tudi novi tekst skušal temu prilagoditi. Toda pesem je nastala v času, ko so začeli prevladovati v pesniku racionalni elementi, in tako se mu ni posrečila sproščena naivnost, značilna za druge njegove pesmi, namenjene najmanjšim.

V Pisanicah najdemo še tri tekste, ki razen že obravnavanih (Tópol ob Savi, 80; Ajda, 233; Predpustna, 239; Zamorski grad, 261), pred natisom v knjigi niso bili nikjer objavljeni. To je Pomladna bajka (255) ter dva prevoda, Srbska narodna (256) in Lovska pesem po Vrchlickem (257).

Pomladna bajka je izraz veselja nad bivanjem, nad sončnim dnem. Po tem spominja na pesem Na poljani (152), pred katero jo je Župančič v Pisanicah tudi uvrstil. To bi govorilo za njen nastanek v približno istem času, torej v letu 1898. Do istega sklepa pridemo, če primerjamo motive v prvi kitici z motivi oziroma pesniškim gradivom v ostalih njegovih pesmih iz približno istega časa. Žarki biserni so značilni za Župančičevo poezijo v letu 1897-1898, npr.: Luči! Luči! Bisernih žarkov! (Kot bi viseli zlati sadovi, 135); Biserne žarke razsiplje povsod (Ti gizdava devojka Julijana, 146); v pesmi Kandelabri gore (124) je ta pridevek dodan dnevu: Oj, pošlji nam biserni dan. Osnovno pesniško podobo, na kateri je pesem zgrajena, krono iz žarkov, ima Župančič v metaforični obliki v verzih:

Ali zdaj dan je prišel
s krono démantno na glavi - (Beli dan na okno trka, 212.)

Sliko dekleta, ki jo pesnik ovenča, v tem primeru s sanjami, srečamo v verzih:

Ti s sanjami ovenčana
devojka moja zlata. (Romanca, 207.)

Vsi navedeni primeri so v pesmih, ki so izraz pesnikovega trganja iz mraka in senc, zato v njih tako močni svetlobni poudarki kot nasprotje temi. Ti močni kontrasti dajejo pesmim (ali ciklom) značaj velike čustvene razgibanosti, zato pesmi

učinkujejo novo, moderno. V Pomladni bajki pa je vtis modernosti zabrisan z močno naslonitvijo na ljudsko pesem:

Solnčece rumeno,
daj, daj, prisveti mi,
krono iz žarkov
bisernih spleti mi![211]

S tem se pesem skladno vključuje v Pisanice.

Oba prevoda sta nastala slučajno. Srbsko narodno (256) je pesnik spoznal, ko je pri Mateju Hubadu pel v Slovanskem pevskem društvu,[212] Lovsko pesem (257) je prevedel, ko mu je Hubad dal prevesti za Glasbeno matico Dvořakov oratorij Sveta Ljudmila z besedilom Jaroslava Vrchlickega, v katerem je tudi Lovska pesem.[213] Prva pesem predstavlja tip tako imenovanega narobe sveta. Pesnik jo je uvrstil morda, ker mu je ustrezala po svoji šaljivosti, lastnih takih pesmi pa je v zbirki pogrešal. Lovsko pesem pa je uvrstil pred Vrana, h kateremu mu je s svojim nesentimentalnim, trezno presojanim odnosom med človekom in živaljo tvorila potreben prehod.[214]

- - - - -

Takšna je vsebina zbirke, ki je z naslovom Pisanice in podnaslovom Pesmi za mladino izšla v založbi Lavoslava Schwentnerja.[216] V zbirki je Župančič objavil triinštirideset pesmi. Če pregledamo številčno, od kod jih je zajel, vidimo: sprejel je vseh pet pesmi, ki so dotlej izšle v Zvončku, iz oddelka Jutro v Čaši opojnosti je vzel šest pesmi, izpustil je le V saneh (158) in Oblaček (68). Sedem pesmi, med njimi dva prevoda, je bilo še neobjavljenih. Ostale pesmi je izbiral izmed objav-

ljenih v Vrtcu (šestnajst), Angeljčku (sedem), tri je vzel iz Doma in sveta.

Pri razvrščanju gradiva Župančič ni imel jasnega koncepta. Vsekakor si tudi ni dal s tem toliko opraviti kot prejšnje leto z urejanjem Čaše opojnosti. Saj niti vseh tekstov ni sam prepisal in morda celo niti ni pri vseh sam odločil, ali naj bodo sprejeti v zbirko ali ne.[216]

Kolikor je mogoče sklepati po zbirki sami, je pesnik pesmi vendarle razporedil v manjše skupine, ki so vsaj nekoliko povezane s podobnimi motivi ali včasih tudi samo s sorodnim občutjem. Prvih pet pesmi: Mak, Na Jurjevo, Čez noč, čez noč..., Pomladna bajka in Na poljani,veže motiv pomladi, oziroma slike iz narave. Od naslednjih petih so Vzdih, Barčica in Vrnitev izraz domotožja in navezanosti na domače ljudi, Večer na morju je postavljen ob Barčico, pesem Oblaka stoji izolirano. Sledi pet pesmi, Zarja, Žarki, Gini, Kanglica, Da mi biti je drevo, od katerih sta krajni dve sliki iz narave, srednje tri pa prikazujejo otroka in njegov svet, deloma tesno povezan z naravo. Naslednjih pet pesmi, Srbska narodna, Pripovedka o nosku, Božji volek, V gozdu, Dve basni, povezuje motiv živali, v obeh krajnih v humoristični obliki, v srednjih treh v zvezi z otrokom. Naslednjo peterico pesmi: Veter, Bora, Belokranjsko balado, Snegulčico, Ajdo, veže njihov epski značaj, prve tri tudi tragičnost, zadnje tri belokranjsko obeležje. Sledi devet pesmi o majhnih otrocih, njihovih igrah in njihovih predstavah: Milénica, Na kolenu, Zorica, Zamorski grad, Pesem nagajivka, Zvečer, Zvezdice, O Indiji Koromandiji, Predpustna, ki so vse bolj ali manj izraz otroške brezskrbnosti in vedrine. V zadnji skupini (prvotne redakcije) stoje najprej tri elekgične, Mornar, Ledene rože in Tópol ob Savi, z občutjem domotožja in osamelosti, srednja

tudi s socialnim prizvokom; sledita oba prevoda, za njima brez povezave Vran. Ta zadnji del zbuja občutek, da je pesnik na koncu dodajal pesmi, za katere se ne bi bil odločil, če bi ne šlo za obseg zbirke. Saj je na koncu upošteval odsvetovano pesem Vran, si pomagal s prevodoma, poiskal izmed neobjavljenih pesmi že več kot tri leta staro Tópolob Savi, ki je prej ni objavil. A tudi Mornar in Ledene rože sprva nista bila med nameravanim izborom, ker ju je prepisala tuja roka, kot tudi Mlakov Večer. Razen pesmi iz Čaše opojnosti, ki jih je prepisal Schwentner, je tuja roka prepisala poleg že omenjenih treh tudi vse tri pesmi iz Doma in sveta, Oblaka, Veter in Bora, ter Pripovedko o nosku, Dve basni, Na kolenu in Zorico. Če si te pesmi iz zbirke odmislimo, vidimo, da bi s tem odpadlo precej elegičnosti, a prav tako bi odpadli dve pesniško manj uspeli pesmi, ki sta nastali k ilustraciji (Pripovedka o nosku in Dve basni), ter pesmi, namenjene čisto majhnemu otroku. Torej je Župančič imel sprva pred očmi zbirko, ki bi bila namenjena malo večjemu osnovnošolskemu otroku, kot kaže tudi podnaslov Pesmi za mladino, a hkrati si je, pač v skladu s svojim tedanjim razpoloženjem, želel, da bi to bila zbirka, ki bi zanjo kot izpolnjena veljala njegova želja, zapisana Kraigherju: "Svežosti in ljubezni je treba našim proizvodom, a zato je treba svežega in čvrstega življenja."[169] Toda ob zbiranju gradiva je ugotovil, da ima takih tekstov premalo. Moral je sprejeti še druge, ki so deloma zameglili vedrino in sproščenost. In moral je sprejeti tudi pesmi za najmanjše. Da pa bi vendarle ohranil svoje osnovno načelo in da bi zbirka učinkovala razgibano, je kljub delnemu združevanju pesmi s podobnimi motivi ali s sorodnim osnovnim občutjem poskrbel, da so pesmi razporejene dovolj pestro, da se ne kopičijo pesmi z

enakim motivom. Če bi npr. pesmi, ki govore na ta ali oni način o domotožju ali so nastale iz tega osnovnega razpoloženja, vse združil, bi lahko učinkovale utrujajoče. Ko pa jih je razporedil po vsej zbirki od Vzdiha prek Barčice, Vrnitve, Mornarja, Ledenih rož in Topola ob Savi do Ločitve, bralec nima občutka, da se ponavlja enako razpoloženje. Zlasti še, ker kljub sorodnosti pesnik motive že sam variira in jim daje tudi različno obliko, od osebne izpovedi, podobne ljudsko prvinskemu lirskemu vzdihu (Vzdih), prek impresionistične, refleksivno pobarvane slike iz narave (Tópol ob Savi) in objektivirane ljudske epsko-lirske pesmi (Mornar, Barčica) do simbolistično izpovedanega razpoloženja (Ledene rože). Zlasti pa je gledal, da se elegična razpoloženja izmenjujejo z vedrostjo in šegavostjo. V tem smislu je celotno zbirko tudi sklenil, pa čeprav je moral še zadnji hip dodati tri pesmi, Ločitev, Cigane in Zlato ptičko. Vsekakor je z optimizmom Zlate ptičke zbirka dobila značaj, ki je mnogo bolj ustrezal temu, kako je Župančič takrat gledal na življenje, kot bi bil ustrezal Vran, ki je prvotno stal na koncu.

V celoti Pisanice predstavljajo prerez pesnikove otroške poezije od prvih začetkov, od leta 1894, pa do marca 1900.

- - - - -

Po izidu Pisanic je Župančič zopet skoraj povsem prenehal pisati otroške pesmi. V letu 1900 je sicer po tem izšlo v Zvončku še pet njegovih pesmi (250, 249, 253, 282, 252), za katere pa vemo (za pesem Pred nevihto, 282, vsaj domnevamo), da so nastale že pred izidom zbirke. Iz tega lahko skle-

pamo, da je v pesniku oživelo zanimanje za otroško pesem predvsem ob pripravljanju zbirke. Pesmi, ki so izšle v Zvončku pozneje, so nastale verjetno bolj na željo urednika kot iz pesnikove lastne pobude.

Osamljena in zakasnela je v letu 1900 pesem Očetova pipa (285) v septembrski številki Vrtca, podpisana še z nekdanjim psevdonimom Smiljan Smiljanič, čeprav je pesnik medtem izdal že dve samostojni zbirki s pravim imenom. Pesem je gotovo že od prej ležala v uredništvu Vrtca, saj že več kot leto dni ni izšla tam nobena Župančičeva pesem, kar govori za to, da pesnik ves ta čas z Vrtcem ni imel več stikov.[217] Tudi po motivu in načinu oblikovanja pesem izstopa izmed takratnih Župančičevih otroških pesmi. Da jo je Kržič kljub temu in s toliko zamudo objavil, se je zgodilo skoraj gotovo iz nerazpoloženja do nekdanjega sodelavca, ki je sedaj sodeloval pri Vrtčevem tekmecu Zvončku.[218]

V letu 1901 sta v Zvončku izšli dve Župančičevi pesmi, "Krnec, a kje si ti?" (291) in Divji mož (302). Prva z imenom Šutej spominja na pesnikov vpis v beležnico iz časa, ko je v novembru 1899 hodil po Kočevskem;[171] tudi sam je potrdil,[219] da je Šuteja osebno poznal. Realistična zgodba, ki po sočnosti ljudskega izražanja in naivnosti ljudskih predstav - bajeslovni povodni mož kot zaščitnik vodnih živali -, kaže, da je pesnik v pesem skušal čim verneje prenesti ljudsko pripoved.[220]

Usedline ljudskega verovanja najdemo tudi v drugi pesmi iz tega leta, v Divjem možu, v katerem prav tako nastopa tudi povodni mož ali vodnar. A tudi divji mož je že pred tem našel mesto v Župančičevi otroški poeziji, v dveh zgodnjih pesmih (Bav-bav!, 42; Uspavanka, 67), v obeh kot strah in grožnja neubogljivim otrokom. V pesmi Divji mož pa pesniku ni šlo več

za njegovo grozljivo podobo, temveč za oris značaja. Orisan je kot nerodnež, ki je sam kriv nezgod in nesreč, ki ga zadevajo. Nauk s humorjem pripovedovane zgodbe je izražen v sklepni kitici:

"Joj", zajavka divji mož,
"Za nezgodo gre nezgoda!"
A vodnar: "E, kaj se boš!
Ne nezgoda, le neroda!"

Iz Murnovega pisma Župančiču 6. decembra 1900 lahko sklepamo, da je vsaj v zimskih mesecih 1900 Župančič vložil mnogo truda v to, da dokonča študije in da končno nekaj napravi iz sebe.[221] Že zaradi staršev, ki so, zlasti mati, kazali razumevanje tudi za sinova posebna nagnjenja in so spoštovali njegove literarne prijateljske zveze,[222] pa tudi zaradi Berte, ki se je pesniku po izidu Čaše opojnosti spet približala, pa seveda želela, da se v življenju čimprej ustali. Tako podžiga Murn prijatelja na Dunaju: "Zdaj pa si na vrsti Ti, dragi batjuška. Kako Ti gre in kaj počneš vse za vraga. Po Ljubljani si šepečejo ljudje, da si postal steber marljivosti in škrinja eneržije! In pa 'da kriva je -?' Včasih jo vidiva s Flerjanom in jaz se čudim, kako postaja bujnejša in lepša od dne do dne..."[223] V istem pismu pa vprašuje Murn tudi po novi pesniški zbirki, ki naj bi izšla pri Schwentnerju že o veliki noči 1901. Več kot osemdeset pesmi, ki jih je Župančič napisal od izdaje Čaše opojnosti do konca leta 1900, je do neke mere opravičevalo Župančičevo odločitev za novo zbirko. Vendar bi moral še mnogo napisati, če bi hotel izpolniti pogoje,[224] ki jih je prevzel s pogodbo. Murnove formulacije: "Ali pa tudi na Schwentnerja kaj misliš? Kako bo s Tvojo knjigo za Veliko noč?"[223] dopuščajo domnevo, da se je pesnik

z vnemo lotil študija, kar bi utegnilo zavreti njegove literarne načrte. Hotel pa je doseči uspeh na obeh področjih, v študiju in v literaturi.

Prav zato pa se mu je delo zatikalo. Regaliju je februarja 1901 pisal: "Jaz delam sedaj precej, za vuk in za Schwentnerja, vendar upam, da ga pregovorim, naj izide zbirka šele o božiču, ker bi rad, da bi bila ta knjiga imenitna in me ne bi bilo sram nobene stvari v nji."[225] Res je 22. februarja 1901 prosil Schwentnerja, naj odloži natis do božiča, ker "bi rad, da bi bil te zbirke lahko tudi zase vesel in zadovoljen z njo tudi na skrivnem," kar pri Časi opojnosti ni bil.[226] Čeprav se mu je na eni strani zdelo, da je "šele sedaj ubral prave strune," in bi rad, "da bi prevladoval v knjigi zadnji ton,"[226] ter je tudi Regaliju pisal: "Zdaj se mi zdi, da delam boljše in vesel sem svojih novih stvarij,"[225] pa ga je vendar vznemirjala misel, da kljub intenzivnemu delu ne bo mogel napraviti tega, kar je sklenil. In gotovo se je kdaj znašel v razpoloženju, ko se mu je vse njegovo prizadevanje zdelo jalovo, neuspešno. In prišli so trenutki, ko je samega sebe krivil za neuspeh in je imel občutek, da se v življenju ne znajde. Zdelo se mu je, da ni kos zahtevam vsakdanjega življenja, da kljub največjemu trudu, ki ga vlaga v delo,ne more doseči tega, kar bi kdo drug na njegovem mestu dosegel morda z lahkoto.[227] Skrb za zagotovitev eksistence, k čemur ga je priganjala zlasti zveza z Berto, ga je hkrati navdajala z občutkom, da je njegovo delo ne samo neuspešno, ampak tudi zgrešeno. V takem razpoloženju je lahko nastalo pismo Golarju, kjer pesnik resignirano ugotavlja: "Življenje je pravzaprav prokleto breme. Čemu hudiča si polnim letos glavo s stvarmi, s katerimi nimam pravzaprav čisto ničesar opraviti, ki so mi torej popolnoma

nepotreben balast. Če bi imel že potem kaj od tega, a pravi vrag me čaka v državni službi. Čim bolj se približuje doba, ko bo treba vpreči se v jarem lojalne dostojnosti, tem bolj se loteva žalost moje duše. In povem Ti, dragi moj kume, če bi ne bilo nekega faktorja (kaj se muzaš, je že tako!) nikdar nebi sklonil vratu pod ta jarem.[228] Na dnu vsega tega razglabljanja je bila zavest, da je to, kar dela, prazno in brezplodno, da je za tako delo morda sploh nesposoben, vsekakor pa kar se da neroden. Tako mu je iz čisto osebnega občutja nastal lik nerodneža, ki ga je, projiciranega v območje domačega bajeslovja, upodobil v Divjem možu. Nauk v pesmi, z izjemno določnostjo izrečen na koncu, je bil verjetno bolj kot mlademu bralcu namenjen pesniku samemu.

Belokranjsko obeležje, ki je še v obeh otroških pesmih tega leta, se je v drugih pesmih iz istega časa, ki sicer prav tako rišejo domačo pokrajino in domačega človeka, razširilo v splošno slovensko tematiko (Narodno blago, 294; Iblansk polé, 295; Sveti trije kralji, 292; Božje martre, 298). Pesnikova pozornost se je usmerila od Bele krajine na celotno slovensko ozemlje. Občutek povezanosti vseh Slovencev ter hkrati s tem zbujeno zanimanje za slovensko narodnostno vprašanje, k čemur je vsaj deloma lahko pripomogla Prešernova stoletnica,[229] mu je zbudilo še druge misli. Zavedel se je, da nosi vsaka resnična umetnina, naj ima poudarjeno narodnostno tendenco ali ne, značaj svojega porekla, ki - brez izrecnega namena - vpliva kot nekaj pozitivnega.[230] Zresnjenega, s čedalje ostrejšim čutom za moralne vrednote in za človekovo odgovornost do skupnosti,[231] je Župančiča silno prizadelo umiranje in prezgodnja smrt prijatelja Murna.[228] Tej svoji bolečini je dal izraza v ciklu Manom Josipa Murna

Aleksandrova (308, 310, 320, 321, 328, 329, 331, 332). Hkrati pa se je po smrti drugega člana moderne zavedel vse teže odgovornosti, ki jo je moral prevzeti nase, ko je preostal kot edini od nekdanje trojice pesnikov. Zdaj je postalo zanj eno osrednjih vprašanj vprašanje pesništva, ki mu je - pod težo usodnih okoliščin - moralo dokončno postati glavno in najvažnejše. V takem razpoloženju se je vedra pesem vsaj za nekaj časa umaknila in z njo tudi otroška pesem.

Da se je po enoletnem molku Župančič zopet oglasil z otroško pesmijo, je dala pobudo velikonočna številka Zvončka 1902,[173] ki ji je urednik Gangl tako s prispevki kakor z ilustracijami skušal dati eliten značaj.

Pesem Turek (312), ki jo je v ta namen prispeval Župančič, se bistveno razlikuje od njegovih prejšnjih pesmi, namenjenih otroku. V njej ni domače motivike, ne vzgojne poante, kar smo, eno ali drugo, ali oboje združeno srečavali v otroku namenjenih pesmih zadnjega razdobja, temveč je v pesmi samo oris na zunaj zaznavnih značilnosti predmeta, vabljivega za otroka zaradi svoje eksotičnosti. Pri tem so kot posebno poudarjene bleščeče živopisane barve, kakor smo jih našli že v zgodnji avtobiografski pesmi Želje belokranjskega dečka (52); vendar motiv Turka učinkuje nenavadno.[232]

Pesem Turek predstavlja novo stopnjo v Župančičevi otroški poeziji: v njej ni več neposrednih pesnikovih osebnoizpovednih elementov; tudi se je belokranjski folklorni kolorit, izvirajoč iz lastnih otroških vtisov, umaknil manj znanemu svetu, ki učinkuje eksotično in zaradi povezave z domačim okoljem v primerah drastično. Hkrati pa pesnik učinek pesmi premišljeno gradi na ritmično-akustičnih elementih ter nakazuje s tem smer razvoja poznejše otroške pesmi, v Ciciba-

nu, kamor je Turka tudi sprejel. Za zdaj pa nakazanih novosti ni nadaljeval.

Ponovno je - vsaj na prvi pogled - oživela pesnikova tvornost za otroke proti koncu leta 1902, ko sta v decembrski številki Zvončka izšli dve njegovi pesmi, Deveti kralj (258) in Maličkova nezgoda (325), v začetku naslednjega leta pa še dve: januarja Razbojnik (330) in marca Kum Jarnejko (335). Toda podrobnejši pretres tekstov in okoliščin, v katerih so nastali, nam pokaže, da se pesnik v tem času ni več resneje ukvarjal z otroško pesmijo.

Pesem Maličkova nezgoda je zabeležena skupno s pesmijo Sestri (Márica, 324) in datirana z istim dnem, 28. septembra 1902, čeprav sta si pesmi popolnoma različni: Márica izraz žalosti in bolečine ob izgubi sestre, Maličkova nezgoda šaljiva anekdota. Navidezno protislovje postane razumljivo, če upoštevamo situacijo, v kateri sta pesmi nastali. Župančič je takrat bil pri vojakih v Eggenbergu pri Gradcu,[233] njegov enoletni vojaški rok se je iztekal in računal je s tem, da nastopi v začetku oktobra 1902 službo suplenta na gimnaziji v Ljubljani. A dan pred izpitom za rezervnega častnika, po katerem bi smel domov, je prejel brzojav, da je sestra Marica nenadoma umrla. Tik za tem je nepričakovana ovira, štirinajstdnevni vojaški zapor, preprečila, da pesnik obljubljene službe ni dobil in je spet ostal brez sredstev. O usodnih udarcih, ki so tako zadevali pesnika drug za drugim, sta ohranjeni dve njegovi pismi sorodniku Franju Lovšinu, pisani 21. septembra in 4. oktobra 1902.[234]

Vmes med tema dvema pismoma so nastale pesmi Márica (324), Maličkova nezgoda (325) in večji del prvega poglavja Jerale (326). Pismi nam dokaj podrobno in jasno prikazujeta

položaj, v katerem se je pesnik nenadoma znašel in iz katerega so nastale navedene pesmi. Najbolj ga je od vseh udarcev prizadela smrt sestre. Tako ga je pobilo, da je v prvem trenutku zdvomil nad vsem. Ko se mu je v zaporu v urah razbolelosti in pobitosti življenje prikazovalo kot nevredno življenja, je skorajda blagroval sestro, da ji je prihranjeno nadaljnje trpljenje. Saj se mu je nenadoma prikazala kot človek, ki je zaznamovan od usode, ki mu "tolažbe ni ne od ljudi, ne z néba..." In v dolgih urah samote in grenkobe se mu je zvrstil pred očmi niz udarcev, ki so zadevali njegov rod, od gospodarskega poloma deda Maliča, prek propada domače družine, do sestrine smrti. V teh razmišljanjih se mu je tudi lastno življenje prikazalo s take strani, da ga ni mogel biti vesel, in vsiljevala se mu je misel, da so vsi skupaj rod, ki je obsojen na nesrečo, ker si ne more, ne zna pomagati. Tako je v verzih o sestri izpovedal bridko spoznanje: jasnovidnost[235] človeka hkrati zaznamuje in morda celo za življenje med ljudmi onesposobi. V taki luči uzrta njena bodoča usoda, ki ji je zdaj s smrtjo prihranjena, je pesnikovi bolečini odvzela prvotno ostrino.

V zvezi s tem se mu je tudi udarec, ki je zadel takrat njega, ko se mu je tako po naključju izmuznila iz rok možnost, da si življenje vsaj za silo uredi, pokazal v nekoliko drugačni luči. Občutil ga je kot delež rodu, ki mu usoda ni naklonjena - pa ga je treba vzeti, kakršen pač je; mogoče ga je - vsaj nekoliko - tudi sam kriv zaradi svoje nerodnosti. Tako se mu je izoblikoval lik škrata Malička, ki se je zaradi nerodnosti nenadoma znašel v zagati.[236] Kakor da je pesnik obdolžil samega sebe, Malička, potomca Maličev,[237] za svoje neuspehe, ki so se mu v tem trenutku gotovo zdeli še večji

kot pred poldrugim letom, ko je pisal Divjega moža. A tokrat je našel ustreznejšo prispodobo zase: ne neokretnega velikana, temveč gibkega škrata.

Iz tega lika mu je domišljija ustvarila lik hudiča, kot simbol duhá, ki ga je pesnik kot nasprotje materiji postavil v Jeralo, satiro "na suhoparneže filistejce", ki jo je začel pisati prav tiste dni v zaporu. Njegova trenutna nesvoboda, konflikt z birokratsko stvarnostjo, razmišljanje o njegovem položaju med ljudmi, bojazen pred filistrstvom življenja, ki ga čaka - to so bile osnove, iz katerih mu je satira rastla, sprostil pa se je iz vsega tega z ustvaritvijo hudiča-Malička, v katerem je upodobil samega sebe. Tako se je pesnik rešil teže, ki ga je bremenila ob misli, da si v življenju ne zna pomagati - na dnu srca je bil verjetno celo vesel, da se je s temi zapletljaji vsaj za nekaj časa odmaknila strašljiva vpreženost "v jarem lojalne dostojnosti"[228] - in spet se mu je vrnilo zaupanje vase, zaupanje v človeka duhá, pa naj je že v vsakdanjem življenju z njim kakorkoli.

Vidimo, da na videz tako različne pesmi, kot so Márica, Maličkova nezgoda in prvo poglavje Jerale, predstavljajo enoten čustveno miselni tok od skrajnje skepse nad lastnim življenjem in življenjem svojega rodu do afirmacije svoje življenjske poti. To nam dokazuje, da pesnik v svojem ustvarjanju ni ločeval pesmi v otroške in neotroške, temveč so mu lahko oboje hkrati bile oblika izpovedi.

Po vrnitvi od vojakov je Župančič - nedvomno predvsem zaradi pomanjkanja sredstev - spet začel sodelovati pri Zvončku. Objavil je Maličkovo nezgodo (325) in razširjeno epsko pravljično pesem Deveti kralj (258), ki je vsaj v zasmutku nastala že poldrugo leto prej. A če je pesnika v letu 1900,

ko je pesem zasnoval, še vznemirjala misel na zlate cilje, ki ga vabijo iz daljne samote, je v novi situaciji po dveh letih in pol v razpletu izpovedal trpko resignacijo:

"Da ves svet obidem,
prišel bi do mnogih dvorov,
k solnčevim ne pridem!"

Naslednja pesem, s katero se je začel novi letnik Zvončka, "starinska pesem" Razbojnik (330), je kot prejšnja epsko zasnovana. Udmanič, razbojnik-junak iz ljudske tradicije, je človek, ki je mimo zakonov in običajnih etičnih norm skušal urejati socialne krivice. O njem je Župančič nedvomno slišal že v otroških letih.[238] Epizodno ga je vpletel pozneje tudi v simbolistično dramatsko sliko Noč na verne duše,[240] vendar mu je tam bil samo sredstvo, da z nasprotjem izoblikuje lik izkoriščevalca Bahorja. V pesmi Razbojnik pa je pesnik skušal prodreti v duševnost junaka v trenutku zdvajanj, ali je njegovo ravnanje upravičeno, in kesa. Razbojnik je človek, ki je iz družbe izločen in si sam piše svoje zakone. Ravnanje mu usmerja njegov lastni socialni čut, ki ga obvezuje pred samim seboj. Za vsem lahko slutimo pesnikovo lastno usodo: trenutek zdvajanja človeka, ki si je začrtal svojo življenjsko pot; ta ga je ločila od drugih, čeprav je bilo njegovo delo posvečeno skupnosti, iz katere je izšel.

Pesnik je verjetno napisal pesem po prihodu od vojakov, proti koncu leta 1902, ko je vrnitev domov prispevala k ponovni oživitvi domačih motivov. V pesmi najdemo razen osnovnega motiva o razbojniku Udmaniču tudi druge elemente, ki pričajo o zasidranosti v domačem življenju. Kmet, ki skuša doseči pri gospodu iz mesta odlog za plačilo dolgov, se sklicuje na pomoč

sina Amerikanca, ki mu bo poslal za božič, kar je nedvomno posneto po realnih dejstvih. A v kitici, s katero naslika idilo v naravi kot ostro nasprotje socialnemu zlu:

Že čriček v gori je zapel:
"Oj, kraljevina, moškotél,

je pesnik posnel blagoglasje ljudske dvovrstičnice, ki jo je leta 1908 sam poslal med ostalimi otroškimi ljudskimi verzi Štreklju.[240]

Tako nam pesem Razbojnik priča, da se je proti koncu leta 1902 v Župančičevem delu spet okrepila belokranjska motivika, hkrati pa nam odstre pogled v pesnikovo doživljanje realnega življenja, ko se je znašel v domačem okolju, tik pred nameravano vključitvijo v uradniško življenje.

Tudi zadnja pesem v Zvončku, Kum Jarnejko (335), ima domač motiv. V njej je nedvomen spomin iz otroških let, na kuma Jarnejka in na njegov dolgi nos, ki mu binglja čez usta, s čimer spominja na purana. Predstava je živa in kaže sposobnost pesnika, da si je še po mnogih letih lahko priklical v spomin opažene podrobnosti.[241] Hkrati kaže na bujno domišljijo, ki ustvarja asociativne zveze po podobnosti oblik in je zato sposobna stvari nazorno podati ter najti primere, domače zlasti kmečkemu otroku. Pesem pa priča tudi o smislu za komičnost, ki jo izziva nenavadnost oblik, vzbujajoča asociacije, ki indiferentnost pojava samega obarvajo komično.

Iz te prve dobe je ohranjen tudi koncept daljše epsko-dramatske pesmi Miklavžev večer (327), oziroma v fragmentarnem zapisu Sveti Miklavž. Pesem je samo v monologe prenesen opis prihoda Miklavža in njegovega spremstva, ki v celoti, pa tudi z raznimi podrobnostmi oživlja spomin iz otroštva.[242] Miklavž s svojo opremo in spremstvom ustreza predstavam otroka, še v

večji meri velja to za parklja, v čigar opisu se kažejo sorodnosti z Maličkom (325). Ko parkelj z "repom miga jezno in vrti oči", se spomnimo na pesem Bav-bav! (42) in na podobne grozljive predstave v Uspavanki (67) in v še zgodnejših Vilah (34). Naštevanje darov, ki jih prinese Miklavž, spominja zlasti s konjički na pesem Pred šotorom (62). Spomin iz otroštva je verjetno tudi onomatopoija:

tako hop hop
vseskoz v kalop,

ki lahko ponazarja igro odraslih z otrokom in spominja na začetek poznejše pesmi Hi, hop (518). Na pesnikove vtise iz najranejšega otroštva je vezano seljakovo prispodabljanje Miklavževe vožnje šumenju reke; to je zelo slišno v Vinici, zlasti pod večer.[243] A ljudska je predstava o Eliji, nebeškem vozniku, ki je mimogrede, seveda v drugačni zvezi, uporabljena že v pesmi Čez ves obraz... (281) ter v sorodnem opisu zimske vožnje v Štacunárju Andreju.[244] V pesmi je tudi ljudski motiv o zdramljenem Kralju Matjažu pod Krimom, sicer brez zveze vstavljen v ostalo pripoved. Dobra volja je našla mesta že v Predpustni (239), deveti grad brez oken in vrat pa je pesnik uporabil pred tem že dvakrat, v uganki o mladem piščetu (93) in v Zamorskem gradu (261).

Zanimivi so verzi, ki imajo značaj pesnikove osebne izjave:

Veselih lic vesel sem jaz
iskrene ljubim jaz oči,
ko čista vest iz njih žari,
kdor se ne boji, mi desnico daj,
prijatelj moj na vekomaj.

Iskrene oči, poštena roka, prijatelj so bile vrednote, ki jim je pesnik spoznal pravo vrednost zlasti po Murnovi smrti, ko se je čutil silno osamljenega. Osamljenost je lahko še posebej občutil pri vojakih, in tako je misel na umrlega prijatelja dobila konkretno obliko želje po vsem tistem, česar je pogrešal. Želja je živela v njem in se ukradla celo v tekst, namenjen otrokom. A dokončno se je izoblikovala šele v sedmi pesmi cikla Manom Josipa Murna Aleksandrova (329). Podobno je z motivom svetega Jurija in kukavice, ki ju je vpletel pesnik čisto nepričakovano v zimsko sliko:

ko sveti Jurij gre čez plan,[245]
čez mlade vse daljne
in tiho v log izgine,
mu kukavico pošljem jaz,
da mu nakuka sedem sreč,
za sedem let,
za sedem vreč,
za sedem tolstih sodov v klet,
za sedem majolk na polico.

Motiva tu nista prišla do prave veljave, zato ju je vključil pozneje, spet v enakem zaporedju, čeprav ne vzročno povezana, v Veselo pomladno epistolo naslovljeno batjuški Murnu na Onem svetu (374). Verz: za sedem let je pozneje uporabil v pesmi Mati in sin (342), anaforično ponavljanje tega števnika pa čez nekaj let v pesmi Pastirčki (471), kjer je hkrati epiteton tolst uporabljen v običajnejši zvezi: tolste krave.

Vidimo pa v pesmi Miklavžev večer še nekaj: spet oživljeno didaktičnost, ki jo je seveda izzval že motiv sam. Med pregrehami, ki jih je treba kaznovati, so nagajivost, lažnivost in tožljivost, medtem ko sta vrlini veselost in iskre-

nost. Tako vidimo, da je ob ponovnem vdoru vzgojnosti v pesem, namenjeno otrokom, prevladala želja po oblikovanju značaja, ki je zaposlovala pesnika od 1899, zlasti pa od 1900 dalje.

Kot celota Miklavžev večer, kljub nekaterim živim posameznostim, ne učinkuje ubrano, ker se pesmi preveč pozna, kako je sestavljena iz včasih skoraj naključno povezanih delov. Podobno variiranje že uporabljenih motivov ali besednega gradiva bomo zasledili tudi med usihanjem drugega ustvarjalnega vzpona Župančičeve otroške pesmi.[246]

Kljub znakom, ki govore za to, da se je Župančič v letih 1902/03 dokončno odtujil otroški pesmi, naletimo v beležnici VIII na strani 57 na seznam začetkov štirih otroških pesmi: Turek (312), Maličkova nezgoda (325), Breza in hrast (253), "Krnec, a kje si ti?" (291). Seznam je iz prvih mesecev leta 1904.[247] To nam kaže, da se je zgodilo podobno kot štiri, oziroma pet let pred tem. Takrat je Župančič izdal Čašo opojnosti in nato, spodbujen od uspeha, zbral še otroške pesmi v Pisanicah. Zdaj je izdal s še večjim uspehom Čez plan, in ni nemogoče, da ga je to spodbudilo, da je začel misliti tudi na drugo otroško pesniško zbirko. A tudi gmotna stiska je lahko pripomogla k temu, da je mislil na novo zbirko. Tako je skušal pregledati gradivo, ki ga ima. Toda ustavil se je že po četrtem naslovu. Vseh otroških pesmi, objavljenih po izidu Pisanic, je bilo trinajst. Če odštejemo zapoznelo objavljeno Očetovo pipo (285) v Vrtcu, še vedno ostane dvanajst pesmi. A pesnik je strogo izbiral; pretežno pesmi z motivi, zajetimi iz belokranjskega ljudskega verovanja, ustnega izročila ali s podobo belokranjske narave (Maličkova nezgoda, "Krnec, a kje si ti?", Breza in hrast). Verjetno je po času nastanka

zelo blizu temu seznamu dramatska slika Noč na verne duše, ki je po motivih prav tako zasidrana v belokranjski tematiki.

Pesnikova navezanost na domače kraje se je še enkrat, tokrat zelo določno, izpovedala v pesmi Z vlakom (345). Če se je ob Kettejevi smrti zdramil iz zapredenosti v osebne probleme in našel pot do drugih ljudi, pa mu je po Murnovi smrti zavest lastnega pesniškega poslanstva, ko je moral prevzeti odgovornost za tri, postala osrednji problem. Dokončno se je zaveđel pritlikave okolice, ki jo je kot suplent na ljubljanski gimnaziji okušal v vsej boleči resničnosti. V oceni Murnovih pesmi je zapisal: "Duševni proletarijat, bohema, ki nosi v sebi hrepenenje po dalji, po rešitvi iz tesnobe, ki ga obkroža in utesnjuje. In pripeti se, da zaide tak človek, ki je doslej živel čudno samotarsko življenje, v družbo, v naše visoko okrožje. Gleda, posluša in se čudi: omamljen je od sreče in zadovoljstva teh ljudi, ki govore z lahkoto o vseh kulturnih vprašanjih in s tako samozavestjo, da morajo imeti prav; kajti kateri srečni in zadovoljni človek ni samozavesten in nima ob vsaki stvari svoje končne misli in sodbe, ki stoji tako elegantno - leže rno razkoračeno, da ji ne moreš kaj? A skoro spozna puhlost lepo zvenečih besed, vidi, da ga ne loči od teh ljudi samo materija, ne samo rod in imetek, ampak da je še večja razdalja med njim in njimi v vsem naziranju in mišljenju. Kmalu spozna njih duševno omejenost ali vsaj nesposobnost za vsak razvoj, njih reakcijonarstvo."[248] Kakor da je pisal o samem sebi, ki mu je iz takih spoznanj zrasel Ptič Samoživ (339), izražajoč prezir nad vsem, kar se je spotikalo ob njegovo zunanje življenje.[249]

Tako je v letu 1903 čutil: "Domovina mu je dala, kar mu je mogla dati. A to je bore malo za njegovo véliko hrepe-

nenje. Ni se moči razmahniti v njej, ni prostora za spodoben polet. In - tujina je tako blizu: eno noč vlaka - in že imaš dom za hrbtom."[250] Izkušnja v ozkih slovenskih razmerah ga je v letu 1903 domačemu svetu odtujevala.

A že spomladi naslednjega leta mu je Cankarjevo pismo, v katerem izraža presenečenje in veselje zaradi uspele razstave slovenskih umetnikov pri Miethkeju, lahko zbudilo drugačen odnos do domovine. "Še v svojem življenju nisem bil tako od srca vesel - saj to je slovenska umetnost; te pokrajine so čisto iz naših tal zrasle. In to je glavno! -"[251] Prijateljevo navdušenje je potegnilo Župančiča na Dunaj - in nastal je slavospev Z vlakom. Sicer mu je že Jama "odprl oči za trepetanje Ljubljanskega polja, za mogočno kipenje naših planin, za skrivnost naših gozdov, naših voda, našega neba s svojim soncem in svojimi oblaki."[252] V pesmi Z vlakom pa ni našla izraza samo ljubezen do lepote naših krajev, temveč globoka ljubezen do domovine. A pobuda od zunaj je prišla preveč nenadno, to novo čustvo se ni moglo zakorenininiti, čeprav ga je nato vrsto let vznemirjalo. Za zdaj se je vrnil k poglabljanju v lastno notranjost, k filozofsko razmišljujočim in vase pogreznjenim Samogovorom.

Ko je nato doživel še Pariz, kulturno središče Evrope, se mu je nujno moralo izpremeniti - vsaj začasno tudi njegovo mnenje o ljudski pesmi, iz katere je sam izšel in ki jo je še ob izidu Kettejevih Poezij ocenjeval kot resnično vrednoto.

Poleti 1905 pa si je zapisal: "Narodna poezija. Kdo je pel te pesmi? Priprost Slovenec, kmet, rokodelec, težak prejšnjih stoletij. Sedaj narod ne dela več pesmi, ampak inteligenca njegova. In mi, ljudje dvajsetega veka, ki smo pili iz vseh mogočih čaš, naj pojemo tako, kakor je pel priprost kmet

v srednjem veku?"[253]

Kmalu zatem pa si je zabeležil: " Za največjo vrlino pesnika se hvali pri nas že davno narodnost motivov, oblike i.t.d. Jako lepo bi bilo to. Toda, kaj hvalijo pri nas kot narodno poezijo? Če zakroži kdo o lipici in ptičici. Če bi bil delal Prešeren po tem receptu, ne imeli bi mi nikoli njegovega 'sonetnega venca'. In tudi 'nezakonske matere' ne.

Nihče ne upošteva, da je bil narodni pesnik kmet ali rokodelec, ali godec, morda tudi potepuh, ki je živel pred par stoletji v naših krajih. Dandanašnji pesniki so ponavadi akademiki, in živijo zadnjih pet let sem večinoma v dvajsetem stoletju."[254]

Pesnik je s temi zapiski izpovedal svoje izpremenjene nazore o umetnosti in v veliki meri sam zase razvrednotil tudi lastno delo mladih let. Predvsem se mu je upirala miselna in izrazna preprostost ljudske pesmi; oboje je značilno za mnoge njegove otroške pesmi in predstavlja njihovo odliko. Dokler je pesniku to pomenjalo vrednoto,[255] je lahko pisal otroške pesmi. Ko je izpremenil svoje presojanje, je odpadel eden izmed zelo važnih činiteljev, ki so omogočali, da je pisal otroške pesmi, in ki so jih sooblikovali.

- - - - -

Zadnje razdobje v prvi dobi Župančičevega ustvarjanja za otroke je sicer dalo Župančičevo prvo samostojno otroško zbirko Pisanice (1900), vendar je kljub temu od vseh treh najmanj plodno in tudi najmanj strnjeno. V njem je nekaj daljših časovnih presledkov, ko pesnik sploh ni pisal otroških pesmi;

vsakokrat je morala priti zunanja pobuda, da se je ponovno vrnil k takemu pisanju.

Skoraj enoletna prekinitev 1899 kaže, da pesnik ni več čutil prave potrebe, da piše tudi otrokom. Medtem je prebolel, kar ga je mučilo v prejšnjem razdobju in iz česar so mu kot izraz hrepenenja po domači idiliki rastle mnoge od takratnih otrokom namenjenih pesmi. Vendar so tudi v tem razdobju otroške pesmi nastajale vzporedno z drugimi. Zdaj se je tudi v drugi poeziji od tuje motivike vračal k domači, a se hkrati od lastnih problemov obračal k problemom skupnosti.

Ko je - zaradi ustanovitve Zvončka in snovanja lastne otroške zbirke - ponovno začel pisati za otroke, je tudi njegova otroška pesem dobila nov značaj. Domača motivika te pesmi sicer povezuje s prejšnjimi otroškimi; toda to niso več spomini na lastno otroštvo (razen v starejši pesmi Očetova pipa, 285, in deloma v Miklavževem večeru, 327, ter v Kumu Jarnejku, 335), temveč zgodbe, zajete iz življenja belokranjskih ljudi, večinoma podane anekdotično (Ajda, 233; Ločitev, 259; "Krnec, a kje si ti?", 291; do neke mere Razbojnik, 330 in Kum Jarnejko, 335). Domačo motiviko predstavljajo tudi žanrske slike (Predpustna, 239; Cigani, 260) ter slike iz narave (Da mi biti je drevo, 235; Ziblje se zelena trava, 250; Breza in hrast, 253; Pred nevihto, 282). Zlasti v pesmih, ki govore o ljudeh, je mnogo belokranjskega kolorita, v imenih, v posameznih narečnih besedah, v frazeologiji. Toda to so sestavine, vzete iz vsakdanjega življenja, ne iz ljudske poezije kot prej.

Še vedno pa pesnik zajema iz ljudske tradicije, zato srečamo v pesmih tudi Kurenta, povodnega moža, divjega moža, škrata Malička (Predpustna, 239; "Krnec, a kje si ti?", 291;

Divji mož, 302; Maličkova nezgoda, 325). Posega pa tudi po pravljičnih motivih (Snegulčica, 241; Zlata ptička, 262; deloma Deveti kralj, 258, in Zamorski grad, 261) in pripovedkah (Kralj Matjaž, 252).

Vendar te pesmi ne kažejo samo pesnikovega načrtnega zanimanja za domačo zemljo, ljudi in tradicijo, temveč vidimo v mnogih od njih še nekaj: prikaz značajev. Tako predstavljajo orise značajev pesmi (naštete po časovnem zaporedju): Ajda, Predpustna, Snegulčica, Kralj Matjaž, deloma Ločitev, Cigani, Zlata ptička, Divji mož, Maličkova nezgoda. Večinoma so prikazani značaji tako, da so postavljeni bodisi za vzgled, bodisi za svarilo. S tem se otroške pesmi vključujejo v narodno-kulturni program, ki je pesnika začel zaposlovati od spomladi 1899 dalje. Med negativnimi lastnostmi so zlasti obsojene pomanjkanje junaštva (Kralj Matjaž), omahljivost (Ločitev), lahkomiselnost (Zlata ptička), skopuštvo in nevoščljivost (Ajda), zavist (Snegulčica), neokretnost in nerodnost (Divji mož, Maličkova nezgoda); med pozitivnimi je poleg poguma (Snegulčica) posebej poudarjena vedrost (Predpustna) in z njo združena delavnost (Zlata ptička). Pesmi s takimi etičnimi poudarki naj bi vzgojno vplivale na mladega bralca, v smislu naziranja, ki ga je Župančič sporočil Regaliju v februarju 1901: "Človeka kot individuum reši, povzdigni - s tem vzdigneš, in oprostiš človeštvo. To je moje trdno prepričanje."[256] Mislil pa je ob njih, vsaj ob nekaterih, tudi na samega sebe (Divji mož, Maličkova nezgoda, zlasti pa Zlata ptička, s spodbudo k delu). V istem pismu Regaliju pravi: "Ne odrekati se, ampak delovati, da bodo tudi mase vživale isto, kar vživaš ti, kar je potrebno k razvoju, zdravemu napredku človeka, to se mi zdi pravo polje altruista. Zatirati

slabe instinkte..., a pospeševati dobre, in pospeševati vse, kar pomaga človeku do višjega stališča..., to mora biti naša naloga."[256]

Čeprav je nastala večina pesmi za otroke v tem razdobju na tujo pobudo, je motive zanje vendarle izbiral tako, da je v teh pesmih enako, včasih celo bolj neposredno ko v drugih sočasnih pesmih izrazil to, kar je bilo zanj v določenih trenutkih aktualno.

Posebno mesto zavzema med otrokom namenjenimi pesmimi tega razdobja Razbojnik (330).V njem je Župančič izrazil osamljenost človeka, ki gre po svoji poti. Blizu te je nastala sklepna pesem Manom Josipa Murna Aleksandrova (331),v kateri se je pesnik dokončno zavedel svoje stvariteljske samote. V taki situaciji je zanj izgubilo privlačnost vse domače, preprostost in naivnost ljudske pesmi, [253, 254] hkrati s tem pa mu je tudi zamrla otroška pesem.

Tako se je prvo obdobje Župančičeve otroške pesmi, katerega znani začetki segajo v leto 1894, končalo - po tvornem delu - leta 1903, a dokončno se je prenehalo pesnikovo zanimanje za otroško poezijo leta 1904.

GENEZA, ČUSTVENE IN MISELNE OSNOVE, TEMATIKA IN MOTIVI

DRUGA DOBA

Lahkih nog naokrog

V tem razdelku so obravnavani otroški teksti iz leta 1908, ko je Župančič po skoraj petletnem molku ponovno začel pisati za otroke, in iz leta 1909, ko so nastali verzi za slikanico Lahkih nog naokrog.[1] Vsi teksti iz leta 1908, po veliki večini z značajem spremnih besedil za slikanice, so ostali neobjavljeni (razen Pastirčkov, 471, ki jih je pesnik uvrstil v Cicibana),a tudi slikanica Lahkih nog naokrog, po kateri to razdobje imenujemo, je izšla z nekajletno zamudo. Tako v tem razdobju njegova otroška pesem za javnost sploh ni bila dostopna. Razen tega velik del teh tekstov ne doseza niti po obsegu niti po umetniški vrednosti glavnih drugih tekstov iz približno istega časa; zato številčno primerjanje med otroškimi in sočasnimi neotroškimi pesmimi ne bi imelo smisla, ker bi rezultat bil povsem nerealen. Saj je v istem času (od začetka 1908 do začetka julija 1909), ko bibliografija izkazuje dvainsedemdeset otroških besedil, napisal pesnik samo šestinpetdeset drugih tekstov (med temi triintrideset epigramov). A tudi sicer med otroškimi in neotroškimi pesmimi tega časa ni mnogo sorodnosti, zato bomo v obravnavi od neotroških bežno upoštevali samo nekatere tekste,ki kažejo na pesnikova razmišljanja o položaju in vlogi umetnika oziroma voditelja naroda (Prebujenje, 464; Pri kiparju Bernekerju, 466), na njegov odnos do domovine in do slovenstva (Zemljevid, 467; fragmenti o ustoličenju koroških vojvod,487), izhodišče za to razdobje pa predstavlja Duma (461).

Razdobje razpada v dva dela; v prvem so večidel nedodelani osnutki, v drugem teksti za slikanico Lahkih nog naokrog.

- - - - -

Po premolku od leta 1903, oziroma 1904 je Župančič za vrsto let nehal pisati otroške pesmi. Leta 1905 je skoraj pol leta živel v Parizu, ki je nanj vplival z umetnostjo in filozofijo, znanostjo in politiko.[2] Pariz je nedvomno še v mnogo večji meri kakor prej Dunaj učinkoval kot nekaj povsem nasprotnega domačemu okolju; tako se je pesniku dokončno izoblikovala antiteza domovina : tujina. Ko je presojal vse to z jasnim razumom, je postavil naspŕoti idilični lepoti slovenske pokrajine tujino z vso mnogoličnostjo tehnično in kulturno razvitega okolja, a hkrati z enako človeško toplino, kot bi je bil deležen doma. V drugem delu Dume, kjer je pesniku "zazvenelo srce", so se še enkrat zvrstile pred njegovimi očmi podobe iz njegove mladosti. Svoj višek so dosegle v spominu na Gregorjevo, ki je hkrati najtoplejši spomin na očeta, na varno življenje pod domačo streho. Na površje pa so planili bridki spomini, požar v Vinici, z njim dedov polom in končno siv dan: "med nas je usekalo in nas razteplo po sveti..." Ostale so lastovke pod streho v varnem zavetju svojih gnezd,[3] ljudje pa so se razšli. "Mladost je zdaj moja bujno glavó povesila." Tu je pesnik dokončno spregovoril o svoji bolečini, ki jo je nekoč nakazal v Oblačku (68) in jo bežno, čeprav določno izpovedal v pesmi Doma (234). A prvič je izpovedal samo silno domotožje, drugič je združil dve bolečini, bolečino zaradi izgube doma in bolečino zaradi dekletove nezvestobe.

Zdaj pa se mu je po mučnih premišljanjih o samem sebi, v katera se je vpletala še vedno bolečina zaradi prevarane ljubezni (Vizija, 389), izoblikovala podoba njegove mladosti, osvetljena drugače kot dotlej. Pesnik je spoznal: "med nas je usekalo." Že v Oblačku je (v drugi varianti, v Čaši opojnosti) dejal: "A veter okrutni / med nas pridivjal je, / sestrice in bratce / vsaksebi razgnal je." A to je občutil kot zlo usodo, ki je zadela prav njegov dom. V Štacunárju Andreju je tej zli usodi iskal vzroka in ga - vsaj deloma - odkril v očetovem značaju, v njegovem odnosu do življenja. Tako ga je razen dejstva, da nima več doma, lahko mučila še zavest, da so tega krivi sami. V razglabljanjih o samem sebi in o svojem odnosu do sveta pa se mu je izoblikovalo spoznanje, da je usodni problem njegove družine, ki je tako boleče zaznamoval njegovo mladost, bil samo delček vsesplošnega dogajanja, ki je ogražalo obstoj ne samo posameznih domov, temveč mnogo večje celote, domovine. Tako se je tragična usoda njegove družine v pesnikovem spoznanju vključila v splošni proces gospodarskega propadanja naših vasi. To spoznanje ga je rešilo obremenjujoče zavesti individualne krivde, a ga hkrati navdalo s skrbjo za usodo celote, ki ji pripada. Tako so se v Dumi, ki je obračun s celotnim pesnikovim dotedanjim življenjem, v prvem delu z izkušnjami, spoznanji in razsojanji od študentovskih let naprej, v drugem z njegovim otroštvom, razrešili njegovi dvomi glede družine, naroda in domovine ter njegovega odnosa do njih. S tem pa se je začelo tudi novo poglavje v njegovi poeziji. (V Mladih potih je Župančič postavil Dumo na konec, kot sklep oddelka z naslovom Proti razgledom.) V Prebujenju (464) je upodobil "sprostitev individua v celokupnost, etično povzdigo individualnosti, ki je stopila v službo, ali stik

z družbo; premago egoizma."[4] V Trubarju (Pri kiparju Berneker-ju, 466) je videl moža "prepričanja in... dejanja", ki "je šel na delo, kot je klical čas." Ob izseljevanju, katerega tragičnost je zdaj spoznal do konca, ga je zaskrbelo za usodo slovenskega naroda (Zemljevid, 467).

Pesnikovo življenje pa je še vedno bilo neurejeno. Mučili so ga dolgovi, izpiti, rotenje domačih, zlasti matere, naj vendar konča svoj študij.[5] Materina roteča pisma so morala sina prizadevati, hkrati pa mu je mati razgrinjala pred očmi podobo življenja, ki ga je samega vznemirjalo; vse to je povzročalo v njem razklanost med zavestjo pesniškega poslanstva in med zahtevami vsakdanjega življenja. Zmagala je, za nekaj časa, neizprosnost potreb in Župančič je celo sprejel prijateljevo gostoljubje, ki je, čeprav prijateljsko, neodložljivo terjalo, da konča študij.[6] A revščina z upniki, novimi dolgovi, novimi poniževanji in ponižanji, kar se je vse nakopičilo v letu 1908, ko je prišlo med Župančičem in Schwentnerjem do spora zaradi Samogovorov,[7] vse to je, kljub Župančičevemu intenzivnemu študiju, terjalo, da čim prej poskusi spet kaj napisati, kar bi mu pomagalo vsaj nekoliko urediti njegove do skrajnosti zapletene in brezupne denarne zadeve.

Zatekel se je k poskusom, da napiše kaj za otroke, tako kot je - verjetno predvsem zaradi denarja - proti koncu leta 1907 prevedel Kreidolfove Palčke Poljance.[8] Tako so se zvrstili poskusi za slikanico o mucah, za abecedo v verzih in za osnutek nove otroške zbirke. Nobeden od teh načrtov ni dozorel, vendar poskusi kažejo, da se pesnik tudi tega dela ni loteval samo zaradi stiske.

Iz prejšnjih ugotovitev vemo, da je leta 1905 začel dru-

gače presojati ljudsko poezijo kot dotlej.[9] Že iz leta 1906 pa so ohranjeni zapiski, ki pričajo, da se je pesnik - polagoma sicer - ljudski pesmi začel spet bližati. V beležnici VII je med drugim na strani 57 zapisana pesem Marija (395), datirana s 30. okt. 1906. Vsekakor spada k pesmim iz cikla Marija, a se od objavljenih dveh (375, 376) bistveno razlikuje. Veže jo z obema samo enaka oblika ženske pesmi, napisane v imenu dekleta. A v tej se je, za razliko od ostalih dveh, spet pojavil vpliv ljudske pesmi,[10] kar kaže, da je pesnik v dobrem letu od časa, ko je zavzel do ljudske pesmi doklonilno stališče, svoj odnos do nje na novo oblikoval. To je lahko pesnika zopet približalo tudi otroški poeziji.

- - - - -

Vendar je spodbuda za ponovno pisanje otroških verzov bila tokrat nedvomno predvsem gmotna stiska. V beležnici XIV, ki vsebuje zapiske iz leta 1908, je pesnik na strani 10 zabeležil (406):

Lahka je mucku - če slaba mu prede,
sede na peč, pa si boljšo zaprede.

Nato je poskusil z varianto:"Lahkó mu je, mucku! Če slaba mu prede, kar sede za peč, zamiži, pa si drugo, vse boljšo zaprede." Tako je "slaba predla" takrat pesniku samemu. Enako razpoloženje se kaže tudi v pesmi Smrekarju V album (407) s pravljično fantastično iluzijo in drastično iztreznjenim koncem, ki je nastala 14. januarja 1908.

Približno iz istega časa je tudi cikel devetnajstih dvovrstičnic (408-426, z nekaj variantami) o muci in njenih

treh mačicah. Izpiski iz Humboldta o vulkanih in njih izbruhih ter potresih na hrbtu lista s temi verzi pričajo, da so verzi nastajali v času, ko je Župančič pri Prijatelju pripravljal nalogi iz zemljepisa in zgodovine.[11] Možno je, da so verzi, ki pričajo o meščanskem okolju, npr. (421):

S trakom za vratom, umita, vsa lična -
nisem li prava zares gospodična?

nastali kot spremno besedilo h kaki slikanici o mucah (z nemškimi verzi ali brez teksta) za Prijateljevo hčerko Mailo.[12] Le tu in tam zazveni kak verz, ki spominja na motive nekdanjih Župančičevih otroških pesmi, npr. dvovrstičnica (410):

Muca v Ameriko se namenila je,
v čevelj očetov, ne, v barko stopila je,

ki obnavlja motiv barke; ena dvovrstičnica govori o perutnicah, ki bi jih naj muca imela, če bi hotela ujeti metuljčka (420), kar nas spomni na pesnikovo otroško željo po perutih. Spomini iz otroštva so lahko tudi v dvovrstičnici o sporu med sestrico in bratoma (410), dvakrat pa je uporabljen motiv sladkosnednosti (409 in 424). Verjetno kmalu nato se je pesnik še enkrat lotil pisanja verzov o mucah, morda k istim slikam. Vendar daljši teksti (od dvanajstih tekstov, 427-438, je samo uvodna dvovrstična, dve sta štirivrstični, ena od teh je nedokončana, ostalih devet je osemvrstičnih), v katerih je tudi več reminiscenc iz ljudske poezije in spominov iz otroštva, kažejo, da je pesnik najbrž računal na objavo. V prvih treh bralcu predstavlja nastopajoče živali in pojasnjuje dogajanje na slikah; zlasti v tretji pesmi, opremljeni s pripombo Zunaj (429). Naslednje tri nosijo naslove, ki o-

predeljujejo vsebino: V kočiji (430), Pogumni jahači (431) in Sladki kolaček (432). Verzom V kočiji je pesnik z naštevanjem krajev, ki je znano tudi ljudski pesmi,[13] kljub tujemu motivu dal domač značaj:

Zdaj v kočijo! Ven iz mesta!
Na Gorenjsko pelje cesta!
Od Šentvida v Škofjo Loko,
k naši tetki na poroko!

Značilnosti ljudske pesmi so tudi v nedokončani pesmi Pogumni jahači:

Hi, konjiček, urno v skok,
dirjaj nam če glog in stog
kvišku drži vrat ponosno,

ki nas po motivu spominjajo na približno poldrugo leto starejšo pesem Marija (395). V pesmi Sladki kolaček nastopi med ostalimi muckami Murko, ki postane junak nekaterih naslednjih pesmi.[14] V njem pesnik v živalski podobi prikazuje otrokovo sladkosnednost, radovednost, ko stika za ptiči, razposajenost, njegovo prepirljivost, a hkrati spravljivost. Zlasti nekateri verzi dajo slutiti avtobiografske sestavine, podane realistično, brez idealizacije, npr. (434):

Murko mirovati neče,
v postelji za rep povleče
svojo sestro naskrivaj -
pa nastane dirindaj.

Sem in tja lete blazine,
bitka vroča prej ne mine,
da zrcalo poči: kdo
jutri bo lasan zato?

V otroški svet je mogoče v celoti prenesti tudi sklepno pesem (438), ki realističen prikaz prepirov in razgrajanja sklene z idiliko igre.

Kljub posameznim reminiscencam iz ljudske poezije pa ni izključen pri teh verzih tudi tuj literarni vpliv. Gustav Falke je k slikam Otta Speckterja leta 1900 napisal Katzenbuch, leta 1901 pa, po uspehu prve knjige, Vogelbuch. Sicer je malo verjetno, da bi bil Župančič imel v rokah ti dve knjigi,[15] lahko pa je kaj bral o njih, saj ponovni natisi in visoke naklade pričajo o uspehu obeh knjig.

Iz leta 1908 so tudi prvi osnutki za knjižico otroških verzov, ki bi naj za vsako črko v abecedi ilustrirali primeren predmet z ustrezno dvovrstičnico (439-460). Od petindvajsetih črk jih je Župančič obdelal samo osemnajst, vendar je pri nekaterih napisal po več variant. Izmed izdelanih verzov so zanimive zlasti tiste dvovrstičnice, v katerih je pesnik izbral predmete, ki jih je poznal iz otroštva ali ki so kakorkoli bili povezani s spomini iz otroških let.

V prvi dvovrstičnici (439):

Č je čebela - brenči na cvetlice,
nosi nam v panje za božič potice,

posnema osnovno misel prve kitice v Ajdi (233), ki je zajeta iz domačega življenja. Za črko h (440) je izbral hmelj in izrazil ob njem svoje lastne otroške želje:

H, to je hmelj - že je splezal na drog,
rad bi pogledal po svetu okrog.

Svojo lastno primero metuljčka cvetu in obratno iz pesmi Na poljani (152) je porabil za črko m (443):

M je metuljček - kot da je potresel
vejico veter, pa cvet je odnesel.[16]

Za črko p (447) si je zabeležil primero, ki priča o natančnem opazovanju narave:

P je postovka - na sredi neba
melje in melje, a moke ne da.

Sprva se mu je podoba oblikovala kot uganka z vprašanjem: Kdo je ta mlinar -. K primeri pa je zapisal obsežno opombo, podobno opombi v Cicibanu k poznejši gibalni igri Postovka, ki je ta motiv še razširila.[17] Za v je uporabil vijolico (449), ki v drugi varianti predstavlja zametek za verze v Veroniki Deseniški.[18] Ob trepetliki za črko t (450) se spomnimo na pesem Tebi (388), v kateri je ista prispodoba. V verzih za črko l je pesnik laneno polje, podobno vodi, povezal z zbadljivo ljudsko anekdoto O Ribničanih, ki so plavali čez tako vodo (455).[19] Slušni vtis je dal osnovo onomatopoetični dvovrstičnici za črko u:

U, to je urh - sem-li žlahte njegove?
Grem mimo luže, "kum-kum" me pozove (458).

Ista onomatopoija je pozneje uporabljena v Žabah (643).

Po isti ali podobni shemi kakor doslej navedene so grajene tudi dvovrstičnice za druge črke, po večini s prispodobami vizualnega značaja: za črko d detelja (441) in detal 459), za črko k kalin (442), za črko r resa (444), riba (451) in repinec (453), za črko p palček (448), za črko j jurček (452), za črko o omela (457); bolj miselnega ko čutno zaznavnega značaja so besedila k črkam s (slavček - 445), š (šipek - 446), ž (Že smo pri že? - 454), n (netresk - 456) in g (grozdek - 460).

Ta dvovrstičnica je nastala zadnja in sedem črk je ostalo brez verzov. Pesnik načrta kljub temu, da se je precej ukvarjal z njim, kar kažejo prepisi in po več poskusov za isto

črko, ni dokončal. Verjetno ni imel upanja, da bi našel za izdajo založnika, pa mu je stvar obležala.

Vsi ti koncepti so bolj ali manj brez umetniške cene in spadajo v tisto kategorijo, ki jo je Župančič, za nasprotje pravim pesmim, označil kot "verze".[20] A da se je vendar resneje začel ukvarjati z otroško poezijo, kaže zapis šestih otroških pesmi, ki je skoraj gotovo nastal prav tako v letu 1908:[21] Turek (312), Maličkova nezgoda (325), Muca na zapeček sela (472), Breza in hrast (253), Pastirčki (471), Lahko mu je mucku (406).

Zapis ima s seznamom štirih otroških pesmi iz leta 1904 skupne tri pesmi; od štirih pesmi, ki jih je pesnik zapisal takrat, je izpustil pesem "Krnec, a kje si ti?" (291), namesto nje pa je sprejel pesem o mucini preji in kužkovem norčevanju iz nje;[22] naknadno je pripisal tudi starejši tekst (406), v katerem se je posmehnil lastni gmotni stiski in težavam, ki je vanje zaradi pomanjkanja zašel.

Hkrati je pripisal pesem Pastirčki (471).[23] Motiv za pesem je vzel iz lastnih otroških let, ko je bil pastir ali je vsaj hodil z drugimi na pašo,[24] oblikovno jo je naslonil na elemente ljudske poezije, ideja, ki jo je vanjo položil, pa je spoznanje, da je za življenje treba imeti pogum.[25]

Pesem je nastala 27. novembra 1908. Takrat je bil Župančič že dobra dva meseca ponovno domači učitelj Manfredu grofu Attemsu-Petzensteinu v Bregenzu, kamor je odšel v septembru 1908.[26] Da je življenje v Bregenzu že takoj v začetku ugodno vplivalo na pesnika, kaže njegovo pismo Prijatelju, pisano 29. septembra 1908, kjer mu sporoča: "... sem se srečno zasidral v Bregenzu in upam, da pojdejo sedaj moje stvari glajše nego doslej." Ko podrobneje opisuje svoje nove razme-

re in med drugim opiše tudi stanovanje in razgled iz njega, zazveni mimogrede trpek posmeh samemu sebi, ki se je moral zbuditi v pesniku, ko je iz sedanjih, skoraj razkošnih razmer mislil nazaj na vso preživelo bedo: "Megle je precej, Bregenz se lahko kosa z Ljubljano, pa kaj to nam, smo vse kaj drugega vajeni za zajtrek, bolj redkega nego je meglà - meglica 'z jezera."[27] Razen vsaj začasne ureditve življenjskih okoliščin in notranje sprostitve po vsaj delnem uspehu pri študiju - v letu 1908 je Župančič napisal obe predpisani domači nalogi - je to pesem lahko sprožilo še nekaj. S pesnika je ob spoznanju, da družinski gospodarski polom ni bil posledica samo individualne krivde, temveč da je to bil tudi del vsesplošnega družbeno-gospodarskega procesa, česar se je dokončno zavedel ob snovanju Dume, padla mora zaradi medsebojnih očitkov v družini, izrečenih ali zamolčanih. Tako se nam pokažejo Pastirčki kot obračun z lastnim življenjem,[28] izraz - vsaj začasne - sprostitve notranjih napetosti ter spodbuda samemu sebi. Da je pesnik pesem cenil, se vidi iz tega, ker jo je nameraval sprejeti v zbirko Razgledi.[29] Ko do te zbirke ni prišlo, jo je uvrstil v Cicibana.

V zvezi s to sprostitvijo je morda zapis ljudskih otroških verzov, ki jih je Župančič 18. decembra 1908 iz Bregenza poslal dr. Franu Ilešiču, predsedniku Slovenske matice, za Štrekljevo zbirko Slovenskih narodnih pesmi.[30] Po obračunu s preteklostjo, kakor ga je pesnik podal v Dumi in potem še določneje v Pastirčkih, v svojih spominih na mladost ni več iskal zatočišča, zato ni čutil potrebe, da te spomine idealizira kakor v mnogih otroških pesmih prejšnje dobe. Zdaj je mladost gledal, kakršna je bila, realno in brez olepšavanja. Tako so mu oživeli v spominu drastično naturali-

stični, vendar življenje potrjujoči ljudski verzi, kakor so jih v njegovih mladih letih znali dragatuški otroci in se zabavali in dražili z njimi. Ko se je pesnik po dolgih letih spomnil nanje, je - po prefinjenosti svoje do kraja kultivirane pesniške besede - njihovo krepko dikcijo občutil kot osvežitev, podobno, kakor je zapisal v Dumi:

Kletve robate ušesu so tvojemu vino,
krepka primera - dala bi zanjo cekin.

Izbral in poslal je enaindvajset otroških pesmi (večinoma nagajivk), tri napeljevanja in dve uganki,[31] ki jih je, kakor poroča v spremnem pismu, napisal po spominu, a je lahko garantiral "za natančnost, kajti znam jih na pamet bolj kot očenaš. Vsi so iz Dragatuša v črnomaljskem okraju, razven tistih, kjer je pripisano 'Vinica'."[32]

V besedilih igra glavno vlogo ritem ter elementi, ki stopnjujejo zvočno učinkovitost, tako da so besede pogosto izgubile svoj pomen in so važne samo še po svojem ritmično-zvočnem učinku.[33] Nekaj besedil predstavlja samo onomatopoetično slikanje glasov.[34] Drugi verzi imajo bolj značaj otroške igre z živalmi, čeprav tudi tu akustični učinek ni brez pomena. Vendar igra prvenstveno vlogo gibanje, ali vsaj nakaznovanje gibanja, tako da verze lahko štejemo h gibalnim igram.[35]

Župančič si je te verze osvežil, kakor da bi se bal, da je postala njegova beseda preveč praznična, premalo neposredna, sočna, živa; pa se je vrnil k drastičnemu, že kar banalnemu izražanju iz otroških let.[36] Ta oživitev ljudske pesmi je vplivala tudi na pesnikove lastne verze, ki so nastajali v letu 1909 in so izšli v zbirki Lahkih nog naokrog, tako da predstavlja ta zbirka novo stopnjo v Župančičevi otroški poeziji.

- - - - -

A pri oblikovanju pesmi za slikanico Lahkih nog naokrog kakor sploh pri ponovni oživitvi zanimanja za otroško poezijo je igralo vlogo še nekaj: pesnikovo razmišljanje o vlogi in nalogah, ki jih ima umetnik. Zdaj, ko se je ponovno od lastnih problemov preusmeril k problemom skupnosti, se je znova določneje zavedel, da naj bi dajal umetnost narodu. Korespondenca z Jagrom v letih 1899-1901[37] priča, da se je Župančič že takrat ukvarjal z vprašanji, ki so se tikala preučevanja ljudske tvornosti in so kazala težnjo, da se tudi sam približa ljudstvu. Zdaj so ta vprašanja v njem spet oživela.

V neodposlanem pismu Cankarju 2. januarja 1909 je med drugim zapisal: "Jaz bi rad dal narodu umetnost; veliko umetnost; ne vsakdanjega kruha, ne morem tega, vidim sam. A dal bi mu pogače in potic za praznike. O tem razmišljati ni moja stvar. Moja stvar je: narediti iz sebe človeka, zdravega krepkega telesa in duha, ki je dobre volje. To se pravi: ki je tako močan, da si upa bojevati boj, veseliti se, omagovati, trpeti, padati, vstajati, iskati resnice in skrivnosti z umom in srcem, z mislijo in voljo, z vero in skepso, z upom in strahom. Hoditi pot, ki jo spoznaš za pravo; poskušati in iskati, slediti drugim in odvračati jih, grabiti in deliti, vse, vse. To je moja stvar: narediti iz sebe posodo, v katero gre ves svet, nebo in zemlja in vse kar je, zato da more potem iz mene ves svet, nebo in zemlja in vse, kar je."[38]

O nalogi umetnika pa je pisal "monsignorju" isto leto: "Večja je naloga umetnika, nego kogarkoli na svetu, večja nego politika ali duhovnika ali zdravnika - kajti on je svojemu narodu vse to hkrati, in ne samo za čas svojega življenja, nego i preko sebe naprej, rodovom, ki jih ni.

In to je še: iskati poti i za rodove, ki bodo za kali,

ki spe v zemlji, rahljati prst za seme, ki je še v shrambi in čaka sejavca, da ga vrže v brazde časa."[39]

Ob takem odnosu do rodov, "ki bodo", pesniku ni moglo biti tuje, da med tiste, ki hoče delati zanje, vključi zopet tudi otroka. Tej miselni in čustveni pripravljenosti za tako delo se je pridružilo še nekaj zunanjih okoliščin: poravnani spor z založnikom Schwentnerjem,[40] ki mu pesnik ne more dati na razpolago gradiva za novo zbirko, ker je ena pravkar izšla, pa se zato zateče k drugi zvrsti poezije; a hkrati še vedno denarna stiska, ki ga žene, da čimprej kaj izda. Čeprav je mislil sprva na "knjižico epigramov in polemičnih pesmi",[41] k čemur ga je silil verjetno zadržan sprejem njegovih Samogovorov v slovenski javnosti,[42] zlasti srd, ki se mu je nabral ob Lenardovi oceni,[43] tega načrta ni uresničil. Lotil se je otroških verzov in tako so nastala besedila za slikanico Lahkih nog naokrog, ki so ji osnovo tvorile sicer tuje slike slikanice Gertrude Caspari, a je Župančič skušal vanje vnesti elemente slovenske ljudske pesmi in jih tudi motivno približati našemu otroku.

Slikanico je izdal Lavoslav Schwentner o božiču leta 1912[44] z naslovom: Lahkih nog naokrog. Slikala Gertruda Gaspari.[45] Verzi Otona Župančiča. Teksti pa so nastali že v juliju 1909 in so torej čakali na objavo skoraj tri leta in pol.

Do načrta za to slikanico je prišlo verjetno spomladi 1909. Kakor kažejo vpisi v beležnici XIII,[46] je za veliko noč tega leta Župančič prišel v domovino. Gotovo se je ob tej priliki sestal s svojim bivšim založnikom ter se z njim dogovarjal o možnostih nadaljnjega sodelovanja. Morda mu je Schwentner sam predložil, naj zanj kaj prevede, kakor je prevedel dobro leto prej Palčke Poljance.

Kmalu za tem, vsekakor še pred 6. julijem 1909, je Schwentner poslal Župančiču še v Bregenz pravkar izšlo knjigo Spiel und Scherz und ein wenig Schmerz,[47] Župančič pa mu je 12. julija 1909 iz Kisslegga na Württemberškem, kjer je z gojencem preživljal počitnice pri njegovi babici in teti v grofovski družini Waldburg,[48] že poslal verze za slikanico.

V spremnem pismu je nekaj značilnih izjav, ki kažejo, da je pesnik delo - čeprav naročeno - opravil z zavzetostjo: "Nekaterih (verzov) sem sam vesel, in ker niso prevodi, si pridržujem pravico, da jih natisnem pozneje, kadar bi izdajal zopet sam kaj za mladino. Slike me nič kaj ne vesele - to ni naše. Človek, bi rad podal otrokom kaj čisto domačega, v besedi in sliki slovenskega, potem bi imelo trajen kulturen in vzgojevalen pomen - vrag, da so te stvari tako drage."[49]

Zapiski v pesnikovi zapuščini kažejo, da je napisal vseh petnajst pesmic, ki jih slikanica vsebuje, v enem samem zamahu, v razdobju štirih dni, od 6. do 9. julija 1909.[50] V brezskrbnem razpoloženju, ko je v juniju 1909 opravil prvi del državnega izpita iz zemljepisa,[51] in se tako vsaj deloma rešil more, ki ga je tlačila vrsto let, hkrati pa tudi kot domači učitelj užival počitnice, so se mu pesmi kar ulivale na papir, vse izraz sproščene radosti. A pri tem mu je zvenelo v ušesih polno podrobnosti iz ljudskih otroških pesmi, budili so se stari motivi, ki jih je kdaj kje slišal; k njihovi oživitvi je lahko pripomoglo tudi bivanje v domačih krajih o veliki noči tega leta.

Izid zbirke pa se je zavlekel in okrog velike noči 1910 je ponovno stekla med založnikom in pesnikom beseda o tem.[52] A stvar z izdajo knjige se je še dalje zapletala, kot kažejo ohranjeni dokumenti, predvsem glede vprašanja, ali naj prevod

izide po celotni ali po skrajšani izdaji izvirnika; končno je z z veliko zamudo za božič 1912 le izšla neokrnjena.[53]

Primerjava nemških tekstov s slovenskimi besedili kaže, da je Župančič večinoma oblikoval besedila po svoje, ker mu nemški verzi Heinricha Meiseja niso ustrezali ne po motivih ne po izrazu ne po miselnosti, ki jo kažejo. To so teksti nekoga, ki se z miselnostjo odraslega človeka dela otroka, a vnaša v otroški svet svoje skrbi, svoje presojanje, svoj način poseganja v dogajanje.

Zato se je Župančič pri delu skušal čimbolj osamosvojiti. 6. julija 1909, ko se je po vsej verjetnosti dela lotil, je napisal samo eno besedilo, Hi, hop (518). Izbral je tekst, ki mu je bil od vseh najbližji, ker je že prejšnje leto snoval med verzi o muckah podobnega. Naslov Pogumni jahači (431) govori za to, da je tudi takrat (kot zdaj) imel pred seboj sliko jahačev na lesenem konjičku. Pa tudi med zgodnjimi svojimi teksti ima pesem o otroku na konjiču, tokrat na dedovem kolenu (Konjič, 41). Začetek pesmi z besedama "hi" in "konjiček" spominja na začetek ustrezne pesmi o mucah, nemški izvirnik se s podobnim pozivom "Hü, Pferdchen, hü!" končuje. A v prikazani situaciji se tak poziv tako rekoč sam vsiljuje, tako da v tem ne moremo videti izrecne odvisnosti od izvirnika. Mnogo bolj je v pesmi prišel do izraza vpliv ljudske pesmi, ki se rada poigrava z naštevanjem krajev, na katere veže nato razna dopolnila zgolj po akustični zvezi rim. Tudi pesem Grgoraš, ki jo je Župančič poslal Štreklju, je tako grajena.[55] Kakor v ljudski pesmi je tudi Župančičevo naštevanje dokaj splošno in v glavnem pogojeno z rimo, vendar najdemo vmes tudi osebnejšo navedbo: pečene janjce izza Gorjancev.

Naslednji dan, 7. julija 1909, je Župančič napisal, kakor kažejo datumi, kar sedem besedil.

Prvo (519) se v takratnem zapisu glasi:

Solnce, zemlja, mesec,
vrte se brez kolesec,
letijo brez peresec,
pot vidijo brez očesec,
na vejo skočijo,
brez poka počijo.

Kaj bo zdaj, ves svet brez solnca?
Novo pihnem mu iz lonca.

V slikanici je pesem izšla z izpremenjenim zadnjim verzom:

Novega mu dam iz lonca.

Pesnik je pozneje pesem sprejel pod naslovom Otroci spuščajo mehurčke v Cicibana, vendar deloma spremenjeno in brez sklepnih dveh verzov. Izpuščena verza predstavljata osnovo za Mehurčke (767), kjer se Cicibanus-Coprianus postavlja v vlogo stvarnika, ki jemlje iz lonca sonce, zemljo in mesec (luno) in jih deli.

Primerjava z izvirnikom (Seifenblasen)[56] kaže, da Župančič ni prevzemal motiva, temveč je dobil samo osnovno pobudo za svoj, drugačen motiv. V nemški pesmi otrok sporeja sebe z bogom-stvarnikom, svoj milni mehurček pa z zemljo, z mnogoličnostjo in pisanostjo njenega površja - vse z resnobnim razsojanjem odraslega človeka. Župančič je preprostejši in bliže otroku. Ne spušča se v podrobnosti, osnova njegovi pesmi je milni mehurček kot krogla, ki plava po zraku in tako zbuja predstavo nebesnih teles. Statični opis nemškega besedila je Župančič nadomestil z dinamiko gibanja. Približal pa

je pesem otroku še v enem pogledu: njegovi milni mehurčki sicer predstavljajo sonce, zemljo in mesec, vendar so prikazani tako, da tudi v svojem prvotnem, neprenesenem pomenu imajo svoj smisel in zbujajo živo predstavo: "na vejo skočijo, brez poka počijo."

Naslednja pesem, Daj, zmaj! (520), je nastala k sliki treh dečkov, ki na travniku spuščajo papirnate zmaje. Začetek Župančičevega besedila navezuje na sliko, vendar bistveno drugače kot nemški tekst:[57] v nemškem tekstu otrok zmaja pomiluje, v slovenskem ga spodbuja, naj se ogleda po svetu in mu pove, "kaj je tam". Drugo kitico je Župančič dodal povsem na novo. Podobno (v tehniki naštevanja) kakor v pesmi Hi, hop, se zvrstijo pred njim obrobne slovenske pokrajine Štajerska, Koroška, Kras, Primorje in Trst, vse na kratko označene. Iz oznak je čutiti ljubezen do obrobne slovenske zemlje, narahlo tudi skrb, "kaj (in kako) je tam". Na splošno prevladuje optimizem:[58] Štajerska je pesniku "zelena", Kraševec trdoživ, Primorje v soncu, Trst vse bližji - edino Koroška mu je "zamračena".

O tem, kako ga je vznemirjal koroški problem, priča vrsta zapiskov, deloma v mapi IV, deloma v beležnici XV, iz časa, ko so nastajale te pesmi. Takrat je zbiral gradivo za daljši epski tekst o ustoličenju na Koroškem (487), ki ga pa kljub obširnim pripravam in mnogim odlomkom ni dokončal. Pri tem je značilna misel, ki jo je zapisal sredi razmišljanj o Korotanu in o tem, kaj predstavlja za Nemce in kaj za nas: "... nam pa je Koroška ona zadnja notranja bolečina in ljubezen, brez katere človek ne more živeti, ako noče zatajiti sebe in vsega svojega bistva." Koroška je: "Bolečina, ki ni mamilo, nego dramilo."[59] Iz tega spoznanja tudi izvira njegovo vpletanje narodnostnega vprašanja v otroško pesem, ki je sicer pisana

brez kakršnegakoli vzgojnega ali poučnega prizvoka. Toda vprašanje slovenstva je bilo za Župančiča takrat tako pereče, tako osnovno, da je hotel skrb zanj zbuditi že v otroku.

Pesem Glej račke, labodi! (521) se nanaša na ilustracijo, ki prikazuje otroke okrog ribnika, po katerem plavajo race in labodi. Na koncu pa z besedno igro (ribnik oziroma Ribnik - Ribnica) Župančič naveže domislico o Ribničanu in njegovi suhi robi. To je čisto v duhu naziranja, ki ga je glede dovzetnosti otrok za take domislice sporočil Schwentnerju v pismu 24. aprila 1910:[52] "Taki skoki humorja so prav otroku lastni in jim ne bodo delali najmanjše težave."

Pesem Opica, prešiček (522) je dodana ilustraciji, na kateri deček in pes, oblečena kot klovna, v cirkusu z bičem poganjata prašička in na njem čepečo opico. Nemška pesem razvlečeno opisuje podrobnosti s slike, Župančič pa se je osredotočil samo na dve živali, opustil njuno vlogo v cirkusu, ki ga sploh ne omenja, pač pa se je razživel ob opisu jezdeca in konjička, ki se izkažeta s pogumom. Pri tem se je vrnil k predstavi jezdeca brez ostrog, ki jo je uporabil že v zgodnji pesmi Konjič (41). Po izrazu je pesem sorodna ljudskim.

Tudi v naslednji pesmi Kolá se kolač (523) ni - razen besede kužek - ničesar, kar bi izstopalo iz okvira ljudske poezije. Prva dva verza:

Kolá se kolač,
kotá se kotač,

sta posneta po otroški ljudski pesmi[60] in napolnjujeta sicer prazno sliko otrok, ki se igrajo z obroči, z malo skrivnostno, otroku ne povsem razumljivo vsebino, pri kateri važno vlogo igra zvočna učinkovitost.

Enako kot začetek te pesmi je na ljudsko pesem naslonjena tudi Ziba, tarajka (524). Pesem predstavlja pojasnilo k

ilustraciji, ki ima v originalu spremno pesem Puppenmütterchen. Nemška pesem govori o skrbeh, ki jih ima deklica s svojimi punčkami in pajaci, ter izzveneva v tožbo, značilno za odraslega človeka, a otroku in njegovi želji po dejavnosti tujo. Ilustracija prikazuje deklico, ki drži v vsaki roki po eno lutko, dve lutki ležita v posteljici, ena sedi na stolčku, druga na tleh. Župančič se je tu bolj ko pri drugih besedilih držal slike in se dotaknil vseh situacij na njej, kljub temu pa se mu je posrečilo, da mu verzi zvenijo kakor ljudski. Če primerjamo z njimi otroško pesem, ki jo je kot belokranjsko objavil I. Šašelj v Mladiki 1929,[61] bi lahko celo rekli, da je Župančičevo besedilo sploh skoraj v celoti ljudsko. Vendar je Šašljeva objava sumljiva: v njej navedena "stolička" bi v ljudski pesmi bila brez smisla, postavil jo je v pesem šele Župančič na podlagi ilustracije; to dokazuje, da Šašljeva objava ne predstavlja resnične ljudske pesmi, temveč samo odmev Župančičevega besedila.[62] Vendar so podobne zazibalke znane tudi med ljudstvom.[63] V ljudskem stilu je napisano tudi nadaljevanje besedila (o lutkah na stolih), prav tako konec (o tretjem paru lutk); tu se je pesnik naslonil na lastne verze o muckah (Ena je belka, druga rjavka, 414) in po asociaciji dodal še misel o mleku, za kar na sliki ni opore.

Istega dne je bila zapisana še ena štirivrstičnica:[64] Črep! Na tleh je lonček - (525). Pesem, ki ji nemškega teksta ni bilo mogoče ugotoviti, se po motivu naslanja na sliko, hkrati pa uvaja čisto nov motiv Slovačka-lonceveza, ki ga je Župančič poznal iz otroških ljudskih verzov. Saj je med pesmicami, ki jih je poslal Štreklju, tudi posmehulja kotličkarju (Slovaku-piskrovezu), ki mu otroci nagajajo:

Lônce vezàti,
Kôtle krpàti![65]

Pa tudi sam je v otroških letih imel priliko, spoznati Slovake-lonceveze, ki so pred prvo svetovno vojno pogosto prihajali v naše kraje.

S to pesmijo je pesnik 7. julija 1909 nehal svoje zapiske in jih nadaljeval čez dva dni, 9. julija 1909.

Kot prvo je ta dan zapisal pesem Kraljevič Marko in Ljútica Bogdan (526). Nemška pesem Angsthase govori o junaškem Hänschenu, ki beže pred njim medvedi, volkovi, velikani in čarovnice, a prestrašen pobegne, ko skoči predenj zajec. Tudi slika prikazuje zajca in dečka, kako bežita vsak na svojo stran - torej motiv, kakor ga je pri nas uspelo obdelal že Stritar v pesmi Obá junaka![66] Tako je Župančič, če je hotel biti izviren, moral poiskati drugačno rešitev. Porabil je motiv iz srbske junaške epike, in sicer iz pesmi o Marku Kraljeviću in Ljutici Bogdanu,[67] ki jo je verjetno poznal še iz dijaških let (kakor sploh jugoslovansko in ukrajinsko ljudsko pesem[68]). Vzel je samo prizor, ko se junaštvo obeh junakov sprevrže v svoje protislovje in postane absurdno; saj je prav to bilo tisto, kar se je za besedilo k ilustraciji dalo porabiti.

Schwentner je imel sprva pomisleke glede razumljivosti te pesmi, zato ga je pesnik v pismu, ki ga je pisal 24. aprila 1910 iz Bregenza, skušal prepričati o obratnem: "Danes sem pogledal in premislil tiste verze za slikanico še enkrat. Meni se pa le zdi, da bi Marko in Bogdan lahko ostala. Misliš, da niso naši otroci čitali o teh stvareh? Po starih "Vrtcih" če se ne motim. Pa tudi, če ne bi - kako to, da ne bi umeli, ko je situacija v pesmi vendar povedana, slika pa jo pojasni potem tudi tistemu, ki si iz verzov samih ne bi ustvaril prave predstave, prav gotovo. Taki skoki humorja so prav otrokom

lastni in jim ne bodo delali najmanjše težave. In: slikanice kupujejo tako in tako samo "boljše hiše". Mislim si, da bo otrok v vsakem slučaju, kjer mu hodi kaj navskriž, letel k mami ali očetu - ni vrag, da mu ne bi ta dva rada in lahko razložila vse. Poleg tega se mi zdi, da sem imel baš v tej stvari srečno domislico in sem rešil nalogo, ki sem nasploh k nji stremel, spretno."[52] Mislil je s tem pač predvsem to, da dá otrokom "kaj domačega" in jim knjigo s tujimi slikami, ki nikakor ni bil zadovoljen z njimi, vsaj z besedili približa ter z njimi otroka poveže z našo tradicijo. Pesmi, ki je med najuspelejšimi v zbirki, ni sprejel v Cicibana gotovo zaradi politične situacije med prvo vojno, ko ni hotel, da bi kdo videl v njej podcenjevanje srbskega junaštva. Iz podobnega razloga je najbrž pesem izostala tudi v Delih II.

Neposredno za tem je istega dne nastala pesem Kaj, kaj/ bode pa zdaj (527). Pripadajoča ilustracija prikazuje deklico, ki pere perilo za svoje punčke, pa ji je eno od teh nenadoma odnesel pes, da je zdaj vsa prepadena. Nemška pesem Pupperäuber dolgovezno našteva vse dogajanje, Župančič pa se je omejil samo na to, kako deklica reagira na rop. Njena reakcija je temperamentna, gostobesedna, v izrazu je čutiti značilnosti ljudskega govora, ki je zlasti v zmerjanju iznajdljiv in ga rima in zvočno soglasje dostikrat še sproti podžigata.

Sledijo tri pesmi, napisane istega dne, ki je v njih - zlasti v prvih dveh - ostal Župančič nemški predlogi bliže. Možiček-kopitljaček (528) je prikazan v enaki situaciji kakor nemški Hampelmann, vendar z drugačnim poudarkom: ne na deklici, ki jo je kopitljaček udaril v nos, ampak na kopitljačku, "bistrem junačku". Tako je jokavost nemškega teksta Župančič nadomestil z vedrino in komiko. Še v večji meri spominja za

izvirnik naslednja pesem Gaga, gaga, gaga (529), zlasti z onomatopoetičnim začetkom, ki pa se pri taki pesmi sam vsiljuje. Na sliki k naslednji Rac, rac, racman, kam racaš? (530) se deklica otepa racaka in ga goni v mlako, v Župančičevem besedilu pa se mu s šaljivo nagajivostjo ponudi, da mu, racajočemu nerodnežu, pokaže mlako, kjer njegova račka lovi žabice.

Pesem Trikrat naprej, trikrat nazaj (531) stoji v slikanici namesto nemške Abendreigen nach dem Regen, v kateri je izraženo zadovoljstvo otrok, da so lahko vsaj proti večeru, ko je nehalo deževati, zaplesali na prostem. Ilustracija - porabljena hkrati za naslovno sliko slovenske izdaje, saj od vseh slik naslovu Lahkih nog naokrog najbolj ustreza - prikazuje tri otroke, ki plešejo na travniku, sonce pa, ki je predrlo oblake, pravkar zahaja. Župančič je opustil vse podrobnosti slike in napisal besedilo, v katerem je ohranil samo osnovni ritem plesa - raja, a ga napolnil z novo, od predloge čisto neodvisno vsebino. Pred tem je, kakor smo videli, tri tekste sorazmerno precej naslonil - vsaj motivno - na nemško predlogo, tu pa se je sprostil. Zanimivo je, da mu je tako spodbudo dala slika plesa, rajanja, ki je med sicer pretežno statičnimi slikami vsaj do neke mere razgibana. Kakor ponovno v otroških pesmih se je naslonil na ljudsko pesem, in sicer predvsem na staro pesem o letečih žerjavih, kot jo je zapisal Davorin Trstenjak,[70] že pred njim pa Vajkard Valvasor:[71] Župančič je kitico poznal, saj jo je pozneje uporabil v Veroniki Deseniški.[72] Dala mu je osnovni motiv za plesno pesem, pri čemer so mu morda, ne da bi se sam tega zavedal, zveneli v ušesu Dergančevi verzi iz Angeljčka,[73] vsebinsko pa je pesem napolnil z motivom iz epske ljudske pesmi Kralj Matjaž reši svojo nevesto. V drugem delu je uporabil še en motiv, znan v otroških ljudskih pesmih v Beli krajini: Križ,kraž,Matijaž.[75]

Iz vseh teh sestavin je napisal izredno razgibano pesem z močno ritmično razčlenjenostjo in zvočno učinkovitostjo. Oboje je strnil z vsebino in igralno-gibalno funkcijo pesmi v celoto, ki po skladnosti predstavlja eno najuspelejših njegovih stvaritev za otroke. Tudi sam je tekst cenil, saj je izbral prav te verze za opozorilo na slikanico v Slovanu 1914, pozneje pa je pesem sprejel v Cicibana. S to pesmijo je sam zase ustvaril vzorec, po katerem je napisal za Cicibana še nekaj pesmi.

Istega dne, 9. julija 1909, je zapisal še zadnjo pesem za slikanico, ki je hkrati njena sklepna pesem, Tri sestrice rože brale (532). Nemški original Abendlied upodablja idilično večerno razpoloženje, s petjem treh deklic, ovcami, pastirjem in cveticami. Tako življenju odmaknjeno idilo predstavlja tudi slika treh deklic, ki zamaknjeno pojo iz odprte pesmarice, ena ima v rokah šopek rož, po pašniku pa so raztresene ovce oziroma jagnjeta, na obzorju stoji odrasel pastir. Pesniku po uspeli pesmi o kralju Matjažu ni bilo lahko glosirati tako neživljenjsko, kičasto sliko. Spet se je zatekel k ljudski pesmi, tako motivno kakor izrazno in ritmično; hkrati je povsem tuje okolje skušal napraviti malo bolj domače vsaj z imeni Anka, Jela, Ivanka, ki so v Beli krajini v rabi. Sled belokranjske ljudske vere so tudi vile, ki jim pastir primerja pojoče deklice.

Tako je Župančič v nekaj dneh končal besedila za slikanico Lahkih nog naokrog, ki pa je izšla z veliko zamudo in je še takrat v literarni javnosti ostala neopažena.

Čeprav celota ne obsega enako uspelih tekstov, vendar okoliščine, v katerih so teksti nastali, pričajo, da se je naročilu pridružilo še lastno zanimanje. Sprva je v verze

Župančič vključeval še razna znanja, razmišljanja in tendence, ki jih otrok še ne pozna (kozmična in narodnostna vprašanja, Sonce, zemlja, mesec; Daj, zmaj!), a se čedalje bolj sproščal v verzih, ki so po ritmu, po izraznih sredstvih, po celih verzih, privzetih iz ljudske pesmi, ali po motivih, ki jih je ohranil v spominu še iz otroških let, blizu doživljanju in načinu izražanja ljudske otroške pesmi in tudi otroka. Pri tem so Župančiču slike dajale samo osnovni motiv, ki ga je večinoma obdelal po svoje, včasih celo mimo ilustracije s privzemanjem novih motivov (Hi, hop, naštevanje naših krajev; Daj, zmaj! kitica z narodnostno tematiko; Glej, račke, labodi! prispodoba o Ribničanih; Ziba tarajka, prva kitica o zajčku in zajki; Črep! Na tleh je lonček - drugi del o loncevezcu, kodrastem Slovačku). V Kraljeviču Marku in Ljútici Bogdanu je končno sploh opustil poskus, da kakorkoli poveže tekst z ilustracijo, razen z osnovnim motivom nejunaškega junaštva, po snov za pesem pa je segel tokrat v srbohrvaško ljudsko epiko. A ob sliki, ki mu je z dinamiko razgibala tvorno domišljijo, se je razživel in napisal najboljšo pesem v slikanici, Trikrat naprej, trikrat nazaj. Tudi tu je povsem zanemaril ilustracijo in nemški tekst ter na osnovi motivov slovenske ljudske pesmi (in z dovršeno uporabo elementov, ki so se v slovenski umetni otroški pesmi začeli oblikovati dve desetletji pred tem) napisal pesem, ki je povezana z ilustracijo samo po igralno-gibalni funkciji. A tudi v ostalih tekstih je kljub naslonitvi na ilustracije uporabljal pesniška sredstva, značilna za ljudsko pesem, kar jim poleg domačih motivov daje domač značaj.

Značilnost teh pesmi pa je tudi njihova vedrina, v katero le redko kane resnobnejša misel ali razpoloženje. Otrok, ki nastopa v njih, je neposreden v čustvovanju in v reakci-

jah na dogajanje krog sebe, a ne cmerav. Večina pesmi je napisana tako, da govori pesnik v imenu otroka, zato je otrok označen aktivno, z besedami in dejanji, s katerimi se sam odziva na pojave obdajajočega ga sveta; zlasti živ odnos kaže do živali.

Marsikaj, kar smo ugotovili ob pesmih za slikanico Lahkih nog naokrog, nam potrjuje tudi drugo, večinoma drobno gradivo iz tega česa, zlasti v beležnici XIII, deloma v nekoliko poznejših beležnicah. Razna ljudska rekla, ljudski izrazi s področja lova in ribolova, posamezne pesniške primere, ljudske uganke - vse to priča, kako živo se je v tem času Župančič zanimal za vse, kar je domačega. Življenje v tujem okolju je to njegovo zanimanje gotovo še stopnjevalo. Kako je domače zemlje pogrešal, je sam izjavil Izidorju Cankarju, češ: "... potrebujem domačega zraka in domače zemlje, moral bi na kmete med naše ljudi;"[76] podobno je pisal tudi Ivanu Prijatelju.[77] Ko govori o odnosu do domovine, govori o zakoreninjenosti in označuje to zakoreninjenost kot etično vrednoto (Nekomu, ki mi je odrekel domovino, 560). Kako intimno je čutil to povezanost, se vidi iz odlomka v pesnitvi o ustoličenju (487), ki je nastajala blizu tega časa:

Kdor ima uho
tenkó, tenkó,
pa ga nastavi na zemljo domačo, na majko,
bo čutil dete, ki se giblje v majki,
bo čutil porive bodočnosti.[78]

Že pred tem je svoje domovinsko čustvovanje izpovedal z vero v svobodo, ki jo prav tako primerja še nerojenemu detetu, ki se giblje v materi (Naj bo!, 470).[79] Vsekakor je značilno, da mu je v mislih na domovino in rod hkrati tudi prisotna misel

na otroka, in sicer na otroka kot predstavnika bodočnosti.

Od tega, kar je raztresenega po beležnicah še drugega, naj vsaj bežno opozorimo na pesnikovo dojemljivost za pojave v naravi, še posebej za drobne pojave v rastlinskem in živalskem svetu, ki si jih beleži z živo, slikovito besedo, npr. zapis o golobih[80] ali mesta v že omenjeni pesnitvi o ustoličenju, kjer so moška imena posneta po živalih, ženska po cveticah in je o tem govora tudi v verzih; tudi besedne igre najdemo med zapiski in izpiski, celo uganko (o naperjeni šivanki, 534).[81]

Vse to je po svoje prišlo do izraza tudi v slikanici Lahkih nog naokrog: pesnikova zakoreninjenost v vsem domačem, zanimanje za drobne pojave v naravi, a ne nazadnje tudi izrazit čut za konkreten in živ ljudski izraz ter užitek ob igri besed in njihovem zvočnem učinku.

- - - - -

Za prvo razdobje druge dobe Župančičeve otroške pesmi so značilni razni osnutki (za slikanico o mucah, za abecedo v verzih, za otroško zbirko), vendar je do objave dozorel samo eden, slikanica Lahkih nog naokrog (1909, izšla 1912). Tako se na prvi pogled srečamo s podobnim pojavom kakor že ob Pisanicah in ob snovanju nove otroške zbirke leta 1904. Obakrat je pesnik neposredno po uspehu z drugimi pesmimi, izdanimi v zbirki, delal načrte tudi za izdajo otroških pesmi. A oboje je bilo v času, ko je otroška pesem, kakor smo ugotavljali, nastajala vzporedno z ostalo poezijo in večkrat predstavljala celo neposrednejšo osebno izpoved kot ta (razen v erotiki) ali

se vključevala enako ali celo v večji meri kot ostale pesmi v pesnikov narodno-kulturni program. Zdaj o taki vzporednosti ne moremo govoriti. Sicer tudi v tem razdobju najdemo komponente, ki so skupne oboji poeziji, vendar je otroška pesem tega časa v primeri z drugimi pesmimi po večini tako primitivna in tako površinska, da je ne moremo primerjati z drugo sočasno poezijo.

Po večletnem premolku v otroški poeziji je v Dumi (461), ki je za pesnika pomenila razrešitev njegovih osebnih, družinskih in narodnostnih problemov, spet obudil spomin na doživetje iz otroštva, ki s svojo idiliko spominja na nekdanje otrokom namenjene pesmi. V ta idilični spomin je postavil idealiziran lik očeta, ki je zdaj, razbremenjen osebne krivde, v sinu zbudil čustvo hvaležnosti za vse, kar je v otroštvu doživel lepega. Hkrati s tem pa so se pesniku začeli buditi spomini na otroštvo, kakršno je bilo v resnici, ker ni več čutil potrebe, da ga idealizira in olepšava. Ob teh spominih so mu oživeli tudi naturalistični ljudski otroški verzi, ki jih je poznal še iz otroških let. Značilnosti teh verzov (preprostost, stvarnost, a tudi ritmična in zvočna učinkovitost) so zapustile vidne sledove tudi v Župančičevih besedilih tega razdobja, predvsem v slikanici Lahkih nog naokrog.

Pobude, da so te pesmi začele nastajati, so nedvomno v veliki meri bile zunanje: morda želja, da se z verzi za Prijateljevo hčerko vsaj nekoliko oddolži za gostoljubje, predvsem pa pesnikova denarna stiska. Verzi so tipična besedila slikanic, večinoma skice poosebljenih živali (muck), kakor so jih izzvale slikovne predloge, zato razen redkih izjem brez žive neposrednosti. A tudi drobne slike iz narave (v osnutkih za abecedo) so večidel nastajale preveč shematično, samo kot

pesniške "naloge", tako da le v nekaterih zazveni pesnikova osebna zavzetost. Neosebno, brez emocionalne prizadetosti, so pisani tudi verzi Lahkih nog naokrog.

Bolj kot prvim verzom tega razdobja pa se tem besedilom v marsičem pozna, da so nastajala po določenem programu, ki ni bil samo zunanje pogojen kakor pri prejšnjih poskusih (slike, razvrstitev črk v abecedi), temveč je izhajal iz pesnikovih takratnih nazorov. Župančičeva želja je bila, da bi njegove pesmi imele "trajen kulturen in vzgojevalen pomen".[49] Motivi in besedno gradivo iz ljudske pesmi (deloma povezani tudi s spomini iz otroštva) bi naj tem njegovim pesmim dajali domač značaj, da bi otroke, predstavnike bodočega rodu, pojile z domačim duhom ter jim budile narodno zavest. Vendar je le malo od teh pesmi zares uspelo. V izrazno-oblikovnem pogledu si je pesnik (s pesmijo Trikrat naprej, trikrat nazaj, 531) sicer ustvaril vzorec za nekatere poznejše pesmi v Cicibanu, a za nadaljevanje v tej smeri mu je takrat še manjkala notranja pobuda, kakršno je pozneje predstavljal njegov lastni otrok. Vloga, kakršno so otroške pesmi (vsaj mnoge od njih) imele za Župančiča nekoč, ko so mu bile ena izmed oblik osebne izpovedi, pa je sedaj, po Dumi, postala odveč. Edino enkrat so se še strnile pesnikove življenjske izkušnje in spoznanja s podobo iz otroštva, a ne več kot tožba po njem, temveč kot izraz življenjske volje in vedrine: v Pastirčkih (471). Kakor predstavljajo pesmi iz Lahkih nog naokrog prehod k Cicibanu v izrazno-oblikovnem pogledu, tako tvorijo Pastirčki predhodnico pesmim v Cicibanu s svojim optimizmom in življenjskim pogumom.

Kot celota pa tvorijo otroške pesmi tega razdobja, zlasti pa pesmi Lahkih nog naokrog stopnjo, ki je omogočila prehod od Pisanic k poznejšemu Cicibanu.

C i c i b a n

Razdelek zajema čas od nastanka fragmenta o Mračunu (600) v novembru 1912 do ponatisa Cicibana (1922) oziroma do pesmi Kaj joče v vetru? (817).[82] V tem času je nastalo sto štiriinšestdeset otrokom namenjenih besedil, od tega devetintrideset pesmi za otroke, šest odlomkov oziroma osnutkov pesmi, sto šestnajst ugank in trije dramski fragmenti.

Otroških pesmi tega razdelka večinoma ne moremo vzporejati z ostalimi pesmimi, ker pesmi niso nastajale vzporedno, temveč izmenoma. Ko je bil Župančič najbolj tvoren v otroški poeziji, je v ostali poeziji skoraj povsem molčal in obratno. Najlepše se to vidi, če pregledamo Župančičevo tvornost v letih 1915 do 1917. Tako je v letu 1915, ko je napisal (oziroma objavil) samo šestnajst drugih pesmi, napisal za otroke sto štiriintrideset tekstov (med temi sto osem ugank); v letu 1916, ko je sicer na sploh bil malo tvoren, je še zmeraj napisal deset pesmi za otroke ter dva odlomka, štiri fragmente epskih tekstov ter dva fragmenta dramskih del. V istem času sta nastali samo dve drugi pesmi (ki pa sta obe tudi na neki način povezani z otrokom: Tika-taka, 794; Sveto rojstvo božje, 801) ter en fragment. A že v naslednjem letu se razmerje popolnoma spremeni. Medtem ko so v tem letu nastajale glavne pesmi za poznejšo zbirko V zarje Vidove, ni Župančič več napisal ne enega teksta za otroke.

Vendar je vse to razdobje zaznamovano s pesnikovim zanimanjem za otroško poezijo, saj sta izšli v tem času obe glavni Župančičevi zbirki za otroke, Sto ugank ter Ciciban in še kaj (po kateri razdobje tudi imenujemo) leta 1915. Obe zbirki sta še v istem razdobju doživeli tudi ponatis, Sto ugank (izpremenjena izdaja) 1919 in Ciciban 1922.

Gradivo torej kaže, da je bil Župančič v otroški poeziji najbolj ploden leta 1915, ki predstavlja višek tega razdobja. A zanimanje za mladinsko književnost in za otroka lahko zasledujemo že pred nastajanjem pesmi za obe zbirki, od poročil o izdajah za otroke (v Ljubljanskem zvonu 1911 o Milčinskega Pravljicah, v Slovanu 1914 o Pravljicah Mire in Utve ter o koledarčku "Branibor" slovenski mladini 1914) prek materinskih pesmi (Pričakovanje, 631; Belokranjska deklica, 632) do vojnih pesmi o otrocih (Otroci molijo, 634; Razgovor, 638; Dete čeblja, 640). Tako celotno razdobje razpada v čas, ko so pesnika zaposlovali razni literarni načrti, v katere se je vključevala tudi literatura za otroke, v čas, ko ga je pretresala usoda otrok v vojni, do časa, ko je snoval Cicibana in uganke, ki ima tudi več faz; zlasti nastajanje pesmi za Cicibana. Po izidu obeh zbirk je pesnikovo zanimanje za otroško pesem še vedno živo leta 1916, pozneje se pojavi samo ob izdaji obeh ponatisov.

- - - - -

Ko se je Župančič proti koncu leta 1910 vrnil v Ljubljano,[83] so ga zaposlovali različni literarni načrti, predvsem Jerala, od katerega je zlasti Intermezzo (635) nastajal vsaj deloma v letu 1910;[84] obravnaval je problem umetniškega ustvarjanja in ga je pesnik želel postaviti v pristno domač, slovenski okvir.

Domača stvarnost je bila sicer drugačna, kakor si jo je lahko slikal v mislih daleč od doma, vendar se je pesnik zavedal, da je predvsem od njega odvisen njegov odnos do domovine in obratno (Doma, 591). Ob tej zavesti se mu je zbudil

orfejevski motiv, želja, da bi njegova pesem spoznala in znala izraziti bistvo njegovega roda, naroda (Na Bledu, 592). Pobudo in priliko, da je podrobneje o tem bistvu razmišljal, so mu dale Pravljice Milčinskega, torej knjiga, namenjena otrokom. Ko v zvezi s to knjigo razpravlja o narodni individualnosti,[85] govori "o tistih notranjih glasovih, pojočih v tajni a mogočni govorici, ki jih je polna naša zemlja, o onem skrivnostnem fluidu, ki veže prejšnje rodove s poznejšimi, o vsem osnovnem tonu narodne individualnosti. Ta bajni ton iz davnine, ako je živ v živih dušah, zveni nezavedno v pravem našem človeku in ga brani tujih vplivov. Zato se porenegati najlaže človek, v katerem onega osnovnega tona ni. Človek brez globoko zakoreninjenega čustva, brez one svetosti v sebi, ki daje odporno silo in zavrača po mirni instinktivni reakciji od sebe vse, kar se ne prilagodi krepkemu ritmu krvi in pasme. Medtem ko se tistemu, ki mu zveni v notranjosti neprenehoma ona struna, drameča strune-sorodnice, da ji prilagajo, ni mogoče potujčiti - varen hodi po daljini, ker čuti tajno vez nazaj, ne boji se za svojo individualnost in za svojo narodnost, ker ve, da je ne more izgubiti. S tako vsebino pa se polnijo duše samo iz globin, kjer vrvrajo in mrmrajo skrivnosti narodne duše - tam so srkali svojo moč vsi pravi gradniki naše kulture, zavedno ali nezavedno."

Če mu je leta 1908 in leta 1909 važen narod, njegov fizični obstoj (Zemljevid, 467; ustoličenje koroških vojvod, 487; Daj, zmaj! 520), in če od leta 1909 dalje razmišlja o nalogah in mestu umetnika v narodu, se ob Pravljicah zave, da je v narodu nekaj, kar označuje kot "skrivnostni fluid", "bajni ton iz davnine", "skrivnosti narodne duše", kar je v skladu z ritmom krvi in pasme. Tu skuša povezati duhovne

vrednote z biološko-plemenskimi. V tem vidi "slovenski temelj" za svoje delo, a hkrati zagotovilo za fizični obstoj naroda.

V zvezi s slikanico Lahkih nog naokrog je slabi dve leti prej želel "kaj čisto domačega, v besedi in sliki slovenskega, potem bi imelo trajen kulturen in vzgojevalen pomen -".[49] Ob Milčinskega knjigi pa je še mnogo jasneje spregovoril o tem, kar je zahteval, oziroma pričakoval od knjige, namenjene slovenskemu otroku. Treba je poudariti, da gre za slovenskega otroka, kajti pesnik je razmišljal o tistih prvinah, ki "poleg jezika in mogoče celo v večji meri nego jezik sam", tvorijo narodnost. Potemtakem ne gre samo za jezik in ne zadostuje, da je delo napisano v domači besedi, temveč mora zveneti v delu še "bajni ton" "narodne duše". To je bila verjetno - vsaj do neke mere - tudi naloga, ki je pesnik v Lahkih nog naokrog "nasploh k nji stremel",[52] samo da se mu je zdaj misel še jasneje izkristalizirala. Vedel je, da je treba biti zakoreninjen v narodu, narodnem, in v rodu, družini. Pri tem pa je povezoval vprašanja renegatstva in zvestobe narodu, torej vprašanje narodove eksistence, z vprašanji naše kulture, ki jih je s tem dal v zavest osnovnega ohranjevalnega činitelja.

Ko je Župančič v jeseni 1912 postal dramaturg deželnega gledališča v Ljubljani, si je pri sestavljanju repertoarja prizadeval, da bi našel kaj primernega tudi za otroke.[86] V zvezi s tem je nedvomno prevod Pogumnega krojačka, otroške igre H. pl. Drinklerja, ki so jo ponovno igrali v Ljubljani, v naslednji sezoni pa tudi v Mariboru,[87] in Župančičev lastni osnutek za pravljični dramski tekst v verzih (začet 7. novembra 1912) o Mračunu (600) in njegovi vilinski hčerki,

ki se zaljubi v kraljeviča-pevca. Motiv vil,[88] ki ga je obdelal med svojimi prvimi otroškimi teksti (Vile, 34) še čisto v smislu ljudskega verovanja, je tu svobodno predelal, zlasti odnos vil do človeka. Vile vidijo v kraljeviču najpopolnejšega junaka, poseben čar pa mu daje njegova sposobnost, da poje. Zaljubljena hči očeta, ki jo svari, prepričuje:

Da si ga slišal, kako je pel
tudi tebi bi srce raznel,
kaj je krona in drugi ves žar -
njemu dan je petja dar.
- - - -
Kadar on poje, kri se razgreje,
srce se joče, srce se smeje.

Orfejevski motiv je tu dobil v primerjavi s pesmijo Na Bledu novo vsebino. Če gre tam pesniku za izraz občestvenih teženj, mu gre tu za neubranljivo silo petja, ki naj pridobi srce zaljubljenega dekleta.

Hkrati pa se je bistveno izpremenil pesnikov odnos do ženske, kakor se je svojčas izrazil v pesmih Ti gizdava devojka Julijana (146) ter Umetnik in ženska (396). V mladostni pesmi je pesnik še tako zaverovan vase in v svojo umetniško pot, da sicer priznava povezanost z življenjem, vendar samo toliko, da iz njega črpa pobude: "sonce nebeško pije, pije / čisto kri -", sicer pa je vzdignjen visoko nad to življenje: "Biserne žarke razsiplje povsod, / ali v višini njegova pot / blesteča se bliska." Bližji življenju je v drugi pesmi, čeprav tudi ta govori o bipolarnosti v umetniku, ki ustvarja v njem napetosti in konflikte z okoljem. Vendar je v tej dvojnosti narave kljub navideznemu prevladovanju umetništva nad človeškim čustvovanjem to drugo že močno poudarje-

no. Ženska intuitivno čuti, da je mož ob njej drugačen, kot so povprečni ljudje, in trepeta za njegovo ljubezen, a mož-umetnik ji je hvaležen za njeno spoznanje, ki njuno zvezo krepi, njemu pa pomaga premagovati razklanost, ki bi se bolestno stopnjevala, če bi ne mogel povezovati svojega človeškega doživljanja z umetništvom v sebi.

V obeh teh pesmih se pesnik omejuje samo na odnos umetnik - ženska, ne da bi hkrati določneje razmišljal o vlogi svoje pesmi za skupnost, za ljudi sploh. Po Dumi pa se pesnikova naravnanost navzven, ki se je oblikovala od Čaše opojnosti dalje, a se je v Samogovorih začasno zopet usmerila navznoter, začenja vedno bolj obračati do človeka sploh. Pesnik se čedalje bolj zaveda, da je samo člen v verigi rodov, ki ga povezujejo s človeštvom. Vedno bolj živa postaja v njem zavest, kako je povezan z življenjem, povezan nazaj in povezan naprej; in kako mu je s to povezanostjo naložena odgovornost. Že v osnutku za neodposlano pismo Cankarju 2. januarja 1909 je zapisal: "Rekel sem: sam svoj upnik si in sam svoj dolžnik. ... A: imaš vest? Si si ustvaril svoje telo sam? Ga nisi prejel od dveh, iz soka, ki je pritekel od štirih drugih, in zopet od osmero drugih in tako naprej? Nisi izšel iz družine? Iz naroda? Iz človeštva? Ono ti je podarilo svoj dragoceni sok, ki ga pretaka iz veka v vek - ali boš to dragoceno dediščino vnemar pustil? ... Ne boš pazil, da ga oddaš čistega naprej, vsaj čistega, kakor si ga prejel, če si navaden človek in če si pravi človek, še čistejšega, žlahtnejšega? Ne čutiš dolžnosti? Proste dolžnosti, ki je ne terja od tebe z besedo niti z orožjem nihče, a ki jo terja vesoljstvo s tihim glasom tvoje notranjosti? Umetnik, mislec, poet: ne čuješ tega glasu v sebi? Trdi mi, ... kolikor hočeš, da ni drugega merila zate nego Ti sam: sam na sebi boš čutil, da si zvezan

z družino, z narodom, s človeštvom s tisoči in tisoči vezi...

Jaz čutim v sebi to tajno vez; kri mojih pradedov živi v meni, vem, zdrava, burna kri. In čutim v sebi zdrave instinkte rodu, iz katerega sem izšel, povsod, po vseh svojih potih - ... povsod in vedno. In zato se ne bojim svojih potov, ne bojim se dalje, ker vem, da nosim s seboj nit Ariadnino, en konec je v moji roki, drugi konec v roki moje majke, - pa saj to ni konec, med njenimi prsti gre naprej, do sključenih že prstov mojega starega očeta - ... in iz njegove roke gre naprej v grob pri cerkvi, in od tam v druge grobove okoli cerkve viniške in v Toplice, in gre preko Kulpe v grobove bosanske in bogve kam za Karpate nazaj."[89]

Pesnik se zaveda dragocene dediščine, ki jo je prejel od prejšnjih rodov, dediščine, ki je ne sme zanemariti, temveč jo požlahtnjeno oddati naprej. Čuti se povezanega z družino, z rodom, prek njega z narodom in s človeštvom. Izraz tega novega vrednotenja življenja, v katerem posameznik ne predstavlja nič, temveč zadobi svojo ceno šele v krogotoku življenja, kot stičišče med preteklimi in bodočimi rodovi, je pesem Telesa naša (566) nastala, ko je v Ljubavnih pesmih (547-549) pesnik tudi dokončno prebolel mladostno ljubezensko čustvo, ki je v osnovi bilo nalomljeno in ga je obremenjevalo. Šele ob takih spoznanjih je pesnik dokončno oblikoval svoj odnos do sočloveka. In šele z njimi je bil zmožen misliti na ženo ne kot na ljubico, temveč nosilko novega življenja, ki bo spočela in rodila nov rod.

Ob takih premikih v pesnikovem razsojanju o sebi in svojem mestu v življenju postane orfejevski motiv v tekstu o Mračunu (600) razumljiv. A posebno vrednost dobi vilin slavospev kraljeviču-pevcu, saj zveni kot zmaga ljubezni nad pe-

snikovo razklanostjo med zavestjo izbranca in željo po vključitvi v človeško skupnost. Fragment je nastal v času, ko je pesnik že razmišljal o svoji bodočnosti v zvezi z odločitvijo, da si osnuje družino. To se je zgodilo proti koncu leta 1913, ko je pred tem 1. februarja 1913 prevzel posle arhivarja mestnega magistrata v Ljubljani.[90]

Da ta odločitev zanj ni bila enostavna, ker jo je spremljal dvom, ali se ne bo s tem, ko se bo vključil v človeški tok, odpovedal nečemu, kar je bilo zanj bistveno, kaže pesem, ki jo je napisal otroku, Zlatici v spominsko knjigo (601).[91] Obšla ga je skrb, da njegove poezije ne napaja več živa ustvarjalna domišljija, ki jo prispodablja "samoleti preprogi".[92] Hkrati pa se je zavedel (še jasneje kot že nekoč v Milenici, 112, in v Gini, 175), da ga je ravno ustvarjalna domišljija povezovala z otrokom. Saj čudežni svet, ki Zlatico vanj vsak čas lahko povede njena domišljija (Koromandija, deveta dežela, kraljeviči, južnih krajev paradiž), pesnik označuje s podobami iz svojih lastnih pesmi (O Indiji Koromandiji, 150; Snegulčica, 241; Deveti kralj, 258; Ledene rože, 83).[93]

Kljub dvomom, ki so ga včasih napadali, pa je v letu 1913 bil Župančič poln literarnih načrtov. Snoval je novo zbirko Razgledi,[94] hkrati pa je Hinku Smrekarju in Milanu Puglju pomagal pri pripravah za Literarno pratiko za leto 1914.[95] Da se je Župančič za to delo ogrel, kažejo številni prispevki: optimistično razpoložena Koleda (610), ki napoveduje sonce in luč, mesečni napisi (572, 611-621) z življenjskimi razmišljanji, ki izzvenevajo v zaupanje v bodočnost, ter štiri lirske pesmi, v glavnem z ljubezensko tematiko (Vihar, 622; Ob jezeru, 623; Gledam, 624; Na grobu, 595), kakor jo je doživljal, ko se je z ustanovitvijo lastnega do-

ma vključil v življenje in je nesoglasju med človekom in umetnikom v sebi iskal ravnovesja.

Večina teh pesmi predstavlja že pesniški rezultat pesnikovih razmišljanj o svoji umetnosti. In prav v zvezi z njimi je nastala tudi prva pesem v tem razdobju, ki jo je pesnik pozneje uvrstil v Cicibana. Poleg Kolede so namreč kot poskus za podobno pesem nastali Veseli koledniki (626).[96] Začetek pesmi spominja na ljudsko kitico, ki jo je Župančič skoraj gotovo znal na pamet,[97] nadaljevanje pa je šele postopoma dobilo sedanjo obliko. Namesto Cicibana v zadnji vrstici je v prvotni verziji, naslonjeni še na koledovanje ob božiču, stal "mladi božič",[98] pozneje je na njegovo mesto stopil "Kurent Bog",[99] šele v končni formulaciji je tisti, ki prinaša "meh za smeh" in "vrečo sreče", postal otrok, Ciciban. Ob nastanku pesnik pesmi še ni občutil kot otroško, saj jo je namenil za Razglede, kjer jo je postavil med Zelenega Jurija in Pastirčke.[94] Med otroške jo je uvrstil šele leta 1915, ko je kot dopolnilo napisal še Žalostne kolednike (777) in Častitljive kolednike (778) ter vse tri vključil v Cicibana; s tem sta bila dana tudi povod in prilika, da je na mesto prejšnjega božiča oziroma Kurenta stopil Ciciban.

Zeleni Jurij (627) je nastal kmalu za Veselimi koledniki, vsekakor še v prvi polovici 1914. Motiv zelenega (oziroma svetega) Jurija je Župančiča pritegoval že zelo zgodaj, saj že ena prvih njegovih pesmi Na Jurijevo (2) opisuje to obredje. Svetega Jurija je vpletel pozneje v pesmih Miklavžev večer (327) in Vesela pomladnja epistola (374), ima ga tudi v napisih za marec (613) in za april (614). Osnovna motiva, izražena v teh dveh napisih, je združil v Zelenem Juriju: Jurija, znanilca pomladi, in Jurija, viteza, ki prinaša prebujenje in prerojenje. Simbolni podobi zelenega Jurija,

znanilca pomladi, povzeti iz ljudstva, je dodal še funkcijo glasnika svobode, in sicer narodne svobode. Že v pesmi Daj, zmaj! (520) je "zamračena" Koroška izražala pesnikovo zaskrbljenost za slovenstvo na Koroškem, zdaj je tudi Štajersko vključil v svojo skrb, vsaj Slovenske gorice.

Da je glede tega njegova sodba postala stvarnejša, je nedvomno vpliv Kraigherjevega Kontrolorja Škrobarja, ki je neolepšano prikazal narodnostno problematiko na Štajerskem, zlasti v Slovenskih goricah. Še preden je roman izšel, je Župančič opozoril nanj v Slovanu,[100] čigar uredništvo je prav takrat prevzel, in hkrati ponatisnil iz dela XIV. poglavje pod naslovom Primicija v Slovenskih Goricah.[101] V poročilu posebej podčrtava "narodni boj na severni meji Slovenije, v Slovenskih Goricah", ponatisnjeno poglavje iz romana je izbrano tako, da govori o problemu ponemčevanja, odpadništva, izdajstva. Vsekakor se je Župančič ob Kraigherjevi knjigi bolj določno kot dotlej zavedel, kako pereči so ti problemi, in sicer ne samo na Koroškem, ampak tudi drugod. To spoznanje je bistveno soustvarjalo miselno osnovo Zelenega Jurija. Prav glede na to lahko z dokajšnjo gotovostjo trdimo, da je Zeleni Jurij nastal blizu poročila o Kontrolorju Škrobarju, torej v začetku leta 1914. Da je nastal pred izbruhom svetovne vojne, pa kaže siceršnje razpoloženje v pesmi, ki izraža sicer zaskrbljenost za obrobne kraje, drugače pa prikazuje naše ljudi vesele in razigrane. Pesem izzveni tudi optimistično, z vero, da se bo glasnik pomladi in svobode "ob leti" spet vrnil.

Zeleni Jurij bi bil skupno z Veselimi koledniki in Pastirčki izšel v Razgledih, če ne bi bila preprečila izida te zbirke svetovna vojna.[94] Sprejel pa je pesnik vse tri pesmi

nato v Cicibana in jih s tem uvrstil med otroške pesmi, čeprav jih prvotno nedvomno ni namenil mlademu bralcu. Toda naslonitev na osebna doživetja iz otroštva, na ljudsko pesem ter vedri optimizem so uvrstitev v otroško zbirko omogočali.

Ko je za leto 1914 Župančič prevzel uredništvo Slovana, je prvo številko začel z apokaliptično Dies irae (609). Pesnikova tiha bojazen za umetništvo, ki še zveni iz ljubezenskih pesmi, objavljenih v Literarni pratiki, se je tu povsem umaknila in napravila mesto strahu za človeštvo. A tembolj se je umetniško hotenje izrazilo v bujni in bogati metaforiki, v že kar preobloženi pesniški besedi. V primeri s preprostostjo otroške pesmi je v tej viziji Župančičev izraz dosegel nasprotno skrajnost, kar je glede na vsebino seveda naravno in razumljivo. A že takoj za tem se je začel vračati zopet v obratno smer in se bližati enostavnosti, kar je v naslednjem letu omogočilo klasično preprostost Cicibana.

Urejevanje Slovana je pred pesnika postavilo mnogo konkretnih nalog, ki se jih je lotil z veliko vnemo. Predvsem je posvečal veliko pozornosti novim publikacijam, zlasti otroškim izdajam, pisanju za ljudstvo in izdajam, ki so nas povezovale z jugom. Mnogo teh poročil in opozoril je napisal sam, zlasti v prvi polovici letnika, in tako tudi ob konkretnih primerih izpovedoval svoje nazore o literaturi. Za nas so zanimive zlasti njegove misli o mladinski književnosti.

Že v prvi številki je objavil kritiki dveh izdaj za otroke, Pravljic, ki sta jih spisali Utva in Mira,[102] ter koledarčka "Branibor" slovenski mladini 1914.[103] Obe poročilci dokazujeta, da je avtor razmišljal o pomembnosti mladinskega slovstva in o tem, kakšno naj bi bilo dobro mladinsko delo, tako po slogu kakor po idejnosti. Pri tem je obsodil dve glavni slabosti pisanja za mladino, izumetničeno sladkobnost

in prevsiljivo, zato dolgočasno poučnost in vzgojnost. O prvem pravi v zvezi s Pravljicami: "Sama srčkanost in presrčkanost, samo igračkasto kodranje in krotovičenje sloga in misli; fabule, pravega pripovedovanja, pa niti za pedenj. Otroci bodo to besedičenje zavrnili, in po pravici, zakaj to je otročja, ne pa otroška knjiga. Kaj naj počne mladina s tako nepregledno navlako, če se že odrasel človek ob nji utrudi. Kar ni za zrelega moža, ni za otroka."

O pouku in vzgojnosti pa razpravlja ob drugi knjižici, namenjeni slovenskim otrokom ob meji: "Vse prav in lepo - pouk za življenje, navduševanje za jezik, narodnost, slovenščino in domačo knjigo. Samo tisti, ki ga hočemo navajati na svoja pota, mu priljubiti slovensko besedo in pismo, se ne sme pri vsem tem niti toliko dolgočasiti, kar bi z iglo pičil, če nočemo biti taki, kakor tisti goreči pridigar, ki mu je polovica poslušalcev iz cerkve ušla, druga polovica po klopeh podremala. Saj so ljubeznivi pisatelji, ki so prispevali letos in lani svoje vrstice, videti je, kako jim je do stvari; in vendar - koliko prstenega moraliziranja, omledne solzivosti, suhoparnega poučevanja s stereotipno frazeologijo naših dnevnikov, ki je otroci na mnogih mestih niti oddaleč razumeli ne bodo. Ne rečem, da je vse to pisanje mlatva prazne slame, ali, če si zamislim v duhu, v kako sugestivni obliki bi se dalo vse to podati, potem mi je žal naše mladine."

Ko ugotavlja pomanjkljivosti pisanja za otroke, poudarja fabulo, ki naj bo zanimiva, podana pa sugestivno, v neizumetničenem slogu in živem, razumljivem jeziku, ne otročje, temveč otroško. Zato želi od založnikov, urednikov in piscev, naj se pri delih, namenjenih mladini, še posebej potrudijo. Tako Družbi sv. Mohorja po pravici zamerja, da je - iz boja-

zni pred krivimi nauki ruskega pravoslavja - pred leti zavrnila ponudbo slovenskega prevajalca (verjetno Levstika), "da ji priredi slovenski prevod ruskih narodnih skazek" - izdala pa namesto tega Pravljice, "- prazne pleve za kleno zrnje. S tisto odklonitvijo ... so slovenska deca in vsi Slovenci ogoljufani za prelepo, čudovito knjigo."

"Mladinsko slovstvo je za naš razvoj tako važno, kakor le katera literarna panoga,in kdor zbira in izbira spise za otroke, ni nikoli dovolj tenkovesten." Tako urednikom ob "Braniboru". A na koncu istega poročila se obrača še do pisateljev: "Vsako leto perišče biserov v slovenske hiše ob mejah. Ako se naši pisatelji za stvar gorko zavzamejo, bo tako, ker mora biti." Tu ima v mislih seveda resnične pisatelje, ne ljudi, ki bi samo hoteli to biti. A hkrati jim naroča, naj se "za stvar gorko zavzamejo", naj jim torej mladinska književnost ne pomenja nečesa, kar bi bilo manj vredno. Sicer je vrednotil mladinsko slovstvo predvsem z vidika problematike slovenskega naroda in njegovega razvoja, torej nikakor ni zanikal vzgojnega pomena, ki ga književnost lahko ima za oblikovanje doraščajočih rodov, vendar je kot conditio sine qua non postavljal zahtevo, da imej tako pisanje umetniško ceno, da ga piši resničen umetnik. Zabeležil je med temi opozorili in zapiski (kakor je bilo mimogrede že omenjeno) tudi lastno slikanico Lahkih nog naokrog[104] in jo s tem - morda nehote - ovrednotil kot primer, kako si pisanje za otroka zamišlja v praksi.

Kako je Župančič kot urednik Slovana tudi drugače kazal zanimanje za mladinsko slovstvo, nam pričata dva prispevka Frana Milčinskega, sicer ne izrazito otroška zgodba Laži[105] in njegova pravljica Trije hlapci.[106] Da se Župančič v reviji,

ki je nosila podnaslov: "Mesečnik za književnost, umetnost in prosveto", ni pomišljal objaviti tudi otrokom namenjenih tekstov, kaže, kakšen pomen je mladinski literaturi pripisoval. Vzgled za tako vrednotenje mu je sicer lahko nudila praksa nekaterih uredništev revij, ki jih je imel priliko spoznati že v prvih letih študija na Dunaju, npr. že navedena objava otroških pesmi Paule in Richarda Dehmla v reviji Ver sacrum 1898, vendar je bilo vse to živo zanimanje za literaturo, namenjeno otrokom, v prvi vrsti posledica Župančičevih razmišljanj o nalogah umetnika, ki mora "iskati poti i za rodove, ki bodo".[39]

Tudi od pesmi, ki jih je Župančič v tem času napisal in objavil v Slovanu, sta dve povezani z mislijo na otroka. To sta obe materinski: Pričakovanje (631) in Belokranjska deklica (632). V Pričakovanju se je pesnik jasnovidno zavedel, da je materinstvo enako posvečeno kot ustvarjanje, saj oblikuje nekaj, kar šele bo. Ob istem misteriju se je kmalu za tem ustavil še enkrat, ko je, spodbujen z narodopisnim člankom svojega viniškega rojaka in sorodnika Franja Lovšina Ženitovanjski in drugi belokranjski običaji,[107] napisal Belokranjsko deklico. Če je bila pesem Na grobu (596) najgloblja izpoved ljubezni, ki veže moža in ženo, je ta pesem njeno nadaljevanje, dopolnilo. Še silnejša kot ljubezen med možem in ženo je za ženo želja po materinstvu.

Pesnik - ustvarjalec - je zdaj spoznal to silno moč, ki je vsajena v ženo, in sprevidel, da mu je v tem enaka. Prodrl je v bistvo materinstva. Isto spoznanje izraža tudi zapisek o materinstvu, ki je sicer (sodeč po pisavi) iz dvajsetih let: "Kadar se zatopiš v materinstvo, si nenadoma v kraljestvu najresničnejše realnosti in hkrati v kraljestvu najskriv-

nostnejših sanj. V samem bujnem toku in ob vrvrajočem izviru stvari, tam kjer se snuje človeška usoda in bodočnost naroda in sveta. Vsi naši posli, ki niso usmerjeni v bodočnost, so jalovo prizadevanje ali prazna igra, zakaj vse je nagnjeno kakor ločje za tokom, ki hiti v bodočnost. Materinstvo, vsa materina misel in skrb, vse njeno delo je samo delo in skrb za bodočnost. Mati, sklonjena nad zibko - to je človeštvo, sklonjeno nad svojo usodo."[108]

Tako sta se pesmim, ki jih je Župančič objavil v Literarni pratiki in ki so vse izraz privlačujočih se in odbojnih sil med dvema, ki sta se zbližala,[109] pridružili dve materinski pesmi, ki izražata hrepenenje po še nerojenem ali sploh nikoli spočetem otroku. Od tod naprej do otroške pesmi je bil samo korak.[110]

- - - - -

V to intuitivno prisluškovanje skrivnostnemu snovanju življenja, usmerjeno navznoter, v globino, je nenadoma treščila vojna. Vojna, ki je bila v resnici še mnogo strašnejša, kakor jo je doživljal kot slutnjo vsesplošne groze in pogina pesnik vnaprej. Zdaj ni mogel več spregovoriti. Ne v vezani besedi ne v članku ne v poročilu. Kakor da je vse postalo brez pomena, brez vrednosti: vsa skrb za mladino, za ljudstvo, za naš napredek, za našo narodnost.

1. septembra 1914 se je Župančiču rodil prvorojenec Marko, v bridkem vojnem času. Nad pesnika se je zgrnila še ena skrb - kako preživeti otroka. Prevzel je nase brigo za hrano. Vsako jutro je odhajal k Čadu po mleko, ob slehernem

vremenu, vse leto. Če je otrok jokal, je vstajal tudi ponoči in ga nosil.[111] To je bilo prvo čisto konkretno pesnikovo srečanje s skrbmi za goli obstanek.

A vendar mu je rojstvo sina prinašalo tudi trenutke veselja. Tako je na poti k Čadu nastala Zimska (633), polna razposajene vedrine in optimistične vere, da se bodo težave dale premagati. Z njo je sklenil letnik Slovana, ki ga je urejal. Kako drugače je zvenel ta vedri sklep kot grozljivi uvodni Dies irae (609), ki ni samo vizionarna napoved vojne, temveč še v večji meri izraz do skrajnosti stopnjevanega čuta odgovornosti do okolja (morda ob končni odločitvi, da si osnuje družino) in ob tem občutka, da je vsakdo v človeški družbi dolžan dajati račun; sebi in drugim. Tu še tesnoba in preplah, po letu dni kljub vojni vsaj trenutek notranje sproščenosti.[112]

Tako vedrino mu je lahko navdihnila samo sproščujoča zavest, da je rojstvo otroka najpopolnejša afirmacija življenja, ki jo lahko človek doživi, kajti:

Rojstvo gre v rod
in rod je narod.[113]

Vendar je vojna groza pesnika čedalje bolj dušila. Pred letom dni je samo sluteno grozo izpovedal z izrazom, stopnjevanim do skrajnosti, ki mu ga je omogočala naslonitev na Apokalipso. Zdaj izraza ni mogel več stopnjevati, čeprav je spoznaval resnično grozo.

Ker je živel v zaledju, je tragiko, ki jo je prinašala vojna, imel priliko videti predvsem v družinah brez očetov, za kar je ob skrbi za lastnega otroka bil še posebej občutljiv. V času negotovosti, ko ni vedel, ali se ne bo tudi sam nenadoma znašel na fronti in tam morda padel, se je lahko vživljal v tragiko otrok, ki so ostajali sami z materami,

njih očetje pa so brez koristi padali nekje daleč v neznanem. Tako so nastale njegove pesmi o otroku med vojno.

Kot prvo je Župančič 15. novembra 1914 napisal pesem Otroci molijo (634), trpek protest proti nesmiselnemu ubijanju ljudi in trganju družin, položen v usta otrokom. Približno četrt leta pozneje je nastala pesem Razgovor (638). Osnutek začetka kaže, da je pesem izzval konkreten dogodek, ko je pesnik bil priča slovesu vojakov na kolodvoru. Način, kako Župančič s srh zbujajočo otroško jasnovidnostjo, preneseno v na videz otroško čebljanje, odkriva, da je oče padel, priča, kako blizu mu je bila otroška psiha, kako popolnoma se je znal spojiti v eno z otroškim doživljanjem.[114] Z enakim naivnim čebljanjem je tragika prekrita tudi v pesmi Dete čeblja (640), ki je nastala približno v istem času in je po motivu sorodna Razgovoru. Pesem Naše poljane vse preorane (639) je motivno drugačna. Izzval jo je najbrž nekoliko pred tem izdan uradni razpis o omejitvi prehrane,[115] pa pesnik s trpko ironijo teši lačne otroke.

Vse te pesmi govore o otroku, vendar niso namenjene njemu; kolikor jih je Župančič izdal v knjigi, jih je uvrstil med vojne v zbirki V zarje Vidove.

- - - - -

Medtem se je pesnikov otrok vse bolj razvijal in vnašal v vsakdanje skrbi s svojo prisotnostjo vedrino, ki je bila neobtežena od vojnega dogajanja. Pesniku je ob doživljanju že polletnega sina spet oživelo zanimanje za naravo, kjer je teklo življenje svojo ustaljeno pot, ne glede na tragično doga-

janje med ljudmi. Obrnil se je k stvarem, o katerih je zapisal približno leto dni prej (629):

Na svetu so drobne, drobne stvari,
kot da so iveri izpod dleta,
ki kleše vélike stvari,
pa so bitja v ljubezni in slasti spočeta,
in vržena v tok življenja kakor mi!
Med biljem in peskom neopažena
in brez imena
tovórijo svoja bremena.

Tekst kljub fragmentarnosti kaže pesnikov umik iz sveta velikih dogodkov v mali, drobni svet v naravi. Da ga je dobro poznal, priča vrsta pesmi ali podob, ki so nastale kot plod natančnega opazovanja narave. O tem govori zlasti fragment Odkod je to zlo v moji duši (630). V fragmentu pesnik našteva ves drobni svet ptičk, cvetic, hroščev, metuljev, čričkov, mravelj, žabic, muck, s katerim je sočustvoval in mu bil kot brat.

V tem drobnem svetu je spet nenadoma ugledal vrsto stvari, ki so bile vredne pozornosti. Kakor je nekoč njemu očetova roka "- čudo za čudom - zavese prirode odstirala," tako je zdaj on svojemu otroku v tem žalostnem času obračal pogled na pisano življenje stvari krog njiju. Hkrati pa se je ob tem sam umikal iz mračne, s skrbmi obtežene resničnosti v svetli, brezskrbni, igrivi svet otroka.

Tako so začele zopet nastajati otroške pesmi, najprej štiri take, ki otroku posebno ustrezajo: onomatopoetične, posnemajoče deloma živali, deloma tudi druge glasove.

Prva je pesem o žabah (643), zapisana brez naslova 12. aprila 1915, še za dva verza krajša kakor pozneje v Cicibanu.

Žabo pogosto srečamo v ljudskih pesmih. Tudi med ljudskimi, ki jih je zapisal Župančič, sta dve taki.[116] Posnemanje žabjega regljanja je vpleteno v pesem o godcih,[117] v drugo tako pesem pa posnemanje kvakanja.[118] Isti dve onomatopoetični obliki ima tudi Stritar.[119] Župančič sam je že pred tem vpletel žabe v pesem O suši (247), kjer je razen onomatopoije tudi že motiv suše, v dvovrstičnici za črko u (458) pa je uporabil še tretjo onomatopoetično obliko žabjih glasov: kum, kum. Vse to je zdaj združil v pesmi, ki ne sloni samo na muziki različnih vokalov, temveč ponazarja tudi različne značaje. Ob tem je nevsiljivo pokazal, da ni treba obupavati, pa četudi si kdaj v stiski.

Z istim datumom je zapisal na hrbtni strani iste pole pesem brez naslova: Kdo pa tisti so štorkljači? (644),[120] ki ima drugo kitico še znatno drugačno kot v natisu:

Ali v Kropi jih poišči,
da jih vidiš pri ognjišči:
kladivo jim v rokah pleše,
tenko poje, iskre kreše
plenk plenk plenk
cvenk cvenk cvenk!

Motiv kovačev, pri Župančiču pogost, saj je slonel na spominih iz otroštva, se je od Ciganov (260) dalje oblikoval različno. V Žebljarski (598), po pesnikovem lastnem pripovedovanju izzvani z doživetjem v Kamni gorici,[121] je glavni sprožilec za pesem bil ritem, enakovreden vsebini motiva. V pesmi, namenjeni otrokom, je Župančič to doživetje v spremenjeni obliki prenesel v bolj znano Kropo in ustvaril tudi otrokom dostopne like kroparskih kovačev. Pri tem so mu hkrati z ritmom oživele tudi neokretne, težke postave kovačev, tako da sta se v pesmi zlila optični in akustični vtis; zlasti druga

kitica slavi delo.

Na hrbtni strani istega lista je zapisana tudi pesem Zvonovi (645), brez naslova, z datumom 15. aprila 1915. Sloni na posnemanju različnih zvonov; take onomatopoije pozna tudi ljudska otroška pesem, ki ima dosti variant o tem, kako pojo zvonovi o posebnih prilikah in pri nekih cerkvah.[122] Tu pa trojno različno posnemanje zvonov podpira vsebino pesmi: v prvi kitici je opomin vsem, v drugi dar vsem, v tretji kažipot vsakemu posamezniku. Pesem kliče k dejavnemu življenju in izzveni v zaupanje v prihodnost.

V skupino otroških pesmi, ki so nastale v prvi polovici leta 1915, lahko štejemo še pesem Vrabci in strašilo (646), ki je sorodna s tremi doslej obravnavanimi onomatopoetičnimi pesmimi. Za to časovno določitev govori dejstvo, da je pesnik v Cicibanu zaporedoma uvrstil štiri onomatopoetične pesmi in Vrabce in strašilo postavil na prvo mesto. Za onomatopoijo, ki mu je bila v tem času važna, je po večini dobil pobude iz ljudske pesmi, kot smo videli. V ljudski pesmi je pogosto tudi oponašanje ptičjega petja in drugih živalskih glasov,[123] kar bi lahko bilo dalo pobudo za Vrabce in strašilo. Vendar je za to pesem prišla pobuda od drugod. V Slovanu 1914, 175 je Ivan Albreht objavil ljubezensko pesem Pomlad, v kateri važno vlogo igra onomatopoetični medmet čiv, čiv, zlasti v prvi in tretji kitici:

Čiv, čiv — Čiv, čiv!
če si živ - — Sredi polja, sredi njiv:
pridi! — si živ?

Župančič je pesem nedvomno bral, saj je bil takrat urednik Slovana. Zlasti medmet, posnemajoč čivkanje vrabcev, mu je lahko ostal v spominu, in ko je približno eno leto pozneje

pisal pesmi za otroke, ga je porabil za pesem o vrabcih; oblikoval pa je motiv novi vsebini ustrezno popolnoma po svoje.[124] Medmetu čiv-čiv (ki ga je podvojil) je dodal nov par živ-žav ter tako učinkovito izrazil razposajenost in vedro zaupanje v življenje, ki ga je tudi utemeljil:

na sredi poljá
tri vreče prosá!

Šele v tej zvezi je dobil neizraziti in neorganski Albrehtov srednji verz iz tretje kitice pravo vsebino. Tudi ta pesem je izraz pesnikovega trdoživega zaupanja, da se dajo težave premagati.

Istega dne, ko je zapisal Župančič Zvonove, je zabeležil tudi eno izmed variant poznejše pesmi Vsak po svoje (647). Pesem je slavospev naravi in hkrati izpoved popolne predanosti naravnemu dogajanju. Najsi so stvari med seboj še tako različne, vendar se vsaka po svoje harmonično vključuje v celotno gibanje. Osnovno občutje v pesmi je sproščenost, pesem je izraz uživanja v naravi, ki pesniku vsa zaživi, tako neposredno jo doživlja. Prav v tem je pesem sorodna z otroškimi, ki so nastajale v približno istem času. Pomladno razigrana je tudi Glosa (648).

Še bolj se je stopnjevalo pesnikovo razigrano razpoloženje v Pomladni ladji (649), nastali v prvi polovici maja.[125] Pobudo za pesem je dalo nedvomno konkretno doživetje, in sicer na Blejskem jezeru, kamor je pesnik prihajal v vilo svoje tašče. Na Bledu so v tistem času s cvetjem in zelenjem okraševali ladje in z njimi v razvedrilo letoviščarjem tekmovali.[126] Jasno se ta zunanja pobuda zrcali iz prvih kitic, kjer je prikazano, kako táko ladjo krasijo. Ob doživetju takega veselega pomladnega razpoloženja, ki je s svojo idiliko zastrlo vsak-

danje skrbi, je pesnik poln prekipevajoče razigranosti - "preveč" mu je pomladi in hotel bi jo dati še drugim. Morda so kje kraji, kjer ni zelenja in cvetja, ljudje, ki - mulasti sredozimci - ne poznajo petja in veselja; morda so to naši ljudje, a malodušneži, ki so izgubili vero v sebe in svoj rod. (Pesem je nastala med vojno, tik pred italijanskim napadom na naše ozemlje.) Njim dajmo te naše pomladi, dajmo veselja in poguma z našo pesmijo. Z osrednjima kiticama (četrto in peto med osmimi), ki govorita o naglju in rožmarinu[127] in o slovenski pesmi, je pesem dobila domovinsko obeležje, podobno kakor Zeleni Jurij, ki je po osnovnem razpoloženju prav tako slavospev pomladi - in gotovo ni naključje in brez vzroka, da sta v Cicibanu postavljeni pesmi druga ob drugo.

Neposredno za Pomladno ladjo je nastala Pesem (647), idilična slika družinske sreče sredi narave.

Ob doživljanju lastnega otroka je nastala tudi prva uspavanka, Kaj se sveti rimska cesta? (652), ena najnežnejših pesmi v slovenski liriki. Za osnovo je pesnik vzel predstavo rimske ceste, ki je bila že v njegovi prvi uganki (3), in jo je posredoval otroku konkretno: posuto z zlatim peskom-zvezdami.[128] S podobo krilatcev, ki prihajata k otroku, je oživil enega najranejših spominov, materino nazorno pripoved o krilatcih, ki se pridejo igrat z otrokom.[129] Zadnji verz:

naše dete mora spati

se je v prvem zapisu glasil:

da bo mogel sinko spati.

S tem koncem je pesem izzvenela bolj osebno, za določenega, pesnikovega otroka, a hkrati je v tej manj posplošeni varianti več neposredne čustvene povezanosti z otrokom kot v racionalni navedbi končne variante.

Še bolj neposredno na lastnega otroka se nanaša naslednja pesem (653), zabeležena na istem listu:

Angelji krilatci
Markovi so bratci.
Na svetlih perotih
po nebeških potih
k njemu prileteli,
pesem mu zapeli.

K temu vtisu pripomore konkretno imenovanje otroka, Marka, kakor je sin imenoma naveden že v Pesmi (650).

Dva dni za tem, ko je Župančič zapisal uspavanko Kaj se sveti rimska cesta?, je 28. maja 1915 zabeležil tudi dve uganki: osnutek (654) poznejše 55. uganke za vino in varianto (655) poznejše 49. uganke za mašnika s kadilnico. Obe navedeni uganki kažeta - enako kot uganke, vpletene v pesem Dete čeblja (640) -, da se je pesniku ponovno zbudilo zanimanje za to literarno zvrst, ki se je z njo ukvarjal že v prvih letih svojega pesniškega ustvarjanja. A takrat so njegove uganke nastajale v glavnem pod vplivom tedanje prakse v mladinskih listih. Da pesnik takrat ugank ni vrednotil tako kot v letu 1915, dokazujejo mnogi logogrifi, ki nimajo nobene literarne vrednosti. Zanimivo pa je, da je že prva Župančičeva objavljena uganka (3) predstavljala podrobno izdelano primero, ki že daje slutiti bodočega mojstra metafore. Tudi med ljudskimi otroškimi teksti, ki jih je Župančič poslal leta 1908 Štreklju, sta dve uganki. Obe sta stvarni uganki in predstavljata podoben tip uganke, kakor jo je pozneje Župančič sam gojil.[130] Ti dve uganki in uganka o naperjeni šivanki (534) iz leta 1909 pričajo, da je misel na uganke bila Župančiču v raznih dobah blizu, vsaj mimogrede.

Kljub temu pa preseneča pesnikova odločitev sredi junija 1915, da izda hkrati z zbirko otroških pesmi pri Ivanu Zormani, ki je snoval založbo Omladina, tudi zbirko ugank. Sklenil je z založnikom glede tega istočasno, 20. junija 1915, dve pogodbi.[131]

Za zbirko otroških pesmi se je pesniku nabralo v letih od izida Pisanic že precej gradiva; vendar je v oba seznama, oziroma zapisa otroških pesmi, ki sta nastala leta 1904 in 1908, sprejel le malo od tega. Dodal bi lahko še kako pesem iz leta 1908, ki pa jih že ob nastanku ni skušal objaviti, na razpolago je imel tudi vseh petnajst pesmic iz Lahkih nog naokrog, ki si je zanje izgovoril pravico, da jih ponatisne v morebitni novi zbirki otroških pesmi.[49]

Obe pogodbi sta postavljali izredno kratek rok petindvajsetih dni, ko bi pesnik moral založniku Ivanu Zormanu izročiti oba rokopisa, pripravljena za natis.

Verjetno je Župančiča k takim pogodbam silila trenutna stiska, v kateri se je znašel. Ko je nastopil redno mesto arhivarja na mestnem magistratu v Ljubljani,[90] so se po vrsti oglašali upniki, zasebni in javni, pri katerih se je v letih študija in pozneje zadolževal, da je sploh lahko živel. Sedaj so videli ob njegovi redni namestitvi priložnost, da dolgove čimprej izterjajo.[132] Tako so se zgrnile nad Župančiča podvojene skrbi, saj je moral skrbeti za novo ustanovljeno družino in se hkrati kopati iz finančnih zadreg, v katere so ga pahnili upniki.[133]

- - - - -

Zaradi kratkega pogodbenega roka se je moral Župančič najprej lotiti ugank, ki jih še ni imel skoraj nič. O tem, kako in v kakem zaporedju so uganke nastajale, je v zapuščini le malo gradiva.[134] Da si delo olajša, je pesnik iskal pripomočkov, v katerih bi našel morebitnih pobud. V zapuščini je ohranjen list, na katerega si je zapisal naslove sedmih nemških zbirk ugank.[135] Od vseh teh knjig je v pesnikovi knjižnici ohranjena samo prva, Rätselschatz dr. E.S. Freunda.[136] Seznam je Župančič zapisal na hrbtno stran vabila za Slovana, ki je bilo razposlano proti koncu leta 1913. Torej ni mogel nastati pred tem časom, verjetno pa je iz približno istega časa kot že omenjeni dve uganki (654, 655), zapisani 28. maja 1915 na enakem vabilu. Ostalih gori navedenih zbirk v pesnikovi knjižnici ni in tudi v NUK jih nimajo; tako jih po vsej verjetnosti Župančič ni imel v rokah in na njegove uganke niso mogle vplivati. A tudi primerjava z ugankami v Freundovi knjigi kaže, da se neposredno ni zgledoval po njih.

Sicer najdemo pri Freundu devetnajst ugank, ki se krijejo z Župančičevimi glede na predmet ugank, kakor je označen v rešitvah, in sicer za: vrbo, sončnico (dve uganki), čebelo (dve uganki), dimnik (dve uganki), kozo, tehtnico, mlin, zvon (dve uganki), vino (dve uganki), note, oreh (dve uganki), želod, odmev (dve uganki), vinsko trto, zajca za čevlje (dve uganki), zrcalno sliko, pismo (štiri uganke), sidro, vlak (dve uganki). Sorodnost bi lahko bila tudi med dvema nemškima ugankama, ki ponazarjata ogenj in oglje, ter med Župančičevo o ognju, žerjavici in oglju; pa med nemško o orglah in Župančičevo o organistu; med šestimi nemškimi o uganki in Župančičevo o ugankarju; med nemškima ugankama o rdeči bradi in laseh ter Župančičevo o laseh in bradi; med dvema nemškima

o dimu ter Župančičevo o dimu in sajah; med nemško o petelinu, ki na strehi kaže vreme, in Župančičevo o dimniku ali o zastavi. Toda ti skupni oziroma sorodni predmeti so v ugankah prikazani povsem različno. Nemške uganke so po veliki večini razvlečene, v opisovanju se ustavljajo ob mnogih podrobnostih skrivanega predmeta, in s tem razblinjajo plastičnost opisa ali metafore. Pogoste so šarade, ker nemščina z mnogimi sestavljenkami nudi za to veliko gradiva, včasih so uporabljene tudi besedne igre. Izmed vsega naštetega skupnega gradiva je nekaj sorodnosti edino v lončkih, ki jih imajo čebele, deloma v poosebljenem dimniku, ki sedi na strehi, ter želodu s kapico. Toda vse tri metafore se ponujajo same in jih ni nujno vrednotiti kot vpliv nemških ugank, zlasti še, ker se teksti bistveno razlikujejo med seboj. Župančičeve uganke so bolj nazorne, jedrnate, predvsem pa bolj dinamične kot nemške. Tako lahko trdimo, da so Župančiča nemške uganke[137] sicer spomnile na ta ali oni predmet, ki bi bil primeren za uganko, da pa je pri iskanju ustreznih komparacij in personifikacij ter pri oblikovanju ugank bil od Freunda povsem neodvisen.

Bližje mu je bilo njegovo lastno ustvarjanje. Tako najdemo nekaj primerov, ko je porabil svoje bivše verze, namenjene otrokom, za uganko. V celoti je privzel prispodobo o postovki (673):

Lejte ga mlinarja: sredi nebá
melje in melje, a moke ne dá,

ki se mu je že v času, ko je pisal verze za abecedo, oblikovala najprej kot uganka (447); enako uganko o mački (697):

Na zapeček sede,
brez vretêna prede,
prede venomer,
preje pa - nikjer,

ki spominja na verze o mucku in kužku (472).

Uporabil je tudi posamezne podobe, ki jih najdemo že v dotedanji njegovi poeziji: zlato valovje v uganki o zrelem žitu (662) spominja na Dumo (461); breza (669), ki je "lasé razpustila", na Brezo in hrast (253); uganka o zimzelenu (718) na verze iz leta 1909 (498); uganka o kraguljčkih (720) na neobjavljene verze o kraguljčkih (625); uganka o prstanu (723) ima sorodno pesniško podobo kot prva izmed Ljubavnih pesmi (549). Zrcaljenje v vodni gladini, Župančiču tako priljubljena podoba (npr. v pesmih Jezero, 599, Tih, tih je kraj..., 623), je oblikovalo dve uganki, o zvezdnatem nebu (739) in o zrcaljenju v vodi (740). Primera škrjančka raketi iz Dume je uporabljena v uganki o raketi (754) obrnjeno. Zelenega Jurija in kralja Matjaža, motiva, ki ju srečujemo že od Župančičevih literarnih začetkov, je pesnik porabil tudi za uganki (752, 753).

Najdemo pa v Župančičevih ugankah tudi podobe ali verze, ki nam pričajo, da se je pesnik zgledoval pri srbskih ljudskih ugankah, ki jih je zbral Vuk Stefanović Karadžić.[138]

Predvsem je med srbskimi ljudskimi ugankami Župančič lahko dobil snovnih pobud. Tako so pri Karadžiću pogoste uganke o zvonu (devet ugank), o čebelah (v raznih zvezah, pet ugank), o orehu (štiri uganke), o mlinu (štiri uganke ter več ugank, kjer mlin predstavlja samo del rešitve), o vretenu (tri uganke), o pismu (tri uganke); v zbirki so uganke tudi o kadilnici, vinski trti, mravljišču, dimniku, sajah, oglju, želodu, zvezdah na nebu, klobčiču, mački, zori, ognju, žitu v klasju, redkvici, pavu. O vseh teh predmetih ali pojavih najdemo uganke tudi pri Župančiču; vendar bi težko trdili, da je Župančič motive prevzemal; saj gre bolj ali manj za predmete in pojave, ki so med ugankami pogosti, kot smo - vsaj za nekatere od naštetih - ugo-

tovili že v Freundovem izboru nemških ugank. Vendar je med srbskimi ljudskimi ugankami tudi nekaj takih, o katerih lahko bolj določno trdimo, da so neposredno vplivale na Župančiča. Taka je na primer Karadžićeva uganka št. 522, ki prikazuje "naviljke i sijeno", kar je skoraj gotovo sprožilo Župančičevo uganko za kupe sena (659). Čeprav sta podobi različni, ju razen enakega, ne čisto vsakdanjega predmeta, ki ga ponazarjata, druži predvsem tudi razgibanost podobe.

Podobna je tudi personifikacija v Karadžićevi uganki o repi (št. 516):

Sjedi gospa u dvoru, kose joj na dvoru,

in v Župančičevi uganki o redkvici (676):

Deklica rudeča
pod zemljó se skrila,
zunaj šopek pustila.

Plastična primera o grbavem prasetu, ki vse polje popase, za srp (pri Karadžiću uganka št. 46, podobno št. 51 in 120) spominja na primero kose jekleni ribi, ki se pase "preko loke, preko hriba" (725).

Tri srbske ljudske uganke o ključavnici in ključu, zlasti št. 651:

Crno maleno kuću čuva,

so mogle izzvati Župančičevo uganko o žabici, ki čuva hišo (685).

Karadžićeva primera za iglo (št. 552): Tica šarogizda ima podobno besedno tvorbo, kot jo najdemo v Župančičevi uganki o oblakih (674), ki so:

Šaroperci,
vodonosci,
nebomerci,
zemljerosci.

Na mnoge srbske ljudske uganke spominja tudi poimenovanje personificiranih stvari: Poljančeva Marjetica za marjetico (657), oče Grčar za hrast (670), Svetlinova hči za svetilko (736).

Opazen pa je tudi vpliv v celotni konstrukciji ugank. Med Karadžićevimi najdemo primere, kjer je predmet razstavljen na sestavne dele in so ti vsak zase snovno označeni ter del poosebljene celote. Taka je npr. uganka št. 160 za zvon ali uganka o skrinji, katere varianta št. 531 se glasi:

Srce prteno, tijelo drveno, a usta gvozdena.

Ta nas spomni na Župančičevo o kovaški kladi z naklom (690):

Pleča lesena,
glava jeklena,
misel iskrena.

Župančič je nedvomno poznal tudi slovenske ljudske uganke.[139] Že med ljudskimi ugankami, ki si jih je leta 1908 ali 1909 zabeležil v beležnico XIII, najdemo dve, ki jih ima tudi Dajnko v dodatku k svoji slovnici.[140] Možno je torej, da je imel Dajnka v rokah že v letih 1908/09; morda pa ga je pregledal šele ob snovanju lastne zbirke ugank. Da ga je kdaj bral, kaže uganka o klobki, objavljena v Dajnkovi knjigi kot 73. (na str. 329):

Reči mi, kak ti vtiča veliš,
Katerega rép še v roki deržiš,
Kda ga že víše strehe spüstiš?

Župančičeva uganka o klobčiču (708):

Ptičko čez streho spustim,
ali za rep jo držim,

predstavlja isto, malo nenavadno in niti ne posebno plastično komparacijo. Tu je vpliv nedvomen.

Vodnikovo uganko o želodu:

Kapico imam, a glave némam,

ki jo je Vodnik objavil v Pratiki,[141] je Župančič v svoji uganki (724) slikovito dopolnil, ob Vodnikovi uganki o situ[142]

Vse odprto,
Vse prebíto,
Láčno - predrto,
Zmirom pa síto,

pa je napisal uganko o Krasu (728), ki jo je sprožila predstava izvotljenega Krasa,[143] hkrati pa s pregovorom združena duhovita besedna igra homonimov sito - sito.

A Župančič je tudi, kadar je privzel tujo podobo, vnesel vanjo nekaj svojega. Tako je Stritarjevo uganko za luč:

Skozi okno skoči,
okno pa ne poči,[144]

sicer posnel (743):

Skozi zaprto okno skočila,
šipe nobene ni razbila,

a je zanjo našel ustreznejšo rešitev: jutranja zarja, ki spominja na njegove zgodnje pesmi (npr. Nevesta, 50; Žarki, 86; Zarja, 105).

Kako je znal privzetemu elementu dati novo funkcijo, je pokazal pri Levstikovem Pedenj-človeku in Laket-bradi, ki ju je zopet združil, kot predstavljata enoto v Valjavčevih Narodnih pripovjedkah,[145] in ju porabil kot slikovito in ustrezno prispodobo za nagelj (676). Tako je slikoviti primeri nagelj-slap iz Dume dodal novo.

Da je pesnik kljub delni naslonitvi na druge uganke ustvarjal neodvisno od tujih predlog, kaže razen omenjenih pa-

ralel tudi celotni izbor motivov in njih razporeditev v zbirki. Velik del ugank je snovno zajet iz kmečkega okolja, v katerem je Župančič preživel otroška leta. Po vsej verjetnosti je prav s temi motivi začel, kajti napolnjena je z njimi predvsem prva polovica zbirke; kakor da se je v trenutku, ko se je sistematično lotil pisanja za otroke, hkrati s tem vrnil zopet v dobo otroštva in oživil spomin na vtise in razna drobna doživetja v svojih ranih letih. Tako se vrstijo v ugankah najprej spomini iz domačega okolja: trate in travniki z marjeticami[146] in roso,[147] sušenje sena,[148] krtine (uganke 1-5), žitna polja z žetvijo (uganke 6-10), drevje, značilno za Belo krajino: vrba, breza, hrast (uganke 11-14), življenje in gibanje, ki ga je Župančič kot otrok opazoval v naravi: mravlje, drevje v vetru, postovka, oblaki (uganke 15-18), predmeti, privlačni za otroka bodisi z zvokom ali barvo, bodisi drugače vabljivi zanj: bič, nagelj, sončnica, klepetec, redkvica, pav, čebele s strdjo (uganke 19-26). Za tem sledijo uganke o hiši ali v zvezi s hišo: dimnik, ogenj, ključavnica, požar (uganke 27-30), o živalih, ki so jih imeli doma: koza, konj, mačka (uganke 31-32, 36-38, 41), o kovanju oziroma kovačih (uganki 34-35), o predmetih, predvsem manj navadnih, hišne opreme: vreteno, tkalski čolniček,[149] tehtnica (uganke 39-40, 42); o mletju in v zvezi s tem o vodi (uganki 43-44); na videz brez zveze, vendar v okolju hiše na kmetih utemeljeno, stoji vmes uganka o koprivi (33). Za vsem tem spomin na nedeljo: najprej sobotna priprava nanjo z britjem in likanjem (uganki 45-46), nato doživetje maše z zvonovi, orglami, kadilnico in monštranco[150] (uganke 47-50). Končno še okrepčilo in priboljšek s pivom, pecivom, pečenko, vinom (uganke 51-53, 55).

Kakor kaže ta (dosedanji) pregled, razporeditev ni strogo sistematična, vendar pa se v glavnem drži določenih motivnih krogov. Vidi se, da je nastala bolj na osnovi gradiva, kakor se je pesniku obujalo v spominu, kot po kakem izrecnem načrtu. To, kar tem ugankam daje enotnost in jih povezuje, je gradivo, zajeto iz okolja, v katerem je pesnik živel kot otrok. Važno vlogo je pri obujanju teh spominov igrala asociacija, za kar je Župančič bil izjemno občutljiv in odziven. Tako je ne samo možno, ampak tudi povsem razumljivo, če mu je npr. ob grmu (kje za plotom), ki ga obira koza (uganka 32), misel asociativno preskočila na koprivo (uganka 33). Če bi take zveze podrobneje zasledovali, bi se še večkaj, kar na prvi pogled občutimo kot neorgansko, pokazalo vzročno povezano (npr. mačka, uganka 41, ki je zaradi "preje" prišla ob vreteno, uganka 39, in tkalski čolniček, uganka 40).

Manj enotnosti je v drugi polovici zbirke, ki je snovno mnogo bolj heterogena. Motivi zanjo so zajeti iz različnega, po večini ne več kmečkega okolja, v precejšnji meri brez določene povezave, kakor so se pesniku obujali v spominu sporadično in več ali manj pač slučajno. Medtem ko uganki 56 in 57 (klobčič, "zajček") navezujeta na otroško igro in bi se tej skupini dali priključiti tudi še uganki o zrcalu (58) in prstih (59), govorita naslednji dve o pisarni (60) in o notah (61), kar je lahko bila spominska usedlina iz dunajskih let, ko je Župančič bil "diurnist" in član Hubadovega pevskega zbora, pisarna pa ob delu v arhivu tudi neposredna realnost. Precej ugank je takih, ki bi po snovi spadale v prvo polovico, npr. jablana (62), zimzelen (63), oreh (68), želod (69), brezovka-brezov sok (mezga; prvotna uganka 73),[151] trta (76), kraguljčki (65), kosa (70), sekira (73), dim (71), a so ver-

jetno nastale pozneje, pa jih pesnik ni vrival med motivno sorodne, napisane že prej; lahko da je pri tem igrala vlogo tudi želja po pestrosti. Za uganke od 62 do 76 bi bilo težko reči, da imajo kaj skupnega,[152] v zadnji četrtini zbirke pa je združevanje v sorodne skupine (vsaj za večji del ugank) zopet nedvomno. Uganke od 77 do 87 vse (razen ene) govore o svetlobi ali svetlobnih pojavih, naj bodo to kresnica, luč, svetilka, nebesna telesa ali jutranja zarja; edino zajec za čevlje (uganka 79) na videz izstopa izmed njih, veže pa ga nanje asociacija na večerni čas z lučjo. V naslednji skupini (uganke 88-95) je osrednja misel morje s kontinenti, v zvezi s tem burja, vihar, široke razdalje, nakazane s pismom, brzojavom, vlakom. Zavestno komponiran je sklep zbirke - pet ugank (96-100), posvečenih slovenstvu: dve o zelenem Juriju in kralju Matjažu, simbolnih glasnikih svobode, in tri, ki nakazujejo zmagovito slavje, z raketami, zastavami in še posebej s slovensko trobojnico.

Tako je pesnik izdelal sto eno pesniško podobo (z uganko o pisanici sto dve), večinoma vezane na konkretne predmete, predmete iz svoje mladosti v kmečkem okolju, v katerem je tudi cerkev igrala važno vlogo, in rastlinskega in živalskega sveta, deloma pa tudi z drugih področij, kot da hoče otroka opozoriti na pojave v vesolju in mu hkrati razširiti pogled prek ozkih meja najbližje okolice po svetu, istočasno pa ga spomniti na pripadnost Slovencem. Tako je v navidezno preproste, kratke verze zajel spomine na vrsto doživetij, ki se pojavljajo bolj ali manj v vsej njegovi poeziji, ter z ugankami izpovedal hkrati svoj program: vrnitev k naravi, ponovno oživitev zanimanja za drobne stvari in dogajanja v njej, povezavo z vsem domačim, preprostim, zavest o vključenosti sve-

ta v svetovje in vendar obenem spoznanje, da so važne stvari tu, na tem svetu; in končno še programatično izpoved slovenstva, ki mu pesnik - čeprav je trenutna politična situacija bila malo razveseljiva - optimistično prerokuje prerojenje. To so bili snovni in idejni elementi, ki so se v pesnikovi poeziji oblikovali že vrsto let, zlasti od Dume dalje.

V Župančičevem izrazu so se od Samogovorov dalje začeli vse bolj pojavljati retorični elementi, ki so grozili, da uduše pesnikovo nazorno, živo podobo. Moral se je vrniti k izhodišču, k pesniški podobi, ki se mu je v njegovih grandioznih vizijah že skoraj izmaknila iz okvira doživetosti in zato neposrednosti ter prepričljivosti. Uganke so s svojo preprostostjo in nazornostjo - tudi, kadar uporablja besedne igre ali ukrasje po vzoru srbskih ljudskih ugank, pesnik ostaja nazoren - pomenjale okrepitev tistih oblikovalnih principov, ki so omogočali, da je neposredno za tem nastala pretežna večina pesmi za Cicibana. V njih se druži pesnikova sposobnost, da doživlja svet v metaforah, ki so žive, nazorne, večinoma lahko predstavljive, a hkrati izpovedane v virtuozno obvladani obliki, s pesnikovo težnjo, da posreduje tudi svoje presojanje sveta in življenja, in sicer nevsiljivo, a učinkovito, ravno zaradi plastičnih podob, s katerimi posreduje svoj čustveno-miselni svet.

Knjižica Sto ugank, z geslom (656):

Sto ugank -
tristo zadrg
tristo zank,

ki je pri založbi Omladina izšla v začetku spetembra 1915,[153] je zbudila v javnosti presenečenje, a hkrati bila deležna nedeljenega priznanja.[154]

- - - - -

Medtem se je Župančič ponovno vrnil k pesmim za otroško pesniško zbirko, katere rokopis bi bil moral, po pogodbi z Zormanom, oddati že do 15. julija t.l.

Seznam devetih otroških pesmi v beležnici XVIII, na str. 58, opremljen z datumi nastanka, priča, da je pesnik po prvem zagonu v aprilu in maju 1915 za dalj časa prenehal s tem delom. Premor si lahko razlagamo z intenzivnim pripravljanjem ugank, ki so morale biti napisane do konca julija, sicer bi ne mogle iziti v začetku septembra.

V ugankah je Župančič večinoma ostajal pri posameznih predmetih ali pojavih, ki jih je razkrojil v značilne sestavine; te naj bi reševalcu pomagale do ponovne strnitve sestavin v ustrezno celoto, do rešitve. Poudarek je pri tem bil v prikazovanju zunanjosti. Zdaj je po tem atomiziranju začutil spet potrebo po širših, celovitejših pogledih na življenje in njega pojave in po poglobitvi. Razkrajajoči racionalizem ugank - sicer ublažen s pesnikovo sposobnostjo, da dojema svet v podobah -, se je umaknil združujočemu in povezujočemu razmišljanju. Tako ni zgolj naključje, da je prva pesem, ki je nastala po premoru, bila filozofska pesem Naše luči (759).

Nastala je 3. avgusta 1915 in je bila še pred izidom Cicibana objavljena v decembrski številki Ljubljanskega zvona 1915, s podnaslovom: Motiv iz Upanišad. Tako je pesnik sam navedel, od kod je zajel motiv.[155]

Župančič je na indijsko filozofijo lahko postal pozoren že v letu 1900, ko je v četrtem letniku Wiener Rundschau Adolf von Spreti objavil članek Das System des Védanta.[156] Na koncu priporoča pisec tistim, ki bi se za to področje zanimali, šest knjig nemškega filozofa Paula Deussna, med njimi tudi knjigo Sechzig Upanishad's des Veda (1897). Osvežil je

Župančiču spomin na upanišade lahko roman Jan Marija Plojhar Julija Zeyerja, ki je izšel v slovenskem prevodu leta 1910 in ki govori o upanišadah in objavlja dva odlomka iz njih.[157] Prav iz leta 1910 je tudi v Župančičevi beležnici XIII na strani 15 nekaj stavkov, ki kažejo, da se je takrat mimogrede ukvarjal s to filozofijo. Ko ga je v decembru istega leta v Ljubljani obiskal Izidor Cankar, je našel na njegovi mizi med drugimi knjigami tudi "obširen budistiški katekizem".[158]

Kakšna je bila neposredna pobuda, da je Župančič v obliki pogovora z otrokom posnel eno izmed upanišad, ni mogoče reči; je pa verjetno, da se je z motivom seznanil pri Deussnu. Med šestdesetimi upanišadami, ki jih je Deussen prevedel in komentiral, je tudi upanišada o lučih, in sicer v poglavju Brhadâranyaka 4,3.[159]

Župančič je uporabil mesto po svoje: izvirnik vrednoti kot pravo luč samo zadnjo (âtman), prve štiri (iz tvarnega sveta) navaja modrijan upanišade samo, da se izogne pravemu odgovoru (tako vsaj tolmači Deussen); Župančič postavlja vseh pet luči v eno vrsto in jih celo šteje. S tem je bistveno spremenil smisel: upanišada pojavom realnega sveta pripisuje zgolj značaj videza, resničen ji je samo duh; Župančiču je duh samo "zadnja" med naštetimi lučmi, spada pa v isto vrsto z ostalimi štirimi. S tem je dal pesmi novo idejo, ko je v vrstni red, v katerem luči našteva (sicer isti kakor v upanišadi), položil neke vrste stopnjevanje: najprej tri luči konkretnega sveta (obe človeku najvidnejši nebesni telesi in ogenj), potem abstraktna beseda kot prehod k še abstraktnejšemu duhu. Značilno in v skladu s težnjo po stopnjevanju je, da je "glas" upanišade Župančič nadomestil z "besedo", ki je vsebinsko mnogo bogatejša.

To stopnjevanje, dano že s predlogo, predstavlja hkrati zaporedje od najbolj oddaljene k vedno bližjim lučem. Tako postaja srednja, tretja luč, ogenj, katerega sliko je pesnik dopolnil z zbrano družino okrog njega, stičišče in središče: prvotna širina "zlatih ciljev" se vedno bolj oži, tu, ob ognju in družini, se osredotoči, zdaj se začenja ponovno razmikati in objame s končnim elementom - beseda še vedno povezuje omejeno, samo pripadnike istega jezika - z duhom, mislijo vse človeštvo. Središče je v kitici o družini, tedanjem Župančičevem najglobljem človeškem doživetju.

Pesem je filozofskega značaja in otroku v celoti nedostopna. Po prvi objavi bi mogli sklepati, da je pesnik prvotno niti ni namenil otrokom. V novembrski številki Ljubljanskega zvona 1915 je objavil tri pesmi iz takrat nastajajočega Cicibana (Zlato v Blatni vasi, 774; Ciciban in čebela, 764; Uspavanka - Kaj se sveti rimska cesta?, 652) z oznako: Iz zbirke "Meh za smeh", kakor je takrat še nameraval imenovati svojo knjigo. Morda prav zaradi tega naslova, pod katerega mu resna filozofska misel ne bi sodila, ni objavil Naših luči hkrati s temi pesmimi, temveč šele v naslednji številki, brez oznake, od kod je vzeta.

Vendar pesem nedvomno spada med Cicibanove. Ne samo, da jo je pesnik sam uvrstil v zbirko - ko je izbral bolj nevtralen naslov, ni bilo več težav - temveč je hkrati to celo prva pesem, v kateri je uporabil ime Ciciban.[160]

Za to, da je Naše luči namenil otroku, govori nesporno tudi pesem sama: saj pesnik pri otroku-Cicibanu išče odgovorov na svoja vprašanja. Da je na mesto modrijana v upanišadi Župančič postavil Cicibana, otroka,[161] je zanj značilno. Podobno vero v jasnovidnost otroške intuicije je izpovedal tudi

v drugih zvezah. Za otroka je bil prepričan, "da gre... s svojim instinktom... naravnodt do jedra".[162] En mesec po izidu Naših luči, v januarski številki Ljubljanskega zvona 1916, pa je svoje razmišljanje o usodi slovenskega naroda "Na Božič 1915" končal z mislijo: "Vse bi bilo tako preprosto, tako naravno, včeraj in danes in jutri in na vse veke, kakor to Dete, v plenice povito in v jasli položeno, ki se mu klanjajo pastirji in kralji, ker vedo, da bo svet odrešilo."[163] Vendar Naše luči niso pesem za otroka.

Prava otroška pesem pa je Župančiču nastala ob otrokovem joku, ki je sprožil kar tri pesmi isti dan. V prvi, Najlepše reči (761),[164] je skušal pesnik ponazoriti nežnost, s katero mati tolaži otroka, toda zaradi premalo osredotočenih, tudi deloma premalo konkretnih primer s pesmijo ni bil zadovoljen. Vnesel jo je sicer v oba ohranjena seznama pesmi, namenjenih za zbirko,[165] a se končno ni odločil zanjo in je celo po naknadnih predelavah ostala neobjavljena.

Oblikovno povsem enaka je pesem Mladi božič in Marija (762). Motivno je povzeta po kolednicah, vendar izmed vseh možnih oseb, ki v božičnih kolednicah nastopajo,[166] govori samo o božiču in Mariji, torej o detetu in materi, o katerih govori tudi prejšnja pesem. V obeh pesmih uporablja pesnik tudi iste pesniške podobe: mavrico, ptičko-rajsko ptico, vzporedno z materjo in otrokom v prvi pesmi pa najavlja v kolednici čudo božiča - torej rojstvo deteta.

Isti dan ko pesem Najlepše reči je nastala tudi pesem Kadar se Ciciban joče (763). Sprva je pesnik pesem naslovil Mila Jera[167] in s tem ljudskim izrazom označil cmeravega otroka. Tudi sicer je v pesem vnesel vrsto elementov iz ljudske poezije.[168]

Od navedenih treh pesmi je za dve dal temo jokajoči se otrok: za prvo (Najlepše reči), zlasti pa za zadnjo (Kadar se Ciciban joče); ko nežnost, s katero je skušala potolažiti malega kričača mati, ni nič zalegla, ga skuša pesnik (oče) ugnati s posmehom in smehom. Jedro temperamentne, ljubeznivo nagajive posmehljivke je razgibani prizor z mehom za smeh, v katerem je pesnik deloma porabil lastne verze iz uganke o "zajčku" (712):

on pa, ne bodi len, hop, hop,
skoči na steno, s stene na strop.

To je prva pristno cicibanska pesem: ne samo po vsebini in dinamiki dogajanja, ampak tudi po izrazu, ritmu in zvočnosti je taka, da mora otroka pritegniti. Osnovno podobo v pesmi, meh za smeh, je sprva - kakor je že bilo omenjeno - Župančič nameraval uporabiti za naslov zbirke, a jo je pozneje zaradi vsebinske ožine opustil.

Že dva dni zatem je napisal Župančič eno svojih najbolj znanih Cicibanovih pesmi Ciciban in čebela (764). Tudi za to pesem je lahko dobil pobudo iz ljudske poezije. Motiv čebelice (ima ga že v Pesmi, 650), ki leti v nebo (v naši pesmi z neba), je znan ljudski pesmi,[169] tudi onomatopetični cici, cici, cici je zabeležen v Štreklju (kot posnemanje škržatovega petja).[170] Vendar je bolj verjetno, da je Župančiču pobudo za pesem dalo ime Ciciban; skoraj gotovo je njen zasnutek v onomatopoetični zadnji kitici. Iz onomatopoije te kitice, ki posnema zvok čebelinih kril, izhaja poosebitev čebele, kakor jo doživlja otrok v svoji domišljiji, ko v čebelinem brenčanju sliši svoje ime.

Dvogovor, ki ga izzove čebela, predstavlja moralno preizkušnjo otroka, preizkušnjo njegove odkritosrčnosti. Ko mali

junak po otroško izpove svojo resnicoljubnost, odkritosrčnost dobi še nov odtenek, postane načelna izpoved. Tu je moralni poudarek pesmi, ki učinkuje vzgojno, saj je junak prav zaradi svoje siceršnje nevzornosti življenjski in s svojo izjavo prepriča.

Sklep izrazno spominja na Božjega volka (107), le da izzveni v pohvalo otrokove resnicoljubnosti, ne pa v prepuščanje neki nedoločeni zasanjanosti kakor v Božjem volku. V njem je pesnik podoživljal svoja lastna čustva ter zato tudi izpovedal v otrokovem imenu svoje lastno razpoloženje; tu pa doživlja otroka kot bitje zase, sam je stopil v vlogo "očka", ki "mu nabije s cvetlično bilko zadnjo stran", torej v vlogo človeka, ki hoče otroka neboleče, a vendar učinkovito voditi. Zato naravnost pove, kakšen naj otrok bo, in lastnost, ki jo predstavi kot vrednoto, tudi poplača. Ne samo s tem, da spregleda kazen za razgrajanje - s tem samo poudari, kakšnega si svojega otroka želi imeti, živahnega, razigranega, odzivnega na vse okrog sebe, kot je povedal to pozneje v Velikonočni epistoli sinu (818) -, temveč tudi s pohvalo tega otroka. Ta pohvala pa je izražena - z onomatopoijo in s celotno zadnjo kitico - tenkočutno, nevsiljivo, a kljub temu učinkovito.

Deset dni za to pesmijo je nastala pesem Zvezdoznanstvo (766), ki je ohranjena v dveh variantah, a natisnjena v spremenjeni obliki. Spremembe kažejo, kako je pesnik zavestno skušal pesem osredotočiti in jo čimbolj približati otroku, čeprav je snov abstraktna. Osnutek pesmije že v verzih za slikanico Lahkih nog naokrog Solnce, zemlja, mesec (519), ki jih je pesnik sprejel tudi v Cicibana pod naslovom Otroci spuščajo mehurčke. Izhodiščno predstavo (o zlati skledi) mu je nudila igra sama: posoda, iz katere otroci zajemajo milnico. Ni pa izklju-

čeno, da mu je bil v spominu tudi kak verz s podobno predstavo iz ljudske poezije.[171] Tako se je predstava nebesnih teles,ki se v prvi pesmi samo "vrte" in "letijo", uredila v sistem, katerega središče je sonce, ki ga je pesnik otroškemu dojemanju skušal približati s tem, da ga je postavil v zelo konkretno "lepo zlato skledo". Poleg sonca, ki "je na sredi" vsega, je posebej poudarjena še zemlja, ki jo pesnik kar trikrat (tudi v središčni kitici) navaja imenoma. Prve tri kitice o soncu, zemlji in luni so v vseh treh variantah skoraj popolnoma enake, naslednje pa s popravki in dostavki (peta je celo naknadno dopisana) kažejo, da pesnik ni takoj našel primernega načina, da zamotano (a njemu kot geografu bližnjo) snov napravi jasnejšo in tudi otroku dostopno. H koncu kljub temu zdvomi, ali se mu je to posrečilo - in se uvidevno nasmehne, otroku in sebi.

Kmalu zatem je nastala še ena pesem, ki je prav tako v tesni zvezi s pesmijo Otroci spuščajo mehurčke, a hkrati tudi z Zvezdoznanstvom, z zaporednim naštevanjem pa spominja tudi na Naše luči. To je pesem, ki ima v Cicibanu naslov Mehurčki (767). Kakor kažeta oba rokopisna zapisa, je v prvotni zasnovi bila pesem brez sedanje prve kitice, imela pa je namesto nje še eno kitico na koncu (o zvezdi, namenjeni otrokom), ki jo je pozneje pesnik črtal. V prvem seznamu pesmi za zbirko[175] je Župančič uvrstil pesem kot tretjo za Zvezdozdanstvo (766) in za pesem iz Lahkih nog naokrog, ki jo tu imenuje s prvim verzom Solnce, zemlja, mesec (519). To zaporedje kaže notranjo sorodnost med temi pesmimi, naslov Mehurčki pa izhodiščno pobudo - spuščanje milnih mehurčkov.

V pesmi Otroci spuščajo mehurčke je zaporedje: sonce, zemlja, mesec, kot ga je narekovala rima, v Mehurčkih je zaporedje na začetku enako kot v Naših lučih (in s tem v upanišadi): sonce, luna; ognju v Naših lučih, ki povezuje ljudi na

zemlji, ustreza zemlja v Mehurčkih. Dalje se vzporednost pretrga. V Naših lučih se od konkretnih pesem obrne k abstraktnim lučim, v Mehurčkih je - dokaj neurejeno - dodana še zvezda. Vendar je pesnik tudi tu imel pred očmi neko stopnjevanje: sonce Bogu, torej najvišjemu principu, luno mami, ki je otroku prva med ljudmi, zemljo očku, ki je takoj za materjo, zvezdo deci, otrokom samim. Kljub temu zadnja kitica izstopa iz tega zaporedja. Prejšnje so resnobno realne, zadnja vsebuje bolj hipno, igrivo domislico, temelječo na živi, konkretni predstavi, kako si otroci potakajo zvezdo:

zvezda táka se v nebó,
kdor jo vjame, tega bo!

Tu se je pesnik spomnil svojih lastnih starejših verzov: v nebó se točijo (Otroci spuščajo mehurčke), verjetno pa so v kitici tudi sledovi Levstikovih pesmi Kadar otrok lovi luno in zvezde in Rimska cesta.[172]

Pozneje je to kitico izpustil, igro otroka pa nadomestil z naknadno prvo kitico o Cicibanusu-Coprijanusu in njegovih hudih čarih. Z njo je vsebino povezal in zaokrožil, ne da bi sicer posegal v pesem, razen, da je darove iz lonca postavil v časovno zaporedje in s tem dosegel stopnjevanje. Pri tem je dobila poseben poudarek zadnja, zemlja. Kakor je v Naših lučih v središče postavil ogenj z družino, v Zvezdoznanstvu zemljo, vključeno v sončni sistem, je v tej pesmi poudaril zemljo, rednico človeka.

Z naknadno dostavljeno prvo kitico je pesem, po tematiki sorodna s pesmima Otroci spuščajo mehurčke in Zvezdoznanstvo, dobila nov osnovni motiv: otroka-čarovnika, ki iz svojega lonca čara darove. Pobudo za to je pesnik našel v Literarni pratiki za leto 1914, v Smrekarjevi risbi svetnika Ciprijana[173] kot čarovnika-alkimista.

V avgustu 1915 je Župančič napisal še eno Cicibanovo pesem,[174] Ciciban zaspi (768). Nastala je iz podobnega razpoloženja kot Pesem (650) v maju istega leta. Sprožila se mu je lahko ob mikavnem glasovnem sozvočju besed Ciciban in zaspan. Tako se je v času, ko je za sinka, ki ga je v prvih pesmih imenoval s pravim imenom, našel novo, blagozvočno ime Ciciban, zbudil v njem spomin na doživetje iz pomladnih mesecev, ko je gledal svojega prvorojenca sredi cvetoče pomladne narave, in se mu zlil v melodiozno uspavanko.

Z vsem tem se je pesniku nabralo že nekaj gradiva za snovano zbirko, in da si ustvari o njem pregled, si je sestavil seznam naslovov (doslej smo ga imenovali prvi seznam za Cicibana).[175] Seznam je sprva obsegal samo enaindvajset pesmi, tako da je billa pesem Naše luči (759) zadnja.[176] Na konec jo je postavil, ker je gotovo čutil, da otroku ne bo v celoti dostopna, a se je zanjo odločil, ker mu je tekstov primanjkovalo. Naslov Zlata ptička in hudobni kralj, zapisan na istem listu, daje slutiti, da je - vsaj mimogrede - mislil na epski tekst, ki bi mu dopolnil zbirko. Toda v zapuščini ni najti nobenega sledu o njem.[177]

Po tem prvem obračunu o pesniški zalogi je pesnik spre-videl, da še nima zadosti gradiva za zbirko, Kakor da bi mu bilo veselje minilo, je po plodnem juliju, ko so nastale uganke, in po prav tako uspešnem avgustu, ko se je oblikoval Ciciban in so nastajale njegove pesmi, kljub pogodbi, ki ga je vezala in terjala od njega delo, za precej časa nehal pisati otroške pesmi.

V seznamu pesmi so naknadno pripisane pesmi Dedek Samonòg (772), Postovka (773) in Zlato v Blatni vasi (774). Zadnja je nastala 5. oktobra 1915,[178] tako lahko predvidevamo, da sta

tudi drugi dve pesmi nastali blizu tega časa. K ponovnemu pisanju otroških pesmi je Župančiča lahko spodbudil ugoden sprejem Sto ugank, ki so izšle v prvi tretjini septembra 1915.

Po seznamu je prva med temi pesmimi Dedek Samonòg (772). Pesem je morda sprožil spomin na resnično otroško igro, kakor jo označuje pesnik v pojasnilu na koncu Cicibana.[179] Tam govori o kolu in kolaših, kar daje igri izrazito belokranjski značaj. V skladu s pravili te gibalne igre je tudi ime glavnega junaka pesmi, dedek Samonòg, ki vsebuje optično podobo otroka, ko skače sredi kola na eni nogi. Ker je pri gibalni igri najpomembnejši ritem, je ta od vseh elementov najbolj poudarjen.

Naslednja pesem, Postovka (773), prav tako označena v pojasnilu na koncu Cicibana[179] kot gibalna igra, je skoraj gotovo nastala v istem času kot Dedek Samonòg. A motiv je starejši, saj ga je pesnik porabil že leta 1908, ko je snoval abecedo v verzih (447), pozneje pa še za uganko o postovki (673). V pesmi je motiv dopolnil z novimi elementi. Zavedel se je, da oponašanje ptičjega leta skriva v sebi gibe, ki bi lahko bili osnova otroški igri. Da napravi igro pestro, je vzel tri načine postovkinega letanja, ko leta, ko kroži in ko melje.[180] Podobo v zadnjem verzu, ki mu jo je sprožil štajerski naziv za postovko, mokosejec, je nadomestil z besedno igračo, z ništro;[181] posnel jo je po Levstiku, ki pravi v pesmi Božič odpisuje Najdihojci:

zatorej sem ti poslal
pisan ništrec, ki je tak,
da ga nima zlepa vsak:
v sredi votel se mi zdi
in ob kraji ga nič ni.[182]

Župančič je besedo spremenil, ali zaradi akustičnega učinka

ali zato, da jo je po spolu izenačil z moko. Tako je nastala ništra, ki jo pesnik hudomušno pojasnjuje kot "nekaj, kar ni nič."[179]

Pesem Zlato v Blatni vasi (774) je šaljivka ali posmehulja, spada torej v zvrst, ki je tudi med otroškimi ljudskimi pesmimi zastopana zelo številno. V Štreklju je zbranih takih posmehulj skoraj dvesto.[183] Župančič sam je prispeval za ta oddelek trinajst, oziroma z eno varianto vred štirinajst besedil,[31] torej skoraj dve tretjini tekstov, ki jih je poslal Štreklju. To dokazuje, da je zbadanje in posmehovanje v njegovem otroškem okolju bilo zelo razširjeno in tako se ni čuditi, da se podobni elementi kažejo tudi v njegovih otroških pesmih (npr. v Turku, 312; Kroparjih, 644; Vrabcih in strašilu, 646; Lenki, 779; Povabilu, 780; v posameznih verzih tudi v pesmi Kadar se Ciciban joče, 763, in v Žalostnih kolednikih, 777). Pesnik je tudi z epigrami in raznimi drugimi satiričnimi pesnitvami izpričal domiselnost, duhovitost in ostrino; posebnega mojstra se kaže v tem, kako situacijo, ki jo hoče osmešiti, podaja na videz brez prizadetosti, zato kljub ostrini pogosto s humorjem, kakor je v slovenski poeziji redek. Med take tekste spada tudi Zlato v Blatni vasi.

Neposredno pobudo za to mojstrovino je lahko dala želja, ki jo je v poročilo o Sto ugankah vpletel Ivo Peruzzi. Ko poročevalec uganke vsestransko pohvali, dostavlja:"Z veseljem pričakujemo še kakega bolj strupenega roja, da tudi malo pobóde po naših Ahilovih petah in nas zdrami iz tope duševne agonije..."[184] Peruzzi je pri tem skoraj gotovo imel v mislih že obljubljeno knjižico epigramov ali satiričen ep "Jerala", Župančiču pa se je sprožila pesem, ki jo je uvrstil med otro-

ške. A to je bil lahko le zunanji impulz, ki je samo sprožil oblikovanje, osnova za to je morala biti že v pesniku samem. Taka osnova, ki se je gotovo leta nabirala v njem, je bilo spoznanje, kako ljudje pogosto ravnajo nespametno: ponuja se jim sreča, pa so slepi in jo puščajo neizkoriščeno. Mišel na take zamujene priložnosti je pesnika gotovo večkrat vznemirjala, že ob usodi očeta in njegove družine, še v mnogo širšem obsegu pozneje ob usodi naroda-siromaka, ki si ne zna pomagati. Da pa je ideja zaživela, je morala dobiti konkretno, živo podobo.

Osrednja podoba v pesmi so Blatničani, ki jim naključje prinese na sredo vasi lonec zlata, oni pa se v svoji preprošščini in letargiji ne zmenijo zanj in jim je važno samo, da lahko gredo pit. V to okvirno situacijo vnašajo življenje in dinamiko vsi, ki imajo opravka z zlatom: trgovci z novci, slepci s cepci, norci s korci, putka tutka. Tudi vsi ti ravnajo nespametno - a prav v tem je ideja pesmi: da se nespametno ravnanje čim bolj drastično prikaže in tako čim bolj učinkovito osmeši.[185]

Pesem je tudi oblikovno med najbolj dognanimi. Odlikuje jo tudi živa dikcija, ki je izredno nazorna in se zdi vzeta prav iz ljudstva, zlasti z nekaterimi obrati, npr.:

vse blato potacála,
zlató je pozobala.[186]

Da je pesnik sam bil s pesmijo zadovoljen, se vidi iz tega, da jo je takoj po nastanku objavil v Ljubljanskem zvonu, kot prvo med pesmimi iz takrat nastajajočega Cicibana.

Ko je imel pesnik vse te pesmi, je napisal nov seznam pesmi.[187] Medtem ko je prvi seznam bil samo pregled razpoložljivega gradiva in ni še kazal nobenih pesnikovih tendenc, da to gradivo kakorkoli uredi, pa se v drugem seznamu take tendence že kažejo. Princip, po katerem je skušal Župančič pesmi

razvrstiti, je bil sprva kronološki,[188] kmalu pa je prevladal princip povezovanja po podobnih motivih in po sorodnem osnovnem razpoloženju, manj je povezav po izrazno-oblikovnih in ritmičnih sorodnostih.

V zvezi s takratnimi pesmimi je Župančič ponovno razmišljal o svojih nalogah, ki jih ima kot pesnik. Zanimiva je misel, ki si jo je zabeležil na istem listu, kjer je drugi seznam: "Obljudi svoje duševno okrožje (ovzdušje) ambijent s pravimi mislimi, ki so žive in delujoče sile." Več izrazov, s katerimi je poskušal označiti pojem duševni ambient, govori za to, da misel ni njegova, temveč jo je od nekod privzel. A ne glede na izvor priča stavek, kako se je pesnik v takratnem morečem ozračju, po skoraj poldrugem letu vojne, jasno zavedal, da je edino, kar človeka rešuje pred duhovnim mrtvilom, poglabljanje vase in iskanje živega in tvornega v samem sebi. In značilno je, da so kot izraz tega nastajale otroške pesmi. Spoznal je, da se je treba podrediti naravnemu teku in razvoju dogajanja, a ohraniti zdravo jedro za bodoče življenje v drugačnih, ugodnejših pogojih. Tako je vrednotil sebe in svoje poslanstvo, ki se je ob doživljanju otroka in očetovstva izpolnjevalo dvakratno. Dopolnil se je kot človek, kot pesnik se je zavedel, da je v preprostosti največja popolnost. Preprostosti človeka nauči otrok s svojo instinktivno neposrednostjo. Že vsaj leto dni pred tem[189] je zapisal v beležki o Griffinu: "- Mislim; kdor ne zna biti priprost kakor dete, ne more biti kompliciran. -" K mislim o preprostosti se je vračal še pozneje in čedalje bolj spoznaval njeno vrednost.

Obračun z že napisanimi pesmimi je Župančiča spodbudil k novemu snovanju. Spet je posegel v ljudsko otroško pesem, tokrat predvsem po obliko, in napisal pesem Medved z medom (775).

Pesem ima obliko vpraševalnih pesmi ali izpraševalnic, kot jih imenuje Štrekelj, ki so med ljudskimi otroškimi pesmimi pogoste,[190] zlasti v obliki tako imenovane verižne (zbirne) tehnike ali kompozicije.[191] Da je Župančič izpraševalnice z verižno kompozicijo poznal, kaže pesem o gospodu in hruški, ki mu "je ostala od mladih nog v spominu" in jo je navedel ob koncu članka k Milčinskega Pravljicam.[192] Gotovo pa je bral tudi izpraševalnice v Štreklju, med njimi tudi izpraševalnico o jarčici in petelinčku v leščnikih, v kateri je kot osnovni vzrok vsej verižni akciji navedeno na koncu, da je medved snedel svinji prašičke, ker je "biv v-a-č- -n".[193] Tudi v Župančičevi pesmi je glad povzročni moment, vendar ne glad medveda samega, ampak glad njegovih mladičev, "medvedičev".[194] Ti "lačni medvediči", za katere je medved ukradel "lonec meda", so izhodišče pesmi, iz tega logično sledi postopno odkrivanje vzrokov, zakaj so medvediči lačni, dokler se na koncu, ko teh vzrokov ne bo več, ne spomnimo zopet ukradenega meda. Pesem je v vseh pogledih dovršena: strnjena in zaokrožena je vsebinsko, prav tako oblikovno, pa tudi idejno, ko naj na koncu medved vrne, kar je ukradel, vendar šele, ko medvediči ne bodo več lačni.

Da je pesnik za osnovni motiv vzel glad, je lahko da v zvezi s pomanjkanjem, ki ga je prinašala vojna. Vendar izzveni pesem pomirjujoče in je izraz zaupanja v prihodnost, ko bo vzklila pomlad ne samo v prvotnem, ampak tudi v prenesenem pomenu besede, o čemer priča pisava Burje in Juga z veliko začetnico, kar daje pojmoma poseben, simbolen pomen.

Naslednja pesem, Ciciban-Cicifuj (776), je izrazita cicibanska pesem, saj je pobudo zanjo dalo ime Ciciban. Že v Cicibanu in čebeli je to ime povezano z vsebino pesmi, z zvokom

čebelinih kril, tu je s to povezavo izražena prav ideja pesmi: "cicifuj" ptičke-siničke opozori otroka, da se je pozabil umiti. Zvezo med onomatopoetičnim cicifuj in umivanjem pozna že ljudska pesem (štajerska), v kateri otroci opominjajo sinico:[195]

Fuj, fuj, cicifuj,
Klun si muj (umij)!

V Župančičevi pesmi so vloge zamenjane: namesto da otroci opominjajo ptičko, ptička opominja otroka. A njen opomin je nevsiljiv, kakor da izhaja iz narave same in je samo izraz reda in zakonitosti v naravi, tako da ga otrok sprejme kot nekaj, kar se razume samo po sebi: vse je preprosto, ptičkino petje in njeno dobrohotno opozorilo in potoček, ki je takoj pri roki, da se prekršeni red na najpreprostejši in najbolj naraven način spet obnovi. Pesem je vzgojna, vendar njena vzgojnost tako neposredno izhaja iz dogajanja samega, da pesniku posebej o njej ni treba izpregovoriti niti besede.

Neposredno za to pesmijo sta nastali dve, ki kažeta, da so se pesniku že jasneje oblikovali obrisi snovane zbirke, Žalostni koledniki (777) in Žastitljivi koledniki (778). Da je Župančiča tudi še po Veselih kolednikih privlačevala koledniška motivika, kaže že šestvrstičnica Mladi božič in Marija (762), ki pa nima sorodnosti z Veselimi koledniki. Žalostni koledniki in Častitljivi koledniki pa predstavljajo oblikovno-izrazno dvojnici, vsebinsko pa nadaljevanje in dopolnitev Veselih kolednikov, tako da vse tri pesmi tvorijo enoto, po vzorcu treh delov rožnega venca.

Žalostni koledniki, ki so nastali prvi, so na videz vsebinsko nasprotje Veselih kolednikov, kakor nakazujeta to že naslova. V resnici pa so oboji izraz enake življenjske rado-

sti in pogumnosti, samo da sta v Žalostnih kolednikih izraženi ta radost in pogumnost iz nasprotja; s prevračanjem žalosti in cmeravosti v smešnost. To daje pesmi parodističen značaj, ki ustreza pesnikovi zamisli. Kako žalostni koledniki vodijo Milo Jero, kako bi jo radi spečali in kaj ponujajo še za nameček - vse to je tako duhovita in drastična osmešitev čemernosti in črnogledosti, da se z njo ta "žalostna" koledniča sprevrže v resnici v prikrit slavospev življenju. V skladu s tem je tudi dikcija pesmi, izredno nazorna, vzeta iz ust prav ljudstvu.

Častitljivi koledniki so notranje bolj umirjeni, a prav tako izpovedujejo vero v življenje. Za izraz te vere pa je pesnik v mnogo večji meri kot v prvih dveh kolednicah segel v simboliko ljudskih božičnih in novoletnih ter trikraljevskih kolednic. Že z uvodnim verzom: Staro šego hranimo, je poudarjena navezanost na tradicijo, iz katere so vzeti tudi nadaljnji motivi oziroma simboli. Verz:

mladi Božič in Marija

je pesnik privzel po začetku kolednice, ki jo je snoval avgusta 1915 (762). A vse naslednje motive: željo po tovarišiji z Božičem in Marijo, zlato zvezdo, ki sveti, ter Herodeža je našel lahko v raznih ljudskih kolednicah.[196] Zanimivo je, da je v pesmi največ motivnih sorodnosti in celo vzporednic prav s tremi belokranjskimi trikraljevskimi kolednicami.[197] To dokazuje, da je Župančič poznal ta ali sorodna besedila že iz otroških let, da se je res že "izza mlada" pojil z njih svežostjo in ritmiko; zato mu je "od Štreklja nakopičeno gradivo" lahko zvenelo živo in zanj bilo oblikovno in vsebinsko vredno pozornosti.[85]

Vse tri pesmi o kolednikih, ki jih je pesnik pozneje po-

stavil na uvodno mesto v Cicibanu, so zanimive še po nečem: po ideji, ki je poudarjena v središčnih verzih vseh treh pesmi. V prvi je to samozavestna, skoraj objestna prekipevajoča življenjska radost:

nič od vas ne prosimo,
mi darove nosimo.

V drugi je posmeh čemernosti in želja, da se je otresemo:

radi jo spečali bi,
dober kup jo dali bi.

V zadnji je izraženo čvrsto zaupanje v prihodnost:

dani so obeti nam,
zlata zvezda sveti nam.

Tako kljub navidezni različnosti vse tri kolednice veže pravzaprav enako življenjsko občutje, značilno za začetek leta: veselje in vedrina upanja, ko se nam zdi, da z novim letom začenjamo tudi novo življenje,[198] odločenost, da se neprilikam postavimo v bran in se ne damo potlačiti,[199] vera v prihodnost.

Teden dni zatem je pesnik napisal novo pesem za otroke, naslovljeno Lenka (779). Pesem je po motivu sorodna ljudskim pesmim o narobe svetu, predvsem šaljivkam in posmehljivkam tistega tipa, ki paradoksno govorijo o opravljanju dela brez orodja, kakor je to izraženo v verzu:

Dejkla pamejta brez metlič[200]

in podobno še v drugih zvezah, zlasti v pesmih tipa Sonce sije, dežek gre.[201] Enake ali sorodne motive vsebujejo tudi druge pesmi;[202] posebno motiv dekle, ki pometa brez metle, je pogost in splošno znan.

Župančič je motiv predrugačil: njegova Lenka (lenuška!) ne pometa "brez metle" kakor dekla v ljudski pesmi - pri njem pometa metla sama. Taka personifikacija pri Župančiču ni iz-

jemna, saj vse, o čemer v pesmih govori, priča, v kako živih podobah se mu je v trenutkih ustvarjanja razodeval svet njegovih pesniških idej. Možno je pa, da je v tem primeru na oblikovanje motiva vplivala tudi konkretna zunanja pobuda: Smrekarjeva risba svete Cite v Literarni pratiki za leto 1914.[203] S to poosebitvijo je Župančič nasprotja v pesmi še poudaril in jih napravil še bolj drastična, hkrati pa tudi stopnjeval razgibanost. Ali je pečenka na koncu, ki se sama ponuja,[204] trpko zbadljiv namig na medvojno pomanjkanje, lahko seveda samo domnevamo.

Tako zvezo pa smemo predpostavljati v pesmi Povabilo (780), ki je nastala en dan pozneje. Motiv je soroden motivu obiskovanja, ki ga v Župančičevih otroških pesmih starejše dobe srečujemo ponovno, npr. v pesmi Na poljani (152). V Povabilu je kot motiv gostitve obdelan hudomušno šaljivo. V duhoviti domislici o prigrizku in oblizku, ki ju naj gostje sami prinesejo s seboj, se lahko skriva ost proti konvencionalni zlaganosti gostiteljstva, lahko pa tudi proti razmeram med vojno, ko je "prigrizke" in "oblizke" bilo mogoče dobiti kvečjemu s kmetov. Označitev prijateljstva kot "pravo poštenje" je povzeta po ljudskem reklu - v oblikah "vredno poštenje" in "lepo poštenje" pozna to reklo tudi ljudska pesem;[205] "prošče-nje" pa je spomin na praznovanja cerkvenih shodov v otroških letih.

Uspavanka (Kaj bo sinku sen prineslo?, 783) je nastala čisto med zadnjimi pesmimi za Cicibana. V drugem seznamu[187] je še ni. Pač pa je kot prva tu zabeležena pesem Ktera je najlepša roža? (Najlepše reči, 761). V Cicibanu je Župančič to pesem izpustil in ni izključeno, da jo je tik pred oddajo rokopisa nadomestil z Uspavanko. Za to domnevo govori ritmična

enakost obeh pesmi, oblika vprašanj in deloma sorodna motiva ptičke oziroma ptičjega krila, ter rože in kite rožmarina; predvsem pa sta obe pesmi izraz nežne materine ljubezni do otroka. Dodani motiv tenkega vesla v Uspavanki je izzvala lahko rima, je pa motiv tak, da se smiselno pridružuje motivu ptičjega krila in ga dopolnjuje: oba učinkujeta s ponavljajočimi se ritmičnimi gibi sproščujoče in hkrati uspavajoče. Oba motiva sta bila pesniku tudi blizu, doživeta, zato živo prisotna: želja po krilih je spadala med najbolj vroče želje njegovega otroštva, "tenko veslo" je neposredno doživel, ko je veslal (kot domači učitelj) po Bodenskem jezeru, pozneje tudi po Blejskem jezeru. Kita rožmarina (uspavajoča s svojim vonjem, zato v uspavanki upravičena) je ljudski motiv, prav v tej obliki znan belokranjski ljudski pesmi.[206] Tudi melodiozni pripev:

Aja tuta, nana nina

spominja na verze v ljudskih zazibalkah.[207]

Ciciban posluša očetovo uro (784) je skoraj gotovo nastala kot zadnja, takrat, ko se je pesnik odločil za naslov Ciciban in še kaj namesto prvotno predvidenega naslova Meh za smeh, pa je v pesmi zopet imenoval junaka svoje zbirke. Pesem, v kateri nastopa ob otroku on sam, očka, je vsebinsko dopolnilo k Uspavanki, kjer otroku poje mati. V njej govori pesnik kot oče s svojim otrokom o osnovnih stvareh življenja. V slogu naivnih otrokovih vprašanj o zlati igrački mu odgovarja s prispodobo drobnih kovačkov,[208] da mu tako ponazori minevanje časa in mu zbudi občutek za povezanost vsega dogajanja od rojstva do smrti ter za vključenost človeka v vse, kar ga obdaja. Želja, da bi kovački časa Cicibanu kovali zlat čas, izražena na koncu pesmi z neposredno preprostostjo ljudske pesmi,[209] ni samo želja sreče lastnemu otroku, ampak hkrati vera v živ-

ljenje, vera v bodočnost novega, šele doraščajočega rodu, za katerega se "zlati" čas šele kuje. Saj je pesem nastala konec leta 1915.

Z obema zadnjima pesmima je Župančič še enkrat poudaril družino kot središče, kakor smo to našli že v Pesmi (650) in v Naših lučih (759).

- - - - -

Pri zbirki Ciciban in še kaj je pesnik kljub časovni stiski mnogo bolj premislil celotno kompozicijo kot pri Pisanicah, kjer je zlasti proti koncu moral zaradi premajhnega obsega na založnikovo zahtevo dodati pesmi, ki jih je napisal šele po oddaji rokopisa in jih ni mogel več organsko vključiti v celoto.

Ciciban je motivno zaokrožen. Uvodni akord tvori sproščeno razpoloženje Veselih koledníkov, napoved smeha in sreče, ki ju prinaša Ciciban - sklepni akord Cicibanov sproščeni počitek, ko truden sredi narave zaspi, potem ko se je v njej naigral, nagledal in se z vsem mogočim seznanil. Da uvodno melodijo razigranosti dopolni in s primerno spremljavo poglobi, ji je pesnik dodal še dve variaciji istega motiva, eno kot kontrast (Žalostni koledniki), eno prazniško privzdignjeno (Častitljivi koledniki). Kot ravnotežje temu je pred sklepno uspavanko uvrstil obe filozofski pesmi zbirke: razmišljanje o "kovačkih", ki "kujejo čas" (Ciciban posluša očetovo uro) in o končnih ciljih, ki jih človek ima (Naše luči). S tem je zbirki dal okvir.

Vmesnih štiriindvajset pesmi je razdelil po simetriji. Središčni dve sta Pastirčki in Zeleni Jurij, pesmi, ki ju je

pesnik skupno z Veselimi koledniki namenil že za Razglede in je zdaj vsem trem z mestom uvrstitve dal poseben poudarek. Če so Veseli koledniki s svojo vedrino in s prekipevajočo življenjsko radostjo program za zbirko, dajeta pesmi Pastirčki in Zeleni Jurij tej vedrini in radosti globlji smisel in pomen. Treba se je znati pretolči skozi težave, ne da bi obupavali, treba pa je razen sebe imeti v mislih tudi skupnost, narod. Ob Zelenega Jurija je postavljena Pomladna ladja, sorodna tako po vedrem pomladnem razpoloženju kakor po misli na slovenstvo; pred Pastirčke, ki so motivno povezani s spomini iz Bele krajine, je postavljena slika iz te pokrajine, Breza in hrast. Te štiri pesmi, ki govore o naravi, o življenjskem pogumu in o zraslosti z zemljo in rodom, o osnovnih problemih, ki so pesnika zaposlovali, stojijo med dvema, s katerima je dodan še en motiv: otrok v krogu in varstvu družine; to sta pesmi Uspavanka (Kaj bo sinku sen prineslo?) in Ciciban in čebela, prva o otroku, ki je še v zibki, druga o otroku, ki se že po svoje uveljavlja, a "ne laže" in raste v "pokoncu moža", kakor je Župančič označil ideal človeka dobro leto pozneje.[210] Tako so v središču zbirke združeni vsi elementi, ki so idejno oblikovali Župančičevo otroško pesem, zlasti v drugi dobi pisanja za otroke.

Ostale pesmi so smiselno razporejene med uvodne tri in središče, oziroma med središče in sklepne tri. Za uvodnimi koledniškimi sledi pet pesmi, ki jim je osnova otrokova igra. Dve sta naravnost označeni kot gibalni igri (Dedek Samonòg, Postovka), a tudi ostale imajo značaj igre, ali so z igro povezane (Otroci spuščajo mehurčke, Kadar se Ciciban joče - tu je mišljena igra odraslega z otrokom -, Ples kralja Matjaža). Slede štiri izrazito onomatopoetične (Vrabci in strašilo,

Kroparji, Zvonovi, Žabe). Za vseh teh devet pesmi, razporejenih med uvodne in središčne (v prvi polovici zbirke), je značilna motivna preprostost in izrazno-oblikovna učinkovitost; vse so namenjene malemu otroku. To so pesmi z osnovnim značajem otroške pesmi - pesmi ob igri in onomatopoije.

Za središčem so uvrščene najprej štiri šaljive in satirične (Povabilo, Medved z medom, Lenka, Zlato v Blatni vasi), od katerih prvi dve (deloma tudi tretjo) razen šaljivosti veže med seboj tudi še motiv jedil, ki ga je lahko izzvalo pomanjkanje med vojno. Naslednjih pet pesmi ne kaže take enotne ubranosti kot pesmi prejšnjih skupin, vidi se pa, da je tudi tu pesnik skušal gradivo vsaj kolikor toliko povezati. Prvi dve prikazujeta Cicibana pri igri z milnico (Zvezdoznanstvo, Mehurčki), vendar je igra tu samo okvirni motiv, glavno je razmišljanje, ki ga pesnik na igro navezuje. Zato teh dveh pesmi ni uvrstil v prvo polovico zbirke, kakor je tja postavil sorodno pesem Otroci spuščajo mehurčke, v kateri je isti motiv obdelan preprosto, brez spremljajočega razglabljanja. Če kot skupno značilnost teh dveh pesmi vzamemo pesnikovo namero, da otroku razširi obzorje in njegovo pozornost usmeri tudi v vesolje, potem lahko sklepamo, da jima je kot sorodno pridružil še Uspavanko (Kaj se sveti rimska cesta?), v kateri je prav tako govora o pojavih v svetovju. Uspavanki sledeča zgodba Ciciban-Cicifuj motivno ne kaže sorodnosti, veže pa obe pesmi to, da je v obeh zelo neposredno prišel do izraza pesnikov intimni odnos do otroka. Brez prave zveze in (vsaj na videz) osamljen pa stoji Turek, ki je nastal že leta prej in ga je zaradi drugačnega sloga vsekakor bilo težko primerno vključiti. Po motivu bi sodil v bližino Dedka Samonoga ali Kroparjev, toda tako za eno kot za drugo skupino mu manjka

razgibanosti in akustične učinkovitosti. Edini moment, ki sicer živobarvnim podobam daje vsaj nekaj razgibanosti, je otrokovo nagovarjanje. S tem, da je pesnik pesem uvrstil med dve, v katerih nastopa Ciciban, je tudi tega anonimnega otroka oživil kot Cicibana. Tako je pesem z uvrstitvijo in delnim preoblikovanjem pridobila: ni več samo zbir živih podob, temveč je hkrati tudi opredelitev otroka, ki v njej posredno nastopa. Značilnost tega otroka je želja po živopisanih predmetih in želja, da bi se s takimi predmeti lahko postavil. Nenarejena neposrednost, s katero otrok v tej pesmi svojo željo izreka, pa ga povezuje z otrokom iz Cicibana in čebele. Medtem ko so pesmi v prvi polovici zbirke namenjene malemu otroku, so pesmi v drugi polovici zahtevnejše, take, da jih - vsaj večino - lahko dojame samo že odraslejši in zrelejši otrok, nekatere pa so otroku sploh samo delno dostopne, zlasti Naše luči.

Pesnikova razvrstitev pesmi kaže izrazito tendenco po središčni in somerni razporeditvi gradiva, ki je uvrščeno v skupine sicer po različnih vidikih, vendar tako, da vodilne ideje posamezne dele družijo v zaokroženo celoto. Tako se je v kompoziciji zbirke uveljavil isti princip, ki smo ga zasledili tudi že pri posameznih pesmih.[211]

Ko je za božič 1915 knjiga Ciciban in še kaj[212] izšla, je bila pri kritikih, sicer manj številnih kot za uganke, deležna vseobče pozornosti. Zlasti Izidor Cankar je posebej poudaril vrednost zbirke in njeno mesto v pesnikovem razvoju.

- - - - -

Vse to je lahko bilo za pesnika spodbuda, posebej v času, ko je sicer zelo malo pisal, objavljal pa še manj.[213] Lahko ga je na novo spodbudilo k pisanju otroških pesmi tudi rojstvo drugega sina Andreja, ki se je rodil 27. januarja 1916.

Že 2. februarja je zapisal štirivrstičnico Jokajte, jokajte otroci (787), o neužiti oziroma sploh neznani sladkosti. Izrazito otroku namenjena pa je uspavanka Sneg, sneg, sneg (788). Verzi so skoraj gotovo nastali kot uspavajoče prigovarjanje starejšemu sinku, ki je že toliko zrasel, da je lahko razumel preprosto besedilo.[214]

Značaj uspavanke ima tudi pesem Stari Medo (789). Zasnutek prvega, nedokončanega teksta[215] kaže, da je pesnik pri pisanju pesmi imel žive optične predstave, vezane skoraj gotovo na spomin iz otroštva, ko je kdaj videl plešočega medveda (npr. prečrtana verza: Stari Medo podrencuje; dvigaj nogo levo, pravo; ali težko čitljivi verz: če vidi (?) strd, se oblizuje). A tekst motivno spominja tudi na pesmi, ki so jih peli medvedarji.[216]

Narisani medved ob skledi pod drugim zapisom prav tako priča o doživetosti motiva. Pozneje je pesnik tekst poenostavil. Črtal je vse obrobno opisovanje ter ohranil samo nasprotje: prazna skleda - polna skleda[217] in medvedovo reagiranje nanju. Pesem je Župančič enako kot prejšnjo skušal približati čisto majhnemu otroku, zato je besedilo vsebinsko do skrajnosti preprosto, pa z močno poudarjenimi muzikalno-ritmičnimi elementi.

Tudi naslednja pesem, Pismo (790), je uspavanka. Pod tem naslovom je tudi izšla v Ljubljanskem zvonu 1917.[218] Z njo se pesnik ne obrača do enega samega otroka kot npr. tri četrt leta pred tem v pesmi Kadar se Ciciban joče (763), tem-

več do otrok na splošno. Tako so nastali "Cicibančki" "neugnančki", v končni obliki pa še bolj kolektivni "neugnani vsi Cicibani". Rodil se je pojem cicibana, ne enega, individualnega otroka, temveč majhnih otrok sploh.

Pesnik je sprva svojega prvorojenca v pesmih (Pesem, 650; Angelji krilatci, 653) imenoval s pravim imenom Marko. Hkrati je namesto individualnega imena uporabljal tudi občno ime "sinek" (prva varianta konca v Uspavanki - Kaj se sveti rimska cesta?, 652, enako v drugi Uspavanki - Kaj bo sinku sen prineslo?, 783), nato pa bolj posplošeno "naše dete" (natisnjena varianta prve Uspavanke, 652). Otrokovo poimenovanje s Cicibanom je razširilo obseg veljavnosti in namenjenosti teh pesmi; a kljub posplošitvi so to še vedno bile pesmi o enem samem, čisto določenem otroku in tudi namenjene čisto določenemu otroku. Za to je zlasti značilna Ciciban posluša očetovo uro (784). Vsa pesem je pisana v obliki neposrednega pogovora - oblika pogovora ali nagovora je značilna za te pesmi nasploh - med pesnikom-očkom in njegovim sinkom-Cicibanom, ki je seveda v tej obliki fiktiven, a priča o pesnikovi potrebi, da se v pesmi obrne naravnost na svojega otroka. Isto čutimo tudi v pesmih, kjer govori v na videz splošno veljavni množinski obliki, ali prenese pogovor v tretjo osebo (npr. Kadar se Ciciban joče, 763; Ciciban zaspi, 768; Naše luči, 759; Ciciban in čebela, 764; Ciciban-Cicifuj, 776), a najbolj je to prišlo do izraza ravno v zadnji izmed teh pesmi, Ciciban posluša očetovo uro.

Ko se je pesniku rodil drugi otrok, Andrej, je ta individualna zveza med pesnikom in sinom postala manj intenzivna. Da je pesnikov odnos do otroka postal bolj posplošen, kažejo že prvi verzi po tem datumu, Jokajte, jokajte otroci! (787).

Čeprav je poudarek pesmi drugod kot v pesmi Kadar se Ciciban joče, se vendarle vsiljuje primerjava: v pesmi iz avgusta 1915 se pesnik neposredno obrača do enega samega otroka, svojega Cicibana, čeprav tega ne poudarja, v pesmi iz začetka februarja 1916 uporablja posplošujoči in neosebni izraz "otroci". Še bolj je ta razlika občutna, če primerjamo uspavanke iz leta 1915 in pesem Sneg, sneg, sneg (788), nastalo v februarju 1916. Koliko bolj osebno zveni nekdanji verz: "da bo mogel sinko spati", ali tudi verza: "Ciciban / je zaspan," v primerjavi z verzom: "sneg na otroke - spat, spat, spat!" Celo v pesmi Stari Medo verz: "rad vam pleše stari Medo" vnaša v pesem prisotnost več otrok, ki jim pesnik to pripoveduje, ne enega samega. Tako je bila posplošitev "vsi Cicibani" samo naslednja stopnja pesnikovega odnosa do otroka, kateremu so pesmi namenjene, oziroma, ki mu pesmi izziva. Toda istočasno s to posplošitvijo se je nehala notranja pobuda za pesnika, da še dalje piše pesmi svojemu otroku. In tako je prišlo do na videz presenetljivega pojava, da je pesnik prej, ko je njegov prvorojenec bil še dojenček, oziroma še čisto majhen otrok, pisal pesmi, v katerih se obrača do njega kot do predšolskega otroka, ko je otrok zares začel odraščati in bi bil take pesmi tudi lahko že dojemal, pa je pesnik utihnil. Zdaj sta tu bila dva otroka, zavest očetovstva, ki je pri rojstvu prvega s tako silo prešinila pesnika, da mu je sprožila vrsto pesmi, je postala nekaj manj nenavadnega, bolj vsakdanja - izgubila je prejšnji čar in moč, da pesnikove misli osredotoči v nekaj določenega in jih tako strne in zgosti v pesem.

Pismo je bila - kljub še večkratnemu uporabljanju imena Ciciban - zadnja pesem, ki jo lahko štejemo še med prave cicibanske, čeprav kaže že razkroj osnove teh pesmi; pesnikovega

osebnega odnosa do lastnega otroka, ki mu skuša posredovati - v otroku dostopni obliki - svoje presojanje sveta.

V naslednjih tekstih zamenja to osnovo ali epsko zasnovana pripoved ali šaljiva hipna domislica.

Med fragmenti sta dva epska osnutka, ki spominjata na Lenko (779). Prvi: Šivaj, Lenka, šivaj balo (791), v enajstih dvovrstičnicah prikazuje Lenkino lenobo pri šivanju bale, materino spodbujanje ter prihod snubca ali samo kraljevega posrednika Andreja. V tekstu so reminiscence na Uspavanko (783: "Niti krilo, niti veslo") ter na Pismo (790: "kralja našega povelje"), kar postavlja tekst v bližino teh dveh; ker je v njem imenovan Andrej, je fragment nastal skoraj gotovo šele po rojstvu sina Andreja, torej po koncu januarja 1916.

Motiv lenega dekleta, prav tako Lenke, ki se ji ne ljubi šivati, je skušal pesnik oblikovati še enkrat: V belem gradu tri gospodične (793), tokrat postavljen v okolje gradu, kjer žive tri kraljične, Lenka, Darinka, Roža Rožmarinka.

Približno iz istega časa je tudi štirivrstičnica Pondeljek torka k sredi napoti (792), ki spominja na otroške ljudske verze.[219] Pesem Tika-taka (794) spominja na otroške pesmi samo z začetnim verzom,[220] s končnimi verzi se približuje napitnicam in pesmim v veseli družbi, zlasti pesmim o genealogiji vina.[221]

Nedvomno otroške so štiri pesmi o živalih, o zajčku, lisici, volku in veverici; vse kažejo vplive ljudske, večinoma otroške pesmi, vendar se razlikujejo od prejšnjih po tem, da vanje ni več vpleten otrok, pa tudi onomatopoija ni več tako poudarjena kot v nekaterih živalskih iz prejšnjega leta (Žabe, 643; Vrabci in strašilo, 646).

Verzi Ko bi lovca ne bilo (795) upodabljajo idilo, ki bi jo

"revček zajček-sivček" živel brez strahu pred lovcem. Motiv spominja na ljudsko pesem Zverina pokopava lovca.[222]

V isti ljudski pesmi[223] je objestno šaljiva kitica o lisici, ki je v živalskih ljudskih pesmih sploh pogosto zastopana:

Lisica ta rujava
Je roženkranec brala:
Uju-ju-jujhuho,
Jagra več ne bo!

V šaljivkah Lisica in petelin[224] pa jo petelin, ki ga hoče odnesti, kljub njeni prebrisanosti preslepi. Oba ta motiva je Župančič združil[225] v pesmi Lisica (796). "Roženkranec" iz ljudske pesmi je zbudil v pesniku predstavo lisice-spokornice in ta je izzvala vrsto novih predstav, ki so se nanizale v zabavnem, sproščeno šaljivem, a hkrati smiselnem zaporedju v komično sliko svetohlinske prevarantke, za katero slutimo, da ji ukana ne bo uspela.

Motiv spokornika, v tem primeru volka, je Župančiča zavabil še enkrat, v pesmi U - u - u (797), ki se posmehuje prisiljenemu postno-spokorniškemu razpoloženju volka. Posmehljivost teksta podkreplja pripis: Petek, ki priča o zunanji pobudi za pesem. V njej je poleg sorodnosti z Lisico tudi več reminiscenc iz ljudske pesmi.[226] Motivna sorodnost in skupni vir pobude v ljudski pesmi Zverina pokopava lovca postavlja pesem v bližino pesmi Lisica.

A motiv prevaranih požrešnikov, lisice in volka, ki si skušata pomagati z zvijačo, pa ju prelisiči petelinček,[227] je pesniku dal pobudo tudi za epsko zgodbo v nevezani besedi o tetki lisici in stričku volku (798). Skušala sta privabiti na božjo pot romarje, ovce in kokoške, da bi jima ne bilo treba hoditi za plenom okrog, a ovce so se premislile, železni petelin na

zvoniku romarske cerkve pa je kokoši-romarice pravočasno opozoril na nevarnost. Pogovor med dvema petelinoma je napisan v verzih, slonečih na onomatopoiji.

Podoba petelina je pesnika privlačevala še pozneje. V beležnici XXII, verjetno iz leta 1920 ali 1921, si je na strani 142 zapisal: "Jaz sem prišel iz tiste dežele, kjer petelini pojo, kjer petelini dan pojo! Pogumni ptiči, - kličejo zarjo. Proroki verni - prorokujejo luč v temi. Mladiči veseli pojo kikeriki - resni možaki pravijo kokoriko - in samo starci kukuriku - a njim odgovarjajo tam huhu!" V isti beležnici ima osnutke Iz nenapisane komedije, v kateri oblikuje nasprotje med umetnikovo genialno neposrednostjo, ki z lahkoto najde pravo besedo in pravo pot, in narejenostjo človeka, ki s trudom zaman skuša postati genij. Župančiču je petelinji klic bil sinonim za preroški pogum in buditeljstvo ter hkrati za preprostost in neposrednost umetnika in se je še večkrat vrnil k tem primeram.[228]

Te primerjave kažejo, da je pesnik v živalske pesmi, ki so nastajale v letu 1916, vnašal ne samo humoristične, ampak tudi satirične poudarke, podobno kot v Zlatu v Blatni vasi (774). Samo da je v te tekste postavil kot vodilno misel izrazito nasprotje močnejšega in slabšega; sam je stal na strani slabšega, ki se ne da ugnati niti sili niti zvijači močnejšega. Tako je možno v teh tekstih slutiti aluzijo na sodobno dogajanje ter simbolno prerokovanje "luči v temi".

Ne dotika pa se problemov časa pesem Veverice (800). V njej je pesnik upodobil zavezništvo personificirane narave z otrokom-Cicibanom. Vendar je otrok iz dogajanja izločen, tako da pesem učinkuje manj neposredno kot npr. živ pesnikov spomin iz otroštva V gozdu (117).

V Župančičevi zapuščini je tudi list s tremi po vsebini

različnimi zapisi (mapa VII, list 73), ki pa vsak zase kažejo, da jih je snoval z mislijo na otroka.

Značilen je prvi o rojstvu, simbolno upodobljenem z božičem: Sveto rojstvo božje (801). Po motivu nas pesem spomni na neobjavljeno pesem Slovenski strop (785), zlasti na njen začetek. Pesnik je intenzivno sodoživljal materinstvo, pretreslo ga je otrokovo rojstvo in njegova prisotnost v družini; zato se je vedno znova vračal k simbolu za vse to, k božiču in vsemu, kar je bilo po tradiciji povezano z njim. Ob rojstvu prvorojenca je to doživetje bilo najsilnejše, saj ga je dokončno iztrgalo iz njegove izoliranosti umetnika-izbranca in ga človeško povezalo z ljudmi. A da so se mu, ko je pričakoval rojstvo drugega otroka, budile enake misli in čustva, tokrat še bolj določno, občutene v imenu vsega slovenskega naroda, priča prav pesem Slovenski strop, nastala poldrugi mesec pred rojstvom drugorojenca. Sedaj je enako kot pomen rojstva poudaril svetost družine: "naša družina (izvira) iz svete družine." V okviru družine pa je posamezen otrok stopil v ozadje, kot tak pa pesniku ni mogel več predstavljati vira navdiha za otroške pesmi, ki so začele presihati.

Oba ostala teksta, zapisana na istem listu kot božična pesem (801), sta šaljivo zamišljena, Kje je neki tisto mesto (802) najbrž kot pesem tipa narobe svet, Škrip, škrip (803) s humorjem ljudske pesmi podana skica "ljutega" Ribničana Vrbana.[229] A oba osnutka sta ostala nedokončana.

Prav tako pesnik ni dokončal tudi dveh daljših epskih zasnov, Babičin god (804) in Bistrovid in Tenkosluh (805), ter dveh dramskih zasnutkov, o podobarju, krojaču, zlatarju in črnošolcu (806) ter o Gašperčku, Pegamu in Lambergarju (807).

Od vseh teh tekstov je datiran samo en zapis teksta Babičin god, in sicer s 16. oktobrom 1916. Ta tekst predstavlja

kljub nedokončanosti (manjkata začetek in konec) zadnjo verzijo variant. Tako datum kaže verjetno dan, ko se je pesnik nehal ukvarjati s tekstom, v katerem je posameznosti podrobno izdeloval, a se mu je celota sproti izpreminjala in se - v zadnji obliki - že zelo razlikovala od prvotnega načrta. Po tem načrtu je Cicibana, ki bi naj nesel babici za god košarico jagod, ujel Konderlis. Moral bi mu pomagati loviti živali, on pa jih je osvobajal. Vile ga oproste, in ko pričajo zajci in ptički zanj, mu postrežejo in ga spremijo k babici.[230]

Tako je pesnik v dokaj premočrtno zgodbo vnesel spomine iz lastnega otroštva.[231] Te pa je prepletel z obče znanimi pravljičnimi motivi[232] in v skladu s pravljičnim vrednotenjem življenja je tudi vilinska pomoč in nagrada za dobro delo. Značilno za Župančiča je, da kot dobro delo prikaže otrokovo ljubezen do živali (podobno kot že Valjavec v Pastirju). Toda tako zasnovana zgodba bi bila preveč premočrtna in bi nudila pesniku premalo močnosti za razgibanost. Tudi ne bi bila moralno upravičena stiska, v kateri se je Ciciban čisto nepričakovano znašel. Zato je pozneje načrt izpremenil, ogiroma vsaj razširil. To dokazujeta dva osnutka za začetek; v prvem mati odhajajočega Cicibana še svari, naj se po poti ne obotavlja:

da te Konderlís ne zmoti
Vile te ne vjamejo,
s sabo te ne vzamejo![233]

V drugem zapisu pa mati k tem pretečim nevarnostim doda še:

da Maliček te ne zmoti.[234]

Tako so v uvodu že nakazane vse peripetije, ki jih bo Ciciban na poti doživel, in sicer zato, ker se ne bo ravnal po materinem nasvetu, da odide naravnost k babici, temveč se bo lahkoverno vdal izkušnjavi, ki mami njegovo sladkosnednost, pooseb-

ljeni v Maličku, ter seveda doživel nujno razočaranje in Maličkov posmeh. Tekst sloni torej na pravljični motivaciji: neupoštevana oziroma kršena prepoved, s čimer je dana možnost za zaplet. S tem dejanjem se tudi izoblikuje ena izmed Cicibanovih lastnosti, sladkosnednost, hkrati pa lahkovernost, izvirajoča iz neizkušene zaupljivosti. Vse to dela Cicibana kot otroka življenjskega in prepričjivega. Po tem uvodu postane bolj verjeten njegov srditi pogum, s katerim se postavi po robu Konderlisu v naslednji epizodi, ki ga pokaže z nove strani. Vendar je pesnik - enako kot v prizoru, ko se Maliček posmehuje prevaranemu Cicibanu, ki je pojedel vse jagode in ne najde obljubljenega čudežnega kraja, kjer bi rasle nove - posvečal več pozornosti učinkovitim besednim zvezam in primeram kot izoblikovanju dejanja. Morda je prav zato tekst kljub temu, da se je pesnik precej ukvarjal z njim, ostal torzo. Dokaj določno pa je v fragmentu nakazan Cicibanov značaj: otrok, dovzeten sicer za mamljive vabe, morda celo malo lahkomiseln, a ko se znajde v hudi stiski, samozavestno pogumen.[235] V tem je pesnik upodobil svoj lastni odnos do sveta, hkrati pa ideal za lastnega otroka.

Epskega značaja je tudi drugi fragment v verzih o Bistrovidu in Tenkosluhu (805). Po imenu Bistrovid[236] lahko sklepamo na čas blizu poetične proze Na božič 1915,[213] ki je nedvomno nastala konec leta 1915. Motiv o vožnji "v zamorsko stran" pa nas spomni na Pismo (790), tako da lahko fragment postavimo v leto 1916. Kaj je nameraval pesnik v tekstu povedati, iz ohranjenega besedila ni mogoče razbrati. A zanimiv je motiv v zapisu na listu 83, ki označuje posadko kapitana Mahana:[237]

v ladji samoglaven rod
natepèn od vsepovsod -
vsi brezdomci postopači
nevaljani (?) razgrajači,

ki gledajo na svet brez presodkov in neutesnjeno:

Svet gre na vse štiri kraje,
kjer je dalje, tam smo raje
Pelji, kapitan Mahàn,
pelji nas v zamorsko stran!

oziroma v varianti na istem listu:

Če nam tukaj dobro ni
saj gre svet na vse strani.

Tu je elegičnost nekdanjega motiva izseljevanja zamenjala prikrita zavest o utesnjujoči vklenjenosti, ki si je zaželela sprostitve. In morda ni naključje, da je Župančič pozneje, ko je pokazal nepremostljivo nasprotje med zabubljenim in samozaverovanim filistrstvom ter med nevezanostjo rasničnega ustvarjalca, za tega izbral enako ime kot v obravnavanem fragmentu za kapitana "samoglavega rodu".[238] Epizoda z nepričakovano odkritim otokom, ki ga bo treba preorati in posejati, sicer ni izpeljana do konca, vendar verza na listu 82:

Takrat k barki ga pripnimo,
proti domu zakrenimo,

kažeta, da sta se v pesniku lomili dve nasprotji: želja po nevezani sproščenosti in hkrati velika navezanost na dom in vse domače. Za otroke je črpal iz svoje pristne povezanosti z vsem domačim. V tem fragmentu pa sta se srečali obe nasprotji - in tekst je ostal nedokončan.

Tudi dramatski tekst o podobarju, krojači, zlatarju in črnošolcu (806) daje slutiti deloma podobne čustveno-miselne

osnove. Ohranjeni prizor[239] prikazuje sicer samo, kako ta četverica zaide v gozdu in se med njimi vname prepir; a iz seznama prizorov oziroma oseb lahko sklepamo, da je pesnik nameraval napisati dramsko delo s pravljičnimi elementi, a z realističnim razpletom, s poudarkom na osebni ceni in svobodi človeka; saj se dekle, za katero se prepirajo podobar, krojač, zlatar in črnošolec, pa si jo hoče na silo prisvojiti kralj, ki je prišel na lov, temu upre ter izjavi: Jaz sem samasvoja.[240]

Bolj poudarjene pravljične elemente kažejo fragmenti iz snovanega dramskega dela o Gašperčku, Pegamu in Lambergarju (807).[241] Fragmenti o Pegamu in Lambergarju kažejo izredno pestro vsebino, ki jo je mogoče v glavnih obrisih rekonstruirati iz načrta.[242] V njem se prepletajo poleg pravljičnih motivov tudi motivi in liki iz domače literature in iz ljudske pesmi. Za osnovo je pesnik vzel pravljični motiv, ko se morajo snubci, ki se potegujejo za cesarjevo hčer, prej izkazati v boju. A ta mednarodni motiv je približal domači tradiciji s tem, ko je kot cesarjevega nasprotnika, ki ga je treba premagati, postavil Pegama, kot uspešnega bojevalca pa poleg treh tekmecev Lambergarja, oba znana iz slovenske ljudske epike.[243] A v načrtu je imenoval cesarjevo hčer Jerico, kot se imenuje v Levstikovem Martinu Krpanu. Gašperček, važna oseba, ki pomaga zapletati in razpletati dejanje, zlasti pa skrbi za komiko, je privzet po komični figuri v lutkovnih igrah. Minister Špicabrin[244] igra podobno vlogo kot Levstikov minister Gregor, samo da je mnogo bolj karikiran, kar je razvidno iz ohranjenih dveh prizorov.

Iz razbora tekstov za otroke, ki so nastajali v letu 1916, smo videli, da je Župančič sicer v tem letu za otroke precej napisal, še več pa njim namenjenega snoval, toda od tega je

presenetljivo malo tako dodelal, da se mu je zdelo vredno objave. Otroškega teksta v tem letu sploh ni objavil nobenega.

V naslednjem letu se je včasih še vrnil k otroški pesmi, ali ga je vsaj zaposlovala misel na otroka. Tako najdemo v beležnici XVIII na strani 66 po datumih iz sredine marca 1917 že omenjeni ponoven poskus predelave pesmi Najlepše reči (761), tokrat z naslovom Dedek poje, ki pa je ostal nedodelan in neobjavljen.

Objavil pa je, kot smo že omenili, Uspavanko (Prišlo je pismo iz daljne dežele, 790) v avgustovski številki Ljubljanskega zvona 1917.

To leto je v Ljubljanskem zvonu objavil še dva teksta, ki sta vsaj posredno povezana z otrokom. V isti avgustovski številki je pred Listkom objavil štirivrstičnico Misliš...(808). Tekst ni namenjen otrokom, a v podobah, kakršne so lastne otroški domišljiji, ponazarja "skrivno lepoto, ki čisto preprosto pride - nobeden ne ve, kaj je, pa je zmeraj nekaj lepšega," kot je pesnik tekst sam pojasnil leta 1947.[245] A že dvajset let pred tem si je v zvezi s preostrimi kritikami ljubljanskega gledališča zabeležil misel o še neodkritih naših bogastvih in vrednotah:[246] "... smo mi še vsi sredi klic in korenin, 'a skriti so še v polju klasi.' In - zakaj ne bi enkrat tudi sebe citiral:

Misliš, da je račka,
pa je bel labod -
misliš,da je bel labod,
pa je deveta kraljična.

Taka se mi zdi sploh Slovenija in vse, kar je lepega v nji: da je na prvo oko neopazno in sramežljivo skrito. Zato pa: glej, glej globlje, brate!"

Prav ta sposobnost Župančičeve domišljije, da si prikliče

vedno nove, zmeraj lepše in bolj bleščeče podobe, a hkrati zanimanje za majhne, drobne stvari okrog sebe, ki zrastejo, takoj ko jih - skoraj neopazne - pesnik-ustvarjalec iztrga iz celote, v novo, pisano in razgibano sliko življenja, je pesniku omogočalo, da je pisal za otroke, ki doživljajo svet na podoben način.

V oktobrski številki tega letnika Ljubljanskega zvona je objavil Župančič še Begunko pri zibeli (na strani 542), ki ni namenjena otroku, vendar pa govori o njem, oziroma o materini skrbi zanj.

Tako pregled gradiva za leto 1917 kaže, da je začela usihati pesnikova pesem za otroke, a tudi pesmi o njih je bilo vedno manj. To leto je z razgibanim političnim dogajanjem usmerilo njegovo pozornost drugam, od skrbi za fizični obstoj naroda, kjer je bil važen zlasti mladi rod kot nosilec bodočnosti, k skrbi za njegovo politično uveljavitev v tedanjem času in v tedanjih prilikah. Ista skrb je usmerjala njegovo poezijo tudi v letu 1918, ko ni niti napisal niti objavil ne enega teksta za otroke.

- - - - -

Leta 1919, ko je že bila osnovana nova država, vsaj približno taka, kakršno si je zamišljal Župančič,[247] je pripravil novo, predelano izdajo Sto ugank. V zapuščini ni ohranjena pogodba, tudi ni v tisku zabeležen izid te knjižice, tako da ne moremo ugotoviti pobud za izdajo knjige niti točnejšega časa izdaje. Vendar nam nekaj gradiva v zapuščini omogoča, da vsaj približno rekonstruiramo nastajanje zbirke za to izdajo.

Že v zadnjem četrtletju 1915, še preden je napisal vse tekste za Cicibana, se je Župančič dvakrat mimogrede vrnil k ugankam. 2. oktobra 1915 je zabeležil tri, od katerih prva Rdeče se oblizne (769) kaže na vojno, saj predstavlja strojnico ali top. Drugi dve pa sta dve varianti za listnato drevo (770, 771). Uganke so nastale neposredno po prvih pohvalnih ocenah Sto ugank in ni izključeno, da so predstavljale zametek nove zbirke, ki ni dozorela. Oštevilčenje (prva je označena s številko 165, obe varianti s skupno številko 166) bi lahko govorilo za to, da je imel pesnik pripravljenih že štiriinšestdeset novih tekstov za drugih Sto ugank, vendar v zapuščini ni sledu o tem. Obe uganki sta ostali neobjavljeni.

Na istem listu je 21. novembra 1915 pripisal kot 167. še uganko o senci (781), s številko 168 pa je označil dve brez datuma pripisani varianti za uganko o slani (782).[248] Ti dve uganki sta bili sprejeti v novo izdajo, uganka o senci kot 66., uganka o slani (v deloma izpremenjeni drugi varianti) kot 87. uganka.

V zapuščini (v mapi VIII, ovoj 3) je ohranjen broširan izvod Sto ugank iz leta 1915, v katerega je pesnik z vijoličastim črnilom na robu beležil ob tekste, ki jih je želel nadomestiti z drugimi, nova besedila. Kdaj je to pisal, ni mogoče ugotoviti, zato postavljamo nastanek teh tekstov v leto 1919, ko je Sto ugank na novo izšlo. Iz tega izvoda, ki tudi z drugimi beležkami, ki so sicer pozneje v natisu ostale neupoštevane, kaže, da je bil pripravljen za tiskarno, razberemo, da je pesnik devet ugank iz prve izdaje nadomestil z novimi. Takšno je tudi število novih tekstov v tiskani drugi izdaji, vendar se ne krijejo povsem z rokopisom. Enaindevetdeset ugank je v obeh natisih istih. Do uganke 57 je tudi razpore-

ditev enaka. Namesto prejšnje uganke 58 o zrcalu (713) pa je v izvodu za tiskarno napisana uganka o Bledu (809),[249] ki jo je pesnik pozneje izpustil (ostala je neobjavljena) in jo nadomestil z uganko o škofu (810).

V rokopisu je nadomestil tudi uganko 59 o prstih (714) z uganko o igli magnetnici (811), uganko 65 o kraguljčkih (720) s krajšo o istem predmetu (812), uganko 66 o laseh in bradi (721) z uganko o senci (781), ki je nastala že v novembru 1915, uganko 67 o orehu (722) z uganko o dnevu in noči (813), uganko 69 o želodu (724) z uganko o letu (814), uganko 70 o kosi (725) z uganko o peresu (815), uganko 71 o dimu in sajah (726) z uganko o tehtnici (816), izpustil je uganko 78 o luči (734), med nekdanji uganki 87, o jutranji zarji (743), in 88, o žepni uri (744), pa je vnesel novo uganko 87 o slani, katere prvi osnutek je prav tako iz leta 1915 (782).

Težko je reči, kaj je pesnika vodilo pri izbiri ugank, ki jih je izpustil in nadomestil z drugimi. Med izpuščenimi je npr. uganka o želodu, ki jo Grafenauer šteje med najlepše Župančičeve.[141] Med ugankami, ki jih je pesnik naknadno sprejel v izdajo, pa sta tudi uganki s splošno razširjenim motivom, o dnevu in noči in o letu. Že prva uganka: Bela golobica (813) spominja na podobne predstave, čeprav izražene z drugačnimi primerami, v nemških in srbskih ugankah.[250] Zlasti sorodna pa je Vodnikova uganka.[251] Še več vzorov je mogoče najti za uganko o letu Samorastovo drevo (814). Tako uganko ima že Stritar,[252] ki jo je povzel po nemški, natisnjeni v Freundovi zbirki.[253] Podobne uganke najdemo tudi pri Karadžiću.[254]

Morda je Župančič namenoma svojo zbirko izpopolnil z dvema tako znanima motivoma. Seveda nimamo za tako domnevo nobenega dokaza. Nerešeno ostaja tudi vprašanje, zakaj je sploh

sprejel v drugo izdajo devet novih tekstov. Ali so morda ti teksti nastali v zvezi z načrtom, da napiše novih sto ugank? Morda pa je založnik zahteval vsaj nekaj novih ugank, da bi knjiga ne bila zgolj ponatis? O vsem tem lahko samo ugibamo.

Knjižica je izšla z enako naslovno stranjo, kot jo ima prva izdaja, brez oznake, da je to druga, predelana izdaja.[255]

Čeprav je precej verjetnosti, da je Župančič pripravil to izdajo ugank predvsem zaradi gmotnih zadreg, je vendar zanimivo dejstvo, ki smo ga ugotovili že ob izdajanju njegovih dotedanjih pesniških zbirk: vedno so mu ob teh zbirkah vzporedno nastajali tudi načrti za otrokom namenjene zbirke. Tudi v letu 1919 srečamo to vzporednost: poleg nove izdaje Sto ugank je v tem letu pripravil Mlada pota, izbor iz prvih treh zbirk, ki je izšel prav tako pri založbi "Omladina", ter novo zbirko V zarje Vidove.

Odslej je Župančič za otroke - pa tudi sicer - utihnil.[256] Trije teksti, ki jih je v letih 1922-1923 objavil v tržaškem mladinskem listu Novi rod, so nastali že leta 1916. V aprilski številki letnika 1922 je izšla ilustrirana pesem Lisica (796), v dvojni številki za julij-avgust 1922 pesem Veverice (800), zadnja je bila objavljena pesem Stari Medo (789) v februarski številki Novega roda 1923.

Leta 1922 je pesnik pripravil tudi ponatis Cicibana.[257] Izdaja je povsem enaka prvi, z enakim obsegom, istimi pesmimi, enako razvrstitijo, razlikuje se edino naslov, kjer je izpuščeno prvotno dopolnilo "in še kaj", v tekstih pa so neznatne izpremembe v pravopisu[258] in ločilih. Težko je reči, zakaj pesnik v ponatis ni uvrstil še novih tekstov, vsaj tiste, ki jih je dotlej že objavil in jih je tudi naknadno sprejel v tretjo izdajo Cicibana (Uspavanko - Pismo, 790, Lisico, Veve-

rico in tudi Starega Meda, ki ga je prvič objavil sicer šele v februarju 1923, a je nastal že leta 1916). Ali ni hotel razbijati premišljene kompozicije zbirke? Ali je pripravil natis zelo na hitro, morda celo ne sam? V zapuščini ni gradiva, ki bi nam odgovorilo na ta vprašanja. Vendar je druga domneva skoraj izključena.[259] Prej je možno, da je še neuvrščene pesmi hranil za morebitno novo zbirko otroških pesmi, zdaj pa se je odločil samo za ponatis Cicibana.

Toda do take nove zbirke ni več prišlo. Saj se je pesnik že zelo odmaknil otroku in njegovemu svetu. Čeprav je v Veroniki Deseniški v prizoru med Sido in Deseničanom spet napisal slavospev moči in slasti materinstva,[260] - že pred tem je leta 1919 v pesmi Na molu spregovoril o vse odpuščajoči materini ljubezni, izvirajoči iz povezanosti matere z otrokom -,[261] pa je vendar otrok sredi kopice vsakdanjih nalog, ki so pesnika tlačile, skoraj izginil iz njegovega miselnega in čustvenega sveta. Tega se je ob neki priložnosti nenadoma zavedel in se presunjen zgrozil nad seboj. Napisal je pesem (817):

Kaj joče v vetru,
kaj kliče v noč?
Kot plahe roke,
kot na pomoč...

Kedo si, duša?
Kaj češ z menoj?
- "Joj, si pozabil
me, očka moj?

Ne misliš name
že mnogo let -
naj se pri tebi
ogrejem spet."

In ves se stresem -
glas mi je znan.
Kdo, kdo si mali?
- "Tvoj Ciciban!"

Ani Župančič se spominja konkretnega dogodka, ko sta pesnik in mlajši sin nabirala v okolici Kamnika, kamor so - v času nastajanja Veronike Deseniške - več let hodili letovat, gobe, pa se je sin zablodil in glasno klical očeta. Zdi se ji možno, da je pesem v zvezi s tem dogodkom, torej bi bila lahko nastala v začetku dvajsetih let. A iz pesmi zveni pesnikov občutek krivde, da za lastnega otroka nima časa in ga zanemarja. Tak občutek ga je lahko obšel tudi ob ponovni izdaji Cicibana, ko se je zavedel, da že vrsto let ne piše več za svojega otroka in da se mu je tudi sicer odtujil.

Vsekakor pesem Kaj joče v vetru predstavlja zadnji odmev nekdanjega pesnikovega čustvovanja, ki mu je omogočalo, da je pisal pesmi za otroke, in hkrati sklepni akord Cicibanovih pesmi.

Tako se je to obdobje, ki obsega čas od leta 1912 dalje, izteklo z drugo izdajo Cicibana, leta 1922, oziroma s pesmijo Kaj joče v vetru (817).

- - - - -

Drugo razdobje druge dobe Župančičeve otroške pesmi predstavlja (s Cicibanom) višek njegove ustvarjalnosti za otroke. Tu se je zgodilo, podobno kot v drugem razdobju prve dobe, da je pesnik svoji izpovedi dal obliko otroške pesmi. A medtem ko je v prvi dobi ta pesnikova izpoved tekla vzporedno s sočasno

njegovo ljubezensko izpovedjo, je v razdobju Cicibana otroška pesem za nekaj časa prevzela funkcijo edinega izraza pesnikovih čustev, misli in nazorov. Nastajala torej ni vzporedno z ostalo poezijo, temveč - vsaj za nekaj časa - namesto nje.

Vendar najdemo v oboji poeziji celega tega razdobja skupne komponente: posamezne sestavine, ki se oblikujejo v eni, se prelijejo v drugo, oziroma so med osnovami, iz katerih ta druga zraste. Vsa Župančičeva poezija tega časa je v zvezi z njegovimi intenzivnimi razmišljanji o vlogi in nalogah umetnika ter o potrebi, da se pesnik tudi kot človek vključi v celoto. Zlasti problemi v zvezi s prvim se jasno oblikujejo od leta 1908/09 naprej, ko se je pesnik zavedel potrebe, da dá umetnost narodu. V zvezi s tem je začel posvečati pozornost mladinskemu slovstvu tudi teoretično, saj mu je "za naš razvoj tako važno kakor le katera literarna panoga."[103]

Drugo ga je pripeljalo do tega, da si je ustanovil družino (konec 1913). Iz te nove življenjske situacije so mu poslej rastli programatični verzi, ki izpovedujejo vero v prihodnost in življenjski optimizem (v Literarni pratiki za leto 1914; vzporedno Veseli koledniki, 626, in Zeleni Jurij, 627). Še vedno pa se je (v ljubezenskih pesmih) oglašala tudi pesnikova razdvojenost med človekom in umetnikom. Potencirani izraz groze zaradi odgovornosti pred človeštvom (in tudi iz slutnje razdejanja) je vizionarna Dies irae (609), v kateri se kaotična razglašenost manifestira v skrajnje poudarjenem pesniškem artizmu. Vsaj začasno pesnikovo notranjo umiritev pa predstavljajo pesmi o materinstvu (Pričakovanje, 631, Belokranjska deklica, 632), v katerih se pesnik zave, da je v tihih dogajanjih naravnega snovanja tudi človeško življenje enakovredno umetništvu. V skladu z vsebino se mu v teh pesmih

tudi izraz poenostavi in postane preprost.

Ob izbruhu vojne pesnik najprej umolkne, kakor je pozneje sam dejal v Naši besedi:[247]

Opolnoči nihče ni vedel kam ne kod...
obmolknil pevec, prerok je zaspal.

Ko izpregovori, se mu kot prvi izraz tragičnosti človeških usod v takratnem dogajanju oblikujejo neosebne vojne pesmi o otrocih.

Ob lastnem otroku pa se mu spet prebudi pesem, ki naveže na poezijo (vsebinsko vedro, oblikovno preprosto), nastalo že v zvezi z Literarno pratiko, in na materinske. Te pesmi, ki rastejo iz pesnikovega doživetja družine, iz njegove osrečujoče zavesti, da se je z otrokom dokončno kot človek vključil v skupnost ("Rojstvo gre v rod / in rod je narod"[113]), so umik iz načlovečnosti vojnih grozot, a hkrati izraz misli in upanja na bodočnost. S to mislijo in s tem upanjem se pesnik načelno obrača do otroka, z namenom, da vpliva na mladi rod, ga etično usmerja in mu hkrati posreduje svoja življenjska spoznanja. Vendar se v tej poeziji, čeprav se obrača samo do otroka, kaže pesnikova skrb za celoto. To ne prihaja do izraza le v življenjsko razmišljujočih pesmih, tudi v izrazite otroške verze, polne vedrine, sproščenosti in nežnosti, pesnik pogosto vpleta probleme časa, zlasti narodne (Pomladna ladja, 649, - kot že prej v Zelenem Juriju, 627, - v satirični obliki tudi Zlato v Blatni vasi, 774). Vodilna misel, ki se vleče skozi vso zbirko, od Kolednikov (626, 777, 778) do "zlatega časa" v pesmi Ciciban posluša očetovo uro (784), je vera v življenje, prepričanje, da ne smeš izgubiti poguma, da si moraš ohraniti vedrino in zaupanje v bodočnost. Zanašajoč se na otrokovo intuicijo, mu skuša dati odgovor tudi na končna vprašanja o človeku in smislu življenja (Naše luči, 759).

Kakor zaupa moči otrokove preprostosti, naivnosti in intuicije, tako začuti tudi glede izraza potrebo po vrnitvi od preobloženosti k izhodišču poezije, k živi, neposredni pesniški podobi. Iz tega mu nastane Sto ugank (1915), ki hkrati oživijo spomine na drobne stvari iz njegovega otroštva na kmetih. A tudi uganke sklene z narodnostnim poudarkom.

V drugih pesmih je lastnih otroških spominov malo (razen v epskem fragmentu Babičin god, 804, kjer so povezani z ljudsko tradicijo), številne pa so reminiscence iz ljudske poezije. Ta naslonitev na ljudsko poezijo je za pesnika zdaj bolj zavestna kot nekoč, ko se mu je lastna poezija čisto naravno snovala v izrazu in obliki, ki sta mu bila najbolj domača in zato najbolj blizu. Zdaj ustvarja tako hote, saj vidi kot glavno nalogo pesnika v tem času: "... prevaliti duševnost svojega naroda od generacije do generacije."[262] Čuti se dolžnega, da vrednote naše kulturne dediščine[263] posreduje tudi drugim, predvsem mlademu, bodočemu rodu. Od tod njegovo poglabljanje v ljudsko poezijo in reminiscence iz nje, motivne, izrazne (v pesmih Cicibana, a tudi v pesmih in fragmentih iz leta 1916), pa tudi tematika, zajeta iz ljudskega obredja (jurjevanje, koledovanje). V zvezi s tem so tudi odmevi iz Levstikovih Otročjih iger, ki so prav tako zajete iz ljudske pesmi.

Na prvi pogled se v tem pesmi Cicibana ne razlikujejo od pesmi v slikanici Lahkih nog naokrog. Vendar je takrat pesnik pisal tako samo po programu, zdaj so pesmi nastajale hkrati tudi kot rezultat pesnikovih človeških pretresov, ki jih je prinesla vojna, ko je obstoj slovenskega naroda bil bolj ogrožen kot kdaj prej, ter ob doživljanju lastnega otroka, ki mu je pomagal razrešiti razklanost med umetnikom in človekom. A hkrati mu je preprosta beseda in nazorna podoba

bila potrebna, da z njo svoji poeziji vrne nekdanjo neposrednost. Tako je v teh pesmih pesnik dosegel notranje ravnovesje, kar se kaže tudi v zaokroženosti in središčni somernosti njegovih najvažnejših otroških pesmi tega časa in v kompoziciji zbirke Ciciban in še kaj (1915).

Po tej zbirki se začne trgati individualna povezanost med pesnikom-očetom in sinom-Cicibanom, ki ga v Pismu (790) nadomestijo "vsi Cicibani". S tem začne otroška pesem usihati. V valu politične aktivnosti Slovencev od leta 1917 dalje, ko pesnika zajame aktualna problematika in se odzove nanjo z živo angažirano pesniško besedo, intimna, drobna otroška pesem dokončno utihne. Ne zaživi niti ob ponovnih izdajah zbirk (Sto ugank 1919 je sicer deloma zamenjanih, Ciciban 1922 je samo ponatis). A blizu tega časa se pesnik zave, kako zelo se je otroku odtujil; izraz tega razpoloženja je samoobtožba Kaj joče v vetru? (817), ki pa ni več otroška pesem.

O d m e v i

V tem razdelku so zajete pesmi,[264] ki jih je Župančič pisal z mislijo na otroka - čeprav po večini to niso več prave otroške pesmi - med obema vojnama, v času druge vojne in po njej. Med obema vojnama je pisal pesnik o otroku leta 1926 (zlasti Velikonočna epistola sinu, 818), med leti 1930 in 1934, leta 1937, vendar so pravi otroški verzi samo v prevodih (Sibylle v. Olfers, Pokoncu izpod korenin, 1927; A. S. Puškin, Pravljica o carju Saltanu, 1937), zato zajemamo ves ta čas v eno enoto. Občutna zareza se pokaže v Župančičevi poeziji po izbruhu druge svetovne vojne, ko začno zopet na-

stajati tudi pesmi o Cicibanu. Tej skupini pridružujemo pesmi, ki so nastale po vojni, do zadnje Tička skakljá (851) iz konca leta 1948.

Tako nam razdobje, ki obsega čas dobrega četrt stoletja, razpada v dva dela; v prvem delu združujemo drobce, ki so nastajali v zvezi z otrokom v času med obema vojnama, v drugem take verze iz časa med vojno in po njej. Ker je pravih otroških pesmi iz tega razdobja zelo malo (a je tudi sicer pesnik med obema vojnama malo pisal), po večini teh pesmi ne vzporejamo z ostalimi sočasnimi pesmimi.

- - - - -

Vse do izbruha druge vojne je pesnik ustvaril za otroke izredno malo. Pravih otroških pesmi pravzaprav sploh nič. A še to, kar je napisal, je nastajalo sporadično, osamljeno. Vendar je kljub temu v tem času nekajkrat v pesnikovem delu spet čutiti misel na otroka.

Prvič okrog leta 1926. Takrat je nastala Velikonočna epistola sinu (818), ki jo je Župančič objavil v Jutru 3. aprila 1926.[265] Pesem je izraz enakega gledanja na življenje, kot ga je mogoče razbrati iz pesmi o Cicibanu, še posebej v pesmi Ciciban in čebela (764). Pesnik si želi otroka, ki bi ga zanimala narava in dogajanje v njej, živali, zlasti ptiči, pustolovščine, raziskovanja, daljne dežele; otroka, ki bi bil odprt navzven, odziven na vse okrog sebe. Verzi:

... važno je samo,
kaj voda žubori, kaj veter poje,
kaj riše zarja zjutraj na nebo,
kateri grm je že brstjè pognal
in kje škrjanček gnezdi, kos, strnad,

zvene, kot da je v njih pesnik ponovno oživil svoj lastni otroški svet. A v verze:

Važen je južni, severni tečaj,
Amundsen, Nansen, Smith ... važni pingvini
in albatrosi ...

so zajeta pesnikova lastna zanimanja, ki so mu izpolnjevala leta študija.[266] Tako je pesnik v pesem vnesel svoje lastne želje po sproščenem, naravnem življenju, daleč od "navlake sive učenosti", a z dojemljivim duhom za dogajanje v sočasnem svetu (šahovski turnir na Semmeringu z Vidmarjem in Aljehinom!). A kljub želji, da bi bil tudi njegov otrok tak, kakršen je on sam, je znal prisluhniti zanimanju otroka v drugačnem okolju, kot je bilo kmečko okolje njegovega otroštva, in je pridružil vsemu "važnemu" še sinov skiro, žogo, baterije in matador, igrače mestnega otroka.

Pesem kljub temu, da apostrofira sina-otroka, ne spada med pesmi za otroke. Kaže pa pesnikov neposredni odnos do otroka, ko v pogovoru z njim - kar zanj pesem je - zna oživiti v sebi lastno otroštvo in se zato neprisiljeno vživeti v otrokov svet. Osnova, iz katere je pesem nastala, pa je pesnikova želja, da bi živel v drugačnem svetu, kakor je vanj vklenjen, a hkrati spoznanje, da se ideali ne dajo uresničiti. Zato trpek pripis pesmi.

Da je v letu 1926 spet intimno začutil zvezo med seboj in otrokom, in da mu je misel nanj pomenjala zatočišče pred umazanostjo vsakdanjega življenja, kaže tudi kitica Božične zdravice, ki je izšla v Jutru 24. decembra t.l.:

Jutri zopet boj in hrup -
zdaj pa je med nami
Dete, ki nas mami,
ki nas drami v jasen up - .

Sodeč po pisavi je iz tega časa tudi fragment kolednice Gašper, Miha, Boljtažar (819).

Verjetno se je isto leto lotil tudi prevoda slikanice Sibylle von Olfers, Etwas von den Wurzelkindern,[267] ki je izšla 1927 pri Tiskovni zadrugi pod naslovom Pokoncu izpod korenin.[268] Za prevod, pravzaprav prepesnitev, si je Župančič izbral slikanico, ki prikazuje dogajanje v drobnem svetu rastlin in žuželk.[88] Da je na več mestih ravnal povsem samostojno ter v tekst - na osnovi ilustracij - vnesel več, kot je v originalu, kaže primerjava sedme in osme kitice. Sedma se v originalu glasi:

Es spielen hier den ganzen Tag,
Vergissmeinnicht am klaren Bach;
Wie eine kleine Königin
Lässt's Mummelkind umher sich ziehn.

Pri Župančiču:

Med bujnim ločjem teče vir,
blestika kačji se pastir,
obrobljeni kozak veslá,
s potočnicami se igra.

Osma kitica je v originalu:

Auf grüner Wies' am Feldesrand,
Die Blümlein tanzen Hand in Hand,
Gräslein und Käfer freun sich sehr,
Ach, wenn's doch immer Sommer wär'!

Pri Župančiču:

Mak ziblje se, majè se klas,
čmrlj brunda na debeli bas,
ne da mu kvišku sladki med,
metulji v vetru so kot cvet.

Župančič je torej tudi tu ravnal zelo svobodno, čeprav ne v toliki meri kot pri slikanici Lahkih nog naokrog. Pri tej je zavestno iskal domačih, ljudskih prvin, v motivih in izrazju, ter s tem skušal približati tuje slike slovenskemu otroku. Pri slikanici Pokoncu izpod korenin se je vsaj v glavnih obrisih držal originala, kar pa je vnašal svojega, je bilo sicer tudi vezano na spomine iz otroštva, a brez poudarjanja posebnega domačega obeležja.

Da pa v tem letu Župančič ni mogel napisati originalne pesmi za otroke, ker se jim je v tem času preveč oddaljil, moremo sklepati iz pisma Vladimira Levstika, ki ga je 7. aprila 1927 spomnil na svojo prošnjo "zastran otroške pesmice za velikonočno številko".[269] A Župančič kljub Levstikovi nujni prošnji pesmi ni napisal.[270]

Šele dobra tri leta pozneje se je v Župančičevem delu spet pojavil otrok. Vendar se zdaj pesnik ni več obračal do njega tako, da bi z njim sodoživljal njegovo otroštvo, temveč so ga ob pogledu nanj obhajala elegična čustva minevanja lastnega življenja. Iz takega razpoloženja je nastal odlomek, izzvan s sinovimi mladostnimi sanjami in iz zavesti, da sam ni več mlad (820):

Vse, kar sta v svojih mladih dneh
tvoj oče, mati sanjala,
za čimer sta se sklanjala,
zdaj v ·· ojih jim žari očeh.

Odlomek je ostal brez nadaljevanja in neobjavljen.

Neposredno pod temi verzi je v isti beležnici zapisana pesem brez naslova, katere začetni verz se glasi: Kaj pravi ptica v zraku, kaj? (821). Pesem je nastala skoraj gotovo na zunanjo pobudo, na prošnjo Toneta Gasparija, ki je sodeloval

pri Našem rodu in pri Mladinski matici, in na prošnjo urednika Našega roda Josipa Ribičiča.[271] Župančič je dal na razpolago pesem, ki je nato izšla brez naslova faksimilirana, s pesnikovim podpisom, v januarski številki Našega roda 1930/31. Nastala je torej verjetno konec leta 1930. V neizpremenjeni obliki je pesem z naslovom Slovo izšla pozneje kot sklepna v tretji izdaji Cicibana (1932). Pesem je izraz razočaranja in groze, ko pesnik vidi, s kakimi nenaravnimi in nasilnimi mejami so Slovenci razkosani, kako daleč od tega, kar je nekoč, v času Cicibana in Zarij Vidovih, sanjal in pričakoval, je resničnost. Takrat se je s Cicibanom in s Cicibani veselil življenja, zdaj je razočaran nad njim in mu je zagrenjeno. Ta občutek je tako prevladal v pesniku, da mu samo še iz njega, iz njegove bolečine nastane kdaj pesem; a še to redko, navadno le na zunanjo pobudo, kakor npr. nekoliko pozneje (18. aprila 1932) pesem Sredi treh sinjin,[272] zelo sorodna Slovesu. Naslov Slovo ima tako dvojni pomen.

Vse dosedanje ugotovitve govore za to, da se je Župančič za ponovno izdajo Cicibana odločil predvsem na zunanjo pobudo.[273] V to izdajo je poleg že imenovanega Slovesa sprejel tudi vse štiri pesmi, ki jih je od izida prvega natisa Cicibana (1915) objavil, Lisico (796), Pismo (790), Starega Meda (789) in Veverico (800). Ostale pesmi je pustil razvrščene enako kot prej in se tudi v besedilu od natisa v drugi izdaji (1922) razlikujejo samo po neznatnih pravopisnih spremembah.

Zanimivo je, kako je pesnik nove pesmi uvrstil v nekdaj premišljeno zgrajeno zbirko. Uvodnih treh koledniških pesmi se ni dotaknil, sklepnim trem je dodal kot zadnjo še Slovo, ki pa pravzaprav ne sega več v zbirko samo. Središčnih

šest pesmi pa je za eno pesem pomnožil in tako prejšnjo simetrijo nekoliko premaknil. Vendar s tem prvotne zamisli ni spremenil. Uspavanki (Kaj bo sinku sen prineslo?) je dodal še eno uspavanko (Pismo), tako da je vsebinsko in idejno prvotni koncept središča ostal ohranjen. Pri uvrstitvi ostalih pesmi je pesnik skušal kolikor mogoče ohraniti nekdanjo povezavo. Pet gibalnih iger je ostalo skupaj, med štiri onomatopoetične pesmi pa je vrinil Lisico, ki sicer nima onomatopoetičnih prvin, a jo s pesmijo Vrabci in strašilo, za katero je uvrščena (pred Kroparje), veže šaljiva posmehljivost. Ostali dve pesmi je pesnik uvrstil v drugo polovico knjige. Med prve štiri, ki so šaljive, a razen Zlata v Blatni vasi vse govore tudi o dobrotah "prigrizka" ali "oblizka", je brez težave postavil Starega Meda, in sicer za motivno nekoliko sorodno pesmijo Medved z medom. Hkrati tvori Medova prostodušna lenobnost dober prehod k Lenki. Med zadnjih pet pesmi pred sklepnimi je uvrstil Veverico, in sicer med Uspavanko (Kaj se sveti rimska cesta?) in med Cicibana-Cicifuja. Tako je poudaril v pesmi naklonjenost in pozornost okolja do otroka-Cicibana, ter Cicibanovo povezanost z živalskim svetom. Vendar kljub temu prav ta pesem (podobno kot Lisica v prvem delu) izstopa iz celote in moti njeno ubranost.

Ciciban tokrat ni bil deležen tolike pozornosti kakor ob prvi izdaji.[274] Pesniku samemu pa je nova izdaja zopet oživila spomine na lastno otroštvo. Tako je v petem letniku Kresnic, kjer je urednik Josip Ribičič zbral "mladostne spomine skoro vseh najizrazitejših živečih književnikov, ki so kdaj s svojo besedo govorili mladini," kot pravi v Uvodni besedi,[275] sodeloval tudi Župančič z živahno napisanimi impresijami iz otroških let Nagel pogled v preteklost.[276]

Ta prispevek je v pesniku zbudil misel, da napiše obsežnejše spomine iz otroštva. To lahko sklepamo iz pisma Juša Kozaka Župančiču, 12. julija 1932, v katerem mu Kozak ponuja, da te spomine objavi v Slovenskih poteh.[277] Kljub Kozakovim ugodnim pogojem pa do uresničitve tega načrta ni prišlo, ker se je pesnik v tem času ukvarjal s prevodom Hamleta in Tartuffa.[278]

Originalnega pa v tem času Župančič ni napisal skoraj nič. V septembrski številki Ljubljanskega zvona 1932 je izšel njegov članek Adamič in slovenstvo, ki je nastajal nedvomno to poletje.[279] Za naš problem je ta članek, ki je povzročil hudo polemiko in krizo pri Ljubljanskem zvonu, važen zaradi nekaterih misli. Predvsem Župančič v njem poudarja vrednost smeha, posebej za Slovence, za katere ugotavlja, da je nekje pri Murnu "zbolel naš smeh, danes pa ga je malo ali nič, izginil je iz naše knjige, kakor da si pri črni maši in liberi. Človek pa ne more živeti brez smeha, narod ne more prebiti brez smeha, književnost brez smeha tava po temi, se bije v ozki, zadušni zagati."[280] V beležnici XXIX je ohranjenih še več misli, ki jih avtor v članek ni sprejel, oziroma so najbrž že odgovor na kritike. Tako pravi na listu 101: "In ta smeh: ali res mislite, da branim z njim lehkomiselnost in preobračanje kozolcev, ko se ruši svet okoli nas? Smeh je vedrina, tista volja do življenja, brez katere je življenje neznosno breme, in ki je potrebujemo prav mi tem več, čim več bremena moramo prenašati. Za olajšanje bremena." V zvezi s tem posebej razmišlja o pisateljevih nalogah in o položaju pisatelja pri nas. "Naš pisatelj niti ne utegne tega, kar napiše, do zadnjega prečustvovati in premisliti. Ako živi samo od svojega pisateljskega dela, kakor, postavim, Cankar, se mu

mudi za honorar, da mora dajati v tisk, preden je delo res dozorelo. Ako ima službo - kakor večina naših pisateljev - pride do pisanja že utrujen, čemeren od uradnih poslov, zagrenjen in mračen, in ta čemernost se pozna delu. Prave svežosti ni. Pisatelj, ki naj čustvuje in misli za ves narod - to delo bi zahtevalo vsega človeka, čilega v jutranjih urah, vedrega."[281]

Ves članek izpričuje, da se je Župančič - ob srečanju z Adamičem - jasno zavedel, kaj so glavne vrednote pisanja. Pri tem so mu bile važne predvsem prvine, iz katerih je ustvarjal tudi sam, vedrina, smeh, zdravje. To niso bile za Župančiča nove misli, saj je že v nedokončanem pismu Cankarju 2. januarja 1909 zapisal kot program zase: "Moja stvar je: narediti iz sebe človeka, zdravega krepkega telesa in duha, ki je dobre volje. To se pravi: ki je tako močan, da si upa bojevati boj, veseliti se, omagovati, trpeti, padati, vstajati, iskati resnice in skrivnosti z umom in srcem, z mislijo in voljo, z vero in skepso, z upom in strahom."[38] Takrat je imel še zadosti moči, da je vsaj nekaj let še lahko ustvarjal iz svojega "krepkega telesa in duha", iz svoje "dobre volje". In najbrž ni naključje, da je te misli tako jasno in določno formuliral prav v času, ko je - po premoru - ponovno začel ustvarjati za otroke.[282] Če za koga, velja predvsem zanje, da jim je treba dajati iz duševnega in telesnega zdravja, iz resnične, nenarejene vedrine.

A dobrih dvajset let pozneje je Župančič, utrujen od bremen, ki mu jih je nalagalo življenje, "zagrenjen in mračen" "od uradnih poslov" in okolja ter malenkostnih razmer, v katerih je živel, z obžalovanjem ugotavljal, da vsega tega, kar je srečal pri Adamiču in iz česar je nekoč izhajalo tudi njegovo delo, zdaj v naši literaturi ni. Tudi pri njem ne.

Prav zaradi tega ga je srečanje z Adamičem še posebej vznemirilo. Nam pa misli, ki jih je ob tem povedal, samo ponovno pojasnjujejo, zakaj v tem času ni mogel več pisati za otroke. Ne samo, ker se jim je z leti - po čisto naravnem procesu - odtujil, temveč tudi zato, ker sta zaradi okoliščin, v katerih je potekalo njegovo življenje v času med obema vojnama, čedalje bolj usihala v njem vedrina in smeh, osnovi, iz katerih je predvsem rastla - v drugi dobi ustvarjanja za otroke - njegova otroška pesem.

Zdaj je zvenela pesem, posvečena lastnemu otroku, hčerki Jasni, čisto drugače kot nekoč pesmi, napisane za Cicibana. V zapuščini so trije zapisi in en nedokončan zasnutek pesmi, ki ima v končni obliki naslov Jasni v album (822):

Ves presunjen in ves plah
mamino in svojo srečo
kot trepetajočo svečo
vidim v drobcenih rokah.

Sveča gori ali vgasni:
kar bi mi ponudil svet
za ta plamen, vse je smet -
dali smo ga v roko Jasni.[283]

Motiv plamena, zaščitenega z dlanjo, je pesnik uporabil pred tem že dvakrat: v II. pesmi cikla Dan (229) ter v Veroniki Deseniški.[284] Prvič mu je pesniška podoba ponazarjala preizkušano, a ohranjeno ljubezen, drugič varno zavetje otroka v družini. Prva je izraz mladostnega samozaupanja, drugič izpoveduje še nenačeto vero v vrednost družine. A v pesmi Jasni v album je prišel do izraza pesnikov občutek poraženosti, ko se pesnik vrača v najožji krog družine, ne kot v osnovno celico, iz katere raste v rod in narod, temveč kot v zadnje

zatočišče pred vsem, kar ga doleteva zunaj tega kroga. Pesem je nastala 18. septembra 1932, torej neposredno po izidu članka Adamič in slovenstvo, ko je že občutil nerazpoloženje javnosti do sebe. Takrat je moral poiskati kako vrednoto, ki mu je še ostala. To je bil njegov otrok, hči (sinova sta že odrasla). Da se je do nje obrnil v svojem imenu, pričata prvi dve varianti zadnjega verza, ki govori o plamenu sveče:

jaz sem dál ga v roke Jasni,

oziroma:

jaz sem ga zaupal Jasni ...

Zdaj pesnik ni več govoril z otrokom kot njemu enak, temveč kot razočaran človek, ki išče pri otroku zavetja. Iz takega odnosa pa niso več mogle nastajati prave pesmi za otroke.

Da res ni mogel več pisati tako sproščeno kot v času Cicibana, kaže pesem Samo to noč .. (823), ki jo je objavil v božični številki Mladega Jutra 1932. Pesem je nastala neposredno pred natisom, 18. decembra 1932, verjetno izzvana s prošnjo Vladimira Levstika za prispevek. A pesnik je bil kot "ptica tiha". Čeprav je v njem še trepetala pesem, čeprav se mu je kdaj zdelo, da bi ta pesem še mogla biti tolažnica in vodnica, se ni mogla roditi, ker ni bilo luči, da "ji vrne moč". Tako je pesem, ki je nastala, izraz utrujene resignacije, pod katero še trepeta želja po ustvarjanju. V drugem zvezku Del je Župančič združil Koledo, Božično zdravico in pesem Samo to noč.[285] Vse so vezane na božični čas, ki je pesnika s svojo simboliko že od nekdaj prevzemal. A kakšna razlika v razpoloženju, iz katerega so pesmi nastale. Koleda iz leta 1913 je še polna zagona in moči ter prepričanja, da "mlado sonce" z lučjo "prežene nočne veše" in "užge vse pleše". V Božični zdravici iz leta 1926 ta moč še živi, vendar jo že

hromijo dvomi, saj si pesnik vsaj za en večer želi, da ga pusti "nápastnik, zaplotnik" in da prenehata "boj in hrup"; (za njim je bil takrat "boj in hrup" okrog Veronike Deseniške). A v pesmi Samo to noč iz leta 1932 je ta boj pesnika že skoraj do kraja strl (k prevajalski tlaki in delu v gledališču se je pridružil še javni odpor zaradi članka Adamič in slovenstvo; članek je nastal že iz pesnikove resignacije, reakcija nanj pa je to resignacijo lahko samo še stopnjevala). Objava pesmi Samo to noč ... v Mladem Jutru, namenjenem mladim bralcem, še bolj zgovorno kot Slovo v Cicibanu priča, da Župančič v tem času res ni mogel več pisati pesmi za otroke.

Začel pa se je v začetku tridesetih let ponovno ukvarjati s prevajanjem verzov za otroke. Tokrat je izbral Puškinove pravljice. S Puškinom se je seznanil vsaj že v študentovskih letih, saj mu je Murn zapustil med drugimi knjigami tudi Puškinove pesmi.[286] V pesnikovi beležnici XXIX pa najdemo zapise, ki nam pričajo, da je okrog leta 1932 začel prevajati dve pravljici, Pravljico o zlatem petelinčku in Pravljico o carju Saltanu.[287] Prva je ostala nedokončana; pesnik se je samo mimogrede ukvarjal z njo. Pravljico carju Saltanu je prevajal skrbneje,[288] a dokončno obliko je dal prevodu verjetno šele pozneje. Saj je knjiga izšla šele leta 1937.

A blizu leta 1932 je nastala tudi pesem s poznejšim naslovom Skoz telefon (824). Izzvana s prošnjo otroka,[289] je izraz podobne presunjenosti, kot je obšla pesnika, ko se je po srečo zatekel k lastnemu otroku. Iz obeh govori občutek nemoči, iz pesmi Jasni v album človeške, iz pesmi Skoz telefon umetniške, izvirajoče iz človeške. (Morda je prav zaradi tega čustva pesnik v zbirki Zimzelen pod snegom uvrstil pesem skoz telefon v bližino poznejše pesmi Obup,[290] ki je njegova najmračnejša ljubezenska pesem:[291] v obeh je zdvajal nad

samim seboj, v obeh ga je tega bilo groza.) Iz takih čustev se ni mogla oblikovati otroška pesem - in pesnik je ni napisal.

Šele ko je v jeseni 1933 z ženo in hčerko odšel v Kočo vas,[292] kjer je začel nastajati cikel Med ostrnicami, oster obračun s pesnikovim življenjem zadnjih trinajstih let,[293] se je v pesniku zopet zvedrilo. Tako je lahko napisal vnukinji hofrata von Hauffena Marlizi, s katero se je njegova hčerka Jasna igrala, verze Stvari vse zlate (825), kjer je spet našel nekdanji stik z naravo, z barvami, vonji in glasovi v njej. In čeprav so to samo spominski verzi otroku, ne z značajem otroške pesmi, je vendar v njih sproščena vedrost, iz katere bi lahko nastala prava otroška pesem.

A kljub vedrini, ki se je pesniku spet polagoma vračala in mu spet zlatila svet krog njega, mu je vendar ostajala zavest, da je zares zmožna premagati trpljenje edino mladost:

> Mladosti se tako blešče oči
> da v njih svetlobi se ves svet blesti;
> kaj čuda ako čez meglé trpljenja
> njih sonce svetle mavrice razpenja.[294]

A to ni zavest mladega človeka ali nekoga, ki bi še mogel s tako mladostno lahkotnostjo gledati na stvari, temveč spoznanje človeka, ki se sam ne čuti več mlad. Zato kljub delni sprostitvi tudi v času Ostrnic Župančič ni pisal otroških pesmi.

V Našem rodu 1934/35 je v prvi številki izšla prva kitica pesmi 11. oktobra 1934 (926), napisana ob priliki atentata na Aleksandra Karađorđevića. A kitica samo govori o otroku - v tem primeru kraljeviču -, ni pa otroška.

Ponovno se je Župančič ukvarjal s svojimi otroškimi

pesmimi, ko je skupno z Josipom Vidmarjem pripravil izbor svojih del. Po pogodbi, sklenjeni 15. julija 1936 z Akademsko založbo v Ljubljani, sta od zbirk za otroke v celoti bili v Dela sprejeti Ciciban in Sto ugank, a pogodba je dopuščala, da se "poleg... navedenih mladinskih pesmi... morejo v izbor sprejeti tudi druge".[295]

Iz Pisanic, ki obsegajo triinštirideset pesmi, je v Dela sprejetih enaindvajset pesmi; torej je več kot polovica izpuščenih. Pregled teh pokaže, da so dosledno izpuščene vse, ki govore o domotožju (Vzdih, Barčica, Vrnitev, Mornar, Ledene rože, Tópol ob Savi, Ločitev). Izostala je tudi večina drugih elegičnih pesmi: maloruska motiva Veter in Bora ter grozljivi Vran. Če k temu dodamo še idilo Mlakov Večer, Večer na morju, ki izraža hrepenenje, in Milenico, ki riše zasanjanost, se nam dokaj jasno oblikujejo nekatera načela, po katerih je bil izbor opravljen. Predvsem naj po možnosti izostane vse, kar bi celoti jemalo vedrino, in vse, kar bi učinkovalo razbolelo. (Vendar sta v izboru poleg Belokranjske balade ostala tudi pesimistična Oblaka, pesem, ki niti po motivu in vsebini niti po izrazu in obliki ni značilna za Župančiča in celo ni povsem originalna, a prav tako dva prevoda, Srbska narodna in Vrchlickega Lovska pesem.) Drug kriterij, ki je opazen, je zavračanje pretirane didaktičnosti; tako so izpuščene Pripovedka o nosku, Ajda, Zorica in Žarki. Sicer je po izjavi urednika Vidmarja to bil njegov izbor, vendar se je Župančič z njim v celoti strinjal.[296] Torej je - razen šibkejših pesmi - vendarle želel izločiti vse tiste, ki so bile izraz njegovih nekdanjih muk, ki jih je preživljal v mladosti. Nekoč so te pesmi bile nujna izpoved mladega človeka, zaupana mlademu bralcu, zdaj je pesnik, ki je že zdavnaj prebolel te mladostne muke, jasno čutil, kaj je predvsem potrebno za uspelo otroško pesem:

smeh in vedrina. Tako je ustvarjal Cicibana. In temu spoznanju je skušal približati Pisanice. Zato so tudi ostale v izboru - razen že omenjene Zorice - vse pesmi za najmlajše: Na kolenu, Zamorski grad, Pesem nagajivka, Zvečer.

Tudi iz slikanice Lahkih nog naokrog je od skupno petnajst pesmi sprejetih v izbor deset, oziroma s pesmijo Otroci spuščajo mehurčke in s Plesom kralja Matjaža, ki sta uvrščena v Cicibana, dvanajst pesmi. Izpuščene so torej samo tri pesmice, Ziba tarajka, Kaj, kaj ter Kraljevič Marko in Ljútica Bogdan.[297] Tako je ta zbirka, namenjena najmlajšim, kljub temu, da so pesmi v njej večinoma umetniško manj dognane kot nekatere izpuščene iz Pisanic, predstavljena mnogo bolj popolno. Tudi iz tega izbora se vidi težnja, da bi naj pesmi bile dostopne majhnemu otroku.

Ker v tem izboru ni šlo za knjigo, namenjeno otroškemu bralcu, temveč za pregled pesnikovega celotnega dela, je z njim Župančič proglasil svojo otroško pesem za enakovredno ostalemu svojemu delu. A njene odlike je videl zdaj v glavnem v značilnostih, kakor so se mu oblikovale v drugi dobi pisanja za otroke, in jih skušal uveljaviti tudi pri svojih starejših pesmih.

Da si je želel Župančič razigranih, vedrih otrok, kaže tudi pesem (827), ki jo je zapisal 27. februarja 1937 enemu izmed svojih otrok:

Tvoj oče poje, včasi piše,
da vroč si pot raz čelo briše;
jaz tebi iz srcá želim,
da kreneš le napol za njim,
in lepše tekel pot bo tvoj;
ti malo piši, mnogo poj.

Toda to je življenjski nauk, ne otroška pesem.

Istega leta (1937) je izšel pri Akademski založbi prevod Puškinove Pravljice o carju Saltanu.[298] Ohranjena pogodba kaže, da je prevod moral biti dokončan in izročen založbi najpozneje do 15. marca 1937.[299]

Duhovita šegavost je oblikovala Posvetilo Carja Saltana Jasni (828):

Da je car Saltan Saltančič,
bi se rimal nanj Župančič;
knez Gvidon je knez Gvidon:
glej, znjim veže se Oton.
Labodica pa prekrasna
naj se ujema s tabo, Jasna.

Posvetilo je skoraj gotovo iz leta 1937.

S tem se je, kolikor je doslej bilo mogoče dognati, dokončno izčrpala pesem, ki jo je Župančič namenil otroku, in pesem, v kateri je pisal o njem. A tudi sicer je po ciklu Med ostrnicami večinoma molčal.

- - - - -

Šele ko je izbruhnila druga svetovna vojna, ki je po kapitulaciji in okupaciji Jugoslavije ogrozila fizični obstoj Slovencev, hkrati pa posegla tudi v Župančičevo družino, je pesnik spet spregovoril. Iz dvojne skrbi: za narod in za svoje najdražje, za otroke, ki so bili v zaporu oziroma v taborišču. Zlasti usoda prvorojenca ga je mučila in spet je začel peti o Cicibanu. A to niso bile več pesmi, v katerih bi izpovedoval prekipevajočo življenjsko radost, stopnjevano ob doživljanju lastnega sina, kot so bile nekoč, temveč je iz njih

govorila neprestano skrb za sinovo usodo in usodo drugih, ki so bili v enakem položaju kot on.

Prva taka pesem je nastala že 4. decembra 1941 (829):

Ciciban
je bolan -
najrajši bi umrl...
Ko pa svet
bo odklet,
spet rad oči bi odprl.

Tu je Ciciban postal simbol za pesnika samega in njegovo boleče dojemanje sodobnega dogajanja.

3. marca 1942 je nastala pesem Zaspal je Ciciban (830), polna aluzij na sodobnost, v katero je pesnik vpletal reminiscence iz nekdanjih pesmi o Cicibanu, zlasti iz pesmi Ciciban zaspi (768) in Kadar se Ciciban joče (763); iz te je kot simbol za vse, kar označuje nekdanjega Cicibana, vzet pozabljeni "meh za smeh".

Pesem izpoveduje pesnikovo željo po vedri aktivnosti. A razen politične poante je pesem mogoče razumeti tudi kot prebujenje nekdanje pesmi o Cicibanu, seveda prilagojene svojemu času.

Dogodki pa so kmalu povzročili, da je pesem o Cicibanu postala polna tožbe za otrokoma, Markom in Jasno, ki so ju zaprli, pa vendar polna upa in poguma. Taka je pesem Oh Ivan, kje je Ciciban (831), zapisana 20. februarja 1943, s pripisom: Marko in Jasna v ječi. Iz muke ob misli na sinovo-Cicibanovo svobodoljubnost in njegovo uklenjenost v ječi je nastala pesem V ječi (834). Samo priložnostna je Ako ljubiš Cicibana (832).

Ko so pesnikovega prvorojenca odpeljali v taborišče, se je očetu še bolj ostro izoblikovalo nasprotje nekdanjega sonč-

nega Cicibana, kakršen je zrastel iz njegovih pesmi, in med njegovo sedanjo usodo (835):

Kot zlato žogo Ciciban
zagnal je sonce v dečji svet;
kamor je stopil, vzklil je cvet,
sedaj na sever odpeljan,
je v tuje kraje, v mrak in led.

Še vedno si je dajal upanja (Glej, večne so planine!, 836), a hkrati ga je mučila sinova negotova usoda (Po transportu, 837). Iz enakega razpoloženja sta nastala odlomka: Kje si, kje si mi sinek izgubljeni (838) ter Pisma ni ne poročila (839). Čustvo, ki blodi za otrokom, napolnjuje tudi pesem, posvečeno Vesni in Jasni: Mati nad zibko se je sklanjala (841), s koncem:

Zmer vem, kod Jasna hodi:
nad njo je vsepovsodi
razlit
sam svit.

Konec novembra 1944 je v pesmi o Cicibanu začelo vdirati spet veselje, saj se je pesniku spet okrepilo upanje, da se bo sin vrnil domov (Stezica bela, 842).

Slavospev Cicibanu, ki človeku pomaga iz slabe volje in mu prežene dolgčas, ker je v dobri volji neugnan, tudi zvesto vdan tovariš in nikoli ne izgubi upanja, je izražen v pesmih in fragmentih: Zarja vsak dan ne zasije (843), Sonce je sinilo (844), V dobri volji neugnan (845), fragment Naj jasen dan, naj bo teman (846), Kot pod snegom v trdni nadi (847).

Vse te pesmi (oziroma večina) pojo o Cicibanu, nekdanjem otroškem junaku, sklicevanje na njegove vrline, ki bi brez predhodne literarne predloge bilo premalo utemeljeno in prepričljivo, jim daje svežost prav z reminiscencami iz teh

pesmi. A kljub pesnikovemu prizadevanju, da bi pesmi zvenele vedro, pogumno, da bi človeka spodbujale, prodira na površje njegova neutolažljiva skrb in žalost. Tako reminiscence iz nekdanjih pesmi, iztrgane iz doživete celote, včasih učinkujejo bolj kot okras, ne pa kot sestavni, nepogrešljivi del pesmi. Vsekakor pa to niso več otroške pesmi.

Med take tudi ni mogoče šteti več desetin v zapuščini ohranjenih spominskih tekstov, ki jih je pesnik moral vsa vojna leta vpisavati v spominske knjige, čeprav so namenjeni večinoma otrokom, največ deklicam, ki so želele pesmi nekdanjega otroškega pesnika. To je bilo mučno delo in pogosto se vidi verzom, da je pesnik le s težavo našel še nov odtenek večkrat variiranih misli. Tako se ni čuditi zapisu v beležnici XLIV, na str. 62, ki je nastal 16. junija 1944:

Kdaj Boj je najbolj pesnike udaril?
Ah, takrat, ko je albume ustvaril.

Vendar se je trudil, da bi verzi ne zveneli prazno. Vnašal je vanje lastne misli in čustva. Poudarjal je vedno znova vrednost staršev,[300] družine, ki jo "ta surovi čas" neusmiljeno trga (Surovi čas,[301]). Razgreval se je tudi ob misli na mladost, ki se mu toži po njej, ko jo podoživlja ob mladih ljudeh in pomladni naravi, a se hkrati zaveda svojega skorajšnjega konca (Mlada leta,[302] Pomladni pozdrav,[303]). Označil je to mladost najdoločneje v spominskih verzih:

Me ne poznate več? Bodi mi zdrava,
seveda te poznam: ti si mladost,
ki skoz življenje na perutih plava,
in kar se druži z njo: up, vera živa
in bistra, vrvrajoča veselost,
polna vseh muh, objestna, nagajiva, -[304]

Ob tem so se pesniku obudili tudi živi spomini na najlepša doživetja v otroških letih, ki jih je skušal strniti v nedokončani pesmi Kaj je to v soncu zlato zelenega.[305]

A ko je iz svojega tedanjega položaja presojal nazaj svojo poezijo, je za Pisanice zabeležil:[306]

Skušal sem se s sapo
siromak:
gologlav
sem ostal
kakor mak,
ko je zgubil kapo.

Tako se je norčeval iz sebe starca, a morda tudi iz svojih poskusov, da napiše zdaj, ko je že zdavnaj minil čas za to, otroško pesem. Vendar sta med vsemi temi priložnostnimi pesmimi dve, ki ju lahko uvrstimo med otroške. V eni, Kaj bi želel Miški mali (833), je ime deklice Miška izzvalo pesniku živo podobo iz personificiranega živalskega sveta. Konec je posnel po lastni dvovrstičnici o mački (416) iz leta 1908.

Pesem V zmrzali brez kožuha (840), posvečeno dečku, Matiji Cerarju-Matičku, pa je pesnik 23. marca 1944 zapisal v izvod Cicibana, ki mu ga je podaril.[307] V pesmi sta poleg ljudskih izrazov (primaruha), pregovora (o svetem Matiji), rim iz drugih pesnikovih pesmi (mladoletje - cvetje - petje) značilni zlasti dve sestavini: stari Medo, privzet z vso onomatopoijo iz enako imenovane pesmi (789), ter pesnikov osebni delež v verzu, ki ga je šele po popravljanju tako oblikoval (kot kaže rokopis):

očetje in njih fantički! -

Tako je v pesem, ki bi naj bila objektivno podan izraz veselega pričakovanja lepih časov, vnesel svojo največjo željo: da te lepe čase dočakajo on sam in njegovi otroci.

Po osvoboditvi, ki jo je res dočakal z vsemi člani družine, se je pesnik resnično sprostil. Kolednica mladinskih brigad[308] je pesem o mladosti, polna razgibanih podob, a med otroške oziroma mladinske je ne moremo šteti. Kmalu za to pesmijo je nastal zapis:[309]

Ko bil bi vnovič mlad,
ne bil zares bi mlad,
ko ne bi zopet pel,
kot pel sem nekdaj mlad,

ki priča, da se je zavedal, kako njegova pesem ne more več ujeti resničnega življenja.

Čeprav ga je spet zanimal otrok, materinstvo v novih razmerah: V tovarni strežem stroj,[310] Zjutraj te dam, a ne ostanem sama,[311] ni mogel več pisati otroških pesmi.

Ko je za pesnikovo sedemdesetletnico izšel Grudnov izbor štiridesetih njegovih ugank,[312] je Župančič napisal za uvod (848):

Prišel mi je ukaz:
Čuj, čuj!
Uganke stavi čas,
in ti jih brez presledka
rešuj -
to tvoja je petletka!

To je pesem, pravzaprav opomin samemu sebi, ne otroku.

A na isti strani beležnice, na kateri je zabeležena ta pesem, je zapisan tudi fragment Ptička pod nebom leti (849), ki se vsaj deloma približuje dojemljivosti otroka. Podobno kot v šaljivih končnih verzih tega fragmenta se kaže pesnikov nekdanji smisel za humor vsaj deloma še v pesmi o slikarski umetnosti Naslikam tičko (850). Da je lahko bila pesniku ob tej pesmi blizu misel na otroka, kaže fragment Risati znam pionir.[313]

Verjetno zadnja otrokom namenjena pa je pesem Tička skakljá (851) iz novembra 1948. V tej pesmi je pesnik ob koncu življenja zopet našel svoj nekdanji način pisanja za otroke. Sicer si je pri onomatopoijah pomagal z medmeti, ki jih je nekoč zapisal v Vrabcih in strašilu (646) in v Cicibanu-Cicifuju (776). V želji, da bi temu dodal še kaj novega, je celo preveč nakopičil teh medmetov, zlasti, ker drugo polovico kitice, v kateri jih je združil, ponavlja v vsej pesmi, do zadnje kitice. A zadnjo kitico je napisal doživeto. Tu ni več tožbe za nekdanjo mladostjo, kot jo srečujemo v vrsti pesmi tega razdobja, temveč neprizanesljivo norčevanje iz samega sebe in lastnih telesnih nadlog, ki ga delajo starca. A starčevsko je samo telo, duh je živ in razigran, sposoben s humorjem iti prek vseh težav. V tej kitici spet začutimo nekdanjega Župančiča - otroškega pesnika; bolj kot v sicer poudarjenih muzikalno-ritmičnih elementih pesmi.

Tako se je več ko trideset let po Cicibanu v pesniku, ko je odložil vse skrbi, ki so od zunaj vdirale vanje, in ostal dojemljiv samo za življenje narave krog sebe, zopet zbudil njegov nekdanji odnos do življenja in sveta, neposreden, naraven, veder, a hkrati z njim njegov bistri humor. In to so bile osnove, iz katerih so nastajale najboljše Župančičeve otroške pesmi, zlasti v drugi dobi njegovega ustvarjanja za otroke.

- - - - -

Zadnje razdobje obsega časovno dobrega četrt stoletja, vendar v tem času pesnik, ki že sploh ni več veliko pisal

(razen v času Ostrnic in med drugo vojno), ni ustvaril skoraj nobenega teksta več, ki bi ga lahko uvrstili v otroško poezijo.

Otroku se je odtujil, kar je spoznal sam že v pesmi Kaj joče v vetru? (817), na lastno mladost pa je lahko mislil samo še s trpko elegičnim občutkom človeka, ki mu življenje ni dalo tega, kar si je nekoč v mladosti predstavljal (Velikonočna epistola sinu, 818, Božična zdravica[314]). Tudi neizpolnjene želje za narod so pesnika nekdanjih Cicibanovih pesmi hromile (Slovo, 821).

Vendar se še vedno pojavlja to, kar smo zasledovali v vsem Župančičevem ustvarjanju: da pesmi, ki so vsaj blizu otroškim, nastajajo v času, ko se mu tudi sicer spet budi literarna tvornost (zlasti se vidi to pri pesmih, ki sporadično nastajajo v letih 1930 do 1934 in napovedujejo čas Ostrnic).

A meditativna pesem Ostrnic, ki je tudi po obliki preprosta, ne izziva več vzporednih otroških pesmi niti po vsebini, niti ne terja takih pesmi kot protiutež preobloženemu izrazu ali zapleteni obliki. Tako odpadejo vsi notranji razlogi za to pesem, ki - razen izzvana od zunaj, v spominskih ali posvetilnih verzih - zamre.

A ob izbruhu druge svetovne vojne se pesnik ponovno jasno zave svoje naloge (Veš poet svoj dolg?[315]), da kaže v največji stiski narodu pot. Tako vlogo igra sprva tudi Ciciban (Zaspal je Ciciban, 830); pesmi o njem se vključujejo v narodno-prebudni program, Ciciban postane simbol svobodoljubnosti, nezlomljive vere v življenje, simbol, ki ga pesnik hoče dati drugim, a ga v resnici (zaradi svoje človeške prizadetosti) potrebuje predvsem sam.

Da pesem ne nastaja več iz žive pesniške pobude, kažejo starejši motivi, ki jih vpleta v te pesmi. Šele v zadnji pesmi,

Tička skakljá (851), nekdanji motivi niso več samo zunanja obnovitev, temveč zopet živo doživetje, saj je pesem - kljub pesnikovi človeški nebogljenosti - izraz resnične vedrine in sproščenega uživanja v naravi. To pa sta bili osnovi, iz katerih so rastle Župančičeve otroške pesmi zlasti v drugi dobi.

SKLEP

Zasledovali smo genezo (ob tem deloma vplive), čustvene in miselne osnove, tematiko in motive Župančičeve otroške poezije ter opozarjali na sorodnosti oziroma razlike s sočasno ostalo poezijo, vse to v časovnem zaporedju, po razdobjih, v katera se nam je ob raziskavi celotna Župančičeva poezija za otroke razporedila. Ugotovitve smo sproti navajali v povzetkih k posameznim razdobjem (na straneh 70-72, 115-119, 161-164, 191-193, 268-272 in 293-295). Potrebno je še, da glavna dognanja strnemo in določimo, kaj je za Župančičeve otroške pesmi značilno in kakšna sta njih mesto in funkcija v celotnem pesnikovem delu.

V Župančičevem pesniškem opusu predstavlja otroška pesem tako po obsegu kakor po umetniški vrednosti bistven sestavni del. Ukvarjal se je z njo bolj ali manj vse življenje. Da je otroške pesmi pisal tudi po prvih začetkih, do katerih je, kakor smo videli v prvem poglavju (na straneh 48-52), prišlo v dokajšnji meri po zunanjih pobudah, so omogočale njegove osebne dispozicije, ki so ga za tako pisanje posebej usposabljale. Predvsem je bila to njegova živa ustvarjalna domišljija, "preproga samoleta", s katero se je sam pozneje primerjal otroku, enako pa tudi njegova dojemljivost za idiliko majhnih, drobnih stvari in pojavov okrog sebe, njegov smisel za šalo in smeh, njegova sposobnost, da se iz elegičnih razpoloženj in depresij vedno znova prebije do vere v življenje in zaupanja v bodočnost - njegova "značajska srečnost", kakor je to pesnikovo dispozicijo označil Rebula ob pesnikovi smrti.

Potek otroštva je to Župančičevo "značajsko srečnost" še krepil. Preživel je otroška leta sproščeno, v gmotno še ugodnih prilikah, ob očetu, ki je bil razumevajoč posrednik med otrokom

in naravo ter ljudskim izročilom, nedvomno pa vplival na sina tudi s svojo vedrostjo in družabnostjo. V otroških pesmih se pesnik ponovno vrača v tem spomine in oživlja iz njih podrobnosti iz domačega okolja, narave, iz življenja tamkajšnjih ljudi, njihove šege, njihovo govorico. Vendar vloga, ki jo je pri oblikovanju Župančičeve otroške pesmi imelo njegovo otroštvo, ni bila ves čas enaka. Sprva so spomini na otroštvo pesniku vir, iz katerega za otroške pesmi zajema snov in motive; kar je sam kot otrok doživljal, se mu zdi tudi primerno za pesem, namenjeno otroku. Zaradi zgodnjega odhoda od doma (leta 1886 v Novo mesto) se je v pesniku zbudila močna čustvena navezanost na dom in vse, kar je bilo v zvezi z njim, po prodaji domačije (leta 1892) se je še stopnjevala. Ob zavesti, da je vse to izgubljeno, se mu spomini na otroštvo budijo idealizirani, osončeni, dvignjeni v idiličnost. Tak je tudi značaj takratnih Župančičevih pesmi za otroke. Po dokončnem gospodarskem polomu staršev, zlasti še po pesnikovem odhodu na Dunaj, ko postane občutek osamljenosti in družbene zapostavljenosti posebno boleč, spomini na otroška leta - včasih prisotni samo v motivih, pesniških podobah in besednem gradivu - vnašajo v pesmi elegičnost, izvirajočo iz domotožja in želje po domačih ljudeh. Ko se prebudi v pesniku zavest o umetniški vrednosti, mu postanejo ti spomini simboli za novo vero v bodočnost. Poslej otroštvo pesniku skoraj ne daje več pobud za otroške pesmi; v njih se javljajo večinoma le še posamezni vtisi iz narave ali spomini na ljudi in zgodbe, ki jih je pesnik spoznal v otroških letih.

V začetku druge dobe zažive spet spomini na otroška leta v Dumi, a v otroških pesmih iz tega časa se spomini na otroštvo pojavljajo le redko. V drugem razdobju prihajajo do izraza pred-

vsem posredno, v motivih, povezanih z ljudsko tradicijo (koledovanje, jurjevanje) ter v upodabljanju drobnih stvari iz okolja pesnikovega otroštva (v ugankah). V zadnjem razdobju določne spomine na otroštvo zamenja splošno elegično spoznanje, da je mladost minila.

V dediščini, ki jo je Župančič prejel iz svojih otroških let, pripada posebna vloga ljudski pesmi, ki je takrat v Beli krajini bila še živa, tako da se je Župančič res pojil z njo že "izza mlada", kakor je zapisal pozneje, ter jo doživljal prav kot sestavni del svojega otroštva. Tako so značilnosti ljudske pesmi v izrazu, metaforiki, ritmu, kompoziciji, predvsem pa konkretnost in preprostost, naivnost in idiličnost, lastne ljudski pesmi, od vsega začetka tudi značilnosti Župančičevih otroških pesmi. Najočitnejši je vpliv ljudske pesmi - slovenske oziroma belokranjske lirike, v začetku tudi srbske in maloruske epike - v Župančičevih prvih pesmih. Preprostosti in naivnosti teh pesmi je izraz ljudske pesmi bil najbolj blizu in najbolj ustrezen. Tudi v drugem razdobju značilnosti ljudske pesmi še vedno močno barvajo Župančičeve pesmi, posebno pesmi domotožja (kar dokazuje, da sta zanj ljudska pesem in dom bila v tesni medsebojni zvezi), polagoma pa jih pesnik začne oblikovati po svoje in uporabljati kot gradivo za nove, moderne pesniške stilizme. V tretjem razdobju se neposredna zveza z ljudsko pesmijo začne trgati, nadomesti jo beseda in primera iz žive govorice, kot dopolnilo slikam iz vsakdanjega življenja, povezanost z ljudsko tradicijo pa se še vedno kaže v motivih. Ko se pesnik začasno (1905) odreče ljudski poeziji, zamre z zanimanjem zanjo tudi otroška pesem. Prav takrat nastane v Župančičevi otroški poeziji večletna praznina, kar dokazuje, kako tesno je njegova otroška pesem povezana z ljudsko.

V drugi dobi se pesnik zavestno vrne k otroški ljudski pesmi, najprej k drastičnim otroškim ljudskim verzom, ki se jih spominja iz lastnega otroštva. V naslednjem razdobju, v pesmih Cicibana zajema besedne pobude in motive iz Štreklja, predvsem iz otroških,koledniških in živalskih pesmi. Prve in druge so mu domače že iz otroštva, deloma tudi živalske, v katerih ga zdaj mikajo zlasti satirični elementi, ki mu dajejo možnost, da vnaša v pesmi tudi aluzije na sodobnost. V zadnjem razdobju se zveza z ljudsko pesmijo pretrga, tako da tudi, kolikor še najdemo v pesmih tega časa reminiscenc iz nje, učinkujejo bolj kot posnetek Župančičevih lastnih prejšnjih verzov.

Predvsem je viden vpliv ljudske pesmi v tistih Župančičevih pesmih, ki so izrazito otroške, namenjene manjšemu otroku, najdemo pa ga tudi v pesmih, s katerimi je pesnik okvir običajne otroške pesmi presegel in jih je izoblikoval kot poseben tip pesmi za mladega bralca. V prvi dobi so to zlasti elegične osebne izpovedi iz drugega razdobja, v drugi dobi razmišljanja o življenju, nastala večinoma v času Cicibana. Ta dvojnost v Župančičevi otroški poeziji, ki se je oblikovala, ko se je Župančič osamosvojil od vplivov literarne tradicije v otroški poeziji, ni identična z dvosmernostjo, ki smo jo našli v tej poeziji pred Župančičem; tam je ena smer izhajala iz pesniške tradicije po Slomšku in sta zanjo značilni poučnost in moraliziranje, v emocionalnem pogledu pogosto sentimentalnost, druga pa iz otroške ljudske pesmi, z večjim poudarkom na izraznih, predvsem ritmično-muzikalnih elementih kot na vsebini in idejnosti (kakor jo najdemo pri Levstiku). Za Župančičevo pesem je v celoti značilna močna naslonitev na izraz, ritem in strukturo ljudske pesmi, v osebno izpovednih, ki s čustvenostjo predstav-

ljajo vzporednico prvi smeri naše starejše otroške poezije, prav tako kakor v izrazito otroških verzih. Ta sorodnost z ljudsko pesmijo, preprostost in naivnost, večinoma združena z vedrostjo, omogoča, da večji del Župančičevih pesmi, namenjenih mlademu bralcu, lahko uvrstimo med otroške. Tudi idejno zahtevnejšo tematiko zna pesnik otroku približati, kakor na drugi strani tudi preproste otroške verze včasih idejno poantira, zlasti v drugi dobi.

S tem se Župančičeva otroška pesem ponekod približuje ostali njegovi poeziji (npr. Naše luči, 759), pa tudi za sorodnost v obratnem smislu imamo primere: pesmi, ki ob nastanku niso bile namenjene otroku, pa jih je pozneje pesnik vseeno uvrstil med otroške (npr. Pastirčki, 471). Taka dvojna veljavnost je seveda izjemna. Številni pa so primeri, kjer se sorodnost in vzporednost med otroškimi in neotroškimi pesmimi kaže v posameznostih, v enakih ali sorodnih motivih in pesniških podobah, v podobnih čustvih ali mislih. Značilno za te paralele je, da pesnik v pesmih, namenjenih otrošku, išče obliк, ki bi čustvo ali misel, izraženo v pesmi, otroku čimbolj približale.

Tako je npr. motiv zelenega oziroma svetega Jurija, eden značilnih motivov Župančičeve poezije, v zgodnji otroški pesmi Na Jurijevo (2) obdelan kot spomin iz otroštva, v neotroških pesmih pa je dobil simbolen pomen.

Podobno je razmerje v pesmih Breza in hrast (253) in Klic noči (322). Osnova prve, otroške, je slika iz narave, približana otroku s poosebitvijo, dialogom in dogajanjem, vnesenim v to oživljeno naravo, v drugi, neotroški, je ista slika uporabljena v prenesenem pomenu, s simbolno vsebino.

Lahko pa paralelni motivi kažejo tudi drugačno medseboj-

no razmerje. Tako npr. je v Žebljarski (598) ritem najpomembnejša sestavina pesmi; v motivno sorodnih Kroparjih (644) je pesnik izrazit ritem, ki je sicer ena najvažnejših komponent tudi za otroško pesem, dopolnil z močno poudarjeno onomatopoijo, enako važno sestavino otroške poezije. Akustični vtis pa je dopolnil še z optičnim, z liki kovačev.

V pesmi Zvezdice (159) je abstraktno snov, čustveno vzvalovanost v procesu umetniškega ustvarjanja, skušal napraviti otroku dostopno s tem, da je ta proces prenesel na področje igre, a pesniške podobe (ki jih uporablja v vrsti pesmi pred tem in tudi še pozneje) z deminutivi: dušica, zvezdice, nočka približal otroku, hkrati pa moderno pesniško podobo: lilasta krila duše (Himna, 140) zamenjal z otroku laže predstavljivo podobo zlate ptičice s srebrnimi krili.

Ideja pesmi Kralj Matjaž (252) in Daj, drug,zapoj...(290), pesnikova obsodba lažnega junaštva in nemoči, se je izoblikovala v neotroški pesmi s simbolom Črtomira-volkodlaka, v pesmi za otroke pa je podana s snovjo iz znane pripovedke, ki otroku idejo prikaže epsko nazorno, v obliki zgodbe.

Skrb za obstoj naroda, izražena v Zemljevidu (467), je v otroških verzih Daj, zmaj (520) postavljena v svet igre in tako prenesena v otroški svet.

Zanimiv je proces takega prilagajanja pri Veselih koledarnikih (626), ki v prvi obliki predstavljajo vzporednico Koledi (610), a je pozneje, ko jih je pesnik sprejel med otroške, vpletel vanje otroka, Cicibana, kot akterja, ki pesmi s svojim ravnanjem dá glavni idejni poudarek.

Vse te paralele (in tudi druge, na katere smo opozarjali med razpravljanjem) kažejo, da je otroška pesem večkrat nastajala iz istih pobud, kot izraz podobnih čustev,misli in nazo-

rov kakor druga poezija, da pa je zaradi svoje namenjenosti posebnemu bralcu morala biti drugačna po izrazu. Besedno gradivo je v otroških pesmih konkretno, večkrat približano otrokovemu dojemanju s pomanjševalnicami ali z ritmičnimi in muzikalnimi elementi, opisi iz narave pa z oživljanjem (z dialogi) in s prilagajanjem fiziognomičnemu zaznavanju. Pesnikova težnja, da je čimbolj nazoren, se kaže zlasti, kadar otroku skuša posredovati čustva ali ideje; izraža jih epsko, v obliki zgodbe ali vsaj nekega dogajanja, ki ga otroku čimbolj približa: ali ga postavi v otrokov svet, včasih tudi otroka samega vplete v dogajanje, ali izbere snov pripovedke oziroma pravljice.

Navedene paralele opozarjajo na stične točke med Župančičevimi otroškimi in neotroškimi pesmimi ob nekaj značilnih primerih. Da ugotovimo, kakšen je medsebojni odnos med obojimi v celoti, moramo pregledati še, kakšna sta mesto in funkcija Župančičeve otroške pesmi v okviru njegovega celotnega pesniškega dela, in sicer - skladno z razpravo - po dobah in razdobjih. Pregled naj hkrati pokaže, da je delitev v dve glavni dobi utemeljena ne samo s skoraj petletnim vmesnim molkom (od pomladi 1903 do konca 1907), ampak tudi z različnim mestom in funkcijo otroških pesmi vsake dobe v sočasnem celotnem delu.

V prvem razdobju (1894-1896) je celotna Župančičeva poezija še tako malo diferencirana, da so otroške pesmi ločene od ostalih v glavnem samo z omejitvijo tematike (brez ljubezenskih motivov). Tako z otroškimi kakor z drugimi pesmimi se na začetku pesnik vključuje v literarno tradicijo, za oboje pa je tudi značilna naivna idiličnost in preprostost, ki je lastna ljudski pesmi.

Z oživljanjem spominov iz otroštva otroška pesem tega razdobja motivno dopolnjuje ostalo poezijo. Ti spomini z zna-

čilnostmi belokranjskega okolja vnašajo v pesmi novosti razen v motiviki tudi v izrazju, zato se v teh pesmih pesnik najprej osamosvoji od literarnih vplivov. Ena prvih otroških pesmi, Na Jurijevo (2), je po svoji vodilni misli slavospev življenju, načenja že torej takoj v začetku temo, ki je pozneje postala značilna tema Župančičeve poezije.

Tudi v drugem razdobju (1896-1898) nastaja otrokom namenjena pesem po večini vzporedno z ostalo poezijo. Po začetni satiričnosti v oboji poeziji prevlada v neotroških pesmih erotika, ki od prvotne splošne motivike preide k osebni izpovedi, izrazu pesnikove prizadetosti v ljubezenskem čustvovanju, v pesmih za mladega bralca (to ni več prava otroška pesem) pa se vzporedno oblikujejo elegične osebne izpovedi, izraz takratnega pesnikovega družbenega položaja.

V tem razdobju prevzame mladim bralcem namenjena pesem posebno funkcijo. V njej prihajata do izraza pesnikova zagrenjenost zaradi revščine in občutek osamljenosti. O tem pesnik v drugih takratnih pesmih molči, tako so otroške pesmi s to tematiko vsebinsko dopolnilo ostalim pesmim tega časa. Ko pesnik leta 1898 prizadetost zaradi propada doma preboli (z izpovedjo v Štacunárju Andreju), ne čuti več potrebe, da bi o tem še govoril mladim bralcem. Tako leta 1898 otroška pesem prvič stopi v ozadje. Vendar (ko zaradi dolga pri Kržiču še vedno piše za otroke) zdaj, ko se mu vrača zaupanje vase in se zave svojega umetništva, tudi o opoju umetniškega ustvarjanja izpregovori najprej v otroški pesmi (Zvezdice, 159).

V tretjem razdobju (konec 1899-1903) belokranjska domačijska tematika otroško pesem približa pesmim s podobno tematiko, ki so nastajale okrog leta 1900, prikazovanje vzgledov, negativnih in pozitivnih, ki naj bi vplivali na oblikovanje zna-

čajev, pa jo veže z vzporedno programatično pesmijo, ki nastaja kot izraz ogorčenja nad sodobno stvarnostjo ali zanosne vizije bodočnosti.

Z obojim otroška pesem ostalo poezijo dopolnjuje. V njej pesnik v detajlih, ob konkretnih primerih in posameznih etičnih problemih uresničuje narodno-kulturni program (ki je hkrati vodilo tudi njemu samemu), kakor si ga načelno postavlja v svojih teoretičnih razglabljanjih (v korespondenci in v beležnicah) in v vodilnih programatičnih pesmih tega razdobja. Kakor z idejami se vključujejo pesmi v ta program tudi z motiviko iz ljudske tradicije, s čimer naj bi mladega bralca povezovale z zemljo in domačim življenjem. V obojih pesmih se kaže naravnanost navzven. Ko se pesnik od te naravnanosti obrne v problematiko svojega umetništva, otroška pesem zamre.

V drugi dobi otroška in ostala poezija ne nastajata več vzporedno, ampak se časovno izmenjujeta; otroška se javlja predvsem na prelomih, ko pesnik išče novih oblik in nove vsebine. Na takem prelomu stojijo zlasti otroški verzi prvega razdobja v tej dobi, nastali v letih 1908 do 1909, ko je Župančič z Dumo postavil izrazit mejnik za svojo dotedanjo poezijo, novo smer za naprej, za pot do skupnosti, pa je šele iskal. Zato je skoraj vse, kar je v tem prehodnem razdobju napisal, drobiž (epigrami, bežni zapisi v beležnicah).

Plod tega "oddiha" so tudi verzi slikanic, nastali v tem razdobju. S svojo primitivnostjo so ti verzi, naslonjeni na preprosti izraz ljudske pesmi, diametralno nasprotje subtilni poeziji in do skrajnje možnosti prefinjeni pesniški besedi Samogovorov, hkrati pa poskus preusmeritve k poeziji za "narod". Da se je zgodilo to prav ob otroški pesmi, je deloma v zvezi z zunanjimi okoliščinami, gotovo pa tudi posledica idejno-lite-

rarnega programa iz let 1908-1909, ko si je pesnik postavil nalogo, da dela za bodočnost, za "rodove, ki bodo".

Tudi v drugem razdobju (1912-1922, predvsem 1915-1916) nastaja otroška pesem izmenoma z drugo poezijo; po vsebini kot nasprotje v probleme umetništva usmerjeni pesmi (Intermezzo,635), po obliki baročni preobloženosti (Dies irae, 609), a hkrati kot nadaljevanje in okrepitev že dotlej nakazanih oblikovnih in idejnih tendenc v pesmih s splošno življenjsko in narodno problematiko, preprostih po izrazu in obliki.

V času prvih vojnih let, ko pesnik v drugi poeziji molči, prevzamejo otroške pesmi funkcijo izpovedi vsega, kar ga vznemirja, tako da postanejo te pesmi (zlasti življenjsko-razmišljujoče, pa tudi šaljivo-satirične, deloma celo izrazito otroške pesmi) za ta čas edino in splošno izrazilo pesnikovih čustev in misli. Zopet se pesnik obrača do otroka, zdaj do svojega otroka, s katerim se je vključil v narod in človeštvo, in hkrati nosilca bodočnosti, da ga usmerja, vodi, poučuje, mu budi zanimanje za vse domače, za naravo in svet, a istočasno ob otrokovi preprostosti in neposrednosti samemu sebi išče odgovorov na vprašanja o smislu življenja. Hkrati pesmi predstavljajo - po oživitvi pesniške podobe v Sto ugankah - vrnitev k slikovitemu, nazornemu pesniškemu izrazu. Pesmi, v katerih je po doživetju otroka in družine pesnik našel ravnovesje med osebnimi (človeškimi in umetniškimi) problemi in programom za svoje ustvarjanje, so tudi oblikovno uravnotežene, kakor je zaokrožena tudi zbirka Ciciban kot celota. Čeprav so izraz individualne povezanosti pesnika z otrokom, vendar je njih veljavnost širša. Od tod, iz skrbi za usodo, bodočnost ne samo posameznika, temveč vsega naroda, začno rasti pozneje politične pesmi; takrat otroška pesem zamre.

V tretjem razdobju (1926-1948) izmenjavanje otroških in drugih pesmi večinoma ne prihaja več do izraza, ker pesnik sploh le še malo piše in ker v tem času pravih otroških pesmi skorajda ni več.

Vendar otroška pesem ali pesem, ki nastaja z mislijo na otroka, v začetku tridesetih let napoveduje novo pesnikovo tvornost (Med ostrnicami). V tej pesmi pesnik večinoma izpoveduje svoje razočaranje nad življenjem, tako da z njo hkrati pojasnjuje svoj molk. Ciciban v pesmih med drugo vojno samo še ponazarja pesnikovo hotenje in namen, ki ga ima, ko naj bi njegova pesem zopet spodbujala in vodila narod.

Vidimo, da so nastajale Župančičeve otroške pesmi v prvi dobi večinoma vzporedno z ostalo poezijo, kot njeno motivno, tematično in vsebinsko dopolnilo v vseh treh razdobjih, v drugem razdobju celo kot izpoved čustev in razpoloženj, ki v drugih sočasnih pesmih niso prišle do izraza, izrazno-oblikovno pa ohranjajo kontinuiteto z ljudsko pesmijo in predstavljajo okrepitev domačijske smeri, ki od tretjega razdobja dalje postaja del zavestnega pesnikovega programa.

V drugi dobi nastajajo pesmi za otroke izmenoma z drugo poezijo, kot vsebinsko-tematično nasprotje v lastno problematiko pogreznjenih razglabljanj in pesniških vizij, z izrazno-oblikovnimi sestavinami, zavestno zajetimi iz ljudske pesmi (zaradi česar je tudi vpliv Levstikovih otroških pesmi, grajenih po vzoru ljudskih otroških pesmi, v času Cicibana občutnejši kot prej), pa kot poenostavljenje preobložene pesniške besede.

Hkrati vidimo, da otroška pesem nastaja od trenutka, ko se je pesnik začel zavedati odgovornosti do skupnosti, od leta 1899 dalje, vedno v časih, ko je pesnikova pozornost usmerjena

navzven, v probleme skupnosti, medtem ko v časih, kadar se pesnik spet obrne v lastno (človeško in umetniško) problematiko, otroška pesem zamre. Tako postane razumljivo, zakaj je njeno mesto v obeh dobah različno in zakaj Župančič otroških pesmi ni pisal nepretrgoma. V prvi dobi je otroška pesem ostalo pesem še spremljala v vseh njenih razvojnih fazah. A ko se je začel pesnik zavedati posebnih nalog svoje poezije, mu je nastajala otroška pesem samo še v časih, ko je te svoje naloge skušal zavestno uresničevati.

O P O M B E

U V O D

[1]Disertacija je bila prijavljena pod naslovom Župančičeva mladinska pesem z upoštevanjem njenega mesta v razvoju slovenske mladinske poezije in njenega odnosa do Župančičevih ostalih pesmi. Vendar je za velik del Župančičevega ustvarjanja za mlade bralce ustreznejši termin otroška pesem, kar bo razvidno iz razprave same, zato ga uporabljamo v večini primerov. Prim. tudi opombo 10.

[2]Josip Vidmar, Oton Župančič. Kritična portretna študija, Ljubljana 1935.

[3]Kljub splošni priznanosti pa se je - zlasti v zadnjih letih - nekajkrat zgodilo, da je vrednost ali pomembnost Župančičevih otroških pesmi bila osporavana ali avtor prezrt. Že Prežihov Voranc je kot povod za nastanek Solzic navedel "nasprotovanje župančičevskemu cicibanstvu", ki ga je podrobneje opredelil v intervjuju z Oskarjem Hudalesom. (Prim. Erika Rajh, Solzice, Prežihov zbornik, 1957, 326-327.) Leopold Suhodolčan v članku Stvarnost, domišljija in otroštvo (NOja 1964, 464) poroča, da so mladi bralci od 13. do 15. leta - formulacija je nejasna in morda gre že za otroke od 9. leta naprej - v anketi, "ki jo je pred leti naredila komisija za mladinsko književnost pri Zvezi prijateljev mladine Slovenije... odklonili... Župančičeve otroške pesmi, kar je... zanimivo, a ni nerazumljivo." Avtor članka svojega dostavka ne komentira. V najnovejšem času pa je ostal Župančič med največjimi književniki, ki so "v dobršni meri posvetili pero prav mladinski književnosti in prav v delih za otroke dosegli svoj umetniški vrh", neupoštevan. (Prim. intervju s Črtomirom Šinkovcem, Knjiga 65, 169.)

[4]Anica Černej, Oton Župančič kot mladinski pesnik, P 1922, 50.

[5]M(artin) M(encej), Oton Župančić. Pesnik mladosti i života, Savremena škola 1948, št. 1, 68.

[6]Dr. Iv(an) Pregelj, Dve sliki iz moderne slovenske lirike. 1. Oton Župančič, Mentor 1916/17, 206.

[7]Lucien Tesnière, Oton Joupantchitch Poète slovène. L'homme et l'oeuvre, Paris. 1931, 308.

[8]Alojz Rebula, Nekdo iz rodu Antejev. (V spomin Otona Župančiča), Razgledi 1949, 246.

[9]Prim. Prežihov zbornik, 326.

[10]Kako neobdelano je to področje, kaže že neizdelana terminologija, kjer se sicer na splošno uporablja samo pojem mladinska književnost oziroma slovstvo . (Prim. Gustav Šilih, Problematika mladinske književnosti, NOja 1959, 260-266; Jan Baukart, Otrok in knjiga, Maribor 1954; Dana Petrovič, Razvojna pot slovenskega mladinskega slovstva, Sodobna pedagogika 1956, 32-44; Ivan Andoljšek, Mladinsko slovstvo; v knjigi Naš začetni bralni pouk, Ljubljana 1960, 199-222. Franček Bohanec govori v delu Knjižne police za otroke, Ljubljana 1958, večinoma o knjigah za otroke.) Pri označevanju pesmi, namenjenih mlademu bralcu, ni take enotnosti in se skoraj enako pogosto uporablja termin mladinska pesem kakor termin otroška pesem. Pričujoča razprava daje prednost drugemu (prim. opombo 1), vendar uporablja tudi termin mladinska pesem, kadar gre nedvomno za pesem, ki otroku še ni dostopna. (Pojem otrok označuje otroka od predšolske do konca osnovnošolske dobe.) Uporablja pa poleg termina otroška pesem tudi termin pesem za otroka, ne da bi ju med seboj pomensko ločevala. (Prim. članek Slobodana Ž. Markovića, "Dečja književnost" i "književnost za decu", Umjetnost riječi 1965, 95-101.)

[11]Razločevanje med pesmimi, ki so dostopne že predšolskemu in osnovnošolskemu otroku, in med pesmimi, ki jih tak otrok ne more dojeti, ali vsaj ne v celoti dojeti, se bo kazalo že v rabi različnih terminov za te pesmi. Prim. opombo 10.

[12]Prim. navedena dela Šiliha, Bohanca in Baukarta v opombi 10; Dr. Richard Bamberger, Jugendlektüre, Bonn Wien 1955, 54 i.d.

[13]Milutin Zarnik, Moj rešitelj ob letošnji Veliki noči, SN 8. apr. 1899.

[14]Dr. Ivan Robida, Nov pesnik, SN 17. apr. 1899.

[15]A. Aškerc, "Erotika" pa "Čaša opojnosti", LZ 1899, 344-360; citati na str. 355 in 358.

[16]Dr. Fran Vidic, Iz slovenske literature, Život 1900, I, 55-58; citati na str. 57 in 58.

[17]Slovenska knjigarna 1900, 14; prim. tudi str. 21, 22; iz poznejših letnikov: 1901, 4, 12, 13, 38; 1903, 3, 9, 11.

[18]Dr. Ivan Robida, SN 17. apr. 1900.

[19]S 21. apr. 1900.

[20]E. Gangl, LZ 1900, 322-324.

[21]I. Šanda, DS 1900, 383-384.

[22]Mihael Opeka, Literarni quodlibet, KO 1900, 283-284. Razen navedenih so o Pisanicah poročali še:
SN 10. apr. 1900.
Laibacher Zeitung 12. apr. 1900.
Soča 21. apr. 1900.
Mir 24. apr. 1900.
- ab -, SU 1900, 142-143.
UT 1900, 127.
P 1900, 152.
E 4. maja 1900.
Slovenski list 5. maja 1900.
Ska 1900, 115-116.
V 1900, 96.
Zk 1900, 96.
A. Kržič, Ocena slovenskih knjig za mladino in ljudstvo, Koledar katoliškega tiskovnega društva za leto 1901, 149-150.

[23]Verjetno je do razlikovanja prišlo med drugim zato, ker združuje Čaša opojnosti v ciklu Jutro pretežno pesmi, ki so nastajale v istem ustvarjalnem razdobju kot večina drugih pesmi v zbirki, zaradi česar so tako po osnovnem občutju kot po slogu tem pesmim sorodne, medtem ko Pisanice zajemajo pesmi iz večjega časovnega razpona, zato razlika med temi pesmimi in pesmimi v Čaši opojnosti prihaja bolj do izraza.

[24]Dr. Ivan Prijatelj, Govor o Župančiču, NZ 1909, 145-163.

[25]Lahkih nog naokrog, Sn 1914, 31.

[26]SN 11. sept. 1915, str. 5.

[27]Dr. J. Debevec, DS 1915, 267.

[28]Ivo Peruzzi, LZ 1915, 479-480; citata na str. 480.

[29]M. Pirnat, SN 9. okt. 1915, str. 7.

[30]J.R. Glaser, LZ 1915, 522.

[31]P(ugelj), Sn 1915, 252.

[32]P(ugelj), Sn 1916, 29.

[33]I(vo) P(eruzzi), LZ 1916, 90.
Tudi zelo splošni poročili Pavleta Flereta o obeh knjižicah v Popotniku (-è, P 1915, 238; Pav(le) Flerè, P 1916, 27) se na ostalo poezijo ne ozirata.

[34]J. R(egali), S 28. dec. 1915, str. 4.

[35]Izidor Cankar, Obiski, Ljubljana 1920, 169.

[36]Izidor Cankar, DS 1916, 44-45.

[37]Dr. Iv(an) Pregelj, Dve sliki iz moderne slovenske lirike. 1. Oton Župančič, Mentor 1916/17, 204-209; citata na str. 205 in 208.

[38]Janko Glaser, Nekaj misli o Otonu Župančiču, Književni jug 1918, I, 71-79; citata na str. 73 in 74. - V spremni besedi k Izbranim pesmim Otona Župančiča (Knjižnica Kondor, Ljubljana 1963, 112) je isti avtor poudaril kot skupni vir za Župančičeve prve pesmi, predvsem otroške v Pisanicah in za pesmi v prvih letih po Čaši opojnosti, spomine na lepote in posebnosti domačega kraja, slikovito, živo, bogato belokranjsko govorico, svežost in ritmiko tamkajšnje ljudske pesmi.

[39]Ivan Grafenauer, Kratka zgodovina slovenskega slovstva, Ljubljana 1920, 284-289; citata na str. 286 in 288.

[40]Anica Černej, Oton Župančič kot mladinski pesnik, P 1922, 50-55; citata na str. 52. - Prvi članek o tej poeziji je nameraval napisati že Fran Pogačnik, a čez pregled slovenskega mladinskega slovstva, ki naj bi tvoril uvod, do Župančiča sploh ni prišel (Župančič - mladinski pesnik, Preporod 1919, 10-13).

[41]Niko Bartulović, Oton Župančić, Srpski književni glasnik, Beograd 1924, XI, 494-504, 585-595; XII, 39-46, 204-210, 372-384, 465-472, 534-542.

[42]Fran Albrecht, Praznik slovenske besede, Jubilejni zbornik za petdesetletnico Otona Župančiča, Ljubljana 1928, 5-15; citata na str. 7 in 13-14.

[43]Ivan Lah, Župančičeva mladina, Jubilejni zbornik za petdesetletnico Otona Župančiča, Ljubljana 1928, 85-90; citat na str. 86.

[44]J(oža) Glonar, Oton Župančič, Prager Presse 22. Januar 1928, str. 9.

[45]Arturo Cronia, Ottone Župančič, Roma 1928.

[46]Lucien Tesnière, Oton Joupantchitch Poète slovène. L'homme et l'oeuvre, Paris 1931; citat na str. 314 in 308.

[47]R(ajko) L(ožar), DS 1932, 343-344, citat na str. 343.
O drugi izdaji Cicibana 1922 je prinesel kratko naznanilo UT 8. dec. 1922. - V Mladiki 1923 je na str. 77 poročal o njej Ivan Mazovec; v poročilu poudarja zlasti spodbudnost in aktualnost pesmi.
O tretji izdaji je v Mladiki 1932 na str. 313 poročal F. S. F(inžgar), ki vidi v Cicibanu in knjigi Čez plan največ "pristne poezije, iz sredine srca in življenja privrele". - Isto izdajo Cicibana ocenjuje tudi France Vodnik v kratkem prikazu o pesniku (Oton Župančič, Naš rod 1931/32, 257-258), kjer hvali vsebino, izraz, jezik, pesniške podobe in obliko. - Omenjena je izdaja tudi v poročilcu Nove knjige za vas v Mladem Jutru 4. dec. 1932, str. 4.

[48]Slovenska sodobna lirika, Ljubljana 1933, XXI.

[49]Anton Slodnjak, Pregled slovenskega slovstva, Ljubljana 1934, 380-400; citati na str. 383, 386 in 393.

[50]Josip Vidmar, Oton Župančič, Ljubljana 1935, citat na str. 12.

[51]Bogomil Fatur, O sodobni slovenski liriki, Sd 1936, 149-163, 203-215, 267-275; citata na str. 158-159.

[52]Lino Legiša, Josip Vidmar: Oton Župančič, Sd 1936, 567-570; citat na str. 569.

[53]A. Slodnjak, Ob Župančičevi šestdesetletnici, Sd 1938, 6-16; citat na str. 14-15.

[54]A. Slodnjak, V spomin Otona Župančiča, SPor 14. jun. 1949, str. 1; ponatisnjeno v NS 1949, 650-651.

[55]Anton Slodnjak, Geschichte der slowenischen Literatur, Berlin 1958.

[56]M(artin) M(encej), Oton Župančić, Pesnik mladosti i života, Savremena škola 1948, 68-70.

[57]Dana Petrovič, Razvojna pot slovenskega mladinskega slovstva, SodP 1956, 32-44.

[58]O Župančičevi otroški pesmi je napisala kratek članek tudi Kristina Brenkova (K. B., Oton Župančič - našim Cicibanom, SPor 23. jan. 1948, str.2), ki pa ni niti v osnovnih podatkih zanesljiv in ne prinaša nobenih novih ugotovitev. - Več o pesniku in o osebnih srečanjih z njim kot o njegovih pesmih sta pisala v sestavkih, namenjenih mladim bralcem, Lili Novy (Oton Župančič, Ciciban 1946/47, 5-7) in France Bevk (O pesniku Župančiču, Pionir 1947/48, 102-103). - Ivan Minatti, ki je za otroke pisal ob Župančičevi smrti (Umrl je pesnik Oton Župančič, Ciciban 1949/50, 1), se je v svojem lirično napisanem nekrologu omejil samo na splošno označitev pesnika.

[59]Isidora Sekulić, Za Župančićev rođendan, Letopis Matice srpske, (Novi Sad) 1948, knjiga 362, 20-28; citat na str.21.

[60]Alojz Rebula, Nekdo iz rodu Antejev, (V spomin Otona Župančiča), Razgledi 1949, 241-248; citati na str. 246.

[61]Dr. Marja Boršnik, Oton Župančič, Beograd 1962.

[62]Marja Boršnik, Oton Župančič. Ob petinosemdesetletnici njegovega rojstva, NOja 1963, 97-110.

[63]Stanko Janež, Pregled zgodovine jugoslovanskih književnosti. Prva knjiga. Slovenska književnost, Maribor 1953, 375-386. - Stanko Janež, Zgodovina slovenske književnosti. Druga, predelana izdaja s sodelovanjem Miroslava Ravbarja, Maribor 1957, 450-463. - Miroslav Ravbar - Stanko Janež, Pregled jugoslovanskih književnosti, Maribor 1960, 367-373. - Stanko Janež - Miroslav Ravbar, Pregled slovenske književnosti, Maribor 1964, 245-252.

[64]Dr. Helena Stupan-Tominšek, Od Prešerna do Cankarja, Maribor, 1955, 258-264.

[65]Anonimni pisec (Martin Jevnikar) Zgodovine slovenskega slovstva za višje razrede srednjih šol, Gorica 1946, našteva (191) za čas po letu 1910 Župančičevo vrnitev domov, uradniško službo, urejanje Slovana in Ljubljanskega zvona ter ustanovitev lastne družine kot momente, ki so zavrli izpovedovalno pesniško ustvarjanje. Ker povezuje s tem pesnikovo vrnitev k otroški pesmi, pravzaprav tej pesmi ne pripisuje enake vrednosti kot ostali poeziji.

[66]Joža Mahnič, Oton Župančič. Pregled, oznaka in ocena njegove umetnosti in dela. Poljudna študija, Maribor 1955. - Joža Mahnič, Zgodovina slovenskega slovstva. V. Obdobje moderne, Ljubljana 1964, 148-201.

KRATEK PREGLED SLOVENSKE OTROŠKE PESMI DO ŽUPANČIČA

[1]Prim. H. Naumann, Reallexikon der deutschen Literaturgeschichte I, Berlin 1926/28, 68-70 in Erich Seemann, Reallexikon der deutschen Literaturgeschichte I, 2. Aufl. Berlin 1958, 817-819. Posebno vrsto takih pesmi, kjer so vse navedene značilnosti še stopnjevane, predstavljajo angleške uspavanke "nursery rhymes", ki jih Paul Hazard vrednoti kot plod čiste domišljije, brez oklepov logike; besedna sprevračanja, ki zbujajo veselost, nepričakovani obrati in nesmisli, nenavadne rime in ponavljanja zlogov, vse učinkuje samo z zvoki. Paul Hazard, Les livres,les enfants et les hommes, (Paris 1949), 110-115.

[2]Bettina Hürlimann, Europäische Kinderbücher in drei Jahrhunderten. 2. Aufl., Zürich - Freiburg im Breisgau 1963,25.

[3]Richard Bamberger, Jugendlektüre, Bonn-Wien 1955, 84-87.

[4]France Koblar v oceni Bevkovih Pastirčkov pri kresu in plesu, DS 1922, 39.

[5]Najbolj znana zbirka je: Paula und Richard Dehmel, Fitzebutze, 1900. Gustav Falke ima prve otroške pesmi že v svoji pesniški zbirki Neue Fahrt, 1897, prav za otroke pa je napisal knjižici Katzenbuch, 1900, in Vogelbuch, 1901.

[6]Bettina Hürlimann, n.d., 33.

[7]Zanimivo je, da je Severin Rüttgers, ki je z vidika psihologije raziskoval, kakšna literarna dela otroku na raznih razvojnih stopnjah ustrezajo, proglasil kot specifično otroško slovstvo, ustrezno predšolskemu otroku in otroku v prvih razredih osnovne šole, ljudsko slovstvo. Prim. članek Elisabeth Frenzel, Jugendliteratur, Reallexikon der deutschen Literaturgeschichte I, 2. Aufl. Berlin 1958, 776.

[8]SNP IV, 308-480, št. 7406-8183.

9 Boris Merhar, Ljudska pesem. Otroške pesmi, Zgodovina slovenskega slovstva I, Ljubljana 1956, 88-92.

[10]Drobtinice 1846, 8.

[11]Prim. Martin Jevnikar, Krištof Schmid v slovenskih prevodih, SJ 1939, 188-212, posebno 206-208.

[12]Kržič je sam oba lista označil v Oceni slovenskih knjig za mladino in ljudstvo (ponatis iz Koledarja katoliškega tiskovnega društva v Ljubljani 1889, 18, 8). O Vrtcu pravi: "Prekrasna zakladnica se sme imenovati naši mladini tolikanj priljubljeni Vrtec. Koliko lepih, ganljivih in podučnih povesti in povestic je v njem hranjenih; koliko krasnih pesem in nežnih pesmic je donašal od leta do leta, kako blaži nežna srca z nauki, ki so spretno vvrsteni med drugo berilo; kako kratkočasno bistri otroški um z raznovrstnimi, prirodoslovnimi, zemljepisnimi, zgodovinskimi in drugimi popisi, ki jih še lepe podobe tako mikavno pojasnjujejo; koliko nedolžnega veselja je preskrbel malim v svojih predalih z mnogimi ugankami, nalogami, igrami itd.!" Angeljčka pa označuje takole: "Dvojen namen bi rad dosegel s tem delom, kakor je v predgovoru omenjeno: pošteno razveseljeval bi rad ljubo mladino, pa ob enem tudi podučeval, da bi otroci postali srečni na tem in na onem svetu. V to svrho vporabljam lepe povesti, pesmice, smešnice, uganke, lepe podobice i.t.d."

[13]Za izdelavo lastnih klišejev takrat ni bilo sredstev; prim. Schwentnerjevo izdajo Župančičeve slikanice Lahkih nog naokrog.

[14]Anton Slodnjak, LZD II, 360; prim. tudi LZD II, 339-40; LZD IV, 535; LZD VII, 383-4.

[15]LZD VII, 106-7; 383-4; citat v LZD VII, 107.

[16]SZD VI, 286.

[17]Josip Stritar, Pogovori. XIV, XV, XVI, Zvon 1879; citirano po SZD VI, 283-95; citata na straneh 288, 294-295.

[18]Ivan Tomšič, Dragoljubci, Ljubljana 1879.

[19]LZD II, 75-94; prim. tudi LZD II, 339-51.

[20]Najdemo jo le v nekaterih tekstih: Božič odpisuje Najdihojci, LZD II, 96; Siničja tožba, LZD II, 141.

[21]Fran Levec (in Fran Levstik), Pravda o slovenskem šestomeru, Ljubljana 1878, 43; LZD VII, 82.

[22]LZD II, 340-1, kjer je tudi sicer zelo ustrezna označitev Levstikovih otroških pesmi.

[23]S(tritar), Nekaj posebnega, Z 1880, 264-6; SZD VII, 256-9; citata na str. 258-9.

[24]Anton Brezovnik, Zvončeki. Zbirka pesmij za slovensko mladino, Ljubljana 1887; citata na str. 7.

[25]LZ 1887, 378.

[26]Anton Kržič, Ocena slovenskih knjig za mladino in ljudstvo, 4.

[27]Anton Kržič, n.m., 2.

[28]Popotnikov koledar za slovenske učitelje 1888, IX-XV in 1890, XXVI.

[29]Dergančeva psevdonima sta bila Gregor Gornik, Stanko pl. Orlovič.

[30]Gregor Gornik, Igra za deklice, A 1895, 111.

[31]Citirano po izdaji z melodijami: Ivan Mercina, Igre in pesmi za otroška zabavišča, Ljubljana 1893, 25.

[32]Lahkih nog naokrog, Ljubljana 1912, 28.

[33]Pri Funtku: Sem enkrat in tja enkrat,
vsak takole teče rad.

Pri Dergancu: Zdaj naprej in zdaj nazaj,
Skoči kvišku hop, hop, hop,
Bij z nogami cop, cop, cop.

Pri Župančiču: Enkrat naprej, enkrat nazáj -
kralj Matjaž si izbira raj.

- - - - - - - - - - - - - - -

Bijmo s petami - tok, tok, tok!
Konjič Matjažev - skok na skok.

[34]V 1895, 112.

[35]Levstikovi zbrani spisi. II. zvezek. Poezije II, Ljubljana 1891 (izšlo 1892).

[36]Zastavil si ga je tudi urednik Župančičevega Zbranega dela Dušan Pirjevec (ZD I, 348).

[37]Pes, maček in miši, Prepiračev, V 1892, 146.
Po vsej verjetnosti pisanje za mladino ni ustrezalo Cankarjevi naravi, da pa je takoj na začetku tako pisanje popolnoma opustil, je skoraj gotovo bil še en razlog: čutil se je prizadetega, ko mu je Vrtčev urednik drugo pošiljko pesmi odklonil: "Vaši dve poslednji pesenci še niste zreli za natis, trebalo bi še mnogo pile, predno se daste v javnost." (V 1892, 168; prim. tudi Cankarjeva Izbrana dela v redakciji Borisa Merharja, I, 481.)

[38]Župančič meni ustno 12. aprila 1949. - Prim. tudi Lahov članek Župančičeva mladina v Jubilejnem zborniku za petdesetletnico Otona Župančiča, kjer (na str. 88) pravi: "Sicer pa vemo, kako je bilo: začenjali smo vsi v 'Vrtcu' ali v 'Zvončku'. To je bila nekaka priprava za bodoče delo: mlad fant, ki so se mu budile v prsih prve zaljubljene pesmi, je pisal pesmi za otroke, da bi bil tiskan, ker se mu je zdelo, da je naravna pot iz 'Zvončka' v 'Zvon'. Tudi naši moderni so začenjali v 'Vrtcu' in v 'Domu in svetu'." - Tesnière v svoji monografiji o Župančiču (na str. 14) pravi, da so Župančič in njegovi prijatelji (misli verjetno Ketteja in Murna, kakor je mogoče razbrati iz nadaljevanja) prinašali svoja dela Kreku, ki je nato posredoval, da so bila objavljena v Domu in svetu, Vrtcu in Angeljčku;

ne navaja pa, od kod ima to trditev, ki drugod ni zabeležena. Župančič sam je (12. aprila 1949) zanikal, da bi bil pri objavljanju posredoval Krek.

[39]Silva Trdina, Josipa Murna-Aleksandrova izbrani spisi, Ljubljana 1933, XII.

[40]Dragotin Kette, Zbrano delo, Ljubljana 1940, 324.

[41]Dr. Ivan Lah, Milanu Puglju v spomin, Naš obzor 1929, 75-76. - V nadaljevanju sta zanimivo označena urednika Lampe in Aškerc: "... dr. France Lampe je bil mož, ki je znal pridobivati in vzgajati mlade talente. Pri "Zvonu" je gospodoval pesnik Aškerc, ki je bil trd in osoren mož. "Kako morete pisati, ko niste še ničesar doživeli", je rekel mladim kandidatom, ki so se oglašali z rokopisi pri njem. "Jaz sem začel šele po pet in dvajsetem letu." Vsakemu je bilo nerodno, da je še tak negodnik, da je tako mlad in da še ni ničesar doživel. Pa smo premišljevali, kako je to, kaj mora človek doživeti in koliko mora doživeti, da more pisati. Če je tako, odkod pa je vse to, kar je v nas in kar se nam zdi vredno povedati? Ali je to samo prevara, sanje, domišljija? Ali ne znamo še gledati? Vse drugačen je bil dr. Lampe, ki je vzel rokopis in čez nekaj dni povabil mladega začetnika k sebi, če je videl, da je stvar dobra; tam v tisti sobici v Marijanišču se je vsedel na stol in začel razgovor - sestre so ga hodile klicat, odšel je in se zopet vrnil in se razgovarjal s teboj po domače in prijateljsko, vmes je vzpodbujal: "Bo že, bo že - pa še kaj prinesite!" In si šel domov navdušen in potolažen in iskal po bogastvu svoje notranjosti, kaj bi mu še prinesel."

[42]Cvetko Golar, ustno 10. novembra 1964.

[43]CP II, 314. - Po svoje priča o tem tudi zadružna vpisna knjiga, v kateri Župančič v novembru 1894 vprašuje, do kdaj je zadnji termin za poravnavo oktobrske članarine (NUK Ms 878, št. 4, 4a). - O Župančičevem takratnem gmotnem položaju bo več govora še pozneje.

[44]Citirano po nepopolnem zapisku pogovora 12. aprila 1949; avtentične so besede med narekovaji.

[45]Za leto 1896 je v arhivu Zadruge ohranjen seznam zadružanov, Vrtčevih sodelavcev, ki šteje enajst članov. (NUK Ms 878, št. 2, 9a.)

[46]Tajniška knjiga Zadruge, NUK Ms 878, št. 3, 30a. - Zanimivo dvojnost, tradicije v izrazu in ritmično muzikalnih elementov, ki spominjajo na ljudsko pesem in na Levstika, kažejo nekatere pesmi, nastale, še preden je Kette v Zadrugi postavil Levstika kot vzgled, npr. v Angeljčku 1895: Naumova pesem Hi, konjiček! (str. 59); pesmi Gregorja Gornika Mačica (str. 62), Škrat (str. 94), že omenjena Igra za deklice (str. 111; tu se jasno kaže tudi posredovalna vloga Antona Funtka, ki se je sam učil pri Levstiku) ter nekatere pesmi Smiljana Smiljaniča v tem letniku Angeljčka, o čemer bo še govora.

[47]Prim. temeljno delo tega prizadevanja, katerega zahteva je bila, da bodi tudi literarno delo za otroke umetnina: Heinrich Wolgast, Das Elend unserer Jugendliteratur. Ein Beitrag zur künstlerischen Erziehung der Jugend, Hamburg 1896. - Gl. tudi Herman L. Köster, Geschichte der deutschen Jugendliteratur, Braunschweig - Berlin - Hamburg 1927, 422 i.d. ter Josef Prestel, Geschichte des deutschen Jugendschrifttums, Freiburg i. Br. 1933, 119 i.d.

[48]Za povezanost Ketteja, Murna in Župančiča z ljudsko pesmijo govore razen na prvi pogled ugotovljivih reminiscenc iz te poezije v njihovih pesmih zlasti Župančičeve izjave; npr. v Obiskih, 172, in njegova izjava meni 12. aprila 1949, ko je dejal, da so bile ljudske pesmi njemu in tovarišem nekaj ljubega; prim. tudi njegovi oceni Kettejevih pesmi (D IV, 13) in Milčinskega Pravljic (D IV, 24). Da pa je Cankarju ljudska poezija bila bolj odmaknjena in da so o tem člani moderne tudi med seboj razpravljali, kaže Kettejevo pismo Cankarju l. I. 1898, v katerem Cankarja sprašuje, če je še vedno tako zoper narodne pesmi (ki so Ketteju "prirastle k srcu." KZD II, 114).

[49]Za Ketteja prim. Koblarjev uvod v Kettejevo Zbrano delo, Ljubljana 1940, X, XIII; o Župančičevem očetu piše Lili Novy: "Oče je bil vesel mož, tako lepo je znal igrati na harmoniko, da so mucek, psiček in krotak prašiček in seveda tudi kozel in otroci krog njega plesali, kadar jo je natezoval." (Oton Župančič, Ciciban 1946/47, 6.) Da je Župančič bil pevec in je v študentovskih letih hodil v Slovensko pevsko društvo na Dunaju pet prvi tenor, je sam povedal (12. aprila 1949).

[50]Prim. Kettejevo pismo Cankarju l. I. 1898: "Kar se tiče Tvojega mnenja, da pesnik bódi subjektiven, kakor si se nekoč izrazil, moram reči, da mu ne morem pritégniti docela.

Mislim namreč, da se je mogoče človeku tudi v tuje stanje, tuje čustvovanje, tuje mišljenje prestaviti v mislih, a iz tega sočustvovanja dobiš celo vrsto novih mislij in čustev, ki jih radi subjektivnosti nikakor nočem zavreči. (Na tá način sem napravil že nekaj pesmi; ...) Ravno zató, ker tako rad spoznavam tuje misli in tuja čustva, so mi tudi narodne pesmi prirastle k srcu." (KZD II, 114.)

[51]Da so za pisanje otroške literature potrebne posebne dispozicije, kaže tudi izjava Iva Andrića Francetu Bevku, da zavida tistim, ki znajo peti in pisati za otroke. (Bevk ustno - decembra 1962.) - A da so prav v Župančičevih otroških pesmih značilnosti, ki so izraz posebnih individualnih dispozicij, se je zavedel npr. Lah, ko je primerjal vse štiri člane moderne: "Kette je ustvaril nekaj krasnih pesmi in bajk, a najbrž bi ne bil ostal pri otrocih in bi se več ne vrnil mednje; manjkala mu je ona čarobna naivnost ali skoraj otroška nežnost, s katero govori Župančič ... otrokom. Murn na tem polju ni iskal slave; Cankarja si v njegovih mladih letih ne moremo misliti, da bi pisal za otroke ..." (Jubilejni zbornik za petdesetletnico Otona Župančiča, 88.)

[52]O intuitivizmu prim. Dušan Pirjevec, Oton Župančič in Ivan Cankar, SR 1959/60, 54 i.d.; Dušan Pirjevec, Ivan Cankar in evropska literatura, Ljubljana 1964, 227 i.d.

[53]Župančič je 12. aprila 1949 na moje vprašanje izjavil, da o Dehmlu in Falkeju v Ljubljani (pred odhodom na Dunaj) niso še nič vedeli.

GENEZA, ČUSTVENE IN MISELNE OSNOVE, TEMATIKA IN MOTIVI

PRVA DOBA

L i t e r a r n i z a č e t k i

[1]Teksti, zajeti v tem razdelku, so v bibliografiji navedeni od (1) do (68).

[2]F. A(lbrecht), Biografski podatki, Jubilejni zbornik za petdesetletnico Otona Župančiča, Ljubljana 1928, 107-109; navedeni podatek na str. 107.

[3]Prim. tudi Lucien Tesnière, Oton Joupantchitch, 5.

[4]Ivan Dolenec, Prvi stiki dr. Krekovi s srednješolskim dijaštvom. Krek, Izbrani spisi II, 17.

[5]Krek, Duhovnik in - dijaki, S 12. febr. 1894.

[6]Trentar (Josip Abram), Spomini na dr. Jan. Ev. Kreka, Mentor 1926/27, 66-67.

[7]Alojz Kocjan (pozneje p. Oton, definitor v škofjeloškem kapucinskem samostanu), Životopisne črtice enega izmed prvih učencev dr. Iv. E. Kreka, rokopis, namenjen za arhiv kapucinskega reda; objavljeno v Krekovih Izbranih spisih II, 18.

[8]Niger (Anton Vadnjal), Spominčica, S 10. febr. 1924.

[9]Med otroške so štete tudi pesmi Bora (5), Veter (6) in Oblaka (26), ki so bile najprej objavljene v DS in jih pesnik torej ni namenil mlademu bralcu, ter prevod Mlakovega Večera (23).

[10]V Zadrugo je Župančič zaradi sodelovanja pri Krekovi ligi bil sprejet šele v septembru 1894, čeprav ga je Derganc predlagal že prej. Prim. Izidor Cankar, Ivan Cankar v Zadrugi, DS 1920, 13; France Koblar, Ljubljanska dijaška "Zadruga", SR 1949, 85.

[11]Med otroškimi so že omenjena pesem Oblaka (26) in prevod Mlakovega Večera (23) ter "dramska pesnitev" (kakor jo označuje Koblar v SR 1949, 200, 203; na istem mestu označuje Koblar tudi druge pesmi, ohranjene v arhivu Zadruge) Vile (34).

[12]Cankar pravi v Obiskih, da si Župančič ni "upal brati v Zadrugi svojih pesmi, ker je bil prepričan, da so strašno za nič." (Obiski, 11.)

[13]Pesem Na Jurijevo je naslonjena na ljudsko obredje, saj se dodani opis v prvem natisu v glavnem strinja z opisom obhoda jurjašev pri Janku Barletu (SNP, št. 4992) in pri Ivanu Šašlju (SNP, 4995) ter z opisom Franceta Marolta (po pripovedovanju Mare Magdičeve, Tri obredja iz Bele Krajine, Ljubljana 1936, 8-9). Pesem vnaša v opis običaja nov moment, ki ga v taki obliki nobena varianta ne pozna: da deček s košarico da gospodarju ali gospodinji brezovo šibico in poje. O zelenih vejah govori v SNP varianta št. 4987, št. 4988 o mladih šibah, že o-

menjena Mara Magdičeva o napletenih vrbovih šibah, ki sta jih nosila dečaka, ki sta vodila Jurija. Toda te šibe niso v zaščito pred nesrečami in jih jurjaši ne darujejo v zameno za druge darove. Marolt v svoji študiji ne upošteva Župančičevega zapisa in tako v pretresu običaja tega momenta ne navaja. - V ostalem je opis veren. Ni pa privzeto obredno besedilo, pesem obredje samo opisuje in razlaga njegov pomen. - Doživetje zelenega Jurija spada gotovo med najintenzivnejša pesnikova doživetja iz otroštva, saj se je ponovno vračal k temu motivu: v mesečnih napisih, v pesmi Zeleni Jurij in v pesmi Na Jurjevo osemnajstega; v vseh treh primerih s simbolnim pomenom, s spojitvijo stare poganske usedline in krščanske predstave svetnika-viteza. Predstava jahača zmagovalca se pojavi še v pesmi Osvoboditeljem, v Kolednici mladinskih delovnih brigad pa so v sliki plapolajočih zastav v maju morda združene predstave prvomajskih parad z belokranjskimi pomladanskimi praznovanji (prim. Joh. Kapelle, Das Frühlingsfest in Tschernembl, Carniolia 1839, št. 1; citirano po Maroltu, str. 20-1), pri katerih je vsaj v prvi polovici prejšnjega stoletja bil soudeležen tudi še zeleni Jurij.

[14]Anton Vodnik je kot glavno idejno vsebino vse Župančičeve poezije ugotovil etične vrednote: "Sploh je Župančič že po svoji naturi predvsem etična osebnost... Kakor je Župančičev svet religioznih vrednot neznaten, ga skoraj ni, tako je svet etičnih vrednot pri Župančiču zelo širok, mnogovrsten in diferenciran." (A. Vodnik, Oton Župančič in mladina, DS 1928, 33.)

[15]"Ko sem to pesmico napisal, sem bil sam še otrok!" je rekel Župančič, ko mu je, staremu, neki fantek recitiral Pesem nagajivko (37). (Lili Novy, Oton Župančič, Ciciban 1946/47, 7.)

[16]Prim. Lahove spomine v opombi 41 v prejšnjem poglavju.

[17]V 1895, 112.

[18]Nekaj cvetličja iz pesništva (Nabira in razkazuje St. pl. Orlovič), V 1897, 22-23, 39, 55, 79, 95, 143-144, 175, 191-192, 207.

[19]Prim. sliko idile med materjo in otrokom v starčevi pesmi v Janičarju (4). O Župančičevi materi je njena vnukinja Marica Horvat, Otokarjeva hči, poudarila, da ni bila pobožnjaška, pač pa verna.

[20]Saj so celo v takratnih slovenskih berilih bili sestavki, ki so poleg splošnega navajanja k življenju v smislu krščanske etike skušali otrokom posredovati apologetična vprašanja. - V Tretjem berilu za obče ljudske šole, Dunaj 1897, 44-5 (enako že v izdajah pred tem, npr. 1884, ki jo je utegnil uporabljati v šoli Župančič) je iz Vilharjeve pesmi Bog brez navedbe avtorja objavljenih šest kitic, v katerih se vsak verz začne z vprašanjem Kdo..., po vzorcu: kdo je trate, gaje ozelenil, vsa ta paralelno nanizana retorična vprašanja pa skrivajo v sebi odgovor: Bog. V Četrtem berilu za ljudske in nadaljevalne šole, ki ga je sestavil Peter Končnik in je izšlo na Dunaju 1883 (pozneje še mnogokrat), pa je na uvodnem mestu sestavek iz angleščine (poslovenil M. Cigale) Bog je, ki naj razprši dvome o božji eksistenci. Sestavek je tako po ideji kakor po obliki tako značilen, da ga delno povzemamo kot primer besedila, ki je v zgodnjih letih občutljivemu fantu lahko razširjal obzorje, mu bogatil predstavni svet in ga opozarjal na idejne in izrazne možnosti, ki jih krije v sebi združevanje nasprotij: "... Ni Boga? Kdo tedaj je razgrnol modri ta obok in njegovej širini vpisal žareče črke brezsmrtnosti? Kdo je upodobil zeleno zemljo ž njenimi vedno tekočimi vodami in široko razprostrtimi deželami in otoci? Kdo je ustanovil podstave goram? Kdo razgrinja nebo z oblaki, kdo ubira ob vršečej nevihti gromu glas in spušča blisk, da žvižga skozi tmino? ... Bog je! Vsa natora to razglašuje s tako jasnim izrekom, da se mora razumeti. Velika ta resnica je prerazločno zapisana na obrazu vsega stvarstva, ne moreš je pregledati. Vidiš jo v nežnem zelišči, vidiš jo v krepkem hrastu, ki je kljuboval viharju osemdesetih zim. Čisti potočič, ki se šumljaje vijuga po mehkih tratah in zelenih dolih, in pa strašna reka Niagara, ki se zaganja v svoj grozoviti prepad, odkoder veličastno drvi proti morju, edinita se v glasu: "Bog je!" ... Neizmerno morje, ko se njegova nepregledna širina pen beli, kadar njegovi valovi vspenjaje se goram podobno naraščajo, ali kadar se mračna modrina nebnega oboka krasno na njegovih gladkih in blaženomirnih nedrih odsvita, potrjuje ta izrek. Migljajoča zvezdica, ki svoj bliščeči žar daleč čez sežaj ljudskega očesa izliva, in veličastno solnce na nebu - vse - vse - oznanuje vesoljni Vzrok. ..." - Prim. tudi Slomškovo pesem Kdo je naučil? (Slomškove Pesmi, 1876, 10-11.)

[21]Za to domnevo govori dejstvo, da Župančič pozneje ni več sodeloval pri Zgodnji danici in da so še tako pozno, v novembru 1894, izšle te pesmi pod psevdonimom B. Kranjec oziroma Beli Kranjec kakor prvi dve objavi v Vrtcu (prva samo z začetnicama), ko se je v Angeljčku tega leta in odtlej ves čas sodelovanja v obeh mladinskih listih podpisoval Smiljan Smiljanič.

[22]Anton Kržič, Ocena slovenskih knjig za mladino in ljudstvo, Koledar katoliškega tisk. društva za leto 1901. Ponatis "Katoliške Bukvarne" v Ljubljani. Citati na str. 2.

[23]V teh pesmih pride do izraza, sicer v nevsiljivi obliki, Kržičeva zahteva, naj mladinsko delo "razodeva stud nad grehom, navdušuje pa za čednost in za to, kar je vzvišeno, lepo, plemenito in blágo." (N. d., 2.)

[24]Kakor je omenjeno v prejšnjem poglavju, so bile to ilustracije po tujih, izposojenih klišejih, tako so se besedila morala ravnati po slikah, ne obratno. Izdelavo teh spremnih pesmi je Kržič izročal svojim glavnim sodelavcem. Župančič mi je sam dejal 12. aprila 1949, da je Kržič imel veliko lesorezov in da so si jih pesniki izbirali in pisali potem k tem slikam pesmi. V času od 1894 do 1898 sta največ takih pesmi napisala Derganc (25) in Finžgar (13), na tretjem mestu je Župančič: v Angeljčku 1895 je objavil eno tako pesem (49), 1896 pet (58, 61, 64, 71, 72), v Vrtcu 1896 dve (60, 65), v Vrtcu 1897 eno (92) in v Angeljčku 1898 eno (100), skupaj deset pesmi.

[25]Obiski, 172.

[26]Tako beremo o rimski cesti v Župančičevi prvi uganki (3):

Pa od kraja tjà do kraja
Skrben se vrtnar sprehaja -

in se spomnimo na "nebeškega vrtnarja" v Gregorčičevi Mavrici. Prav tako se spomnimo Mavrice ob pesmi V bajnih deželah (14). Tudi pesem Oblaka (26) kaže na Gregorčičev vpliv tako v motivu kot v izrazu, npr. v verzu "krasen svet in jasen cvet". Gregorčič je viden tudi v pesmih Vesel trenòtek (19) in Srcé (22) ter v sklepu pesmi Sokol in cvetka (21). Po Gregorčičevo zvenita verza:

Ti hrani me, ti brani me,
Da vraga moč ne rani me. (Sirota, 55.)

Ob isti pesmi se spomnimo Aškerčeve Anke:

Od doma so odgnali me,
Po svetu so poslali me.

Aškerčeva dikcija je v gazeli Da bo tvoja, ribič, ribka zlata (30), v celotni zasnovi, dikciji in ideji pa zlasti v Pripovedki o bedastem carju (33) in v pripovednih tekstih, v Predaji Roda (54), Zvitem Hafisu (63), enako v poznejših tekstih Essehrin kip (96) in Izmail (97). Vpliv Aškerčeve satire je

čutiti tudi v pesmih Vinski brat (51) in Vlahinja in Žid (53). Vpliv Prešerna je opazen zlasti v Slovesu (27) in v pesmi Zakaj, zakaj (28), v oblikovnem pogledu pri gazeli Da bo tvoja, ribič, ribka zlata (30). Levstik je v tem času na Župančičevo pesem vplival sorazmerno malo, morda motivno pri pesmi Konjič (41) in z motivom rimske ceste za uganko (3).

[27]Sam se prišteva med tiste, ki so se pojili "že izza mlada s svežostjo in ritmiko narodne poezije". (Oton Župančič, K Milčinskega Pravljicam, LZ 1911, 205.)

[28]Kako so tudi bralci čutili to povezanost z ljudsko pesmijo, nazorno priča navedba v Cankarjevem poročilu ob ponatisu Čaše opojnosti in Čez plan, v LZ 1911, 387: "Prve njegove (Župančičeve) pesmi, ki so izhajale v 'Dom in svetu' rajnega Lampeta, so bile čisto narodne, belokranjske. Tako narodne so bile, da sem še lani dobil stavo zoper učenjaka, ki ni hotel verjeti, da je Župančičeva tista pesem:

'Da sem jaz ptičica, kam bi zletela,
tja bi zletela na štajersko stran...'"

[29]Obiski, 172. - Tudi srbsko ljudsko pesem je imel priliko slišati že v otroštvu, saj žive v Bojancih, šest kilometrov od Vinice, še danes pravoslavci.

[30]Krek je seznanjal dijake s slovanskimi jeziki in budil zanimanje za slovanske literature, posebno za ljudsko poezijo; prav posebno je opozarjal na malorusko pesem, ljudsko in Ševčenkovo, ki je bila do tedaj pri Slovencih tako rekoč neznana. Krek sam je to navdušenje prinesel z Dunaja, kjer je imel v Avguštineju nekaj ukrajinskih kolegov. Podrobno poroča o tem Krekovem delu Josip Abram, ki se je izkazal tudi kot najhvaležnejši učenec; o tem pričata njegova informativna članka o maloruskem narodu v DS 1905 in 1907, zlasti pa njegova dva prevoda Ševčenkovih del (Kobzar, Ljubljana 1907; Hajdamaki, Ljubljana 1908). - Kako je Krek uvajal dijake v študij slovanskih jezikov in tako tudi maloruskega jezika in maloruske poezije in kako se je za to vnel tudi Župančič, poroča Abram naslednje: "Učil nas je ... brez slovniških suhoparnosti, le bolj s čitanjem. Meni je brž početkom dal ukrajinsko pesmarico 'Ruskij spivanik', zbirko narodnih in umetnih pesmi. Prvo pesem je prebral sam, jaz pa za njim. ... Priporočil mi je, naj iz pesmi razberem slovniške posebnosti in druga svojstva ukrajinskega jezika - morebitne nejasnosti mi že obrazloži. 'Boš koj videl, kako je to čudovito lepo, brž se udomačiš, pa ne odnehaš, dokler knjige ne prestudiraš. - Tu, vidiš, je pristni slovanski

duh.' Komaj sem bil prejel 'Ruskij spivanik' v roke, bi ga bil rad tudi Oton Župančič. Končno ga je le dobil. Študiral ga je z veliko slastjo. Iz njega je obelodanil (pozneje) lep prevod pesmi Danila Mlaka (psevdonim za Izidorja Vorobkeviča, Kobzar, 44) 'Solnce se je skrilo za visoke gore'. Ali je še kaj drugega prevedel, ne vem. Nadebudni fant je kesneje gotovo prebiral še druge ukrajinske pesmi, zlasti narodne, zakaj njegove pesniške zbirke očitno preveva nežni, pristno slovanski duh ukrajinske narodne poezije. Občevanju z dr. Krekom (bil je Krekov posebni ljubljenec) se ima naš Oton veliko zahvaliti." (Mentor 1926/27, 66-68.) - Kako so bile v tistih letih ukrajinske ljudske pesmi pri mladi generaciji priljubljene, kaže tudi pismo Josipa Murna-Aleksandrova Josipu Abramu, pisano v Ljubljani 6. junija 1897. V tem pismu prosi ozir. zahteva Murn, naj mu Abram pošlje "prečejšen kos maloruskih nar. pesnij", ki jih je Abramu posodil Župančič, "dasi niso bile njegove, temveč nekega duhovnika. Drug kos jih imam jaz in ker mi jako ugajajo, prosim Vas, da mi jih takoj pošljete, da se da potem ko jih prečitam, celotna knjiga dotičnemu gospodu nazaj... Da mi Vi ne izpolnite moje prošnje in zajedno perečega hrepenenja tudi Vaš kos malorusk. nar. pesnij z užitkom prečitati, tega si celo misliti ne morem." (Mentor 1926/27, 68; MZD II, 65.) - Gotovo je bila ta zbirka prej omenjeni "Ruskij spivanik", ki je že prej šel iz Abramovih rok v Župančičeve in lahko da zopet nazaj, bil pa je last dr. Kreka, "nekega duhovnika". Župančič sam mi je 12. aprila 1949 povedal o tem naslednje: "Spominjam se majhne knjižice maloruskih pesmi, bile so narodne in umetne, tudi pesmi Ševčenka so bile poleg. Spominjam se: 'Hej, na gori ženjci žnjut' in 'Jak umru' od Ševčenka. Tam je bila tudi pesem Večer od Mlake, ki sem jo prevedel." Ni se več spominjal naslova zbirke, je pa nedvomno bil to isti "Ruskij spivanik", ki je takrat krožil med mladino. Poudarjanje, da so bile "tudi pesmi Ševčenka poleg" v tisti "majhni knjižici", torej v Ruskem spivaniku, govori za domnevo, da je bila to edina ukrajinska knjiga, ki jo je Župančič bral v tistem času. Knjige doslej ni bilo mogoče najti v nobeni od ljubljanskih javnih knjižnic in tudi v Krekovi ostalini je ni. Prav tako je nimajo niti v nacionalni niti v univerzitetni knjižnici na Dunaju, čeprav hranijo tam dokaj številne druge maloruske pesmarice, od katerih Malij Spivanik (Zebrav Andrej Javorskij. U L'vovi 1901, 13-4) vsebuje tudi Danila Mlake Večer. Enako Russkii Pesny. Čast'II. L'vov 1883, 30-31.

[31] Tudi med tremi pesmimi v Jeranovi Zgodnji danici je ena, Ptičica je poletela, 11, ki je po izrazu in po pesniških podobah naslonjena na ljudsko pesem.

[32]Verjetno se je Kržiču zdela v drugi pesmi vzgojnost premalo poudarjena, pa jo je dal v naslov, s čimer je pesnikova vedra šaljivost dobila nekoliko moteč prizvok.

[33]Tu je zanimivo primerjati Kettejevo kritiko Zevnikovih basni, kjer o sestavku Strah - huda vest pravi: "Da se pravično sódi, mora se vsak prestaviti v svoja otročja leta, kajti pisan je spis za otrôke..." (NUK Ms 878, Mapa: Dragotin Kette, 5.) Čeprav nadaljevanje govori o posebnostih pisanja za otroke in bi bilo mogoče vzeti navedeni stavek samo kot opomin poslušalcem, naj spis presojajo kakor otroci, je vendar možno videti v njem tudi Kettejevo misel (in kakor kažejo razni prispevki, posebno v prozi, tudi misel drugih sodelavcev Vrtca in Angeljčka), da se naj tudi pisec, kadar se loti pisanja za otroke, sam vživi v lastno otroštvo.

[34]Večinoma pišejo na Vinici, z Vinice, Župančič pa uporablja zveze v Vinici, iz Vinice. Prim. pismo Prijatelju iz leta 1904; opomba v Štreklju pri št. 7632, ki je iz Dragatuša, a po Župančičevem pojasnilu znana "tudi v Vinici" (SNP IV, 369); Župančič, Krosna, Obzornik 1948, 15, 17. - Oton Župančič se je rodil kot drugi otrok, 23. januarja 1878 v Vinici št. 5. (Rojstni in krstni list, ŽZ, M I.) Prvorojenka je že kot otrok umrla, tako je Oton odraščal kot najstarejši. (Ani Župančič ustno 2. jul. 1964.) Imel je še mlajšega brata Otokarja in sestro Marico.

[35]Kot fant je Franc Malič krošnjaril na Češkem med sudetskimi Nemci, pozneje je s prihranki odprl doma trgovino in gostilno. Sredi Vinice je imel dve enonadstropni hiši, drugo poleg druge. Trgoval je tudi z lesom, kupoval od kmetov hraste in jih vozil na Reko, kjer je imel dve lastni ladji. (Po zapiskih: Nekaj podatkov o Župančičevih sorodnikih, ki jih je okrog leta 1957 sestavila Berta Kravos, upokojena učiteljica v Vinici, po pripovedovanju svoje matere Fanike Lovšin, roj. Mihelič, sestrične Ane Maličeve. Dalje citirano: Fanika Lovšin.) Hrastove hlode, ki so bili - po ustnem izročilu, kakor si ga je ohranil v spominu pesnik - dolgi 20 do 25 metrov, so obtesavali in jih z več pari volov vozili na Reko. Na Reki so hraste povezovali v splave in jih, pritrjene na trabakul, vozili v Genovo in Marseille. (Ani Župančič ustno 9. apr. 1965.) Te kupčije so mu prinesle ogromno denarja. (Fanika Lovšin.) Imel je osem hčera in enega sina. Ana, pesnikova mati, je bila najstarejša, rojena 7. februarja 1853 (potrdilo župnega urada v Dragatušu 11. sept. 1896 za celo družino Župančičevih, ŽZ, M I), najmlajši je bil sin Rudolf. Ta je študiral na Dunaju, se poročil z Madžarko

(Ano), hodil na dopust v Primorje, tudi pesnil v ilirskem jeziku in pesmi sam založil. (Fanika Lovšin; Bahor, ki je kupil po smrti Rudolfa Maliča "konjačo" v Vinici, kjer je ta preživel zadnja leta življenja, je povedal - 15. avg. 1963 - , da je bilo na podstrešju še mnogo izvodov teh Maličevih pesmi, ki so bile pisane v ilirskem jeziku in domoljubne. V en izvod si je avtor pozneje še z roko dopisoval nove pesmi. Ta izvod je Bahor shranil - ostali so propadli - , a ga ne more najti.

[36]Ana se je izučila kuhe in postrežbe pri grofih Auerspergih v Ljubljani, kjer je bila šest mesecev, nato pa pomagala v domači gostilni, kamor so ob sejmih, ki so bili številni, prihajali mnogi gostje iz Zagreba, Karlovca in Generalskega stola. (Marica Horvat ustno 13. maja 1964.)

[37]Oče se je rodil 8. oktobra 1848; datum je razviden iz potrdila župnega urada v Dragatušu, ŽZ, M I; kraj je zapisan na domovnici, ŽZ, M I. Kako se je priženil v Vinico, o tem je v ustnem izročilu sorodnikov več variant, ki jih doslej ni bilo mogoče preveriti. Po eni verziji je kot trgovski pomočnik v Novem mestu prihajal v Vinico in se tam seznanil z Ano Maličevo (Marica Horvat); po drugi, živeči med Viničani, je bil "vinicki dacar" in je tako prišlo do znanstva. Verjetno v zvezi s tem spominom med nekaterimi Viničani je netočna trditev Franca Jeze v članku Župančič v spominu svojih rojakov na Vinici (Obzornik 1948, 12-15), ko pravi: "Že nekaj let pozneje so se ... starši preselili v Dragatuš, kjer je postal njegov oče, potem ko je opustil trgovino, "dacar" na tedanji avstrijsko-ogrski carinski meji" (n.m., 12). Dragatuš ni bil na meji; razen tega pa je Franjo Zupančič v pogodbi, s katero je prodal leta 1892 svoje premoženje v Dragatušu, označen kot "posestnik v Dragatušu". Ta napačna trditev je prišla tudi v spominski članek Pesnikovo življenje, Tovariš 24. jun. 1949, 414.

[38]28. januarja 1876 (potrdilo župnega urada v Dragatušu, ŽZ, M I).

[39]Kaj je privedlo do razdora, iz družinske tradicije ni prav razvidno - vsekakor pa je važno vlogo pri tem igral Maličev gospodarski polom, ki se je začel, ko mu je vihar na morju potopil obe ladji za prevažanje lesa. Pozneje, ob velikem požaru Vinice (1888), sta mu še zgoreli hiši v Vinici in z njima vred razne zadolžnice, ki jih potem ni mogel izterjati. Prej bogati trgovec je končno popolnoma obubožal in zadnja leta preživel v "konjači" (bivši konjušnici blizu viniškega gradu), ki jo je kupil za sina Rudolfa - seveda s sinovim de-

narjem. Na stara leta je živel v skrajnjem pomanjkanju, od otrok mu ni pomagal nihče razen hčere Ane, ki mu je večkrat kaj poslalaiz Ljubljane, čeprav je živela sama v revščini (Fanika Lovšin), in razen vnuka Otona, ki mu je kdaj pa kdaj poslal kak denar za priboljšek. (Posamezni zapisi v beležnicah; Ani Župančič; o vnukovi navezanosti na deda gl. tudi SR 1959/60, 34.) O tem, da je tast v finančni polom potegnil tudi zeta, piše Joža Mahnič (Oton Župančič, Zgodovina slovenskega slovstva. V, 1964, 149). Podobno je pripovedovala Ani Župančič 13. febr. 1964, ki je dodala, da Franc Župančič tega nikoli ni prebolel. - Ohranilo se je še eno sporočilo, ki osvetljuje spor drugače. Stari Malič je prišel v dolgove, najbrž, kakor se je spominjal Župančič (Ani Župančič ustno 9. apr. 1965), zaradi poloma banke, s katero je bil v poslovnih stikih, pa so ga upniki terjali. Da se izogne terjatvam, je hišo v Dragatušu, ki jo je sam dal sezidati (a pokrita je bila s slamo), prepisal začasno na zeta Zupančiča, ki je tam začel s trgovino in gostilno, pa mu pozneje hiše ni hotel vrniti. Zato sta se sprla. (Štefanič Franc, sedanji lastnik te hiše v Dragatušu, ustno 15. avg. 1963.)

[40]O razprtiji pesnik ni rad govoril. (Ani Župančič ustno 13. febr. 1964.)

[41]A kljub tem pretresom mu je ostal občutek povezanosti z rodom. Pomagala ga je ohranjati mati, ki je vse življenje vzdrževala stike z Viničani, zlasti s sorodstvom. (Marica Horvat; Berta Kravos, hči Fanike Lovšin, se spominja svoje mrzle tete - 15. avg. 1963 -: "Vedno, kadar smo prišli k njej v Ljubljano, je skuhala čaj, dala kruh, bila je strašno postrežljiva, simpatična, mila in razgledana.")

[42]Prim. opombo 49 v prejšnjem poglavju.

[43]V Dragatušu so sicer imeli njivo (prim. prodajno pogodbo posestva 12. maja 1892; opomba 65), vendar Franca Zupančiča ni mikalo poljsko delo (Marica Horvat, ustno 13. maja 1964).

[44]Konje je imel posebno rad. Včasih je zajahal kar čez stopnice v vežo in na drugi strani ven. (Ani Župančič, 13.febr. 1964.) Rad se je tudi vozil okrog. (Marica Horvat.)

[45]Z očetom sta hodila v Brezje (brezov gozd pri Dragatušu) nabirat kneze (karželjne) in kaj so Župančiču taka pota iskanja in odkrivanja pomenila, se vidi iz dejstva, da je tudi

še pozneje, vse življenje bil strasten gobar. (Ani Župančič ustno 13. febr. 1964.)

[46]Prim. Lili Novy, Oton Župančič, Ciciban 1946/47, 5-7. O pesnikovih spominih na otroštvo piše med drugim: "Pravil mi je o stari, s slamo kriti, a veliki hiši v Dragatušu, kjer je kozel po strehi hodil! ... Nekje zadaj, kjer je bila streha nižja, je bila nanjo prislonjena deska in po nji je plezal kozel na streho in se v veselje vseh gledalcev po nji sprehajal. In toliko, toliko lastovičjih gnezd je bilo na tisti stari hiši v Dragatušu, kakor sicer nikjer na svetu!" (n.m., 6; podobno tudi Ani Župančič ustno 13. febr. 1964.)

[47]A običaj na Gregorjevo, ki je ostal pesniku posebno živo v spominu, je gojila verjetno mati, saj je še svoji vnukinji, Otokarjevi hčerki Marici, ki je v Ljubljani doraščala pri njej, na Gregorjevo v Tivoliju nastavila bonbone in ptičke ali račke iz testa in potic. Pa tudi sicer je še v poznih letih ohranjala običaje in praznovanje praznikov. (Marica Horvat.)

[48]Marica Horvat; prim. tudi pozneje citirana materina pisma sinu.

[49]Prim. Zimo (37) in Ali te ni nič sram? (38), kjer so se strnila Kržičeva navodila z materinimi opomini, zato sta pesmi bolj neposredni kakor druge, pisane v smislu Kržičevega programa.

[50]Fizično spretnost in gibčnost je ohranil še v pozna leta; še kot petdesetletnik je brez zaleta skočil s tal na mizo. (Ani Župančič ustno 13. febr. 1964.) Znano je, da je bil tudi športnik in smučar - med prvimi smučarji na Slovenskem. (Fotografija v Obiskih ga prikazuje kot smučarja.)

[51]A kljub temu, da je tako zgodaj odšel iz Vinice, je vendar v krogu družine govoril po viniško, ne po dragatuško. (Marica Horvat.)

[52]Oton Župančič, Nagel pogled v preteklost, Kresnice V., Ljubljana 1932, 79-81.

[53]Ob bombardiranju Dragatuša 5. maja 1944 je bila porušena tudi cerkev. (Frančiška Štefanič ustno 15. avg. 1963.)

[54]Mati je pripovedovala o njem, kako je bil miren in tih, medtem ko je mlajši brat Otokar bil živahen in nemiren, in kako je zmeraj poslušal v gostilni. (Marica Horvat.)

[55]Ob nedeljah je bil najbolj nesrečen, ker je moral k maši obuti čevlje, ko je sicer bil bos. (Ani Župančič ustno 13. febr. 1964.)

[56]Lili Novy piše o tem: "... četudi se je rad igral z otroki in je bil rad vesel, kakor še sedaj, je bil vendar že kot majhen deček zelo svojevrstnih misli. Veste, kaj si je najbolj želel? Krila! Krila, da bi lahko poletaval, kjer in kamor bi hotel! Želel si jih je, koprnel je po njih, molil je, da bi mu zrasla, vsako jutro se je otipaval zadaj po ramenih, če mu že poganjajo - pa ni bilo nič, kar peš je moral hoditi svoja pota." (Ciciban 1946/47, 7; podobno tudi Ani Župančič ustno 13. febr. 1964.)

[57]Prim. Oton Župančič, Adamič in slovenstvo, LZ 1932, 517-518; Fanika Lovšin; Marica Horvat.

[58]Seveda prvo leto ni dobil spričevala. (Ani Župančič, 13. febr. 1964.) - O šolanju v Dragatušu poroča F(ran) A(lbrecht) v Jubilejnem zborniku za petdesetletnico Otona Župančiča, 107 gotovo po podatkih pesnika samega, zato vsekakor bolj zanesljivo ko Franc Jeza v Obzorniku 1948, 12.

[59]Za trditev Frančiške Štefanič 15. avg. 1963, da je le kratek čas hodil Župančič v šolo v Dragatušu, pozneje pa da jo je obiskoval v Črnomlju, kamor da je hodil peš, ni bilo mogoče zaslediti nobenega dokaza.

[60]Prva daljša povest, ki jo je bral, je bila Podmiljškakova Žalost in veselje. (Jubilejni zbornik za petdesetletnico Otona Župančiča, 107.) - V spominih na Perčeve v Dragatušu pripoveduje sam: "Kadar sem prišel k njim v vas, me je zmeraj zamikalo seči na polico po 'Zgodbe' s starinskimi podobami, ki so se mu zdele prikupnejše od podob v šolskih 'Zgodbah'. Več so imele povedati moji domišljiji." (Oton Župančič, Krosna, Obzornik 1948, 15.)

[61]Ani Župančič ustno 13. febr. 1964; Lili Novy, Ciciban 1946/47, 7.

[62]V Novem mestu je stanoval pri Klemenčičevih. Ko je preplezal plot, so ga ošteli; doslej mu take svobode nihče ni kratil. (Ani Župančič ustno 13. febr. 1964.) - Otroci so se norčevali iz njegovega belokranjskega narečja in mu pravili "Hrvat". (Lili Novy, n.m., 7; Franc Jeza, Obzornik 1948, 13-14. Prim. pesnikov zapisek v B XXXI, 95: "Ko sem prišel v tretji

razred osnovne šole v Novo mesto, so kričali paglavci za menoj 'Hrovat, Hrovat!' In moram reči, kakor sem se v šoli učil slovenščine in dasi je bil moj oče 'Kranjec', in sem že izza mlada večkrat posetil njegove sorodnike v Toplicah in obližju, mi je bil novomeški dialekt tuj po akcentu, po končnicah, ki so jih izpuščali. 'Levar'ca!'")

[63]Fanika Lovšin je Francu Jezi pripovedovala o mladem Župančiču: "V tem času bi se bil že rad lepo oblačil in je že veliko dal na svojo zunanjost, toda doma so bili revni in mu niso mogli mnogo pomagati. Nosil je dolge hlače in bil vedno snažno oblečen, četudi v tej dobi nikoli ni premogel lepo krojene obleke." (Franc Jeza, Obzornik 1948, 13; prim. tudi Pesnikovo življenje, Tovariš 24. jun. 1949, 414.)

[64]Maturitetno spričevalo, ŽZ, M I.

[65]Marica Horvat ustno 13. maja 1964. - Kolikor smemo verjeti navedbam v črtici Štacunár Andrej, v kateri je Župančič nedvomno orisal svojega očeta (Pavel Strnád, Štacunár Andrej, DS 1898, 78-82), so navalile še razne druge nevšečnosti in težave: tožbe, nasprotstva, izguba kredita.

[66]O prodaji je ohranjena uradna pogodba, ki jo hrani sin takratnega kupca Jožefa Štefaniča iz Zapudja h. št. 14, Franc Štefanič, danes gospodar v Dragatušu h. št. 22 (ob prodaji h. št. 30). Po njej je Franjo Zupančič 11. maja 1892 prodal Jožefu Štefaniču (Župančič ga imenuje Amerikanca; prim. Adamič in slovenstvo, LZ 1932, 518) hišo, svinjake, opremo v gostilni in štacuni ter njivo za skupno vsoto 4500 goldinarjev, vendar je moral prodajalec sam poravnati vse dolgove. Smel pa je voditi gostilno še do 1. avgusta 1892, 2. avgusta 1892 pa je moral izprazniti tudi gostilniško sobo in se umakniti. Kupna pogodba je opremljena s poslovno številko 22239, zemljeknjižni urad c. kr. okrajne sodnije v Črnomlju pa jo je vknjižil 18. maja 1892 pod št. 3696. - Gmotni položaj Zupančičevih nam zlasti osvetljuje 3. točka pogodbe: "Kupec plača koj danes na račun kupnine delno svoto od 2500 gl. (dva tisuč pet sto gold. av. velj.) prodavcu, kateri sprejem te svote potrdi, ostalo kupnino od 2000 gl. beri: dva tisoč gold. av. velj. plačal bo pa kupec prodavcu ko bode mu ta vse na kupljenih rečeh vknjižene dolgove izčistil kaj se prodavec na svoje stroške zaveže storiti."

[67]Prim. Oton Župančič, Adamič in slovenstvo, LZ 1932, 518.

[68]Marica Horvat. - Stanovali so na dvorišču, v poslopju ob cesti je živela Berta Vajdičeva, ki je kmalu zbudila Otonovo pozornost. - V Štacunárju Andreju razmišlja glavni junak o dogodkih po prodaji in odplačilu dolgov: "Par sto imam še, s tem grem v Ljubljano, tam pričnem trgovinico, branjarijico odprem in žganje bom točil. In otroci bodo hodili v šolo... ... In našel sem jo, beznico, da točim žganje, pa še svojega ne, na gospodarjev račun... Nameril sem se tudi na branjarijico. No in trgovina gre; po malem sicer, a izhajamo, živimo. Še koncesijo bi skoro dobil, skoro." (DS 1898, 81.)

[69]Še petdeset let pozneje je pesniku nekdanji dom v Dragatušu blestel v idealnem spominu. "Mnogo mislim na svoj ljubi Dragatuš, večkrat vzamem Vašo razglednico v roke in milo se mi stori, ko ogledujem breze in hiše, kjer so mi tekla najlepša leta," je pisal 17. maja 1942 Francu Štefaniču, sedanjemu lastniku Župančičeve nekdanje domačije. (Pismo hrani naslovnik.)

[70]Marica Horvat ustno 13. maja 1964.

[71]O popolni revščini, v katero je družina zašla, je pripovedovala Marica Horvat. - Nevzdržen položaj družine je razviden tudi iz materinega pisma sinu Otonu 7. dec. 1897, ki je citirano pozneje. - V Štacunárju Andreju pa prikazuje Župančič dokončni propad družine kot posledico tega, ker je oče nasedel židovskemu agentu, od njega vzel žganje, a ga ni mogel plačati; "prodajal sem počasu, a na plačevanje nisem mislil..." (str.81.) Končno ga je Žid še opeharil z nenaročeno pošiljko. Tožbo je izgubil, denarja za dolg ni imel. "... Zapečatijo štacuno, pobero ti, kar imaš kaj vrednega..." (str. 82.) Tudi na začetku črtice je boleče razmišljanje o dražbi, tako polno določnih podrobnosti, o srebrni uri, ki jo je oče nekoč kupil v Karlovcu, o podobi z godbo, ki svira tri komade, in o podolgasti stenski uri (str. 78), da lahko z dokajšnjo verjetnostjo vzamemo kot dejstvo, da se je v črtici opisana prisilna prodaja tudi v resnici zgodila. Opisano dogajanje je v črtici postavljeno v jesen leta 1895: "letos bo huda zima - brr! - premehka je jesen -" (str. 78); "Sodček je postavil na povprečno bruno, podprl ga na vsaki strani s koscem opeke, katere je bilo od potresa sem precej nametane pod streho" (str. 78); "Starejši gre tako v osmo", (str. 81). - Uradnih dokumentov o dražbi doslej ni bilo mogoče najti. - Kot očetov poklic je v vpisnicah ljubljanske gimnazije za Župančiča naveden "Victualienhändler" (Joža Mahnič, Oton Župančič, 6-7), na maturitetnem spričevalu je oče vpisan kot Greissler.

[72]Vnukinja Marica Horvat se spominja njene pripovedi, da so bili Kozakovi Župančičevim zelo dobri.

[73]Marica Horvat. - V zapuščinskem aktu A I 240/27, ki je v ŽZ, je naveden kot njegov poklic upokojeni preglednik finančne kontrole v Ljubljani.

[74]Berta Kravos, deloma Marica Horvat; prim. tudi Štacunárja Andreja.

[75]Prim. pesem Želje belokranjskega dečka (52).

[76]Cankar pravi v Obiskih: "Župančič je bil silno plah fant in se ni upal brati v Zadrugi svojih pesmi... Bil je tako plah, da je Govékar rekel o njem, ko smo se nekoč sešli pri Ederju na Ottakringu: 'Iz tega fanta pa ne bo veliko.'" (Obiski, 11.)

[77]Kržič v že večkrat citirani Oceni slovenskih knjig za mladino in ljudstvo na strani 2 navaja zadržke, ki jemljejo delom upravičenost, da pridejo mladim bralcem v roke. Tam pravi med drugim: "Zavreči moramo vsako mladinsko knjigo, ... katera ni povsem prosta erotike, če tudi kaže prepovedano ljubezen bolj zakrito in v dvoumnih besedah, ali ima spotakljive podobe."

J u t r o

[78]V analizi so torej upoštevane pesmi, zbrane v bibliografiji od (69) do (178); upoštevana pa je tudi pesem (210).

[79]Tu je prišla do izraza njegova želja iz otroštva, da bi imel krila. Prim. op. 56.

[80]Motiv mile Jere, znan med ljudstvom (Ane Mihelič iz Vinice 13. avg. 1963), je še pozneje Župančiču predstavljal cmeravca, ki je za življenje nezmožen.

[81]Na gmotne težave opozarja urednik Dušan Pirjevec v opombah v ZD I, 335-338; sliko dopolnjujejo Župančičeva pisma Cankarju, zlasti iz let 1897 in 1898, objavljena v Pirjevčevi študiji Oton Župančič in Ivan Cankar, SR 1959/60, 4 i.d. K temu še ilustrativen drobec: Cankar piše Govekarju 23. jan. 1897, da je bil v klubu, toda: "Živo sem pogrešal tebe in Zupančiča, ki je ostal doma, ker ni imel denarja." CP I, 172. - Pesnik je sam

pozneje Cankarju pisal o neznosnem dušnem stanju, ki ga je morilo prvo leto na Dunaju, zlasti prvi tečaj. (5.jan. 1898, SR 1959/60, 6.)

[82]Kržič je postavil Ledene rože kot drugi tekst Smiljana Smiljaniča na naslovno stran Vrtca. - Koblar opozarja na vpliv Vrchlickega, ki sta ga, kakor priča vpis v dopisni knjigi Zadruge, brala Župančič in Kette že v jeseni 1894. "Vpliv tega branja delno čutimo, če primerjamo Župančičeve 'Ledene rože' in Vrchlickega 'Ledena okna'".(SR 1949, opomba na str. 202-3.) Vendar je osnovno razpoloženje obeh pesmi različno: ledene rože so sicer obema pesnikoma kakor zavesa, ki jima zakriva zunanji svet, a medtem ko se Vrchlický v toplo zakurjeni sobi nemoteno prepušča svojim sanjam, se v Župančičeve sanje trdo oglaša bedna resničnost. (Na razpolago mi je bil samo nemški prevod Gefrorne Scheiben v reklamki št. 3431-3432, Jaroslav Vrchlický, Gedichte, Leipzig b.l., 71.)

[83]Prim. op. 44; prim. tudi Štacunárja Andreja v DS 1898, 81: "Po zimi je izginil iz hleva konj..." Pred tem se štacunar spominja na konje (n.m., 79): "A konji, konji! Ej, kako veselje je imel ž njimi! Navadno je imel po jednega (pa saj jih več tudi rabil ni), včasih po dva, jedenkrat celo tri. In njegovi konji so bili vedno nekaj posebnega - znal je izbirati."

[84]Pesem je v Vrtcu opremljena s sliko, ki pa je tako neizrazita, da skoraj gotovo ni bila pesniku za predlogo, ampak jo je Kržič dodal naknadno. - Od poznejših pesmi je naslonjena na ilustracijo samo še brezpomembna Miška (100), izšla v Angeljčku 1898, nastala morda že prej.

[85]Prim., kaj pravi Franc Jeza: "Že iz Dragatuša, še bolj pa pozneje, ko je hodil že v gimnazijo v Novem mestu in na univerzo, pa je rad obiskoval teto Marijo Šimunovič ali "Šimunovičko", kakor so ji pravili, ki je imela majhno trgovino z mešanim blagom na Vinici. Svojih otrok ni imela, zato se je zelo navezala na Otona in ga vedno vabila k sebi na počitnice in na obiske. Tako je Oton skoraj sleherne počitnice preživel na Vinici. Teta mu je stregla, s čimer je mogla, zato so bile te počitnice kaj brezskrbne. Kopal se je v topli Kolpi in hodil na sprehode po lepi okolici tostran in onstran Kolpe, bral knjige, ki si jih je prinesel s seboj v kovčegu, in sanjaril"... "Takrat še ni bila speljana proga, zato jo je ob vsakih šolskih počitnicah kar peš mahnil v Dragatuš in na Vinico, kar je kaj lep kos poti, saj znaša razdalja med Novim mestom in Vinico 62 km. Vendar se ni ustrašil dolge poti, čeprav ga je burja mnogokrat po-

šteno prepihala, še slabše pa je bilo, kadar je moral gaziti sneg. Podžigala ga je pač misel na domače in na prijetne počitnice pri teti." (Franc Jeza, Župančič v spominu svojih rojakov na Vinici, Obzornik 1948, 12-3.) - Marija Šimunovič je bila hči brata Župančičevega deda Francine Maliča in torej Župančiču mrzla teta. Po vsej verjetnosti je hodil pogosteje k njej v dijaških letih, v času visokošolskega študija ne več. Saj moramo sklepati iz Župančičevega pisma Prijatelju, ki ga je pisal 29. maja 1904, da že dolgo ni bil v domačih krajih: "V Vinici mi je umrl stric in na binkošti sem čel tja. Pokopali smo ga z dostojnim pompom in premnogimi svečami in na karmini je teklo vino od miz. Vesel sem, da sem bil zdolaj." (NUK Ms 895, št. 5.) Stric je bil Janko Šimunovič.

[86] Najdemo jo v seznamu petnajstih pesmi v beležnici I, 47, ki je, sodeč po ostalih pesmih, nastal poleti 1897.

[87] Župančič je v SNP IV, št. 7986 objavil tudi nagovor, znan v Dragatušu: Boži volk, ke ti mlada? s pojasnilom: (Kamor odleti, tam mu je mlada - nevesta).-Župančičeva sorodnica Ane Mihelič iz Vinice je 14. avg. 1963 pripovedovala, da so kot otroci dali božjega volka - pikapolonico na roko in pri tem govorili:

Čuri muri v luknjici,
v rdeči suknjici,
pokaži, kje je domek moj.

Prim. tudi inačice v Štreklju, SNP IV, št. 7984, 7985 in 7990.

[88]
In poletel božji volek
Kvišku je, v nebo, -
Več nikdar ga ni uzrlo
Dečkovo oko.

[89] Za motiv prim. pesem Kako bo Janko ptice lovil? (57). O tem, kako je pesnik kot otrok sodeloval pri pastirskih igrah, kjer so tudi jemali ptiče iz gnezd in jih pekli, prim. Lili Novy, Oton Župančič, Ciciban 1946/47, 6-7; o zakletvi pri tem počenjanju je pripovedovala Ani Župančič 13. febr. 1964. A za pesnikov drugačen odnos do ptičev prim. poročilo Josipa Cirila Oblaka, ki pripoveduje, kako sta z Župančičem šla nekoč kot gimnazijca na sprehod in našla v gnezdu nebogljenega ptička, ki ga je Oblak hotel vzeti s seboj, pa mu Župančič ni pustil. (Spominček iz zorne mladosti, Živa njiva, priloga Umetnosti, 1941/42, 40.) - Kržič je pesem objavil šele leta 1898; verjetno se je za natis odločil šele, ko česa drugega od avtorja, ki mu je

bil dolžan vnaprej prejeti honorar, ni dobil. Da bi pesem opravičil, jo je opremil z naslovom: Ne norčuj se s svetimi rečmi! Kako je pesnik na to popačenje reagiral, kaže pismo, ki ga je pisal 8. marca 1898 Murnu: "Ali si čital v zadnjem 'Vrtcu' 'Ne norčuj se iz svetih rečij!' Lahko si misliš, kako sem se zakrohotal temu naslovu! Ker ni mogel iz pesmi nikake morale izluščiti, jo je postavil v naslov!" (ZD I, 348.) Še več kot petdeset let pozneje (12. aprila 1949) se je razvnel ob spominu na to, kako ga je nekoč ta stvar vznevoljila.

[90]"Razven tega sem dolžan Kržiču 50 pesnij, katerih se nikakor ne morem lotiti." (Župančič Cankarju v pismu 22. avg. 1897, SR 1959/60, 4.) Da tega honorarja ni prejel v poletju 1897, pričajo prejšnji stavki v pismu: "Da je moje finančno stanje kaj boljše, posetil bi Te na Vrhniki - a pomisli: z Dunaja sem prinesel celih 5 (reci pet) kr. av. v. ali 9 (sam ne vem več), te sem pa tudi že zapravil, a od takrat nisem imel niti bora v žepu." Iz tega smemo sklepati, da je Kržič že med šolskim letom spošiljal Župančiču honorar vnaprej, ne da bi dobil obljubljene pesmi. A da je pesnika to preganjalo, vidimo iz rokopisov, kjer si je ob posameznih pesmih - tudi takih, ki so pozneje ostale neobjavljene - pripisal označbo Vrtec in jih torej nedvomno namenil Kržiču (86, 88, 89, 91; pozneje še 115, 117, 158, 159.)

[91]V pesmi, ki prikazuje kazen za ošabnost, domišljavost in gizdalinstvo, je imenovano samo zadnje: "gizdalin mak". Pobudo za imenovanje te lastnosti je pesnik lahko dobil v (sicer dokaj neizrazitem) izreku: "Gizdavo - nezdravo," ki ga je v junijski številki Vrtca 1897, 111, pod naslovom Pregovori, izreki in pametnice zapisal A. K. Sežun-ov. - Pesem Mak je - po osnovnem občutju ter po pesniških podobah - zgodnja predhodnica pesmi Ti gizdava devojka Julijana (146).

[92]Ane Mihelič iz Vinice 14. avg. 1963.

[93]Krilatce, ki jih pozna že drugi brižinski spomenik in jih je uporabil tudi že Gregorčič v pesmi Selitev, seveda bolj v zvezi z versko predstavo angelov, je uporabljal Župančič tudi v drugih pesmih, npr. V aleji (77) ali pozneje v pesmi Ljubice tri (147), obakrat sicer z rahlo ironijo. Enako vlogo kot pri Milénici pa igrajo krilatci tudi v Gini (175).

[94]Prim. Župančičevo dopisnico Cankarju 19. sept. 1897, SR 1959/60, 5.

[95]Ni izključeno, da ga je pri tem spodbujal neuspeh staršev, ki je vsaj očeta popolnoma zlomil. Domač primer mu je lahko bil svarilo, kako se ne sme dati streti življenjskim okoliščinam, ampak jih mora "mojstriti" (njegov izraz, Ani Župančič 13. febr. 1964).

[96]Pesem Plavaj mi, plavaj, barčica (120) veže z drugimi, namenjenimi mladim bralcem, samo motiv ločitve od doma ter dejstvo, da jo je napisal za svojo še nedoraslo sestro Marico (roj. 5. avg. 1886; potrdilo župnega urada v Dragatušu, ŽZ, M I).

[97]V B I, 47 je zapis: Bed. Barč. Zim. (prečrtano,nad tem: Tam na...) Jes. (neugotovljiva) Mil. Bas. Ug. Zim. Jut. Vrnit. Vzd. Izm. Mak. Germ. (?, neugotovljiva) Pikapol.

[98]Prim. op. 66, 71 ter ustrezne ugotovitve v prejšnjem razdelku.

[99]Župančič Cankarju 5. jan. 1898, SR 1959/60, 9.

[100]O zunanjih okoliščinah pesnikovega tedanjega življenja prim. ZD I, 374-378.

[101]Prim. ciklus Dan (228-231).

[102]Župančič Cankarju 21. marca 1898, SR 1959/60, 12.

[103]Prim. ZD I, 375; Župančič Cankarju 5. jan. 1898, SR 1959/60, 7-lo.

[104]SR 1959/60, 7.

[105]Verjetno je revije zares intenzivno začel spremljati šele to leto, ker pri navedbi Wiener Rundschau pripominja: "(krasen list - ne vem, ali je lani že izhajal ali ne, Verčon mi je rekel, da ne bode več izhajal - kakor je čital nekje)." Revija Wiener Rundschau je začela izhajati 15. nov. 1896 in jo je Cankar verjetno poznal; prim. Dušan Pirjevec, Ivan Cankar in evropska literatura, Ljubljana 1964, 79. Župančičeva formulacija kaže, da se prejšnje leto ni redno udeleževal sestankov, na katerih so razpravljali o novih literarnih vprašanjih, in da tudi ni redno prebiral revij. V skladu s tem je tudi Cankarjev očitek, izrečen prvo leto, da bo "zaspal in zgnjil v brezposelni letargiji." (SR 1959/60, 6, 7.)

[106]SR 1959/60, 10.

[107]Kako so o Zolaju in naturalizmu sodili pri nas, prim.: Marja Boršnik, Aškerc, Ljubljana 1938, poglavje Fin de siècle; Anton Ocvirk, Slovenska moderna in evropski simbolizem, NSd 1955, 193 i.d.; Dušan Pirjevec, Ivan Cankar in evropska literatura, Ljubljana 1964, 49 i.d.

[108]SR 1959/60, 6.

[109]"Ker se preveč ljubim, da bi se jezil sam nase, jezim se na druge in oblajam vsakega, na kogar naletim. Pohlevnega Zupančiča včasih čisto zmrcvarim. Zdaj prihaja k meni skoro vsak dan. On dela še manj, kakor jaz. Toda pri njem je to prej umevno, ker nima svoje sobe; poleg njega sedi zmirom klepetava gospodinja ali čemerni stric; in oba sta seveda brez poezije..." CP I, 171.

[110]Misel, da bi Rudolfu Maliču izzivalo nerazpoloženje do revnega nečaka tudi njegovo pesnikovanje, ki mu ni prineslo uveljavitve, ne gmotnega uspeha, saj je pesmi sam založil in so po večini ostale neprodane (Bahor iz Vinice 14. avg. 1963), medtem ko je nečak Oton tedaj objavljal pesmi že v vseh revijah, bi bilo težko podpreti s konkretnim dokazom.

[111]O gmotnem položaju družine in o materinem odnosu do sina govori njeno pismo sinu 7.12.1897, ki je v ŽZ:

Ljubljana 7/12 1897

Prisrčni Oton!

Ne zameri da Ti tako dolgo ne pišem zdaj so bli sami godovnjaki na dolenskim sem pa tebe odložila Dragi Oton da si le dobil svoje naznanila veš da zemlja ga nima da bi ti dal kaj podpore pa le drži se tega težavnega tvojega posla in službice da le imaš usakdanji kruhek bo ti že Bog pomagal za kar ga usak dan prosim Ljubi sin upaj na Božjo pomoč in na Marijo moli usak dan eno češeno Marijo in vse ti bo šlo v redu in zadovoljen boš meni na ljubo ne opusti češeno Marijo jest bi bla že obupala pa le nekako se tlači iz stradanjam o koliko krat gre Mimica brez zajutrka v šolo in Otokar pa ni za pomagat kod bi bilo zakleto ne dobi Papa službe in nič upanja ni da bi od kod kaj dobil žalosten je naš položaj jest bi šla rada služit za kuharco ali kaj čem iz onimi da usako jutro mi nove skrbi in žalosti

prinese o kako me skrbijo prazniki da me bo konc od bede in tuge da bi ta dva si mogla kaj pomagat pa na to ne morem še mislit. Papa je zdaj zdrav in piše lahko in vidi bolje samo da bi službo dobil Dragi Oton na Dunaju je en Feigl Šönbrungase ima liker tovarno in vec prodajalnic na Dunaju in po Stajarskem njegov Agent G. Novak je bil pri nas in je rekel da bi on dal papa službo koder bi že bilo kaj ko bi ti ali pa stric poprašali pri njemu saj ga je že obvestil Novak papa mu dela kar hoče usako delo znabiti da ti usteno poveš v kaki sili da smo in da bi tudi na Dunaj papa šel morebiti bi bilo kaj da bi ga kam vzel ker tu ne bo nič in kako naj si pomagamo iz zosa on tudi je rekel da bi jest tudi lahko iz papa dobila za mene primerno delo bodi ti v teh počitnicah kaj pozvedit ti le seznaj za Tajgelna liker fabrikanta in osebno k njemu hodi in reci da si sin nas da studiraš in kje da imaš službo in da bi torej rad da bi mi dva dobila pri njem službo ker smo od njega kupavali rum - - - Dragi Oton ali si poslal Mejaču? ko bi bil papa službico imel bi jast bila to tebi odvzela ali zdaj pri najboljši volji ne morem ker kaj bo za prihodni kvartel

Dragi Oton groza me je če bi ti zašel v velik dolg vari se dolga ker hitro se pride v dolg iz dolga pa ven ne kako si iz obleko in čevljami? ako ne boš ono suknjo od Otokarja nosil pošelji mu jo dom po kterem Dijaku zdaj in ako ti je treba ti papa ono črno pošelje ko je narejena prav lepa je samo bolj lahka pa bi ti znabiti prov prišla in bi ti kteri jo prinesel Bukve od sv. Mohorja so že tu prav lepe so. Dragi Oton piši mi kaj kako živiš in koliko stanovanja plačaš in če sam stanuješ ali s kom drugim

Kako bi mi stradali da mi Urška ne posojuje ona je blaga duša pomaga radi in vse bi dala kaj ima papa nič ne ve da mi ona posodi jast ji bom povrnila če mi Bog kaj zdravja da ljubi Oton ne pozabi tudi ti Urške ko boš enkrat profesor ona je moj angel rešenik papa ne sme vedit za to piši ji za praznike v mojim pismu pa nji coverto posebaj

Koliko mi bo mogoče bom iz tabo delila praznike če tudi sama nimam nekaj bom za tebe utrpela

iz srčnim pozdravom od vsih nas in tudi Rudolfa pozdravi

Miklavža ni bilo nič k nam

Mimica je udana nič ni zahtevala revca

Bodi najsrčneje pozdravljen

od vsih posebno od tvoje

mame

A.Z.

[112]SR 1959/60, 8.

[113]SR 1959/60, 11.

[114]Prim. pri tem poznejšo razlago pesmi Sanje (166) in Kot bi viseli zlati sadovi (135).

[115]"Ej, kraguljčki cingljajo 'cin - cin - cin' po beli, zasneženi cesti... od dirjajočih konj se vali oblak sopara, ti pa sediš v lahnih saneh, zavit v velik, gorak kožuh in gledaš okrog: vse - kot s sladkorjem posipano: širna polja, mračni lesovi... Po bliskovo drče sani mimo samotnih, tihih dvorcev, zde se ti kot speči starci, ogrnjeni s hermelinovimi kožuhi... preko molčečih polj, čez bobneče mostove... naprej, naprej... v gozd..." DS 1898, 79.

[116]"Strmi, kameniti poti, razjedene tokave, mokre ilovnate rebri, spolzke - jedva korak naprej, pol nazaj - in ti gaziš po njih upehan, izmučen; kaplje vročega, smrdljivega znoja ti lijo po licu, silijo v oči, a ti jih ne utegneš otreti, saj nosiš težko breme na hrbtu, in da je odložiš, kdo ti pomore, zopet zadeti je? Greš, greš... padeš, vstajaš, zaideš, iščeš poti po gošči, med trnjem, grmovjem, tavaš po temini, blatu... To je pot do sreče." DS 1898, 79.

[117]Prim. DS 1898, 80.

[118]Njegova žena Ani Župančič poudarja njegov živahni temperament, šaljivost, veselost (9.apr. 1965). Tudi Juš Kozak omenja njegovo šegavost, vedri optimizem, duhovitost. (Osmrtnice za Otonom Župančičem, Novi svet 1949, 644.)

[119]Naša beseda, VZV 64.

[120]Neoštevilčena beležnica v ŽZ, verjetno iz leta 1934, str. 8-9.

[121]ZD III, 242, 538.

[122]Prim. o vplivu Nietzschejevih idej na evropsko, zlasti nemško literaturo, prek te na Župančiča, ter o vplivu Dehmla, Bergsona, Whitmana in Verhaerena nanj, študijo Dušana Pirjevca Oton Župančič in Ivan Cankar, SR 1959/60, 65 i.d.

[123]Cankarju piše v zvezi s temi pesmimi 21. marca 1898:

"V meni se je nabralo tekom zadnjih dveh let mnogo strupa. Moral sem ga izbruhniti iz sebe." SR 1959/60, 12.

[124] ZD I, 377.

[125] V SNP I so tri pesmi z motivom Devete dežele - Indije, št. 577 iz Ziljske doline v dveh redakcijah in št. 578 s Krasa. Vendar imenuje to čudežno deželo z dvema imenoma samo kraška pesem, ki v opombi navaja, da je pesem samo otroška. Tam je dežela imenovana Indija komandija, čudeži pa se sučejo samo okrog dobrot, ki jih lahko poješ. - O zvezi Župančičeve pesmi z ljudsko pesmijo prim. tudi M. Murko, Indija slovenskih narodnih pesmi, Slovenski jezik 1940, 22.

[126] Varianta v Pisanicah:

in izpod grmiča se vsakega
medena potičica smeje,

namesto prejšnjega verza;

in izpod grmiča se gostega (v Vrtcu pomotoma gosteje)

pa kaže, da je pesnik tiste sestavine, ki so se mu vtihotapile v pesem na osnovi lastnih doživetij, pa pozneje niso ustrezale okviru pesmi, skušal vskladiti s celoto.

[127]

Tamkaj tudi solnce žarno
Hišo je imelo čarno:
Jutro - dan je vstajalo
In zvečer prihajalo.

- "Solnce jasní grad" v Vrtcu je tiskarska napaka; prim. Pisanice, 13.

[128] Potnik si želi peruti, da bi se vzdignil:

Višje, višje, proti
Nebu jasnemu,
Da se tam poklonim
Solncu krasnemu.

[129] Da so kdaj okrasili božično drevo Župančičevi starši tudi z mandarinami, ni nemogoče. Imeli so trgovino in tako prišli do blaga, ki sicer v kmečko hišo takrat ni zašlo.

[130] Kržič je Mrak kljub temu, da nima značaja otroške pesmi, objavil v Vrtcu. Tik pred tem je izšla Čaša opojnosti in Župančič je v glavnem doživel priznanje. Tako je uredniku Vrt-

ca lahko bilo dobrodošlo, da spet objavi prispevek že priznanega avtorja, katerega psevdonim Smiljan Smiljanič je z objavo pesmi Oblaček in Mak bil tudi javno razrešen, ter tako opozori na njegovo sodelovanje pri svojem listu, pa čeprav s pesmijo, ki ni bila najprimernejša za njegove naročnike.

[131]V beležnici II, ki vsebuje v glavnem gradivo iz leta 1898, je med drugimi pesmimi na strani 27 zabeležena pesem Kakor živi cveti, na strani 29 Kanglica, na strani 73 pesem Naša Gini, mala Gini, na strani 75 pesem Plavaj, plavaj barčica srebrna; na strani 79 je naslov Božična pripovedka, najbrž iz konca decembra 1898.

[132]Jubilejni zbornik za petdesetletnico Otona Župančiča, 20; KZD II, 120.

[133]Prim. Cankarjevi pismi Župančiču 21. avg. 1898 (CP I, 368) ter 17. sept. 1898 (CP I, 376); prim. ZD I, 338.

[134]ZD I, 340-341.

[135]Prim. ZD I, 348.

[136]Simplicissimus. Illustrierte Wochenschrift. (1897/98), št. 39, str. 310.

[137]Knjigo je založil Albert Langen, ki je izdajal tudi list Simplicissimus.

[138]Gedenkst du noch? N.m., 306.

[139]
Sonne neigt sich und verscheidet,
Langsam weicht ihr letzter Glanz,
Dämmrung schleicht - in graue Schleier
Hüllt sich unser Stübchen ganz.

Alles um uns tief verschattet,
Farblos, wie gestorben liegt,
Wir doch fühlen, dass wir leben,
Aneinander fest geschmiegt.

Haben uns den trauten Winkel
Dicht beim Ofen ausgewählt,
Dies die Stunde, da mein Pärchen
Mich um Märchen täglich quält.

Elfen, Zwerge, Spukgestalten
Huschen geisterhaft vorbei,
Und wir freuen uns und lachen
Und erschauern alle drei. (N.m., 310.)

[140]Simplicissimus 1896, št. 2, 5, 7, 17, 22, 24, 25, 27, 32, 33, 39.

[141]Župančič Cankarju 28. jan. 1898: "'Ver sacrum' sem videl samo v izložbah. Krasno. O prvem denarju se naročim." SR 1959/60, 11.

[142]Da je bil Župančič v začetku avgusta 1898 še na Dunaju, lahko sklepamo iz pisem Dergancu, ki govorita o ljubezni do Julije (ZD I, 372, 338), pa tudi iz dejstva, da je Cankar Anici Lušinovi o tej ljubezni poročal šele 20. avg. 1898; prvo Cankarjevo pismo Župančiču je sicer bilo napisano že 13. avg. 1898, kar pa ne izključuje možnosti, da je Župančič prišel z Dunaja v Ljubljano šele po 1. avgustu.

[143]Kot primer navajamo pesem Tintenheinz und Plätscherlottchen, ki sta jo napisala Paula in Richard Dehmel skupno (Ver sacrum, August 1898, 16):

Heini, Heini,
ach, ist Heini dumm!
stippt mit allen Fingerchen
im Tintenfass herum!

Heini, Heini,
kleiner dummer Mohr!
stippt sich alle Fingerchen
klecks, ins Ohr.

Und unten am Brunnen,
da steht ein Fass,
da macht sich unsre Lotte
pitschepatschenass.

Und oben die Sonne
hat drüber gelacht
und hat unsre Lotte
wieder trocken gemacht.

[144]O vplivu Dehmla na Župančiča gl. Dušan Pirjevec, Oton Župančič in Ivan Cankar, SR 1959/60, 82 i.d. Tesnière navaja paralele med Dehmlovo in Župančičevo poezijo, tudi med Lahkih nog naokrog in Dehmlovo zbirko Kindergarten: Oton Joupantchitch, 312-3. - Da sta se Župančič in Cankar verjetno že zgodaj seznanila z Dehmlom, priča tudi korespondenca med Cankarjem in Kettejem; prim. Kettejevo pismo Cankarju že 7. marca 1897, KZD II, 101.

[145]Prim. kritiko Zevnikovih basnij in povesti Strah - huda vest v arhivu Zadruge, mapa Dragotin Kette; KZD II, 205-7.

[146]Prim. ugotovitev urednika Pirjevca: "Namen, da bi v svoji prvi knjigi zbral tudi epske in otroške pesmi, kaže, da je pesnik pojmoval vse svoje delo od najodkritosrčnejše erotičn izpovedi preko balad do otroške pesmi za celoto, ki jo prežarja isto ustvarjalo načelo. Zato ni niti najmanj nerazumljivo, da tendence, ki so se izrazile v prvem seznamu, kasneje niso zamrle, ampak da so se prečiščene uveljavile tudi v zadnji, končni redakciji zbirke." ŽZD I, 348-349.

[147]Knjige Neue Fahrt Gustava Falkeja nimata niti nacionalna niti univerzitetna knjižnica na Dunaju.

[148]Čeprav ima ritem posnet po starem ljudskem desetercu.

[149]Prim. refren "cin - cin - cin" v Štacunárju Andreju, DS 1898, 79.

[150]ZD I, 392. - Enako je označen tudi eden izmed rokopisov pesmi Zvezdice (159).

[151]Prim. France Marolt, Tri obredja iz Bele krajine, 27. Mara Magdičeva iz Kala nad Semičem je povedala leta 1931, da je studenčnica, na Jurjevo pred soncem zajeta, bajna voda.

[152]Prim. ljudske pesmi o sv. Janezu Krstniku, SNP, št. 5021 iz Gradca v podzemeljski župniji ter št. 5022, 5023 in 5024, vse iz Metlike.

[153]Prim. pesmi Bratca nečeš zibati? (87), V gozdu (117), pa tudi Kot bi viseli (135), Sanje (166).

[154]Prim. Dušan Pirjevec, Ivan Cankar in evropska literatura, Ljubljana 1964, 207 i.d.

[155]Gini je bilo ime deklici v družini, pri kateri je Župančič takrat na Dunaju stanoval; Oton Župančič 12. aprila 1949.

[156]Oton Župančič, K Milčinskega Pravljicam, LZ 1911,205.

[157]V beležnici II so na strani 97 zabeleženi naslovi: Pripovedka o Vili Zvezdani. Partija šaha. Trafikantinja. Božičnica. Naša bohema. Zlasti prvi bi lahko bil naslov teksta za otroke.

P i s a n i c e

[158]V tem razdelku so upoštevani teksti, navedeni v bibliografiji od (233) do (335), a vsaj deloma tudi teksti od (179) do (232, razen 210) in od (336) do (345).

[159]Prim. ZD I, 353 i.d.

[160]Župančič Ketteju 24. aprila 1899, NUK, Ms 972, F št.3.

[161]Dvakrat prizadet, je postal pesnik zgodaj nezaupljiv, kar so njegovi tovariši občutili kot plahost (prim. Obiske,11) in je le nerad govoril o samemu sebi in svojih bolečinah. Če so že navrele v pesem, jim je vsaj pozneje skušal zmanjšati pomen z navidezno podcenjevalno kretnjo (prim. Raznim poetom, 248). Prve zbirke pozneje ni več cenil in je dejal, da bi jo dal v stope (Obiski, 172) - morda se je s temi pesmimi čutil preveč razgaljenega. Saj je ženi pozneje dejal: "Ko knjiga izide, me je grozno sram." (Ani Župančič, 14. febr. 1964.) Značilno je tudi, da je precej pesmi, kjer je bil v izpovedi pesnik najbolj neposreden, ostalo v rokopisu ali pa jih vsaj ni sprejel v zbirke, oziroma jih je za zbirke predelal (prim. Doma, 234).

[162]Prim. Cankarjevo oceno ponatisa Čaše opojnosti in Čez plan v LZ 1911, 387: "Pokazati bo treba, kako je najmlajša generacija vsa prepojena z njegovim (Župančičevim) duhom, z duhom samozavestne moči in zaupanja v življenje. In tudi bo treba povedati, iz kolike malodušnosti, iz kolikih dvomov in trpljenj se je porodila ta pesem, ki je dala celemu rodu oči vesele in srca pogumna."

[163]Soneti III, (267).

[164]Prav v tem pogledu je občutil Župančič razliko med seboj in Prešernom, ko je Regaliju 20. februarja 1901 pisal: "Značajev ne vzgaja Prešeren, in morda res ni pedagoško, priporočati ga mladini. To je res. A kaj hočemo, če je Prešeren lažje pel, kadar je bil melanholičen in magari sentimentalen - lirika njegova je vendar lepa." (ZD I, 414-415.)

[165]Prim. Cankarjevo pismo Zofki Kvedrovi 8. maja 1900, CP II, 361 i.d.; Ivan Cankar, Kako sem postal socialist, ID X, 403-412, zlasti 407.

[166]Na dopisnici 14. aprila 1899 piše Jager Župančiču (ŽZ, korespondenca): "Hvala za izvenredno pažnjo, ki jo imaš za prospeh moje 'piruhologije'." Sporoča mu o literaturi v zvezi s tem vprašanjem,ki bi ga rad preučil, "da se določi kakšna 'žila' je v naših krajih." V teh in "sličnih nar. - secesijonističnih stvoreh" vidi velik pomen za umetno obrt. - Prim. tudi Jagrovo dopisnico Župančiču 16. marca 1901 (ŽZ, korespondenca), kjer ga opozarja na razno narodopisno blago, objavljeno v Kresu, Slovencu, Slovenskem narodu, Zori in raznih koledarjih.

[167]Ponatisnjena so v knjigi: Dr. Janez Ev. Krek, Izbrani spisi. IV. zvezek, Celje 1933, 125-178.

[168]Prim. Dušan Pirjevec, Oton Župančič in Ivan Cankar, SR 1959/60, 17 i.d.

[169]N.m., 18.

[170]Murn piše Prijatelju "koncem novembra" 1899 o Župančiču: "(Bil je v Kočevski Reki par dnij)" MZD II, 183.

[171]V beležnici III ima na strani 26 zapisano npr.: zagatna jabolka (porabil v Sonetu I, 265); 14 otrok kot piski pri orglah; Boljše iti pit, kot se zameriti. Na strani 27 pa: Da vraga - prej sem kupoval tudi jaz srečke, a nikdar nisem zadel niti mišjega repa ne!

[172]Beležnica III, 27.

[173]Zvonček, list s podobami za slovensko mladino, ki ga je urejal Engelbert Gangl, je začela 1900 izdajati Zaveza av-

strijskih jugoslovanskih učiteljskih društev. List je nastal v dobi, ko se je v učiteljskih vrstah dokončno izvršila politična diferenciacija v dva tabora: v liberalnega in klerikalnega. V pedagoškem tisku je prišlo to do izraza na ta način, da so si poleg Popotnika, ki je veljal za pedagoško glasilo liberalcev, klerikalci osnovali Slovenskega učitelja (1900), obratno pa so liberalni učitelji čutili potrebo, da poleg Vrtca in Angeljčka ustanovijo nov, svoj mladinski list. V ozadju je bilo tiho nasprotje med učiteljstvom in duhovščino. Tako je prišlo do ustanovitve Zvončka. Ustanovljen je bil torej kot napreden list in kot takega, kot "listič iz liberalnih starišev s tem očividnim namenom, da izpodrine 'Vrtec'", je bil tudi sprejet v klerikalnih vrstah. (Slovenski učitelj I/1, 22. decembra 1899, 28.) Razen iz političnih razlogov pa je novi list bil ustanovljen tudi z željo, da se slovenska mladinska literatura poživi in izboljša. Program, obavljen v prvi številki, je sicer precej nedoločen, obeta mladini "dobrega beriva, katero naj jo uči in razveseljuje," (Zk 1900, 20), vendar se v listu vidi težnja, da bi bil čim boljši po vsebini in čim lepši po obliki. Nazorno kaže to posebno velikonočna (aprilska) številka 1902, v kateri so sodelovali najboljši takratni slovenski pisatelji, Cankar, Župančič (s Turkom, 312), tudi Vida Jerajeva in Prijatelj, ilustriral pa jo je Ivan Vavpotič. Tudi v tem pogledu je bil list napreden in je skušal uveljaviti ideje, ki so se med našim učiteljstvom širile pod vplivom Nemcev, kjer se je v devetdesetih letih začel boj za kvalitetno umetniško literaturo za mlade bralce (tako imenovana "Kunsterziehungsbewegung"; prim. op. 47 v prejšnjem poglavju).

[174]Prim. op. 14 v uvodu.

[175]Prim. op. 15 v uvodu.

[176]Jager Župančiču 7. aprila 1899, ŽZ, korespondenca.

[177]Na ovitku, kjer je združil secesijski slog z ljudsko ornamentiko pirhov, se je podpisal v ruski cirilici Na ja (kratica za ime Jager Ivan, brano od zadaj).

[178]Engelbert Gangl, Pisanice, Gorica 1896. - Na dopisnici 7. aprila 1899 pravi Jager: "Pusti jih naj govoré 'o piruhih srednje vrste'- vsaj ne čutijo oleseneli - 'oni imajo nazore.'" (Tekst se nanaša na sklepni stavek odklonilnega poročila o Časi opojnosti v Slovenskem listu 1. aprila 1899:"Piruh srednje vrste.") - O Jagrovi "piruhologiji" prim. op. 166.

[179]Murn piše Šorliju 6. nov. 1899: "Zupančič odide jutri na Dolenjsko. Danes imamo 6., torej 7. Najbrž pojde kmalu potem na Dunaj, ker ga bo podpiralo pisateljsko društvo. Drugo leto izda že svoj II. zvezek!" MZD II, 121.

[180]Prim. Murnovo pismo Prijatelju "koncem novembra" 1899: "Zupančiča dobite kmalu médse. Prodal je otročje pesmi za 80 fl." MZD II, 182. - 12. decembra 1899 pa piše Murn Prijatelju: "Zupančič pač pride v par dneh in z njim se boš lahko pomenil na sveti božični čas. Ča vaji bo volja, prekrokata lahko sveto noč ali pa se zadovoljita s čajem." MZD II, 185.

[181]Schwentner je Župančiču nameraval poslati rokopis v pregled 23. decembra 1899, a se je pošiljatev zavlekla do 29. decembra, kar kaže popravljeni datum. Schwentner pesniku piše: "V prilogi Vam pošiljam rokopis za nameravano edicijo Vaših otročjih pesnic, da jih po svojem ukusu popravite in v primerno razporedbo spravite." Schwentner Župančiču 23. (29.) XII. 1899, ŽZ, korespondenca.

[182]Da je za socialne razlike pesnik bil občutljiv, priča vrsta njegovih pesmi iz prejšnjega razdobja, vendar tu motiv nima več avtobiografskih osnov.

[183]Prim. Pesem (Šla sva na goro, na hrib, 243), ki je nastala samo malo prej, ter dnevniške zapise v beležnici III, 27 (op. 171 in op. 172 s pripadajočim tekstom). Obe ti dve pesmi skupno z navedenimi dnevniškimi zapiski vsebujeta motive, ki so tudi v pesmi Ob Kvarneru (289).

[184]Prim. konec v pesmih Želje belokranjskega dečka (52) in V gozdu (117).

[185]Zlasti okrog Dragatuša je za vasjo proti vzhodu bil velik brezov gozd, Brezje, danes sicer precej iztrebljen in spremenjen v koruzna polja, proti severu in severozahodu pa po poljih stoje še danes samotni mogočni hrasti. Tudi za cerkvijo na Žežlju nad Vinico rastejo orjaški hrasti, ena izmed vasi med Vinico in Dragatušem pa se sploh imenuje Hrast. Prim. tudi Župančičevo pismo Francu Štefaniču, op. 69.

[186]Npr. v pesmih Breza (125), Da mi biti je drevo (235), Ljubavne pesmi (druga, 547); Svidenje (70), Kralj Matjaž (252), Manom Josipa Murna Aleksandrova (prva, 308; druga, 310), Podoba (VZV, 43); Klic noči (322).

[187]Pri tem je obe drevesi poosebil, označil njuno glavno optično zaznavno podobo s primero, ki omogoča, da je ves opis prenesel v dejanje, postavljeno v naravo, ki je v celoti oživljena. Primero je podal v slogu srbskih in maloruskih ljudskih pesmi z označujočim sestavljenim samostalniškim prilastkom: breza je tenkolaska, hrast v nasprotju z njo kodrogrivec. - Da je pesnik bil z označitvijo "tenkolaska" zadovoljen, kaže dejstvo, da je isti izraz uporabil dve leti pozneje v črtici Iz beležnice Pavla Kuzme, LZ 1902, 815; kodrogrivca pa ima že v Vilah (34), v verzu: "Leva kodrogrivca gleda." - Podobne tvorbe ima tudi Levstik, posebno v Otročjih igrah v pesencah: Vôli ženem vitoroge, LZD II, 76; konji sivi/ ognjegrívi; z njim ovčica nedoróga, sviloróno jagnje belo, LZD II, 93.

[188]Tako poosebljeno doživljanje narave in predmetov v njej je značilno zlasti za otroka v ranem otroštvu; zanj imajo predmeti tudi določen značaj, izražajoč se hkrati z zunanjim videzom teh predmetov. To je tako imenovano fiziognomično zaznavanje. Prim. o tem Heinz Remplein, Die seelische Entwicklung des Menschen im Kindes- und Jugendalter, München-Basel 1964, 213 i.d.

[189]Podrobnejša razčlenitev zgradbe sem ne spada; v Cicibanu pa je pesnik posvečal pozornost predvsem tudi ritmu in zvočnim učinkom, ki tu še niso tako poudarjeni.

[190]Prim. tudi pesmi Vihar, 306; 622.

[191]Začetek je prevzet iz Moravske narodne (219). Primera z menihi spominja na Cankarjevo Špansko romanco (kjer je verz "kakor črni mi menihi" Aškerčev popravek; prim. CP I, 254); a Župančič je že v Zimskih žarkih (v četrti pesmi, 134) povezal sliko dreves, v tem primeru cipres, s podobo nun v samostanskih haljah. Motiv kmečke molitve spominja na Gregorčičevi O nevihti in Oljki ter na izpuščeno kitico v pesmi Oblaka (26).

[192]Pesnik je začel zavestno razmišljati o tem, kakšni so Belokranjci. Pred 8. majem 1900 si je v beležnici III (stran 65) zapisal: "Trdina Kocaneža: V Belokranjcih in Hrvatih je našel več resnosti, moštvá in istinitega prijateljstva nego v bližnjih rojakih svojih." (Prim. Janez Trdina, Kocaneža, LZ 1888, 398.) - V pesmi Sreča skače, vince se preliva (270) pa je že pred tem skušal označiti njihovo odprtost, vedrino in veselost.

[193]Prim. Oton Župančič, Misli o Kettejevih Poezijah, LZ 1900; Dela IV, 7-14, citat na str. 13.

[194]12. aprila 1949 je Župančič odgovoril na moje vprašanje, zakaj Kralja Matjaža pozneje ni sprejel v nobeno zbirko: "Ker se mi ni zdel vreden." Podobno ustno Janku Glazerju pozimi 1947.

[195]V tej pesmi pod Krimom. - Motiv Matjaževega meča pozna slovenska ljudska pripovedka. Prim. Ivan Grafenauer, Narodno pesništvo, v knjigi Narodopisje Slovencev. II. del, Ljubljana 1952, 65, 84.

[196]Kot smo videli v Trdinovem zapisu o Belokranjcih; prim. op. 192.

[197]Beležnica III, 52; predlog v je pomotoma izpuščen.

[198]9. maja 1900; beležnica IV, 1.

[199]Prim. Marja Boršnik, Aškerc. Življenje in delo, Ljubljana 1939, 293 i.d.

[200]Izjave Janku Glazerju 1947.

[201]Schwentner je že med tiskom Pisanic Župančiču obenem s korekturami 12. marca 1900 poslal sporočilo: "Stavljena je knjižica uže vsa. Presneto je drobna, predrobna. Ne obsega niti polnih štirih pol. Prosim Vas torej prav nujno, prebrskajte po svojih rokopisih, morebiti najdete še kje kake pesmice, primerne za "pisanice", da vsaj zadnjo polo zapolnimo. (Manjka za 5 stranij.)" ŽZ, korespondenca.

[202]Prim. tudi vedrejšo varianto tega motiva Hudič in kvartopirci (245), ki je nastala v februarju tega leta.

[203]9. maja 1900; beležnica IV, 1. - Josip Srebrenič, rojen 1876, je končal 1902 z doktoratom študij zemljepisa in zgodovine na dunajski univerzi, pozneje še teološko fakulteto v Rimu, bil univerzitetni profesor na teološki fakulteti v Ljubljani, nato škof na Krku.

[204]15. - 16. maja 1900; beležnica IV, 7.

[205]Murn Šorliju 20. aprila 1900, MZD II, 123.

[206] Dušan Pirjevec, Oton Župančič in Ivan Cankar, SR 1959/60, 76; 84 i.d.

[207] Zanimivo je, da je Krek sklenil zadnje, 20. pismo z verzi, ki nas po osnovnem čustvu navezanosti na lepote naše zemlje, še bolj pa po dolgih verzih s tekočimi rimami spominja na Župančičevo Dumo, zlasti na njen središčni del z mladostnimi spomini. Za primer navajamo prvo od treh kitic nenaslovljene pesmi:

Tožen in sam!
Pa planine, naše planine vame so dehnole,
s srebrnim vencem vrh glav so pokimale in se nasmehnole
prsi pod sivimi jopami gorko so jim zatripale,
s kril zelenih sreče so v dušo mi sipale.

(Dr. Janez Ev. Krek, Izbrani spisi. IV. zvezek, Celje 1933, 178.)

[208] Brundice so jeklen otroški inštrument kot lira, kovinsko godalce s kovinskim jezičkom, na katerem se s prstom brenka; prisloni se k ustom in s tem, da se ustna duplina poveča ali zmanjša, se primerno izpreminja glas. (Prim. pojasnilo v knjigi Oton Župančič, Kanglica, Ljubljana 1950, 65.) - Brunde kovati pa pomeni: nič delati. (Kazimir Malič iz Vinice ustno 16. avg. 1963.) - Za váralo je pesnik 12. aprila 1949 dejal, da je to priprava, s katero človeka prevariš, kot je v Váralu, ki ga je napisal za Gospodično Cizaro, cigan Jandre semičkega tehanta za konja prevaril. (NUK, Ms 840, št. II, list 3a - 5.) Pesnik je dodal: "To sem slišal zdolaj."

[209] Neposrednih paralel sicer ni mogoče zaslediti (v primerjavi s teksti v izboru Dehmlove otroške poezije Der Kindergarten. Gesammelte Werke von Richard Dehmel. Sechster Band, Berlin 1908), skupno je pa povezovanje fantastičnih slik, prenesenih v otrokov predstavni svet, izrazit ritem ter močno poudarjeni zvočni učinki.

[210] Prim. kazalo v rokopisu za Pisanice (NUK, Ms 900, št. 2, list 56), kjer je še zapisana pesem O svetem duhu s pripombo: izpade. Prim. tudi op. 216.

[211] Že prvi verz je prevzet iz ljudske poezije; prim. v SNP razne variante pesmi Oj čakaj, čakaj, sonce!, št.

5129 - 5150; zlasti št. 5129, 5145: Sijaj, sijaj, solnce,/ Oj solnce rumeno! (Belokranjska, zapisal Janko Barlè; povedala Anka Povše) ter št. 5144: Sijaj, sijaj sončice, (Iz Adlešič, zapisal Janko Barlè).

212 Prim. op. 49 v prejšnjem poglavju. - Originala ni bilo mogoče najti.

213 Župančičevo pojasnilo 12. aprila 1949. - Svata Ludmila. Oratorium na slova Jaroslava Vrchlického pro soli, sbor a orchestr složil Antonín Dvořak. (Op. 71.) London & New York (b.l.). (150): Část II. Děj v lesích Berounských. V pozadí sluj, v níž poustevna Ivanova. (176-185.) Č. 25. TROJZPĚV a SBOR. VESELE HVOZDEM.

214 Zakaj je ta prevod, ki ne pomenja posebnega prevajalskega uspeha, niti vsebinsko ne ustreza značaju zbirke, sprejel pesnik celo v izbor iz Pisanic, ponatisnjen v Delih II, 87-88, ko je sicer vrsta boljših originalnih pesmi izpuščena, je težko reči.

215 Prim. pregled poročil v uvodu, str. 11-12, op.17-22.

216 Schwentner je Župančiču v pismu 23. (29.) decembra 1899 (ŽZ, korespondenca) svetoval: "Tri mej njimi: Vran, Izmail in Zviti Hafis, niso primerne za zbirko otroških pesmic, ker so po ideji in po neznanih izrazih nekoliko pretežke; porabili jih pa bodemo kje drugje, a nadomestili z drugimi iz 'Čaše opojnosti', katere izvolite sami izbrati." Vse tekste iz Čaše opojnosti je prepisal Schwentner (faksimile Kanglice v Zgodovini slovenskega slovstva V, 182, torej ne predstavlja Župančičevega rokopisa) in ni izključeno, da jih prvotno Župančič sploh ni nameraval uvrstiti v Pisanice. S tujo roko je prepisanih deset pesmi. - V rokopisu Pisanic, pripravljenem za tiskarno (NUK, Ms 900, št. 2), so pesmi že razporejene tako kot v knjigi, samo da je stara varianta pesmi Na Jurijevo (2) popravljena in prečrtana (na hrbtni strani 5. lista) ter nadomeščena z novo, sprejeto v knjigo, med Zorico (38) in Pesmijo nagajivko (37) pa je na 38. in 39. listu napisana pesem O svetem duhu (136), a rokopisa Zamorskega gradu (261) ni. Prav tako manjkajo zadnje tri pesmi iz zbirke, Ločitev (259), Cigani (260) in Zlata ptička (262). Te so nastale, ko je Schwentner obenem s tretjo polo, ki jo je poslal Župančiču v korekturo, 12. marca 1900 prosil za dodatne pesmi. Prim. op. 201. Prav tako je v zvezi s korekturami, že med

tiskom pesnik še nadomestil pesem O svetem duhu z Zamorskim gradom. Prim. op. 211.

[217]Joža Mahnič je v članku Problem baudelairizmov pri Župančiču (SR 1948, 255) uvrstil pesem med tiste, ki po tematiki spominjajo na Baudelaira. Po Župančičevem lastnem pojasnilu 12. aprila 1949 pa se pesem nanaša na osebni doživljaj, ko mu je kot petletnemu otroku učiteljica v Dragatušu dala cigareto, zaradi katere je omedlel. - Pesem je verjetno iz časa do jeseni 1898, ko je pesnik še bil v stikih z Vrtčevim urednikom (kakor kažejo objave v Vrtcu 1898). Na ta čas kaže tudi sorodna pesniška podoba "megle vijolične" v pesmih Moja ljubica je mimo šla (167) in Od bolnih rož (171).

[218]Kržič je v Vrtcu (1900, 96) sicer pohvalil pesmi v Pisanicah, za katere je netočno trdil, da "so pridnim čitateljem našega lista že večinoma vse znane," vendar je pristavil, da uredništvu "iz lahko umevnega uzroka ni kaj ljubo, ako se iz njegovih listov preveč ponatiskuje." Vrtec je od 1892 dalje vedno na hrbtu naslovne strani prinašal opozorilo: "Pridržujejo se vse pravice do sestavkov, priobčenih v 'Vrtcu';" urednik in založnik pa je v decembrski številki Vrtca 1896 (na strani 192) in ponovno v januarski številki 1897 (na strani 24) v Vabilu k naročbi še posebej opozarjal "gospode slovstvenike" na "pravico do spisov", ker "ako se... preveč ponatiskuje, zgublja prvotno delo svojo ceno." - Za prelom med Župančičem in Vrtcem, oziroma njegovim krogom je značilno, da Župančič za II. slovenski katoliški shod, na katerem se je ustanovila Slomškova zveza, ni dobil vstopnice. Prim. o tem poročilo v Učiteljskem tovarišu 1900, 275. - Ohladitev do Župančiča kaže tudi to, da je Kržič v zbirčico Nedolžnim srcem (Ljubljana 1901), v kateri je ponatisnil pesmi s slikami iz Vrtca in Angeljčka, uvrstil poleg drugih tudi devet pesmi Smiljana Smiljaniča, torej razen ene (Prvič na vrhu, 60) vse Župančičeve, ki so izšle v Vrtcu in Angeljčku z ilustracijami, pa je vse pustil take, kakršne so bile ob prvi objavi, in ni upošteval pesnikovih sprememb v Pisanicah.

[219]Župančič ustno 12. aprila 1949.

[220]Za razširjenost motiva vsaj v Beli krajini prim. Janko Lokar, Gozdovi in vode vabijo, Ljubljana 1943, 271: "Da pase polhe hudič, je znano. Ob rib in rakov nekdaj zelo bogati Kolpi pa živi tudi vera v pastirja rib in rakov. - - - Rakar Jure je lovil ponoči rake in ujel izredno velikega kr-

nastega raka z eno nogo. Vesel ga je potisnil v svoj torbaček. Tu začuje od vode zamolkel glas: 'Krnec, kje si?' Rak odgovori: 'V Juretovi torbici.' Juretu so privzdignili lasje klobuk, vrgel je torbaček od sebe in jo pocedil domov čez kamen in trn."

[221]20. novembra 1900 je Župančič zaprosil za teme za domačo nalogo iz obeh svojih glavnih predmetov, zgodovine in zemljepisa. Prim. Sdb 1963, 781.

[222]Prim. Murnovo pismo Župančiču 6. dec. 1900.: "Čarape iz Bele Krajine so tudi že moje. Precej prvi dan, ko sem prišel v Ljubljano, srečal sem mater in Mimico, ki sta bile ravno namenjene v cukrarno z njimi." MZD II, 143.

[223]N.m., 144.

[224]Prim. ZD I, 400 i.d.

[225]ZD I, 401.

[226]ZD I, 402.

[227]Prim. - za poznejši čas - Župančičevo izjavo o delu v gledališču; NOja 1960, 473.

[228]Župančič Golarju po 9. maju 1901, ker je v pismu omenjeno Murnovo pismo Golarju, pisano tega dne; prim. MZD II, 197; faksimile Župančičevega pisma v knjigi Cvetko Golar, Iz spominov in srečanj, Murska Sobota 1963, 60-61.

[229]Prim. Pesem mladine (286) ter citat iz pisma Regaliju iz konca 1900 ali začetka 1901; ZD I, 413.

[230]Prim. Župančičevo pismo Regaliju 20. febr. 1901; ZD I, 414.

[231]Prim. odlomke, večinoma iz pisem Regaliju v prvih mesecih 1901; ZD I, 413 i.d.

[232]Morda ni odveč opozorilo na pesem Na prsih zapisano ima (301), ki je nastala verjetno v prvih mesecih leta 1901 in v kateri je optični vtis bojišča po boju opisan: "in kot cvetje tla fesi so pokrili." Podobno primerjavo fesov in cvetov, tokrat detelje, je porabil pesnik v verzih za črko D (441) v letu 1908. - Motiv upadljivega nosa je obdelan tudi

v poznejšem Kumu Jarnejku (335). Prim. tudi začetek druge variante pesmi Večno življenje (85).

[233] Prim. Sdb 1963, 781.

[234]

Gradec 21./9.02.

Dragi Franjo!

Prosim Te, sporoči mi v kratkem, kaj je z Marico - kako je umrla, in kako bolezen je konštatiral zdravnik. Prosim Te, stori to, čim prejmeš moje pismo, piši mi takoj, prosim Te, vse, kako je umrla. Jaz bi šel na vsak način dol, a nimam za pot, šarža in vse me briga zdaj vraga. Jutri je skušnja in meni je vseeno, ali jim kaj odgovorim ali nič. Najhuje mi je, da svoje sestre ne bom nikoli več videl. Ako bi bil dozdaj še veroval v Boga - odzdaj ne verujem več v nič. Oprosti! Srčna Ti hvala na vsem, kar si storil za me in za mojo sestrico, ne bom Ti pozabil nikoli.

Kako je s pogrebom in drugimi stroški? Kje je umrla? Piši mi vse, kar bo v moji moči, poravnam. Upam, da bom letos v Ljubljani, s Senekovičem sva v dogovoru. Hvala in pozdrav

Tvoj Oton

(Pismo je v muzeju Otona Župančiča v Vinici.)

Huda Jama, 4./9. (na cesarjev rojstni dan - a pomiloščenja ni!) 1902.

Dragi Franjo!

Zakaj mi tako dolgo ne odgovoriš? Jaz pričakujem vsak dan kakega glasa, pa ga ni in ni. Ali se me bojiš še bolj vznemirjati? Ne boj se - kar je, je, - zdaj sem zopet miren. Prve dni res sam nisem vedel, kaj bo z menoj, kajti prišlo je hipoma čezme, udarec za udarcem. Prvo: s Senekovičem sva bila že zmenjena, da vstopim vsaj 3. oktobra na gimnazijo, torej služba zagotovljena, bodočnost odprta. Drugo (a prvega še ni konec): Baš radi službe in raznih z njo zvezanih posameznosti sem hotel govoriti z nekim profesorjem (mogoče ga poznaš - Brolih se piše) vzel sem si dvakrat dovoljenje čez čas ostati izven vojašnice, pa se nisva dobila. Potem sem mislil, da je odpotoval. Baš se odpravljam iz mesta domov, pa pride kolega: "Brolih te čaka!" Na - riskirajmo,

saj ni prvokrat - in glej, ujeli so me, k raportu sem šel do bataljona in tam: 14 Tage Einzel-Arrest - abzubüssen nach der Prüfung. Zdaj sem moral Senekoviču pisati, da pred petnajstim ne morem vstopiti in nato je sklenil deželni šolski svet drugače. Za drugi tečaj mi daje upanje. Tako torej zopet vržen na cesto. Dopoldan pismo popoldan tretje: brzojav. In drugi dan izpit.

No vse se je izvršilo dobro, avanziram, ko pridem ven, to bo 8ega t.m. a služba je šla za enkrat in Marice ni. Prve dni sploh ne vem, kako sem živel, spati nisem mogel niti minuto, po dnevu sem lazil pobit in teman kakor senca po dvorišču. No,zdaj sem zopet miren in misli mi niso tako zmedene in gonobeče. Sicer me kaštigajo z železnimi narokami, s postom in leseno posteljo, da že sam ne vem, katera koščica je še na meni brez bolečin - a človek se privadi. Celo pesmi delam, pa še ne prežalostnih. Eni daljši je naslov "Jerala", če bi se ji drugi tako smejali, kakor sem se ji jaz, pa bi bil zadovoljen. Satira je na suhoparneže filistejce. Sicer so mi vzeli svinčnik, a preskrbel sem si koščck drugega, tako da že še gre. Čez dan se ne dolgočasim, kako tudi? Pomisli, kaka večna sprememba: danes železje, jutri post in železje, pojutranjem nič, potem post in železje, potem samo železje, potem samo post i.t.d. Drugi kranjski fantje so odšli 25tega m.m. jaz pa vstanem iz groba 8ega t.m.

Vidiš, tako je moje življenje: že mislim, zdaj zdaj ujameš srečo, na, pa se Ti izmuzne, tebe pa nesreča za rep. Kaj hočeš. Zvedel sem, da se mi nebi bil niti las skrivil,če bi bil prosil. Kako? Če se mi nebi bil las, pa se mi bi bil hrbet, in kriv hrbet je večja nesreča nego kriv las, ali ne?

Prosim Te, Franjo dragi, piši mi takoj, ker tako željno pričakujem Tvojega pisma. In kako je bilo s pogrebom, s stroški? Zdaj ne morem dati nikomur ničesar drugega, nego srčno hvalo, ker so moje roke prazne. Pa ne povej teti, kje sem jaz, da si nebi mislila bogve česa o meni. V Ljubljano jim tudi nisem ničesar sporočil: ako jim nimam dati druge tolažbe, brez take so tudi lahko.

Prejmi najiskrenejše pozdrave in vsi Tvoji od

Tvojega

Otona Piši v Gradec!

Mislim, da se odpeljem v Ljublj. v četrtek zvečer ali petek vjutro. (To je 9. ali 10. oktobra.-Pri datiranju pisma se je Župančič za en mesec zmotil; cesarjev god - ne rojstni dan! - je bil 4. oktobra, pismo je bilo pisano torej 4.10.1902. - Pismo hrani hči Franja Lovšina Berta Kravos v Vinici.)

235 Tvoj pogled bil je tih
in velik, kot da mnogo vidi...

236 Pesnik je pesem opremil s pojasnilom: "Nekateri mladi škratje imajo namreč tako dolg jeziček, da si ga kaj lahko pristopijo, če so nerodni. Še čudo, da si jih več ne poizdero."

237 Škrat, v katerega so verovali Belokranjci, se pravzaprav imenuje Malíč. Tega je vpletel Župančič v pesem Kak je lepa ta noč (208), kjer igra vlogo ljubezenskega zapeljivca; podobno vlogo ima poredni vražič Malič v Pesmi (276). Oblika Maliček dopušča enačenje tega škrata s pesnikom, potomcem Máličev. - Marja Boršnik opozarja na to zvezo pri pesmi Kak je lepa ta noč; Dr. Marja Boršnik, Oton Župančič, Beograd 1962, 14.-Málič, ki je vpleten v pesem Hudič in kvartopirci (245), pa je bil resnična oseba, Pero Malič, ded sedanjega gostilničarja v gostilni Školnik v Vinici, Kazimirja Maliča; ustno pojasnilo tega 16. avg. 1963.

238 Prim. L. Podlogar, Črtice o belokranjskih hajdukih, DS 1908, 68, kjer avtor o Udmaniču pravi: "Od Vinice do Metlike je strašil... znameniti hajduški vodja... Jože Udmanič. Zibel mu je tekla v Draganičih onkraj Karlovca. Še mlad je prišel med vojake in se povspel do časti častnika. Vsled nekega lahkomišljenega dejanja je zapadel smrtni kazni. Dobro vedoč kaj ga čaka, je pobegnil srečno iz ječe in šel med hajduke. Zelo nevaren je bil gradovom in župniščem; ni rad rabil sile, ampak veliko rajši zvijačo; marsikatera se mu je mojstrsko posrečila... Vse (zgodbe) ga slikajo kot hajduka, ki ni rad prelival krvi, rad pa grabil grajščakom in bogatinom, a še rajši delil denar med siromake. Kakšen je bil njegov konec, se ne ve; ljudje pripovedujejo o njem različno. Eni trdijo, da je bil ujet in obsojen v dosmrtno ječo; drugi, da so ga ustrelili, tretji, da je zgorel v neki koči, katero so njegovi preganjalci zapalili in zastražili, da jim ni mogel uiti. Raznih pravljic o Udmaniču je toliko, da se mora človek čuditi; starejši ljudje se radi pohvalijo, da so ga večkrat videli, ko se je potikal okoli Podzemlja in Gribelj in v lozah od Adlešič, Gribelj in Bojancev proti Črnomlju."

239 LZ 1904, 194-205; o Udmaniču na strani 200-201.

240 SNP, št. 8015; iz Dragatuša: Strički (črički) v vinogradu pojo:

Črn - bél,
Moškotél!

[241]Pesem kaže Župančiča kot izrazitega ejdetika (enako tudi razne druge pesmi), človeka, ki je imel sposobnost, da to, kar je kdaj videl, brez ustreznega dražljaja od zunaj reproducira plastično, včasih celo s podrobnostmi, ki pri percipiranju niti niso bile opažene. - Ta sposobnost je v veliki meri lastna otrokom do štirinajstega leta, pozneje pri večini zamre, ohranijo si jo samo posamezniki, predvsem umetniki. Ime je pojavu dal nemški psiholog E. R. Jaensch; prim. njegovo delo Die Eidetik und die typologische Forschungsmethode, Leipzig 1925.

[242]Običaj Miklavževega obdarovanja je pri Župančičevih bil domač. Prim. materino pismo Župančiču 7. dec. 1897, kjer piše: "Miklavža ni bilo nič k nam Mimica je udana nič ni zahtevala revca"

[243]Pesnik je pozneje zapisal:

O šum voda zvečer
iz dalje neprestani. ZD II, 160.

[244]DS 1898, 79.

[245]Tu je pesnik najbrž prvič uporabil besedno zvezo, ki jo je pozneje izbral za naslov svoji zbirki.

[246]V beležnici III (iz leta 1901) so na straneh 102-128 na zgornjem robu praznih strani seznami posameznih besed za razne črke od a do n; seznami kažejo, da je pesnik nekaj snoval, pri čemer bi mu naj bila opora abeceda. Morda je načrt bil v zvezi s pesnikovimi snovanji za otroke, vendar je ostalo samo pri neopredeljivem gradivu.

[247]Na strani 61 je zapisek o Novljanu z datumom 19. apr. 04, torej je ta seznam nastal verjetno pred tem dnem.

[248]Oton Župančič, O pesmih Aleksandrova, LZ 1903; Dela IV, 17.

[249]Gotovo je Župančičeva odločitev, da pusti državno službo že po enem semestru, izzvala komentarje; hkrati pa ga je ta odločitev nedvomno stala hudih notranjih bojev, saj je moral iti prek revščine staršev in opustiti kakršno koli misel na zvezi z Berto. Tako je pesem Ptič Samoživ nastala tudi v potrdilo lastne vrednosti samemu sebi.

[250]Dela IV, 18.

[251]Cankar Župančiču 17. marca 1904; CP I, 379-380.

[252]Oton Župančič, Iz beležnice Pavla Kuzme, LZ 1902; Dela IV, 156.

[253]Beležnica VIII, 125. Na isti strani je datum 21./8.05.

[254]Beležnica VIII, 133.

[255]Prim. Oton Župančič, Misli o Kettejevih Poezijah, LZ 1900; Dela IV, 13.

[256]ZD I, 416.

- - - - -

GENEZA, ČUSTVENE IN MISELNE OSNOVE, TEMATIKA IN MOTIVI

DRUGA DOBA

Lahkih nog naokrog

[1]Obravnavani otroški teksti so navedeni v bibliografiji od (406) do (460), (471) in (472) ter od (518) do (534), deloma pa so upoštevani tudi drugi teksti, nastali v tem času ali neposredno za tem.

[2]Prim. zapiske v beležnici VIII in Dumo (461).

[3]Prim. op. 46 v prejšnjem poglavju.

[4]Prim. NOja 1958, 176.

[5]Prim. materina pisma sinu v ŽZ: 21. marca 1906 mu prigovarja, naj gleda, da si bo mogel ustanoviti svoj dom, in ga opozarja na obljubo Berti; "si pribori bolšo bodočnost kot jo mi imamo", ter razgrne pred sinom najhujšo domačo bedo, ki jo občutijo zlasti, če pride bolezen. 14. marca 1907 ga prosi, naj pusti dotedanje življenje in ga roti: "... Ali se nisi dost nastradal in zmrzoval po svetu od nemila do nedraga sinko sinko pridi na pravo pot dokler je čas". 7. sept. 1907 mu skuša naslikati njegovo usodo in usodo njegovih najbližjih: "... kaj boš počel brez službe in kako boš živel in z čim se boš oblačil ali si takov slabič da se ne upaš v službo in ali si tako daleč da Ti ni za ugled in da boš nam za sramoto sebi pa v pogubo dneve zapravil in Boži čas ne smem se pred

ljudi pokazat pa me prašajo kje je Vaš večni filozof ali boš večno študiral kaj bo na starost boš po leti pel po zimi plesal kod kobilca Uboga Berta kaj si njo zvodil ko si iskal tičico brez tičnice". In nazorno mu prikaže klavrno bodočnost: "... brez službe si zgubljen in v Ljubljani boš zaničevan in preziran od vseh tvojih kolegov ne za bebca se nebi dala imet in da bi vsi vedli da res ne zmorem skušnje vse sile bi napela da ne bi bila bolj bedastim za smeh". Končno se zgrozi ob misli na vrnitev sina, ki ni uspel: "Kako boš zopet prišel Martin v Beč Martin iz Beča -", ter poskusi še z zadnjim: "Ali ni moža v Tebi joj joj".

[6]Prim. Alfonz Gspan, Iz časov naše moderne. Po Župančičevih pismih Ivanu Prijatelju iz 1907 - 1910, Sdb 1963, 779 i.d.; prim. tudi materino pismo Prijatelju, n.m. 780-781.

[7]Prim. ZD II, 285-291; Sdb 1963, 782.

[8]Die Wiesenzwerge. Bilder und Text von Ernst Kreidolf, verlegt bei Hermann & Friedrich Schaffstein in Cöln a/R. b.l. Prevod: Palčki Poljanci. Slike in besedilo napravil E. Kreidolf, preložil O. Župančič. Založil L. Schwentner v Ljubljani; b.l. Knjiga je doživela lep sprejem; prim. oceno Josipa Tominška v LZ 1907, 756-7 in nepodpisano oceno v Slovanu 1908, 27.

[9]Prim. op. 253 in 254 prejšnjega poglavja.

[10]Marija
Na, konjiček, kruha, vina,
da imel boš perotnice,
ker boš nosil gospodarja
po strmini čez gorice.

Da kriviš mi vrat labodji!
Da ti rep in griva plove!
Ko se skrijeta za klanec,
da ti čujem še podkove!

[11]Prim. Sdb 1963, 781, 782.

[12]Prim. Župančičeve pozdrave za "gdčno Majlo" v pismu iz Bregenza "na sv. Miklavža dan 1908", Sdb 1963, 794, in sploh njegovo zanimanje zanjo, Sdb 1963, 786, 789.

[13]Prim. SNP IV, št. 7632, ki jo je poslal Štreklju Župančič sam.

[14]Verz (v pesmi 432): tam medu je polna skleda spominja na poznejšega Starega Meda.

[15]Falkejeve zbirke Katzenbuch nima nobena od večjih dunajskih knjižnic, niti Pädagogische Zentralbücherei für Stadt Wien ne, pač pa imajo tam drugo zbirko: Otto Speckters Vogelbuch. Mit Gedichten von Gustav Falke. 11. bis. 15. Tausend. Hamburg 1906, Alfred Janssen. Na zadnji strani je seznam drugih otroških izdaj istega založnika, na prvem mestu Katzenbuch, ki je dotlej doživela že naklado 20.000 izvodov. Falke rad uporablja v pesmih severno nemško narečje, sicer pa je za pesmi o živalih značilna pogosta onomatopoija, uporabljanje zvočnih učinkov in deloma tudi šaljivost. Ti elementi se združujejo npr. v pesmi Das dumme Kätzchen:

Ist's nicht zum lachen?
Kätzchen will Fliegen fangen
und weisst es nicht zu machen.

Immer summ und immer brumm,
dicht um Kätzchens Nas' herum.
Wie es greift und wie es grapst,
immer hat's vorbeigehappst.

Immer summ und immer brumm,
Kätzchen springt um sich selbst herum.
Auf einmal sitzt es ganz still und guckt,
nur das weisse Schwänzchen zuckt.
Warte nur, Fliege! Jetzt muss es glücken.
Ein Luftsprung. Ätsch! Da liegt's auf dem Rücken.

Immer summ und immer brumm,
dicht um Kätzchens Nas' herum.
Liebes Kätzchen, nimm's nicht krumm;
aber du bist furchtbar dumm,
summ, summ, summ,
furchtbar dumm! (Iz berila za drugi razred osnovne šole Bei uns daheim. Wien 1949, 123.)

[16]Zanimivo je, da je v beležnici XIII, 63 nadomestil besedilo te dvovrstičnice z risbo metuljčka, ki ga objema obris cveta, tako da obe obliki prehajata druga v drugo. To je droben dokaz za pesnikovo konkretno predstavljanje, o čemer je sam pisal Prijatelju 6. decembra 1908, torej blizu časa, ko

so nastajali ti verzi. Sporočal je med drugim o branju Sven Hedina in Nansena in si želel dobiti še Amundsena, se ogreval za naravoslovje (v najširšem pomenu), brez čigar podlage "se ne da rešiti do dna najmanjši problemček, ki se tiče človeka, življenja, naroda, človeštva, ...". "Vsaj zame vem, da to velja, in zato pijem že dolgo iz teh virov, kolikor morem. Drugi, komur ni predstavnost tako vezana na konkretnost, kakor meni, ali komur ni vest tako rahla, da bi zardel ob vsaki misli, ki bi bila fraza, hodi mogoče lahko drugačno pot." Sdb 1963, 792, 793.

[17]"Ali si že opazoval postovko, kadar kroži nad poljem? Potem veš, da se naenkrat v letu ustavi in trepeče zelo naglo s perotmi. Vidiš, in takrat pravimo pri nas, da melje. Zato imenujemo Belokranjci postovko 'malenka'. Na Štajerskem ji pravijo 'mokosejec'; jaz pa jo poznam dobro in vem natanko, da samo melje, seje pa ne, ker (zadnje štiri besede so prečrtane, nad njimi je zapisano: kako bi sejala, saj) nima moke! Kaj pa melje, me ne smeš prašati." Beležnica XIV, 16.

[18]
Ljubezen je vijolica: zaman
se hoče skriti, ko jo vonj izdaja. (Veronika
Deseniška, 1924,80.)

[19]Prispodabljanje cvetočega lanu valujoči vodi pa najdemo že v pesmi Poldan (309):
in veter kakor po vôdi
čez valujoči brodi lan.

[20]Izjava Izidorju Cankarju leta 1910 (Obiski, 170): "Verzov bi lahko izdal vsak mesec celo knjigo, če bi menil, da je pesnikova glavna dolžnost tiskati papir; a to ne bi bile pesmi, temveč neodkritost in narejenost v platnicah."

[21]Mapa VII, list 19 (pesmi so zapisane brez naslovov); sodeč po datumu nastanka za pesem Biló je sedem hudih let, sta verjetno vsaj ta tekst in tekst Lahko mu je mucku, ki sta pripisana naknadno, bila zabeležena 27. nov. 1908 ali za tem.

[22]V drugem poglavju Jerale (404), ki je izšlo v LZ v januarju 1908, stojita verza s podobno prispodobo:

Kar maček je na zapečku tri tedne napredel,
za to ne bo tkalec nikoli za stative sedel.

[23]Ta se od poznejše oblike v Cicibanu razlikuje, saj obsega samo tri trivrstične kitice.

[24]Prim op. 89 v prejšnjem poglavju.

[25]Dve leti pozneje je v Zdravici (588) ta pogum opredelil kot "pogum do bolečin".

[26]Prim.Sdb 1963, 782.

[27]Sdb 1963, 787.

[28]Pri tem celo ljudsko število sedem v časovni oznaki "sedem hudih let" v glavnem ustreza času, ki je potekel od Župančičevega absolutorija 1900 do nastanka Pastirčkov, če odštejemo čas, prebit pri vojakih, en semester državne službe na gimnaziji v Ljubljani in jesenske mesece leta 1907, ki jih je prebil v Kissleggu, torej čas, ko je bil gmotno kakorkoli preskrbljen.

[29]Prim. ZD III, 315; tu ima pesem naslov Sedem pastirčkov.

[30]Prim. Štrekljevo zahvalo na ovitku 13. snopiča SNP in članek Bogomila Gerlanca, Oton Župančič - zapisovalec ljudskih pesmi, SE 1958, 179-182.

[31]Bistvo napeljevanj (Župančič jih imenuje "napeljivanja") je v tem, da določen glasovni konec vprašanja, ki ga mora soigralec ponoviti, omogoča riman odgovor, ki preseneča in učinkuje z drastiko. Po Župančičevi navedbi so napeljevanja zelo priljubljena, vendar so njegovi trije zapisi edini te vrste v Štreklju. (SNP IV, št. 7932, 7931, 7930.) - Nagajivke so naperjene proti prebivalcem določenih krajev, se posmehujejo raznim stanovom in imenom. V njih prihaja do izraza drastična komika, ki sloni zlasti na rimanju pogosto nesmiselnih besed, priveskov k imenom, in drastičnemu označevanju lastnosti in opravil, ki prehaja včasih že v žaljivo zbadljivost. (SNP IV, št. 7711, 7712, 7732, 7723, 7718 (2), 7726, 7632, 7694, 7693, 7627, 7654, 7695, 7697, 7748.)

[32]SE 1958, 180. - Štrekelj je objavil vse razen Tepeške (n.m., 179), ki je izostala, ker so obredne pesmi izšle že v 8. snopiču SNP, in obeh ugank, ki nista spadali v program Štrekljevega dela (objavljeni na n.m., 181).

[33]Pri izštevanki Pipa pipalica (SNP IV, št. 8161) pravi Župančič v opombi: "Besed, ki jih ne razumete Vi, ne razumem ni jaz."

[34]Kako na Tanči gori zvoni, SNP IV, št. 8015; "Stričkі" v vinogradu pojó, SNP IV, št. 8105.

[35]Kadar najde otrok polža, SNP IV, št. 7999; Božjemu volku, SNP IV, št. 7986.

[36]Podobno tendenco kažejo epigrami, nastali v tem času: (473), (474), (482), po svoje tudi Glad (483).

[37]Prim. op. 166 v prejšnjem poglavju.

[38]SR 1959/60, 33.

[39]SR 1959/60, 41-42.

[40]O sporu prim. op. v ZD II, 286-291; prim. Cankarjevo pismo Župančiču 8. januarja 1909; SR 1959/60, 35.

[41]Župančič Prijatelju 8. marca 1909 (iz Bregenza), Sdb 1964, 64.

[42]Prim. op. V ZD II, 298-303.

[43]DS 1908, 572.

[44]O nastanku te slikanice in o okoliščinah, ki so pri tem igrale vlogo, izčrpno poroča Bogomil Gerlanc v članku K Župančičevi mladinski liriki, J. S 1957/58, 64-69. - Avtor tega članka mi je tudi ljubeznivo dal na razpolago svoje zapiske v zvezi s člankom, ki je izšel skrajšan, zlasti vsa nemška besedila, ki jih je dobil na mikrofilmu po posredovanju bibliotekarja v dunajski nacionalni knjižnici dr. Stanka Hafnerja iz Leipziga. V uporabo mi je dal tudi korekturni izvod nemškega originala te slikanice, ki ima besedila prelepljena s slovenskimi besedili. - Letnica izida v Župančičevi knjigi ni navedena, tako se je poleg pravilne letnice 1912, s katero je knjižica zabeležena v Šlebingerjevi Slovenski bibliografiji za l. 1907-1912, 87, pozneje začela navajati napačna letnica 1913, npr. v bibliografski skici Župančičevo literarno delo istega bibliografa Šlebingerja v Jubilejnem zborniku za petdesetletnico Otona Župančiča, 128. Do na-

pake je prišlo zaradi nepravilnega tolmačenja navedbe, ki jo je v avtoreferatu o slikanici zapisal Župančič v prvi številki Slovana 1914, 31, kjer pravi: "Ta slikanica je izšla ravno za lanski božič, in morda ne bo neprimerno, če se po preteku enega leta prvič v slovenski javnosti omeni. Pesmice so izvirno slovenske, brez vsakega ozira na prvotno nemško besedilo." Kot primer je naveden na koncu Ples kralja Matjaža. Ker je prva številka Slovana 1914 izšla že v decembru 1913, "lanski božič" ni bil božič 1913, ampak božič eno leto prej, na kar opozarja Župančič še posebej, ko govori o "preteku enega leta".

[45]Pravilno: Caspari.

[46]Npr. pesmi V vlaku (500), Naj popotniki strmijo (501), Na koroškem je led (502), vpisane 2. in 3. aprila 1909.

[47]Spiel und Scherz und ein wenig Schmerz. Ein neues Buch von Gertrud Caspari, mit Versen von Heinrich Meise, Verlag von G. Löwensohn, Fürth in Bayern. (Citirano po mikrofilmu nemškega originala.) - Knjiga sicer nima navedene letnice, a v Deutsches Bücherverzeichnis 1921-25 je zabeleženo kot leto izida 1909. (Sporočilo dr. Stanka Hafnerja Bogomilu Gerlancu 31. avg. 1956.) - Ker je zelo verjetno, da je slikanica izšla za veliko noč, lahko predvidevamo, da jo je, kot še čisto novo knjigo, dobil v roke Schwentner in se odločil za prevod.

[48]Prim. Sdb 1963, 781.

[49]Pismo je ponatisnjeno v JiS 1957/58, 66-67, hrani ga Bogomil Gerlanc.

[50]Mapa VII, strani 6 do 16.

[51]Prim. Sdb 1963, 782 in Sdb 1964, 66.

[52]Prim. Župančičevo pismo Schwentnerju 24. aprila 1910 iz Bregenza, JiS 1957/58, 67; pismo hrani Bogomil Gerlanc.

[53]Celotnega poteka ne moremo rekonstruirati, ker manjkajo pisma oziroma dokumenti. Iz korekturnega izvoda (zdaj v lasti Bogomila Gerlanca) pa se v primerjavi z Župančičevimi teksti, ki jih je petnajst, k petnajstim slikam (kolikor jih obsega slikanica Lahkih nog naokrog tudi v natisu), da ugo-

toviti, da so med pripravami za natis bili trije teksti: Kraljevič Marko in Ljútica Bogdan (526), Glej, račke, labodi! (521) in Črep! Na tleh je lonček (525) sprva izločeni, čeprav jih je Župančič med 6. in 9. julijem 1909 prevedel vse. Nemški založnik G. Löwensohn je izdal slikanico Spiel und Scherz und ein wenig Schmerz v dveh izdajah, popolno s petnajstimi in skrajšano z dvanajstimi ilustracijami in ustreznimi verzi. (Taka skrajšana izdaja je zabeležena v Deutsches Bücherverzeichnis, 1921-25, iz leta 1909, po taki je posnet tudi mikrofilm.) Korekturni izvod pa je po odlepljenju slovenskih tekstov, prelepljenih čez nemške, pokazal, da je za osnovo služila popolna, šele pozneje nasilno okrnjena izdaja (zato so tudi na razpolago - razen za eno pesem - vsi nemški originali). Najbrž je krajšo redakcijo predlagal nemški založnik, ki je oskrbel ilustracije in tisk, vendar je verjetno Schwentnerju bilo žal za Župančičeve verze, pa je končno knjiga izšla v neskrajšani obliki.

[54] V knjigi se pesmi vrste v naslednjem zaporedju: na strani 2 (strani sicer niso paginirane) Puppenmütterchen, v s slovenski izdaji Ziba tarajka (slovenske pesmi so brez naslovov, ker jih Župančič ni zapisal, kot pravi v že citiranem pismu Schwentnerju 12. julija 1909, zato navajam prvi verz); na strani 4 Hampelmann, v slovenski izdaji Možiček-kopitljaček; na strani 6 Drachenspiel, v slovenski izdaji Daj - zmaj; na strani 8 Reifenspiel, v slovenski izdaji Kolá se kolač; na strani 10 Im Kutschwagen, v slovenski izdaji Hi, hop; na strani 12 Im Zirkus, v slovenski izdaji Opica, prešiček -; na strani 14 Puppenräuber, v slovenski izdaji Kaj, kaj; na strani 16 Seifenblasen, v slovenski izdaji Solnce, zemlja, mesec; na strani 18 Angsthase, v slovenski izdaji Kraljevič Marko in Ljútica Bogdan; na strani 20 Gans, v slovenski izdaji Gaga, gaga, gaga; na strani 22 Enterich, v slovenski izdaji Rac, rac, racman, kam racaš?; na strani 24 Am Teiche, v slovenski izdaji Glej, račke, labodi!; na strani 26 nemški tekst ni ugotovljiv, ker v obeh izdajah, ki sta na razpolago, manjka, v slovenski izdaji Črep - na tleh je lonček -; na strani 28 Abendreigen nach dem Regen, v slovenski izdaji Trikrat naprej, trikrat nazaj -; na strani 30 Abendlied, v slovenski izdaji Tri sestrice rože brale. - Ker nas predvsem zanima Župančičevo ustvarjalno delo, bomo slovenske tekste pregledali v takšnem zaporedju, v kakršnem so nastajali, in bomo pritegovali nemške tekste in slike samo toliko, da ugotovimo, kakšne pobude je dobil pesnik za svoje snovanje iz njih. -

Njegova besedila so s črnilom napisana na petih prepognjenih listih, ki se hranijo v mapi VII med otroškimi pesmimi. Vsa so opremljena z datumi, od 6. do 9. julija 1909.

[55]SNP IV, št. 7632; prim. še J. Račič, Belokranjske otroške pesmi, Ljubljana 1924, 23, 45.

[56]

Seifenblasen
Als unser Gott die Welt gemacht
Mit weiten Meeren, Berg und Rasen,
Hat er wohl solche Freud´ gehabt,
Wie ich an meinen Seifenblasen.

Auf meinem bunten Kugelschaum
Seh´ Flüsse ich und grosse Wälder,
Hier rotes Land mit grünem Saum,
Hier blaues Meer, dort gelbe Felder.

Es vechselt, ändert stetig sich.
Jetzt darf ich sie nicht dicker blasen.
Jetzt fliegt - jetzt platzt die ganze Welt! -
Ein Tröpfchen nur fällt auf den Rasen.

[57]Objavljen v JiS 1957/58, 68.

[58]Vsaj deloma verjetno zato, ker je pesem namenjena otrokom. Dobro leto pred tem je v Zemljevidu (467) izpovedana zaskrbljenost.

[59]Beležnica XV, 62, 61.

[60]

Od kotača do kotača,
majka peče dva kolača.

B. Račič, Belokranjske otroške pesmi. Ljubljana 1924, 27.

[61]

Ziba terajka,
zajček in zajka
v moji zibki ajka.
Čičičičičička,
tu sta dva stolička
za moja dva fantička.

Mladika 1929, 428.

[62]Kakor poroča Šašelj, so mu "pesmice zapisali šolarji"; tako je možno, da je to pesem kdo izmed šolarjev posnel iz Lahkih nog naokrog, bodisi vede in naravnost iz knjige, bodisi nevede, kot že "ponarodelo". Mladika 1929, 428.

[63]Prim. SNP IV, št. 7497:
Ziba zibalka,
Popova pralka.

[64]V knjigi jo je pesnik natisnil razbito na osem verzov.

[65]SNP IV, št. 7697.

[66]Pod lipo, 1895, 37.

[67]Pesem je dokaj obsežna (118 verzov) in na široko govori o srečanju med naslovnima junakoma in njunim spremstvom. Kraljeviča Marka spremljata njegova pobratima srbski vojvodi Relja od Pazara in Miloš od Pocerja, Ljutico Bogdana pa njegovih dvanajst vojvod. Drug drugemu ujameta spremljevalce in končno se sama srečata namrščena in preteča:

Gleda Marko Ljuticu Bogdana,
Bogdan gleda Kraljevića Marka,
A ne smije jedan na drugoga;
Dockan reče Ljutica Bogdane:
"Hodi, Marko, da se pomirimo:
"Pusti mene dvanaest vojvoda,
"Da ti pustim Relju i Miloša."
To je Marko jedva dočekao...

Pesem je citirana po izdaji Vuka Stef. Karadžića Srpske narodne pjesme. Knjiga druga, Beograd 1932, 200-203.

[68]Zanimiv je Aškerčev nasvet nekemu Č.Č. v listnici uredništva v LZ 1896, 328: "Študirajte, čitajte srbsko-hrvaške narodne pesmi!... vsak slovenski poet-začetnik bi moral nositi v žepu kak zbornik krasnih srbsko-hrvaških narodnih poezij. Za takšen poetičen "hodizmanoj" si kupite vsaj dve drobni knjižici. Prvi je naslov: "Kraljević Marko" u narodnih pjesmah... uredio Ivan Filipović. Zagreb. Druga drobna, a zlata knjižica je: "Kosovo", srpske narodne pjesme o boju na Kosovu. Sastavio Stojan Novaković. U Biogradu. Knjižici Vam pošlje vsaka knjigarnica..." Verjetno nasvet tudi za Župančiča, takrat osmošolca, ni ostal brez vpliva. Med knjigami, ki so v Župančičevi knjižnici, sta tudi oba zbornika, ki ju Aškerc priporoča, vendar v poznejših izdajah: Filipović iz leta 1905, Novaković v 10. izdaji.

[69]Naziv kopitláček ima Levstik v pesmi Kadar otrok lovi luno in zvezde. LZD II, 87.

[70]SNP IV, št. 8011.

[71]SNP IV, št. 8012:

Zhizhe golobar,
Pounaprei, pounasei,
Warey de te wouk naujej,
L'okole, l'okule, l'okule!

to je:

Suči, suči kolobar,
Pol naprej, pol nazaj,
Varuj, da te volk ne vjé,
Le okoli, le okoli, le okol'!

[72]Veronika Deseniška, Ljubljana 1924, 141; v zadnjem verzu navaja Župančič namesto "le okoli" "le v kolo", kar je glede na prejšnji verz (váruj, da te volk ne vje) bolj smiselno.

[73]Prim. tudi prvo poglavje, 45-46, op. 29-33.

[74]Prim. prvotno redakcijo v Vodnikovem rokopisu, SNP I, št. 1a, ter redakcijo "Kranjske Čbelice" (IV, 86-94), SNP I, št. 1b, ko Kralj Matjaž med plesom reši ugrabljeno Alenčico iz turških rok in ga Turki - seveda brezuspešno - zasledujejo.

[75]Božo Račić, Belokranjske otroške pesmi, Ljubljana 1924; navedeni verz je začetni verz v pesmi št. 16, na str. 23 in v pesmi št. 38, na str. 45.

[76]Obiski, 175.

[77]Sdb 1963, 793.

[78]ZD II,415.

[79]Prim. tudi NOja 1958, 175.

[80]Beležnica XIV, str. 65-66.

[81]Motivno uganka spominja na nemško o šivanki in niti, natisnjeno v knjigi Dr. E.S. Freund, Rätselschatz, Leipzig 1885, 87, pod št. 256; knjiga je ohranjena v Župančičevi knjižnici, vendar je možno, da je Župančič uganko našel tudi kje drugje.

C i c i b a n

[82]V razdelku obravnavane pesmi zajema bibliografija od (600) do (817); vendar so upoštevane predvsem otroške pesmi, do leta 1915 torej samo (600), (601), (626) in (627), nato skoraj vse, ker otroške prevladujejo, po letu 1916 pa bibliografija beleži sploh samo otroške pesmi in tekste, ki so tem blizu. V razdelku pa so upoštevane tudi druge pesmi (z nekaterimi, npr. s pesmima Telesa naša, 566, in Na Bledu, 592) posežemo že v vmesno dobo), zlasti pesmi iz Literarne pratike (npr. 610, 622, 623, 624) in Slovana 1914 (609, 606, 631, 632, 633) ter vojne pesmi o otrocih (634, 638, 640).

[83]Prim. Sdb 1963, 783. - V letu 1910 je prevedel Dickensovega Oliverja Twista, ki je izšel 1911 pri Schwentnerju.

[84]Prim. beležnico XIII, 59; Obiske 174-175.

[85]K Milčinskega Pravljicam, LZ 1911, 205-208; Dela IV, 23-29; citat na str. 24-25.

[86]Prim. zapise v beležnici XVII, iz leta 1913.

[87]Prim. Dr. Pavel Strmšek, Dramatično društvo v Mariboru, ČZN 1928, 12.

[88]Njih opravila so postavljena v poosebljeno naravo, polno pravljičnosti. - 1927 je pesnik nekoliko sorodne verze Sibylle v. Olfers prevedel za slikanico Pokoncu izpod korenin.

[89]SR 1959/60, 33-34.

[90]Prim. podatke o poteku službovanja Otona Župančiča, upravnika Narodnega gledališča v Ljubljani. ŽZ, mapa I, Osebni dokumenti.

[91]Pesem je posvečema Zlatici Hribarjevi.

[92]Z isto podobo je označil Župančič ustvarjalno domišljijo tudi v Veroniki Deseniški, ko govori o Ulriku Celjskem, kako se je kot otrok igral:

To je preproga samoleta,
ta me ponese tja, kamor velim.
(Veronika Deseniška, Ljubljana 1924, 72).

[93]Pesem je Župančič cenil, saj jo je na njegovo pobudo sprejel Vidmar v Dela. Prim. ZD I, 319.

[94]Prim. ZD III, 315 i.d.

[95]Neposredno pobudo za tako pratiko je dal najbrž letni literarni almanah, ki ga je prav v tistih letih izdajala nemška založba Insel-Verlag v Leipzigu. Zamisel pa je skoraj gotovo bila že starejša; porodila se je Župančiču lahko že spomladi 1901, ob razkošni januarski številki Ver sacrum 1901, opremljeni kot koledar, z ilustracijami in z ustreznimi napisi oziroma gesli za vsak mesec. - Prim. Jagrovo dopisnico Župančiču 16. marca 1901, kjer ga pisec med navedeno narodopisno literaturo v pripisu opozarja: "(Slovenski koledar) 1851. Mir. Vilhar po Vodnikovem vzgledu, kratke pesmice za posamezne mesece." ŽZ, korespondenca.

[96]Ker je Literarna pratika z uvodno Koledo (610) izšla že za božič 1913 (Sn 1914, 62), smemo tudi nastanek Veselih kolednikov,napisanih na istem listu kot Koleda (mapa VII, list 59), postaviti v čas pred tem datumom, v november ali začetek decembra 1913.

[97]Prim. SNP III, št. 4931. - Prim. tudi Župančičevo novoletno čestitko Glonarju 31. dec. 1916. (NUK, Ms 952, št. 17.)

[98]Mapa VII, list 59. - Koledovanje je bilo najdalj ohranjeno v Beli krajini; prim. SNP III, št. 4743-4747.

[99]Mapa IX, ovoj 3, list 65.

[100]Sn 1914, 31.

[101]Sn 1914, 39-46, 66-78.

[102]-č, Pravljice. Spisali Utva (Ljudmila Prunkova) in Mira (Žemlja). Ilustriral V(iktor) Cotič. Izdala Družba sv. Mohorja v Celovcu. 1913, Sn 1914, 29.

[103]"Branibor" slovenski mladini 1914. II. letnik. Izdal in založil "Branibor" v Ljubljani. Uredil R(asto) P(ustoslemšek). Tiskala Narodna tiskarna v Ljubljani 1913, Sn 1914, 29.

[104]Sn 1914, 31.

[105]Sn 1914, 311-312.

[106]Sn 1914, 344-347.

[107]"Utihnile so belokranjske čuvarice Rojenic in Kresnic. Tožno posedajo ob svitu mračne lune pod domačo lipo, sanjaje težke sanje o svojem dragem, ki ob slabo brleči luči kljuje s težkim krampom po črnih stenah amoriških rudnikov." Sn 1914, 230.

[108]Tovariš, 23.I.1948, 81.

[109]V to skupino spada tudi še Slap, ki je izšel v Slovanu 1914, 33.

110 Zanimivo je, da je Župančič, še preden je sploh zopet mislil na otroške pesmi, v seznamu za Razglede združil pesmi: Belokranjska deklica, Pričakovanje, Mrtva nevesta, Zeleni Juri, Veseli koledniki, Sedem pastirčkov (prim. ZD III, 315), torej materinske pesmi, pesem o ljubezenskem koprnenju in pesmi, ki jih je pozneje občutil kot primerne za otroka.

[111]Ani Župančič ustno 13. febr. 1964.

[112]Isidora Sekulič je zaradi optimizma pozneje občutila pesem kot primerno tudi otroku. Letopis Matice srpske 1948, knjiga 362, 21.

[113]ŽZ, list 92.

[114]V pesmi je motiv črnih in rdečih ran, privzet iz ljudske pesmi Gospod Baroda, SNP I, št. 32 in 33. - Za primero očetove rane z golobjim očesom prim. pesnikov zapisek v beležnici XIV, 39; verjetno gre za besede pesnikovega dunajskega znanca Božiča: "Božič: V nogo se je obstrelil - pogledam: na hlačah se mu je pokazala kapljica krvi - kakor golobje oko, nič več."

[115]Iz lepaka 11. januarja 1915 je razvidno, da je takrat zavezniško brodovje blokiralo Avstrijo in Nemčijo in se je zaradi tega poraba pšenice in rži omejila.

[116]SNP IV, št. 7693, 7712.

[117]SNP IV, št. 8078.

[118]SNP IV, št. 8079.

[119]V Žabah (Zimski večeri, 35) in v Žabji svatbi (Lešniki, 13).

[120]Prim. SNP IV, št. 7724:

Kovač št rklač
So fajn može;
Iz star'ga ž leza
Pa nov'ga nardé!

[121]Prim. Župančič, Izbrane pesmi, Kondor 62. Ljubljana 1963, 140.

[122]Prim. SNP IV, št. 8083-8110, vmes tudi Župančičev zapis, kako na Tanči gori zvoni, št. 8105.

[123]Prim. SNP IV, št. 8013-8076, posebno št. 8050, razen tega še št. 8157, ki se začenja: Čiv čiv, / Pobodiv.

[124]Več o tem Janko Glazer v zapisku Ob slikanicah iz Župančiča, NOja 1957, 67-68.

[125]V beležnici XVIII, 58 je zabeleženih devet naslovov otroških pesmi iz leta 1915 z datumi nastanka. Pri najstarejši Pomladni ladji (649) je dodan samo mesec: maj. Primerjava tekstov pokaže, da je pesem nastala pred pesmijo Glej s solncem prepojêni (650), kjer je osnovna podoba Pomladne ladje uporabljena kot komparacija:

Gredica sredi trate
je kot cvetoča barka.

Ker je ta pesem datirana s 15. majem 1915, je torej nastala Pomladna ladja v prvi polovici maja 1915.

[126]Prim. Franc Kimovec, Bled nekdaj in sedaj, Ljubljana 1908, 54; prim. tudi tri slike takih ladij (na str. 44, 56, 57), od katerih sta zadnji dve res "naloženi".

[127]V slovenski ljudski pesmi je povezava rožmarina in nageljna pogosta, npr. v verzu:

Z rožmarina, z nagelna (SNP III, št. 4862); oba sta našteta med rožami tudi v pesmih št. 4907, 4908, 4919, 4920, 4922, 4923, 4925, 4936, 4937, 4976.

[128] Prim. Levstikovo Rimsko cesto. LZD II, 93.

[129] Prim. Janičarja (4) ter pesmi Milenica (112), Gini (175). Za motiv dveh bratcev, božjih krilatcev, prim. svečniško kolednico (SNP III, št. 4975).

[130] Bertha-Lotte Wunderling navaja v svoji disertaciji Kind und Rätsel, Frankfurt a. M. 1935, na str. 9 med ljudskimi ugankami tri tipe: predmetne ali stvarne uganke (Sachrätsel), besedne uganke (Worträtsel) in šaljiva vprašanja (Scherzfragen). Za predmetne uganke ugotavlja, da so lahko navedbe za njih reševanje podane v preprosti, neposredni obliki ali v obliki metafore. Milko Matičetov navaja med ljudskimi ugankami (Zgodovina slovenskega slovstva. I. Ljubljana 1956, 117) tudi računske uganke in "uganke, ki so tako po obsegu kakor po vsebini že skoraj pravcate zgodbe." Ivan Grafenauer opozarja tudi na sorodnost ugank s pregovori. Prim. Narodno pesništvo, pogl. Narodne uganke; v knjigi Narodopisje Slovencev. II. del, Ljubljana 1952, 18.

[131] Besedilo prve pogodbe (mapa II, list 105) se glasi:

Zapis pogodbe,

ki sta jo sklenila g. Ivan Zorman iz Sp. Šiške pri Ljubljani in g. Oton Župančič v Ljubljani, kakor sledi:

1. G. Oton Župančič prepusti gu Ivanu Zormanu rokopis mladinskih pesmi "Nove pisanice" naslov se tudi lahko še premeni, da ga izda v 2.000 (reci: dvatisoč) izvodih kot prvo izdajo.
2. G. Ivan Zorman plača gu Otonu Župančič za to prvo izdajo honorarja 300 kron (z besedami: tristo kron) in po kritju vseh stroškov s honorarjem vred 50 % čistega dobička.
3. G. Oton Župančič potrjuje prejem honorarja v znesku 300 kron (reci: treh sto kron) in se zaveže, da izroči za tisk goden rokopis gu Ivanu Zormanu ali njegovemu pooblaščenemu zastopniku najpozneje do 15. julija 1915.

Ljubljana, 20. junija 1915

I Zorman (l.r.)

Besedilo druge pogodbe (mapa II, list 106) pa se glasi:

Zapis pogodbe,

ki sta jo sklenila g. Ivan Zorman iz Sp. Šiške in g. Oton Župančič v Ljubljani, kakor sledi:

1. G. Oton Župančič prepusti gu Ivanu Zormanu rokopis "Sto ugank", da ga natisne v 2.000 (dvatisoč) izvodih kot prvo izdajo.
2. G. Ivan Zorman plača gu Otonu Župančiču za to prvo izdajo honorar 400 K (beri: štiristo kron).
3. G. Oton Župančič potrjuje prejem honorarja v znesku 400 K (štirih sto kron) in se zaveže, da izroči za tisk goden rokopis gu Ivanu Zormanu ali njegovemu pooblaščenemu zastopniku najpozneje do 15. julija 1915.
4. G. Ivan Zorman se zaveže, da izda omenjeni rokopis v primernem času po končani svetovni vojni.

Ljubljana, 20. junija 1915

I Zorman (l.r.)

[132]O tem je v zapuščini precej gradiva.

[133]Da so pesnika trle gmotne skrbi, lahko sklepamo tudi iz beležk, ki si jih je delal v beležnico XIX, v katero je pisal v prvi polovici leta 1916. Na posebnem listu ima vrsto številk, ki kažejo njegova pasiva in aktiva, oziroma potrebe in predvidene honorarje. Verjetno je kot možnega založnika novih načrtov predvidel spet Zormana, saj ima med drugim zabeleženo:

600 - 300 v denarju — na epigrame
300 ? v blagu — in prevode (poetične)

200 na karkoli

Pod črto pa je zapisal:
400 uganke
300 Ciciban + 50 %
350 Flaubert
900 Kandid + Mérimée

Razen zadnjih postavk so bili to najbrž zneski, ki jih je Župančič do takrat že dobil (Flaubertove Tri povesti so izšle v založbi Omladine leta 1917, Voltairov Kandid šele leta 1931 pri Tiskovni zadrugi, Mériméejeva Šentjernejska noč leta 1930 pri Modri ptici). Toda desna stran s pasivami je bila kljub temu pereča, saj so vmes bile postavke za usnje in čevlje, za stanovanje in za selitev.

134 Razen že omenjenih treh zapisov, o naperjeni igli (534) iz leta 1909, in o vinu (654) ter mašniku s kadilnico (655) iz maja 1915 imamo ohranjenih v mapi X sedem na četrtine razrezanih kariranih listov z zapisi 3., 7., 9., 13., 20., 21. in 22. uganke, od katerih nekatere predstavljajo majhne variante natisnjenega besedila, a kažejo z nekaterimi prvotno drugačnimi številkami, da je pesnik gradivo najprej razporedil deloma drugače. V mapi VIII, ovoju 3 so shranjeni sto štirje na četrtine razrezani karirani nepaginirani listi, sto s tekSti ugank, štirje z rešitvami ugankam. To je rokopis, pripravljen za tiskarno, in se od natisa leta 1915 le malokje razlikuje. V njem se zaporedje tekstov že v glavnem ujema z natisnjenim, edino uganke od št. 64 do št. 74 so razporejene drugače, tako da si slede sedanje številke 65, 66, 64, 68, 70, 67, 69, 71, 74, 72 in 73. Na hrbtni strani uganke št. 72 (o Krasu) je prečrtano besedilo:

Moje olje - dete veka,
moj studenček - slajši od mleka (727).

V rešitvah ugankam je upoštevana še prvotna razvrstitev in pod št. 73 je še ustrezna rešitev Brezovka - brezov sok (mezga), namesto poznejšega Krasa, kar kaže, da je ta uganka nastala tik pred tiskom ali celo med njim. Najbrž še pozneje je nastala uganka, ki je zapisana na istem listu kakor nedokončani zapis Naših luči (mapa VII, list 61) in se nanaša bržkone na pisanico (757). Štirje zapisi ugank so iz oktobra in novembra 1915 in se bomo ustavili ob njih v zvezi s pripravami na drugo izdajo ugank.

135 Mapa VII, list 85:
Freund Reclam Rätselschatz
Klauder (?): Rätselbüchlein f. Jung u. Alt 160
Kühn: 400 Rätsel 160
Metzger: Deutscher Rätselschatz
Scherer: Rätselbuch 2
Sutermeister: D. grosse Rätselbuch 4
Witterrhaus (?): 100 Rätsel. 1

[136]Rätselschatz. Sammlung von Rätseln und Aufgaben. Herausgegeben von Dr. E. S. Freund. Leipzig (1885). Reclam Universal-Bibliothek, 2091-2095.

[137]Da jih je tudi prebiral, kažejo razrezane strani pri ugankah v verzih, pri ugankah v obliki vprašanj, pri anagramih in pri rešitvah ugank, medtem ko so druge strani z matematičnimi in drugačnimi nalogami ostale nerazrezane.

[138]Za primerjavo sem uporabljala knjigo Srpske narodne poslovice i druge različne kao one u običaj uzete riječi i zagonetke. Skupio ih i na svijet izdao Vuk Stef. Karadžić. (Drugo državno izdanje), Beograd 1933, str. 439-493.

[139]Matičetov ugotavlja: "Župančič (Sto ugank) in nekateri drugi naši pesniki so vedoma prevzeli od ljudstva marsikaj lepega in vrednega." Zgodovina slovenskega slovstva I, Ljubljana 1956, 118.

[140]Beležnica XIII: "Kdaj zajca zobje bole" (str. 31). "Živo kosmato od zunaj / mrtvo od znotraj" (str. 32). - Peter Dainko, Lehrbuch der Windischen Sprache, Grätz 1824. Zbranje naj znanejših vganjk. 50. Kda zavca bolíjo zobjé? (str. 327). 108. Kaj je v živlenji kosmáto le zvünah, / Mertvo pà tüdi kosmáto še znotrah? (str. 334).

[141]Prim. Ivan Grafenauer, Narodno pesništvo; poglavje Narodne uganke; v knjigi Narodopisje Slovencev. II. del, Ljubljana 1952, 18.

[142]Vodníkove Pesni. Uredil France Levstik, Ljubljana 1869, 64.

[143]Prim. poznejši Župančičev verz:
"Votel je Kras." (Zelena čelada, VZV, 52.)

[144]Josip Stritar, Zimski večeri; št. 76; SZD VIII, 348.

[145]Prim. LZD II, 344-345.

[146]Prim. Milenico, 112.

[147]Prim. Nagel pogled v preteklost, Dela IV, 149.

[148]Prim. prispodobo v Veroniki Deseniški (str. 40):
Ta ti obrača svet kakor seno,
da pride vse na milost sončnih žarkov.

[149]Kako so pesnika zanimale statve in vse, kar je bilo v zvezi s tkanjem, je mnogo let pozneje opisal v spominih na krosna: Krosna, Obzornik 1948, 15-17. Omenja pa tkanje že v Dumi.

[150]Prim. Nagel pogled v preteklost, Dela IV, 149; nekrolog Drju Janezu Ev. Kreku v LZ 1917; Dela IV, 175: "Ta skrivnostna transsubstanciacija snovnosti v ideje je slovenskemu človeku tako po duši, tako domača, vsednja in praznična hkrati, kakor zvonovi, oltarji, monštrance in sveti obredi; ..."

[151]Uganka je oprta na pesnikove otroške spomine; kot otrok je s slastjo srkal sok iz zarezanega lubja. Prim. Franc Jeza, Župančič v spominu svojih rojakov na Vinici, Obzornik 1948, 12.

[152]Značilno je, da je v novi izdaji leta 1919 ravno od teh ugank pesnik največ, šest, nadomestil z novimi.

[153]Prim. poročilo v SN, 11. septembra 1915, št. 208, str. 5.

[154]Oton Župančič, Sto ugank. Sto ugank - / tristo zadrg / tristo zank. Izdala in založila "Omladina", V Ljubljani 1915, 39 strani.
Prim. poročila: Ivo Peruzzi, LZ 1915, 479-480; M. Pirnat, SN 9. oktobra 1915, št. 232, str. 7; P(ugelj), Sn 1915, 252; dr. Josip Debevec, DS 1915, 267; -è (Pavle Flerè), P 1915, 238; J.R. Glaser, LZ 1915, 522. Glej tudi uvod, str. 13.

[155]Upanišade so sklepna poglavja staroindijskih svetih knjig, tako imenovanih Ved, nekaka razlaga Ved, filozofska razmišljanja o svetu in človeku. Govorijo o Brahmi, principu, ki vse ustvarja in ohranja, in o âtmanu, pravem, večnem, nespremenljivem bistvu človeka, ki ga mora človek spoznati z odpovedjo in razmišljanjem, da se lahko združi z Brahmom. V terminologiji krščanstva bi namesto Brahma lahko rekli Bog, namesto âtman duša. (Prim. članek Paula Deussna Kultur und Weisheit der alten Inder v knjigi Vedânta, Platon und Kant, Wien 1917^2, 60.)

[156]Wiener Rundschau 1900, 79-83.

[157]Julij Zeyer, Jan Marija Plojhar, Ljubljana 1910, 117-120, 130-132.

[158]Obiski, 168.

[159]Sechzig Upanishad's des Veda. Aus dem Sanskrit übersetzt und mit Einleitungen und Anmerkungen versehen von Dr. Paul Deussen, Professor an der Universität Kiel. Zweite Auflage. Leipzig, F. A. Brochhaus, 1905. - Celotno besedilo je zaradi ponavljanja razvlečeno in nekoliko zabrisano. Kot primer navajam (v Deussnovem prevodu; n.d., 466) prvi dve vprašanji:

"Yâjnavalkya!", so sprach er (der Grossfürst), "was dient dem Menschen (oder Geiste, purusha) als Licht?" - "Die Sonne dient ihm als Licht, o Grossfürst", so sprach er, "denn bei dem Lichte der Sonne sitzt er und gehet umher, treibt seine Arbeit und kehret heim." - "So ist es, o Yâjnavalkya.

Aber wenn die Sonne untergegangen ist, o Yâjnavalkya, was dient dann dem Menschen als Licht?" - "Dann dient ihm der Mond als Licht; denn bei dem Lichte des Mondes sitzt er und gehet umher, treibt seine Arbeit und kehret heim." - "So ist es, o Yâjnavalkya..." - Vsebino te upanišade je isti avtor (Deussen) povzel pozneje v že citiranem članku (op. 155) in po tem povzetku jo navajamo tu: "Kralj (veliki knez?) Janaka vpraša modrijana Yâjnavalkya: Kaj rabi človeku kot luč? Modrec se izogne: sonce mu rabi kot luč. - Kaj pa, vpraša kralj dalje, če je sonce zašlo? - Potem mu rabi kot luč mesec. - Kaj pa, če sta sonce in mesec zašla? - Ogenj. - Kaj pa, če sta sonce in mesec zašla in je ogenj ugasnil? - Glas: kajti, če je tako temno, da še roke ne vidiš pred očmi, pa začuješ glas, greš za glasom. - Kaj pa, če sta sonce in mesec zašla, če je ogenj ugasnil in je glas utihnil, kaj rabi potem človeku kot luč? - Potem je on sam sebi (âtman) luč. - Kakšen je ta sam (âtman)? - Sedaj se modrijan ne more več izogniti in v slikovitih besedah razvija misli o prerajanju âtmana in o njegovi končni združitvi z Brahmom."

[160]Ime je našel Župančič v Karadžićevih ugankah, ki jih je pri pisanju svojih ugank nedvomno pregledoval. Uganka št. 426, ki predstavlja čebulo, por, na str. 465 Karadžićevega dela, navedenega v op. 138 tega poglavja, se glasi:

Poručio ciciban
svojoj ljubi na divan:
"Ne briži se ni staraj,
divno sam ti zakopan,
u zemljicu strmoglav,
a u biljeg zamotan."

Uganka št. 428, ki govori o tem, kako mož sporoča ženi iz mlina, naj mu pošlje voz, da bo odpeljal moko, in je natisnjena pri Karadžiću prav tako na str. 465, se glasi:

Poručuje ciciban cicibanici:
Pošlji mene šetlju petlju na magarici,
pokise mi bijela pjena na zagalici.

Prvi je opozoril na zvezo s Karadžićem Anton Slodnjak v Geschichte der slowenischen Literatur, 1958, 307, kjer pojasnjuje besedo Ciciban: "Eine von Župančič nach einem serbischen, bei Karadžić vorkommenden Wort geprägte Bezeichnung für den Knaben in dem ersten Kindesalter."

Ani Župančič je 18. junija 1963 navedla tudi verza:

Piše ban, ciciban,
cicibanici čez Dunav,

hkrati pa pojasnila cicibana kot majhnega bana, kar je ustrezalo privilegiranemu položaju pesnikovega otroka v hiši.

Obliko "beli ban" je lahko Župančič poznal tudi iz Štreklja; prim. št. 7837-7840. V Štreklju je tudi podvojeni medmet: Cici, cici, cici (SNP IV, št. 7543). Tako je možno, da je pesniku bilo blagoglasje tega imena domače že iz slovenske ljudske pesmi.

[161] V podobnem položaju prikazuje dvanajstletnega Jezusa evangelij: Luka 2, 46-47.

[162] Župančič, K Milčinskega Pravljicam, LZ 1911; Dela IV, 23. - Prim. tudi pesnikovo zavrnitev Izidorja Cankarja, ki je menil, da "je treba šolane inteligence, da uživa bralec n.pr. Samogovore", on pa je dejal: "Ni res. Treba je intuicije, ta pa ni stvar uma..." Obiski, 175-176.

[163] LZ 1916, 2.

[164] S tem naslovom je pesem zabeležena v prvem seznamu za Cicibana, mapa VII, hrbtna stran lista 50, v prvem zapisu je brez naslova.

[165] V drugem seznamu (mapa VII, list 114) je zabeležena s petim verzom: Ktera je najlepša roža?

[166] Prim. SNP III, št. 4743 - 4929.

[167] V prvem seznamu za Cicibana, op. 175.

[168]Za motiv meha, ki poči, prim. SNP IV, št. 7440. Zveza smeha z mehom, ki poči, je v pesmi št. 7828; sorodni sta varianti št. 7852, zanimivi tudi zaradi spremnega pojasnila, ki kaže, da se je besedilo uporabljajo za tolažbo jokajočemu otroku. Prim. še varianti pod št. 7853 in št. 7857.

[169]SNP IV, št. 7441.

[170]SNP IV, št. 7543.

[171]Prim. SNP IV, št. 8163.

[172]LZD II, 87-88; 93-94.

[173]Za 26. september je narisan svetnik Ciprijan kot čarovnik-alkimist (Literarna pratika za leto 1914, XXIII), nad odprto knjigo, v kateri so narisana nebesna znamenja, z retortami in drugimi atributi učenjaštva in alkimije, ko odganja zlega duha. Oblečen je v bujno poslikano haljo, na kateri so simboli življenja in smrti, na glavi pa ima visoko koničasto kapo.

Da Župančičeva pesem ni brez zveze s Smrekarjevo risbo, dokazuje več dejstev. V drugem seznamu pesmi, pripravljenih za zbirko (mapa VII, list 114), je pesem imenovana Ciciban-Coprijan, torej z imenom, ki je zelo blizu imenu Ciprijan. Oba sta alkimista-čarovnika, ki pripravljata čare in čuda. Torej enak motiv. Pa še en dokaz. Ko je Niko Pirnat pripravljal ilustracije za tretjo izdajo Cicibana (pri Umetniški propagandi,1932), se je za nekatere pesmi, zlasti za Zlato v Blatni vasi in za Mehurčke obrnil po idejo na pesnika samega; ta mu je dal svoje skice in Pirnat jih je porabil. Originale je ilustrator žal izgubil, vendar se pesnikova vdova dobro spominja, da se je pri obeh teh dveh pesmih Pirnat verno držal pesnikove predloge. In pri Mehurčkih je posebej poudarila visoko koničasto kapo, ki jo ima mali čarovnik na glavi. Vsekakor je torej Župančiču bila pri oblikovanju pesmi pred očmi Smrekarjeva podoba Ciprijana.

[174]Pesnik je pesem (z naslovom Zaspan) zabeležil v prvem seznamu za Cicibana na začetku, kot sedmo; tam je združil same pesmi, ki so nastale tik pred tem (razen starejše Otroci spuščajo mehurčke, 519) in so mu bile še živo v spominu.

[175]Seznam je v mapi VII na hrbtni strani lista 50 (na pravi strani je zapisana druga varianta Zvezdoznanstva) in obsega naslednje pesmi (v oklepaju je dodan čas nastanka, sedanji naslov in objava v Cicibanu 1915):

Zvezdoznanstvo	(21.VIII,1915, Zvezdoznanstvo, 38)
Solnce, zemlja, mesec	(7.VII.1909, Otroci spuščajo mehurčke, 9)
Mehurčki	(26.VIII.1915, Mehurčki, 40)
Mila Jera	(9.VIII.1915, Kadar se Ciciban joče, 11)
Čebela	(11.VIII.1915, Ciciban in čebela,28)
Najlepše reči	(9.VIII.1915, neobjavljena)
Zaspan	(verjetno v avgustu 1915, Ciciban zaspi, 51)
Koledniki	(konec leta 1913, Veseli koledniki, 5)
Breza in hrast	(1902, Breza in hrast, 20)
Kralj Matjaž	(9.VII.1909, Ples kralja Matjaža, 12)
Vrabci	(verjetno aprila 1915, Vrabci in strašilo, 13)
Pastirčki	(27.XI.1908, Pastirčki, 22)
Uspavanka	(26.V.1915, Uspavanka, 42)
Turek	(1902, Turek, 45)
Kroparji	(12.IV.1915, Kroparji, 15)
Ladja	(pred 15.V.1915, Pomladna ladja, 25)
Zel.Jurij	(prva pol. 1914, Zeleni Jurij, 23)
Kopitljaček	(9.VII.1909, Možiček-kopitljaček, ni bila sprejeta v zbirko)
Žabe	(12.IV.1915, Žabe, 17)
Zvonovi	(15.IV.1915, Zvonovi, 16)
Luči	(3.VIII.1915, Naše luči, 48)
Dedek Samonog	(verjetno blizu 5.X.1915, Dedek Samonog, 8)
Postovka	(verjetno blizu 5.X.1915, Postovka, 10)
Blatna vas	(5.X.1915, Zlato v Blatni vasi, 36)

[176]Zadnji trije naslovi v seznamu so bili pripisani naknadno, ker se je še mokro črnilo pri vseh treh zamazalo. Tudi občrtana številka 21 na desnem zgornjem koncu lista nam kaže prvotni seštevek pesmi za zbirko.

[177]Razen če bi bil s tem v zvezi stavek ali verz v beležnici XVIII, 30: "Komur bo stari kralj izročil krono."

[178]Datum je zabeležen v seznamu naslovov v beležnici XVIII, stran 58.

[179]Pomni! Ciciban in še kaj, Ljubljana 1915, 52-53.

[180]Podobno gibalno igro, čeprav vezano na drug motiv, ima že Ivan Mercina v že omenjeni knjigi Igre in pesmi, na strani 90: "Znal bi rad, kako li kmetje oves sejejo svoj." Namesto "sejejo" se v naslednjih kiticah poje "žanjejo", "mlatijo", "trudni zaspe", kar otroci hkrati posnemajo tudi z gibi. Pesem so od izida Mercinove knjige naprej peli v osnovnih šolah, tako je zelo verjetno, da se je po sestri Marici, ki jo je prinesla iz šole, seznanil z njo tudi Župančič.

[181]Prvotno se je verz glasil: na zemljo moko stelje (mapa VIII, ovoj 2, list 6); prim. verza v ljudski pesmi v SNP IV, št. 7543:Strici na topolici moko sejejo:
Gor na beli topolici,
Belo moko sejejo.

[182]LZD II, 96. - Levstik je "pisan ništrec" uporabil že pred tem, in sicer v satirični zvezi, ko v Poznejšem dostavku k Pravdi o slovenskem šestomeru, Ljubljana 1878, zavrača in smeši pisanje Pavline Pajkove: "Potem gospa naglo požene slovstveni kolovrat in v 'Ženskih pismih prijatelju' na vse kriplje jame presti 'pisan ništrec', ki je po sredi votel in ob kraji nič ni; kajti vsa preja nje proze je tešča vsake misli - pravi 'pisan ništrec'." LZD VII, 84.

[183]SNP IV, št. 7551 do št. 7748.

[184]LZ 1915, 480. - Poročilo je izšlo v oktobrski številki in, ker je takrat Ljubljanski zvon moral biti v rokah naročnikov najpozneje do petega v mesecu, ga je Župančič vsaj do 5. oktobra gotovo bral; ni pa tudi izključeno, da mu ga je že pred tem urednik dal prebrati v korekturnem odtisu. Zlato v Blatni vasi je nastalo 5. oktobra; če je nastalo v zvezi z

željo, da "malo pobode po naših Ahilovih petah", je moralo nastati takoj, ko je Župančič za to željo zvedel. Časovno je to možno in znano je tudi, da je v trenutkih,ko ga je kaj vznemirilo, ustvarjal Župančič izredno naglo. Kot primer navajam, kako je reagiral na Aškerčeva Dva vodnjaka. 10. decembra 1908 mu je Prijatelj z Dunaja poslal Aškerčevo knjigo s to pesmijo, v najugodnejšem primeru je Župančič knjigo dobil 11. decembra, a že 12. decembra je Prijatelju poslal svoj odgovor Omer čita Ahmedovo knjigo in še en epigram. (Gspan, Iz časa naše moderne, NSdb 1963, 897-898.)

185 Ivan Grafenauer je pesem občutil kot satiro s čisto določeno ostjo. V Slovenski čitanki V (Ljubljana 1921, 294) opozarja, da ima šaljivka tudi "satirično simboličen pomen: Blatničani - Slovenci, putka tutka - tuji kapital." Vendar je Župančič sam zanikal, da bi bil dal pesmi tak pomen hote in vedoma. (Župančič, Izbrane pesmi, Kondor 62, Ljubljana 1963, 121.)

186 Prim SNP IV, št. 7481 in št. 7482, pa tudi št. 7527, 7528 in 7530.

187 Ta drugi seznam, sestavljen po 5. okt. 1915, ko je nastala upoštevana pesem Zlato v Blatni vasi, a še pred 21. okt. 1915, ko je nastal Medved z medom (775), ki ga seznam nima, je vsekakor bil napisan neodvisno od prvega, ker je zaporedje pesmi drugačno in je pesnik celo pozabil na pesem Kroparji (644), ki jo je v prejšnjem seznamu upošteval. V seznamu so navedene naslednje pesmi: Ktera je najlepša roža? (Najlepše reči, 761), Breza in hrast (253), Turek (312), Pastirčki (471), Koledniki (Veseli koledniki, 626), Mehurčki (Otroci spuščajo mehurčke, 519), Ciciban-Coprijan (Mehurčki, 767), Ciciban in čebela? 764), Uspavanka (652), Ciciban je zaspan (Ciciban zaspi, 768), Ciciban se cmeri (Kadar se Ciciban joče, 763), Vrabci in strašilo (646), Pomladna ladja (649), Zeleni Jurij (627), Luči (Naše luči, 759), Postovka (773), Dedek Samonog (Dedek Samonòg, 772), Blatna vas (Zlato v Blatni vasi, 774), Žabe (643), Zvonovi (645), Zvezdoznanstvo (766), Možiček kopitljaček (528), Kralj Matjaž (Ples kralja Matjaža, 531).

188 Prva pesem Ktera je najlepša roža? (Najlepše reči, 761), ki v začetku upoštevani kronološki princip ruši, je bila morda pripisana naknadno, saj je pesnik pesem dolgo predeloval, da bi ji našel ustrezno obliko.

[189]V beležnici XVII, na str. 99, oziroma od zadaj šteto, kakor je tudi pisano, na strani 62.

[190]Prim. SNP IV, strani 308 in 335, ter št. 7447-7501.

[191]Prim. Boris Merhar, Ljudska pesem. Zgodovina slovenskega slovstva, I., Ljubljana 1956, 89-90.

[192]LZ 1911, 207-208; Dela IV, 27-29.

[193]SNP IV, št. 7501.

[194]Izraz uporablja že Levstik v pesmi Psiček laja: hov, hov, hov! LZD II, 90.

[195]SNP IV, št. 8043.

[196]Prim. Da bo Jezus naš tovarš v SNP III, št. 4829; majhne variante tega verza so še v pesmih št.4835, 4836, 4838, 4839, 4840. O zvezdi, ki nam sveti, govore trikraljevske kolednice št. 4945, 4946, 4948-4952, 4955-4958, 4960, 4969-4974.
Verz: njene se držimo poti, je (skupno z začetkom) soroden z verzoma v belokranjski pesmi št. 4956, ki pravi:
Mi pod to zvezdo projdemo,
Vam novo leto voščimo,
podobno belokranjska, št. 4957.
Tudi Herodeža poznajo ljudske kolednice; prim. št. 4852, 4955-4958, 4960, 4961, 4974.

[197]SNP III, 4956-4958.

[198]Prim. sorodno misel v napisu za januar (611):
veselo stopi, brate, glej:
tvoj pot gre v celo, čist in nov.

[199]Prim. konec Sentimentalne romance (277):
A zapojmo le, saj smo mladí,
saj smo mladí in zdravi,
in kadar žalost mimo gre,
pri nas se ne ustavi.

[200]SNP IV, št. 7763.

[201]SNP IV, št. 7818:
Pometa dekla brez metlè,

Mojškra šiva brez iglè.

[202]Prim. SNP IV,. št. 7820-7823, 7829, 7831, 7832.

[203]27. aprila; Literarna pratika za leto 1914, XIII. - Risba prikazuje svetnico zatopljeno v molitev, poosebljene krtača, metla in golida, z obrazi in udi, pa medtem same čistijo tla. Zlasti metla je razgibana in na sliki zavzema osrednje mesto.

[204]Za kokotička prim. verz v belokranjski ljudski pesmi št. 7822: Kokót popeva brez glave.

[205]Prim. SNP III, št. 4940, 4943, 4944, 4953 in 4961.

[206]Prim SNP I, št. 256, 257.

[207]Prim. SNP IV, št. 8175: Tutaj, ninaj, dete mlado; SNP IV, št. 8176: Tutaj ninaj, /Tutaj ninaj; SNP IV, št. 8178: Tajnonina, tajnona. Prim. tudi nabožni uspavanki v SNP I, št. 428 in št. 431.

[208]Primera kovačkov je Župančiču odmlada bila blizu; o kovačih govori v svojih pesmih ponovno, tu jih uporablja simbolno, podobno kot v Geslu (372) in v Kovaški (569).

[209]V zadnji kitici sta dve taki reminiscenci; paralele za obe najdemo še v Pisanicah: Čudo prečudno! (prim. Srbsko narodno, Pisanice, 22) in: drobno kot ptičke na veji zeleni (prim. Dve basni, Pisanice, 28).

[210]Oton Župančič, Joži Berceti v spomin, LZ 1917, 1.

[211]Nedvomno je k temu pripomoglo Žigonovo razpravljanje o arhitektoniki pri Prešernu, o kateri si je Župančič prav leta 1915 delal beležke, za kar mu je pobudo dala Žigonova Prešernova čitanka, natisnjena nekoliko prej. S strogo matematično razčlenitvijo Prešernovih pesmi, s katero je Žigon skušal pokazati in dokazati lepoto teh pesmi, Župančič sicer ni soglašal, vendar ga je Žigonovo razpravljanje opozorilo na zakonitosti v besedni umetnosti, o katerih sam do takrat ni razmišljal. (Prim. Oton Župančič, Zapiski o Žigonovem Prešernu, NOja 1950, 622, pa tudi Gloso, 648, ki je nastala istega leta.) S svojo glavno mislijo (da v umetnini prihaja do izraza težnja po notranji skladnosti) pa so ta teoretična razglabljanja v resnici samo določneje opredelila to, čemur je pesnik v praksi, pri pisanju pesmi instinktivno sledil in se pokoraval tudi

že pred tem. Zavedno in posebno jasno je Župančič ta načela upošteval pozneje pri ureditvi zbirke V zarje Vidove, a vodila so ga, kakor je pokazala analiza, tudi že pri urejevanju Cicibana.

[212]Oton Župančič: Ciciban in še kaj. Izdala in založila "Omladina". V Ljubljani 1915. Ocene so pisali: Izidor Cankar, DS 1916, 44-45; Pavle Flere, P 1916, 27; Milan Pugelj, Sn 1916, 29; Ivo Peruzzi, LZ 1916, 90. Glej tudi uvod, str. 14-15.

[213]V LZ sta izšli samo pesmi v prozi: Na božič 1915, 1-2; Tisti..., 193.

[214]Te verze, ki so ostali neobjavljeni, je pesnik med drugo vojno ponovno predeloval (prim.ZD III, 463-466) ter osnovni motiv deloma vpletel v pesem Vran (ZPS, 76).

[215]Mapa VII, list 62; list je iztrgan iz enake beležnice kot list z drugo varianto za uspavanko Sneg, sneg, sneg (788), kar dopušča, da nastanek pesmi postavimo v bližino prve.

[216]Prim. SNP IV, št. 7950:

Medved tanca,
Medved tanca
Po zeleni trati

ter ljudsko pesem št. 7951. - Onomatopoijo izraza "brunda" je Župančič lahko povzel po naslovu Nazorjevega živalskega epa Medvjed Brundo, ki je izšel leta 1915.

[217]Za motiv strdene sklede prim. SNP IV, št. 8163; prim. tudi Župančičevo pesem Sladki kolaček (432).

[218]Za motiva daljne dežele in zamorskega kralja prim. epizodo v Devetem kralju (258); motiv zamorskega kralja ima že Levstik v pesmi Vrana poje: korenják! LZD II, 79.

[219]Prim. za naštevanje dni v tednu verze v SNP IV, št. 7747, 7919, 7920. - Prim. tudi verza pesmi, ki jo je poslal Štreklju Župančič (št. 7711):

Kranj´c Kranjico preša:
"Kje bo jutri maša?"

Prim. še Anton Funtek, Dnevi, v zbirki: Iz mladih dnij, Gorica 1895, 63.

[220]Pri zapisu v mapi VII, na listu 68 (pesem je v zapuščini namreč uvrščena v mapo otroških) je pesnik uro tudi narisal.

[221]Prim. SNP III, št. 6056 do 6078.

[222]Prim. SNP I, št. 970 in 971 ter SNP IV, št. 7945.

[223]SNP I, št. 970

[224]SNP I, št. 961, 962 in 963.

[225]Podobno riše lisico že Levstik v ruski pravljici Lisica puščavnica. LZD IV, 165-166.

[226]Prim. verze v pesmi Zverina pokopava lovca, SNP I, št. 970:

Volk je narbelj tulil,
Ker je jagra narbelj ljubil:
Uju - ju - jujhuho.

Podobno v št. 971. - Prim. še SNP IV, št. 7943 in 7947. - Za onomatopoetični verz: Dudeldu! prim. Levstikov verz: volk, volčíca "dúdeldú". LZD II, 90.

[227]Prim. SNP I, št. 961-963.

[228]Prim. beležnico XXV, stran 48 (narobe obrnjeno), verjetno iz leta 1921 ali 1922; prim. tudi zapiska v neoštevilčeni beležnici, verjetno iz leta 1934: "geslo - preprosto in jasno kot kikeriki" (na strani 11, podobno na strani 12). - Najlepše pa je označil petelina v govoru o Franciji, kjer pravi o tem francoskem simbolu: "... on gleda hkrati na dvorišče in na vesoljstvo. Njegova večna in glavna skrb je, misliti vsak dan na novi dan: vsako jutro zbudi s svojim zvonkim petjem solnce, da prinese vsemu svetu zarjo in luč." (Župančičeve besede za Francijo, Jutro 22. I.1928.) - V vojnih letih se je vrnil k podobi petelinov, "ki pojejo dan", beležnica XLI, str. 3.

[229]Za motiv Ribničana Vrbana prim. SNP IV, št. 8657, 8658 in 8661.

[230]Mapa VII, list 98:

Babičin god -
nesi ji te jagode - v levo, desno mi ne glej
le naravnost, le naprej
odide

Gozd
Kondrlis

Nastavlja zajcem zanke in izgine -
Ciciban je jagode iz košarice in jih potem nabira - Kondrlis pride in ga ujame: ti mi boš sluga, pazil mi boš na zajce, in kadar kateri pride, me boš poklical.- jaz grem spat. Zajec se vjame - Ciciban ga izpusti - drugi (prečrtano) tička se vjame -
Zajca osvobaja, pridejo vile!
A - to je tisti človek, ki nam krade zajčke -
Ne:

(na hrbtni strani lista 98):
Ne? - - -
Pa tičke? Tudi ne
Zajčki in tički za priče
Ciciban oproščen, pleše v njihovem kolu - postrežejo mu z jagodami, malinami, z medom - - ga spremijo k babici...
(Načrt je napisan na enakem lističu, iztrganem iz beležnice, kot prvi zapis pesmi Stari Medo (789) in zapis pesmi Sneg, sneg, sneg (788), datiran 19. febr. 1916, kar dopušča domnevo, da je Župančič zasnoval ta tekst že spomladi 1916. Na enakem lističu iz beležnice XIX, na katerem si je pesnik napisal - skoraj gotovo v letu 1916 - pregled dohodkov in izdatkov, je na vrhu zabeležen verz iz Babičinega goda: kij - bij!, kar domnevo o snovanju tega teksta v letu 1916 še bolj potrjuje.)

[231]Konderlis je bil star mož v okolici Dragatuša, z njim so strašili otroke. Ani Župančič ustno 10. jun. 1963. Da pa gre za bajeslovno bitje, znano tudi drugod na Slovenskem, priča spomin Justine Špenko-Golob iz Maribora, da je njena babica, Ana Aberšek iz Št. Vida nad Valdekom (blizu Hude luknje) prav tako strašila otroke s Konderlisom. - Vile so bile v belokranjskem ljudskem izročilu v Župančičevih otroških letih še žive; prim. Vile (34), O Indiji Koromandiji (150), Duma (461).

[232]Za izhodiščni motiv otroka, ki nese posladek babici, prim. Rdečo kapico.

[233]Mapa VII, list 87.

[234]Mapa VII, list 95. - Za Malička je Ane Mihelič iz Vinice 14. avg. 1963 povedala, da je bil "strašen hecar, veseljak", ki je umrl pred kakimi tridesetimi leti. Torej bi tudi v tem primeru lahko šlo za človeka kot pri Konderlisu, ne za bajeslovno bitje. A za Malička glej tudi pesnikovo pripombo k pesmi Maličkova nezgoda (op. 236 v prejšnjem poglavju), kjer je upodobljen kot škrat. Da je v tem tekstu mišljen kot baje-

slovno bitje, kaže tudi njegova naloga, ko mora kraljici (skoraj gotovo vilinski) nabrati rož za venec.

[235]Prim. verz: "Veš, kedo sem? Ciciban!"

[236]V zapisu na listu 82 sprva imenovan Dobrovid.

[237]V zapisu na listu 82 je omenjen "kralj Mahan".

[238]Prim. Oton Župančič, Iz nenapisane komedije, LZ 1922, 1-7, kjer se pesnik imenuje Mahan.

[239]Podobna pisava in enak papir postavljata odlomek v čas blizu Pisma (788), Veveric (796) in fragmenta Sveto rojstvo božje (799), torej v leto 1916.

[240]Prim. Mapa VII, list 34: Tavajo po temi. /Se zbero/ Prepir, kdo je kriv, da so zašli. /Nočevanje/ Vsak straži za pipo tobaka. /Podobar / Krojač / Zlatar / Črnošolec / Deklica živa / Čigava bo? /Prepir / Lovski rog / Kralj na lovu. / Naj razsodi. / Čigava je. /Vas nobenega - moja je. / Jaz sem sama-svoja.

[241]Tekst postavljamo v leto 1916; za to govore zunanje okoliščine: odlomek v mapi IV, ovoju 31, na listu 97 je napisan na hrbtni strani polovice razmnoženega formularja Turnus popoldanske inšpekcijske vojne službe za mesec april 1915, kar priča, da tekst ni bil napisan pred aprilom 1915; ime Škarabot (eno izmed imen v načrtu za dramo o Pegamu in Lambergarju) najdemo zapisano pod fragmentom Kam pa, stari očka, kam? (mapa IV, ovoj 28, list 88), ki smo ga zaradi omembe Doberdoba postavili v leto 1916. - Predvsem pa so notranje sorodnosti med datiranim Babičinim godom (804) ter med obema dramskima zasnutkoma (806, 807). Za vse tri je značilen humor, zlasti besedna komika; v vseh nastopajo ostro karakterizirani značaji, ki že prehajajo v karikaturo; vsi trije fragmenti so sestavljeni iz več samostojnih epizod, ki - kolikor je mogoče razbrati iz načrtov in odlomkov - niso med seboj tesno vzročno povezane. V Babičinem godu in osnutku o Pegamu in Lambergarju so uporabljeni motivi iz ljudskega izročila. V osnutku o Pegamu in Lambergarju je omenjen zamorski kralj, ki ga srečamo tudi v Pismu (790), v fragmentu o Bistrovidu (805) pa zamorsko stran. Tako motivi in način oblikovanja snovi dokaj zanesljivo postavljajo oba dramska fragmenta v leto 1916.

[242]Načrt glej med prepisi.

[243]Prim. SNP I, št. 13-17; izraz cesarost, ki ga Župančič uporablja v odlomku v mapi VII, na listu 107, pozna tudi ljudska pesem o Pegamu in Lambergarju, SNP I, št. 16.

[244]Ime Špicabrin je Župančič uporabil za dvornega norca že v prevodu Drinklerjeve igrice Pogumni krojaček.

[245]Oton Župančič, Izbrane pesmi, Kondor 62, Ljubljana 1963, 120.

[246]Beležnica XXVIII, 43; v beležnici so zapiski iz let 1927-1928.

[247]Prim. Naše besede, VZV, 62.

[248]Varianta zadnje uganke je bila morda pripisana šele pozneje, ker je čez prvi prozni osnutek s svinčnikom napisana z vijoličastim črnilom, kakršno je pesnik uporabljal, ko je pripravljal novo izdajo ugank.

[249]Primero jezera školjki bisernici je pesnik uporabil že v štirivrstičnici Jezero je danes školjka bisernica (575).

[250]Prim. Dr. E. S. Freund, Rätselschatz, Leipzig (1885), 16, (Uganka št. 12); Karadžić, Srpske narodne poslovice i druge različne kao one u običaj uzete riječi i zagonetke, Beograd 1933, 468 (uganka št. 498).

[251]Vodnikove pesmi. Uredil France Levstik, Ljubljana 1869, 64 (uganka št. 16).

[252]Josip Stritar, Zimski večeri, SZD VIII, 347 (uganka št. 71).

[253]Ein Baum hat zwölf Äste, jeder Ast hat vier Nester, in jedem Nest sind sieben Junge. Was ist das? Freund, 251 (uganka št. 80).

[254]Karadžić, 447 (uganka št. 110); prim. še uganki št. 60 in 550.

[255]Oton Župančič, Sto ugank. Sto ugank - /tristo zadrg / tristo zank. Izdala in založila "Omladina", v Ljubljani 1919,

31 str. - Naši zapiski so jo v letu 1919 na platnicah oglašali med izdajami založbe "Omladina".

256 V letu 1919 je izšla pod Župančičevim imenom otroška pesem Siničke v korčškem mladinskem listu Mlada Jugoslavija (15. svečana 1919, štev. 3, str. 8), ki je prinašal mnogo ponatisov, a tekst je gotovo bil Župančiču pripisan po krivici, saj je vsebinsko reven, izrazno nedomiseln in oblikovno neokreten.

257 Oton Župančič, Ciciban. Druga izdaja. Izdala in založila založba "Jug" v Ljubljani, V Ljubljani 1922, 55 str. - O poročilih prim. op. 47 v uvodu.

258 Npr. sonce namesto solnce.

259 Pesnik je v pesmi Kroparji (na str. 15) pridevniku kropenski dal pravilnejšo obliko: kroparski, v pesmi Mehurčki (na str. 40) pa je zadnji verz tretje kitice popravil iz prejšnjega:

z luno bo ji krajši čas,

v bolj naravnega:

z luno ji bo krajši čas.

Ta dva popravka je ohranil tudi v tretji izdaji, torej sta njegova.

260 Veronika Deseniška, Ljubljana 1924, 17.

261 Meni čez morje po samem smilju diši
in po čvrstem pelinu njegov spomin...
kot takrat, ko sem ga čakala,
ko mi je trkal ob srcé
nerojen nêstrah ljubljeni,
kot češ: Ljudje, kaj mislite,
z menoj ne boste kar tako,
da veste, jaz bom nepokor! (LZ 1920, 2.)

262 Zapis je v mapi VII, na listu 79 (na istem listu je zapisan fragment V belem gradu tri gospodične, 793).

263 Leta 1917 je med izpiske iz prvega zvezka Štreklja pesnik zapisal (v beležnici XVIII, na strani 67): "Mi smo dediči velike kulture, ki je pa ne poznamo." "Mi še nismo premerili globočin svojega naroda."

O d m e v i

[264]Pesmi, obravnavane v tem razdelku, so v bibliografiji (ki za to razdobje beleži samo še pesmi, ki so v kakšni zvezi z otrokom) od (818) do (851).

[265]Nastala je pesem 31. marca 1926; prim. NOja 1960, 473.

[266]Prim. Župančičevo pismo Prijatelju 6. decembra 1908: "... Za oddih, takole med posameznimi poglavji geografije odprem Sven Hedina ali Nansena... in s tema dvema možakarjema... naskakujem severni tečaj; zlasti Nansen ti je družabnik, da mu ga ni para, mož, kar ga je... Rad bi dobil še Amundsena v roke..." Sdb 1963, 792.

[267]Citirano po izdaji: Etwas von den Wurzelkindern von Sibylle v. Olfers. (Kleine Ausgabe.) Siebente Auflage, Verlag von J. F. Schreiber, Eklingen und München, b.l.

[268]Pokoncu izpod korenin. Prevel Oton Župančič. (Zložila Sibila Olfers.) Založila Tiskovna zadruga v Ljubljani, b. l. - V zapuščini je v mapi VII, list 111, tipkan izvod prevoda.

[269]Vladimir Levstik Župančiču 7. aprila 1927. ŽZ, korespondenca.

[270]Izšel pa je v prazniški številki Jutra 16. aprila 1927 na str. 17 intervju z njim pod naslovom: Oton Župančič o Shakespeareu.

[271]V beležnici XXIX si je Župančič na str. 189 (od zadaj naprej) zabeležil:"Gaspari - Rakek/ Mladinski list - do 1. decembra." Nedvomno gre za Toneta Gasparija, takrat ravnatelja na meščanski šoli na Rakeku (prim. Kresnice. Letnik V, Ljubljana 1932, 14). - V isti beležnici si je pesnik na str. 184 zabeležil: "Gospod urednik - / bili ste pri meni z željo, da bi vam napisal kaj za 'Novi rod'." Gotovo je bil tu mišljen Naš rod, urednik, kateremu je odgovarjal, pa je bil Josip Ribičič, pred tem urednik tržaškega mladinskega lista Novi rod, kjer je Župančič sodeloval v letih 1922-23. Gotovo sta se oba, Gaspari in Ribičič obrnila na pesnika s prošnjo za sodelovanje.

[272]Pri morju; ZD III, 189, 491.

[273]Da se je razen Uhliřa, lastnika "Umetniške propagande", potegovala ali vsaj zanimala za natis Cicibana tudi Tiskovna zadruga, dokazuje pismo Juša Kozaka Župančiču (iz poletja 1932; pismo je v ŽZ, med korespondenco), kjer mu piše med drugim: "... Breznik seveda vedno toži, da jim ne daš nič originalnega in da mu je zelo žal za Cicibana, o katerem je on baje že nekoč govoril s Teboj..."

[274]Prim. opombo 47 k uvodu in str. 20 v uvodu.

[275]Kresnice. Letnik V. Uredil Josip Ribičič, Ljubljana 1932, 4.

[276]N.d., str. 79-81.

[277]Juš Kozak Župančiču 12. julija 1932 (pismo je v ŽZ, med korespondenco):"Čul sem, da nameravaš v letošnjih počitnicah napisati svoje mladostne spomine, kar bi vsi mi z velikim veseljem pozdravili. Pred vsem pa bi Te prosil, da bi mi približno naznačil, koliko bi obsegalo delo. Ali bi hotel dati svojo stvar za prvo številko Slov. poti v prihodnjem letu?"

[278]Prim. poznejše nedatirano pismo Juša Kozaka Župančiču iz poletja 1932: "... Zelo mi je žal, da Te ne morem uvrstiti med napovedi, toda kaj se hoče. Tartuffa ne more nihče drugi prevesti, prav tako ne Hamleta." ŽZ, korespondenca.

[279]LZ 1932, 513-520. - Prim. urednikovo opombo pod črto na str. 513: "Članek je bil napisan za ameriško številko Ljubljanskega Zvona, a je bil uredništvu prepozno izročen." Ameriška je bila dvojna številka za julij-avgust 1932. Zapiske za ta članek najdemo v beležnici XXXI, ki ima liste iztrgane in pomešane. Kot kaže, je beležnico Župančič uporabljal v letih od 1932 do 1934.

[280]LZ 1932, 517.

[281]Beležnica XXXI, 67.

[282]Tudi leta 1914 je v vabilu k sodelovanju pri Slovanu: Ob začetku novega letnika prosil Župančič podpore vse slovenske pisatelje in umetnike, "ki so dobre volje." Priloga Slovanu 1914.

[283]Ani Župančič se spominja, kako je hčerka Jasna dobila od tete podobico, na kateri je bil upodobljen otrok z gorečo svečo v rokah. Pesnika je sličica presunila. Nalepili so jo k pesmi v hčerkinem albumu; vendar se pesnikova vdova ne spominja, ali je ta podobica sprožila pesem, ali pa je pesem nastala že prej in je bila podobica samo ustrezno dopolnilo k njej. (Ani Župančič ustno 10. aprila 1964.)

[284]Ni čisti plamen njen kot med dlanmi
zaslonjen varno? (Veronika Deseniška 1924, 16.)

[285]Dela II, 151-153.

[286]Prim. o tem pismo Pavla Drenika Župančiču 22. junija 1901: "... Njegov testament, sem imel spravljen; v istem se tudi Tebe in Prijatelja spominja, zapustivši Vama vsakemu te-le knjige:

Ot. Zupančiču:
- - - - -

4. Iz Puškina: Vezane pesmi Puškinove
- - - - -

Puškinove pesmi (št. 4) so pa nevezane, ter manjka par listov (pravi špeh)." ŽZ, korespondenca. - V Župančičevi knjižnici je ohranjenih nekaj Puškinovih del, večinoma iz poznejšega časa, zlasti Polnoe sobranie sočinenij v šesti tomah, (Berlin) 1921, in sicer prvi in drugi zvezek, oba s pesnikovimi beležkami. Razen tega je tam še novejša izdaja Puškinove pravljice Skazka o zolotom petuške, Moskva 1936.

[287]Verjetno iz leta 1932 je tudi zapisek o Puškinu: "Puškin je kakor sproti premagoval kaos - z lahkoto, kakor plesalec, ki neprestano izgublja in zopet najde ravnovesje. Sproti rešuje sebe in bralca. Drugače nego Mickiewicz ali Prešeren, ki jima je treba celega življenja, da se zaokrožita in najdeta harmonijo." Beležnica XXXI, list 31.

[288]Prim, beležnico XXIX, 89, 91, 167, 200-196 (pisano v narobe obrnjeno beležnico).

[289]Prim. ZD III, 442.

[290]A seznami oziroma načrti za zbirko kažejo, da ju je še tesneje povezoval; prim. ZD III, 405, 406, 408.

[291]Prim. ZD III, 438.

[292]Prim. ZD III, 382.

[293]Prim. In jaz, ki trinajst let sem tiho ječal, ZD III, 289-290.

[294]ZD III, 251, 547.

[295]AKADEMSKA ZALOŽBA
LJUBLJANA

Gospod
Oton Župančič,
Ljubljana.

Vaše blagorodje: -

dovoljujemo si potrditi s tem naš ustni dogovor glede izdaje Vaših del kakor sledi:

1) Radi izdaje v knjižni obliki izročite Akademski založbi v Ljubljani sledeča Vaša dela: a) Mlada pota; b) V zarje Vidove; c) v prejšnjima neobjavljeno gradivo iz zbirke "Naša beseda"; d) Ciciban; e) Sto ugank; f) Veronika Deseniška. - Vaš svoječasni izbor iz zbirk Čaša opojnosti, Čez plan in Samogovori, naveden pod a), bo na novo pregledan in po potrebi predrugačen; poleg v črkama d) in e) navedenih mladinskih pesmi se morejo v izbor sprejeti tudi druge. - Izbor vrši v sporazumu z Vami oseba, ki uživa v stvari Vaše zaupanje (morda g. Vidmar Josip). Z izjemo pesmi, ki so namenjene za zbirko "Med ostrnicami", se vrši torej izbor iz vseh Vaših doslej objavljenih del, neporušene celote pa ostanejo dela pod črkami b, d, e, f.

- - - - -

V Ljubljani, dne petnajstega julija tisočdevetstotridesetšest.

AKADEMSKA ZALOŽBA
LJUBLJANA
Silvester Škerl l.r.

Mapa II, Pogodbe. - O ureditvi Del prim. tudi Vidmarjeva pojasnila v ZD I, 316 i.d., zlasti str. 318-319.

[296]Prim. ZD III, 318-319.

[297]Prim. str. 186 v tem poglavju.

[298]A. S. Puškin, Pravljica o carju Saltanu / o njegovem sinu / slavnem in mogočnem junaku knezu Gvidonu Saltanoviču in o prekrasni carični Labodki. Poslovenil Oton Župančič.(V Ljubljani 1937.)

[299]Pogodba med Akademsko založbo in Župančičem za prevod Puškinove "Pravljice o Carju Saltanu", datirana s 5. marcem 1937. Mapa II, Pogodbe.

[300]O materinstvu je napisal razen pesmi Kaj sem te rodila - ZD III, 262, 558 - tudi morda svojo najlepšo materinsko Prihod; prim. ZPS, 38; ZD III, 443-446.

[301]ZPS 55; prim. ZD III, 453.

[302]ZPS 35; prim. ZD III, 441.

[303]ZPS 69; prim. ZD III, 462.

[304]V beležnici XXXVII, 99, z datumom 15. jan. 1945, ter v mapi V, ovoj 65, na listih 289, 290.

[305]ZD III, 297-298, 591.

[306]Beležnica XXXVII, 39, beležnica XXXVIII, 15.

[307]Prim. Dogodek izpred devetnajst let. Župančičevo posvetilo Matiji Cerarju. Nedeljski dnevnik 18.VIII.1963, št. 224, str. 4 (s faksimiliranim začetkom in koncem pesmi) ter str. 5. Prim. tudi mapo V, ovoj 96, list 200, kjer je pesem - s popravki - najprej datirana 27/3 1944, čez to pa je zapisan datum 23.

[308]ZD III, 222, 524-529.

[309]V beležnici LI, 146, po 18. okt. 1946.

[310]ZD III, 277, 581-582.

[311]Več variant v mapi V, na listu 278.

[312]Oton Župančič, Uganke. Za pesnikovo sedemdesetletnico izbral iz "Sto ugank" Igo Gruden, Mladinska knjiga, 1948.

[313]V mapi V, ovoju 80, na listu 297.

[314]ZD III, 205, 500.

[315]ZD III, 119, 449-450.

BIBLIOGRAFSKI PREGLED ŽUPANČIČEVIH PESMI

V pregled so vključene do leta 1916 vse Župančičeve pesmi, kolikor so do danes dostopne, od leta 1917 dalje samo otroške. Odlomki so upoštevani samo, če so vsebinsko ali motivno vsaj do neke mere zaokroženi. Razvrščeno je gradivo kronološko: kjer je znan datum nastanka, po tem, drugod po prvih objavah; nedatirane in neobjavljene pesmi so časovno opredeljene vsaj približno. Poleg objav so za datiranje uporabljeni predvsem prvi zapisi pesmi, v beležnicah (B) in na listih v mapah (M), deloma tudi drugo gradivo. Pesmi, katerih zapisi so shranjeni v arhivu ljubljanske Zadruge (AZ) iz let 1894 in 1895, a jih točneje ni mogoče datirati, so postavljene na konec leta 1894. Pri pesmih, uvrščenih po datumu nastanka, je dodana tudi prva objava (revialna in knjižna), pri vseh je na koncu še objava v Zbranem delu (ZD I-III), če so pesmi tam že izšle, drugače objava v Delih (D I-II). Pesmi, ki jih je pesnik sprejel v zbirke, so zabeležene pod naslovom prve knjižne izdaje, nezbrane pesmi pod naslovom prvega natisa, neobjavljene z naslovom v rokopisu (če ga imajo), pesmi, ki so ostale brez naslova, s prvim verzom. Pri pesmih, ki jim je pesnik naslove spreminjal, so spremembe na ustreznih mestih dodane v oklepaju. Pri splošnih, premalo določnih naslovih (npr. Pesem) je v oklepaju dodan prvi verz; prav tako so v oklepaju dodani podnaslovi, pri ugankah rešitve. Psevdonimi so navedeni za podatki o objavi. Na variante je opozorjeno samo pri otroških pesmih (v. - varianta; k. - krajšano; razš. - razširjeno). Kratica b.n. pomeni: brez naslova.

Pesmi, namenjene otrokom, so označene s križcem.

Prve pesmi (in verjetno še kaj) je objavljal Župančič v dijaškem listu Na prelji, ki ga je izdajal skupaj s Francem

Dergancem in Ivanom Vavpotičem kot drugo- in tretješolec na gimnaziji v Novem mestu (1889/91). Število in naslovi njegovih prispevkov v tem listu se ne dajo ugotoviti, ker list ni ohranjen ali vsaj doslej ni na razpolago. Isto velja za prispevke v listu Slovenska vila, pri katerem je pesnik sodeloval leta 1893 v Ljubljani. Morda je kaj od teh zgodnjih poskusov izšlo pozneje tudi v tisku, med prvimi objavljenimi pesmimi, in se nam je na ta način ohranilo; a to lahko samo domnevamo, za konkretne ugotovitve ni opore.

1894.

+(1) Zvezde. - V 1894, 103 (1. jun.), B.K. - Da je pesem Župančičeva in B. K. Beli Kranjec, dokazuje listnica uredništva v prejšnji (majski) številki Vrtca (1894, 87): "Gosp. B. K. v Lj.: Pozdravljeni kot prvi novi sotrudnik pri novem vrtnarju! Pesmica "Zvezde" pride v kratkem na vrsto; "Na Jurjevo" je, žal, za letos zakasnjeno, pa saj eno leto ima kratek tek." "Novi vrtnar" je bil Anton Kržič, ki je po smrti Ivana Tomšiča 17. aprila 1894 prevzel uredništvo Vrtca.

+(2) Na Jurjevo. (Belokranjski običaj.) - Nastala najpozneje v aprilu 1894 (gl. opombo k Zvezdam). V 1895, 55 (Na Jurijevo), Smiljan Smiljanič. P 7, v. D II, 70.

+(3) Uganki. 1. (Nebo.) - V 1894, 127 (1. jul.), Beli Kranjec.

(4) Janičar. - DS 1894, 407, O. Gojko. ZD I, 235.

+(5) Bora. (Maloruski motiv.) - DS 1894, 502 (Bôra), Gojko. P 32, v.

+(6) Veter. (Maloruski motiv.) - DS 1894, 502 (Veter), Gojko. P 31, v.

(7) Ribici. - DS 1894, 598, Gojko.

(8) Skrinja. (Svatovska pesem.) - DS 1894, 599, Gojko. ZD I, 213.

(9) Poročilo. - DS 1894, 660, Gojko. ZD I, 231.

(10) Nočna molitev. - ZD 1894, 352, B. Kranjec.

(11) Ptičica je poletela. - ZD 1894, 375, Beli Kranjec.

(12) Milostljivo zrí na mé! - ZD 1894, 382, Beli Kranjec.

+(13) Cvetke, ptice in deček. - A 1894, 45, Smiljan Smiljanič. - Angeljček je od 1887 do vključno 1894, ko ga je izdajal Anton Kržič kot samostojno publikacijo, izhajal samo po enkrat na leto. Kdaj je izšel letnik 1894, ni navedeno, najbrž pa je bilo to šele v decembru: med novimi knjigami in listi za mladino, ki je Vrtec nanje opozarjal, vse leto 1894 Angeljček ni naveden; o uvodnem prispevku "Dve bogoljubni sestrici Mimica in Tončka" je v julijski številki Vrtca (str. 128) napovedano, da ga bo priobčil "svojedobno" Angeljček; v naznanilu na koncu letnika (str. 48), da bo Angeljček izhajal odslej kot mesečna priloga Vrtcu, beremo, da bo začel tako izhajati "že" z novim letom 1895. Tudi psevdonim Smiljan Smiljanič govori za datiranje na konec leta 1894: do konca novembra 1894 je bil Župančičev psevdonim v Vrtcu (in Zgodnji danici) Beli Kranjec, od januarja 1895 dalje Smiljan Smiljanič.

+(14) V bajnih deželah. - A 1894, 45, Smiljan Smiljanič. Glede datiranja gl. opombo k prejšnji pesmi.

(15) Cvetje mi polje pokrilo je. - AZ (b.n.). SR 1949, 201. ZD I, 272.

(16) Ti grdo režalo, mesec. - AZ (b.n.). ZD I, 272.

(17) Ne zavidam. AZ (b.n.). ZD I, 273.

(18) Narodna pesem (Da sem jaz ptičica). - AZ (Narodna pesen). LZ 1896, 144, Aleksij Nikolajev. DS 1897, 742, Gojko. ZD I, 214, 462.

(19) Vesel trenutek. - AZ. DS 1898, 92, Gojko. ZD I, 224, 464.

(20) Dozorela, dozorela. - AZ (b.n.). SR 1949, 200. ZD I, 274, 476.

(21) Sokol in cvetka. - AZ. DS 1895, 324 (Cvetka in sokol), Gojko. ZD I, 219, 463.

(22) Srcé. - AZ. DS 1895, 325, Gojko. ZD I, 223, 463.

+(23) Večer. (Iz maloruščine) - AZ. V 1895, 96 (Maloruski zložil Mlaka; prevel Smiljan Smiljanič). P 52, v.

(24) Hipno blisk svoj plen konča. - AZ (b.n.). SR 1949, 202. ZD I, 273.

(25) Da je moja ljuba cvetka. - AZ (b.n.). SR 1949, 201. ZD I, 271.

+(26) Oblaka. - AZ. DS 1895, 324, Gojko. P 15, v., k. D II, 73.

(27) Milostno nebo ti bodi. - AZ (Slovo). LZ 1897, 36, Aleksij Nikolajev. ČO 11. ZD I, 11.

(28) Zakaj, zakaj.-AZ (b.n.). SR 1949, 201. ZD I,273.

(29) Narodna pesem (Kaj je rekel rožmarin). - AZ (Narodna pesen). ZD I, 271.

(30) Ribič. - AZ. LZ 1897, 610, Aleksij Nikolajev. ZD I, 215.

(31) Da bo tvoja, ribič, ribka zlata. - AZ (b.n.). ZD I, 463.

(32) Odprto je okence bilo. - AZ (b.n.). ZD I, 274.

(33) Pripovedka o bedastem carju. - AZ (b.n., fragment). DS 1895, 407, Gojko. ČO 97. ZD I, 94. - Za razvrstitev pesmi od (15) do (33) gl. KZD II, 323-324.

+(34) Vile. - AZ. V 1895, 143, v., Smiljan Smiljanič.

1895

+(35) Zvezdici. - A 1895, 6, Smiljan Smiljanič.

+(36) Kupite! - A 1895, 8, Smiljan Smiljanič.

+(37) Pesem nagajivka. - A 1895, 10 (Zima), Smiljan Smiljanič. P 42, v., k. D II, 84.

+(38) Zorica. - A 1895, 31 (Ali te ni nič sram?), Smiljan Smiljanič. P 40, v.

+(39-40) Uganki. 1, 2. (Zvezde; sir.) - V 1895, 48, Smiljan Smiljanič.

+(41) Na kolenu. - A 1895, 42 (Konjič), Smiljan Smiljanič. P 39, v., k. D II, 83.

+(42) Zvečer. - A 1895, 44 (Bav-bav!), Smiljan Smiljanič. P 43, v. D II, 85.

+(43-46) Uganke. 1-4. (Lastovica; grad-glad; kol-vol; kača-koča.) - V 1895, 80, Smiljan Smiljanič.

+(47) Prsti. - A 1895, 78, Smiljan Smiljanič.

+(48) Uganka. (Zastava-zastavica.) - V 1895, 96, Smiljan Smiljanič.

+(49) Mlada pastarica. - A 1895, 88, Smiljan Smiljanič.

(50) Nevesta. - DS 1895, 495, Gojko. ZD I, 216.

(51) Vinski brat. - DS 1895, 495, Gojko. ZD I, 227.

+(52) Želje belokranjskega dečka. - V 1895, 127, Smiljan Smiljanič.

(53) Vlahinja in žid. - DS 1895, 532, Gojko. ZD I,217.

(54) Predaja Roda. - DS 1895, 596, Gojko. ZD I, 233.

+(55) Sirota. - A 1895, 165, Smiljan Smiljanič.

+(56) Tepeškarji. - A 1895, 184, Smiljan Smiljanič.

1896

+(57) Kako bo Janko ptice lovil? - V 1896, 15, Smiljan Smiljanič.

+(58) Modri Slavo. - A 1896, 15, Smiljan Smiljanič.

(59) Legenda. - DS 1896, 50, Gojko. ZD I, 228.

+(60) Prvič na vrhu. - V 1896, 31, Smiljan Smiljanič.

+(61) Muca - kuharica. - A 1896, 25, Smiljan Smiljanič.

+(62) Pred šotorom. - A 1896, 31, Smiljan Smiljanič.

(63) Zviti Hafis. (Orientalska pripovedka.) - DS 1896, 85, Gojko. ZD I, 242, 464.

+(64) Mladi dedek. - A 1896, 40, Smiljan Smiljanič.

+(65) Pripovedka o nosku. - V 1896, 60, Smiljan Smiljanič. P 23.

+(66) Uganka. (Léto - letó.) - V 1896, 79, Smiljan Smiljanič.

+(67) Uspavanka. - A 1896, 84, Smiljan Smiljanič.

+(68) Oblaček. - V 1896, 81, Smiljan Smiljanič. ČO 87, v. ZD I, 85, 393.

(69) Procesija gre po Ljubljani. - B I, 85 (s pripisom: "Iz osme šole. Prepisal 10. 8. 97."). ZD I, 275, 476.

(70) Svidenje. - DS 1896, 466 (Vrnitev), Gojko. ČO 93. ZD I, 91, 393.

+(71) Ptič in potnik. - A 1896, 157, Smiljan Smiljanič.

+(72) Dve basni. - A 1896, 169 (Mačica in ptica), Smiljan Smiljanič. P 28, v.

(73) Kralj Matjaž (Že dolgo, dolgo kralj Matjaž). - Pred 1. dec. 1896. B I, 1. ZD I, 277, 476.

(74) Oj vetrec pomladanski. - Pred 1. dec. 1896 (ZD I, 366). B I, 4 (Gizela 1). ZD I, 367.

(75) Pesem (Pod zelenoj lipoj pa fantje). - Pred 1. dec. 1896. B I, 4 (Gizela 2). LZ 1898, 450 (Gizela 4), Aleksij Nikolajev. ČO 46. ZD I, 45, 384.

(76) Kot golobja krila. - Pred 1. dec. 1896. B I (Gizela 3). ZD I, 367.

(77) V aleji. - Pred 1. dec. 1896. B I (Gizela 4). LZ 1898, 449 (Gizela 2), Aleksij Nikolajev. ČO 44. ZD I, 44, 383.

(78) Temna je duša moja. - Pred 1. dec. 1896. B I (Gizela 5). ZD I, 367.

(79) Si li ti videla. - Pred 1. dec. 1896. B I (Gizela 6). ZD I, 368.

+(80) Tópol ob Savi. - Pred 1. dec. 1896. B I, 7 (Topol). P 51, v., razš.

(81) Kako si kupim grad blesteč? - Pred 1. dec. 1896. B I, 7. ZD I, 471.

(82) Kmečka balada. - Pred 1. dec. 1896. B I, 11. LZ 1898, 525, Aleksij Nikolajev. ČO 96. ZD I, 93, 394.

+(83) Ledene rože. - V 1896, 177, Smiljan Smiljanič. P 50, v.

(84) Sveta noč. - DS 1896, 737, Gojko. ZD I, 221.

(85) Večno življenje. - Med 1. dec. 1896 in 22. majem 1897. B I, 20 (ZD I, 397) in v., k. 97. ČO 107. ZD I, 102.

+(86) Žarki. - Med 1. dec. 1896 in 22. majem 1897. B I, 27 (b.n., s pripisom: Vrtec). V 1897, 113 (Jutro), Smiljan Smiljanič. P 18, v.

+(87) Bratca nečeš zibati? - Med 1. dec. 1896 in 22. majem 1897. B I, 33.

+(88) Črnitev. - Med 1. dec. 1896 in 22. majem 1897. B I, 37 (s pripisom: Vrtec). V 1898, 113, Smiljan Smiljanič. P 16, v.

(89) Prošnje čuj naše. - Med 1. dec. 1896 in 22. majem 1897. B I, 38 (s pripisom: Vrtec).

(90) Stari Kiš. - Med 1. dec. 1896 in 22. majem 1897. B I, 43. LZ 1898, 499, Aleksij Nikolajev. ČO 104. ZD I, 100.

(91) Snežinke naletavajo. - Med 1. dec. 1896 in 22. majem 1897. B I, 46 (s pripisom: Vrtec). ZD I, 390.

1897

+(92) Belokranjska balada. - V 1897, 20 (Tam na belem snegu...), Smiljan Smiljanič. P 33, v., k. D II, 80.

+(93) Uganka. (Mlado pišče.) - V 1897, 24, Smiljan Smiljanič.

+(94) Mornar. - V 1897, 41, Smiljan Smiljanič, P 48, v.

+(95) Zimska slika. - V 1897, 54, Smiljan Smiljanič.

(96) Essehrin kip. - LZ 1897, 129, Aleksij Nikolajev. ČO, 100. ZD I, 96, 395.

+(97) Očeta čakajo. - V 1897, 68, Smiljan Smiljanič.

+(98) Vzdih. - Pred 22. majem 1897 (seznam naslovov v B I, 47). V 1898, 80, Smiljan Smiljanič. P 12, v.

(99) Izmail. - Pred 22. majem 1897 (seznam naslovov v B I, 47). DS 1898, 16, Gojko. ZD I, 244, 465.

+(100) Miška. - Pred 22. majem 1897. B I, 57 (b.n.). A 1898, 25, Smiljan Smiljanič.

+(101) Vran. - Pred 22. majem 1897. B I, 58 (b.n.). V 1898, 46 (Ne norčuj se s svetimi rečmi!). P 55, v.

(102) Dolžnikova romanca (prvotno: Sen in resnica). - Med 22. majem in 20. jun. 1897. B I, 70. ZD I, 288, 478.

(103) Jaz zvedela sem, da ste pesnik. - Med 22. majem in 20. jun. 1897. B I, 72. LZ 1898, 450 (Gizela 3), Aleksij Nikolajev. ZD I, 250 (Gizela 1).

+(104) Sen. - V 1897, 97, Smiljan Smiljanič

+(105) Zarja. - A 1897, 88 (Jutro). V 1897, 145 (Jutro), Smiljan Smiljanič. P 17, v. D II, 74.

(106) Parček. - 20. jun. 1897. B I, 79. ČO 38. ZD I, 38.

+(107) Božji volek. - A 1897, 101, Smiljan Smiljanič. P 24, v. D II, 79.

(108) Nedolžnost. - 26. jul. 1897. B I, 80. LZ 1898, 350, Aleksij Nikolajev. ČO 43. ZD I, 43.

+(109) Pikapolonica, pikapolonica. - Po 26. jul. 1897. B I, 82.

(110) Gizela 6.-Med 26. jul. in 10. avg. 1897. B I, 84 (Gizela). LZ 1898, 450, Aleksij Nikolajev. ZD I, 252.

+(111) Mak. - V 1897, 129, Smiljan Smiljanič. ČO 85, v. P 5. ZD I, 83.

+(112) Milenica. - V 1897, 136, Smiljan Smiljanič. P 38, v.

+(113) Hrbet moj, hrbet moj. - A 1897, 141, Smiljan Smiljanič.

(114) V galeriji slik. - Konec avg. ali začetek sept. 1897. B I, 89 (b.n.). ČO 39. ZD I, 39.

+(115) Ded. - Pred 6. sept. 1897. B I, 90 (s pripisom: Vrtec).

(116) Na izprehodu. - 6. sept. 1897. B I, 91. ZD I, 288, 478.

+(117) V gozdu. - Med 6. in 11. sept. 1897. B I, 92 (s pripisom: Vrtec). V 1898, 103, Smiljan Smiljanič. P 25, v., k.

(118) Gizela 5. - 11. sept. 1897 (ZD I, 466). B I, 95. LZ 1898, 450, Aleksij Nikolajev. ZD I, 251.

(119) Pod tvojim oknom, Berta. - Med 11. in 29. sept. 1897 (ZD I, 366). B I. LZ 1898, 449 (Gizela 1), Aleksij Nikolajev. ČO 13. ZD I, 13.

+(120) Plavaj mi, plavaj, barčica. - Med 11. in 29. sept. 1897. B I, 96 (Mimici v album).

(121) Pred božji grob pokleknil sem kristjan. - 29. sept. 1897. B I, 100. Mladost 1898, 71 (Velikonočni soneti I), Aleksij Nikolajev. ČO 14. ZD I, 14, 369.

(122) Prižgal si plamen mu resnice čiste. - 1. okt. 1897. B I, 100. Mladost 1898, 71 (Velikonočni soneti II), Aleksij Nikolajev. ČO 15. ZD I, 15, 370.

(123) Kako je poln kristjanov temni hram. - 5. okt. 1897. B I, 101. Mladost 1898, 72 (Velikonočni soneti III), Aleksij Nikolajev. ČO 16. ZD I, 16, 371.

(124) Kandelabri gore. - Okt. 1897. B I, 110. ZD I, 289, 478.

(125) Breza. - DS 1897, 742, Gojko. ZD I, 222.

(126) Mrak. - Dec. 1897. B II, 1. ZD I, 473.

(127) Tu. - Dec. 1897. B II, 2 (Pepica). ČO 42. ZD I, 42, 382.

(128) Oranža. - Dec. 1897. B II, 3 (b.n.). ČO 37. ZD I, 37, 380.

(129) Idila. - Dec. 1897. B II, 4. ČO 36. ZD I, 36, 380 (nemški prevod).

(130) Večer. - Dec. 1897. B II, 4 (b.n.). Čo 35. ZD I, 35, 380.

(131) Nad mestom belim dremlje težek. - Verjetno dec. 1897. B II, 5 (b.n.). LZ 1898, 728 (Zimski žarki 1). ČO 27. ZD I, 27, 377.

(132) Divje polje duša moja. - Verjetno dec. 1897. B II, 6 (b.n.). LZ 1898, 728 (Zimski žarki 3). ČO 29. ZD I, 29, 377.

1898.

(133) In nikjer, nikjer tolažbe. - Jan. 1898. B II, 6 (b.n.). LZ 1898, 728 (Zimski žarki 2). ČO 28. ZD I, 28, 378.

(134) Vrt mojih sanj je ležal pred menoj. - Jan. 1898. B II, 8-9 (b.n.). LZ 1898, 728 (Zimski žarki 4). Čo 30. ZD I, 30, 379.

(135) Kot bi viseli zlati sadovi. - Jan. 1898. B II, 9 (b.n.). LZ 1898, 729 (Zimski žarki 5). ČO 32. ZD I, 31, 379. - Pesmi od (131) do (135) tvorijo v ČO cikel Zimski žarki (brez štetja pesmi).

(136) O svetem duhu. - Konec jan. 1898. B II, 10. ČO 40. ZD I, 40, 381.

(137) Brezplodne ure. - Verjetno začetek febr. 1898. B II, 11. ČO 50. ZD I, 49, 386.

(138) Prodal sem vam svoj dan. - 19. febr. 1898. B II, 12. ZD I, 375.

(139) Samotna melodija. - 16. marca 1898. B II, 15 (b.n.). ČO 52. ZD I, 51, 387.

(140) Himna. - B II, 18 (b.n.). ČO 54. ZD I, 53, 387.

+(141) Čez noč, čez noč. - V 1898, 68 (Na polju). P 9, v.

(142) Temnà je tvoja pot. - B II (Margareta 1). ZD I, 385.

(143) Blagoslov rokam, ki delajo. - B II (Margareta 2). ZD I, 386.

(144) Rendez-vous. - B II, 20 (Margareta 3). ČO 47. ZD I, 46, 385.

(145) Tvoji poljubi. - B II, 21. ZD I, 282, 477.

(146) Ti gizdava devojka Julijana. - Poletje 1898. B II, 22. ČO 18. ZD I, 18, 372.

(147) Ljubice tri. - B II, 23 (Margareta 4). ČO 49. ZD I, 48, 385.

(148) Kes. - B II, 25 (b.n.). ČO 51. ZD I, 50.

(149) Nočna melodija. - B II, 26 (b.n.). LZ 1898, 692 (Utrinek). ČO 53. ZD I, 52, 387.

+(150) O Indiji Koromandiji. - V 1898, 141, Smiljan Smiljanič. P 46, v. D II, 86.

+(151) Večer na morju. - V 1898, 143, Smiljan Smiljanič. P 13, v.

+(152) Na poljani. - Poletje 1898. B II, 27 (b.n.). ČO 82. P 11, v. ZD I, 80, 392.

(153) Padale so cvetne sanje. - Poletje 1898. B II, 28. ČO 20. ZD I, 20, 373.

+(154) Kanglica. - Poletje 1898. B II, 29. ČO 84. P 20. ZD I, 82.

(155) Premnogo noč. - Avg. 1898. B II, 30. ČO 17. ZD I, 17.

(156) Na pot. - Pred sept. 1898. ČO 110. ZD I, 105,400.

(157) Moje srce je. - Pred sept. 1898. ČO 12. ZD I, 12, 342.

+(158) V saneh. - Pred sept. 1898. NUK, Ms inv. št. 29/51 (s pripisom: Vrtec). ČO 81. ZD I, 79, 392.

+(159) Zvezdice. - Pred sept. 1898. NUK, Ms inv. št. 29/51 (Dušica moja, s pripisom: Vrtec). ČO 83. P 44. ZD I, 81, 392.

(160) Moje barke. - 1. sept. 1898. B II, 31 (b.n.). ČO 55. ZD I, 54, 388.

(161) O ljubica, kedar spusti večer. - 3. sept. 1898. B II, 35. ČO 22. ZD I, 22, 373.

(162) Verzi. - Med 3. in 21. sept. 1898. B II, 36 (b.n.). ČO 41. ZD I, 41,382.

(163) Slušaj pesem, draga moja. - Sept. 1898. B II, 37 (Kapitan je barko vodil; fragment). ČO 75. ZD I, 73, 391.

(164) Ti skrivnostni moj cvet. - 21. sept. 1898. B II, 38. LZ 1899, 27 (Rosa mystica). ČO 23. ZD I, 23, 373.

(165) Onemoglost črnih zastav. - 26. sept. 1898. B II, 39. ZD I, 286.

+(166) Sanje. - A 1898, 157, Smiljan Smiljanič.

(167) Moja ljubica je mimo šla. - 5. okt. 1898. B II, 41. ZD I, 281.

(168) Moja Madonna! - 5. okt. 1898. B II, 42. ČO 24. ZD I, 24, 374.

(169) O ljubica, moja dušica. - 17. okt. 1898. B II, 44. ZD I, 281, 477.

(170) Ti si strmela v gosto noč. - 24. okt. 1898. B II, 51. ZD I, 283.

(171) Od bolnih rož, od poznih rož. - 25. okt. 1898. B II, 66. ZD I, 287, 477.

+(172) Na potu v mlin. - A 1898, 174, Smiljan Smiljanič.

(173) Jesen razgrinja sive pajčolane. - 5. nov. 1898. B II, 67 (b.n.). ZD I, 448.

(174) Ah, ve črne oči. - 9. nov. 1898. B II, 69. ZD I, 283, 477.

+(175) Gini. - 21. nov. 1898. B II, 73 (b.n.). ČO 89. P 19. ZD I, 87, 393.

+(176) Oblački. - V 1898, 208, Smiljan Smiljanič.

(177) Prišla je k meni. - 1. dec. 1898. B II, 74. ZD I, 287, 477.

+(178) Barčica. - 3. dec. 1898. BII, 75 (b.n.). ČO 90. P 14, v. ZD I, 88, 393.

(179) Hi! - 4. dec. 1898. B II, 76. ČO 48. ZD I, 47, 386.

(180) Ej na poljani. - 15. dec. 1898. B II, 80.

(181) Bratje moji, grob je izkopan. - Pred 1899. ZD I, 453.

(182) Nestrpnost. - Sodeč po velikih začetnicah, pred 1899. ZD I, 472.

1899.

(183) Ah, moja ljubica spava. - 1. jan. 1899. B II, 80. ZD I, 284, 477.

(184) Zvezde žarijo pokojno. - 3. jan. 1899. B II, 89 (Sv. Lovrenca noč). ČO 21. ZD I, 21, 373.

(185) Bohémien. - 5. jan. 1899. B II, 90 (b.n.). ČO 57. ZD I, 56, 389.

(186) Vseokrog temina. - 8. jan. 1899. B II, 92. ZD I, 285, 477.

(187) Iskal sem svojih mladih dnij. - Med 8. in 22. jan. 1899. B II, 93. ČO 76. ZD I, 74, 392.

(188) Če kje iztaknil si idejico. - 22. jan. 1899. B II, 94. ZD I, 291, 479.

(189) Tvoj pogreb imeniten bo, Pavliha. - 23. jan. 1899. B II, 95. ZD I, 291, 479.

(190) In govor, govor, ta pogrebni govor! - 23. ali 24. jan. 1899. B II, 96. ZD I, 292. - Pesmi od (188) do (190) imajo skupni naslov Nekaj čednih verzov in dva konfuzna soneta.

(191) Nad mojim žitjem je ugasnil dan. - 24. jan. 1899. B II, 98. ČO 72. ZD I, 70, 391.

(192) Pa da ti gladim spet ročice bele. - 25. jan. 1899. B II, 99. ČO 74. ZD I, 72, 391.

(193) Bila si mi posoda vse svetosti. - 26. jan. 1899. B II, 100. ČO 73. ZD I, 71, 391.

(194) Tiho se sklanja nad mano. - 7. febr. 1899. B II, 102. ČO 77. ZD I, 75, 392.

(195) Iz tvojih očij. - Febr. 1899. B II, 103. ZD I, 281, 477.

(196) Na tvoje zdravje, Berta. - Febr. 1899 (ZD I, 344). ČO 61. ZD I, 59.

(197) Ljubezen, njena deca. - Febr. 1899. ČO 62. ZD I, 60.

(198) Ljubezen mojo mlado. - Febr. 1899. ČO 63. ZD I, 61.

(199) Ne, tam ni vsega konec. - Febr. 1899. ČO 64. ZD I, 62.

(200) Iz vseh grobov ta večnost. - Febr. 1899. ČO 65. ZD I, 63.

(201) K šatorom jasnobelim. - Febr. 1899. ČO 66. ZD I, 64.

(202) In ti si prva cvetka. - Febr. 1899. ČO 67. ZD I, 65. - Pesmi od (196) do (202) tvorijo v ČO poseben cikel z naslovom Seguidille (brez štetja pesmi).

(203) Pismo (Te vrstice - tenke steze). - 5. apr. 1899. M III, ovoj 3. LZ 1900, 202 (Njeno pismo). ČP 51. ZD I, 155,442.

(204) Še ena. - 6. apr. 1899. M III, ovoj 3 (b.n.). Ska 1900, 81 (Belokranjske pesmi 1). ČP 34. ZD I, 138, 435.

(205) Druga. - 7. apr. 1899. M III, ovoj 3 (b.n.). Ska 1900, 81 (Belokranjske pesmi 2). ČP 32. ZD I, 136, 435.

(206) Belokranjska. - 8. apr. 1899. M III, ovoj 3 (b. n.). Ska 1900, 81 (Belokranjske pesmi 3). ČP 31. ZD I, 135, 435.

(207) Romanca. - 19. apr. 1899. M III, ovoj 3 (b.n.). LZ 1899, 522. ČP 26. ZD I, 132, 434.

(208) Kak je lepa ta noč. - Apr. ali maj 1899. M III, ovoj 3. ZD I, 297, 480.

(209) Zdaj je tajni večer. - Apr. ali maj 1899. M III, ovoj 3. ZD I, 303, 483.

+(210) Mrak. - V 1899, 75, Smiljan Smiljanič.

(211) Tam nad poljem. - 20. maj 1899. M III, ovoj 3. ZD I, 306, 483.

(212) Beli dan na okno trka. - LZ 1899, 508 (Jutro). ČP 21. ZD I, 129.

(213) Vprašanje. - LZ 1899, 508. ČP 23. ZD I, 130.

(214) Mimogrede. - LZ 1899, 521 (Njeno oko). ČP 24. ZD I, 131.

(215) Kdo v ljubezni. - LZ 1899, 522 (Pesem). ČP 27. ZD I, 133.

(216) Jaz te čakam zaman. - LZ 1899, 523 (Pesem). ČP 29. ZD I, 134.

(217) Gazelica. - 24. sept. 1899. B III, 5 (b.n.). LZ 1899, 691. ČP 42. ZD I, 146, 438.

(218) Japonski motiv. - Med 24. in 26. sept. 1899. B III, 5 (b.n.). LZ 1900, 202. ČP 53. ZD I, 157, 442.

(219) Moravska narodna. - Med 24. in 26. sept. 1899. B III, 6. ČP 56. ZD I, 160, 443.

(220) Moj dom. - 29. okt. 1899. B III, 8 (b.n.). Ska 1900, 49. ZD I, 256, 467.

(221) To je tako. - 30. okt. 1899. B III, 11 (b.n.). LZ 1900, 201. ČP 46. ZD I, 150, 439.

(222) Kvišku plava. - 30. okt. 1899. B III, 11. LZ 1900, 201 (pesem). ČP 47. ZD I, 151, 440.

(223) Nagnila sva se v mrak. - Konec okt. 1899. B III, 13. ZD I, 301, 483.

(224) Srečanje. - Konec okt. 1899. B III, 13 (b.n.). LZ 1899, 739. ČP 36. ZD I, 140, 437.

(225) Vseh živih dan. - 1. nov. 1899. B III, 14 (b. n.). LZ 1900, 1. ČP 19. ZD I, 127, 433.

(226) Verzi. - Nov. 1899. B III, 16-17 (b.n.). LZ 1900, 202. ČP 45. ZD I, 149, 439.

(227) Deviza. - Nov. 1899. B III, 17. Život 1901, 32. ZD I, 260, 467.

(228) Kakor tempelj stoji. - Nov. 1899. B III, 21. LZ 1900, 137. ČP 75. ZD I, 177, 449.

(229) Glej, taki smo, ljubica,mi. - Nov. 1899. B III, 23. LZ 1900, 137. ČP 77. ZD I, 178, 450.

(230) Ker ljubezen je moja brezmejna. - Nov. 1899. B III, 23. LZ 1900, 138. ČP 78. ZD I, 179.

(231) A, ljubica, zdaj je dan. - Nov. 1899. B III, 25. LZ 1900, 138. ČP 79. ZD I, 180. - Pesmi od (228) do (231) tvorijo v ČP poseben cikel (s štetjem I-IV).

(232) Serenada. - LZ 1899, 696. ČP 38. ZD I, 142,437.

(233) Ajda. (Belokranjska.) - 25. nov. 1899. B III, 29. P 37.

(234) Doma. - LZ 1899, 713. ČP 40. ZD I, 144, 438.

+(235) Da mi biti je drevo. - Konec 1899. B III, 31. Zk 1900, 2. P 21. D II, 77.

1900.

(236) Pa kaj mi je rekla Marenka. - 7. jan. 1900. B III, 33. ZD I, 298, 480.

(237) Sonet (Jesen razgrinja sive pajčolane). - 7. jan. 1900. B III, 35 (b.n.). Ska 1900, 171 (Soneti I). ČP 72. ZD I, 174, 449.

(238) Kadar priplavajo ure samotne. - 15. jan. 1900. B III, 36. ZD I, 304, 483.

+(239) Predpustna. - 15. jan. 1900. B III, 37 (b.n.). P 47. D II, 87.

(240) Tiho, brez besed. - Jan. 1900. B III, 38 (b.n.). Život 1900, I, 89 (Pesem). ČP 48. ZD I, 152, 441.

+(241) Snegulčica. (Belokranjska.)-Zk 1900, 32. P 35, v. D II, 81.

(242) Pala zvezda v tihi noči. - Jan. ali febr. 1900. B III, 41. ZD I, 302.

(243) Pesem (Šla sva na goro, na hrib). - Jan. ali febr. 1900. B III, 41. Ska 1900, 155. ZD I, 255.

(244) Verzi (Lahko reševati življenja problem). - Jan. ali febr. 1900. B III, 43. Ska 1900, 180. ZD I, 261, 468.

(245) Hudič in kvartopirci. (Nedeljska romanca.) - Febr. 1900. B III, 44 (b.n.). Ska 1900, 145 (Nedeljska romanca). ČP 102. ZD I, 198, 456.

(246) Vasovalec. - Febr. 1900. B III, 46 (b.n.). Ska 1900, 42. ČP 43. ZD I, 147, 438.

(247) O suši. - Febr. 1900. B III, 46 (Občinska seja o suši). LZ 1900, 686. ČP 35. ŽD I, 139, 436.

(248) Raznim poetom. - 20. febr. 1900. B III, 47 (b. n.). LZ 1900, 288 (Postrani klobuk). ČP 59. ZD I, 163, 444.

+(249) Marijine solzice. - Med 20. in 23. febr. 1900. B III, 48 (b.n.). Zk 1900, 85.

+(250) Ziblje se zelena trava. - Med 20. in 23. febr. 1900. B III, 48. Zk 1900, 84.

(251) Tak hladno je. - 23. febr. 1900. B III, 49. ZD I, 307, 484.

+(252) Kralj Matjaž (Sredi noči, opolnoči). - Po 23. febr. 1900. B III, 51 (b.n.). Zk 1900, 169.

+(253) Breza in hrast. - Po 23. febr. 1900. B III, 53 (b.n.). Zk 1900, 98. C 20, v.

(254) Pal je sneg na cvetje majsko. - Začetek marca 1900. B III, 55. ZD I, 300.

+(255) Pomladna bajka. - P 10.

+(256) Srbska narodna. - P 22. D II, 78.

+(257) Lovska pesem. (Po Vrchlickem.) - P 54. D II, 87.

+(258) Deveti kralj. - Po 12. marcu 1900 (fragment na ovitku Schwentnerjevega pisma s tem datumom). Zk 1902, 237.

+(259) Ločitev. - Po 12. marcu 1900. B III, 56 (b.n.). Zk 1900, 58. P 58, v.

+(260) Cigani. - Po 12. marcu 1900. B III, 56. ZK 1900, 62. P 59. D II, 88.

+(261) Zamorski grad. - Po 12. marcu 1900. B III, 57 (b.n.). P 41. D II, 84.

+(262) Zlata ptička. - Po 12. marcu 1900. Zk 1900, 57. P 60, v. D II, 89.

(263) Epigram (Kod vse romal je Pavliha). - Po 12. marcu 1900. B III, 57 (b.n.). Ska 1900, 185.

(264) Verzi (Kadar sem poveseljačil).- Pred 25. marcem 1900. Ska 1900, 58. ZD I, 249.

(265) Kedar mi v družbi šumni vstane bol. - Med marcem in majem 1900. B III, 58. LZ 1900, 329 (Soneti I). ZD I, 262, 468.

(266) Ne pridi, muza, k meni več zvečer. - Med marcem in majem 1900. B III, 58. LZ 1900, 329 (Soneti II). ZD I, 263, 469.

(267) Jaz vem, jaz vem, ti boš prihajala. - LZ 1900, 330 (Soneti III). ZD I, 264.

(268) Kadar izmučen, truden pogled moj. - LZ 1900, 330 (Soneti IV). ZD I, 265.

(269) Sanjal sem, ljubica, tvoj pogled. - Marec ali apr. 1900. B III, 59. ZD I, 302.

(270) Sreča skače, vince se preliva. - Marec ali apr. 1900. B III, 60. ZD I, 301.

(271) Odprl je modra usta. - April ali maj 1900. ZD I, 293, 479.

(272) Gozdna idila. - Pred 8. majem 1900. B III, 61 (b.n.). Ska 1900, 162 (V gozdu). ČP 60. ZD I, 164, 445.

(273) Pomladni izlet. - Pred 8. majem 1900. B III, 63 (b.n.). Ska 1900, 187. ZD I, 254, 466.

(274) Meni se hoče širokih ravnin. - Pred 8. majem 1900. B III, 64 (b.n.). ČP 83. ZD I, 183, 451.

(275) V tihi utici. - Pred 8. majem 1900. B III, 64. ZD II, 420. Poznejša varianta med 4. aprilom in 12. majem 1906. B VII, 37. ZD II, 265, 421.

(276) Pesem (Ne goji mi, ljubica, več). - 8. maja 1900. B III, 66. Ska 1900, 171 (Pesem). ZD I, 253.

(277) Sentimentalna romanca. - Pred 25. majem 1900. Ska 1900, 97 (Pesem). ČP 91. ZD I, 191, 453.

(278) Drhte mu je sledil. - Maj 1900. B IV, 9. ZD I, 411.

(279) Na Dunaj je prišel ves golobrad. - Maj 1900. B IV, 35.

(280) Kadar gre ljubica moja. - Maj 1900. B IV, 41. ZD I, 300.

(281) Čez ves obraz. - Maj 1900. B IV, 44. ČP 44 ZD I, 148, 439.

+(282) Pred nevihto. - Pred 1. jul. 1900. Zk 1900, 119.

(283) Igralci dobri ne jemljo nazaj. - Pred 15. avg. 1900. Ska 1900, 171 (Soneti II). ZD I, 266 (Soneti V).

(284) Pesem (Pred menoj stojiš). - Život 1900, I, 194. ČP 54. ZD I, 158.

+(285) Očetova pipa. - V 1900, 153, Smiljan Smiljanič.

(286) Pesem mladine. (Ob Prešernovi stoletnici.) - Pred 3. nov. 1900. B III, 67 (b.n.). LZ 1900, 736 (Pesem mladine 3. decembra 1900). ČP 84. ZD I, 184, 451.

(287) Sonce - roža. - 3. nov. 1900. B III, 68 (b.n.). LZ 1902, 73. S 12. ZD II, 12, 305.

(288) Kdo mi bo delal kratek čas. - 1900. B IV, 46. ZD I, 307.

(289) Ob Kvarneru. - Verjetno 1900. ČP 89. ZD I, 189.

(290) Daj, drug, zapoj. - ČP 105. ZD I, 201.

1901

+(291) "Krnec, a kje si ti?" - Zk 1901, 2.

(292) Sveti trije kralji. - Jan. 1901, B III, 70. LZ 1901, 725. ČP 107. ZD I, 203, 457.

(293) Na sveti večer. - Jan. 1901. B III, 72 (b.n.). LZ 1902, 50. ZD I, 258, 467.

(294) Narodno blago. - 9. jan. 1901. B III, 74. ČP 55. ZD I, 159, 443.

(295) Ljubljansko polje. - 10. jan. 1901. B III, 74 (Iblansk polé). ČP 56. ZD I, 161, 444.

(296) V slovo. - Jan. 1901. B III, 75 (Poljub). ČP 37. ZD I, 141.

(297) Burja. - 21. jan. 1901. B III, 75. ZD I, 299, 482.

(298) Znamenja. - 22. jan. 1901. B III, 76 (Božje martre). LZ 1901, 797. ČP 96. ZD I, 194, 455.

(299) Zakaj, devojka, zakaj. - 5. febr. 1901. B III, 78. ZD I, 300, 482.

(300) Pojdem, pojdem na poljé. - Med 5. febr. in 1. apr. 1901. B III, 79. ZD I, 471.

(301) Na prsih zapisano ima. - Med 5. febr. in 1. apr. 1901. B III, 80. ZD I, 308.

+(302) Divji mož.- Zk 1901, 66.

(303) Blagoslov tihih ur. - B III, 82. "Pod besedilom je datum 15. marca 1896. Letnica vzbuja pomisleke, saj so v Beležnici III samo zapisi iz let 1899, 1900 in 1901. Sodeč po datumih na sosednjih straneh, je pesem nastala v letu 1901" (ZD I, 483). ZD I, 304.

(304) Prišla si. - 1. apr. 1901. B III, 82 (b.n.). ČP 39. ZD I, 143, 437.

(305) V galeriji. - Med 1. apr. in 13. majem 1901. B III, 84 (b.n.). ČP 68. ZD I, 171, 447.

(306) Vihar. - 13. maj 1901. B III, 90 (b.n.). Sn 1902/03, 4. ČP 61. ZD I, 165, 445.

(307) Svetla noč. - Verjetno maj 1901. B III, 93 (b.n.). ČP 50. ZD I, 154, 442.

(308) Grobovi tulijo. - Spomladi 1901. Na novih potih 1902, 5. ČP 1 (Manom Josipa Murna - Aleksandrova 1). ZD I, 111, 430.

1902.

+(312) Turek. - Zk 1902, 89. C 45, v.

(313) Daljni grob. - Verjetno spomladi 1902 (ZD I,405). B V, 80. ČP 94. ZD I, 193, 454.

(314) Tiho sanja, sklanja se večer. - Prva polovica 1902. B IX, 19. ZD I, 302.

(315) Tiha pesem. - Prva polovica 1902. B IX, 37 (b. n.). ČP 67. ZD I, 170, 447.

(316) Tihi veter od poljan. - Prva polovica 1902. B IX, 43. ZD I, 302, 483.

(317) Krmar. - Prva polovica 1902. B IX, 39. ZD I, 310, 484.

(318) V teh težkih dneh. - Prva polovica 1902. B IX, 55 (b.n.). ČP 114. ZD I, 208, 459.

(319) Sedaj pa k batjuški. To je cukrarna. - 20. jun. 1902. ZD I, 428.

(320) Kaj je škrjančkov kmet po brazdah nasejal? - Pred poletjem 1902. ČP 6 (Manom... 3). ZD I, 115.

(321) Ves svet vzdihuje. - Pred poletjem 1902. ČP 10 (Manom... 6). ZD I, 119.

(322) Klic noči. - Pred poletjem 1902 (ZD I, 403). LZ 1903, 21. S 51. ZD II, 48.

(323) Sv. Barbara.-Sn 1902/03, 61. ČP 87. ZD I,187,453.

(324) Márica. - 28. sept. 1902. M III, ovoj 3 (Sestri). ČP 66. ZD I, 169, 447.

+(325) Maličkova nezgoda. 28. sept. 1902. M III, ovoj 3 (b.n.). Zk 1902, 238.

(326) Jerala. Prvo poglavje. - 29. sept. 1902, odlomki že prej. M III, ovoj 62. B III, 98. LZ 1911, 127 (Jerale prvo poglavje). ZD II, 93, 337.

+(327) Miklavžev večer. - Konec 1902 (na hrbtni strani 3. lista je zapisan načrt za zbirko Čez plan). M VII, listi 1-4. Sveti Miklavž (fragment). M VII, list 5.

(328) O batjuška, zakaj si šel od nas. - 1902 ali 1903. ČP 7 (Manom... 4). ZD I, 116.

(329) Pa kaj bi jaz dal le za eno pošteno roko. - 1902 ali 1903. ČP 12 (Manom... 7). ZD I, 121.

1903

+(330) Razbojnik. (Starinska pesem.) - Zk 1903, 1.

(331) Kaj si? Fantom? Izrodek domišljije? - 4. febr. 1903. B V, 8. ČP 14 (Manom... 8). ZD I, 122.

(332) Tiho čez polje.-Febr. 1903. B V, 10. ČP 9 (Manom... 5). ZD I, 118.

(333) Nebo in zemlja. - 29. jan. 1903 (NOja 1958, 177). B V, 11 (b.n.).ČP 64. ZD I, 168, 447.

(334) Kaj ni sijalo sonce v prejšnjih dneh. - Verjetno febr. 1903. B V, 23. ZD I, 473.

+(335) Kum Jarnejko.-Zk 1903, 56.

(336) O dnevi pomladi. - B V, 75. ZD I, 474.

(337) Od sto strani življenje rase. - Pred 12. majem 1903. B VII, 17. ZD I, 472.

(338) Hrepenenje. - Maj 1903. B VI, 39 (b.n.). ČP 52. ZD I, 156, 442.

(339) Ptič Samoživ. - Maj 1903. B VI, 84. ČP 110. ZD I, 205, 459.

(340) Motto. - 13. okt. 1903. B VII, 9. ČP V. ZD I, 108, 427.

(341) Zvečer. - 1903. ČP 58. ZD I, 162.

(342) Mati in sin. - 1903. ČP 99. ZD I, 196.

(343) Jutro. - Dec. 1903 ali jan. 1904. B VIII, 7. ZD II, 263.

(344) Svojim prijateljem. - Dec. 1903 ali jan. 1904. B VIII, 8. S 39. ZD II, 36. 313.

1904.

(345) Z vlakom. - Verjetno marec 1904. Sn 1903/4, 138. S 85. ZD II, 75, 330.

(346) Svidenje. (R.J.). - Verjetno marec 1904. B VIII, 49 (b.n.). S 27. ZD II, 24, 309.

(347) Kot vleče sonce kroge plameneče. - B VIII, 50. ZD II, 314.

(348) Ribnik. - 15. maja 1904. B VIII, 69. LZ 1905, 387. S 69. ZD II, 63, 325.

(349) Hišice nove in strehe rudeče. - Zima 1904/5. B VIII, 78. ZD II, 264, 420.

(350) Tiho sanja. - Zima 1904/5. B VIII, 78. ZD II, 264, 420.

(351) Kadar pojde oblak. - Zima 1904/5. B VIII, 78. ZD II, 264, 420.

(352) Mož na hribu. - 19. nov. 1904. B VIII, 77. LZ 1905, 305. S 9. ZD II, 9, 303.

1905.

(353) Zimska noč. - 15. febr. 1905. B VIII, 80 (b.n.). LZ 1905, 721. S 55. ZD II, 56, 323.

(354) Težko uro. - 15. febr. 1905. B VIII, 81 (b.n.). LZ 1907, 513. S 53. ZD II, 50, 319.

(355) Sebi. - 15. febr. 1905. B VIII, 83 (b.n.). LZ 1905, 726 (Drevo v mrazu). S 68. ZD II, 62, 324.

(356) Tiho prihaja mrak. - 24. febr. 1905. B VIII, 79 (b.n.). LZ 1906, 1. S 25. ZD II, 23, 309.

(357) Večerna impresija. - 10. marca 1905. B VIII, 84 (b.n.). S 22. ZD II, 20, 308.

(358) Melanholija. - 1. maj 1905. B VIII, 94 (b.n.). LZ 1906, 258. S 20. ZD II, 18, 307.

(359) Starec misli. - Začetek maja 1905. B VIII, 107 (b.n.). S 62. ZD II, 58, 324.

(360) Večerna vizija. - 5. maja 1905. B VIII, 109 (b.n.). LZ 1905, 705 (Srce). S 46. ZD II, 42, 316.

(361) Cigan. - LZ 1905, 321. S 49. ZD II, 46.

(362) Poetu. - 19. jun. 1905. B VIII, 113 (b.n.). LZ 1905, 613. S 31. ZD II, 29, 310.

(363) Iz dnevnika. - 21. jun. 1905. B VIII, 115 (b.n.). LZ 1907, 641 (Srečanje). S 33. ZD II, 31, 311.

(364) Visoki hip. - 23. jun. 1905. B VIII, 116 (b.n.). LZ 1907, 65 (Verzi). S 76. ZD II, 70, 327.

(365) Dva groba sta... - 23. jun. 1905. B VIII, 117. ZD II, 265, 421.

(366) Zaprti park. (Pariz: Jardin du Luxembourg.) - 27. jun. 1905. B VIII, 118 (b.n.). LZ 1905, 641. S 23. ZD II, 21, 308.

(367) Šla je čez polje. - 29. jun. 1905. B VIII (b.n.). LZ 1906, 577 (Črez polje gre). S 16. ZD II, 15, 306.

(368) Nad sivih streh nemirnimi valovi. - 4. jul. 1905. B VIII. ZD II, 315.

(369) Pogled na Montmartre. - 4. jul. 1905. B VIII. LZ 1906, 321 (Sonet). S 43. ZD II, 41, 314.

1906.

(370) Nočni psalm. - 8. marca 1906. M VIII, ovoj 9. LZ 1906, 513. S 78. ZD II, 72, 329.

(371) Gospa. - 22. maja 1906. B VII, 32 (b.n.). S 32. ZD II, 30, 311.

(372) Geslo. - 27. maja 1906. B VII (b.n.). LZ 1907, 473. S 67. ZD II, 61, 324.

(373) V noč. - Pred 10. jun. 1906 (NOja 1953, 21, 23). S 57. ZD II, 57.

(374) Vesela pomladnja epistola. - Pred 10. jun. 1906 (NOja 1953, 21). LZ 1906, 432. S 34. ZD II, 32, 312.

(375) Zvezde zdaj svetijo mladim ljudem. - 4. jun. 1906. B VII. LZ 1907, 258 (Iz cikla "Marija"). Dela I, 29. ZD II, 138.

(376) Si ti? Si ti? - 4. jun. 1906. B VII. LZ 1907, 577 (Iz cikla "Marija"). Dela I, 30. ZD II, 139.

(377) Sistematikom. - 13. jun. 1906. B VII (b.n.). NZ 1910, 107. Dela II, 210.

(378) Prešerna treba nam je s komentarjem? - 13. jun. 1906. B VII.

(379) Moj Bog I. - 13. jun. 1906 (b.n.). B VII, 45. NZ 1906, 176, Juri Jager. S 47. ZD II, 44, 317.

(380) Moj Bog II. - 13. jun. 1906 (b.n.). B VII, 46. NZ 1906, 176, Juri Jager. S 48. ZD II, 45, 317.

(381) Kaj tak bohotá robida? - NZ 1906, 111.

(382) Korotan, nič se ne boj. - NZ 1906, 111.

(383) Sv. Martin Kompromisnik. - 6. jul. 1906. B VII. NZ 1906, 112.

(384) Duha upornik hočeš biti v čisli? - NZ 1906, 112.

(385) Mirnonavdahnjen, ljubezniv poet! - NZ 1906, 112.

(386) Bože moj, čuj moj zaupni glas. - NZ 1906, 112. ZD II, 266 (s še eno kitico). - Vsi epigrami od 381 do 386 objavljeni v NZ pod skupnim naslovom Robide, s podpisom Juri Jager.

(387) Motto (Duša je od tebe bolna). - 9. jul. 1906. B VII, 42 (b.n.). S 5. ZD II, 5, 303.

(388) Tebi. - 21. jul. 1906. B VII, 48 (b.n.). S 15. ZD II, 14, 306.

(389) Vizija. - 23. jul. 1906. S 54. ZD II, 51, 320.

(390) Ime Courrières bo preživelo čas. - Julij 1906. B VII, 49. ZD II, 266, 421.

(391) Orientalski sonet. - 31. jul. 1906. B VII, 53 (b.n.). LZ 1907, 513. S 21. ZD II, 19, 307.

(392) Sfinga. - 13. avg. 1906. B VII, 55 (b.n.). S 46. ZD II, 43, 316.

(393) Ljubavna pesem. - 14. avg. 1906. B VII, 56 (b.n.). LZ 1907. 642 (Pesem). S 14. ZD II, 13, 305.

(394) Kje in kam. - 11. okt. 1906. B VII (b.n.). NZ 1910, 96. D II, 209.

(395) Na, konjiček, kruha, vina. - 30. okt. 1906. B VII, 57.

(396) Umetnik in ženska. - LZ 1906, 705. S 18. ZD II, 16, 307.

(397) Prva pomlad. - LZ 1906, 706 (Pomladnji veter). S 10. ZD II, 10, 304.

(398) Gostu. - 19. nov. 1906. B VII, 62 (b.n.). LZ 1907, 514 (Vsiljivemu gostu). S 38. ZD II, 35, 313.

(399) Misel velika. - 1906 (ZD II, 422). ZD II, 267.

1907.

(400) Gusar Jack. - Po 11. jan. 1907 (ZD II, 422). ZD II, 267.

(401) Samogovor. - Pred 21. febr. 1907 (NOja 1953, 24). LZ 1907, 257. S 54. ZD II, 54.

(402) Metamorfoze. - Pred 21. febr. 1907 (NOja 1953,24). S 70. ZD II, 64.

(403) Pomlad - nepomlad. - 23. apr. 1907. B VII, 79 (b.n.). S 11. ZD II, 11, 304.

(404) Silvin. - Pred 19. jun. 1907 (NOja 1953, 26). S 28. ZD II, 25.

(405) Jerala. Drugo poglavje. - Pred avg. 1907 (NOja 1953, 28); začetek in konec poglavja (o volih) že leta 1903 (ZD II, 345-347). LZ 1908, 16 (Drugo poglavje Jerale). D II, 186. ZD II, 103.

1908.

(406) Lahka je mucku - če slaba mu prede. (Dve varianti.) - Pred 14. jan. 1908. B XIV, 10.

(407) V album (slikarju Hinku Smrekarju - če bi ga imel, kajpa). - 14. jan. 1908. B XIV, 12 (b.n.). S 37. ZD II, 34.

+(408) Mucke pravijo: mjav, mjav. - M VII, list 18.

+(409) V skledi sladka mlečna kaša. (Tri variante.) - M VII, list 18.

+(410) Muca v Ameriko se namenila je. - M VII, list 18.

+(411) Jeli sestrica razprla se z vama. - M VII, list 18.

+(412) Lepa vaza je na tleh. - M VII, list 18.

+(413) Utrudila sta se, spita. - M VII, list 18.

+(414) Ena je belka, druga rujavka. - M VII, list 18.

+(415) Ribice v vodi, ribice zlate. - M VII, list 18.

+(416) Miška uboga, pazi se, pazi. - M VII, list 18.

+(417) Mala muca je vesela. - M VII, list 18.

+(418) Mirno, prijazno mucka nas gleda. - M VII, list 18.

+(419) Muca si misli: za rože košarica. - M VII, list 18.

+(420) Muca, če hočeš metuljčka ujeti. - M VII, list 18.

+(421) S trakom za vratom, umita, vsa lična. - M VII, list 18.

+(422) Tebe vesele so miške po hiši. - M VII, list 18.

+(423) Naj le zunaj burja brije.(Dve varianti.) - M VII, list 18.

+(424) Muca v lonček glavo vtika. - M VII, list 18.

+(425) Povejte mi mucke, ste mar kovačice. - M VII, list 18.

+(426) Zdaj zbogom otroci, pozdravljam vas. - M VII, list 18.

Dvovrstičnice od (408) do (426) in kitice od (427) do (438), namenjene verjetno za slikanico o muckah, so nastajale med februarjem in septembrom 1908. Na hrbtni strani lista 18 (v M VII) so izpiski iz Humboldta o vulkanih, njih izbruhih in potresih, nedvomno iz mesecev, ko je Župančič na Dunaju pripravljal o tej temi domačo nalogo iz geografije.

+(427) Ta mucka zgoraj sama. M VII, list 17.

+(428) Glej, mačice brkačice. - M VII, list 17.

+(429) Kadar v drevored gredo. - M VII, list 17.

+(430) V kočiji. - M VII, list 17.

+(431) Pogumni jahači. - M VII, list 17.

+(432) Sladki kolaček. - M VII, list 17.

+(433) Murko tičke v gnezdu spazi. - M VII, list 17.

+(434) Murko mirovati neče. - M VII, list 17.

+(435) Mlekar. - M VII, list 17.

+(436) Psiček na dvorišču straži. - M VII, list 17.

+(437) Drugi dan ob zori rani. - M VII, list 17.

+(438) In ko so sklenili mir. - M VII, list 17.

+(439) Č je čebela - brenči na cvetlice. (Dve varianti.) - Po 14. jan. 1908. B XIV, 14.

+(440) H, to je hmelj - že je splezal na drog. - B XIV, 14.

+(441) D, to je detelja - rekel bi gneča. (Dve varianti.) - B XIV, 14.

+(442) K je kalin, ves pisan in svetel. - B XIV, 14.

+(443) M je metuljček - kot da je potresel. - B XIV, 15.

+(444) R, to je resa. Vsa gora se sveti. - B XIV, 15. M VII, list 20, v. M VII, list 21, v.

+(445) S, to je slavček, od mraka do zore. (Dve varianti.) - B XIV, 15.

+(446) Š, to je šipek, on slavca posluša. (Dve varianti.) - B XIV, 15.

+(447) P je postovka - na sredi neba. (Dve varianti.) - B XIV, 16.

+(448) P, to je palček - predroben je ptiček.-B XIV, 16.

+(449) V je vijolica - v travi se skriva. (Dve varianti.) - B XIV, 16.

+(450) T trepetlika - saj veter ne vleče. - B XIV, 17. M VII, list 20. v.

+(451) R to je riba, v potoku se kreče. - B XIV, 17.

+(452) J, to je jurček - dež mu je rednik. B XIV, 19.

+(453) R je repinec - kedo ga pogreša? - B XIV, 19.

+(454) Že smo pri že? Z abecedo je slabo. - B XIV, 20.

+(455) L, to je lan, kakor voda; saj res. - B XIV, 20. M VII, list 20. v.

+(456) N je netresk - on, sveti Florjan. - M VII,list 20.

+(457) O je omela - na jablano sela.-M VII, list 20.

+(458) U to je urh - sem-li žlahte njegove?-M VII,list 20.

+(459) D, to je detal, ves pisan in svetel. - M VII, list 21.

+(460) G to je grozdek; on trtni je sinček. - M VII, list 21.

Dvovrstičnice od (439) do (460), namenjene za abecedo v verzih, so nastajale 1908, deloma verjetno še po septembru 1908, ko je odšel Župančič v Bregenz. Na praznem listu, ki tvori z listom 20 v M VII polo, so matematične enačbe, skoraj gotovo iz časa, ko je bil domači učitelj.

(461) Duma. - Pred 14. marcem 1908 (ZD II, 287). S 88. ZD II, 79, 331.

(462) Tujina, tujina, kako si široka. - Verjetno marec 1908. ZD II, 332.

(463) Epilog.-11. marca 1908. B VII, 11 (b.n.). S 101. ZD II, 88, 332.

(464) Prebujenje.-15.-16. marca 1908. Prvi majnik 1908, 1. S 73. ZD II, 67, 326.

(465) Iz dnevnika. - 8. maja 1908. LZ 1908, 706. D I, 159. ZD II, 251, 408.

(466) Pri kiparju Bernekerju. - Pred 16. majem 1908 (NOja 1953, 30). LZ 1908, 513. Dela I, 103. ZD II, 203.

(467) Zemljevid. - 7. jul. 1908. LZ 1908, 728 (Sonet). VZV 43. ZD III, 37, 349.

(468) Carmen. - 19. avg. 1908. LZ 1908, 705. VZV 71. ZD III, 59, 367.

(469) Igra. - 21. avg. 1908. LZ 1908, 734.

(470) Naj bo! - 8. nov. 1908. NOja 1953, 34. ZD II, 268, 422.

+(471) Pastirčki. - 27. nov. 1908. B XIV, 34 (b.n.). M VII, list 59 (b.n.),v. razš. M VII, list 16. C 22. D II, 107.

+(472) Muca na zapeček sela. - 1908. M VII, list 19. - Pesem je zapisana med sedmimi pesmimi, med katerimi so tudi Pastirčki.

(473) "Si, kar te je, Slovenka, mi povej?" - Pred 3. dec. 1908. Sd 1963, 791.

(474) Premisli, gospa: kar glavo krasi ti. - Pred 3. dec. 1908. Sd 1963, 791.

(475) Zagovor poetov. - SN 3. dec. 1908, Juri Jager (Sd 1963, 791).

(476) V album. - SN 3. dec. 1908, Juri Jager (Sd 1963, 791).

(477) Tudi v album - če kaže. - SN 3. dec. 1908, Juri Jager (Sd 1963, 791).

(478) Nauk. - SN 3. dec. 1908, Juri Jager (Sd 1963, 791).

(479) Geslo. - SN 3. dec. 1908, Juri Jager (Sd 1963,791).

(480) Omer čita Ahmedovo knjigo. - 11. ali 12. dec. 1908 (Sd 1963, 897-898). NZ 1909, 24, Omer Župančič. D II, 212.

(481) Omer Ahmedu. - 11. ali 12. dec. 1908. Sd 1963,898.

(482) Vtopim se v črte tvojega obraza. - Dec. 1908, ZD II, 301.

(483) Glad. - 13. dec. 1908. LZ 1909, 65. VZV 20. ZD III, 16, 341.

(484) Tout comprendre c'est tout pardonner. - 14. dec. 1908. B XIV, 18 (b.n.). NZ 1909, 48. D II, 203.

(485) Z istim naslovom. - 14. dec. 1908. B XIV, 18 (b. n.). NZ 1909, 48. D II, 203.

(486) Poligraf. - 15. dec. 1908. B XIV (b.n.). NZ 1909, 95.

(487) Ustoličenje koroških vojvod. (Fragmenti.) - Verjetno 1908. M IV, ovoj 19. B XV, 46, 48, 50, 51, 52. ZD II, 410-419. - Prim.: A(nte) B(eg).: Ustoličenje koroških vojvod. Lj. 1908.

1909.

(488) Mali vseznalec. - NZ 1909, 95. D II, 203.

(489) Confessiones. - NZ 1909, 95. D II, 203.

(490) Plezavec. - NZ 1909, 96. D II, 204.

(491) Lira. - NZ 1909, 96. D II, 204.

(492) Nov humorist. - NZ 1909, 96. D II, 204.

(493) Iz zoologije. - NZ 1909, 96. D II, 205.

(494) Starejši umetnik mlajšemu. - NZ 1909, 96. D II, 205.

(495) Umno ribištvo. - NZ 1909, 96. D II, 205.

(496) Ima že odgovor. - NZ 1909, 96. D II, 205.

(497) Kdor me slaviš. - 5. marca 1909. B XIV, 46. Omladina 1909/1910, 12.

(498) Kakor zimzelen. - Verjetno 5. marca 1909. B XIV, 46. ZD III, 447.

(499) V kovačnici črni sem se vadil živeti. - Verjetno 5. marca 1909. B XIV, 46.

(500) V vlaku. - 2. apr. 1909. B XIV, 48. ZD II, 269, 422.

(501) Naj popotniki strmijo. - 3 apr. 1909. B XIV, 48. ZD II, 422.

(502) Na Koroškem. - 3. apr. 1909. B XIV, 48. ZD II, 269, 422.

(503) Tinica. - 8. apr. 1909. B XIV, 50.

(504) Za tvoje cvetlice. - Verjetno 8. apr. 1909. B XIV, 50.

(505) Za dobro jutro, za dober dan. - Verjetno 8. apr. 1909. B XIV, 50.

(506) Kaj je to tam med rožami pohitelo? - 21. apr. 1909. B XIV, 51. ZD II, 269, 422.

(507) Gorje vam, živi poeti. - 3. maja 1909. B XIV.

(508) Zamotana pragmatika. - NZ 1909, 120.

(509) Tiranožer. - NZ 1909, 120. D II, 206.

(510) Reformator heksametra. - NZ 1909, 130. D II, 205.

(511) Prorok. - NZ 1909, 144.

(512) Bog On. - NZ 1909, 144.

(513) Tako je. - NZ 1909, 144. D II, 206.

(514) Sacrosanctus. - NZ 1909, 144.

(515) Vem. - NZ 1909, 144. D II, 206.

(516) Zadrega. - NZ 1909, 144. D II, 211.

(517) Svet. - NZ 1909, 163. D II, 206.

+(518) Hi, hop. - 6. jul. 1909. M VII, list 6. LNN 10. D II, 92.

+(519) Solnce, zemlja, mesec. - 7. jul. 1909. M VII, list 7. LNN 16. M VII, list 5 (Otroci spuščajo mehurčke), v.k. C 9.

+(520) Daj, zmaj! - 7. jul. 1909. M VII, list 6. LNN 6. D II, 91.

+(521) Glej, račke, labodi! - 7. jul. 1909. M VII, list 7. LNN 24. D II, 93.

+(522) Opica, prešiček. - 7. jul. 1909. M VII, list 7. LNN 12. D II, 92.

+(523) Kolá se kolač. - 7. jul. 1909. M VII, list 7. LNN 8. D II, 92.

+(524) Ziba tarajka. - 7. jul. 1909. M VII, list 8. LNN 2.

+(525) Črep! Na tleh je lonček. - 7. jul. 1909. M VII, list 8 (Črep! Na tleh je lonček - zbogom mlečna kaša!). LNN 26. D II, 94.

+(526) Kraljevič Marko in Ljutica Bogdan. - 9. jul. 1909. M VII, 8. LNN 18.

+(527) Kaj, kaj. - 9. jul. 1909. M VII, list 9. LNN 14.

+(528) Možiček kopitljaček. - 9. jul. 1909. M VII, list 9. LNN 4. D II, 91.

+(529) Gaga, gaga, gaga.-9. jul. 1909. M VII, list 10. LNN 20. D II, 93.

+(530) Rac, rac, racman, kam racaš? - 9. jul. 1909. M VII, list 10. LNN 22. D II, 93.

+(531) Trikrat naprej, trikrat nazaj. - 9. jul. 1909. M VII, list 10. LNN 28. M VIII, list 8 (Ples kralja Matjaža), v. C 12.

+(532) Tri sestrice rože brale. - 9. jul. 1909. M VII, list 10. LNN 30. D II, 94.

(533) Drugačna bo pesem bodočnosti, vem. - Verjetno julij 1909. M VII, 15.

+(534) Uho ima, očesa ne. - Verjetno julij 1909. M VII, 16.

(535) Iz vseh dajjin. - 19. jul. 1909. ZD II, 270,422.

(536) Hlapec Jernej in njegova pravica. - NZ 1909,215. D II, 207.

(537) Izgubljeno življenje. - NZ 1909, 216. D II, 207.

(538) Pogum. - NZ 1909, 216. D II, 208.

(539) In jaz? - NZ 1909, 216. D II, 208.

(540) Svečenik in pop. - NZ 1909, 216. D II, 208.

(541) Duh-Matjaž. - NZ 1909, 216. D II, 212.

(542) Vsak po svoje. - NZ 1909, 216. D II, 208.

(543) Plot. - NZ 1909, 240. D II, 209.

(544) Diferencijacija. - NZ 1909, 240. D II, 209.

(545) Maksima. - NZ 1909, 240.

(546) Kako bo, deklica, kako bo z nama. - 29. sept. 1909. ZD II, 270, 423.

(547) Na vrtu, na polju, med rožami skrita. - 1. okt. 1909. LZ 1912, 170 (Ljubavne pesmi II), Baroda. MP 61. ZD II, 162, 400.

(548) Ni te na vrtu več, ne med gredicami. - 3. okt. 1909. LZ 1912, 170 (Ljubavne pesmi III), Baroda. MP 63. ZD II, 163, 401.

(549) V moji duši je jasna podoba zbledela. - 6. okt. 1909. LZ 1912, 169 (Ljubavne pesmi I), Baroda. MP 59. ZD II, 161, 399.

(550) Sedaj sem zdrav. - 6. okt. 1909. ZD II, 271, 423.

(551) Brez ljubezni. - 2. nov. 1909. ZD II, 271, 423.

(552) Izkušeno pesem ti pojem. - 2. nov. 1909. ZD II, 271, 423.

(553) Leščevje se je zgenilo. - 12. nov. 1909. ZD II, 272, 424.

(554) Jadra. - 15. nov. 1909. LZ 1910, 258. MP 109. ZD II, 199, 405.

(555) Svež dih od gorá. - Verjetno 1909. MP 49. ZD II, 156, 398.

1910.

(556) Kaj laste, lastavke. - 17. jan. 1910. ZD II, 272, 424.

(557) Beseda sem, beseda tja. - NZ 1910, 96. D II, 210.

(558) Ugovor in odgovor. - NZ 1910, 113. D II, 210.

(559) Še nekaj. - NZ 1910, 127. D II, 210.

(560) Nekomu, ki mi je odrekel domovino. - NZ 1910, 127. D II, 210.

(561) Težava. - NZ 1910, 127. D II, 211.

(562) Satanas Politicus. - NZ 1910, 128. D II, 211.

(563) Hm. - NZ 1910, 128. D II, 211.

(564) Tam in tu. - NZ 1910, 128. D II, 207.

(565) Pritožba in tolažba. - NZ 1910, 128. D II, 211.

(566) Telesa naša. - LZ 1910, 257. VZV 69. ZD III, 57.

(567) Pogled na jezero. - LZ 1910, 257 (Razgled). MP 183. ZD II, 256.

(568) Večer v pristanu. - LZ 1910, 258. D II, 155. ZD III, 178.

(569) Kovaška. - 8.-9. apr. 1910. Prvi majnik 1910, 1. VZV 46. ZD III, 38, 352.

(570) Svet se je lomil pod menoj kot brod. - 10. apr. 1910. B XIII, 37. ZD III, 369.

(571) Pesem (Pesem preplašena, ptica za gajem skrita). - 13. apr. 1910. Sn 1915, 8. D II, 160. ZD III, 191, 493.

(572) Maj - Veliki traven. - 28. apr. 1910. B XIII, 1 (b.n.). Literarna pratika 1914, XIV. D II, 215.

(573) Vsaka veja ptičko svojo ziblje. - 28. apr. 1910. B XIII, 1.

(574) Z metulji ladjale. - 28. apr. 1910. B XIII, 1.

(575) Jezero je danes školjka bisernica. - 28. apr. 1910. B XIII, 1.

(576) Kar sem gledal. - 28. apr. 1910. B XIII, 43.

(577) Ves svoj ultramarin. - 28. apr. 1910. B XIII, 43.

(578) Tvoj um jih ne doume nikdar. - Verjetno po 28.apr. 1910. B XIII, 2. ZD II, 420.

(579) Prusinja. - 29. apr. 1910. ZD II, 273, 424.

(580) Sedem dni in sedem noči. - Po apr. 1910. B XIII,51. ZD II, 274.

(581) Sin božji, Marije device sladkost. - Po apr. 1910, mogoče že prej. B XIII, 67. ZD II, 274.

(582) Sin božji, Marije device sladkost. - Verjetno po apr. 1910. M IV, ovoj 42. ZD III, 239.

(583) O, da bila si vredna mojih sanj. - 19. avg. 1910. ZD II, 274, 424.

(584) In zdaj lepo resnica je med nama. - 7. okto. 1910. ZD II, 275, 424.

(585) Glej sinko moj, na vse strani so pota. - 1910. B XIII, 11.

(586) Po stranskih potih. - Verjetno 1910. B XIII, 79. ZD II, 144, 396.

(587) Še enkrat pokleka pesem moja predte. - Verjetno 1910. B XIII, 7 (prva dva verza). M IV, ovoj 6. ZD III, 241,538.

1911.

(588) Zdravica. - LZ 1911, 1. MP 177. ZD II, 252.

(589) Revija. - LZ 1911, 1. D II, 168. ZD III, 196, 496.

(590) Konec igre. - LZ 1911, 57.

(591) Doma. - LZ 1911, 337. D II, 159. ZD III, 180.

(592) Na Bledu. - LZ 1911, 337. D II, 166. ZD III, 181, 489.

(593) Zlata jutra. - 24. jun. 1911. LZ 1915, 49. VZV 87. ZD III, 72, 370.

(594) Zgrabi pomlad. - LZ 1911, 393. D I, 92. ZD II, 195.

(595) Po sredi stvarstva. - LZ 1911, 393. D II, 157. ZD III, 177.

(596) Mrtva nevesta. - 11. avg. 1911. M III, ovoj 31 (b.n.). Literarna pratika 1914, 50 (Na grobu). VZV 73. ZD III, 61, 367.

(597) Iz zarij šumečih. - Verjetno 1911, vsekakor pred Aškerčevo smrtjo. ZD III, 236, 536.

1912.

(598) Žebljarska. - LZ 1912, 1 (Pesem žebljarjev). VZV 18. ZD III, 14, 340.

(599) Jezero. - LZ 1912, 2. VZV 83. ZD III, 69.

+(600) Pravljična igra o Mračunu. (Fragment.) - Začel 7. nov. 1912. M VII, listi 25-33.

1913.

+(601) Zlatici v spominsko knjigo. - 5. jan. 1913. D II, 153. ZD III, 203, 499.

(602) V tančice bele. - Mogoče 1913. ZD II, 277.

(603) Zdaj. - 16. jun. 1913 opoldne. B XVII, 110. ZD II, 275, 424.

(604) Na čudežnih ladjah. - 1913. M IV, ovoj 18. ZD II, 275, 424.

(605) Bog - si li sonce. - ZD II, 277.

(606) Slap. - 29. nov. 1913. M III, ovoj 33 (b.n.). Sn 1914, 33. VZV 7. ZD III, 7, 339.

(607) Poljubi me, objemi me. - Verjetno konec 1913. MP 22. ZD II, 137.

(608) Spokorna pesem. - Verjetno konec 1913. VZV 80. ZD III, 66.

(609) Dies irae. - Konec 1913. M X. Sn 1914, 1. VZV 15. ZD III, 11, 340.

(610) Koleda. - Konec 1913. M VII, list 59 (b.n.). Literarna pratika 1914, IV. D II, 151. ZD III, 204.

(611) Januar - Prosinec. - Literarna pratika 1914, VI. D II, 214.

(612) Februar - Svečan. - Literarna pratika 1914, VIII. D II, 214.

(613) Marec - Sušec. - Literarna pratika 1914, X. D II, 214.

(614) April - Mali traven. - Literarna pratika 1914, XII. D II, 214.

(615) Junij - Rožnik. - Literarna pratika 1914, XVI D II, 215.

(616) Julij - Mali srpan. - Literarna pratika 1914, XVIII. D II, 215.

(617) Avgust - Veliki srpan. - Literarna pratika 1914, XX. D II, 215.

(618) September - Kimovec. - Literarna pratika 1914, XXII. D II, 215.

(619) Oktober - Vinotok. - Literarna pratika 1914, XXIV. D II, 216.

(620) November - Listopad. - Literarna pratika 1914, XXVI. D II, 216.

(621) December - Gruden. - Literarna pratika 1914, XXVIII. D II, 216.

(622) Vihar. - Literarna pratika 1914, 1. VZV 77. ZD III, 64.

(623) Tih, tih je kraj. - Literarna pratika 1914, 3 (Ob jezeru). VZV 84. ZD III, 70.

(624) Gledam. - Literarna pratika 1914, 119. VZV 76. ZD III, 63 (K datiranju št. 610-624: Literarna pratika 1914 je izšla že v decembru 1913, "prav za božični dan", kakor pravi poročilo v Sn 1914, 62.)

(625) Mi tudi zvonimo, mi drobni kreguljčki. - Konec 1913. M VII, 40.

+(626) Veseli koledniki. - Konec 1913. M VII, list 59 (dve varianti, druga razš.; prva b.n., druga z naslovom: Koledniki). M VIII, list 1, v. C 5. D II, 97.

1914.

+(627) Zeleni Jurij. - Verjetno začetek 1914. M VIII, ovoj 2, lista 17-18. C 23. D II, 108.

(628) Mesečina. - M X. Književne novosti 1914, br. 1, 24. siječnja 1914. (Dopolnjena v LZ 1917, 225.) VZV 91. ZD III, 75, 371.

(629) Na svetu so drobne, drobne stvari. - Po 3. marcu 1914 (datum pisma, na čigar hrbtni strani je pesem napisana). M IV, list 103.

(630) Odkod je to zlo v moji duši. - Pred 1. sept. 1914 (ko se je rodil Župančiču prvorojenec Marko; na hrbtni strani lista je zapisano: "Mladi marko, najin nerojeni sin", zadnji dve besedi v cirilici). M IV, ovoj 21. ZD II, 419.

(631) Pričakovanje. - Sn 1914, 207. VZV 85. ZD III, 71.

(632) Belokranjska deklica. - Sn 1914, 228. VZV 70. ZD III, 58.

(633) Zimska. - Sn 1914, 367. MP 125. ZD II, 213.

(634) Otroci molijo. - 13. nov. 1914 (ŽiS 1928, III,75). LZ 1915, 3. VZV 22. ZD III, 18, 343.

(635) Intermezzo. - 1914 (ZD III, 315); trije verzi že v B XIII, 59; začetek prvega osnutka jeseni 1908 (ZD II, 349). LZ 1915, 1. D II, 194. ZD II, 110, 349.

1915.

(636) Ko so se razlili. - Sn 1915, 8 (Pesem). ZD III, 179.

(637) Pojdem na prejo. - Sn 1915, 68. MP 39. ZD II,148.

(638) Razgovor. - 22. febr. 1915. LZ 1915, 145. VZV 23. ZD III, 19, 344.

(639) Naše poljane. - 24. febr. 1915. ZD III, 233, 535.

(640) Dete čeblja. - Verjetno febr. 1915. Domača knjižnica 1915, 224. VZV 33. ZD III, 27.

(641) Kakšni velikanski voli so po krajih teh hodili. - 13. marca 1915. ZD III, 287, 587.

(642) Vsi, kar nas je. - 24. marca 1915. ZD III,235,535.

+(643) Žabe. - 12. apr. 1915. M VII, list 42 (b.n.). C 17. D II, 103.

+(644) Kroparji. - 12. apr. 1915. M VII, list 43 (b.n.). C 15. D II, 102.

+(645) Zvonovi. - 15. apr. 1915. M VII, list 43 (b.n.). M VIII, ovoj 2, list 11, v. C 16. D II, 103.

+(646) Vrabci in strašilo. - Verjetno april 1915. M VII, list 41 (b.n.,fragment). M VIII, ovoj 2, list 9. C 13. D II, 101.

(647) Vsak po svoje. - 15. apr. 1915. M III, ovoj 36. Sn 1915, 180 (Veter zaveje). MP 121. ZD II, 210, 406.

(648) Glosa. - 21. apr. 1915. M II, ovoj 37 (b.n.). LZ 1915, 241. D II, 171. ZD III, 194, 494.

+(649) Pomladna ladja. - Prva polovica maja 1915. M VIII, ovoj 2, lista 19-20. C 25. D II, 109.

(650) Pesem (Glej s soncem prepojêni).-15. maja 1915. M III, ovoj 38 (b.n.). LZ 1915, 242. ZD III, 202, 498.

(651) Dete. - 18. maja 1915. M IV, ovoj 25. ZD III, 244, 539.

+(652) Uspavanka (Kaj se sveti rimska cesta?). - 26. maja 1915. M VII, list 44 (b.n.). M VIII, ovoj 2, list 35, v. C 42. LZ 1915, 483. D II, 120.

+(653) Angelji krilatci. - Maj 1915. M VII, list 44.

+(654) Vezal sem te. (Vino.) - 28. maja 1915. M VII, list 86.

+(655) Lonček poln ognjenih rož. (Mašnik s kadilnico.) - 28. maja 1915. M VII, list 86. M VIII, ovoj 3, list 49, v. SU 18, št. 49. D II, 137, št. 49.

+(656) Sto ugank (geslo). - SU (3).

+(657) Srebrna, srebrna košarica. (Marjetica.) M VIII, ovoj 3, list 1. SU 5, št. 1. D II, 129, št. (1).

+(658) Biserne brez kril čebele. (Rosa.) - M VIII, list 2. SU 5, št. 2. D II, 129, št. 2.

+(659) Po travniku se pasli. (Kupi sena.) - M VIII, list 3. SU 5, št. 3. D II, 129, št. 3.

+(660) Suhljato, kosmato. (Senene vile s senom.) - M VIII, list 4. SU 6, št. 4. D II, 129, št. 4.

+(661) Poznam rudarja. (Krt.) - M VIII, list 5. SU 6, št. 5. D II, 130, št. 5.

+(662) Zlato valovje okrog in okrog. (Zrelo žito.) - M VIII, list 6. SU 6, št. 6. D II, 130, št. 6.

+(663) Nôge v blatu. (Pšenica.) M VIII, list 7. SU 6, št. 7. D II, 130, št. 7.

+(664) Povezan mož - krepak junak. (Snop.) - M VIII, list 8. SU 6, št. 8. D II, 130, št. 8.

+(665) Sredi polja jasen grad. (Kozolec.) - M VIII, list 9. SU 7, št. 9. D II, 130, št. 9.

+(666) Poljska ravnina. (Strnišče.) - M VIII, list 10. SU 7, št. 10. D II, 130, št. 10.

+(667) Stara baba grbasta. (Vrba.) - M VIII, list 11. SU 7, št. 11. D II, 130, št. 11

+(668) Nema deklica živela. (Vrbova vejica - piščalka.) - M VIII, list 12. SU 8, št. 12. D II, 131, št. 12.

+(669) Bela nožica. (Breza.) - M VIII, list 13. SU 8, št. 13. D II, 131, št. 13.

+(670) Oče Grčar - korenjak. (Hrast.) - M VIII, list 14. SU 8, št. 14. D II, 131, št. 14.

+(671) Pod igláto goró. (Mravljinci.) - M VIII, list 15. SU 9, št. 15. D II, 131, št. 15.

+(672) Gôra k gôri se poganja. (Cvetoče drevje v vetru.) - M VIII, list 16. SU 9, št. 16. D II, 131, št. 16.

+(673) Lejte ga rlinarja: sredi nebá. (Postovka.) - M VIII, list 17. SU 9, št. 17. D II, 132, št. 17.

+(674) Šaroperci. (Oblaki.) M VIII, list 18. SU 9, št. 18. D II, 132, št. 18.

+(675) Droben pas. - (Bič.) - M VIII, list 19. SU 10, št. 19. D II, 132, št. 19.

+(676) Pedenj-človek; laket-brada. (Nagelj.) - M VIII, list 20. SU 10, št. 20. D II, 132, št. 20.

+(677) Črno solnce. (Solnčnica.) - M VIII, list 21. SU 10, št. 21. D II, 132, št. 21.

+(678) Poglej ga klepača. (Klepetec.) - M VIII, list 22. SU 10, št. 22. D II, 132, št. 22.

+(679) Deklica rudeča. (Redkvica.) - M VIII, list 23. SU 11, št. 23. D II, 133, št. 23.

+(680) Krono nosim. (Pav.) - M VIII, list 24. SU 11, št. 24. D II, 133, št. 24.

+(681) Kakšne so to kuharice. (Čebele.) - M VIII,list 25. SU 11, št. 25. D II, 133, št. 25.

+(682) Preluknjána mreža. (Satovje s strdjó.) - M VIII, list 26. SU 11, št. 26. D II, 133, št. 26.

+(683) Na strehi poseda. (Dimnik.) - M VIII, list 27. SU 12, št. 27. D II, 133, št. 27.

+(684) Kokoška zlatonožka. (Ogenj - žerjavica - oglje.) - M VIII, list 28. SU 12, št. 28. D II, 133, št. 28.

+(685) Vsi smo z doma, nič se bati. (Ključavnica na žabico.) - M VIII, list 29. SU 12, št. 29. D II, 134, št. 29.

+(686) Živa roža, živo séme. (Požar.) - M VIII, list 30. SU 12, št. 30. D II, 134, št. 30.

+(687) Reg-reg-regljá. (Koza.) - M VIII, list 31. SU 13, št. 31. D II, 134, št. 31.

+(688) Zelena kodelja. (Grm, ki ga koza obira.) - M VIII, list 32. SU 13, št. 32. D II, 134, št. 32.

+(689) Bosota. (Kopriva.) M VIII, list 33. SU 13, št. 33. D II, 134, št. 33.

+(690) Pleča lesena. (Kovaška klada z naklom.) - M VIII, list 34. SU 13, št. 34. D II, 134, št. 34.

+(691) Nima duše, vendar diha. (Kovaški meh.) - M VIII, list 35. SU 14, št. 35. D II, 135, št. 35.

+(692) Prebito. (Podkev.) - M VIII, list 36. SU 14, št. 36. D II, 135, št. 36.

+(693) Vsem kopitarjem sem kos. (Podkovan konj.) - M VIII, list 37. SU 14, št. 37. D II, 135, št. 37.

+(694) Igla-bodica. (Ovséna zob.) - M VIII, list 38. SU 14, št. 38. D II, 135, št. 38.

+(695) Tenka vrtavka. (Vreteno.) - M VIII, list 39. SU 15, št. 39. D II, 135, št. 39.

+(696) Ribica lesena. (Tkalski čolniček.) - M VIII, list 40. SU 15, št. 40. D II, 136, št. 40.

+(697) Na zapeček sede. (Mačka.) - M VIII, list 41. SU 15, št. 41. D II, 136, št. 41.

+(698) Dva navzkrižna trama. (Tehtnica.) - M VIII, list 42. SU 16, št. 42. D II, 136, št. 42.

+(699) Leze, leze - kámenje liže. (Voda.)-M VIII, list 43. SU 16, št. 43. D II, 136, št. 43.

+(700) Hlapec ves dan vôdo tepe. (Mlin.) - M VIII, list 44. SU 16, št. 44. D II, 136, št. 44.

+(701) Za strnišče. (Kmet v soboto.) - M VIII, list 45. SU 17, št. 45. D II, 136, št. 45.

+(702) Železna ladja. (Likalnik.) - M VIII, list 46. SU 17, št. 46. D II, 137, št. 46.

+(703) Kupa polna božje slave. (Zvon.) - M VIII, list 47. SU 17, št. 47. D II, 137, št. 47.

+(704) Tiplje, tiplje po gólih kostéh. (Organist.) - M VIII, list 48. SU 18, št. 48. D II, 137, št. 48.

+(705) Zlato solnce. (Monštranca.) - M VIII, list 50. SU 18, št. 50. D II, 137, št. 50.

+(706) Žolt je lonček. (Pivo s peno.) - M VIII, list 51. SU 19, št. 51. D II, 138, št. 51.

+(707) Kita, zvita. (Pletena štruca.) - M VIII, list 52. SU 19, št. 52. D II, 138, št. 52.

+(708) Po štirih nogàh. (Koza: žival - posoda.) - M VIII, list 53. SU 19, št. 53. D II, 138, št. 53.

+(709) Švigaj, smuči. (Ugankar.) - M VIII, list 54. SU 20, št. 54. D II, 138, št. 54.

+(710) Ta je v temnici podzemeljski bil. (Vino.) - M VIII, list 55. SU 20, št. 55. D II, 138, št. 55.

+(711) Ptičko čez streho spustim. (Klobčič.) - M VIII, list 56. SU 20, št. 56. D II, 139, št. 56.

+(712) Zlatega zajčka sem ujel. ("Zajček".) - M VIII, list 57. SU 21, št. 57. D II, 139, št. 57.

+(713) Kar ujame. (Zrcalo.) - M VIII, list 58. SU 21, št. 58.

+(714) Pet sinov iz ene hiše. (Prsti.) - M VIII, list 59. SU 21, št. 59.

+(715) Peró pri peresu - perja nič. (Pisarna.) - M VIII, list 60. SU 21, št. 60. D II, 139, št. 60.

+(716) Jaz pravim, da so mejičice. (Note.) - M VIII,list 61. SU 22, št. 61. D II, 140, št. 61.

+(717) Pozimi Vila Rogovila. (Jablana.) - M VIII, list 62. SU 22, št. 62. D II, 140, št. 62.

+(718) V sneg zašel. (Zimzelen.) - M VIII, list 63. SU 22, št. 63. D II, 140, št. 63.

+(719) Mladinka - planinka. (Reka.) - M VIII, list 66. SU 22, št. 64. D II, 140, št. 64.

+(720) Poleti smo revčki. (Kraguljčki.) - M VIII, list 64. SU 23, št. 65.

+(721) V mladosti goščava. (Lasje - brada.) - M VIII, list 65. SU 23, št. 66.

+(722) Leseni dvorci. (Oreh.) - M VIII, list 69. SU 23, št. 67.

+(723) Ta obroček. (Prstan.) M VIII, list 67. SU 24, št. 68. D II, 141, št. 68.

+(724) Nima fantek kapice. (Želod.) M VIII, list 70. SU 24, št. 69.

+(725) Preko loke, preko hriba. (Kosa.) - M VIII, list 68. SU 25, št. 70.

+(726) Todkaj tipal siv je ded. (Dim - saje.) - M VIII, list 71. SU 25, št. 71.

+(727) Moje olje - dete veka. (Brezovka - brezov sok.) - M VIII, list 73 (hrbtna stran).

+(728) Iz razdrtega korita. (Kras: Ker pošilja Ljubljanico Savi.) - M VIII, list 73. SU 25, št. 72. D II, 142, št.72.

+(729) Vztrepetàl na gôri dob. - (Sekira.) - M VIII, list 74. SU 25, št. 73. D II, 142, št. 73.

+(730) Po stenah mi pleza. (Odmev.) - M VIII, list 72. SU 26, št. 74. D II, 142, št. 74.

+(731) Vse izve se, vse se sliši. (Uho.) - M VIII, list 75. SU 26, št. 75. D II, 142, št. 75.

+(732) Sladke sinke péstujem. (Trta z grozdjem.) - M VIII, list 76. SU 26, št. 76. D II, 142, št. 76.

+(733) Zvezde zlate. (Kresnice.)-M VIII, list 77. SU 27, št. 77. D II, 142, št. 77.

+(734) Iz lesá me tešejo. (Luč.)-M VIII, list 78. SU 27, št. 78.

+(735) Čez dan pod posteljo miruje. (Zajec za čevlje.) - M VIII, list 79. SU 27, št. 79. D II, 143, št. 78.

+(736) Svetlinova hči. (Svetilka.) - M VIII, list 80. SU 27, št. 80. D II, 143, št. 79.

+(737) En zlatnik, en srebrnjak. (Solnce- luna - zvezde.) M VIII, list 81. SU 28, št. 81. D II, 143, št. 80.

+(738) Od gôre do gôre pajčolan. (Rimska cesta.)-M VIII, list 82. SU 28, št. 82. D II, 143, št. 81.

+(739) Pikapolonica, pikapolona. (Zvezdnato nebo.) - M VIII, list 83. SU 28, št. 83. D II, 143, št. 82.

+(740) Naróbe-svet. (Zrcaljenje v vodi.) - M VIII, list 84. SU 29, št. 84. D II, 144, št. 83.

+(741) Pod nebom sika, svišče. (Strela - strelovod.) - M VIII, list 85. SU 29, št. 85. D II, 144, št. 84.

+(742) Nebeška kraljična. (Svetloba ponoči: od solnca na luno, od lune na zemljo.) - M VIII, list 86. SU 29, št. 86. D II, 144, št. 85.

+(743) Skozi zaprto okno skočilo. (Jutranja zarja.) - M VIII, list 87. SU 30, št. 87. D II, 144, št. 86.

+(744) V zlati skrinji mlin drobán. (Žepna ura.) - M VIII, list 88. SU 30, št. 88. D II, 144, št. 88.

+(745) Brez ključka je zaklenjeno. (Pismo.) - M VIII, list 89. SU 30, št. 89. D II, 145, št. 89.

+(746) Tenka žica. (Brzojav.) - M VIII, list 90. SU 30, št. 90. D II, 145, št. 90.

+(747) Vije, vije. (Kraška burja.) - M VIII, list 91. SU 31, št. 91. D II, 145, št. 91.

+(748) Gôra skače na goró. (Vihar na morju.) - M VIII, list 92. SU 31, št. 92. D II, 145, št. 92.

+(749) Drži, maček, drži hišo. (Sidro.) - M VIII, list 93. SU 31, št. 93. D II, 145, št. 93.

+(750) Polivka, polivka čez ves svet. (Morje in pet delov sveta.) - M VIII, list 94. SU 31, št. 94. D II, 145, št. 94.

+(751) Z glávo puha. (Vlak.) - M VIII, list 95. SU 32, št. 95. D II, 146, št. 95.

+(752) Ves je zêlen naš svetnik. (Zeleni Jurij.) - M VIII, list 96. SU 32, št. 96. D II, 146, št. 96.

+(753) Pod goró. (Kralj Matjaž.) - M VIII, list 97. SU 32, št. 97. D II, 146, št. 97.

+(754) Škrjanček pod nebó zleti. (Raketa.) - M VIII, list 98. SU 33, št.98. D II, 146, št. 98.

+(755) Suha starka na strehi čepi. (Zastava.) - M VIII, list 99. SU 33, št. 99. D II, št. 99.

+(756) Mavrica na tri pramence. (Trobojnica.) - M VIII, list 100. SU 33, št. 100. D II, 146, št. 100.

Vsi rokopisi za uganke od (657) do (756) so v M VIII, ovoju 3.

+(757) Pisana ptička. (Najbrž pisanica.) - Verjetno začetek avgusta 1915. M VII, list 61.

(758) Naša domovja so tiha. - Verjetno 1915. M IV, ovoj 29. ZD III, 234.

+(759) Nage luči. - 3. avg. 1915 (datum v seznamu naslovov, B XVIII, 58). M VII, hrbtna stran lista 61 (b.n., fragment). LZ 1915, 529. C 48. D II, 124.

(760) Zvezde. - 8. avg. 1915. M IV, ovoj 26. ZD III, 242, 538.

+(761) Najlepše reči. - 9. avg. 1915. M VII, lista 46 (b.n.) in 48 (b.n.), v. B XVIII, 66 (Dedek poje), v.

+(762) Mladi božič in Marija. - 9. avg. 1915. M VII, list 46.

+(763) Kadar se Ciciban joče. - 9. avg. 1915. M VII, list 48 (b.n.). M VIII, ovoj 2, list 7, v. C 11. D II, 100.

+(764) Ciciban in čebela. - 11. avg. 1915 (datum v seznamu naslovov, B XVIII, 58). M VIII, ovoj 2, listi 21-24, v. C 28. D II, 111.

(765) Najina uma. - 13. avg. 1915. M VII, list 48.

+(766) Zvezdoznanstvo. - 21. avg. 1915. M VII, lista 49 (b.n.) in 50 (b.n.), v. M VIII, ovoj 2, lista 31-32, v. C 38. D II, 118.

+(767) Mehurčki. - 26. avg. 1915. M VII, list 60 (b.n.), hrbtna stran lista 60 (b.n.), v. M VIII, ovoj 2, lista 33-34, v., k.+razš. C 40. D II, 119.

+(768) Ciciban zaspi. - Verjetno avg. 1915. M VIII, ovoj 2, list 44. C 51. D II, 125.

+(769) Rdeče se oblizne. (Top ali strojnica.) - 2. okt. 1915. M VII, list 81.

+(770) Poleti v kožuhu. (Listnato drevo.) - Verjetno 2. okt. 1915. M VII, list 81.

+(771) Poleti s kožuhom ohaljeno. (Listnato drevo.) - Verjetno 2. okt. 1915. M VII, list 81.

+(772) Dedek Samonòg. - Okr. 5. okt. 1915. M VIII, ovoj 2, list 4. C 8. D II, 98.

+(773) Postovka. - Okr. 5. okt. 1915. M VIII, ovoj 2, list 6. C 10. D II, 99.

+(774) Zlato v Blatni vasi. - 5. okt. 1915 (datum v seznamu naslovov, B XVIII, 58). M VIII, ovoj 2, lista 29-30. LZ 1915, 481. C 36. D II, 116.

+(775) Medved z medom. - 26. okt. 1915. M VII, list 51 (b.n.). M VIII, ovoj 2, lista 26-27, v. C 33. D II, 114.

+(776) Ciciban - Cicifuj. - 8. nov. 1915. M VII, list 53 (b.n.). M VIII, ovoj 2, lista 36-37, v. C 43. D II, 121.

+(777) Žalostni koledniki. - 9. nov. 1915. M VII, list 55 (b.n.). M VIII, ovoj 2, list 2, v. C 6. D II, 97.

+(778) Častitljivi koledniki. - 9. nov. 1915. M VII, list 55 (b.n.). M VIII, ovoj 2, list 3, v. C 7. D II, 98.

+(779) Lenka. - 16. nov. 1915. M VII, list 57 (b.n.). M VIII, ovoj 2, list 28, v. C 35. D II, 116.

+(780) Povabilo. - 17. nov. 1915. M VII, list 58 (b.n.). M VIII, ovoj 2, list 25, v. C 32. D II, 113.

+(781) Solnce jo je slikalo. (Senca.) - 21. nov. 1915. M VII, list 81. SU 1919, 20, št. 66. D II, 140, št. 66.

+(782) Mesec je zašel. (Slana.) - 21. nov. 1915 ali po tem datumu. M VII, list 81.

+(783) Uspavanka (Kaj bo sinku sen prineslo?). - Verjetno v nov. ali dec. 1915. M VIII, ovoj 2, list 13. C 19. D II, 104.

+(784) Ciciban posluša očetovo uro. - Verjetno v nov. ali dec. 1915. M VIII, ovoj 2, lista 39-40. C 46. D II, 123.

(785) Slovenski strop. - 12. dec. 1915. M IV, ovoj 20. ZD III, 237, 536.

+(786) Kaj neki čopka tako plahuta. - Verjetno 1915 ali 1916. M IV, ovoj 39, list 119.

1916.

+(787) Jokajte, jokajte, otroci! - 2. febr. 1916. B XIX,4.

+(788) Sneg, sneg, sneg. - 17. febr. (B XIX, poseben list) in 19. febr. 1916. M VII, list 64, v. razš.

+(789) Stari Medo. - Verjetno febr. 1916. M VII, lista 62 (b.n.) in 63 (b.n.), v. Novi rod 1923, 17. C 1932, 51. D II, 115.

+(790) Pismo (Prišlo je pismo iz daljne dežele). - 15. apr. 1916. M VII, list 66. LZ 1917, 433 (Uspavanka), v. C 1932, 33. D II, 105.

+(791) Šivaj, Lenka, šivaj balo. (Fragment.) - Verjetno spomladi 1916. M VII, list 77.

+(792) Pondeljek torka k sredi napoti. - Verjetno spomladi 1916. M VII, list 77, hrbtna stran.

+(793) V belem gradu tri gospodične. (Fragment.) - Verjetno spomladi 1916. M VII, list 79.

(794) Tika-taka. - 13. jun. 1916. M VII, list 67, list 68, v. B XIX, poseben list.

+(795) Ko bi lovca ne bilo. - 27. jul. 1916. M VII, list 69, list 70, v.

+(796) Lisica. - 1. avg. 1916. M VII, list 71 (b.n.). Novi rod 1922, 50. C 1932, 23. D II, 101.

+(797) U - u - u. - Verjetno začetek avg. 1916. M IV, ovoj 67, list 49.

+(798) Kikeriki. - Verjetno poleti 1916. M VII, list 75, list 76, v.

+(799) Hej očka, kod gre v mesto pot? - Verjetno poleti 1916. M IV, ovoj 28, list 85, list 86 z dvema variantama.

+(800) Veverica. - 10. avg. 1916. M VII, list 66 (Veverice). Novi rod 1922, 97. C 1932, 67, v. D II, 120.

(801) Sveto rojstvo božje. - Verjetno 1916. M VII, list 73.

+(802) Kje je neki tisto mesto. - Verjetno 1916. M VII, list 73.

+(803) Škrip, škrip. - Verjetno 1916. M VII, list 73.

+(804) Babičin god.(Fragment.) - 16. okt. 1916. M VII, listi 88-94, variante M VII, listi 87, 95-105.

+(805) Bistrovid in Tenkosluh. (Fragment.) - Verjetno 1916. M VII, list 82, list 83, v.

+(806) O zlatarju, podobarju, krojaču in črnošolcu. (Fragment.) - Verjetno 1916. M VII, listi 34-37.

+(807) O Gašperčku, Pegamu in Lambergarju. (Fragmenti.) - Verjetno 1916. M VII, listi 107-108, 38; M IV, ovoj 31,list 97.

1917.

(808) Misliš. - LZ 1917,444. B XXVIII, 43, v.

1919.

+(809) Školjka bisernica. (Bled.) - 1919. M VIII,ovoj 3.

+(810) Rogulja-rogača. (Škof.) - 1919. M VIII, ovoj 3. SU 1919, 18, št. 58. D II, 139, št. 58.

+(811) Rekli so mornarji. (Igla magnetnica.) - 1919. M VIII, ovoj 3. SU 1919, 18, št. 59. D II, 139, št. 59.

+(812) Srebrni korčki. (Kraguljčki.) - 1919. M VIII, ovoj 3. SU 1919, 20, št. 65. D II, 140, št. 65.

+(813) Bela golobica. (Dan in noč.) - 1919. M VIII, ovoj 3. SU 1919, 20, št. 67. D II, 141, št. 67.

+(814) Samorastovo drevo. (Leto.) - 1919. M VIII, ovoj 3. SU 1919, 21, št. 69. D II, 141, št. 69.

+(815) Dal sem ti črnine piti. (Pero.) - 1919. M VIII, ovoj 3. SU 1919, 21, št. 70. D II, 141, št. 70.

+(816) Sodi, sodi - omahuje. (Tehtnica.) - 1919. M VIII, ovoj 3. SU 1919, 21, št. 71. D II, 142, št. 71.

1922.

(817) Kaj joče v vetru? - Verjetno 1922. M VII,list 109.

1926.

(818) Velikonočna epistola sinu. - 31. marca 1926 (NOja 1960, 473). Jutro 3. apr. 1926. ZD III, 200.

+(819) Oj Gašper, Miha, Boljtažar. (Fragment.) - Sredi dvajsetih let (sodeč po pisavi). M VII, list 74.

1930.

(820) Vse, kar sta v svojih mladih dneh. - Verjetno 1930. B XXXII, 1.

+(821) Slovo. - Konec 1930. B XXXII, 1 (b.n.). Naš rod 1930/31, 109 (faksimile, b.n.). C 1932, 79. D II, 126.

1932.

+(822) Jasni v album. - 18. sept. 1932. B XXIX, 207 in 208. M V, ovoj 4 (dva zapisa).

(823) Samo to noč. - 18. dec. 1932. M III, ovoj 53. Mlado Jutro 24. dec. 1932, str. 4. ZD III, 193, 494.

(824) Skoz telefon. - B XXXI, 21. LZ 1937, 209. ZD III, 111, 441.

1933.

(825) Stvari vse zlate. - M VI, list 89. ZD III, 255, 554.

1934.

(826) 11. oktobra 1934. - M III, ovoj 55. Naš rod 1934/ /35, 4 (samo prva kitica). ZD III, 211, 502.

1937.

+(827) Tvoj oče poje, včasi piše. - 27. febr. 1937. B XXXI, 99.

+(828) Posvetilo Carja Saltana Jasni. - 1937. M V, ovoj 6, lista 171, 175.

1941.

(829) Ciciban/je bolan. - 4. dec.1941. B XXXV, 13.

1942.

(830) Zaspal je Ciciban. - 3. marca 1942. B XXXV, 17.

1943.

(831) Oh Ivan, kje je Ciciban. (S pripisom: Marko in Jasna v ječi.) - 20. febr. 1943. B XXXVII, 41; B XXXVIII, 17.

(832) Ako ljubiš Cicibana. - 14. marca 1943. B XXXVII, 49.

+(833) Kaj bi želel Miški mali. - 25. marca 1943. B XXXVII, 50; B XXXVIII, 23-24.

(834) V ječi. - 24. nov. 1943. ZPS 97. ZD III,168,483.

1944.

(835) Kot zlato žogo Ciciban. - 27. jan. 1944. B XLIV, 56.

(836) Glej, večne so planine! - 4. febr. 1944. B XLIV, 58.

(837) Po transportu. - 4. febr. 1944. B XLIV, 60. ZPS 98. ZD III, 168, 483.

(838) Kje si, kje si mi sinek izgubljeni - (Fragment.) - M VII, list 110.

(839) Pisma ni ne poročila. (Fragment.)- B XXXIX, 37. ZD III, 294, 590.

+(840) V zmrzali brez kožuha. - 23. marca 1944. M V, ovoj 96, list 200. Nedeljski dnevnik 18. avg. 1963, št. 224, str. 4 (z delnim faksimilom).

(841) Mati nad zibko se je sklanjala. - M V, ovoj 91, hrbtna stran lista 208. B XXXVII, 96.

(842) Stezica bela. - 30. nov. 1944. B XLI, 3, 19. M V, ovoj 91, list 208.

(843) Zarja vsak dan ne zasije. - B XLI, 7. M V, ovoj 71, lista 268, 269.

(844) Sonce je sinilo. - B XLI, 7.

(845) V dobri volji neugnan. - 3. dec. 1944. B XLI,18.

(846) Naj jasen dan, naj bo teman. (Fragment.) - 3. dec. 1944. B XLI, 19.

(847) Kot pod snegom v trdni nadi. - M V, ovoj 71, list 269. ZD III, 448.

1948.

+(848) Prišel mi je ukaz. - 12. jan. 1948. B L, 3. Uganke 1948, 3 (faksimile).

(849) Ptička pod nebom leti. - B L, 3.

(850) Naslikam tičko. - 8. jun. 1948. M V, ovoj 80, lista 238-239 (več variant).

+(851) Tička skakljá. - 13. nov. 1948. B LII, 45, 47.

- - -

Opomba na strani XXX pri številki (426) spada na stran XXXI k številki (438).

POPRAVKI IN DOSTAVKI

Stran 9, pred zadnjim odstavkom presledek

stran 27, na koncu strani presledek

stran 28, vrsta 18, namesto: geneze ter idejna, - geneze, čustvenih in miselnih osnov ter

stran 30, vrsta 17, namesto: bralcu; - bralcu ter pesmi o otroku;

stran 30, vrste 22-25: citat je iz Obiskov, 171

stran 32, vrsta 27, namesto: idejno, - čustvenih in miselnih osnovah ter

stran I, vrsti 3-4, namesto: otroške. - otroške in pesmi o otroku.

stran XXII, na koncu dopolni:

(309) Tičica mimo okna leti. - 16. jun. 1901. ZD I, 297, 479.

(310) Kaj nisi to ti, o batjuška moj? - Po 18. jun. 1901. B III, 94. ČP 4 (Manom ...2). ZD I, 113, 431.

(311) Poldan. - Verjetno konec jun. 1901. B III, 97 (b.n.). ČP 63. ZD I, 167, 446.

Dodatni popravki k doktorski disertaciji *Župančičeva mladinska pesem z upoštevanjem njenega mesta v razvoju slovenske mladinske poezije in njenega odnosa do Župančičevih ostalih pesmi*

Avtorica Alenka Glazer je že pred vezavo disertacije odkrila napake, ki jih je pojasnila na stani LIX v razdelku POPRAVKI IN DOSTAVKI. Pozneje je v enem od vezanih izvodov s kemičnim svinčnikom označila še nekaj sprememb, ki jih tukaj povzemamo. Večinoma gre za zatipke. Upoštevali smo samo tiste popravke, ki so bistveni s pravopisnega ali strukturnega stališča. Prvotno in popravljeno besedilo sta za lažje prepoznavanje zapisani v kurzivi, čeprav je v originalu uporabljena samo pokončna pisava.

(pripravil Damjan Zazula)

Stran VSEBINA, predzadnja vrstica v kazalu: namesto *XLVIII* mora pisati *LVIII*.
Stran 7, 2. vrstica 2. odstavka: namesto *njegaovega* mora pisati *njegovega*.
Stran 15, 1. vrstica 3. odstavka: namesto *zavesti* mora pisati *zavest*.
Stran 27, 5. vrstica 1. odstavka: namesto *in* mora pisati *iz*.
Stran 31, 5. vrstica 1. odstavka: brisati *neo*.
Stran 47, 8. vrstica 1. odstavka: namesto *na* mora pisati *Na*.
Stran 49, 6. vrstica 1. odstavka: namesto pike mora biti vejica.
Stran 49, 10. vrstica 1. odstavka: namesto pike mora biti vejica.
Stran 53, 9. vrstica 2. odstavka: namesto *pesmiškimi* mora pisati *pesniškimi*.
Stran 69, 1. vrstica 2. odstavka: namesto *elegični* mora pisati *elegičen*.
Stran 78, 7. vrstica 2. odstavka: namesto *vaj* mora pisati *vsaj*.
Stran 83, 5. vrstica 3. odstavek: brisati piko na koncu vrstice.
Stran 93, 7. vrstica 1. odstavka: namesto *polom, materinim* mora pisati *polom materinim*.
Stran 103, 6. vrstica 3. odstavka: namesto *ver* mora pisati *ver-*.
Stran 115, 6. vrstica 1. odstavka: namesto *ativnejši* mora pisati *aktivnejši*.
Stran 143, predzadnja vrstica na strani: namesto *elekgične* mora pisati *elegične*.
Stran 157, 2. verz pesmi: namesto *daljne* mora pisati *daljine*.
Stran 165, 14. vrstica 1. odstavka: namesto *nerealen. Saj* mora pisati *nerealen; saj*.
Stran 181, 2. vrstica 4. odstavka: namesto *prevzemal* mora pisati *prevzel*.
Stran 181, 3. vrstica 4. odstavka: namesto *sporeja* mora pisati *vzporeja*.
Stran 186, zadnja vrstica na strani: namesto *za* mora pisati *na*.
Stran 207, 12. vrstica 2. odstavka: odstraniti prazno vrstico.
Stran 217, 3. vrstica 1. odstavka: namesto *mani* mora pisati *manu*.
Stran 232, 5. vrstica 3. odstavka: namesto *onomatopetični* mora pisati *onomatopoetični*.
Stran 241, 11. vrstica 1. odstavka: namesto *v-a-č- -n* mora pisati *v-a-č-ə̂-n* (polglasnik).
Stran 242, 3. vrstica 2. odstavka: namesto *Žastitljivi* mora pisati *Častitljivi*.
Stran 258, 8. vrstica 2. odstavka: namesto *močnosti* mora pisati *možnosti*.

Stran 259, 7. vrstica 1. odstavka: namesto *prepričjivega* mora pisati *prepričljivega*.
Stran 260, predzadnja vrstica na strani: namesto *krojači* mora pisati *krojaču*.
Stran 270, 7. vrstica 4. odstavka: namesto *načlovečnosti* mora pisati *nečlovečnosti*.
Stran 271, 6. vrstica 2. odstavka: brisati *najbolj*.
Stran 271, 7. vrstica 2. odstavka: brisati *najbolj*.
Stran 283, predzadnja vrstica na strani: namesto *skoz* mora pisati *Skoz*.
Stran 290, 9. vrstica 2. odstavka: namesto *Boj* mora pisati *Bog*.
Stran 297, 3. vrstica 1. odstavka: namesto *tem* mora pisati *te*.
Stran 300, 10. vrstica 2. odstavka: namesto *otrošku* mora pisati *otroku*.
Stran 304, 2. in 3. vrstica 1. odstavka: namesto *ali zanosne vizije* mora pisati *ali kot zanosna vizija*.
Opombe, stran 2, 2. vrstica 5. odstavka: namesto *Jugendlekúre* mora pisati *Jugendlektüre*.
Opombe, stran 12, 7. vrstica 4. odstavka: namesto *Slovensko* mora pisati *Slovansko*.
Opombe, stran 16, 14. vrstica 1. odstavka: brisati besedilo od vključno *Sestavek je* do vključno *Vzrok. …"*.
Opombe, stran 29, 10. vrstica 1. odstavka: namesto *čel* mora pisati *šel*.
Opombe, stran 38, 4. vrstica 3. odstavka: namesto *n* mora pisati *ne*.
Opombe, stran 42, 5. vrstica 2. odstavka: namesto *Ča* mora pisati *Če*.
Opombe, stran 46, 2. vrstica 6. odstavka: namesti *mej* mora pisati *med*.
Opombe, stran 60, 2. vrstica 2. odstavka: brisati *s* na koncu vrstice.
Opombe, stran 61, 1. vrstica na strani: brisati *s črnilom*.
Opombe, stran 67, 2. vrstica 5. odstavka: namesto *Kovač št rklač* mora pisati s polglasnikoma *Kovač štrklač*.
Opombe, stran 67, 4. vrstica 5. odstavka: namesto *ž leza* mora pisati s polglasnikom *žleza*.
Opombe, stran 69, 4. vrstica 7. odstavka: namesto *njegova pasiva in aktiva* mora pisati *njegovo pasivo in aktivo*.
Stran XXIX, 1. vrstica pod 1908: namesto *(406)* mora pisati *†(406)*.
Stran XXXI, 1. vrstica 17. odstavka: namesto *rednik*. *B* mora pisati *rednik*. – *B*.
Stran XXXII, 1. vrstica 5. odstavka: besedilo *G to je grozdek; on trtni je sinček* mora biti podčrtano.
Stran XLIV, 1. vrstica 3. odstavka: besedilo *Lonček poln ognjenih rož* mora biti podčrtano.
Stran LIII, 1. vrstica 3. odstavka: namesto *†(786)* mora pisati *(786)*.
Stran LIV, 1. vrstica 3. odstavka: namesto *†(799)* mora pisati *(799)*.
Stran LV, predzadnja vrstica na strani: besedilo *Slovo* mora biti podčrtano.

Alenka Glazer (1926–2020)

Vlasta Stavbar (ur.)
Univerzitetna knjižnica Maribor, Maribor, Slovenija
vlasta.stavbar@um.si

Deseti zvezek zbirke *Osebnosti* se osredotoča na življenje, delo in zapuščino Alenke Glazer. Predstavljena je bogata in zanimiva življenjska zgodba Alenke Glazer – pesnice, prevajalke, urednice, literarne zgodovinarke in legendarne profesorice književnosti mnogim generacijam študentov na takratni Pedagoški akademiji Maribor, pozneje Pedagoški fakulteti Maribor. Poudarek je na njenem znanstvenoraziskovalnem delu ter njenem prispevku za razvoj teorije otroške in mladinske književnosti kot integralnega dela književnosti. Alenka Glazer je namreč na Slovenskem postavila temelje študijskega procesa s preučevanjem otroške in mladinske književnosti. Pripravila je tudi raziskavo z naslovom *Župančičeva mladinska pesem z upoštevanjem njenega mesta v razvoju slovenske mladinske poezije in njenega odnosa do Župančičevih ostalih pesmi*, ki jo je oddala kot doktorsko disertacijo, vendar ni bila formalno zagovarjana. V pričujoči publikaciji je objavljen njen faksimile. Predstavljena je tudi življenjska zgodba Alenke Glazer, vključno z leti druge svetovne vojne, ko je bila kot mlado dekle skupaj z družino izseljena v Srbijo, pa vse do povojnega obdobja, časa študija in njenega aktivnega dela kot profesorice in predavateljice na eni strani ter pesniškega ustvarjanja na drugi. Publikacijo dopolnjujejo portreti Alenke Glazer iz različnih obdobij, zaključuje pa jo spominski zapis sina s simbolnim naslovom *Zapuščina kot ogledalo osebnosti.*

DOI
https://doi.org/10.18690/um.ukm.2.2026

ISBN
978-961-299-149-4

Ključne besede:
Alenka Glazer,
biografije,
raziskovalno delo,
pesništvo,
mladinska književnost,
spomini,
Oton Župančič

Univerzitetna založba Univerze v Mariboru

DOI
https://doi.org/
10.18690/um.ukm.2.2026

ISBN
978-961-299-149-4

Keywords:
Alenka Glazer,
biographies,
research,
poetry,
children's and young adult literature,
memoirs,
Oton Župančič

ALENKA GLAZER (1926–2020)

VLASTA STAVBAR (ED.)
University of Maribor Libary, Maribor, Slovenia
vlasta.stavbar@um.si

The 10th volume of the collection *Osebnosti* (*Personalities*) focuses on the life, work, and legacy of Alenka Glazer. It presents her rich and compelling life story – the story of a poet, translator, editor, literary historian, and legendary literature professor who taught generations of students at the then Pedagogical Academy in Maribor, which later became the Faculty of Education. The focus is on her research and scholarly work, as well as on her contribution to the development of the theory of children's and young adult literature as an integral part of literary studies. Her work laid the foundations for the academic study of children's and young adult literature in Slovenia. Additionally, Alenka Glazer prepared the study *Župančič's Poetry for Young Readers with Consideration of Its Place in the Development of Slovenian Youth Poetry and Its Relationship to Župančič's Other Poems*, which she submitted as a doctoral dissertation, although it was never formally defended. A facsimile of the dissertation is included in the volume. The publication explores different stages of Alenka Glazer's life. It encompasses the years during the Second World War, when, as a young girl, she was exiled to Serbia along with her family, as well as the post-war years, her academic journey, and her active work not only as a professor, but also as a poet. The text is accompanied by portraits of Alenka Glazer from different periods of her life and concludes with her son's commemorative text, *Legacy as a Reflection of Personality*.

University of Maribor Press

Univerza v Mariboru

Univerzitetna knjižnica Maribor